

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI

**İ‘TİSÂM MECMUASININ TAHLİLÎ FİHRİSTİ VE MECMUANIN
BAŞYAZARI AHMED ŞİRÂNÎ’NİN YAZILARI**

Yüksek Lisans Tezi

Huriye Yıldırım

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI

**İ‘TİSÂM MECMUASININ TAHLİLÎ FİHRİSTİ VE MECMUANIN
BAŞYAZARI AHMED ŞİRÂNÎ’NİN YAZILARI**

Yüksek Lisans Tezi

Huriye Yıldırım

Danışman:

Doç. Dr. Ahmet Karataş

İstanbul, 2019

ÖZET

Bu çalışmada, Ahmed Şîrânî Efendi (Okumuş, ö. 1945) tarafından 30 Teşrîn-i Sânî 1334/30 Kasım 1918-29 Nisan 1336/29 Nisan 1920 tarihleri arasında çıkarılan *Î'tisâm* mecmûası incelenmiştir.

Î'tisâm mecmûası yayımlandığı dönemin siyâsî ve sosyal hareketliliğini yansıtan bir dergidir. Dergide genel olarak güncel meselelere dâir makaleler yayımlanmış; bunun yanında gazel, kaside, mersiye gibi manzum metinlere de yer verilmiştir. Mesul müdürü ve başyazarı Ahmed Şîrânî, neşriyatının amacını “ilmiyeye ve dîne karşı yapılan saldırılara karşı durmak” olarak duyurmuş ve hemen her nüshada okuyuculardan bu noktada destek beklediğini ifade etmiştir.

Î'tisâm mecmûası, neşredilen yazılar ve aynen yayımlanan okuyucu mektupları ile neşriyâtın -basının- halk üzerindeki tesirini anlama ve özellikle millî mücâdele, kadın hakları, harf inkılâbı, dîn ve devlet işlerinin ayrılması, eğitim politikaları, gençlerin kötü ahlak ve bağımlılıklardan korunması gibi tarihi şekillendiren pek çok konunun tartışıldığı bir dönemi hem İstanbul'un hem de Anadolu'nun gözünden okuma fırsatı sunmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde kısaca Türk basın tarihinden ve İslamcı dergilerden bahsedilmiş; birinci bölümde Ahmed Şîrânî Efendi'nin hayatı, neşrettiği makale ve dergiler ele alınmış; ikinci bölümde *Î'tisâm*'ın yazar adlarına göre alfabetik ve yayın tarihine göre tahlîlî fihristi oluşturulmuş; üçüncü bölümde Ahmed Şîrânî'nin *Î'tisâm* mecmûasındaki yazılarına yer verilerek sonuç ve değerlendirme bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Şirani, Mecmua, Medrese, İslamî dergi

ABSTRACT

In this study, I'tisâm Magazine, which was published by Ahmed Şîrânî Efendi between November 30, 1918 and April 29, 1920 is examined.

In the magazine which reflects the political and social mobility of the era it was published, usually articles about current events were published, as well as Turkish poetry forms such as *gazel* (ode), *kaside* (eulogy) and *mersiye* (elegy). Ahmed Şîrânî the managing director and lead author announced his purpose of publications as standing against the attacks against *ilmiye* (wisdom) and religion” and stated that he expected readers’ support in almost every issue.

I’tisam magazine, with articles and published letters of the readers in it, offers the opportunity of understanding the effect of the press on the public from the perspective of both Istanbul and Anatolia, in the period that many topics were being discussed regarding to the Turkish War of Independence, women's rights, alphabet conversion, excluding religious approaches from state affairs, education policies, and the protection of young people from addiction and establishing morals.

In the introductory chapter of the study, Turkish press history and Islamist magazines are briefly mentioned. In the first chapter, Ahmed Şîrânî Efendi’s life, articles and magazines he published are discussed. In the second chapter, an analytical index is prepared according to the names of the writers of in alphabetical order, and publication dates of the issues. In the third chapter, Ahmed Şîrânî’s articles in *I’tisam* magazine were inserted. A final criticism and conclusion follows the chapters.

Key Words: Ahmed Şirani, Magazine, Madrasah, Islamic Magazine

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyılın çalışkan kalemlerinden fıkıh müderrisi, yazar ve editör Ahmed Şîrânî'nin yazı sahasında verdiği uzun soluklu mücadelenin olgun bir meyvesi olan *İ'tisâm*'ı ele aldığımız bu çalışma kısaca Türk basın tarihinden ve İslamcı dergilerden bahsettiğimiz giriş bölümü ile başlamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümde Ahmed Şîrânî'nin özgeçmişinden, fikrî hayatından ve neşir serüveninden bahsedilmiştir. Bu bölümde Şîrânî tarafından çıkarıldığı bilinen dergiler hakkında bilgi verilmiş, bu dergilerde Ahmed Şîrânî imzası ile yayımlanan yazıların künyeleri okuyuculara sunulmuştur. İkinci bölümde *İ'tisâm*'ın yazar adlarına göre alfabetik ve yayın tarihine göre tahlilî fihristi oluşturulmuş, üçüncü bölümde ise *İ'tisâm* mecmuasında bulunan Ahmed Şîrânî imzalı yazılar transliterasyon ile Latin alfabesine aktarılarak neşredilmiştir.

Bu çalışma boyunca daima yol gösterici olan ve ilgisini sürdüren, heyecanımı diri tutmama ve çalışma şevkimi tazelememe yardımcı olan, bilgi ve tecrübesinden her zaman istifade edeceğim kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Ahmet Karataş'a ve çalışmamı dikkatle okuyarak değerli görüş ve önerileri ile katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Güllü Yıldız'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisansüstü eğitim için beni yüreklendiren, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, bana kaliteli bir çalışma ortamı sağlayan İnsan ve İrfan Vakfı'na; Türk İslam Sanatları Kütüphanesi'ne; üzerimde emeği olan hocalarıma ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışma vesilesiyle bana küçük yaştan itibaren okuma sevgisi aşılayan, ilim sahibi olmanın kıymetini öğretmeye çalışan anne ve babama; eğitim hayatım boyunca bana inanan, doğru kararlar vermemde yardımcı olan sevgili ağabeyim Harun Sarışahin'e, hayatımın gizli kahramını canım kardeşim Sümeyye'ye ve son olarak desteğini, sevgisini ve sabrını benden hiç esirgemeyen yol arkadaşım, sevgili eşim Emre Yıldırım'a muhabbetimizin daim olması duası ile teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM AHMED ŞİRÂNÎ VE NEŞİR HAYATI.....	7
1. AHMED ŞİRÂNÎ.....	7
1.1. Doğumu, Eğitim ve Çalışma Hayatı, Vefâtı.....	7
1.2. Fikrî Yapısı.....	10
2. NEŞİR HAYÂTI.....	11
2.1. <i>Medrese İ'tikâdları</i>	15
2.1.1. <i>Medrese İ'tikâdları</i> Mecmûasındaki Ahmed Şîrânî İmzâlı Yazılar	19
2.2. <i>Hayrû'l-Kelâm</i>	20
2.2.1. <i>Hayrû'l-Kelâm</i> Mecmûasındaki Ahmed Şîrânî İmzâlı Yazılar	22
2.3. <i>İ'tisâm</i>	24
2.3.1. <i>İ'tisâm</i> Mecmûasındaki Ahmed Şîrânî İmzâlı Yazılar	32
İKİNCİ BÖLÜM <i>İ'TİSÂM</i> MECMÛASI'NIN TAHLÎLÎ FİHRİSTİ	36
1. MECMÛADAKİ YAZILARIN YAZAR ADLARINA GÖRE ALFABETİK FİHRİSTİ	36
2. MECMÛADAKİ YAZILARIN YAYIN SIRASINA GÖRE TAHLÎLÎ FİHRİSTİ	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM AHMED ŞİRÂNÎ'NİN <i>İ'TİSÂM</i> MECMÛASINDAKİ YAZILARI	198
1. Ahmed Şîrânî'nin Kullandığı İmzâlar	198
2. Metin Neşrinde Takip Edilen Yöntem	198
3. Ahmed Şîrânî'nin <i>İ'tisâm</i> Mecmûasındaki Yazıları.....	199

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	380
KAYNAKÇA.....	384
EKLER.....	387

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
vb.	: ve benzeri
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
yay.	: Yayınları
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyânet İşleri Başkanlığı
İBB	: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>TCTA</i>	: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi
<i>TDEA</i>	: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

GİRİŞ

Geniş anlamda basın, belirli zamanlarda basılıp her çeşit haberi ve fikirleri topluma ulaştıran tüm yayın ürünleridir. Genellikle günlük basın ürünlerine “gazete”; haftalık, on beş günlük ve aylık basın ürünlerine de “dergi” denilmektedir. Bununla birlikte dar anlamda basın; sadece gazete ve dergileri yani mevkuteleri kapsamakta, diğer basın ürünleri bu kavramın dışında tutulmaktadır.¹ Özgürlüklerin en başta gelen güvencelerinden biri olan kamuoyunun oluşumunda önemli rol oynayan basın, yönetenler ile yönetilenler arasında sürekli bir iletişim ve denetim organıdır. Okuyucuyu devlet politikaları, iktidarın icraatları hakkında bilgilendirdiği gibi, bireylere de kendisi aracılığıyla düşüncelerini ifade etme imkânı sunabilir ve bu şekilde de yönetenin yönetilene karşı sorumluluk hissetmesini sağlar.²

Toplumsal yaşamın bir parçası olarak nitelendirilen basın organları, topluma birçok açıdan etkide bulunmakta ve buna katkı sağlamaktadır. Basın organları, mekân kavramının sınırlarını zorlayarak gelişen olaylarla ilgili topluma bilgi sağlarken, kamuoyu oluşturma ve oluşan kamuoyunu açıklama işlevlerini de yerine getirmektedir.³

Türk basın tarihi için önemli dönemlerden birisi şüphesiz ki Tanzimat Dönemi’dir. Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz’in padişahlık yıllarını kapsayan bu döneme, Türk basınının doğuş dönemi demek daha doğru olacaktır. Zira Türkiye’deki ilk gazeteler bu dönemin ürünleridir.⁴

Tanzimat Fermanı, sonrasında gelişen siyâsî ve ictimâî olaylara zemin sağlamakla birlikte Türk edebiyatında da yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuş, bu dönemde edebiyatımıza -makale, eleştiri, deneme, fıkra gibi- pek çok yeni tür girmiştir. Kültürel çevrenin ve yaşam tarzının şekillenmesinde önemli rol oynayan bu yeni türler basın kanalıyla okuyucu ile buluşturulmuştur.

¹ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları İstanbul 2005, s. 19.

² Nevin Ünal Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Ankara 2002), sy. 3, s. 66.

³ Betül Arı, *Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi*, Gazi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 1.

⁴ M. N. İnuğur, *Basın ve Yayın Târîhi*, s. 175.

“Bir araya getirilmiş, toplanmış, cemedilmiş” anlamlarını içeren mecmû kelimesinden türeyen mecmûa, klasik edebiyat döneminde “İçinde şiirler, seçilmiş söz ve yazılar bulunan el yazması kitap” anlamını taşıırken, basım faaliyetlerinin artmasıyla birlikte bu dönemden itibaren “fikir, edebiyat, sanat, aktüalite gibi çeşitli konulara yer veren ve belirli aralıklarla neşredilen yayın, dergi” anlamını taşıır hâle gelmiştir.⁵

Düşünce hayatındaki batılılaşmaya ve edebî türlerdeki yeniliklere öncülük eden Şinâsi ve Agah Efendi tarafından 1860’ta ilk özel gazete hüviyetini taşıyan *Tercümân-ı Ahvâl* çıkarılmıştır. *Tercümân-ı Ahvâl* özel teşebbüs tarafından ve hazineden yardım almadan çıkarılan ilk Türk gazetesidir. Bu yönüyle Türk basın tarihinde bir dönemin başlangıcı sayılmaktadır.⁶

Birinci Meşrutiyet dönemine (1876-1908) gelindiğinde basının halk kitleleri ve hükûmet çevrelerinde etkisinin arttığı gözlenmiştir. 23 Aralık 1876’da halka ilan edilen Kanûn-i Esâsî’nin 12. maddesi “Basın kanûn dâiresinde serbesttir” hükmünü getirmiştir.⁷ Fakat bu özgürlük çok uzun sürmemiş, “İstibdâd dönemi” olarak da anılan bu yıllarda dergi ve gazetelere uygulanan sansür gitgide artmıştır.⁸

İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), siyasî, sosyal ve ekonomik kültürün yeni oluşumlarını ve önemli başlangıçları temsil etmektedir. Yeni siyasal gelişmelere duyulan ilgi, basının yeşermesi ve gelişimi için de elverişli bir ortam yaratmıştır.⁹

Basın hayatında yaşanan bu patlama her türlü düşünce ve fikrin kamuoyuna serbestçe sunulmasını ve tartışılmasını sağlamıştır. Farklı fikirlerin serbestçe tartışılması ise siyasî ve sosyal gelişmeler açısından büyük önem taşıyordu. Basın bu dönemde “hürriyet”in ilanı ile birlikte ortaya çıkan gelişmeleri takip etmek, toplumun çeşitli kesimlerinin Meşrutiyet’e karşı

⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük-Kubbealtı Lügatı I-III*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.

⁶ M. N. İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 185.

⁷ M. N. İnuğur, *a.g.e.*, s. 255.

⁸ bkz. M. N. İnuğur, *a.g.e.*, s. 254-274.

⁹ Hakan Aydın, “Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (Konya 2010), sy. 27, s. 554.

takındıkları tutumu gözlemleyebilmek, kısacası dönemin atmosferini anlayabilmek için araştırmacılar için ilk başvurulacak kaynaklardan biri haline gelmiştir.¹⁰

Devletin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte İttihâd ve Terakkî taraftarı olan gazetelerin dışındakiler kapatılmış ve sıkı bir sansür uygulaması gerçekleştirilmiştir.¹¹

1918-1922 yıllarını kapsayan Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi'nde, merkezi İstanbul'da bir Osmanlı Hükûmeti ve bir de merkezi Ankara'da TBMM Hükûmeti vardı. Osmanlı Hükûmeti, imzaladığı mütareke nedeniyle olaylara müdahale edemezken, Ankara Hükûmeti ise Millî Mücadele hareketini yürütmekteydi. Basın da bu duruma paralel, "İstanbul Basını ve Anadolu Basını" olmak üzere iki merkezde gruplaşmıştı. İstanbul basınında da bölünmeyi yansıtan çeşitli gruplaşmalar görülmekteydi.¹²

İstanbul'da yayımlanan gazetelerin bir kısmı, Millî Mücadele'yi destekliyor, ancak Osmanlı Hükûmeti'nin 5 Şubat 1919 tarihli kararnamesiyle kurulan ve işgal kuvvetlerinin buna eklenen ve hatta şiddetlenen sansürü yüzünden cesur ve bilinçli bir yayın yapamıyorlar, gerektiği şekilde seslerini duyuramıyorlardı. Bu nedenle Mütareke döneminde gazeteler hem Hükûmetin hem de işgal kuvvetlerinin sansürü ve denetimi altına girmiştir.¹³ Gazetelerin pek çok sayfası sansür nedeniyle boş çıkmıştır. İstanbul basınının, sansüre uğrayan yazıların yerine başkalarını koymayıp boş sütunlarla yayın yapması çok anlamlıdır.¹⁴

İstanbul basını için söylediğimiz sansür ile ilgili hususları Anadolu basını için söyleyemeyiz. 1919-1923 yılları arasında, Anadolu'da yayınlanan süreli yayınlar üzerinde genel olarak bir sansür uygulanmamış, bu nedenle farklı dünya görüşlerini savunan birçok gazete ve dergi, yayınlarını çeşitli sebeplerden dolayı kesintili de olsa devam ettirebilmiştir.¹⁵

Bu dönemde basın, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu durumdan kurtarmak adına ortaya çıkan fikir hareketlerini geniş kitlelere yaymak için kullanılan en güçlü araçlardan biridir. Gazete ve mecmûaların halk üzerindeki tesirinin farkında olan kalem erbâbı, hem

¹⁰ Oya Dağlar, "II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basını'ndaki Yansımaları (1908)", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (İstanbul 2008), sy. 38, s. 142.

¹¹ N. Ü. Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", s. 79.

¹² M.N.İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 337.

¹³ M.N.İnuğur, *a.g.e.*, s. 337.

¹⁴ Yücel Özkaya, "Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Temmuz 1985), sy. 3, s. 873.

¹⁵ Bülent Varlık, "Mütareke ve Millî Mücadele Basını", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, V, 1204-1206.

düşüncelerini yaymak hem de kendi fikirleri aleyhine söylenen ve yazılan iddialara cevap vermek için neşriyatı kullanmışlardır.

Devletin toparlanmasını ve milletin birlikteliğini sağlamak amacıyla savunulan düşüncelerden birisi de “ittihâd-ı İslâm”dır. Bu düşüncenin ortaya çıkmasına, memleketin içine düştüğü siyâsî ve iktisadî sorunların etkisi olduğu kadar, Batılı yazarların, Osmanlı devleti, dolayısıyla İslâm dini aleyhindeki yazılarının da etkisi olmuştur.¹⁶

İslâmcılık, İslâm dinini, halkı müslüman olan ülkelerde hâkim kılmak ve İslâm dünyasını birleştirmek için, on dokuzuncu asrın ortalarında ortaya atılmış, daha sonra gelişerek yirminci asrın başlarında etkin bir duruma gelmiş dinî, siyâsî ve ictimâî bir cereyan olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamanın yanında, “İslâm’ı bir bütün olarak “yeniden” hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslâm dünyasını, Batı sömürsünden, zâlim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak, medenîleştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak” gibi daha geniş bir çerçeve de çizilmiştir.¹⁷

İttihâd-ı İslâm düşüncesi 1870 yılından itibaren Osmanlı’da hâkim siyâset olmakla beraber, ciddi anlamda bir fikir hareketi olarak II. Meşrutiyet’in ilânından sonra yayın hayatına giren *Sırat-ı Müstakim*’le kendisini hissettirir.¹⁸ Dergi 14 Ağustos 1908 yılında yayına başlamış, “siyasî, edebî, ahlâkî, dinî ve ilmî” konularda neşir yapmıştır. Yedi cilt tutan ilk 182 sayıdan sonra 24 Şubat 1327’de (8 Mart 1912) çıkan 183. sayıdan itibaren formatını büyük oranda koruyarak *Sebîlürreşâd* adıyla yayımını sürdürmüştür.¹⁹ Eşref Edib’in sahibi olduğu dergide, Mehmed Akif [Ersoy], Manastırlı İsmail Hakkı, Şeyhülislâm Musa Kâzım, Tâhirü’l-Mevlevî [Tahir Olgun], Ahmed Hamdi [Akseki], Bursalı Mehmed Tâhir, Yahyâ Afîf (Ahmed Şîrânî) gibi isimler yer almaktadır.²⁰

Dönemin bir diğer İslâmcı mecmûası, başyazarlığını Hürriyet ve İtilâf Fırkası liderlerinden Âyan azalığı ve şeyhülislâmlık görevlerinde de bulunan Tokat mebusu Mustafa Sabri Efendi’nin yaptığı, 1908-1910 yılları arasında yayımlanan *Beyânü’l-Hak*

¹⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken yay., İstanbul 1979, s. 201.

¹⁷ İsmail Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi I-II*, İstanbul 1997, Kitabevi yay. I, s. 17.

¹⁸ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyâset*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 26.

¹⁹ Adem Efe, “Sebîlürreşâd”, *DİA*, XXXIV, 251-253.

²⁰ “Sırat-ı Müstakim”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VIII, 6-9.

mecmûasıdır.²¹ 182 sayılı dergi kendi tabiriyle “dinî, edebî, siyâsî, fennî” yazıları ihtivâ etmektedir. Derginin yazar kadrosunda Ömer Nasûhi [Bilmen], Tâhirü’l-Mevlevî (Tahir Olgun), Küçük Hamdi [Elmalılı], Kemâlettin Harpûtî, Mahmud Kemal [Înâl], Ahmed Şîrânî gibi isimler yer almıştır.

Bâb-1 Meşihat tarafından 1914-1922 yılları arasında İstanbul’da yayımlanan, gelenekçi İslâmcılığı savunan *Cerîde-i İlmiyye* dergisi, Fetvahâne ve şer’î mahkemelerin dinî meselelerle ilgili fetva, hüküm ve kararlarının, medrese ve tekkelerle Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye gibi dinî kuruluşlara ait talimat, nizamnâme ve haberlerin duyurulması maksadıyla, “Meşihat-ı İslâmiyye’nin cerîde-i resmiyesidir” levhasıyla yayımlanmıştır.²² Derginin mesul müdürlüğünü bir süre Ahmed Şîrânî Efendi üstlenmiştir.

1914 yılında yayıma başlayan *İslâm* mecmûasında modernist İslâmcı görüşler ön plandadır ve burada “İslâmcılık” akımıyla “Türkçülük” görüşleri birleştirilmeye çalışılır.²³

1910-1920 yılları arasında neşredilen *Cerîde-i Sûfiyye*, din, felsefe ve edebiyat konularının ağırlıklı olarak yer aldığı bir dergidir. Bu derginin *Sebîlürreşad* ve *Beyânü’l-Hak* gibi dinî dergilerden en belirgin farkı, tarikat meselelerine daha geniş yer vermesidir.²⁴

Döneminde yankı uyandıran önemli dinî mecmualardan bir diğeri de *Mahfil*’dir. *Mahfil* mecmûası, 1920-1926 yılları arasında, Tâhirü’l-Mevlevî tarafından İstanbul’da 68 sayı olarak yayımlanmış, İslâm dini ve Müslümanlarla ilgili meseleler başta olmak üzere çok değişik sahalara ilişkin yazılar yayımlamış, tartışmalara yol açıp bir dönemi etkilemiş çok yönlü bir mecmuadır.²⁵

Yayın hayatı uzun soluklu olmadığı hâlde özgün dergiler arasına girmeyi başaran İslâmî mecmûalar da olmuştur. Mensubu olduğu kuruma –medreselere- karşı hem savunmacı, hem de eleştirel davranması yönü ile ön plana çıkan *Medrese İ’tikâdları* bunlardan biridir. Ahmet Şîrânî’nin 1913 yılında çıkardığı 18 sayılı bu dergi, yazarın diğer neşirleri gibi medreseleri gerektiğinde eleştirmesi gerektiğinde de desteklemesi bakımından Şîrânî’nin

²¹ Ekrem Bektaş, “Beyânülhak”, *DİA*, VI, 34-35.

²² Nesimi Yazıcı, “Cerîde-i İlmiyye”, *DİA*, VII, 407-408.

²³ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet’te Fikir Dergileri”, *TCTA*, I, 126-132.

²⁴ Mustafa Kara, “Cerîde-i Sûfiyye”, *DİA*, VII, 410.

²⁵ Osman Ergünöz, *Mahfil Mecmuası Ve Tahlilî Fihristi*, Marmara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, Önsöz.

yazın dünyasındaki bir izdüşümü olarak görülebilir. Mecnûa bu tavrıyla nesnel yayıncılığın da güzel bir örneğidir.

Medrese İ'tikâdları neşredilen eleştirel yazılar dolayısıyla kapatıldıktan kısa bir süre sonra 20 Kasım 1913 tarihinde, Ahmed Şîrânî Efendi tarafından, mesul müdürlüğünü Hüseyin Şem'î'nin yaptığı *Hayrî'l-Kelâm* mecmûası, din ve vatana hizmet gâyesi ile çıkarılmıştır. Daha sonra *İ'tisâm*'da da sık sık belirtileceği üzere *Hayrî'l-Kelâm* dergisi *Medrese İ'tikâdları*'nın devâmı niteliğindedir ve 6 Ağustos 1914'e kadar 38 sayı neşredilmiştir.

Seferberlik ilanı ile siyâsî ve ictimâî ortam da göz önünde bulundurularak kendi idârî kadrosu tarafından tatil edilen *Hayrî'l-Kelâm*'dan sonra I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte okuyucuları ile yeniden buluşmak arzusunda olan Ahmed Şîrânî²⁶, 30 Kasım 1918 tarihinde çalışmamızın konusunu teşkîl eden *İ'tisâm*'ın neşrine başlamıştır. Dergi 29 Nisan 1920'ye kadar neşredilmiş haftalık bir mecmûa olup 73 sayıdır.

İ'tisâm, işlenen konuların zenginliği, farklı görüşleri bir arada bulundurması, medreselerin ve medreselilerin Meşrutiyet ve Mütâreke dönemlerinin öncesi ve sonrasındaki durumlarını yansıtması, bugün bile örnek alınabilecek bir yayın ahlâkına sâhip olması, yürütülen siyâsî politikalarla ve eğitim programlarıyla ilgili eleştiri ve öneriler barındırması; diğer bir taraftan da halkı fikhî olarak eğitmeyi amaçlaması ve farklı dillerden tercüme eserler tefrika edilmesi bakımından bu dönemle ilgili yapılacak çalışmalarda araştırmacılara kaynak sağlayacak ve dönemin nabzının tutulmasında yardımcı olacak bir dergidir.

²⁶ İ'tisâm, "Musâhabe-i İbtidâiyye", *İ'tisâm*, 30 Teşrîn-i Sâni 1334, sy. 1, s. 3.

BİRİNCİ BÖLÜM AHMED ŞİRÂNÎ VE NEŞİR HAYATI

1. AHMED ŞİRÂNÎ

1.1. Doğumu, Eğitim ve Çalışma Hayatı, Vefâtı²⁷

Ahmed Şîrânî Efendi h. 1297/1879-1880 yılında Gümüşhâne'nin Şîrân kazasına bağlı Karaca köyünde doğmuştur. Annesi Gülizar Hanım, babası çiftçi Mahmud Ağa'dır. İlk tahsilini memleketinde almıştır.

Memleketinde geçirdiği yıllardan kendisi şöyle bahsetmektedir: “*Şirin Şîrân’ımızda güzel havalar teneffüs ettim, tatlı sular içtim fakat ilim ve irfân bahçeleri bulunmadığı için fazl ü kemâl güllerini koklayamadım. ... Öyle muhitlerde ne öğrenebiliyordum ne fikir edinebiliyordum. ‘Oğlum biraz yazıya çalış.’ diyen bir redif yüzbaşısına ‘Mahkeme-i Şer’iyye’ye başkâtip mi olacağım!’ cevâbını verdiğim aklıma düşünce gah ağlayasım gah gülesim geliyor.*”²⁸

Daha sonra İstanbul’a gelen Şîrânî medrese tahsili görmüş ve 1327/1909-1910 yılında icâzet almıştır. 1326/1908-1909 yılında imtihanla Medresetü’l-Kuzat’a dâhil olup 1331/1912-1913 Fâtih Camii’nde tedrişe başlamıştır. Kuzat’tan ise 1332/1913-1914 senesinde iyi derece ile mezun olmuştur.²⁹

Şîrânî, İstanbul’a geldiği zaman kendisi güzel yazıya çalışsa da toprakla uğraşmaktan sertleşleşmiş ellerini yatıştıramadığını, ellerini yazıya yakıştıramadığını üzülererek anlatmış, yine de gazete ve mecmûalara gönderdiği yazılarının gayet okunur bulunduğunu ifâde

²⁷ Ahmed Şîrânî Efendi Osmanlı döneminde müderrislik, Cumhuriyet döneminde öğretmenlik yapmıştır. Dolayısıyla hem İstanbul’da bulunan Meşihat Sicill-i Arşivi’nde hem de Ankara’da bulunan DİB Sicil Arşivi’nde dosyası bulunmaktadır. İlgili dosya numaralarına Ahmet Şîrânî hakkında daha önce yazılmış biyografiler vesilesi ile ulaşılmış, her iki arşiv de ziyaret edilmiş, bilgiler tahkik edilerek ve zenginleştirilerek nakledilmiştir. bkz. ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı I*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dâire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996.; AKMAN, Zekeriya, *Osmanlı Devleti’nin Son Dönemi’nde Bir Üst Kurul Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiye*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

²⁸ Ahmed Şîrânî, “Ben Ahmed Midhat Efendi Olabilir Miyim?”, *Hayrî’l-Kelâm*, 20 Şubat 1329, sy. 16, s.121-122.

²⁹ DİB Sicil Arşivi Dosya No: 19230172. Aynı dosyada Ahmed Şîrânî’ye âit bir diğer tercümân-ı hâl belgesinde icâzetnâmesinin Fatih’teki bir yangında yandığı kaydedilmiştir. bkz. Ek. III-IV.

etmiştir.³⁰ Kendisi iyi derece Arapça ve Farsça'nın yanında Fransızca da bilmektedir.³¹ Düz yazılarında kullandığı Türkçe sarîh ve akıcıdır.

14 Eylül 1328/27 Eylül 1912 tarihinde 400 kuruşluk dersiâmlık maaşı almaya başlamış, daha sonra Şeyhülislam Hayri Efendi hakkında yazdığı “Mersiye-i Medâris” şiiri sebebiyle hapis ve para cezasına çarptırılmış (7 Teşrîn-i Sâni 1331/20 Kasım 1915), dersiâmlık maaşı kesilmiştir.³² Şîrânî daha sonraları kaleme aldığı yazılarında, bu dönemde Dîvân-ı Harb koğuşlarında yalnız Alman çorbasıyla hayatını devam ettirme mecburiyetinde kaldığını ifâde etmiştir.³³ İlk tutukluluğunda, hapishânedeki süreçte “Fihrist-i Fecâî”³⁴ adlı şiirini kaleme almış, şiirini neşrederken yazdığı notta ise içinde bulunduğu duygu durumunu ve perişanlığını satırlara aktarmıştır.³⁵

Ahmed Şîrânî Efendi'nin sicil kaydı 1 Kânûn-i Evvel 1333/1 Aralık 1917'de tashih edilerek kendisine tekrar maaş bağlanmıştır. 5 Ağustos 1334/1918 tarihinde Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye birinci sınıf kâtipliğine, 28 Kânûn-i Sâni 1335/1919'da Cerîde-i İlmiye müdüriyetine tayin edilmiş, 9 Nisan 1335/1919'da istifâ etmiştir.³⁶ 1 Eylül 1335/1919 tarihinde Sahn Medresesi Fıkıh müderrisliğine, 17 Safer 1336/2 Aralık 1917 tarihinde İbtidâî Hâric İstanbul müderrisliğine, 20 Safer 1339/3 Kasım 1920'de Medresetü'l-İrşâd müdürlüğüne tayin olmuştur. Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'nin kapanmasına yakın bir dönemde 5 Teşrîn-i Evvel 1338/1922 tarihinde bu kurumun üyeliğine atanan³⁷ Şîrânî, medreselerin ilgasıyla birlikte işsiz kalmıştır.³⁸

Şîrânî bu dönemden sonra *Sebilürreşâd* ve *Tevhîd-i Efkâr* için makaleler yazmış, bu dergilerin kapatılması ve sahiplerinin İstiklâl Mahkemesi'ne çağırılması ile birlikte kendisi de

³⁰ Ahmed Şîrânî, “Ben Ahmed Midhat Efendi Olabilir Miyim?”, *Hayrî'l-Kelâm*, 20 Şubat 1329, sy. 16, s.121-122.

³¹ DİB Sicil Arşivi Dosya No: 19230172.

³² DİB Sicill-i Arşivi, Dosya No: 19230172, Ek VI.

³³ Ahmed Şîrânî, “Şeyhülislâm-ı Cedid Müşkilât Karşısında”, *İ'tisâm*, 23 Teşrîn-i Evvel 1335, sy. 47, s. 529-531.

³⁴ Ahmed Şîrânî, “Fihrist-i Fecâî”, *İ'tisâm*, 7 Kânûn-i Evvel 1334, sy. 2, s. 6-11.

³⁵ A. Ş., “Hâmiş”, *İ'tisâm*, 7 Kânûn-i Evvel 1334, sy. 2, s. 11.

³⁶ DİB Sicil Arşivi, Dosya No: 19230172; *İ'tisâm*, 17 Nisan 1335, sy. 21, s. 128.

³⁷ Meşihat-i İslâmiyye Sicill-i Ahvâl Arşivi, Dosya No: 659; DİB Sicill-i Arşivi, Dosya No: 19230172.

³⁸ Tâhirî'l-Mevlevî, *Matbûat Âlemindeki Hayâtım ve İstiklâl Mahkemeleri*, İstanbul 1990, s. 51.

yargılanmış ve beraat etmiş,³⁹ 1 Teşrîn-i Evvel 1341/1 Ekim 1925'te Konya İmam Hatip Mektebi müdür ve muallimliğine tayin edilmiş, 1 Eylül 1926'da okul lağvedilene dek burada çalışmıştır.⁴⁰

1926 yılının sonunda tekrar İstanbul'a dönen Ahmed Şîrânî, 4 Kasım 1926'da İstanbul İmam-Hatip Mektebi'nde Arapça öğretmenliğine başlamış, Çemberlitaş Orta Mektebi'nde hitâbet muallimliği, Ordu Orta Mektebi'nde ve Kars Lisesi'nde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. 24 Mart 1945 yılında İstanbul Kasımpaşa Ortaokulu'nda Türkçe öğretmeni iken vefât etmiştir.

Ahmed Şîrânî Efendi memleketinden ayrıлып İstanbul'a gelmiş olsa da orayla da bağlarını koparmamıştır.⁴¹ Hemşehrisi olan Şeyh Mustafa Fâruk Şîrânî'nin yetiştiği Tokatlı Şeyh Mustafa Hâkî Efendi'nin Fatih'teki tekkesini sık sık ziyâret etmiş, vefâtı üzerine kaleme aldığı yazısında kendisine fiilen müntesib olmadığı halde çokca feyiz aldığını dile getirmiştir.⁴²

Anadolu'da çiftçi iken ilim hevesi ile İstanbul'a gelerek ilmiyeye dâhil olan Ahmed Şîrânî Efendi, hayatı boyunca inandığı değerlerin savunucusu olmuştur. Yargılanmasına, tutuklanmasına, kendi mensûbu bulunduğu kurum tarafından eleştirilmesine rağmen kalemini asla terketmemiş, dinî sahada neşir yapmayı kendine vazîfe bilmiştir.⁴³ Çok sayıda makalesi bulunmakla birlikte basılı kitabı yoktur. Dönemin mecmûalarında bazı şiirleri de yayımlanmıştır.

³⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbûat Âlemindeki Hayâtım ve İstiklâl Mahkemeleri*; S. Albayrak, *Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'e Meşihat, Şeriat, Târikat Kavgası III*, Mizan Yayın Evi, İstanbul 1994, s. 132.

⁴⁰ Meşihat-i İslâmiyye Sicill-i Ahvâl Arşivi, Dosya No: 659; Ayrıca bkz. Ek VII.

⁴¹ Şîrânî, savaş zamanı çekilen sıkıntılar ve yokluk sebebiyle Şîrân halkı adına sadrazama bir arzuhal yazarak yardım istemiştir. bkz. Ahmed Şîrânî, "Sadrazam Ferid Paşa Hazretleri'ne", *İ'tisâm*, 27 Mart 1335, sy. 18, s. 65-67.

⁴² Ahmed Şîrânî, "Bir İnsân-ı Kâmilin Dünyâdan Seferi", *İ'tisâm*, 22 Kânûn-i Sâni 1336, sy. 60, s. 737-741.

Ahmed Şîrânî Efendi, sohbetlerinden feyiz aldığını söylediği bu zâta müntesib olmadığını açıkça belirtse de hakkında yapılan çalışmalarda künyesi verilen makale kaynak gösterilerek fıkıh müderrisi olmasının yanısıra tasavvuf ehli olduğu ve Şeyh Mustafa Hâkî Efendi'ye mensûb olduğu hatta şeyh olduğu söylenmektedir. Bu bilgi ilk olarak 1997'de Selahattin Tozlu tarafından zikredilmiş ve maalesef bugüne kadar tekrar edilmiştir. [bkz. Selahattin Tozlu, "İkinci Meşrûtiyet Döneminde Bir İlmîyeli Ahmed Şîrânî Efendi", *Türkiye Günlüğü* (Kasım-Aralık 1997, Ankara), sy. 48, s. 42-59.; Mustafa Gündüz, "Ahmed Şîrânî ve Medreseleri Hem Eleştiren Hem de Savunan Dergisi: 'Medrese İ'tikatları', (İndeks ve Yazı Özetleri)", *Folklor/Edebiyat* (2006), sy. 47, s. 97-131.; *Gümüşhane'nin Kültür ve Sanat Hayatından 40 Biyografi*, ed. M. Muhsin Kalkışım-Kemal Saylan, Gümüşhane Üniversitesi Yay., Gümüşhane 2013, s. 12-17.]

⁴³ Ahmed Şîrânî, "Gazetemizin Sene-i Devriyesi ve İbretlerle Dolu Bir Târihçe", *Beyânü'l-Hak*, 24 Nisan 1330, sy. 25, s. 193-200.

Ahmed Şîrânî Efendi Soyadı Kanunu ile birlikte Okumuş soyadını almıştır. Sadiye Nezihe, Sabiha Mebrûre, Yahya Afif, Hikmet Suzan, Mensûre Ganimet adında beş çocuğu bulunmaktadır.⁴⁴

1.2. Fikrî Yapısı

Şîrânî yazılarından da anlaşılacağı üzere İslâm birliğini savunmuştur.⁴⁵ Din ve devlet işlerinin ayrılmasına karşı çıkmıştır, mütevâtir olaylar sırasında dâimâ hâlîfe ve hilâfetten yana bir tavır sergilemiştir. Çünkü ona göre din devletten tefrîk edilecek olursa bütün Müslümânlar kalplerinin yönünü ve irtibâtlarını başka cihete çevireceklerdir.⁴⁶ Müslümanların birlikte olduğu sürece kuvvetli olacağını düşünen Ahmed Şîrânî ırkçılığa ve fırkacılığa da karşıdır.⁴⁷ İslâm'ın hem dünyevî hem de uhrevî bir din olduğunu sık sık dile getirir de ulemânın siyâset adı altında particilik yapmasına da karşı çıkmıştır. Ona göre ulemâ doğruyu göstermek, yanlıştan men etmek adına siyasetin içinde olmalıdır fakat herhangi bir tarafa mensup olmamalıdır. Fırka mensubiyetleri din adamlarının güvenilirliğine gölge düşürmekte ve toplumda fitneye sebep olmaktadır.⁴⁸ Şîrânî din adamlarının birleştirici olması gerektiğine inanmaktadır.

Devletin zaten savaşta olduğu bir dönemde, halkın da kendi içinde bölünmemesi gerektiğini düşünen Şîrânî, yazılarını birleştirici bir üslupla kaleme almaya çalışmış, yine de karşısında olduğu akımlarla savaşmaktan vazgeçmemiştir. Kezâ bir dergi çıkarma fikri onda, *İctihad* yazarlarının dine ve ilmiyeye karşı taarruzda bulunması sebebiyle filizlenmiş, bu isteğine ulaştığı andan itibaren din ve medrese aleyhindeki gruplara karşı kalemi dâima sivri olmuştur. Onun yazıları bu saldırılardan yıpranan birçok kişiye cesâret vermiştir.⁴⁹ *İ'tisâm*'ın

⁴⁴ Mensure Ganimet Hanım'ın (d. 1925) Konya'da ikamet ettiği öğrenilmişse de kendisine ulaşılammıştır.

⁴⁵ Ahmed Şîrânî, "İstanbul'u Ancak Müslümânlık Kurtarabilir", *İ'tisâm*, 19 Şubat 1336, sy. 64, s. 799-802.

⁴⁶ Ahmed Şîrânî, "Din Devletten Tefrîk Edilemez", *İ'tisâm*, 12 Kânûn-i Evvel 1334, sy. 3, s. 1-4.

⁴⁷ Ahmed Şîrânî, "İhtiyat Zâbitleri Cem'iyetleri", *İ'tisâm*, 23 Kânûn-i Sâni 1335, sy. 9, s. 1-3.

⁴⁸ Ahmed Şîrânî, "Müftilerin Hâl ve Mevkii", *İ'tisâm*, 29 Kânûn-i Sâni 1336, sy. 61, s. 753-755.

⁴⁹ Kaş Kazasında Müderris Hocazâde İbrahim Tosun, "Vârid Bir Varaka", *Medrese İ'tikâdları*, 16 Ağustos 1329, sy. 15, s. 124.; Mehmed Âlim, "Üstâd-ı Mümtâzım Ahmed Şîrânî Efendi Hazretlerine", *İ'tisâm*, 20 Şubat 1335, sy. 13, s.11. (Bu konuda dergilerde fazlaca makale bulunmaktadır, bu iki yazı örnek olarak seçilmiştir.)

ilerleyen sayılarında dönemin şeyhülislâmı İbrâhim Haydarî Efendi de kendisini neşriyâtı vesilesi ile tebrik etmiştir.⁵⁰

Ahmed Şîrânî Efendi medreseleri ve ilmiyeyi dâimâ korusa da medreselerde bir ıslâhın gerekli olduğuna inanmakta,⁵¹ aksayan kısımları eleştirmekten, haklı eleştirileri dile getiren yazıları yayımlamaktan çekinmemekle birlikte İttihâd ve Terakkî yönetiminin yaptığı ıslahın bir ilgâ olduğunu, yapılan değişikliklerin milletin ahlâkını bozmak amacına hizmet ettiğini düşünmektedir.⁵² Bunun yanında aynı sebeplerle Tevhîd-i Mehâkim, Tevhîd-i Tedrîsât, ders programlarının değiştirilmesi, kadınlara şerâatin sınırları hâricinde - tesettürsüzlük, çalışma ve eğitim konularında- hürriyet tanınması gibi düzenlemelerin dâimâ karşısında yer almıştır.

Ahmed Şîrânî Efendi'nin, dinine düşkün, fikirlerinde ısrarcı, kendi bildiği yoldan şaşmayan, eğilip bükülmeyi sevmeyen bir adam olduğu neşir hayatı boyunca kaleme aldığı yazılarındaki tutarlılıktan da anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kendi beyânâtı⁵³ ve yine dergilerinde yayımladığı yazılar göz önüne alındığında, özgürlükçü ve âdil bir yayın ahlâkına sahip olduğu görülmüştür.

2. NEŞİR HAYÂTI

Çalışma kapsamında tespit edilebildiği kadarıyla Ahmed Şîrânî Efendi'nin kendi ismiyle yayımlanan ilk yazısı *Beyânü'l-Hak* dergisinin 28 Mart 1327/10 Nisan 1911 tarihli sayısında yer alan “İle't-Talebeti'l-Ulûm” isimli Arapça makalesidir.⁵⁴ Bu tarihten itibaren aynı dergide, 105-180 numaralı sayılar arasında, 23 Ekim 1912'ye kadar toplam 31 makalesi yayımlanmıştır. Bu makalelerde kullandığı imzalar Ahmed eş-Şîrânî, Şîrânî Ahmed, Ahmed Şîrânî şeklinde değişkenlik göstermiştir. Makalelerinin bazılarını –özellikle medrese ile ilgili olanlarını- Arapça kaleme alırken, toplumun genelini ilgilendiren yazılarında anlaşılır bir Türkçeyi tercih ettiği gözlenmiştir. Şîrânî bu yazılarında hem ilmiyenin durumuna dâir fikirlerini beyân etmiş, talebelere tavsiyelerde bulunmuş hem fikhî meselelerle ilgili

⁵⁰ “Şeyhülislâm İbrâhim Haydarî Efendi'nin Bir Mektûbu”, *İ'tisâm*, sy. 70, 1 Nisan 1336, s. 895

⁵¹ Medrese, “Bursa'da Cemiyet-i İlmiye”, *Medrese İ'tikâdları*, 12 Temmuz 1329, sy. 10, s. 75-76.

⁵² Ahmed Şîrânî, “Şeyhülislâm-ı Cedid Müşkilât Karşısında”, *İ'tisâm*, 23 Teşrîn-i Evvel 1335, sy. 47, s. 529-531.

⁵³ Ahmed Şîrânî, “Enbiyâ-yı Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Diniyye ve Dünyeviyye II”, *İ'tisâm*, 8 Nisan 1336, sy. 71, s. 909-915.

⁵⁴ Ahmed El-Şîrânî, “İle't-Talebeti'l-Ulûm”, *Beyânü'l-Hak*, 28 Mart 1327, Sy. 105, s. 1948-1950.

açıklamalar yapmış hem de hastalıklar, ahlakî bozulma, fırkacılık, cihâd, Trablusgarp ve Balkan savaşları, seferberlik ve devlete yardım sağlamak gibi târihî ve toplumsal konulara temâs etmiştir.

Beyânü'l-Hak dergisi 4 Kasım 1912'de kapanmıştır. Şîrânî'nin tesbit edilen bir sonraki yazısı *Sebilürreşâd* dergisinde 7 Şubat 1328/20 Şubat 1913'de Tokatlı Seyyid Mehmed Şâkir Efendi'nin ölümüne dâir kaleme aldığı makalesidir.

Uzun soluklu bir mecmûa olan *Sebilürreşâd*'da 3 Nisan 1340/3 Nisan 1924'den 3 Teşrîn-i Evvel 1340/3 Ekim 1924'e kadar geçen altı ay zarfında Ahmed Şîrânî'nin Yahyâ Afîf müsteârıyla yazdığı makaleleri yayımlanmıştır. Genel olarak hadîs ve Kur'ân'la ilgili bahislerde, Tevhîd-i Tadrîsât kânûnu, medreselerden kalanlar, ilâhiyat fakülteleri, toplumsal ahlakın korunması gibi konularda kaleme alındığı görülen bu makalelerden bazılarında “Y. A.” imzâsını kullanmıştır.⁵⁵

Tâhirü'l-Mevlevî tarafından çıkarılan *Mahfil* mecmûasında da Ahmed Şîrânî Efendi'ye âit Zilkade 1339/Temmuz 1921 ile Rebû'l-Evvel 1341/20 Aralık 1922 tarihleri arasında yayımlanmış bir makale ve iki şiir bulunmaktadır.

Ahmed Şîrânî Efendi neşriyatı dâimâ bir cihad sahası olarak görmüş, medreselere ve dine karşı taarruzda bulunanlara cevâben kalemini bir müdâfaa aracı olarak kullanmıştır.

Medreselerin ve müderrislerin insanı hüzne boğan bir hâle düşmesinden itibaren medresenin dili olacak bir mecmûa neşretmek isteyen Şîrânî, bir süre bu isteğine muvaffak olamamıştır. Aynı vakitler *İctihâd* gazetesinin de medreselere karşı adeta savaş açtığı, sürekli olarak aleyhte yazılar yayımladığı bir zamandır. Talebelerin de bu süreçten etkilenmesiyle birlikte medreseler yavaş yavaş boşalmıştır. Makâm-ı Meşîhat, *İctihâd* dergisinin kapatılması için uğraşırken, *İctihâd* yazarları bunun bir acizlik olduğunu söylemiş ve müderrisleri yazı sahasına davet etmiştir.

Ahmed Şîrânî Efendi o dönemde yeterli maddî kuvvete sâhip değildir. Kendisi bir gün Fâtih kahvehanesinde oturken yanına bir bey (Şehsuvârzâde Mehmed Behçet) gelir, dinî makaleler neşrecek bir dergi çıkarmak istediğini, yeterli maddî güce sahip olduğunu fakat

⁵⁵ Bu adlandırma, aynı sayıda yazara âit birden fazla makâle bulunduğunda kullanılmıştır. Genel olarak ilk makâlede Yahya Afîf, ikinci makâlede Y. A. imzâsı görülmektedir.

bu konuda yetkin olmadığını söyleyerek yardım ister. Aralarında geçen muhâvere sonucu *el-Medâris* isimli dergi için çalışmaya başlayan Ahmed Şîrânî Efendi, bir takım anlaşmazlıklar yüzünden dergiden ayrılmak durumunda kalır.

Özetle aktardığımız bu durum *Medrese İ'tikâdları*'nın neşir sürecini başlatmıştır. Beş parasız şekilde bu yola çıkan Ahmed Şîrânî, bu işlerde muvaffakiyet tacına hâlis niyetle ulaşıldığına inanarak *Medrese İ'tikâdları*'nı çıkarmaya başlamış, sonrasında *Hayrû'l-Kelâm* ve *İ'tisâm* dergilerini neşretmiştir. Şîrânî durumunu şu şekilde nakletmektedir:

“Mesleğimizin ve meslektaşlarımızın hâl-i melâl-âverini nazar-ı tecessüs ve tehassümden geçirmeye başlayalıdan beri kendimde bir his uyanmış idi ki o da hey'et-i umûmiyyemizin lisân-ı umûmîsi olmak üzere bir gazete neşretmek idi. Fakat bu seyl-i hasîmin sahrâ-yı fîli istilâ etmesine hâil bir cebel-i mürtefi' var idi ki bir türlü ref' ü kal' edemiyordum. Bundan mütevellid bir ye's ü fütûr ile maniin münde'fi' olacağı bir zaman-ı mes'ûdun hulûlüne muntazır bulunuyordum.

Ma'rûz-i vechle müz'ic bir intizârın sıklet-i rûhiyyesini taşımakta iken “İctihâd” gazetesi geçen tarihlerde suhtelere i'lân-ı harb etti. Meslektaşlarımızın büyükleri, ellerine birer İctihâd gazetesi alarak Bâb-ı Meşihat'e, şeyhülislâma koşuyor, küçükleri de pabuçlarını yakalayarak takım takım taşraya kaçıyordu. Dersiâm efendiler öyle bir hâle gelmişlerdi ki ders okutmaya talebe bulamıyordu. Vücûh-i ikdâmda gördüğüm ahrâr ü isfirâr ü sefer ü firârı, ashâb-ı amâimin derece-i havf ü haşyetlerine bir mi'yâr addederek gözlerimi Makâm-ı Meşihat'in, bunların tecehhümelerini izâle edecek bir hareketine, kulaklarımı yine makâm-ı himâye-makrûn(!) ma'lûlû'd-dimâğ bir iki herif-i nâ-şerefin arbede-i kalemiyyesinden niçin bu kadar korkuyorsunuz yollu bir ihtâr-ı teslîtkârîsine dikmiş idim. Makâm-ı Meşihat'in yapacağı en basit vazîfe bundan ibâret iken o böyle yapmıyor, İstanbul muhafızlığına bi'l-mürâcaat talebe-i ulûmun İstanbul'dan firâr etmesi, taşralarda sû-i te'sîr uyandıracağından bahisle gitmelerini men' ettiriyor, diğer taraftan da İctihâd gazetesini ta'tîl talebini hâvî İdâre-i Örfî Riyâseti'ne tezkireler yazıyor, İctihâdcılar ise böyle kuvve-i maddiyyeye mürâcaatı acze hamlediyorlar ve pek haklı olarak kuvve-i kalemiyyeye mürâcaatı tavsiyede bulunuyorlardı.

Bir gün Fatih kahvehâlerinden birinde yalnızca düşünüp duruyorken, fesli bir efendi selâm vererek geldi yanıma oturdu. “Ahmed Şîrânî Efendi siz misiniz?”, “Evet.” sual ve

cevâbıyla bâb-ı muhâverenin re's-i küşâdını icrâ ettikten sonra beni niçin aradığını sordum. “Efendim görüyorsunuz ki İctihâd gazetesi dîn ve ulemâ-yı dîn aleyhlerine söylemedik söz bırakmıyor. Bunların neşriyatından son derece müteessir oluyorum. İstiyordum ki hoca efendiler hem dîni hem kendilerini müdâfaa etsinler. Fakat onlarda öyle bir hareket görmüyorum. Artık kendim bir gazete neşretmek mecburiyetinde kaldım. Lakin onlara karşı yazılacak olan makâlelerin ekserîsi dînî olmak lâzım geliyor. Ben ise bunu yapamayacağım için bir hoca efendinin iştirâkine ihtiyâcım var. Sizi tavsiye ettiler, işte bunun için size mürâcaatta bulunuyorum.” dedi.

“Efendim” dedim, “Ben çoktan beri bunu düşünüyorum, fakat param olmadığından bir türlü kuvveden fiile çıkaramıyorum. Bu parasız görülecek işlerden değildir.”. Cevâben kendisinin iki yüz lira sermâyesi olduğunu benden gazetenin müdürîyetini kabul ve makâlelerin ihdâr ve tertibinden başka bir şey istemediğini söyledi. “Öyle ise teşekkürlerle teklifinizi kabul ediyorum.” dedim. Bunun üzerine gitti “Talebe-i Ulûm” nâmıyla almış olduğu imtiyâznâmeyi getirdi. Bu ismin muvaffak olmadığından bahisle “el-Medâris” ismine çeviriniz dedim. Yine gitti. Tebdîl ettirdi geldi. Artık müzâkereye başladık. Öteberi mes’eleleri mevzu‘ bahs ettikçe Rûbâb mecmûası sâhibi Cemâl Nâdir Bey’e sorayım dediğini mükerreren işittim. Acâib diyordum, Cemal Nâdir Bey’le bizim neşredeceğimiz gazetenin ne münâsebeti olabilir. Meğer Cemâl Nâdir Bey gazetemizin müdür-i umûru mevkiinde bulunuyormuş! Bu hâl bi’l-zarûre benim hissiyatıma uygun gelmiyordu. Bu gazeteden kat’-ı alâka eylediğimi söyleyerek vermiş olduğum “el-Medâris” ismini bana iâde eylemesini –insâniyet nâmına- rica ettimse de iki üç gün cevâb-ı muvâfakat alamadım. Mütevâlî ricâ ve muâhazalar neticesinde kendi hat ve imzâsıyla şöyle bir varaka yazarak verdi:

“Bâdî-i takrîr oldur ki:

Sâhib-i imtiyâzı bulunduğum “el-Medâris” nâm gazetenin sâhib-i imtiyazlığından âtîde muharrerü’l-esâmı şâhidler huzurunda istifâ eylediğimi mübîn iş bu takrîrim mahall-i merciinde takdîm kılındı. 22 Nisan sene 329

Muharrirîn-i Osmâniyye’den Elbasanlı Mehmed Behçet”

Kitâbet ve kelimâtının hiçbir noktasına dokunmaksızın ber-vech-i bâlâ derc eylediğimiz takrîrnâmeyi usule muvâfık olduğunu bildiğimiz hâlde sâhib-i takrîri iknâ için

matbuat müdîriyetine götürdüm. Bi't-tabî muvâfık-ı usûl olmadığı söylendi. Bu defa kendimiz yazarak pulladıktan sonra berây-ı imzâ kendisine birçok ricâda bulunduk ise de bir türlü muvâfakat etmeyerek bir daha gözümüze görünmemek üzere gâib oldu.

Vech-i ma'rûz üzere nakl-i hikâye eylediğim mâcerâ bazı esbâbdan dolayı bende acı tesirler uyandırdı. Kendi başıma gazete neşretmek husûsunu bir daha düşünmek mecburiyetinde kaldım. Fakat meslektaşlarıma karşı olan za'f-ı i'tikâdım yine cesâretimi kaçırmaya başladı. Ashâb-ı amâime âid za'f-ı i'timâda râzı oldum ise de Cenâb-ı Veliyyü't-Tevfîk huzûrunda za'f-ı i'tikâdı hiç tecviz edemedim. Fülûsum yoksa hulûsum var; muvaffâkiyet ise sâhib-i fülûstan ziyâde sâhib-i hulûsun giyeceği bir tâc-ı sultânîdir diyerek münferiden meydân-ı müdafaaya atılmaya karar verdim. İctihâd gazetesinin hedef-i hücumu biz medrese sâkinlerinin i'tikâdlarımız olduğuyçün i'tikâdâtımızın neden ibâret olduğunu bildirmek lâzım idi, böyle münderecâtlı bir gazeteye ise “Medrese İ'tikâdları” nâmını vermek yakışırdı. Onun için imtiyâzı o isim ile almış idim. Artık sıra neşretmeye gelmiş idi, ilk hatve-i neşri attık.”⁵⁶

2.1. Medrese İ'tikâdları

Medrese İ'tikâdları yayın hayatına 6 Mayıs 1329/19 Mayıs 1913'te başlamış ve toplam 18 sayı çıkmıştır. 13 Eylül 1329/26 Eylül 1913 tarihinde 18. sayıda neşredilen bir makale bahane edilerek dergi kapatılmıştır.⁵⁷ Dergi *Hayrî'l-Kelâm* ile birlikte *İ'tisâm*'ın ilk cildini oluşturmaktadır.

Her sayının renkli kapak içinde ortalama yarım forma (8 s.) olarak yayımlandığı dergi toplamda 148 sayfadır. Kapak sayfasında derginin ta'lik hat ile yazılmış isminin altında “*Mebâhis-i ilmiyye ve mesâil-i dîniyyeyi hâvî levhâ-i efkârdır*” ibaresi yer almaktadır. Kapakta bunların dışında derginin sayısı, fiyatı, adresi, hicrî ve rumî tarihi, abonelik şartları, sahibi gibi bilgilere yer verilmiştir.⁵⁸ Bunların altında ise

“En-necmu testaskiru'l-absâra sûrethû

Kad tünkiru'l-ayn dav'e's-şemsi min ramedî

⁵⁶ Ahmed Şîrânî, “Gazetemizin Sene-yi Devriyesi ve İbretlerle Dolu Bir Târihçe”, *Beyânü'l-Hak*, 24 Nisan 1330, sy. 25, s. 193-195

⁵⁷ İ'tisâm, “Musâhabe-i İbtidâiyye”, *İ'tisâm*, 30 Teşrîn-i Sâni 1334, sy. 1, s. 2.

⁵⁸ Kapak görseli için bkz. Ek IX.

Ve zenebû fi't-tarafî lâ fi'n-necmî li's-sıgarî

Ve yûnkîr el-femu dâme el-mâî min sekamî”⁵⁹

şeklinde dört mısralık Arapça bir şiir yer almaktadır.

Derginin ön kapağının içinde ve arka kapağının hem içinde hem dışında ilanlar ve reklamlara yer verilmiştir. Bu sayfalarda sayfa sayısı yer almamaktadır. Kapak ilanlarından bazıları sürekli olmuş, medrese hocalarının kitapları ve yeni çıkan bazı dergiler burada tanıtılmıştır. Talebelerin dersler, medreseler ve kitaplar ile ilgili şikâyetlerine de burada rastlamak mümkündür. Sürekli olarak Hukuk Matbaası Kitabhânesi'nin kitap listesi verilmiştir. Medrese talebelerinin imtihanları, kazananların listesi, Medresetü'l-Kuzat'a kayıt yaptıranların listesi, medreselere yapılan yeni atamalar da burada verilen ilanlar arasında yer almıştır. Makalelerde ayet ve hadislerin tam metin olarak yazılmaması hususunda uyarıda bulunulmuştur. Okuyuculara verilen kısa mesajların yanında teşekkür ve tebrikler de bu sütunlardan neşredilmiştir.

Medrese İ'tikâdları dergisinde kırk ayrı yazarın imzası bulunmaktadır. Dergide toplam yüz beş yazı yer almıştır ve hepsi imzalıdır. Bu imzalar içine “Medrese” ve “Hoca” da dâhildir. Büyük ihtimalle bu imzalar Ahmed Şîrânî'ye aittir. II. Meşrutiyet matbuatında göze çarpan özelliklerden birisi, dergilerde müstearların fazlaca kullanılmasıdır. *Medrese İ'tikâdları*'nda görülebildiği kadar müstear kullanılmamıştır.⁶⁰

Ahmed Şîrânî'nin yazılarından sonra en çok yazı, “Mezheb-i Maddiyyûn'a Reddiye” olarak yazılan ve Cemaleddin Efgânî'den çevrilen yazılar olmuştur. Medrese hocalarından A. Atıf, Erzurumlu Ömer Nasuhi (Bilmen), Emin Hâkî, Tarsuslu Mustafa Naim, Hafız Hüseyin ve Tâhirü'l-Mevlevî en çok yazı yazarlardır.⁶¹

Medrese İ'tikâdları'nın dili dönemin diğer dergilerinde olduğu gibi, sadeleşme eğilimindedir. Bazı yazılar dışında oldukça anlaşılır bir dil ve üslup kullanılmıştır. Derginin

⁵⁹ Yıldızlara bakınca göz onları küçük görür. Bu göz hastalığından dolayı güneş ışığından yüz çevirir. Yıldızın küçün görünmesi onun hatası değil gözün yanılsamasıdır. Ağzının tadı oladığında dilin, suyun tadını inkar eder.

⁶⁰ Mustafa Gündüz, “Ahmed Şîrânî ve Medreseleri Hem Eleştiren Hem de Savunan Dergisi: ‘Medrese İ'tikatları’, (İndeks ve Yazı Özetleri)”, *Folklor/Edebiyat* (2006), sy. 47, s. 97-131.

⁶¹ a.g.m.

dili hakkında Şîrânî, dinî ve toplumsal meselelerin, talebelerin ve anne babaların anlayacağı bir dil ile yazılacağını duyurmakta ve bu konuda okuyuculardan destek istemektedir.⁶²

Derginin isim hikâyesi daha sonra *İ'tisâm*'da şu şekilde açıklanmıştır: “O zaman *Akâid-i İslâmiyye*'yi medrese *i'tikâdlarıyla* temsil ediyorlar ve bunlara *i'tikâdât-ı bâtila nâmunı* vererek olanca kuvvetleriyle tahvîl ve tezyîfe çalışıyorlardı. Buna mukâbil bizim, *i'tikâdâtımızın nelerden ibâret olduğunu ta'dâd ve teşrih etmek ve bunların bâtil değil hak bulunduğunu delâiliyle anlatmamız lâzım geliyordu. İşte bu mülâhazaya mebnî risâlemize Medrese İ'tikâdları nâmunı vermiş idik.*”⁶³

Ahmed Şîrânî dergiyi çıkarma amacını ilk yazısında şöyle anlatmıştır: “*İslâh-ı medârise ve tensik-i tedrisâta bir mecrâ açmak üzere Medrese İ'tikâdları* 'nı neşre başladık... [*Medrese İ'tikâdları*] *İ'tikâdî, amelî, mesâil-i dîniyyeden ahlâkiyât, ictimâiyât-ı İslâmiyye'den ahkâm-ı İslâmiyye'nin hükûmet-i teşriyyesinden, İslâmiyet'in san'at ve ticâret sa'y ü amelî hakkında esâslardan usûl-i münâzaraya muvâfık olmak ve tatlı lisan, nezih kalemden çıkmış bulunmak şartıyla mübahâsât-ı ilmiyye ve fenniyyeden hissedâr olacaktır.*”⁶⁴

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere dergi, medrese ıslâhı ve eğitim düzenlemelerinde bir mecra oluşturmak ve yetkililere farklı fikirler sunmak amacıyla çıkarılmaya başlanmıştır. Dergide inanç, dinî hayat, ahlâk, İslâmî sosyal hayat, İslâmî hükümlerin uygulanması, İslâmiyet'in sanat, ticâret ve çalışma şartları hususlarında, tartışma şartlarına uygun olmak şartı ile nezih kalemlerden çıkan, ilmî ve fennî konulardan bahsedilecektir.

Şîrânî ilerleyen sayılarda “Allah her devirde bir bâtil bir de o bâtili bâtil ilan edecek bir hak gönderir. Zamanımızda bu bâtil *İctihâd* gazetesi olmuştur. Medrese *İ'tikâdları* da bunun bâtilliğini ortaya çıkarmak için meydâna çıkmıştır.”⁶⁵ şeklinde bir ifâdede bulunmuştur. *İctihâd*'ın eleştirildiği bir yazıda “Bu dergi *İctihâd*'ın medreseler ve ilmiye sınıfı hakkında yazdıklarına karşı cevaplar üretmek maksadıyla teşekkül etmiştir.”⁶⁶ demektedir. *Hayrî'l-Kelam* dergisinin 3 Nisan 1330/16 Nisan 1914 tarihli yirmi ikinci sayısında, ön

⁶² Ahmed Şîrânî, “İlk Sözlerim”, *Medrese İ'tikâdları*, 19 Mayıs 1329, sy. 1, s. 8.

⁶³ İ'tisâm, “Musâhabe-i İbtidâiyye”, *İ'tisâm*, 30 Teşrîn-i Sâni 1334, sy. 1, s. 3.

⁶⁴ Medrese, “Sebebi Teşebbüs ve Gâye-i Neşr”, *Medrese İ'tikâdları*, 19 Mayıs 1329, sy. 1, s. 1-2.

⁶⁵ Ahmed Şîrânî, “Vârid bir Varaka”, *Medrese İ'tikâdları*, 20 Mayıs 1329, sy. 4, s. 32.

⁶⁶ Medrese, “İhtar ve Tevbîh”, *Medrese İ'tikâdları*, 30 Ağustos 1329, sy. 16, s. 125-126.

kapağın iç kısmında *Medrese İ'tikâdları* mecmûası tanıtılırken, *İctihad* ile dört ay boyunca çarpıştığı ve onu sükûta uğrattığı yazılmıştır.

Daha sonra *İ'tisâm*'ın ilk sayısında da mesele şöyle açıklanmıştır: “*Doğruluğunu kimsenin inkâr edemeyeceği beyânât-ı vâkıa, bedbaht memleketi istilâ edeliden beri ilmiyyenin mevcûdiyyet-i maddiyye ve ma'neviyyesi aleyhine bir husûmet-i imhâkârâne besleyen cemiyet-i mezkûrenin kin ve buğzu tezyîd u teşdîd etmiş olmalı ki haysiyyet-i ilmiyye ve mukaddesât-ı dîniyye aleyhlerine i'lân-ı harb için bir müfzere-i kalemiyye teşkîl eylemiş ve hemen hücum emrini vermiş idi. Bu vaziyet karşısında bizim için lâzımü'l-ihityâr olarak iki tarîkten biri vardı. Tecâvüzât-ı bî-edebâneye karşı ya miskînâne sükût etmek veyâhut İttihâd ve Terakkî'den gelecek bütün tehlikelere göğüs gererek, daha doğrusu “kelleyi koltuğa alarak” hey'et ve mukaddesâtımızı müdâfaaya çalışmak idi. Biz tehlike-i ittihâdiyye karşısında kalmayı mes'ûliyyet-i ma'neviyye tehlikesinden daha hafif görerek Medrese İtikâdları risâle-i usbû'îyyesini neşre başladık.*”⁶⁷

Yazara göre İttihâd ve Terakkî yönetimi ilmiyyeye karşı bir husumet beslemektedir ve haysiyyet-i ilmiye ve mukaddesât-ı dîniye aleyhinde yayın yapan, âdeta bu mukaddesâta savaş açmış bulunan bir kalem ordusu kurmuştur. Ahmed Şîrânî bu vakıa üzerine bütün tehditlere göğüs gererek matbuat hayatına girmiştir.

Derginin temel konusu medreselerdir. Yayımlanan farklı başlık ve konulardaki yazıların çoğunda medreselerin içinde bulunduğu koşullar, ıslâh çalışmaları ve sorunlar ele alınmıştır. Bunların birçoğunda medreselere yapılan eleştirilere cevaplar verilmiştir. Bunun dışında dönemin toplumsal siyasî ve kültürel hayatına ışık tutacak konular da dergide işlenmiştir. Toplumun içinde bulunduğu sosyal meseleler, dinin toplum için önemi, dönemin kamuoyunu meşgul eden hususlar, siyaset, iktisat, kadınların toplum içindeki konumları, Meşrutiyet'ten sonra farklı alanlarda yapılmaya çalışılan ıslâh çalışmaları, cehâlet, hurafeler yazıların temel ilgi alanlarını oluşturmuştur.⁶⁸

⁶⁷ İ'tisâm, “Musâhabe-i İbtidâiyye”, *İ'tisâm*, 30 Teşrîn-i Sâni 1334, sy. 1, s. 1-2.

⁶⁸ Mustafa Gündüz, “Ahmed Şîrânî ve Medreseleri Hem Eleştiren Hem de Savunan Dergisi: ‘Medrese İ'tikatları’, (İndeks ve Yazı Özetleri)”, *Folklor/Edebiyat* (2006), sy. 47, s. 97-131.

2.1.1. Medrese İ'tikâdları Mecmûasındaki Ahmed Şîrânî İmzâlı Yazılar

Dergide Ahmed Şîrânî imzâsı ile yayımlanan makaleler ve şiirler şöyle sıralanabilir:

“İlk Sözlerim”, sy.1, s. 8.

“İctihâd Refikimize İkinci Sözlerim”, sy. 2, s. 14-15.

“İctihâd Refikimize Üçüncü Sözlerim”, sy. 3, s. 22-23.

“Ben Okudum Sen de Oku”, sy. 4, s. 33-34.

“Sen Yazdın Ben de Yazacağım”, sy. 5, s. 39-41.

“Medresetü'l-Kuzât Binâ-yı Cedîdinin Devir ve Teslimi”, sy. 6, s. 50

“Kadın Sesi Hakkında İzâhât”, sy. 7, s. 54-56.

“İbn Müreym- İbn Mülcem”, sy. 8, s. 62-63.

“İzâhü'l-Meram- Elzemü'l-Avam”, sy. 9, s. 71.

“Vesâya-yı Dostâne”, sy. 10, s. 76-79.

“Felsefe-i Sükût”, sy. 12, s. 94-95.

“Akvâmü's-Siyer Muharriri Yusuf Suâd Efendi Hazretlerine”, sy. 13, s. 104-105.

“Yunus Hoca ile Mülâkât”, sy. 14, s. 111-112.

“Yunus Hoca ile Mülâkât”, sy. 15, s. 120-121.

“Yunus Hoca ile İkinci Mülâkât”, sy. 16, s. 128-130.

“İs'âf-ı Matlûb”, sy. 17, s. 133-134.

“İlzâm-ı Hısım”, sy. 18, s. 143-145.

2.2. Hayrû'l-Kelâm

Medrese İ'tikâdları'nın kapatılmasının akabinde onun devâmı olarak neşredilmeye başlanılan *Hayrû'l-Kelâm* dergisi 7 Teşrîn-i Sâni 1329/20 Kasım 1913 tarihinde haftalık mecmûa olarak yayımlanmaya başlamış, 24 Temmuz 1330/6 Ağustos 1914 tarihinde yayın hayatına kendi idâri kadrosu tarafından son verilmiştir.⁶⁹

Genel olarak renkli kapak içinde, orta boy sarı kağıda basılmış olan derginin her bir sayısı sekiz sayfadan meydana gelmiştir. Otuz sekiz sayılı bir yayın hayatı olan derginin toplam sayfa sayısı 304'tür. Bütün sayılar -kapaklar dâhil edilmeyerek- birbirini takip eder şekilde sayfa numarasına tabi tutulmuştur. Mecmûa resimsiz olsa da makale sonlarında yer yer küçük motiflere rastlanmaktadır.

Derginin ön kapağında ta'lik hat ile yazılı isminin altında "ma kalle ve delle" ibâresi bulunmaktadır. Bu ibâre derginin ismi ile birlikte okunduğunda "sözün en hayırlısı kısa ve mânâlı olanıdır." anlamına gelmektedir. İsmi üzerinde tarih ve numara bilgisi olup iki yanında mesul müdür Hüseyin Şem'î ve sermuharir Ahmed Şîrânî'nin isimleri yer almaktadır.⁷⁰ Perşembe günleri çıkan dergi ilk on dört sayısında "*İ'tikâdî, amelî, iktisâdî mecmûa-i İslâmiyyedir.*" hüviyetiyle neşredilmiştir. Bu cümle on beşinci sayıdan itibaren yerini "*Siyâsiyâta müteallik olmayan her hayırlı makâle mesleğimize uyar.*" ifâdesine bırakmıştır. Ön kapaktaki içerik kısmının üzerinde

"Yâ hasne'l-vechi tevakkâ el-hane

Ve yâ kabîha'l-vechi kün muhsinen

Lâ tübdâne ez-zeyne bi's-şeyni

Lâ tecmeanne beyne kabîhayni"⁷¹

şeklinde dört mısralık Arapça bir şiir yer almaktadır. İdâre merkezi, Fatih-Hayrû'l-kelâm mahall-i idâresi olarak belirtilmiştir. Basım yeri Hukuk Matbaası'dır.

⁶⁹ İ'tisâm, "Musâhabe-i İbtidâiyye", *İ'tisâm*, 30 Teşrîn-i Sâni 1334, Sy. 1, s. 3.

⁷⁰ Kapak Görseli için bkz. Ek X.

⁷¹ Ey güzel yüzlü kötülükten sakın ve ey çirkin yüzlü iyi kalpli ol. İyiliği kötülüğe değiştirmekle iki kötülüğün arasını birleştirmek.

Ön kapağın iç kısmında abonelik ücretleri ve muharrirler için uyarılar neşredilmiştir. Derginin nazik bir dille kaleme alınmış, siyâset haricindeki diğer bütün konulardaki makalelere açık olduğu ve dinî meselelerle ilgili olarak gönderilen soruların cevaplanacağı duyurulmuştur. *Medrese İ'tikadları*'nın *Hayrül'l-Kelâm*'ın ilk sayılarını teşkil ettiği ve elde etmek isteyenlerin idâreye başvurmaları gerektiği sık sık yapılan duyurular arasındadır.

Arka kapakta ise devamlı olarak Hukuk Matbaası'nda basılan kitapların listesi verilmiştir. Bunun yanında gelecek sayıya dâir içerik bilgisi verildiği, okuyucu mektuplarının cevaplandığı, gazete ve mecmûa tanıtımları yapıldığı da görülmüştür.

Nüshası 20 para olan derginin üç aylık abonelik bedeli sekiz, altı aylık abonelik bedeli on beş kuruştur. Senelik abonelik bedeli İstanbul için 30 iken harici şehirler için 45 kuruş olarak duyurulmuştur. Derginin şehir dışı gönderimi yalnızca yıllık aboneler için yapılmaktadır.

Mecmûanın kapaktan sonraki ilk sayfasında aynı klişe tekrar edilmiştir. Ta'lik hat ile yazılmış *Hayrül'l-Kelâm* levhasının üzerinde hicrî ve rûmî tarihler verilmiş, iki yanında mesul müdür ve sermuharririn ismi zikredilmiştir. Levhanın altında ise “Kuli'l-hayra ve illâ feskut”⁷² ibâresi yer almaktadır. Bu ibârenin altına 15. sayıdan itibaren ve “Dîn ve vatana hizmet azm-i hâlisânesiyle perşembe günleri neşrolunur, İslâm eseridir.” cümlesi eklenmiştir. Her sayfa iki sütundan müteşekkildir.

Hayrül'l-Kelâm mecmûası ilk sayısında belirtildiği şekliyle “... millet-i İslâmiyye'nin tarsîn-i i'tikâdına, tehzîb-i ahlâkına, tanzîm-i ictimâ'iyâtına ve bi'l-hassa talebe-i ulûmun ihtiyâcât-ı İslâmiyye ve vataniyye ile mütenâsib bir hâlde tahsîl-i ulûm etmelerine ve kavâid-i İslâmiyye'nin fevâid-i maddiyye ve ma'neviyyesine makâleler yazmak...” amacıyla neşredilmektedir. Aynı yazıda derginin cidâl ve nizâ'dan uzak duracağı da ifâde edilmiştir.⁷³

Şîrânî, *Medrese İ'tikadları*'nın kapatılmasının ardından *Hayrül'l-Kelâm*'ın imtiyazını alışını şöyle anlatmaktadır:

⁷² Ya hayır söyle ya sus. [Hadis-i Şerif, “Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun.” (Buhârî, Kitâbü'l-Edeb, 10/373)]

⁷³ “Hayrül'l-Kelâm'ın Hatt-ı Hareketi”, *Hayrül'l-Kelâm*, sy. 1, s.1

“Aradan altı ay geçtikten sonra bizim gibi sarıklı olmayan ve –binâenaleyh- kendilerince şüpheli eşhâstan addedilmeyen bazı sivil zâtlar vâsıtasıyla Hayrî’l-Kelâm risâlesinin imtiyâzını almaya muvaffak olduk.”⁷⁴

Derginin cidâl karşıtı tutumu uzun sürmemiş, 19. sayıda M. Ekrem imzâsı ile yayımlanan “İctihâd Muharrirlerine İ’lân-ı Nefret” isimli bir makale⁷⁵ derginin kapatılmasına sebep olmuş, Ahmed Şîrânî ve makale sâhibi Ekrem Bey tutuklanmıştır.⁷⁶ Bu sırada bahriye zabıtından bir kişi mevzuya dâhil olmuş ve süreç derginin lehine sonlanmış, neşriyâta fâsılasız bir şekilde devâm edilmiştir.⁷⁷

Derginin ikinci yılına 25. sayı ile birlikte geçildiği anlaşılmaktadır. Araya giren fâsıllar nedeniyle derginin ilk cildinin -Medrese İ’tikâdları ile birlikte- 46 sayı olduğu bildirilmiştir. Bu mesele için okuyuculardan özür dileyen Şîrânî, ilerleyen sayılarda sayfa sayılarının arttırılacağını müjdelese de⁷⁸ bu amaca ulaşamamıştır. Mecmûa 38. sayısı ile birden yayımını kesmiş, daha sonra bunun sebebinin I. Dünya Savaşı olduğu İ’tisâm’ın neşri ile okuyuculara duyurulmuştur.⁷⁹

Dergide Ahmed Şîrânî’den sonra en çok yazı kaleme alanlar; Ahmed Vehbî, Hâfız Sabrî, Hüseyin Şem’î, İbnü’l-Ârif Nizâmettin, Mustafa Nâim, M. Emîn, M. Ekrem, Ömer Nasûhî (Bilmen), Sâlih Zeki, Tâhirü’l-Mevlevî’dir.

2.2.1. Hayrî’l-Kelâm Mecmûasındaki Ahmed Şîrânî İmzâlı Yazılar

Dergide Ahmed Şîrânî imzâsı ile yayımlanmış makale ve şiirler şöyledir:

“İctihâd Kapısı Açık mı Yoksa Kapalı mı?”, sy. 1, s. 1-3.

“İctihâda Dâir İctihâdâtım”, sy. 2, s. 9-10.

“İctihâd Kapısından Nasıl ve Ne Şartla Girmelidir?”, sy. 3, s. 17-18.

⁷⁴ İ’tisâm, “Muhâsebe-i İbtidâiyye”, İ’tisâm, 20 Teşrîn-i Sâni 1334, Sy. 1, s. 2

⁷⁵ M. Ekrem, “İctihâd Muharrirlerine İ’lân-ı Nefret”, Hayrî’l-Kelâm, 13 Mart 1330, sy. 19, s. 150-151.

⁷⁶ İ’tisâm’daki ilgili yazıda kapatılmaya sebep olan makalenin 18. sayıda yayımlandığı söylene de yapılan tarama sonucu makâlenin 19. Sayıda yer aldığı görülmüştür.

⁷⁷ a.g.m., s. 2.

⁷⁸ Ahmed Şîrânî, “Gazetemizin Sene-yi Devriyesi ve İbretle Dolu Bir Târihçe”, Hayrî’l-Kelâm, 24 Nisan 1330, sy. 25, s. 200

⁷⁹ İ’tisâm, “Muhâsebe-i İbtidâiyye”, İ’tisâm, 20 Teşrîn-i Sâni 1334, Sy. 1, s. 3

- “İctihâd Kapısından Ne Şartla Girmelidir?”, sy. 4, s. 25-27.
- “Rüyâda İrşâd”, sy. 6, s. 46.
- “Cem‘iyyet-i İctihâdiyyenin Sûret-i Teşkîl ve Şerâiti”, sy. 7, s. 49-51.
- “Mir‘at-i Mezâlim”, sy. 8, s. 61-62.
- “Yâr Ağlasın Ağyâr da Gülsün”, sy. 10, s. 75-77.
- “Ef‘âlimiz, Akvâlimiz”, sy. 11, s. 81-82.
- “İlmiye Var mı?”, sy. 12, s. 89-90.
- “İki Ayın Birleştiği Bir Gece”, sy. 13, s. 97-98.
- “Bulgar Papazlarından Bir Suâl”, sy. 15, s. 113-114.
- “Ben Ahmed Midhat Efendi Olabilir Miyim?”, sy. 16, s. 121-122.
- “İs‘âf-ı Matlûb”, sy. 17, s. 129-130.
- “[Bir Mektuba] Cevâb”, sy. 18, s. 136-137.
- “İs‘âf-ı Matlûb”, sy. 19, s. 145-147.
- “Teessürât ve Teşekkürâtım”, sy. 20, s. 153.
- “Mahkeme-i Mülâhâzâtımda İ‘dâma Mahkûm Mücrimler”, sy. 21, s. 161-162.
- “İşgâlden İrşâda”, sy. 23, s. 177-178.
- “Bâbânzâde Nâim Bey’e”, sy. 24, s. 185-187.
- “Gâzetemizin Sene-i Devriyesi ve İbretlerle Dolu Bir Târihçe”, sy. 25, s. 193-200.
- “Allahu Veliyyü’t-Tevfîk”, sy. 26, s. 201-202.
- “Hasta, Uşak, Doktor, Azrâil”, sy. 30, s. 236-237.
- “Yevm-i Feth Münâsebetiyle”, sy. 31, s. 245.

“Sun‘ü’l-Mevlâ Nûrû’l-Hüdâ”, sy. 32, s. 252.

“Suâl-Cevâb”, sy. 35-, s. 274.

“Yanlış Muhâkemeler”, sy. 36, s. 282-281.

“Kendime Nasîhatlarım”, sy. 37, s. 293-294.

“İbâha ve Teaddüd-i Zevcât I”, sy. 38, s. 297-298.

2.3. İ‘tisâm

İ‘tisâm yayın hayatına I. Dünya Savaşı’nın bitiminin ardından 25 Safer 1337/30 Kasım 1918 tarihinde başlamıştır. Haftalık İslâmî mecmûa sıfatıyla neşredilen derginin 73 sayılık bir ömrü olmuş ve son sayısı 29 Nisan 1336/29 Nisan 1920 tarihinde yayımlanmıştır. Sarı kağıda basılı, resimsiz, orta boy bir mecmûadır.⁸⁰ Derginin tamamı Hukuk Matbaası’nda basılmıştır.

İlk iki sayısı cumartesi günü, sonraki sayıları ise perşembe günleri yayımlanan derginin ilk 14 sayısı renksiz ön ve arka kapak içerisinde 12 sayfa olarak, 15-73 numaralı sayılar ise renkli ön ve arka kapak içerisinde 16 sayfa olarak basılmıştır. Aynı şekilde ilk 14 sayının sayfaları kendi içinde numaralandırılırken, 15-73 sayılı sayılar arasında derginin sayfa numaralarını birbirini takip etmiştir ve bu kısım 956 sayfadır.

Başlangıçtan son sayıya kadar kapaklar sayfa numaralarına dâhil edilmemiştir. Ön kapakta ta‘lîk hat ile yazılmış klişenin altında yer alan “ve‘tasimû bihablillâhi cemîan”⁸¹ ibâresi, ikinci sayı ve sonrasında “ve‘tasimû...” şeklinde kısaltılmış ve 7. sayıdan itibaren kapaktan sonraki ilk sayfaya alınmıştır. Bu ibârenin iki yanında adet ve sene bilgisi bulunmaktadır. Alt satırda hicrî ve rûmî tarih verilmiştir. İlk sayıda “Cumartesi günleri neşrolunan haftalık mecmûa-i İslâmiyye’dir.” cümlesi yer almaktadır. Bu ifâde sonraki sayılarda yerini “Menâfi-i ammeye hâdim mecmûa-i İslâmiyye’dir.” cümlesine bırakmıştır. Ön kapakta ayrıca makale ve yazar isimleriyle birlikte, mahall-i idâre ve fiyat bilgisi de verilmiştir. 14-22. sayılarda serlevhanın altında Edib Ayıntâbî’ye âit “İ‘tisâm hâdim olur dînimize, şer‘-i mübîne/ İ‘tisâm etmeliyiz böyle güzel habl-i metîne” mısraı yer almıştır.

⁸⁰ Dergiye ait görseller için bkz. Ek XI, XII, XIII.

⁸¹ Âl-i İmrân, 3/103: “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı sarılın...”

Ön kapağın iç kısmında genel olarak abone bedeli ve ihtârât (uyarılar) kısmı yer almaktadır. Abone bedeli bölümde derginin üç aylık, altı aylık ve senelik ücretleri bildirilmiş; ihtârât kısmında ise gönderilen makalelerde âyet ve hadislerin tam metin olarak yazılmaması rica edilmiş, okuyuculardan gelen fikhî soruların cevaplanacağı söylenmiştir.

Ön kapaktan sonraki ilk sayfada da yine ta'lik hat ile yazılı “*İ'tisâm*” levhası ve altında “*ve'tasimû...*” ifâdesi bulunmaktadır. Bu levhanın altında “*Haftalık neşrolunan mecmûa-i İslâmiyye'dir.*”, “*Perşembe günleri neşrolunur.*”, ve “*Her perşembe neşrolunur.*” şeklinde değişken ibâreler bulunmakla birlikte bunlardan en çok kullanılanı sonuncudur. Aynı şekilde ilk sayfada hicrî ve rûmî tarih tekrar belirtilmiştir. İlk sayfalar genel olarak başyazar ve mesul müdür olan Ahmed Şîrânî'nin yazılarına ayrılmıştır.

Arka kapağın iç kısmında yer yer reklam alındığı, okuyucuya kitap tavsiyelerinde bulunulduğu gözlenmektedir. Derginin basıldığı Hukuk Matbaası'ndan çıkan diğer kitapların listesi de okuyucuya sık sık verilmiştir. Hemen her sayıda *Medrese İ'tikâdları* ve *Hayrî'l-Kelâm* dergilerinin de tanıtımı yapılmış, bu dergilerin *İ'tisâm*'ın ilk cildini oluşturduğu söylenmiştir.

Bu kısımda o haftanın mühim olaylarının günlük gazetelerden alınarak yayımlandığı, medreselere dâir atamaların, öğrenci kabullerinin, Anadolu'dan gelen haberlerin okuyucuya aktarıldığı da görülmüştür. Bir önceki sayıya âit tashihler de yine buradan duyurulmuştur. Okuyucu mektupları bu kısımda yayımlanmış, bazı mektuplar aynen neşredilerek *İ'tisâm*'ın özellikle Anadolu'ya yahut başka cephelere gidip dönen okuyucuları üzerinde uyandırdığı tesir gözler önüne serilmiştir.

Derginin arka kapağında ise genel olarak “*muhâberât*” başlıklı, gönderilen abonelik ücretlerinin alındığına dâir bilgilendirmelerin yapıldığı bir kısım yer almaktadır.

Arka ve ön kapaklarda sayfa numarası bulunmaması hangi kapağın hangi sayıya ait olduğu hususunda karışıklığa sebep olmaktadır. Bazı sayılarda arka kapak bulunmamaktadır. Derginin arka kapağında verilen haberlerin, derginin iç sayfasında belirtilen tarihle uyuşmadığı birçok sayıda görülmüş ve böyle sayılar için farklı kütüphanelerdeki sayılara müracaat edilmiştir. Aynı sayıya âit farklı nüshalar incelendiğinde ise her iki nüshada da yanlış arka kapak kullanıldığı tespit edilmiştir. Hakkı Tarık Us koleksiyonunda bulunan 52.

ve 73. sayılarda ise birden fazla arka kapak kayıtlıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki aboneler tarafından biriktirilerek ciltletilen dergide ön kapaklar tarihe göre sıralanırken –muhtemelen-deforme olarak kopan arka kapaklarda aynı özen gösterilememiştir. Edinilen bu tecrübe sonrasında, çalışmanın tahlîlî fihrîst bölümünde her sayı için arka kapaklara dâir verilen özet bilgiler, araştırmacıları yanlış bir bilgiye yönlendirmemek için kaldırılmıştır.

Masrafları büyük oranda Ahmed Şîrânî tarafından karşılanan *İ'tisâm*'ın⁸² ilk sayısı 3 kuruş iken 2-13. sayılar için fiyat 100 para olmuştur. 1-13. sayılarda üç aylık abone bedeli 40, altı aylık abone bedeli 70, bir senelik abone bedeli 100 kuruş olarak duyurulmuştur. 14. sayıdan itibaren derginin hacminin artması ve kapakların renkli olmasıyla birlikte abonelik ücreti de zamlanmıştır. 14-73. sayılarda derginin fiyatı 5 kuruşa çıkmış; 3 aylık abone bedeli 60, 6 aylık abone bedeli 110, bir senelik abone bedeli 200 kuruş olarak duyurulmuştur.

Derginin ilk yılı 50 sayı ile tamamlanmıştır ve bu sayıların toplu alımı için belirlenen fiyat 160 kuruştur. Toplamda 56 sayı olan *Medrese İ'tikâdları* ve *Hayrî'l Kelâm* dergilerinin fiyatı ise 3 mecdiye olarak ilan edilmiştir.

İ'tisâm'ın bulunabileceği yerler İttihad, İkbal, Sevda, Cemiyet kütüphaneleri; ayrıca İstanbul'da Malta Çarşısında Tütüncü İrânî Ali, Saraçhanede Tütüncü ve Kırtasiyecî Hüseyin, Vezneciler'de Tütüncü ve Kitapçı Hasan, Mâliye Nezâreti Karşısında Kitapçı Yahya, Beyazıt'ta Abbaszâde Birâderler, Divan Yolu'nda Tütüncü ve Kitapçı Abdullah, Sultanahmet'te Hilal Ticârethânesi sâhibi Ali Ekber Efendilerin dükkânlarıdır. İdârî mahal Fâtih-İ'tisâm olarak bildirilmiştir.

Ahmed Şîrânî Efendi 29 Nisan 1336/29 Nisan 1920 tarihli son sayıda hâlihazırdaki olaylar dolayısıyla derginin her hafta çıkamayacağını, Anadolu ile -olası bir- muhârebe başlayana kadar ara sıra neşir yapılacağını, bu durum düzelince yayına devam edileceğini duyurmuştur. Bu sayıda baskıya yetişmeyen makalelerin sonraki sayıda basılacağı söylenmiş ve bir sonraki sayı içeriğine dâir bilgi verilmişse de sonraki sayıyı basmak mümkün olmamıştır.

⁸² *İ'tisâm*, 1 Kânûn-i Sâni 1335, sy. 57, Arka kapak.

Ahmed Şîrânî için dinî sahada neşir yapmak ve bu sahada yapılan neşriyâta destek olmak en az Kafkas Cephesi'nde savaşmak kadar önemli bir cihâddır.⁸³ Kendisi gibi düşünen ve çoğu müderris olan yayın arkadaşlarıyla birlikte *Medrese İ'tikâdları* ve *Hayrû'l-Kelâm* dergilerini çıkarmasının ve zor şartlar altında neşriyâta devâm etmesinin sebebi de budur.

Hayrû'l-Kelâm mecmûasının yayın hayatı I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile sonlanmıştır. Geçen dört yılın sonunda Mondros Mütârekesi ile savaş bitince, Şîrânî de “*Memleketimizi, milletimizi evlâd ü ıyâlimizi, ahib u yârânımızı maddiyât ü ma'neviyâtımızı hülâsa her ne şeyimiz var ise hepsini mahv ü muzmehil eden o tûfan-ı umûmi sükûnet bulunca ve hele el-izzetü lillâh o kızıl kuvvet sükût edince her nasılsa bizim gibi sefîne-i selâmette kalabilen eskideki kârilerimizle iâde-i musâhebeye karar verdik.*”⁸⁴ açıklamasıyla birlikte *İ'tisâm*'ın neşrine başlamıştır. *İ'tisâm*'ın neşredilmesine sebep olan hâdiselerden biri de Şîrânî'nin *Sabah* gazetesine gönderdiği, I. Dünya Savaşı için verilen cihad fetvâsı ile ilgili bir yazısının bilinmeyen bir sebepten dolayı neşredilmemesi olmuştur.⁸⁵

Derginin isim hikâyesi ve çıkarılma amacı ise şöyle izâh edilmiştir:

“*Fakat evvelki mecmûalarımızdan Hayrû'l-Kelâm'ın, ta'til olunan Medrese İ'tikâdları'nın yerine muvakkaten neşredilmiş bir mecmûa olmasına ve Medrese İ'tikâdları'nın neşrine müsâade alınmış bulunmasına mebnî musâhabelerimiz onunla vukû bulacaksa da ancak o zamânın icâbatı netîcesi olarak verilen ismin idâmesine lüzûm kalmadığından dîn-i İslâm'a dört el ile sarılmak mânâsına olan İ'tisâm ünvânına tahvîli münâsip görüldü. Meslek ve gâyemiz, müslümânların tarsîn-i i'tikâd ve tehzîb-i ahlâkına ve medâris-i İslâmiyye'nin hâl ve istikbâline âid ve anâsır-ı İslâmiyye'nin tevhîd-i efkâr ve te'lîf-i beynlerine hâdim neşriyâta bulunmaktır.*”⁸⁶

Edib Ayıntâbî'ye âit “*İ'tisâm hâdim olur dînimize, şer'-i mübîne/ İ'tisâm etmeliyiz böyle güzel habl-i metîne*” mısraları da derginin kimliğini ve amacını ortaya koymaktadır. Beyitten de anlaşılacağı üzere *İ'tisâm* dine ve şerîate hizmet etmek amacıyla neşredilmektedir.

⁸³ *İ'tisâm*, *İ'tisâm*, 12 Cemâziye'l-Evvel 1337, sy. 12, s. 11.

⁸⁴ *İ'tisâm*, “Muhâsebe-i İbtidâiyye”, *İ'tisâm*, 20 Teşrîn-i Sâni 1334, Sy. 1, s. 3.

⁸⁵ Ahmed Şîrânî, “Cihâd Fetvâsı Ve Mes'ûliyyet Da'vâsı”, *İ'tisâm*, 2 Kânûn-i Sâni 1336, Sy. 6, s. 2.

⁸⁶ a.g.m., s. 3-4.

İkinci mısradaki hem kapakta zikredilen ayet-i kerîmeye⁸⁷ telmih yapılmış hem de okuyucuya seslenilmiş, sağlam metinlerle örülen bu mecmûaya destek olmaları, sahip çıkmaları istenmiştir.

İ'tisâm hem yazarlarının özellikleri hem de sahibi, mesul müdürü ve başyazarı olan Ahmed Şîrânî'nin kişiliğinden dolayı İslâmî konularda taviz vermeyen ve ilmî tartışmalara girmekten çekinmeyen bir mecmûadır. Bu sebeple *İ'tisâm*'da İslâm'ı ve müslümanları -kısaca hayatı- ilgilendiren hemen hemen her hususta yazılmış makaleler ile karşılaşmak mümkündür. Okuyuculardan gelen soruların cevaplanması, pek çok konuda yazılmış okuyucu mektuplarının, dilekçelerin aynen yayımlanması da bu yelpazeyi genişletmiştir. Yayımlanan makalelerle ilgili kaleme alınan eleştirilerin de sonraki sayılarda yayımlanıyor olmasıyla birlikte *İ'tisâm* memleketin farklı şehirlerinde yaşayan, farklı fikirlere sahip yazarların ortak bir münâzara ve musâhabe yeri olmuştur.

Dergide genel olarak gündemle alakalı, aktüel konular işlenmiştir. Üzerinde en çok konuşulan konulardan biri de din ve devletin tefrîki meselesi olmuştur. Mütâreke dönemi olması hasebiyle hilâfet ve hilâfet makamının nerede olacağı hakkında tartışmalar da yapılmaktadır. Halîfelik ve hükümdârlığın tek bir elde olması gerektiğini ve aksinin mümkün olamayacağını düşünen Ahmed Şîrânî, *İ'tisâm* imzâsıyla kaleme aldığı bir makalesinde⁸⁸ “*Dîn, beşerîyyetin kâffe-i umûr ve muâmelâtını tanzîm ve hüsn-i idâre için vaz' olunmuş bir kânûn-ı umûmîdir. Eğer dîn yalnız ahkâm-ı uhrevîyyeden ibâret olsa idi dînün üssü'l-esâsını teşkîl eden kitâb-ı ilâhî, ahkâm-ı sâire-i dünyevîyyeyi muhtevî bulunmayacak ve dînün neşr ü ta'mîmiyle mükellef tutulan Hazret-i Muhammed'in öyle bir hükûmet-i siyâsiyye-i İslâmiyye değil bir tekke te'sis etmesi lâzım gelecekti. Hâlbuki zât-ı risâlet penâhîleri öyle tekke değil, en muntazam bir hükûmet-i siyâsiyye ve İslâmiyye vücûda getirdi, mademki Hazret-i Muhammed hem umûr-i dîniyye ve hem umûr-i dünyevîyyeyi uhde-i idâresinde cem' ediyordu, hulefâsının da aynı mevki'de bulunmaları hasebiyle riyâset-i dîniyye ve dünyevîyyeyi*

⁸⁷ Âl-i İmrân, 3/103: Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksız sarılın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.

⁸⁸ *İ'tisâm*, “Dîn ile Devletin Tefrîki Mes'eleleri”, *İ'tisâm*, 7 Kânûn-i Evvel 1334, Sy. 2, s. 2-3.

kendilerinde cem' edecekleri şüphesizdi.” diyerek fikrini açıklamış ve sonraki makalesinde⁸⁹ dayanaklarını okuyucuya sunmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında verilen cihad fetvâsı ile ilgili görüşler de dergide yer bulmuştur. “Onlar (Avrupa) pek a'lâ bilirler ki cihâdî i'lân eden de fetvâyı isdâr eden de o Kırmızı Kulüb'ün sakf-ı cehennemîsi altında toplanan o kızıl kuvvettir”⁹⁰ diyen Şîrânî, aynı makalede i'lân-ı cihâdın zamân ve şerâitini bilenlerin korkularından dolayı buna karşı çıkamadıklarını da dile getirmiştir. Ayrıca *Hâdisât* gazetesinde yazan Cenâb Şahâbettin'in, *İstanbul* gazetesi nâşiri Saîd Molla'nın, *Alemdar* gazetesinde yazan Mustafa Sabrî Efendi'nin yazılarının kendisini de bu konuda konuşmaya ittiğini söylemiştir. Bu konudaki diğer bir görüş ise diğer müslüman devletlerin bu savaşı bir din kavgası olarak görmedikleri için sükût ettikleri yönündedir.⁹¹

Hukuksal reformlarla ilgili fikirlerin ifâde edildiği dergide tartışılan konulardan biri de tevhid-i mehâkim (mahkemelerin birleştirilmesi) meselesidir. Bu konuyla ilgili olarak da pek çok makale kaleme alınmış, Mehâkim-i Şer'îyye'nin Adliye Nezâreti'ne bağlanmasına şiddetle karşı çıkılmıştır. Evkâf Nezâreti'nin durumu ve işleyişi hakkında eleştiriler yapılmış her iki kurumun da Makâm-ı Meşîhât'e iâdesi istenmiştir. Aile Hukûku Kararnâmesi de bu tartışmalar arasında kendine yer bulmuştur. Konuyla ilgili olarak Makâm-ı Meşîhat'e verilen dilekçeler aynen neşredilmiş, bu kânunların şer'-i şerîfe uygun olmayışı sebebiyle halkta karşılık bulmadığı ifâde edilmiş ve ilgâsı istenmiştir.

İ'tisâm, adıyla müsemma bir şekilde şerîate hizmet etmeye çalışan ve bu sebeple de gelişen siyâsî olaylar sırasında dâimâ halîfelik makâmının yanında bulunan bir neşriyattır. İttihâd ve Terakkî döneminin, medreseler ve halk üzerinde bıraktığı tesirin sık sık dile getirildiği ve eleştirildiği dergide Paris ve Londra konferansları dâhilinde Batılı devletlere karşı bir güven duygusu beslendiği, çözümün onlardan beklendiği görülmektedir.

Ahmed Şîrânî “Görülüyor ki devlet-i Osmâniyye hakkında “manda” usûl-i idâresinin kabûl ve tatbîkine şer'an imkân yoktur. Gerek bir devletin ve gerek müteaddid devletlerin, müteaddid muntikalarda mandaterliklerini kabûl etmek, dînimize uymayacağı gibi nef'amıza

⁸⁹ Ahmed Şîrânî, “Dîn Devletten Tefrîk Edilemez”, *İ'tisâm*, 12 Kânûn-i Evvel 1334, Sy. 3, s. 1-4.

⁹⁰ Ahmed Şîrânî, “Cihâd Fetvâsı Ve Mes'ûliyyet Da'vâsı”, *İ'tisâm*, 2 Kânûn-i Sâni 1336, Sy. 6, s. 2.

⁹¹ Kal'a-i Sultâniyeli Tayyâr Rahmi, “Eserler, Teessürler I: Beşikten Eşiğe Kadar”, *İ'tisâm*, 16 Kânûn-i Sâni 1335, sy. 8, s. 10-12.

da muvâfık gelmez. Çünkü müteaddid mıntikalarda muhtelif devletlerin mandaterliklerini kabûl etmek, kuvâ-yı İslâmiyye'yi inkisâma uğratmaktır. İnkisâm ise izmihlâl demektir. Eğer manda kabûlune mesâğ-i şer'î bulunsa idi, bir devletin mandasını kabûl etmek ehven-i şer olurdu ve o devlet de ancak İngiliz devleti olabilirdi.”⁹² dese de özellikle İzmir'in İşgâli'nden sonra bu güven duygusu yerini büyük ölçüde bir karşı duruşa bırakmıştır. Bu süreçte ilmiye mensupları tarafından İ'tilâf devlerine bir muhtıra verilmiş, muhtırada işgâl kararına her mecrâda karşı çıkılacağı, böyle düşüp kalmaktansa gerektiğinde o toprağın altında yatmanın bu milletçe göze alınmış olduğu ifade edilmiştir.⁹³ Muhtıranın neşredildiği sayıda Ahmed Şîrânî'nin İzmir'in işgâli üzerine kaleme aldığı yazısı sansür tarafından çıkarılmış, yeri boş kalmıştır.

Derginin Kuvâ-yı Milliye hareketi ile ilgili görüşü ise Ahmed Şîrânî'nin şu sözleri üzerinden okunabilir: “...senelerin gözüümüzün önüne koyduğu numûnelere bakarak ne yapip yapmalı her hâlde mevcûdiyet-i milliyemizi kâfil arâzîmizi kurtarmaya çalışmalıyız. Demek ki her ihtimâle karşı teşebbüsât-ı milliyede bulunmak zarûrîdir. Fakat bunda muvaffak olmak için bazı şerâite riâyet etmek teşebbüsün esâsı kadar lâzım ve o derecede mühim bir vazîfe-i vataniyyedir. ... Evvelen: Kuvâ-yı Milliye'de gerek bîtaraplardan ve gerek fırkaların hepsinden hem rüesâ hem efrâd bulundurmak. Sâniyen: Erkân ve me'mûrîn-i devletin azl ve nısblarında tarâfîlik göstermemek. Sâlisen: Meb'ûsan intihâbâtında uzaktan seyirci olmak ve her türlü müdâhaleden kaçınmak. ...”⁹⁴ Özetle hâlis bir vatan muhabbeti hissiyle hareket edildiği ortaya konan fiiller ile gösterilirse, millet tarafından Kuvâ-yı Milliye'ye karşı duracak kimsenin kalmayacağı çünkü vatanını da dini kadar sevmeyecek bir müslümân olmayacağı anlatılmıştır.

Mecmûanın bel kemiği ise şüphesiz ki “eğitim” konusudur. Mecmûada ibtîdâî mekteplerden medreselere kadar her kademeye ilgili olarak muallimlerin, müderrislerin, talebelerin fikir beyân ettiklerini görmek mümkündür. Eğitimde yapılan ıslahat ve değişikliklerle ilgili değerlendirme ve öneriler özellikle Mahmûdiye Mektebi muallimlerinden Feyzî'nin yazılarında karşımıza çıkmaktadır. Yazar kaleme aldığı makalelerde özellikle

⁹² Ahmed Şîrânî, “Hilâfet-i İslâmiye ve İstiklâl-i Siyâsî”, *İ'tisâm*, 21 Ağustos 1335, Sy. 38, s. 387.

⁹³ “Bilumûm Mensûbîn-i İlmiyye Tarafından Düvel-i Erbaa Me'mûrîn-i Siyâsiyyesine Verilen Muhtıra Sûreti”, *İ'tisâm*, 6 Cemâziye'l-Âhir 1338, sy. 65, s. 210-212.

⁹⁴ Ahmed Şîrânî, “Kuvvâ-yı Milliye Hakkında Fikrimiz”, *İ'tisâm*, 16 Teşrîn-i Evvel 1335, Sy. 46, s. 514-515.

Fransız eğitimci ve filozofların görüşlerinden faydalanmış, Avrupa’da yürütülen eğitim programlarından örnekler sunmuştur.

Okuması, çalışması, kıyâfeti, tesettürü, sokaktaki hareketleri, ev hayatı, görevleri, yaratılış gâyesi, evlilikten beklentileri ile “kadın” meselesi dergide büyük yer tutmuş, bu konuda pek çok yazar fikir bildirmiş, makale serileri yayımlamıştır. Genel fikir, kadınların kendilerine yetecek kadar bir ilme sâhip olmaları ve asıl gâyelerinin çocuk yetiştirmek olması gerektiği yönündedir. Kadınların eğitim hayâtı daha çok Dârü’l-Fünûn’da kız ve erkek sınıflarının birleştirilmesiyle birlikte gündeme gelmiştir. Ahmed Şîrânî bu uygulamaya şiddetle karşı çıksa da talebelerin konuyla ilgili yazılarını da dergide neşretmiş, onlarla yazılı bir mülâkatta bulunmuştur.⁹⁵

İ’tisâm’da hürriyet, liberalizm, sosyalizm, Bolşevizm gibi kavramlar farklı yazarlar tarafından ele alınmış akabinde Ahmed Şîrânî bu kavramları İslâmiyet’le benzeşen ve ayrılan taraflarıyla okuyucuya açıklamıştır. Tâhirü’l-Mevlevî tarafından kaleme alınan “Müşriklik ve Müslümanlıkta İbâdât” başlıklı makale serisi de İslâmiyet’in emrettiği ibâdetlerin ne olup ne olmadığı husûsunda okuyucuyu aydınlatmıştır.

Yazarların dinî hassasiyetleri arttırmaya çalışan yazılarının yanı sıra artan hastalıklar, fuhuş ve içki kullanımına dâir bir kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları da gözlemlenmiştir. Vücut temizliğinin nasıl olması gerektiği, hastalıklardan korunma yöntemleri, kendilerine vesika verilen yahut hasta olmasından dolayı vesika alamayan kadınların fuhuş batağından kurtarılabilmesi için alınabilecek önlemler, özellikle gençleri alkolden korumak için yapılabilecekler yazarlar tarafından sık sık gündeme getirilmiştir. Bu konuların yalnızca camilerde değil, gençlere ulaşılabilecek her mecrâda tartışılması istenmiştir.

Dergi’de ayrıca halka fayda sağlayacağı düşüncesi ile iki tercüme eser tefrikası da yapılmıştır. Bunlardan ilki “*Münâzara-i Müderris-i Buhârâyî Bâ Yek Nefer-i Frengî Der Hindistân Der Bâre-i Mekâtib-i Cedîde*”⁹⁶ isimli Farsça eserdir. Tâhirü’l-Mevlevî tarafından *Buhâra’da İlim ve Ulemâ* başlığı ile yayımlanmıştır. İkincisi ise F. De Lamennais’in –Ernest

⁹⁵ Ahmed Şîrânî, “Dârü’l-Fünûn Talebesiyle Bir Musâhebe-i Kalemiyye I”, *İ’tisâm*, 8 Mayıs 1335, sy. 24, s. 161-164.; Ahmed Şîrânî, “Fıkra Musâhabeleri”, *İ’tisâm*, 15 Mayıs 1335, sy. 25, s. 177-181.

⁹⁶ Hindistan’daki Yeni Mektepler Hakkında Buhâralı Müderrisler ile Avrupalı Bir Kişinin Münâzarası (Abdurraûf Fıtrat, *Münâzara*, Hikmet Matbaası, İstanbul, 1910)

Renan'ın önsözünü yazdığı- “*Millet Hakkında Tedkîkât*” isimli eseridir. Muallim Feyzî tarafından Fransızcadan tercüme edilmiştir.

Î'tisâm'da yeni çıkan dinî eser ve mecmûaların, faydalı bulunan yayınların tanıtımları da yapılmıştır. Bu yayınlardan bazıları şöyledir: Bedüzzamân Said Kürdî, *Îşâretü'l-Î'câz fî Mizânü'l-Îcâz*; Düzceli Zâhid Efendi, *Hanînü'l-Mütefeccî ve Enînü'l-Müteveccî*; Aksekili Ahmed Hamdi, *Dînî Dersler*; Mehmed Cemil, *Vecîzeler*; *Cerîde-i İlmiyye* mecmûası; *Mahfil* mecmûası; *Kürdistan* mecmûası; *Mücâhede* gazetesi; *İntibâh* gazetesi; *Peyâm* gazetesi.

Gündeme dâir *İntibâh*, *Söz*, *Türkçe İstanbul*, *Peyâm*, *İkdâm*, *Times*, *Orient News*, *Î'tilâf*, *Türk Dünyası*, *Alây*, *Tercümân-ı Hakikat*, *Tasvîr-i Efkâr*, *Vakit*, *Hâdisat*, *Sabah*, *Alemdar*, *Tanin*, *İnci*, *Akşam*, *Mücâhede* gibi gazete ve mecmûalardan da yazılar alınmıştır. Bu yazılardan müsbet bulunanlar aynen neşredilmiş, menfî bulunan hakkında da eleştiri ve cevaplar kaleme alınmıştır. Eleştireceği bir yazıyı ilgili kısımlarıyla yahut tamâmen neşretmesi Ahmed Şîrânî'nin belirgin bir yayın ahlâkıdır. Görüldüğü kadarıyla yayın hayatı boyunca hakkında yapılan eleştirileri kendi mecmûasında da yayımlamaktan asla çekinmemiştir. Bu konuya dâir en güzel örneklerden biri de “Mersiye-yi Medâris” adlı şiirini yayımladıktan sonra Tâhirü'l-Mevlevî ile aralarında geçen münâzara sürecinin dergiye yansması ve hatta diğer yazarların da bu sürece yazılarıyla dâhil olmasıdır.

Dergide Ahmed Şîrânî ile birlikte en çok yazı kaleme alanlar, Tâhirü'l-Mevlevî, Muallim Feyzî, Mehmed Bâkî, Tayyar Rahmî, Emîn Hâkî, Ebû's-Suâd Süleymân Nihâd, M. Hilmî olarak sıralanabilir. Ömer Nasuhi (Bilmen) ise tefsir yazıları ile katkı sağlamıştır.

2.3.1. *Î'tisâm* Mecmûasındaki Ahmed Şîrânî İmzâlı Yazılar

Dergide Ahmed Şîrânî imzâsı ile yayımlanan makale ve şiirler şunlardır:

“Fihrist-i Fecâî”, sy. 2, s. 6-11.

“Hâmiş”, sy. 2, s.11.

“Dîn Devletten Tefrîk Edilemez”, sy. 3, s. 1-4.

“Cemâat Teşkilâtı”, sy. 4, s. 1-4.

- “Şeyhülislâm ve Kabîne”, sy. 5, s. 1-4.
- “Cihâd Fetvâsı ve Mes‘ûliyyet Da‘vâsı”, sy. 6, s. 1-4.
- “Müslümânlarda Hayât-ı Fikriyye”, sy. 7, s. 2-4.
- “Mehâkim-i Şer‘iyye’nin Luzûm ve İâdesi”, sy. 8, s. 1-4.
- “İhtiyat Zâbitleri Cemiyetleri”, sy. 9, s. 1-4.
- “Evet; Mehâkim-i Şer‘iyye’nin İâdesi Lâzımdır”, sy. 10, s. 1-3.
- “Mağdûrlar Hâlâ Mağdûr ve Mütene‘îmler Hâlâ Mütene‘îm”, sy. 11, s. 1-4.
- “Erbâb-ı İlmin Makhûriyyeti”, sy. 12, s. 1-3.
- “Suhteler-Türediler”, sy. 13, s. 1-3.
- ““Kadın”lığın Hayât-ı İctimâiyyesine İndirilen Darbeler I”, sy. 14, s. 1-4.
- ““Kadın”lığın Hayât-ı İctimâiyyesine İndirilen Darbeler II”, sy. 16, s. 34-37.
- ““Kadın”lığın Hayât-ı İctimâiyyesine İndirilen Darbeler III”, sy. 17, s. 49-53.
- “Sadrazam Ferid Paşa Hazretlerinin Nazar-ı Şefkat ve Merhametlerine”, sy. 18, s. 65-67.
- “Bir Cür‘et-i Câhilâne ve Bir Ric‘at-i Müstağfirâne! [I]”, sy. 19, s. 81-84.
- “Bir Cür‘et-i Câhilâne ve Bir Ric‘at-i Müstağfirâne! [II]”, sy. 20, s. 97-102.
- “Kadınlar Mes‘elesı ve Medrese Saltanatı”, sy. 21, s. 113-116.
- “Medrese Saltanatı”, sy. 23, s. 145-147.
- “Dârü’l-Fünûn Talebesiyle Bir Musâhebe-i Kalemıyye I”, sy. 24, s. 161-164.
- “Fıkra Musâhabeleri”, sy. 25, s. 177-181.
- “Milyonlarca Müslümânın Hatırı Bir Venizolos’un Hatırına Fedâ Edilir Mi?”, sy. 26, s. 193-195.

- “Âlem-i İslâm ve İngilizler”, sy. 28, s. 225-227.
- “Hiss-i Diyânet yoksa Fikr-i Siyâset de mi Yok?...”, sy. 29, s. 245-248.
- “Hilâfet-i İslâmiyye ve İstiklâl-i Siyâsî”, sy. 38, s. 385-387.
- “Kırk Mısır’ı Bir Hüsnî Efendi’ye Fedâ Eden Tal‘at Zihniyetleri”, sy. 39, s. 401-405.
- “Hukûk-i Âile Karârname”, sy. 40, s. 417-421.
- “Ahlâk-ı Umûmiyye’nin Salâh ve Fesâdında Maârif Nezâretinin Te’sirâtı”, sy. 41, s. 433-437.
- “Ahlâka Düşmânlık İnsâniyete Düşmânlıktır”, sy. 42, s. 449-453.
- “Dârü’l-Fünûn ve Müderrisleri”, sy. 43, s. 465-469.
- “Hânedân-ı Saltanat ve Matbûât”, sy. 44, s. 481-483.
- “İngiliz Matbaa-i Dîniyyesinin Suallerine Verilecek Cevâblar”, sy. 45, s. 497-499.
- “Kuvâ-yı Milliye Hakkındaki Fikrimiz”, sy. 46, s. 513-515.
- “Şeyhülislâm-ı Cedîd Müşkilât Karşısında”, sy. 47, s. 529-531.
- “Tedbîrsiz Veyâhud Tâli’siz Sabri Efendi”, sy. 48, s. 545-549.
- “Ağyârın Sabri Efendi’ye Sebeb-i Hucûmları”, sy. 49, s. 561-564.
- “Hulefâ ile Ulemânın İslâmiyyet’i Himâyesi”, sy. 50, s. 593-596.
- “Dîndârlık-Dînsizlik Mücâdelâtına Sebep Olan Hangi Taraftır?”, sy. 51, s. 609-612.
- “Resim ve Sûret Hakkındaki Suâle Cevâb”, sy. 52, s. 625-628.
- “Yeni Dünyayı Mübeşşir Alemet-i Kübrânın Mebde’-i Zuhûru”, sy. 53, s. 641-644.
- “Harput Telgrafi”, sy. 54, s. 657-660.
- “Evkâf-ı İslâmiyye’nin Makâm-ı Meşîhate Devr ve Tefvîzi”, sy. 56, s. 673-676.
- “Orient News Gazetesinin İsnâdâtına Karşı Müdâfaa-i Şerîat”, sy. 58, s. 705-708.

“İslâmiyet’te Hilâfet ve Saltanat”, sy. 59, s. 721-725.

“Bir İnsan-ı Kâmilin Dünyâdan Seferi”, sy. 60, s. 737-741.

“Müftülerin Hâl ve Mevkî’i”, sy. 61, s. 753-755.

“Kütüb-i Fetâvâ, Hıfz-i Sihhat ve Kimyâ Kitâblarıyla İstişâreye Her Zamân Hazırdır”, sy. 62, s. 767-770.

“İstanbul’u Ancak Müslümanlık Kurtarabilir”, sy. 64, s. 799-802.

“İslâmiyyet ve Bolşevizm”, sy. 65, s. 815-818.

“Mersiye-i Medâris”, sy. 68, s. 863-866.

“Dîvân-ı Harb Hâtırâları”, sy. 68, s. 891-893.

“Enbiyâ-i Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Dîniyye ve Dünyeviyye I”, sy. 70, s. 896-900.

“Ümîd ve Tesellî”, sy. 70, s. 910

“Enbiyâ-yı Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Dîniyye II”, sy. 71, s. 909-915.

“Samîmî Tenkidlere Samîmî Cevâplar”, sy. 72, s. 925-929.

“Emîn Hâkî Bey’e Nazîre”, sy. 72, s. 936.

“Bir Hâtıra-i Refâkat”, sy. 73, s. 950.

İKİNCİ BÖLÜM

İ‘TİSÂM MECMÛASININ ALFABETİK VE TAHLÎLÎ FİHRİSTİ

Bu bölümde *İ‘tisâm* mecmuâsının yazar adlarına göre alfabetik ve yayım tarihine göre tahlîlî fihristi oluşturulmuştur. Dergiye ait sayılar ciltlenmiş vaziyette Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nin Hakkı Tarık Us Koleksiyonu’nda ve İBB Atatürk Kitaplığı’nda bulunmaktadır. Ciltler kütüphanelerde incelenmiş, dijital nüshaları tarafımızca edinilmiş, her iki koleksiyonda da eksik sayılar ve yıpranmış sayfalar olduğu görülmüştür. Fihristler iki koleksiyon mukayese edilerek tamamlanmıştır.⁹⁷

Alfabetik fihrist oluşturulurken yazarların makale sonlarındaki imzalarda kullandığı –fakat derginin içindekiler bölümüne yansıtılmayan- bir takım ünvanlar bölüm boyunca dipnotlara kaydedilmiştir.

Bazı yazarların imza bölümünde isimlerini zikretmek yerine üç nokta “...” kullandıkları görülmüş, bu uygulama aynen aktarılmıştır.

Tefrikalar ve yazı dizilerinden numaralandırılmış olmayanlar okuyuculara kolaylık sağlaması açısından tarafımızda köşeli parantez “[]” içinde numaralandırılmıştır. Aynı makaleye ait bölümlerin farklı isimlerle kaydedildiği durumlarda, numaralandırmanın yanısıra harflendirme kullanılmıştır. ([I], [II-A], [II-B], [III] vb.)

1. MECMÛADAKİ YAZILARIN YAZAR ADLARINA GÖRE ALFABETİK FİHRİSTİ

A. ÂTIF

“Müslümânlığa Dâir Yanlış Telakkîler”, sy. 3, s. 4-6.

“İslâmiyetle Alâkadârlığınızın Derecesi”, sy. 5, s. 4-6.

“Bir Şehîd Âilesi”, sy. 14, s. 8-11.

⁹⁷ Mecmûanın fihristi daha önce Ahmet Nezih Galitekin tarafından çıkarılmışsa da sayıların tamamına ulaşamadığı için eksik kalmıştır. Bkz. Ahmet Nezih Galitekin, “‘İ‘tisâm’ Mecmûası”, *Müteferrika* (İstanbul 1996), sy. 8-9, s. 5-40.

“İslâmiyyet ve İlim ve Ma‘rifet”, sy. 48, s. 549-552.

A. K.⁹⁸

“Ramazanda Sâimlerle Muftırlar!”, sy. 31, s. 284-286.

A. N.⁹⁹

“Teşkilât-ı Hayriyye I”, sy. 16, s. 47-48.

“Teşkilât-ı Hayriyye II”, sy. 17, s. 63-64.

“Teşkilât-ı Hayriyye III”, sy. 18, s. 77-80.

A. RIZÂ

“Saidili Kazasında Cebren Akd-i Nikah!”, sy. 23, s. 158-160.

ABDULLAH EDİB¹⁰⁰

“Mebâhis-i Kemâliyye -Ebu’l-Ekrem Efendiye Bir Cevâb Daha-”, sy. 26, s. 207-208.

“Taşra İmamlarından Bir Sadâ”, sy. 63, s. 792-794.

ABDÜLKERİM¹⁰¹

“Evlâdımızın Ahlâkı”, sy. 17, s. 56-58.

ABDÜLMÜ’MİN¹⁰²

“Dostluk Hakkında İctihâd-ı Şer‘î”, sy. 40, s. 430-432.

ABDURRAHMÂN¹⁰³

“Mebâhis-i Kelâmiyye”, sy. 17, s. 53-56.

ABDURRAHMÂN SIDKİ¹⁰⁴

⁹⁸ Biga’dan.

⁹⁹ Talebe-i ulûmdan.

¹⁰⁰ Ayıntab Liva Müderrisi.

¹⁰¹ Isparta’dan.

¹⁰² Fâtih dersiamlarından.

¹⁰³ Medresetü’l-Mütehassisîn Müderrislerinden.

“Bir Ufûl”, sy. 19, s. 94-96.

AHMED HAMDÎ¹⁰⁵

“Mübâhasât-ı Felsefiyye: Bir Muavahhid İle Mülhid Arasında I”, sy. 70, s. 905-908.

“Mübâhasât-ı Felsefiyye: Bir Mülhid ile Bir Muvahhid Arasında II”, sy. 72, s. 930-932.

AHMED ŞÎRÂNÎ

Ahmed Şîrânî Efendi’ye ait yazılar çalışmanın “*İ’tisâm* Mecmûasındaki Ahmed Şîrânî İmzâlî Yazılar” bölümünde yer almaktadır.

ALAADDİN RÛHÎ¹⁰⁶

“Hukûk-i Âile Karâr-nâmesi’nin Lağvı Münâsebetiyle”, sy. 36, s. 360-363.

“İctimâî Derdlerimizden: İzdivâc”, sy. 41, s. 441-444.

“Hayret ve Takdîslerim”, sy. 43, s. 469-472.

“Teessürlere Karşı Tesellîler”, sy. 57, s. 695-697.

“İslâm Hanımlarına”, sy. 60, s. 744-747.

ALÎ OSMAN¹⁰⁷

“İhvân-ı İlmiyye İle Bir Hasbihâl”, sy. 28, s. 230-233.

ALÎ RIZA¹⁰⁸

“Milletler Lâyık Oldukları Hükûmete Sâhib Olurlar [I]”, sy. 15, s. 23-25.

“Milletler Lâyık Oldukları Hükûmete Sâhib Olurlar [II]”, sy. 16, s. 44-46.

“Milletler Lâyık Oldukları Hükûmetlere Nâil Olurlar [III]”, sy. 19, s. 92-94.

¹⁰⁴ Bursa, Sultânîden.

¹⁰⁵ Aksekili.

¹⁰⁶ Çorlu, Akseki Kadı ve Mahkeme-i Bidâyet Reîs-i Sâbıkı.

¹⁰⁷ Bursa, Mu‘ciz dersiâmlarından, Trabzonlu.

¹⁰⁸ Dersâadet’ten.

ALİ RIZA¹⁰⁹

“Dînsizliğin Esbâb ve Avâlimi [I]”, sy. 42, s. 456-458.

“Dînsizliğin Esbâbı ve Avâlimi [II]”, sy. 52, s. 616-618.

ALİ ŞEVKET¹¹⁰

“Gençlere Hitâb”, sy. 7, s. 10-11.

ALİ ZÜHDÎ¹¹¹

“Kadı Efendi Cebren Nikâhı Tekzîb Ediyor”, sy. 26, s. 206-207.

ANTEPLİ ABBAS LÛTFÎ

“Âyine-i Teessür”, sy. 10, s. 11-12.

ARTHUR BOTWOOD

“Mr. Arthur Botwood’ın Mektûbu”, sy. 45, s. 500-501.

BERBER AHMED ÇAVUŞ¹¹²

“İ’tisâm’dan Bir İstizâh”, sy. 46, s. 527.

CEBECİZÂDE

“Musa Kâzım Efendi”, sy. 34, s. 327-330.

CEVÂD¹¹³

“Müskit Sözler Karşısında!”, sy. 73, s. 954-956.

ÇORUMLU KÜRD MUSTAFA

“Tesettür-i Nisvânın Şer‘an ve Mantîken ve Vicdânen Luzûmu”, sy. 31, s. 281-284.

¹⁰⁹ Mut’tan.

¹¹⁰ Bursa Medresesi talebesinden.

¹¹¹ Saidili Kadısı.

¹¹² Biga’dan.

¹¹³ Medrese-i Süleymâniye talebesinden.

DAĞISTANÎZÂDE HÂFİZ ABDULLAH İRFÂN¹¹⁴

“Muhterem Bir Huzûra”, sy. 31, s. 286-288.

“Kur’ân-ı Hakîm’den Bir Ders”, sy. 50, s. 586-589.

“Tevhîd-i Mehâkimin Tevlîd Ettiği Netâicden Bir Numûne”, sy. 33, s. 312-314.

“Îrâde-i Cüz’iyye Hakkında Ba‘zı Mütâlaât”, sy. 53, s. 529-531.

DEMİRCİZÂDE ALİ RIZA¹¹⁵

“Sû-i Ahlâk”, sy. 53, s. 638-639.

“Vebâ ve Tâun”, sy. 55, s. 669-670.

“İslâmiyyet’te Temizlik I”, sy. 59, s. 734-735.

“İslâmiyyet’te Temizlik II”, sy. 62, s. 780-781.

“Hâlâ mı Gaflet Uykusu”, sy. 67, s. 858-861.

“İslâm Meyhânecileri”, sy. 68, s. 872-875.

DURSUN¹¹⁶

“Tasavvuf ve Felsefe”, sy. 67, s. 854-856.

EBU’L-EKREM¹¹⁷

“Mesâil-i İ’tikâdiyyeden Bir Sual”, sy. 13, s. 9-11.

“Söylenecek Söz Hakikat Olmalıdır”, sy. 28, s. 236-239.

EBÛ’S-SUÂD SÜLEYMÂN NİHÂD

“İsparta’dan: Bir Meb‘ûsun Lâhika-i Hâtırâtından I”, sy. 7, s. 7-9.

“Bir Meb‘ûsun Lâhika-i Hâtırâtından II”, sy. 15, s. 30-31

¹¹⁴ Biga’dan.

¹¹⁵ Bozüyük’ten.

¹¹⁶ Medrese-i Süleymâniye Kelâm Şu‘besi talebesinden.

¹¹⁷ Biga, Aziziye’den.

“İsparta’dan: Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından III “Ma’nevî Sarhoşluk Hakkında””, sy. 26, s. 203-205.

“Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından IV”, sy. 33, s. 317-319.

“Bir Meb’ûsun Lâhiha-i Hâtırâtından V”, sy. 39, s. 410-413.

“İsparta’dan: Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından VI[-A]”, sy. 44, s. 493-495.

“İsparta’dan: Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından [VI-B]”, sy. 54, s. 652-653.

“İsparta’dan: Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından [VI-C]”, sy. 58, s. 715-717.

“İsparta’dan: Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından [VI-D]”, sy. 60, s. 750-752.

EDİB AYINTÂBÎ

“Dersiâm Efendilere İştirâk”, sy. 15, s. 25-27.

“Louis Büchner’in Madde ve Kuvvet Nazariyesini Red ve Allah’ın Varlığını ve Birliğini İsbât”, sy. 19, s. 84-87.

“Dârü’l-Fünûn Talebesi’nin Oruç Hakkındaki Zehâbını Tashîh”, sy. 30, s. 266-268.

“Evkâf İdâresinden Şekvâ”, sy. 34, s. 334-335.

EMÎN HÂKÎ¹¹⁸

“Turan Bülbülleri”, sy. 1, s. 4-7.

“Galebe-i İrfân”, sy. 3, s. 10-11.

“Ey Hayâsızlar Artık Susunuz!”, sy. 11, s. 4-7.

“Hasbihâl Vâdisinde Bir Mektûb”, sy. 25, s. 189-191.

“Na’t-ı Nebevî”, sy. 36, s. 368.

“Hayâtî Mes’eleler I”, sy. 37, s. 378-381.

¹¹⁸ Üsküdar’dan.

“Harbin Ahlâk Üzerine Te’sîrâtı, Âteşler İçindeyiz, Kadınlarımız”, sy. 40, s. 424-427.

“Tesettür, Fuhuş ve Esbâb-ı Fuhuş”, sy. 42, s. 453-456.

“Vesîkalı Mikroplar, Dîn Kâfîl-i Sâadet-i Ebedîdir”, sy. 44, s. 486-489.

“Hayâtî Mes’eleler”, sy. 49, s. 570-573.

“Âlî Hisler, Samîmî Bir Hasbihâl”, sy. 64, s. 808-812.

“Hayâtın Şi’rleri I”, sy. 67, s. 856-858.

“Gazel”, sy. 71, s. 920.

“Rubâî”, sy. 71, s. 920.

EMİR ALİ

“Times’ın İddiâlarına Bir Cevâb”, sy. 61, s. 763-765.

EMRÎ

“Bir Nazm-ı Nasîhat-âmiz”, sy. 56, s. 684-685.

“İbrete Sâik Bir Nazm-ı Râik”, sy. 57, s. 701-702.

“Dîn-i İslâm”, sy. 57, s. 702-703.

FAHREDDİN¹¹⁹

“Dünyânın En Büyük “Put”uyla Çekilmeyen Medrese Saltanatı”, sy. 30, s. 263-266.

H. A. Ş¹²⁰

“Talebe-i Ulûm Ne Diyor?”, sy. 9, s. 11-12.

H. G.

“Dâire-i Meşîhat’ta Bir Komisyon”, sy. 1, s. 11-12.

¹¹⁹ Konya’dan.

¹²⁰ Dârü’l-Hilâfe Sahn talebesinden.

H. T. HİLMİ

“Kur’ân-ı Azimü’ş-şân ve Biz”, sy. 27, s. 222-223.

H. ALİ RIZA¹²¹

“Milletler Lâyık Oldukları Hükûmetlere Nâil Olurlar”, sy. 25, s. 187-189.

H. BEKİR SİDKİ¹²²

“Bir Âh-ı Tahassür”, sy. 30, s. 268-272.

“Anadolu’ya Munsifâne Bir Nazar”, sy. 34, s. 332-334.

H. MUSTAFA SABRİ¹²³

“Harb-i Meş’ûmun Fecî Levhâlarından Bir Manzara”, sy. 22, s. 139-143.

HACI MEHMED¹²⁴

“*İ’tisâm* Mecmûası Müdîriyet-i Aliyyesine”, sy. 40, s. 433.

HÂDİMLİ FAHREDDİN¹²⁵

“Cihânda Hükûmet ve Hâkimiyet Hakları [I]”, sy. 14, s. 7-8.

“Cihânda Hükûmet ve Hâkimiyet Hakları [II]”, sy. 18, s. 70-73.

HÂFİZ ABDURRAHİM NÂCİ¹²⁶

“Kasabalar da Çığırından Çıktı Çıkıyor”, sy. 20, s. 109-110.

HÂFİZ BEKİR SİDKİ¹²⁷

“Hazîn Bir Mektûb”, sy. 12, s. 10-11.

¹²¹ Menfilerden.

¹²² Nazilli’den.

¹²³ Bursa Medresesi müntehî sınıf talebesinden.

¹²⁴ Şehzâdebaşı’nda misâfireten mukim, Rizeli.

¹²⁵ Konya’dan.

¹²⁶ Biga’dan.

¹²⁷ Turhal, Talebe-i ulûmdan, Yüzbaşızâde.

“Medreseler İhyâ Edilmeli”, sy. 66, s. 845-846.

HÂFİZ HÜSEYİN

“Zulmün Cezâsı”, sy. 1, s. 7-10.

“Vazîfe”, sy. 4, s. 8-10.

HÂFİZ MEHMED EMÎN¹²⁸

“Âlem-i İslâm ve Hilâfetin Kudsiyyeti”, sy. 35, s. 346-348.

“Envâ‘-ı Ahlâk: Dünya ve Âhiret Vazîfeleri”, sy. 39, s. 408-410.

“Kanâat, Cesâret, Sebat”, sy. 41, s. 439-441.

“Envâ‘-ı Ahlâk [I]”, sy. 44, s. 484-486.

“Envâ‘-ı Ahlâk [II]”, sy. 46, s. 521-524.

HÂFİZ SABRÎ¹²⁹

“Tehdîd-i Mevâiz”, sy. 18, s. 75-77.

“Taşra Hayât Medârisinin Ba‘su Ba‘de’l-Mevti”, sy. 26, s. 200-202.

“İlmin Fenn-i Tebâbetle Mezci”, sy. 40, s. 421-424.

“Taşra Evkâfının Lisân-ı Hâl-i Hazîni”, sy. 51, s. 599-603.

“Taşra Mekâtibinin Hâl-i Sâbık ve Lâhiki”, sy. 32, s. 299-303.

HALİDE NUSRET KÂZİMÎ [ZORLUTUNA]

“Müslüman Kadını Nasıl Olmalı”, sy. 29, s. 255-256.

HAMDÎ¹³⁰

“Maddiyyât Kadar Ma‘neviyyât da Lâzımdır”, sy. 29, s. 242-245.

¹²⁸ Sultân Selîm hatîbi.

¹²⁹ Eğirdir, Müntesibîn-i ilmiyyeden.

¹³⁰ Ferâizî el-Hac.

Rütbe-i Vezâreti İhrâz Edebilmek İçin Ne Gibi Vezâyâyı Hâiz Olmalı”, sy. 38, s. 392-395.

HARPÛTÎZÂDE HACI MUSTAFA¹³¹

“İrâde-i Cüz‘iyye Hakkında Ba‘zı Mutâlaât”, sy. 57, 689-693.

“İslâmiyet’te Hilâfet”, sy. 69, s. 879-882.

“Yirminci Asır Ta‘bîrinin Fenâlığı, Enbiyâda Hilâfet ve Saltanat”, sy. 67, s. 847-851.

HISANMANSURLU ŞA‘BÂN

“İstiftâyı Hâvî Bir Mektûb”, sy. 2, s. 12.

HÜSEYİN ŞEM‘Î

“İttihâd ve Terakkî Medreseleri Nasıl Tahrîb Etti?”, sy. 5, s. 7-9.

İ‘TİSÂM

“Musâhabe-i İbtidâiyye”, sy. 1, s. 1-4.

“*İ‘tisâm*”, sy. 1, s. 12.

“Dîn İle Devletin Tefrîki Mes‘elesî”, sy. 2, s. 1-3.

“*İ‘tisâm*”, sy. 2, s. 12.

“Hısanmansurlu Şa‘bân Efendî’ye Cevâb”, sy. 3, s. 12.

“Tashîhât”, sy. 3, s. 13.

“İhtâr”, sy. 3, s. 14.

“Mesâil-i Fıkhiyye”, sy. 5, s. 12.

“Tashîh ve Ricâ”, sy. 6, s. 12.

“Ders Vekâletine Âid Haberler”, sy. 7, s. 12.

¹³¹ Akşehir Müftüsü.

“Tevcîhât, Mukarrerât ve İlmiyye”, sy. 8, s. 12.

“Beyân-ı Teşekkür”, sy. 9, s. 12.

“*İ’tisâm*”, sy. 10, s. 8-9.

“Ders Vekâleti Haberleri”, sy. 10, s. 12.

“Dîvân-ı Harbin Nazar-ı Dikkatine”, sy. 11, s. 12.

“Şuûnât-ı İlmiyye”, sy. 11, s. 12.

“*İ’tisâm*”, sy. 12, s. 1.

“Sâhib-i İmtiyâzımızın Müdîrlîğe Ta’yîni”, sy. 12, s. 12.

“Beyân-ı İ’tizâr”, sy. 13, s. 12.

“Üç Aylık Aboneler Hakkında”, sy. 13, s. 12.

“Kârilerimize Ta’lîmât”, sy. 14, s. 16.

“Geçen Haftaki Şiirde Vukû’a Gelen Hatalar ve Tashîhâtı”, sy. 15, s. 32.

“Ders Vekâleti Haberleri”, sy. 15, s. 32.

“*İ’tisâm*”, sy. 17, s. 56.

“*İ’tisâm*”, sy. 17, s. 58.

“*İ’tisâm*”, sy. 17, s. 61.

“*İ’tisâm*”, sy. 18, s. 77.

“*İ’tisâm*”, sy. 19, s. 96.

“*İ’tisâm*”, sy. 20, s. 112.

“İntibâh Gazetesi”, sy. 20, s. 112.

“İstifâ”, sy. 21, s. 128.

“İhtâr”, sy. 21, s. 128.

“İ’tisâm”, sy. 22, s. 138-139.

“Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi Hazretlerinin Âlem-i Fânîye Vedâ’ı”, sy. 22, s. 143-144.

“Beyân-ı Teşekkür”, sy. 22, s. 144.

“Kârilerimizden Bir Rica”, sy. 25, s. 192.

“Mehâkim-i Şer’iyyenin İâdesi ve Cemâat-i İslâmiyye Teşkilâtı”, sy. 25, s. 192.

“Âsâr-ı Münteşire”, sy. 25, s. 192.

“İ’tisâm”, sy. 27, s. 209.

“İstiğfâr ve İstirhâm Ayı”, sy. 28, s. 239.

“Geçen Haftanın Havâdis-i Mühimmesi”, sy. 28, s. 240.

“Hâdisât-ı Eyyâm”, sy. 29, s. 256.

“Teşekkür ve İ’tizâr”, sy. 32, s. 304.

“Kâri’lerimize bir Mektûb”, sy. 33, s. 320.

“İ’tisâm”, sy. 34, s. 330.

“İ’tisâm”, sy. 35, s. 352.

“Peyâm’a Cevâbımızın Te’hîri”, sy. 38, s. 400.

“Peyâmın İntişârı”, sy. 36, s. 368.

“Müderrislik Tevcîhâtı”, sy. 37, s. 384.

“Garib Bir İsnâd”, sy. 37, s. 384.

“İ’tisâm”, sy. 38, s. 391-392.

“İ’tisâm”, sy. 38, s. 399-400.

“Peyâm’ın Setr-i Hakîkate Masrûf Mugâlatları”, sy. 39, s. 415-416.

“*İ’tisâm*”, sy. 41, s. 448.

“*İ’tisâm*”, sy. 43, s. 476.

“Cevâb”, sy. 47, s. 541-543.

“Cevâblar”, sy. 48, s. 558-559.

“*İ’tisâm*”, sy. 50, s. 579-580.

“*İ’tisâm*”, Sy. 50, s. 591.

“*İ’tisâm*’ın Sene-yi Devriyyesi”, sy. 50, s. 591.

“Burûsa Hayât-ı İlmiyyesine Dâir”, sy. 52, s. 623-624.

“Aboneler Hakkında Ta’lîmat”, sy. 52, s. 624.

“Dîn-i İslâm Hakkında”, sy. 55, s. 672.

“*İ’tisâm*”, sy. 55, s. 672.

“Merhûm Cevdet Paşa’nın Bir Cevâbnâmesi”, sy. 57, s. 693-694.

“*İ’tisâm*”, sy. 57, s. 694-695.

“*İ’tisâm*”, sy. 58, s. 720.

“*İ’tisâm*”, sy. 61, s. 765.

“Bizi Pek Müteessir Eden Bir İrtihâl”, sy. 61, s. 768.

“*İ’tisâm*”, sy. 63, s. 798.

“*İ’tisâm*”, sy. 65, s. 821.

“*İ’tisâm*”, sy. 65, s. 828.

“Bazı Tertîb Hatâlarını Tashîh”, sy. 66, s. 846.

“İslâh-ı Medâris Encümeni”, sy. 68, s. 878.

“*İ’tisâm*”, sy. 69, s. 885.

“*İ’tisâm*”, sy. 71, s. 922.

“İspirto Suâline Cevâb”, sy. 71, s. 923.

“*İ’tisâm*”, sy. 72, s. 935.

“Muktedî Suâli ve Cevâbı”, sy. 72, s. 939-940.

KAYA NÛRÎ¹³²

“İştibâhlarım”, sy. 38, s. 398-399.

KARAAHMEDOĞLU ŞEHÂBEDDİN

“Köy İmamları Münâsebetiyl, sy. 49, s. 573-576

KESKÎN MÜFTÎSİ SÂDİK

“*İ’tisâm* Mecmûası Nâşiri Ahmed Şîrânî Efendi Hazretlerine”, sy. 7, s. 1.

KÜRDZÂDE İMÂMÜDDİN

“Medrese Hâtırâtı”, sy. 10, s. 9-10.

LOKMAN HEKİM

“Kolera ve İspirto Hastalığı Sarhoşluk Hakkında Mühim Bir Nasîhat”, sy. 37, s. 376-378.

M. A.

“Mesâil-i Şer‘iyyeden İki Suâl”, sy. 47, s. 539-541.

M. H.¹³³

“Mesâil-i Şer‘iyyeden Bir Sual”, sy. 20, s. 112.

¹³² Üsküdar Doğancılar’dan.

¹³³ Koca Mustafa Paşa’dan.

M. L.

“İlim ve İmân Kuvveti [I]”, sy. 2, s. 4-6.

“İlim ve İmân Kuvveti [II]”, sy. 3, s. 6-8

M. FEVZÎ¹³⁴

“İslâmiyet’te Sosyalizm”, sy. 54, s. 644-647.

“Müslümancılık, Türkçülük”, sy. 56, s. 678-681.

“Dîn-i İslâm Kâfil-i Necâttır”, sy. 58, s. 710-713.

“Zamâne Gençleri”, sy. 59, s. 728-730.

M. FEYZÎ¹³⁵

“Îrâd Edilememiş Bir Hutbeden Ba‘zı Parçalar”, sy. 51, s. 603-606.

M. HİLMÎ¹³⁶

“Makâm-ı Meşihat’e Mühim Bir Muhtıra”, sy. 9, s. 4-6.

““İnkirâz-ı İlmî”nin En Mühim Esbâb ve Avâmili”, sy. 12, s. 5-8.

“İslâm’da Gâye”, sy. 15, s. 17-19.

“Acaba İmânları Var mı?”, sy. 18, s. 73-34.

“İbâdâtta Mükâfât”, sy. 21, s. 119-121.

“Kadın Timsâl-i Nâmustur”, sy. 23, s. 154-156.

“Ehâdis-i Şerîf Tercümesi”, sy. 32 ,s. 292-293.

“Huzûr-i Sâmi-i Cenâb-ı Meşihatpenâhî’ye”, sy. 49, s. 564-566.

M. KERÎM¹³⁷

¹³⁴ Çorlu’dan.

¹³⁵ Çorlulu.

¹³⁶ Bursa Sultânî muallimlerinden.

“Mesâil-i Fıkhiyyeden Birkaç Suâl”, sy. 48, s. 557-558.

M. NÂCÎ¹³⁸

“Terbiye-i Dîniyye”, sy. 35, s. 344-346.

“Resîm ve Sûret hakkında Suâl ve İstizâh”, sy. 17, s. 58-61.

“Bir Ziyâret”, sy. 29, s. 252-255.

“Resim ve Sûretten Suâle Verilen Cevâbın Te’sîrâtı”, sy. 58, s. 718-720.

M. T. HİLMÎ¹³⁹

““Lâyhâ” Münâsebetiyle [I]” sy. 10, s. 7-8.

““Lâyhâ” Münâsebetiyle [II]”, sy. 13, s. 7-9.

MAHMÛD KÂMİL¹⁴⁰

“İlm-i İcmâa Nazaran Tesettür-i Nisvân”, sy. 25, s. 184-186.

MECDİZÂDE AHMED EMRÎ

“Makâle-i Kur’âniyye”, sy. 22, s. 135-136.

“Tahâret-i Kalbin Lüzûmu”, sy. 56, s. 685-686.

“Ulemâ-i Kirâm”, sy. 57, s. 703.

“Hamd-i Rabbü’l-Erbâb ü Senâ-yı Peygamber ü Âl ü Ashâb”, sy. 73, s. 949.

MEHMED¹⁴¹

“Memleketim için Düşündüklerim”, sy. 43, s. 479-480.

MEHMED ÂLİM¹⁴²

¹³⁷ Biga’dan.

¹³⁸ Burûsa Sultânîsi müdâvimlerinden.

¹³⁹ Bursa’dan.

¹⁴⁰ Dârü’l-Hilâfetü’l-Âliyye Ma’lûmât-ı Hukûkiyye müderrisi, Urfalı.

¹⁴¹ Kârilerden.

“Üstâd-ı Mümtâzım Ahmed Şîrânî Efendi Hazretlerine”, sy. 13, s. 11.

“Bir Hasbihâl-i Dînî”, sy. 20, s. 111.

“Ahlak Encümeni Hakkında Birkaç Söz”, sy. 44, s. 495-496.

“Köylü Dîn Kardeşimiz Ne Hâlde?!”, sy. 55, s. 667-668.

“Köy İmamları”, sy. 57, s. 700-701.

“Köylülerimizin İhtiyâcâtı”, sy. 61, s. 766-768.

“Bize Neler Lâzım?”, sy. 63, s. 794-796.

MEHMED BÂKÎ¹⁴³

“Turancılık Siyâsetini Çekiyoruz...”, sy. 9, s. 8-10.

“Dîn Yükselmedikçe Bizim İçin Felâh Yoktur”, sy. 12, s. 8-10.

“Dîne Dokunmayınız...”, sy. 16, s. 41-42.

“Tesettüre Hürmet”, sy. 20, s. 108-109.

“Bu Günkü Felâketlerimizden Ulemâmızın Hisse-i Seyyiâtı”, sy. 24, s. 170-172.

“Memleketi Bu Hâle Getiren Jönlere Bir Hitâbe-i Nefrîn”, sy. 28, s. 235-236.

“Dîn, Yine Dîn, Dâimâ Dîn”, sy. 34, s. 330-331.

“Mağlubiyetimizi Dînsizlik ve Adem-i Tesettürde Aramalıyız”, sy. 41, s. 445-446.

“Mantıksız Hareketlerimizden”, sy. 45, s. 511-512.

“Bütün Fenâlıkların Sebebi Sizsiniz”, sy. 48, s. 559-560.

“Dârü’ş-Şafakatü’l-İslâmiyye”, sy. 53, s. 636-638.

“Medâris İhyâ Olunmadı, İmhâ Olundu...”, sy. 55, s. 670-671.

¹⁴² Bursa’dan.

¹⁴³ Eyüpsultan’dan, Hafız.

“Fuhşun Sebeb-i Tevsî‘i ve Men‘i Çareleri”, sy. 59, s. 733-734.

“Tesettür Bir Dîn Mes‘elesidir”, sy. 62, s. 781-782.

“Muhterem Şâir Emîn Hâkî Beyefendi’ye”, sy. 64,s. 812-813.

“Köylü Kardeşlerimle Hasbihâl [I]”, sy. 68, s. 877-878.

“Köylü Kardeşlerimle Hasbihâl II”, sy. 70, s. 908-909.

“Dînen ve Ahlâken Sükûtumıza Sebep Kimlerdir?”, sy. 72, s. 937-938.

MEHMED EMÎN

“Her Millet Lâyık Olduğu Hükûmete Nâil Olur [I]”, sy. 6, s. 10-11.

“Her Millet Lâyık Olduğu Hükûmete Nâil Olur [II]”, sy. 8, , s. 7-8.

“Köy ve İbtidâî Mektebi Hocası Nasıl Olmalıdır?”, sy. 46, s. 518-521.

“Terbiyye’nin Ta‘rîf ve Envâ‘ı Hakkında Bazı Mutâlaât”, sy. 50, s. 585-586.

“Hâl-i Hâzırda Dînî Vaazların Mevzuu Neler Olmalıdır?”, sy. 52, s. 621-622.

“Namaz Dînin Direğidir”, sy. 53, s. 632-633.

“Dînî Vaazlar Ne Sûretle Umûmîleştirilmelidir?”, sy. 57, s. 703-704.

“Medeniyyet-i Hâzıra Münâsebetiyle Bir Müslümanın Düşüncesi”, sy. 59, s. 725-728.

“Ölülere Gösterilen Hürmetsizlik”, sy. 66, s. 843-845.

MEHMED FEVZÎ¹⁴⁴

“Düğünlerde İsrâf”, sy. 42, 461-462.

“Dertlerimizden: İşret”, sy. 45, s. 508-511.

“İ’tisâm”, sy. 46, s. 527-528.

¹⁴⁴ Biga’da, Hersekli.

“Kur’ân-ı Kerîm Nedir?”, sy. 53, s. 640.

“Muhammed Aleyhisselâm Kimdir?”, sy. 56, s. 688.

“Selâm Nedir?”, sy. 59, s. 736.

“Hayât Nedir?”, sy. 65, s. 830.

“Îmân Nedir?”, sy. 69, s. 894.

MEHMED MİHRÎ

“Süleyman Nazif Bey’in İkinci Bir Hatasını Tashîh”, sy. 65, s. 826-827.

“Râsim Efendi’nin Granik’i”, sy. 66, s. 836-839.

MEHMED MUAMMER¹⁴⁵

“Gençleri Tarîk-i Sevâba Da‘vet”, sy. 65, s. 828-829.

“Gençleri Vifâka Da‘vet”, sy. 72, s. 938-939.

MEHMED SÂDİK¹⁴⁶

“İstanbul’daki Sefâhat-i Ahlâkıyyenin Taşralarda Te’sîrâtı”, sy. 51, s. 596-599.

“Hazin Bir Hasbihâl”, sy. 66, s. 839-840.

MEHMED VAHDETTİN

“Anadolu Ahvâline Dâir İrşâdât-ı Hilâfetpenâhî”, sy. 43, 472-474.

MEHMED ZİYA¹⁴⁷

“Bir Ziyâ-i Elîm”, sy. 15, s. 27-29.

“Büyük Bir Ziyâ”, sy. 54, 647-650.

Mİ‘MÂRZÂDE EMRULLAH

¹⁴⁵ Ödemiş, İdâdî mezûnlarından.

¹⁴⁶ Harput’tan.

¹⁴⁷ Bursa Hudevendigâr hatîbi.

“Yeni Yazının İkâ‘ Edeceği Mazarratlar”, sy. 47, s. 535-537.

MUALLİM FEYZÎ

“Bizde İbtidâî Tahsîli [I]”, sy. 4, s. 10-12.

“Bizde İbtidâî Tahsîli [II]”, sy. 5, s. 9-11.

“Bizde İbtidâî Tahsîli [III]”, sy. 6, s. 8-10.

“Bizde İbtidâî Tahsîli [IV]”, sy. 7, s. 9-11.

“Bizde İbtidâî Tahsîli [V]”, sy. 8, s. 8-10.

“Bizde İbtidâî Tahsîli [VI]”, sy. 9, s. 6-8.

“Mekteplerde Dîn I”, sy. 10, s. 4-6.

“Mekteplerde Dîn II”, sy. 13, s. 4-7.

“Mekteplerde Dîn III”, sy. 14, s. 4-6.

“Terbiye-i Nisvân Terbiye-i Milliyyenin Mi‘yâdır [I]”, sy. 24, s. 168-170.

“Terbiye-i Nisvân Terbiye-i Milliyyenin Mi‘yâdır II[-A]”, sy. 26, s. 198-200.

“Terbiye-i Nisvân Terbiye-i Milliyyenin Mi‘yâdır [II-B]”, sy. 27, s. 220-222.

“Mühim Bir Eserin Tercümesi”, sy. 35, s. 351-352.

“Millet Hakkında Tedkîkât”, sy. 36, s. 365-367.

“Millet Hakkında Tedkîkât: Nev‘-i Beşerin Başlangıcı-İnkişâfı”, sy. 39, s. 413-415.

“Beşerîyyetin Başlangıcı, İnkişâfâtı”, sy. 42, s. 463-464.

“İbtidâî Mektebinde Ahlâk [I]”, sy. 47, s. 531-534.

“İbtidâî Mektebinde Ahlâk [II]”, sy. 50, s. 582-585.

“Ânâsır-ı Hayâtîyye-i Devletten: Adâlet”, sy. 52, s. 612-616.

“Anâsır-ı Hayâtıyye-i Devletten: Maârif”, sy. 55, s. 660-665.

“Cem‘iyyette Ahlâkın Ehemmiyeti [I]”, sy. 60, s. 741-744.

“Cem‘iyyette Ahlâkın Ehemmiyeti [II]”, sy. 61, s. 756-759.

“Mekteplerde Lisân-ı Osmânî Tadrîsâtı [I]”, sy. 62, s. 777-779.

“Mekteplerde Lisân-ı Osmânî Tadrîsâtı [II]”, sy. 63, s. 790-792.

“Mekteplerde Lisân-ı Osmânî Tadrîsâtı [III]”, sy. 64, s. 806-808.

“Mekteplerde Lisân-ı Osmânî Tadrîsâtı [IV]”, sy. 65, s. 824-826.

“Medreseler Hakkında Birkaç Söz”, sy. 69, s. 886-889.

MUALLİM MEHMED SÂDİK

“Dârü’ş-Şafaka’da Bir Müsâmere-i İlmiyye: Hamiyyet-i İslâmiyye Hakkında Tahlîlât-ı Rûhiyye [I]”, sy. 71, s. 915-918.

“Dârü’ş-Şafaka’da Bir Müsâmere-i İlmiyye: Hamiyyet-i İslâmiyye Hakkında Tahlîlât-ı Rûhiyye [II]”, sy. 72, s. 933-935.

MUHAMMED ÂLİM¹⁴⁸

“Meb‘ûs İntihâbâtı ve Mes‘uliyet”, sy. 36, s. 363-364.

MUHAMMED ÂTIF

“İntihâbâta Dâir Bir Mev‘ıza”, sy. 49, s. 568-570.

MUHYİDDİN¹⁴⁹

“Na‘t-ı Şerîf”, sy. 32, s. 293-295.

“Gazel”, sy. 35, s. 351.

“Gazel”, sy. 37, s. 383.

¹⁴⁸ Bursa’dan.

¹⁴⁹ Dârüşşafaka edebiyat muallimi.

“Gazel”, sy. 42, s. 462.

MUSTAFA ÂSİM¹⁵⁰

“Bir Mes’ele-i Şer‘iyye Münâsebetiyle”, sy. 19, s. 91-92.

“Adliye Nezâret-i Celîlesi’nin Nazar-ı Dikkatine”, sy. 16, s. 42-43.

MUSTAFA ÂSİM¹⁵¹

“Müslümânlar Makâm-ı Meşîhat’ten Ne Bekliyor”, sy. 28, s. 234-235.

MUSTAFA NAÎM¹⁵²

“Amid (Diyârbekir)’den Bir Nidâ”, sy. 48, s. 555-556.

MUSTAFA SİDKİ

“Talebe-i Ulûm Ne Diyor?”, sy. 14, s. 14-15.

MUT KÂDISI

“Bir Kâdının Mehâkim-i Şer‘iyye Hakkında Mütâlaatı: Tevhîd mi, İlğâ mı?”, sy. 12, s. 3-5.

MÜSLİMZÂDE

“Muğfîl Bir Serâbın Acı Hâtırâtı”, sy. 35, s. 348-350.

NÂCÎ

“İzdivâc ve İftirâk”, sy. 46, s. 524-526.

ÖMER LUTFÎ¹⁵³

“Ramazan Geliyor”, sy. 27, s. 223-224.

ÖMER NASÛHÎ [BİLMEN]¹⁵⁴

¹⁵⁰ Mut Kadısı.

¹⁵¹ İzmit’ten.

¹⁵² Fâtih Dersiâmlarından, Tarsuslu.

¹⁵³ Avanos’tan.

“Nasâyih-i Kur’âniyye [I]”, sy. 30, s. 257-26.

“Nasâyih-i Kur’âniyye [II]”, sy. 31, s. 273-278.

“Nasâyih-i Kur’âniyye [III]”, sy. 32, s. 289-291.

“Nasâyih-i Kur’âniyye [IV]”, sy. 33, s. 305-308.

“Nasâyih-i Kur’âniyye [V]”, sy. 34, s. 321-323.

“Nasâyih-i Kur’âniyye [VI]”, sy. 35, s. 337-342.

“Nasâyih-i Kur’âniyye [VII]”, sy. 36, s. 353-356.

“Nasâyih-i Kur’âniyye [VIII]”, sy. 37, s. 369-373.

PEYÂM

“Kıyâmet Ne Vakit?”, s. 921-922.

SÂDIK HULÛSİ¹⁵⁵

“Tesellî”, sy. 33, s. 319.

“Bükâ-yı Teessür”, sy. 41, s. 447.

SÂDIK VİCDÂNÎ¹⁵⁶

“Cuma “Seyyidü’l-Eyyâm”dır”, sy. 45, s. 501-505.

SARIALİZÂDE MAHMÛD NEDÎM¹⁵⁷

“Şebâbet-i Hâtıralardan Kavânîn-i Ahlâkiyyenin Kuvve-i Te’yîdiyyesi”, sy. 21, s. 121-123.

“Anadolu’da Kravatın Te’sirâtı”, sy. 33, s. 314-316.

“Hayat Kavgaları”, sy. 37, s. 381-383.

¹⁵⁴ Fâtih dersiâmlarından.

¹⁵⁵ İskeçeli.

¹⁵⁶ Hüdevendigâr’dan.

¹⁵⁷ Turhal’dan.

“Hürriyet-i Neseviyye”, sy. 44, s. 489-490.

“Nisvânın Muhâfaza-i Ârı Çarşafıdır”, sy. 56, s. 686-687.

“İzdivac Mes’eleşi”, sy. 66, s. 841-843.

“Nipponlular ve “Şoykanaganay[Şôganay]””, sy. 68, s. 870-872.

SÜLEYMÂN el-BÂRÛNÎ

“İslâm ve İstanbul”, sy. 63, s. 783-786.

“Süleymân el-Bârûnî Hazretleri’nin Düvel-i İ’tilâfiyye Mümessillerine Bir Muhtırası, Sy. 62, s. 771-774.

“İstanbul ve Boğazların Havza-i Hilâfette İbkâsı Lüzûmuna Dâir Mütâlaât-ı Mühimme”, sy. 66, s. 831-833.

ŞEYHÜLİSLÂM HAYDARİZÂDE İBRAHİM

“Kürdler ve Câmia-i Osmâniyye”, sy. 67, s. 862.

T. HİLMÎ

“Kadın”, sy. 21, s. 125-128.

TÂHİRÜ’L-MEVLEVÎ

“Ömer Bin Abdülaziz’in Bir Cevâbı”, sy. 3, s. 9.

“Asr-ı Nebvî’de Dîn ve Dünyâ Umûru Nasıl Cerâyan Ederdi?”, sy. 4, s. 4-8.

“Bir Hasbihâl ve Bir Temennî”, sy. 6, s. 4-8.

“Müşrikîn-i Arab’ın Devr-i Câhiliyyedeki Mu‘tekidâtı”, sy. 15, s. 20-22.

“Şeyhülislâm Efendi Hazretlerine Hem Tebrik Hem Târîh”, sy. 16, s. 33.

“Müşrikîn-i Arab’ın Devr-i Câhiliyyedeki Mu‘tekidâtı”, sy. 16, s. 38-40.

“Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [I]”, sy. 18, s. 68-70.

- “Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [II]”, sy. 19, s. 88-90.
- “Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [III]”, sy. 20, s. 102-104.
- “Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [IV]”, sy. 21, s. 116-118.
- “Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdet [V]”, sy. 22, s. 132-135.
- “Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [VI]”, sy. 24, s. 165-167.
- “Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [VII]”, sy. 25, s. 181-184.
- “Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [VIII]”, sy. 26, s. 195-197.
- “Beşâir-i Muhammediyye”, sy. 27, s. 215-219.
- “Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [I]”, sy. 28, s. 228-230.
- “Münâcaat”, sy. 29, s. 241-242.
- “Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [II]”, sy. 30, s. 261-263.
- “Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [III]”, sy. 31, s. 278-281.
- “Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [IV]”, sy. 32, s. 295-298.
- “Halkı Câhil Vâizlerin Elinden Kurtarmak Lâzım”, sy. 33, s. 308-312.
- “Cahiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [V]”, sy. 34, s. 324-327.
- “Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [VI]”, sy. 35, s. 342-344.
- “Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [VII]”, sy. 36, s. 356-360.
- “Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [VIII-A]”, sy. 37, s. 373-376.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [I]”, sy. 38, s. 395-397.
- “Câhiliyyet Devrinde İlm-i Ensâb [VIII-B]”, sy. 39, s. 405-408.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [II]”, sy. 40, s. 427-430.

- “Câhiliyyet Devrinde İlm-i Ensâb [VIII-C]”, sy. 41, s. 437-439.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [III]”, sy. 42, s. 458-461.
- “Câhiliyyet Devrinde Kavmiyet Da‘vâsı [VIII-D]”, sy. 43, s. 476-478.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [IV]”, sy. 44, s. 491-492.
- “İlm-i Neseb Mesâili [VIII-E]”, sy. 45, s. 505-508.
- “Namaz Kılın Demek de mi Kabahat?”, sy. 46, s. 516-518.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [V]”, sy. 47, s. 537-539.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [VI]”, sy. 48, s. 552-554.
- “Medeniyyet mi Vahşet mi?”, sy. 50, 580-582.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [VII]”, sy. 51, s. 606-607.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [VIII]”, sy. 52, s. 618-621.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [IX]”, sy. 53, s. 634-636.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [X]”, sy. 54, s. 650-651.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [XI]”, sy. 55, s. 665-666.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [XII]”, sy. 56, s. 681-683.
- “Câhiliyyet Devrinde ve Sadr-ı İslâm’da Târih [I]”, sy. 57, s. 697-699.
- “Câhiliyyet Devrinde ve Sadr-ı İslâm’da Târîh [II]”, sy. 58, s. 713-715.
- “Buhâra’da İlim ve Ulemâ [XIII]”, sy. 59, s. 731-732.
- “Buhara’da İlim ve Ulemâ [XIV]”, sy. 60, s. 747-749.
- “Asr-ı Saâdette Müslümanlığın Şi‘r ve Hitâbete Hizmeti”, sy. 61, 760-761.
- “Şefkat-i İslâmiyye’ye Dâir Bir Konferans [I-A]”, sy. 62, 774-777.

“İslâmiyyet’te İhtirâsa Karşı Şefkat, Cürme Karşı Cezâ Esâsları [I-B]”, sy. 63, s. 787-790.

“İslâmiyyet Garazkâr Münevverlerin Dediği Gibi “Kılınç Dîni” Değildir [I-C]”, sy. 64, s. 802-806.

“İslâmiyyet’in Esirler Hakkında Şefkatkârâne Muâmelesi [I-D]”, sy. 65, s. 821-824.

“İslâmiyyet’in Köleler Hakkındaki Ahkâmı ve İbâdet Mes’eleleri [I-E]”, sy. 66, s. 833-835.

“Buhâra’da İlim ve Ulemâ [XV]”, sy. 68, s. 875-877.

“Buhâra’da İlim ve Ulemâ[XVI]”, sy. 69, s. 889-891.

“Mersiye-yi Medâris’e Dâir Samîmî Tenkidler: Ahmed Şîrânî Efendi Hazretleri’ne”, sy. 70, s. 900-904.

“Buhâra’da İlim ve Ulemâ [XVII]”, sy. 71, s. 918-920.

TAHSÎN NÂCÎ

“Enzâr-ı Umûmiyye’ye”, sy. 50, s. 589-591.

TAYYÂR RAHMI¹⁵⁸

“Eserler, Teessürler I: Beşikten Eşiğe Kadar”, sy. 8, s. 10-12.

“Eserler, Teessürler II: 95’in Zeyli Zıll-i Sâil”, sy. 11, s. 10-12.

“Eserler, Teessürler III: Çanakkale Arıburnu Meşhedi”, sy. 14, s. 11-13.

“Eserler, Teessürler IV: Yıkılan Tahtlar-Meş’ûm Musâfaha”, sy. 17, s. 61-63.

“Eserler, Teessürler V: İhtiyâr Bir Saltanatın Târîhi”, sy. 20, s. 104-107.

“Eserler, Teessürler VI: İrfân-ı Müsellah”, sy. 24, s. 172-174.

“Eserler ve Teessürler VII: Lertzeler İçinde!!!”, sy. 32, s. 303-304.

¹⁵⁸ Çanakkale, Kal’a-i Sultâniyeli Ali Tayyar Rahmi.

“İslâm ve Hilâfet”, sy. 73, s. 945-948.

TÜRKÇE İSTANBUL

“Berâet”, sy. 22, s. 137-138.

“Ah Müslümanlık!”, sy. 64, s. 814.

URFALI MAHMÛD KÂMİL

“Müslümânlar Niçin Tedennî Ettiler Acaba Kur’ân Semâya mı Çekildi?”, sy. 29, s. 248-252.

VAKÎT

Avrupa’da Talak ve Teehhül, s. 882-885

YA‘KÛB ÇELEBÎ

“Köy İmamları”, sy. 47, s. 543-544.

“Köy İmamları”, sy. 52, s. 622-623.

YÛNUSZÂDE AHMED VEHBÎ ¹⁵⁹

“Ravza-i Mutahhara’ya Takdîm Olunan Arz-ı Hâl”, sy. 11, s. 7-9.

“Mesâil-i Şer‘iyyeden Bir Suale Cevâb”, sy. 22, s. 143.

“*İ’tisâm* İdâre-i Ulyâsına”, sy. 34, s. 336.

ZİLELÎ BEKİR HÂKÎ ¹⁶⁰

“Merhûm Şeyh Mustafa Hâkî Efendi Hakkında Mersiye”, sy. 61, s. 766.

“Beyefendi’nin Tenkîdâtına Karşı Müdâfaa-i Eslâf”, sy. 73, s. 951-953.

İMZASIZ veyâ BİRDEN FAZLA İMZA İLE NEŞREDİLMİŞ YAZILAR

“Makâm-ı Meşîhât’ın Nazar-ı Sahâbetine”, sy. 6, s. 12.

¹⁵⁹ Bolvadin’den, müderris.

¹⁶⁰ Bâyezîd dersiâmlarından.

“Burûsa’da Tes‘îd-i Velâdet Hutbesi”, sy. 7, s. 5-7.

“Makâm-ı Mualla-yı Meşihatpenâhî’ye”, sy. 8, s. 4-7.

“Beypazarı Eşrâfının Makâm-ı Meşihate Teşekkürâtı”, sy. 19, s. 96.

“Burûsa Muvazzafîn ve Müstahdemîn Vakfîyesinin Makâmât-ı Resmiyye’ye Mürâcaatları”, sy. 21, s. 123-125.

“Zât-ı Hazret-i Meşihatpenâhî’nin Söz Gazatesi’ne Cevâbnâmesi”, sy. 22, s. 129-132.

“Hint Müslümânlarının İngiltere Hükûmetine Muhtıraları”, sy. 23, s. 156-158.

“Uşak’tan Telgraflar”, sy. 23, s. 160.

“İmam Efendilerin İade-i Hukûk İstid‘âları”, sy. 24, s. 175.

“Burûsa Ahâlîsinin Tecâvüzâtı Red ve Takbîhleri”, sy. 24, s. 176.

“Hatt-ı Hümayun Sûreti”, sy. 27, s. 209.

“Bilumûm Mensûbîn-i İlmiyye Tarafından Düvel-i Erbaa Me’mûrîn-i Siyâsiyyesine Verilen Muhtıra Sûreti”, sy. 27, s. 210-212.

“Düzce Hürriyet ve İtilâf Şu‘besinden Bir Telgraf”, sy. 33, s. 320.

“Makâm-ı Meşihatın Sadâret-i Uzmâ’ya Mühim Bir Tezkiresi”, sy. 38, s. 388-391.

“Burûsa’dan Bir Mektûb: Ahmed Şîrânî Efendi’ye”, sy. 41, s. 448.

“Veliahd Abdülmecid Efendi Hazretlerinin Kadınlık Hakkında İnci Mecmuası Muharririne Beyânât-ı Müfîdesi”, sy. 43, s. 474-476.

“Burûsa Cem‘iyyet-i Müderrisîn’inden: Millet ve Husûsiyle Muntahib-i Sânilerin Nazar-ı İntibâhına”, sy. 49, s. 566-568.

“Pek Mühim Bir Tezkire”, sy. 50, s. 577.

“Makâm-ı Âlî-yi Meşîhat’ın Dârü’l-Hikmetü’l-İslâmiyye Riyâsetine Tezkiresi”, sy. 50,, s. 578-579

“Harput’tan Bir Telgraf “*İ’tisâm* Mecmûa-i İslâmiyyesi Nâşiri Ahmed Şîrânî Efendi’ye”, sy. 54, s. 656.

“Bir Müftînin Dârü’l-Hikmetü’l-İslâmiyye’ye Mühîm Cevâbnâmesi”, sy. 56,

“... Kazası Müftîsi ...”, s. 676-678.

“Akşehir Müftî-i Fâzılının Bir Mektûbu ve Bir Tenkîdnâmesi”, sy. 57, s. 689.

“Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye’nin Müdâfaanâmesi”, sy. 58, s. 709-710.

“Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye Riyâset-i Fâzılânesine”, sy. 61, s. 761-763.

“Emîrû’l-Mü’minîn Hâlife-i Rûy-i Zemîn İçin Bir Duâ”, sy. 63, s. 796.

“Zile’den Bir Mektûb: Hükûmetin Nazar-ı Dikkatine”, sy. 63, s. 797.

“Teâlî-i İslâmiyye Cem‘iyyeti Tarafından Düvel-i İ’tilâfiyye Mümessillerine Verilen Muhtıra Sûreti”, sy. 65, s. 818-821.

“Dârü’l-Hikmetü’l-İslâmiyye Taşra Şuubâtından Birinin Mütâlaâtı”, ... Kazası Müftîsi, sy. 67, s. 851-854.

“Dârü’l-Hikmetü’l-İslâmiyye’ye Dînî ve Ahlâkî Bir Rapor”, ... Kazası Müftîsi, sy. 68, s. 867-870.

“Şeyhülislâm İbrâhim Haydarî Efendi’nin Bir Mektûbu”, sy. 70, s. 895.

“Meclîs Tedkîk-i Müellefât Reisi Şeyh Safvet Efendi’nin Şeyhülislâm Dürriyâde Abdullah Efendi Hazretlerine Bir Tebrîknâmesi”, sy. 72, s. 936.

“Fetâvâ-yı Şerîfe Sûreti”, sy. 73, s. 941-942.

“Hatt-ı Hümayun Sûreti”, sy. 73, s. 943.

“Hükûmetin Beyânnâmesi”, sy. 73, s. 944-945.

2. MECMÛADAKİ YAZILARIN YAYIN SIRASINA GÖRE TAHLÎLÎ FİHRİSTİ

Sene 1, Sayı 1, 30 Teşrîn-i Sâni 1334/25 Safer 1337/30 Kasım 1918, Cumartesi

Musâhabe-i İbtidâiyye, İ'tisâm, s. 1-4

Yazı Ahmed Şîrânî Efendi tarafından dergiyi tanıtmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Turan Bülülleri, Emin Hâkî, s. 4-7

Toplumsal problemlerden birinin de ifrât ve tefrît olduğunu ifâde ederek giriş yapan yazar, İttihâd ve Terakkî yönetiminin terakkî adı altında millete verdiği zararlardan bahsetmiştir. Yazı 23 Teşrîn-i Sâni 1334 (23 Kasım 1918) şeklinde tarihlenmiştir.

Zulmün Cezâsı, Hâfız Hüseyin, s. 7-10

Yazıda İttihâd ve Terakkî'nin yönetim dönemi eleştirilmiş, bu süreçte devletin altı yüz senelik müktesebâtının yok edildiği söylenmiş, bu zulmün cezasının yalnız zâlimleri değil zulme karşı durmayanları da ihâta ettiği belirtilmiştir. Zâlimliklere araç olan bazı ilmiye mensupları ve sûfî kıyâfetli kimseler de eleştirilmiştir. Medâris ve mehâkimin yağma olunmasından yakınılmış, bu zâlimleri teşhir etmenin de bir görev olduğu belirtilmiştir.

Dâire-i Meşihat'te Bir Komisyon, H. G., s. 11-12

Dâire-i Meşihat'te medreselerle ilgilenecek bir komisyon kurulmasına binâen komisyonun dikkat etmesi gereken hususlarla ilgili önemli noktalar belirtilmiştir.

İ'tisâm, s. 12

Dâire-i Meşihat'te medreselerle ilgilenecek komisyonla ve ders vekili seçimiyle ilgili görüşler bildirilmiş, tercihen Mustafa Âsım Efendi'nin seçilmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir.

Sene 1, Sayı 2, 7 Kânûn-ı Evvel 1334/ 3 Rebû'l-Evvel 1337/ 7 Aralık 1918, Cumartesi

Dîn İle Devletin Tefrîki Mes'elesi, *İ'tisâm* s. 1-3

İslâm dini nokta-yı nazarından din ve devlet işlerini ayırmanın mümkün olmayacağı anlatılmıştır.

İlim ve İmân kuvveti [I], M. L., s. 4-6

İttihâd ve Terakkî mensuplarının ilim ve imân kuvvetinden yoksun oldukları söylenmiş, istibdât sonrası bir süre iz'ân sâhipleri tarafından desteklenseler de sonradan bu durumun değişmesi, güçlü olmak ve güçlü görünmek adına başvurdıkları yollar anlatılmış; onların politikalarına ayak uyduran ulemâ ve sûfî kisveli kişiler eleştirilmiştir. Ahlâkın yerle bir olması ve bunun üzerine I. Dünya Savaşı'nın başlamasına değinilmiş, halkın uğradığı maddî ve manevî zarâr vurgulanmış ve buna karşın ilim ve imân kuvvetiyle mukavemet edilebileceği belirtilmiştir.

Fihrist-i Fecâî, Ahmed Şîrânî, s. 6-11

Ahmed Şîrânî Efendi'nin tutukluluğu esnâsında kaleme aldığı bir şiiridir.

Hâmiş, A. Ş., s. 11

Ahmed Şîrânî Efendi neşredilen şiiri hangi şartlarda yazdığını okuyucuya aktarmıştır.

İstiftâyı Hâvî Bir Mektûb, Hısanmansurlu Şa'bân, s. 12

Mektupta namaz ve orucun nasıl kaza edildiğine dâir fikhî bir soru sorulmuştur.

İ'tisâm, s. 12

Bir önceki yazıda sorulan suâlin cevaplanacağı belirtilmiştir.

**Sene 1, Sayı 3, 12 Kânûn-i Evvel 1334/ 8 Rebiu'l-Evvel 1337/ 12 Aralık 1918,
Perşembe**

Dîn Devletten Tefrîk Edilemez, Ahmed Şîrânî, s. 1-4

Din ile devletin birbirinden neden ayrılamayacağına dâir deliller sunulmuştur.

Müslümânlığa Dâir Yanlış Telakkîler, A. Âtîf, s. 4-6

Bazı kimselerin İslâmiyet ve Hristiyanlık'ı birbirine karıştırmaları ve kader, tevekkül ve kanâat gibi terimleri anlamamaları ve anlamlandıramamaları ve yine buna binâen ahkâm-ı İslâmiyye'yi çarpıtmaları anlatılmıştır.

İlim ve İmân Kuvveti [II], M. L., s. 6-8

Memlekette bulunan ilim ve imân kuvvetini hâiz kimselerin lâîk oldukları mevkilere getirilmemeleri eleştirilmiş ve medreselerde gerekli düzenlemeler husûsunda batının göz önünde bulundurulmasının gerekliliği belirtilmiş, bunda bir beis olmadığı vurgulanmıştır.

Ömer bin Abdülazîz'in Bir Cevâbı, Tâhirü'l-Mevlevî, s. 9

Mesnevi formunda kaleme alınmış, yirmi beş beyitlik fe'îlâtün/mefâ'ilün/fe'ul vezninde bir manzûmedir.

Galebe-i İrfân, Emîn Hâkî, s. 10-11

Yazar Balkanlardaki durumdan ayrıntılı şekilde bahsetmiş, o toprakların üzerinde bıraktığı tesirin büyüklüğünü ifade etmiş ve müslümanların bir habl-i i'tisâm ile bağlanmaları gerektiğini dile getirmiştir.

Hısnmansurlu Şa'bân Efendi'ye Cevâb, s. 12

Daha önce sorulmuş bulunan namaz ve oruçla ilgili meseleye cevap verilmiştir.

Sene 1, Sayı 4, 19 Kânûn-i Evvel 1334/15 Rebiu'l-Evvel 1337/19 Aralık 1918, Perşembe

Cemâat Teşkilâtı, Ahmed Şîrânî, s. 1-4

Ahmed Şîrânî Efendi, Cemâat Teşkilâtı'na karşı olduğunu söylemiş, bu tavrının sebeplerini açıklamıştır.

Asr-ı Nebvî'de Dîn ve Dünyâ Umûru Nasıl Cerâyan Ederdi?, Tâhirü'l-Mevlevî, s. 4-8

Makalede din ve devlet işlerinin ayrılmak istenmesiyle ilgili görüşler belirtilmiş, tevhid dini olan İslâmiyet'te din ve dünyâ işlerinin birleştirildiği ve hepsinin Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tek elinde toplandığı söylenmiş ve durum asr-ı saâdetteki vakalarla örneklendirilmiştir.

Vazîfe, Hafız Hüseyin, s. 8-10

Vazîfe kavramının yazarca tanımı yapılmış, vazîfe-i diniyye, vazîfe-i medeniyye ve vazîfe-i nefsiyye şeklinde bir sınıflandırmayla vazîfenin ehemmiyetinden bahsedilmiştir.

Bizde İbtidâî Tahsîli [I], Mahmûdiye Vakıf Mektebi Muallimlerinden Feyzî, s. 10-12

Yazar memleketin hâlihazırda içinde bulunduğu durumun kuvvetli bir tahsîl-i ibtidâiyyeye sâhip olunmamasından kaynaklandığını tesbit etmiş, ibtidâî muallimlerinin eksikliklerini belirtmiş ve Maârif İdâresi'nin muallim tayinindeki usulsüzlüğünü eleştirmiştir.

Sene 1, Sayı 5, 26 Kânûn-i Evvel 1334/22 Rebiu'l-Evvel 1337/26 Aralık 1918, Perşembe

Şeyhülislâm ve Kabîne, Ahmed Şîrânî, s. 1-4

Şîrânî şeyhülislâmın kabinede bulunması gerektiğini, gerekçeleri ile birlikte dile getirmiştir.

İslâmiyetle Alâkadârlığımızın Derecesi, A. Âtuf, s. 4-6

Din ile meşgûliyetin fazlalığının dünya işlerinin aksamasına sebep olduğunun söylenmesine cevap olarak yazılmış yazıda, dünyanın imâr edilemeyeişine ahiretin unutulmuş olması sebep gösterilmiştir.

Diyânetle hakîkî bir meşgûliyet kurulursa, her anlamda hatırı sayılır milletlerden olunacağını düşünen yazar topluma dâir eleştirilerini dile getirmiştir.

İttihâd ve Terakkî Medreseleri Nasıl Tahrîb Etti?, Hüseyin Şem'î, s. 7-9

İttihâd ve Terakkî'nin amacının ilmiyeyi tahrîf etmek olduğu ve bu sûretle de halkı iğfâl etmek istedikleri söylenmiştir. Yazar kendisinin de bir dönem medreselerin ıslâhı için

İttihâd ve Terakkî'ye güvendiğini belirtmiş fakat ulemâ kisvesinde bulunanların ilmiyeyi parçaladığını; câmilerdeki tefsîr, hadîs ve fıkıh derslerinin kaldırılarak câmilerin şerefının ve cemaatinin ihlâl edildiğini söylemiştir.

Yazıda ayrıca, ezberciliğin kaim kılınması da bu tarzda eğitim almış olan paşaların hayatları üzerinden örnekler verilerek eleştirilmiştir.

Bizde İbtidâî Tahsîli [II], Feyzî, s. 9-11

Numûne Mektebi muallimleri eleştirilmiş, muallimlerin muhabbet-i hak ve fazîlet, muhabbet-i ilim ve tedkîke sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir.

Mesâil-i Fıkhiyye, İ'tisâm, s. 12

Okuyuculardan gelen fikhî sorulara cevaplar verilmiştir.

Sene 1, Sayı 6, 2 Kânûn-i Sâni1335/28 Rebiu'l-Âhir 1337/2 Ocak 1919, Perşembe

Cihâd Fetvâsı ve Mes'ûliyyet Da'vâsı, Ahmed Şîrânî, s. 1-4

I. Dünya Savaşı sırasında ilan edilen cihad fetvâsı hakkındaki görüşler bildirilmiş ve bu fetvadan Fetvâhâne'nin tek başına sorumlu tutulamayacağı söylenmiştir.

Bir Hasbihâl ve Bir Temennî, Tâhirü'l-Mevlevî, s. 4-8

Yazar talebelere dair gözlemlerine dayanarak, medreselerin ıslah çalışmalarından umutlu olduğunu fakat I. Dünya Savaşı sırasında talebelerin orduya alınmasının işleri değiştirdiğini dile getirmiştir.

Savaşın cihaddan ziyâde bir kıyım oluşunun talebelerce anlaşıldığı, bazılarının ihtiyat zâbitliği ile görevlendirildiği söylenmiş, medreselerin boşalması ve Meşîhat'ın buna ses çıkarmayışı anlatılmıştır.

Medreselerde oluşturulan cetvellerle sınıfların birleştirilmesi, birçok müderrisin dersine son verilmesi, atamalarda liyâkat gözetilmemesi, askere gitmeksizin eğitime devâm edenlerin de bir noktada meslek değiştirmesi gibi konuları da işleyen yazar, medrese irfânının

öldürüldüğünü, medreselerde bir hayat emâresi görünmediğini söylemiştir. Makalenin birkaç satırı sansüre uğramıştır.

Bizde İbtidâî Tahsîli [III], Mahmûdiye Vakıf Mektebi Muallimlerinden Feyzî, s. 8-10

Bir önceki sayıda neşredilen makalesine devam eden yazar, tedrisât-ı ibtidâiyye vergisi konusuna değinmiş, bu verginin iki seneliğinin birden alınmasına rağmen ortada yeni yapılan bir mektep olmayışını eleştirmiştir.

Mektep yöneticilerinde bulunması gereken özellikleri sıralayan yazar, numûne mekteplerindeki aksaklıklardan bahsetmiş, ibtidâî mektep programlarının tatbikten uzak olduğunu ve çocuklar için uygun olmadığını ifâde etmiştir. 28 Teşrîn-i Sânî 1334 (28 Kasım 1918) şeklinde tarihlenen makale sonraki sayılarda devâm edecektir.

Her Millet Lâyık Olduğu Hükûmete Nâil Olur [I], Mehmed Emin, s. 10-11

Yazar, Montesquieu'ye âit olduğunu söylediği “Her millet lââyık olduğu hükûmete nâil olur.” sözü ile giriş yapmış, aynı mânânın daha evvel Hz. Muhammed (s.a.s.) tarafından “Ey ümmetim! Siz kendi kabiliyetinize göre evliyâ-yı umûra nâil olursunuz.” hadîs-i şerîfi ile beyân ettiğini hatırlatmıştır.

Bir yönetimin salâh ve fesâdının halkın hayır veya şerre olan düşkünlüğünden meydana geldiği ifâde edilmiş, Tanzimat Fermanı ve sonrasında gelişen yönetime dâir değişikliklerden bahsedilmiştir. Yazı sonraki nüshâlarda devâm edecektir.

Makâm-ı Meşîhât'ın Nazar-ı Sehâbetine, s. 12

Maârif nezâretinin terhis edilecek olan Mekteb-i Muallimîn talebeleri için yaptığı çalışmalar örnek gösterilerek, Makâm-ı Meşîhat'ın de aynı şekilde medrese talebeleri için çalışması istenmiştir.

Tashîh ve Ricâ, s. 12

Beşinci sayıda bulunan bir yazım hatası düzeltilmiştir.

Sene 1, Sayı 7, 9 Kânûn-i Sânî 1335/5 Rebiu'l-Âhir 1337/9 Ocak 1919, Perşembe

***İ'tisâm* Mecmûası Nâşiri Ahmed Şîrânî Efendi Hazretlerine, Keskîn Müftûsi Sâdık, s. 1**

Müftü Efendi mektubunda, Ahmed Şîrânî Bey'in maruz kaldığı zulümden dolayı (tevkif edilmesi) teessürlerini belirtmiş ve *İ'tisâm*'ın neşri için iyi dileklerde bulunmuştur. Mektup 14 Kânûn-i Evvel 1334 (14 Aralık 1918) tarihini taşımaktadır.

Müslümanlarda Hayât-ı Fikriyye, Ahmed Şîrânî, s. 2-4

Ahmed Şîrânî yukarıda neşredilen mektuba cevap vermiş, neşriyatının gâyesinden ve bu yolda başına gelenlerden bahsetmiş, müslümanlarda fikir hayatı olmayışından yakınmıştır.

Burûsa'da Tes'îd-i Velâdet Hutbesi, s. 5-7

Bu başlık altında, Bursa Ulu Camii'de yapılan bir mevlid töreninde, talebelerden biri tarafından irad edilen hutbe aynen yayımlanmıştır.

Yazıda Hz. Muhammed'in (s.a.s.) doğumundan, bu doğumun hikmetinden, getirdiği şeriatin mükemmeliyetinden bahsedilmektedir.

Isparta'dan: Bir Meb'ûsun Lâhika-i Hâtırâtından I, Ebû's-Suâd Süleymân Nihâd, s. 7-9

Yazıyı Isparta'da kaleme alan Süleyman Nihad, iştetin (içki içmenin) Hz. Muhammed (s.a.s.) tarafından belirtilen zararlarını anlatmış ve sosyal hayata verdiği zararlar ve sebep olduğu felaketlere dâir örnekler vermiştir. İçki içmenin yaygınlaşmasına sebep olarak da serbestî idâre ve Avrupa özentiliği gösterilmiştir.

Bizde İbtidâî Tahsîli [IV], Feyzî, s. 9-11

Yazar makalesinin bu bölümünde numûne mekteplerinde, çocuklara söz ve mânâ sanatlarına dâir bir eğitim verilmeyişini ve fikir beyân etmenin öğretilmeyişini eleştirmiş, altı sene sonunda mezun olan çocukların kendilerini ifâde edemediklerini, basit Fransızca yazıları okuyamadıklarını ve düzgün bir hesap yapamadıklarını bunun yanı sıra asıl eksikliğin din ve Türkçe eğitimlerinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca birden fazla program ve uyumsuz teşkilatlardan oluşan mekteplerin eğitimde birliği bozduğu vurgulanmıştır.

Gençlere Hitâb, Burûsa Medresesi Talebesinden Ali Şevket, s. 10-11

Dört yıllık bir badirenin geride bırakıldığını hatırlatan yazar, artık gençlere düşenin vatana hayır getirecek işler yapmak olduğunu belirtmiş, kavmiyyet ve şahsiyyet davalarının toplum için zararlı olduğunu dile getirmiştir.

Toprak kayıplarının toplumun ahlaksızlığından kaynaklandığını düşünen Ali Şevket, kendisini de dâhil ettiği gençlere seslenerek onlardan uyanmalarını ve çalışmalarını istemiştir.

Ders Vekâletine Âid Haberler, s. 12

Yeni yapılan atamalara dâir haberler verilmiştir.

Sene 1, Sayı 8, 16 Kânûn-i Sâni 1335/13 Rebiu'l-Âhir 1337/16 Ocak 1919, Perşembe

Mehâkim-i Şer'îyyenin Luzûm ve İâdesi, Ahmed Şîrânî, s. 1-4

Mehâkim-i şer'îyyenin Adliye Nezâreti'ne bağlanma süreci anlatılmış, bu karara karşı çıkmıştır.

Makâm-ı Mualla-yı Meşihatpenâhî'ye, s. 4-7

Fâtih ve Bâyezid dersiamlarından birçoğunun imzasıyla Makâm-ı Meşihat'e gönderilen yazı aynen yayımlanmıştır.

Yazıda, müderrislik mesleğinin kıymet kazanması için, ilk olarak müslümanların halk arasında şer'î ilimlere ve ilim ehline yakınlıkları bunun yanında da İslâm adabına uyma derecelerine göre hürmet görmesi gerektiği; ayrıca ulemânın da talebe yetiştirmek üzere istekli davranması gerektiği söylenmiştir. Bunlarla birlikte, hissiyât-ı İslâmiyye'yi rencide edecek neşriyâtın yasaklanması, kurumlarda me'mûrîn-i dîniyye bulundurulması, vakfiye ve ibâdethânelerin onarılması, Evkâf Nezâreti'nin Makâm-ı Meşihat'e bağlanması gerektiği gibi istekler dile getirilmiştir.

Her Millet Lâyık Olduğu Hükûmete Nâil Olur [II], Mehmed Emîn, s. 7-8

Mehmed Emin Bey, bir önceki sayıda neşredilen makalesinin devâmı olan yazısında insanlığın çektiği sıkıntıların yahut sahip olduğu refâhın sadece yönetim şekliyle ilgili

olmayıp bilakis toplumun kendi şahsiyetinden yâhut şahsiyetsizliğinden kaynaklandığını vurgulamış, Osmanlı milletini buna örnek göstermiş, ictimâî hayâtın ve siyâsetin düzeltilmesi adına elzem olanın halka terbiye-i siyâsiyye ve ictimâiyye vermek olduğunu ve asıl tedavinin ise toplumun terbiyesini bozan icraatlerin kaynağı olan zihniyetin kökünden imha edilmesi olduğunu söylemiştir.

Bizde İbtidâî Tahsîli [V], Feyzî, s. 8-10

Bir önceki sayıdan devâm eden makalenin bu bölümünde genel olarak numûne mektepleri ile ilgili (özellikle yabancı dil öğretilmemesi, dil ve imla derslerinin yetersizliği) eleştiriler dile getirilmiştir. İlkokullar için takdir edilen eğitim programının toplumun ihtiyacını karşılayacak bir program olmadığı, ilkokullarda aslolanın dinî ve an'anevî eğitim olması gerektiği söylenmiştir. Makale sonraki sayılarda devâm edecektir.

Eserler, Teessürler I: Beşikten Eşiğe Kadar, Kal'a-i Sultâniyeli Tayyâr Rahmi, s. 10-12

I. Dünya Savaşı sürecinden edebi bir dille bahseden yazar; Arıburnu, Anafartalar ve Sarıkamış'ta şehit olan gençleri anmış ve sonrasında vatanının damarlarındaki son damlaların da sıkıldığı, sıranın bıyığı terlememiş gençlere ve hatta beşikteki bebeğin rızıkına kadar gelmiş olduğunu fakat bu sırada milletin uyumakta olduğunu söylemiştir.

Cihad ilanına rağmen Farîsî ve Afganların sükûtlarını, bunu bir din kavgası olarak görmemelerine bağlayan yazar bu manidâr sükûta rağmen Berlin tarafının seçildiğini dile getirmiştir.

Tevcîhât, Mukarrerât ve İlmiyye, s. 12

Medârisle ilgili tayin haberleri verilmiştir.

Sene 1, Sayı 9, 23 Kânûn- Sâni1335/20 Rebiu'l-Âhir 1337/23 Ocak 1919, Perşembe

İhtiyat Zâbitleri Cemiyetleri, Ahmed Şîrânî, s. 1-4

Savaştan gazi olarak dönen ihtiyat zabitleri için yapılması gerekenler husûsunda önerilerde bulunulmuştur.

Makâm-ı Meşihat’e Mühim Bir Muhtıra, Sultânî Muallimlerinden M. Hilmi, s.

4-6

Bu yazı “*Îtisâm ile neşrolunmak üzere idârehânemize gönderilmiştir.*” notuyla yayımlanmıştır. Muallim M. Hilmi Efendi verdiği muhtırada ilim ve kemâl erbâbının nâ-sevap bir yola sapmış olduğunu, felâketlerin ve musîbetlerin bu yüzden kesilmediğini söylemiştir.

Dünya üzerindeki bütün müslümanların sorumluluğunu taşıyan Meşihat Makâmı’nı bu sorundan kısmen sorumlu tutmuş; Makâm-ı Meşihat’in gerekli teşkîlât, taşradaki müftülerin de gerekli donanıma sâhip olmayışı, dinî eserleri kaleme alan yazarların dillerindeki vukûfiyetsizlik, kütüphâneler üzerindeki rağbetsizlik kilidi gibi noktalara dikkat çekmiştir. Bitmez tükenmez bir ahlâkiyâna (ahlak ilmi ile uğraşanlara) sahip müslümanların Hugo, Kant gibi filozofların ahlak nazariyelerine niye ihtiyaç duyduğunu anlamadığını söyleyen yazar, bu mesele için “varlık içinde yokluk çekmek” demiştir.

Meşihatpenâhîye seslenen muallim, “Bu millet din, ahlâk, ilim ve irfân ile kurtulup yaşayacak” demiş, bunu başaracak olanın da Makâm-ı Meşihat olduğunu söylemiştir.

Bizde İbtidâî Tahsîli [VI], Muallim Feyzî, s. 6-8

Aynı isimle neşredilmekte olan makale dizisinin bu son yazısında yabancı dil eğitimiyle ilgili sıkıntılara dikkat çekilmiş, ibtidâî mekteplerde esas olanın ana dil eğitimi olduğu savunulmuştur. Bunun yanında harcanan fazla fazla paralara rağmen, kaliteli bir nesil yetiştirilemediği söylenmiştir.

Muallim Feyzî yazısını tamamlarken, ibtidâî mekteplerde önemli olanın anadil ve din eğitimi olduğunu tekrar vurgulamıştır.

Turancılık Siyâsetini Çekiyoruz..., Eyüb Sultân’da: Mehmed Bâkî, s. 8-10

Yazı Emîn Hâkî Bey’e ithâf edilmiş olup, yazıda İttihâd ve Terakkî dönemi kastedilerek halkın o döneminde adeta demir bir pençe içinde sıkışmış gibi nereye sürülürse oraya giden bir grup hâline geldiği ifâde edilmiştir. Medreselerin harap edilmesinden de bahsedilmiş bunların da “Turancılık” ihdâsı için yapıldığı iddia edilmiştir.

Talebe-i Ūlûm Ne Diyor?, Dârü'l-Hilâfe Sahn Talebesinden H. A. Ş., s. 11-12

Yazının başında medreselerdeki çöküşün sebeplerinin yazılacağı belirtilmiş ve seferberlik süresinde dersiâmların ve talebelerin büyük bir kısmının savaş meydanlarına gönderilmesi, üstâdların açığa alınması ve yerlerine ilgili derste ehil olmayan kimselerin getirilmesinden bahsedilmiştir.

Ayrıca talebeyi idare edecek salâhiyette olmayanların kendiliğinden bu meslekten çekilmesi talep edilmiş ve bu mesleğin ihyâsının istendiğini dile getirmiştir.

Beyân-ı Teşekkür, s. 12

Sebîlürreşâd'ın hayır duâsını almış olan *Î'tisâm*'ın bilmukabele yazdığı teşekkür yazısıdır.

Sene 1, Sayı 10, 30 Kânûn-i Sâni1335/27 Rebiu'l-Âhir 1337/30 Ocak 1919, Perşembe

Evet; Mehâkim-i Şer'iyenin İâdesi Lâzımdır, Ahmed Şîrânî, s. 1-3

Mehâkim-i Şer'iyeye'nin Adliye Nezâretini'ne bağlanmasının hiçbir soruna çâre olamaması üzerinden, bu kararın yanlışlığı anlatılmıştır.

Mekteplerde Dîn I, Muallim Feyzî, s. 4-6

Daha önceki yazılarında ibtidâî mekteplerde din eğitiminin önemi üzerinde duran yazar, bu yazısında ilerleyen sınıflarda ve mekteplerin diğer aksâmında din eğitimi üzerinde duruyor. Dinin dünyevî gâyeleri, sosyal hayattaki görevleri ve birbirinden farklı milyonlarca kişiyi birbirine bağlayan tarafından bahseden yazar, din olmadan insanın tutunacak bir dalı ve ümid edecek bir şeyi kalmayacağını söylemiştir. Bu hususta Lamartine'den, Voltaire'den, V. Hugo'dan ve İngiliz bir filozoftan örnekler getirmiştir.

“Lâyihâ” Münâsebetiyle, Burûsa: M. T. Hilmi, s. 7-8

Yazı geçen sayıda yayımlanan Meşîhat Makâmı'na gönderilmiş muhtıra hakkında olup yazar ilmiye hakkında beyân edilenlere katılmadığını açıkça ifade etmiştir. Muhtıranın

yayımlanmasından dolayı *İ'tisâm*'ı da kınamış ve yapılması gerekenler hakkında bir devam yazısı olacağını söylemiştir.

İ'tisâm, s. 8-9

Bir evvelki yazı hakkında görüş belirtilmiş, muhtıranın da onu eleştiren yazının da dergide yayımlanıyor olması bir tarafsızlık emâresi olarak gözler önüne serilmiştir.

Medrese Hâtırâtı, Kürdzâde İmâmüddîn, s. 9-10

Yazar Fâtih medreselerindeki geçirdiği beş seneyi hasretle yâd etmiş ve medreselerin o günlere dönerek parıldamasını murâd ettiğini söylemiştir.

Âyine-i Teessür, Antepli Abbas Lûtfî, s. 11-12

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün vezninde, hiciv türünde, beş bendlik bir terkîb-i benddir.

Ders Vekâleti Haberleri, s. 12

Talebe kayıtları ve tayînlerle ilgili duyurular yapılmıştır.

Sene 1, Sayı 11, 6 Şubat 1335/5 Cemâziye'l-Evvel 1337/6 Şubat 1919, Perşembe

Mağdûrlar Hâlâ Mağdûr ve Mütene'îmler Hâlâ Mütene'îm, Ahmed Şîrânî, s.

1-4

İttihâd ve Terakkî yönetiminin medreseleri ıslah bahânesi ile ilgâ ettiği, bu süreçte medreselerden uzaklaştırılan müderrislerin hâlâ mağdur olduğu söylenmiştir.

Ey Hayâsızlar Artık Susunuz!, Emîn Hâkî, s. 4-7

Din ve devlet işlerinin ayrılması konusunda kaleme alındığı belirtilen yazıda, öncelikle bu talebin korkunç bulunduğu ifâde edilmiştir. Bu amaç için çalışanlara bir hicviye hükmünde olan satırlarda bu kimselerin milletin dinini, ırzını ve haysiyetini çiğneyerek yürüdüğü, devletin bekâsıyla oynadığı, erbâb-ı vicdan ve namusun bu kimseler yüzünden kan ağladığı dile getirilmiştir. Artık milletin akacak kanı kalmadığı ve bu sebeple en azından kendi kutsadıkları şeyler namına susmaları istenmiş, yazının devamının geleceği belirtilmiştir. Yazı kısmen sansüre uğramıştır.

Ravza-i Mutahhara'ya Takdîm Olunan Arz-ı Hâl, Bolvadin: Müderris Yûnuszâde Ahmed Vehbî, s. 7-9

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün vezninde, bir kısmı Arapça bir kısmı Türkçe, otuz sekiz beyitten müteşekkil bir manzûmedir.

Eserler, Teessürler II: 95'in Zeyli Zıll-i Sâil, Tayyâr Rahmî, s. 10-12

Rıfat Bey'e ithâfla başlayan yazıda ilk olarak III. Selîm devrinden bahsedilmiş, devrinde onu anlayacak kimsenin olmaması ve bu sebeple ruhunda duyduğu kuvvet ve iyiliği halka geçiremediği söylenmiştir.

III. Selim'den sonra IV. Mustafa'dan ve II. Abdülhamîd'den bahseden yazar onun da istibdâdına mütenâsib bir irâde göstermediğini, sonrasında 10 Temmuz inkılâbının (II. Meşrûtiyet) da halkın menfaatine uygun olamadığını, o gün 95 kişiye kılıç zoruyla boyun eğdirildiğini fakat düzgün bir hükûmet tesîs edilemediği söylenmiş ve bu hükûmet “zıll-i sâil” yani “varlığa saldıran bir gölge” şeklinde adlandırmıştır. Millet felaketten felakete sürüklenirken bu gölgenin ağzından, alay edercesine kahkahalar duyulduğunu söylemiştir. 95 kâbusundan sonra 9 Temmuz (1)328'in¹⁶¹ bir nefes olduğunu ve 10 Kânûn-i Sâni (1)328'de¹⁶² kabusun geri döndüğünü belirtmiştir.

Bu devirden sonraki İttihâd yönetimini ise “baykuş” olarak nitelendiren yazar, bu baykuşun öttüğü yerde huzurun kalmadığını, tarihte Emevîlerin ve Abasîlerin yönetimlerine hâtime çekenlerin başka milletlerden olmasına rağmen bizi yine bizden kişilerin (bir çizmeli kâbusun) boğazladığını fakat bunda Türk'ün bir suçu olmadığını, Türk'ün her mukaddese dâimâ hürmetkâr olduğunu söylemiştir.

Dîvân-ı Harbin Nazar-ı Dikkatine, s. 12

Reşid isimli bir kişinin firârı ile ilgili Divân-ı Harb'e bir uyarı yazısı yazılmıştır.

Şuûnât-ı İlmiyye, s. 12

Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye yeni katılan isimler duyurulmuş, Süleymâniye Medresesi'nde meydana gelen ta'yîn ve istifâlarla ilgili haberler verilmiştir.

¹⁶¹ 22 Temmuz 1919, Büyük Kabîne'nin kurulması

¹⁶² 22 Ocak 1913, Bâb-ı Âlî Baskını

**Sene 1, Sayı 12, 13 Şubat 1335, 12 Cemâziye'l-Evvel 1337, 13 Şubat 1919,
Perşembe**

Erbâb-ı İlmin Makhûriyyeti, Ahmed Şîrânî, s. 1-3

Makale Sâlih Zeki Bey'in akıl sağlığını yitirmesi üzerine kaleme alınmıştır. Bu olay üzerinden İttihâd ve Terakkî'nin ilim politikası eleştirilmiş, ilim erbâbı kişilerin hiçbir devirde yeterli destek ve alâka göremeyişinden yakınılmıştır.

**Bir Kādının Mehâkim-i Şer'îye Hakkında Mutâlaatı: Tevhîd Mi, İlğâ Mı?,
Mut: Kādı ..., s. 3-5**

Tevhîd-i mehâkim (Mehâkim-i Şer'îye'nin Adliye Nezâreti'ne bağlanmak istenilmesi) meselesiyle ilgili olarak görüşlerini bildiren yazar, özetle bu tevhid görünümünün yıldızlanmış bir ilgâ olduğunu söylemiştir. Adlî mahkemelerin şer'î mahkemelere bağlanması gerektiğini dile getirmiştir. Birkaç satırı sansüre uğrayan yazı 13 Kânûn-i Sâni 1335 (13 Ocak 1919) tarihiyle kaydedilmiştir.

**“İnkirâz-ı İlmî”nin En Mühim Esbâb ve Avâmili, Burûsa Sultânî
Muallimlerinden M. Hilmi, s. 5-8**

Şer'î hükümlerin yorumlanarak değil aynen tatbîk edilmesi gerektiğini düşünen yazar, akâid-i milliye ve diniyeye henüz hâkim olmayan dimağların yurt dışına öğrenci olarak gönderilmesi politikasını yanlış bulduğunu ifâde etmiştir.

Medâris için tertîb edilen programları da uygun bulmayan yazar, bu programlara devâm edildiği sürece medreselerden bir fayda elde edilemeyeceğini, programların yirminci asra uygun şekilde yenilenmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Dîn Yükselmedikçe Bizim İçin Felâh Yoktur, Eyyûb Sultân: Hâfız Bâkî, s. 8-10

“Ulemâ-yı kirâm hazretlerine” hitâbıyla başlayan makalede, İttihâd ve Terakkî döneminde yürütülen toplumsal politikaların milletin dinî yaşayışına verdiği zararın önüne geçmek için yıllarca çalışmak gerektiği vurgulanmış, dönemin ilim adamları bu icrâatler karşısında sessiz kalmış olmaları ve hatta yarıdakçılık yapmaları iddiâlarıyla suçlanmıştır.

Bir milletin din olmadan devamlılığını koruyamacağını düşünen yazar, “Din yükselmedikçe bizim için felâh yoktur.” kaidesiyle hareket eden ilim adamlarının halka rehberlik etmesini istemiştir. Yazı 13 Kânûn-i Sâni 1335 (13 Ocak 1919) şeklinde tarihlenmiştir.

Hazîn Bir Mektûb, Turhal: Talebe-i Ulûmdan Hâfız Bekir Sıdkı, s. 10-11

Talebeliğine I. Dünya Savaşı dolayısıyla ara vererek Kafkas Cephesi’nde savaşan ve sağ salim geri dönen yazar, 15 Kânûn-i Sâni 1335 (15 Ocak 1919) tarihli mektubunda, Ahmed Şîrânî Efendi’nin yayın hayatına dönmesinin kendisinde uyandırdığı sevinci dile getirmiş ve dergiye hemen abone olduğunu belirtmiştir.

İ’tisâm, s. 11

Yukarıda bahsedilen okur mektubuna cevap verilmiş, dinî mecmualara destek olmanın da en az Kafkas cephesinde savaşmak kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

Sâhib-i İmtiyâzımızın Müdürlüğe Ta’yini, s. 12

Ahmed Şîrânî’nin Makâm-ı Meşihat’in resmî gazetesi Cerîde-i İlmiyye’nin müdürlüğüne ta’yini hakkında yazılmıştır.

Bu sayfanın büyük bir bölümü sansüre uğramıştır. Başlıkta belirtilen haber son üç satırda neşredilmiştir.

Sene 1, Sayı 13, 20 Şubat 1335, 19 Cemâziye’l-Evvel 1337, 20 Şubat 1919, Perşembe

Suhteler-Türediler, Ahmed Şîrânî, s. 1-3

Jön Türk zihniyetinde bulunan kişilerin suhtelere (sofu, medrese talebesi) karşı olan düşmanlığından bahsedilmiş, suhtelere karşı yapılan eleştirilerin yersiz ve haksız olduğu söylenmiştir.

Mekteblerde Dîn II, Muallim Feyzî, s. 4-7

Yazar 10. sayıda dinî bilginin önemi hakkında yazdığı mukaddimeden sonra bu makalesine asıl konuya geçtiğini ifade ederek başlamıştır. Küçük yaşlarda öğrenilenlerin

kalıcı olacağı bilgisine dayanarak ibtidâî mekteplerin birer din mektebi olması gerektiğini, din ile donanmış bir neslin hiçbir ordu tarafından yenilemeyeceğini söylemiş ve Avrupa'daki ibtidâî mekteplerde dinî eğitimin zorla değil isteyerek ve severek alındığını eklemiştir.

İbtidâî mekteplerde anlatılması gerekenin dinin yalnızca ibâdetle ilgili kâideleri olduğunu belirten yazar bu bilginin kitaptan ezberletilmesi yerine yeterli donanımına sahip muallimler tarafından uygulamalı olarak öğretilmesi gerektiğini, aslolanın çocukların kalbine vazife bilinci ve Allah korkusu yerleştirmek olduğunu, bu sayede bu bilinci kazanan çocukların sosyal hayata dair sorumluluklarını da doğru bir şekilde yerine getireceğini savunmuş, bunun için de hâlihazırdaki tedrisât programının dinî ve millî bir programla değiştirilmesi gerektiğini söylemiştir.

Tâlî mektepler için ise az bir dinî eğitimin yanında çocuklara pozitif bilimlerin tanıtılması ve çocuğun yatkınlığının tespit edilmesi yahut bir ilme yakınlığının sağlanması yolu öngörülmüştür. Mekteb-i sultanîlerde eğitiminin hedefi yine hem dinî ve hem fennî olması gerektiğini düşünen yazar, gençlerin hayata atıldıklarında tutunacakları yegâne şeyin îmân kuvveti olduğunu yazmıştır.

“Lâyahâ” Münâsebetiyle, Burûsa: M. T. Hilmi, s. 7-9

10. sayıda aynı başlıkla yayımlanan makalenin devâmı olan yazıda, istibdad döneminden beri süregelen eğitim programlarını eleştiren yazar, lazım olan programın İslâm milletine kâfi gelecek ilim adamları yetiştirebilecek kuvvete sâhip olması gerektiğini söylemiş, gölgesinde duran herhangi bir talebenin bile oradan hakîkî bir din âlimi olarak doğmasını istemiştir. Israrla İstanbul'u yeniden İslâm'ın marifet merkezi yapacak, yeniden İbni Kemaller, Molla Güraniler yetiştirecek bir eğitim programına ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir.

Medreselerin tartışma ve buluşlara açık bir programa sahip olmasını isteyen yazar, bu medreselerde yeni burçların keşfedilmesini, yeni tefsirlerin yazılmasını, Gazâlilerin yetişmesini, İbni Sinâ'nın, İbni Rüşd'ün felsefelerinin okutulmasını, orada izmihlâlin sebeplerinin aranmasını, Avrupa vahşilerine ve bilhassa yirminci asır medenilerine(!) din dersi verecek âlimlerin yetişmesini istemiş, ancak böyle bir programla istikbâlden emin olunacağını dile getirmiştir.

Mesâil-i İ'tikâdiyyeden Bir Sual, Biga: Aziziye: Ebu'l-Ekrem, s. 9-11

Allahu Teâlâ'nın ilmi, kulun irâde ve seçimi ile ilgili bir soru sorulmuştur.

Üstâd-ı Mümtâzım Ahmed Şîrânî Efendi Hazretlerine, Burûsa: Mehmed Âlim, s. 11

Mektûbunda İttihâd ve Terakkî'nin medreseleri bitirmek için i'tikâdî bir savaş başlatması üzerine “Kılıçzâdeler” gibi farmasonların ilmiyeye saldırması ve buna binâen hakkını savunmaya alışık olmayan ilmiyenin bunun karşısında bocalaması ve hatta bazı müderrislerin kaçmaya niyet etmeleri sırasında, “hocam” diye hitap ettiği Ahmet Şîrânî'nin Rüstem edâsıyla meydanlarda çarpıştığını yazan ve Ahmed Şîrânî Efendi'nin karşı tarafı tam muhasaraya aldığı vakitte yazı yazmayı bırakarak ortadan kaybolduğunu belirten Mehmed Âlim bu sırada harb-i umûmînin ilân edildiğini, müderrislerin birer birer dağıtıldığını ve medreselerin bu şekilde ifnâ edildiğini kaydetmiştir.

O sırada kendisi de Kafkas cephesine gönderilmiş olan yazar, İstanbul'a dönüp Ahmed Şîrânî Efendi'nin yeniden yazmaya başladığını öğrenmiş; bir sevinç emâresi, tebrik niyeti ve dua ile bu mektubu kaleme almıştır.

Beyân-ı İ'tizâr, s. 12

Üç aydır adreslerine mecmûa gönderilen fakat kendilerinden bir cevap alınamayan abonelere mecmûa gönderiminin durdurulacağına dâir bir ilan.

Üç Aylık Aboneler Hakkında, s. 12

Üç aylık abonelik yaptırmış olan okuyucular için abonelik süresinin dolmuş olduğunun duyurulması, aboneliğini sürdürmek isteyenlerin yapması gerekenler ve abonelik bedelleri ile ilgili bir ilan.

Sene 1, Sayı 14, 27 Şubat 1335/26 Cemâziye'l-Evvel 1337/27 Şubat 1919, Perşembe

“Kadın”lığın Hayât-ı İctimâiyyesine İndirilen Darbeler I, s. 1-4

İslâmiyet'in hürriyet ve eşitliğe değer verdiği fakat bu iki kavramın mutlak değil mukayyed olduğu anlatılmıştır.

Mekteplerde Dîn III, Mahmûdiye Vakıf Mektebi Muallimlerinden Feyzî, s. 4-6

Mekteplerde Din başlığıyla yazdığı üçüncü ve son makede yazar sırasıyla Fransız filozof Ernest Renan, İngiliz filozof Stuart Mill ve yine Fransız filozof Victor Coisin'in din hakkındaki görüşlerinden nakiller yapmıştır. Bu nakiller üzerinden Avrupa'da, din ve din eğitiminin gayet benimsenmiş, çocukların ruhlarına aktarılmış olduğunu vurgulamış, akabinde okura "Bizim dinî fikirlerimiz de bir heyet dâhilinde böyle yaşanabilir mi?" sorusunu yönelterek yazısını tamamlamıştır.

Cihânda Hükûmet ve Hâkimiyet Hakları, Konya: Hâdimli Fahreddîn, s. 7-8

Medeniyet için hükûmetin, beşeriyet için de hâkimiyetin gerekliliğinin belirtilmesiyle başlayan makalede, bu hakların neye binâen kazanıldığı ve insanlara bu yetkinin nerden geldiği konusu işlenmiştir.

Yazar, yönetimdeki kimsenin bu haklara kendi kendine yahut miras yoluyla sahip olamayacağını dile getirmiştir. Yani yazara göre yeryüzündeki bu hâkimiyet insan için aslî bir hak değildir, ancak Hakîm-i İlâhî'nin kendisine verdiği akıl, istidâd ve fitrat sayesinde buna lââyık olmaya çalışabilir, bu sebeple medeniyeti kurtaracak olan şey, hak ile vazifenin doğru anlaşılmasıdır.

Bir Şehîd Âilesi, A. Âtîf, s. 8-11

Şiir, babası şehit olan bir çocukla ilgilidir.

Eserler, Teessürler III: Çanakkale Arıburnu Meşhedi, Kal'a-i Sultâniyeli Tayyâr Rahmî, s. 11-13

Sâlih Vecîdî Bey'e atfedilmiş olan yazıda ilk olarak Arıburnu'nun Türk'ün siyâhî bir ufku olduğu, güneşin ilk buradan battığını söylenmiştir. Yazar milletin bu yangını kanıyla söndürmeye çalıştığını, kanlarının buna yetmediğini ve bu yüzden beşiklerin boşaldığını anlatmış, bu yangının Anadolu'ya da sıçramak üzere olduğundan bahsetmiştir.

Milletin yine düştüğü bu yerden, topraktan Allah'ın yardımıyla yeni bir kuvvet olarak kalkacağına inanan yazar, Çanakkale'yi örnek göstermiş ve “ölmedik” diyerek yazısını tamamlamıştır.

Talebe-i Ulûm Ne Diyor?, Mustafa Sıdkı, s. 14-15

Mecmûanın 8. sayısında “Makâm-ı Muallâ-yı Meşihatpenâhi'ye” başlığıyla yayımlanan layiha hakkındaki görüşleri içeren ve talebelerin ağzından yazılmış olan yazıda altıncı ve sekizinci maddelerle ilgili eleştiri yapılmış, talebelerin hocalarına hürmette kusur etmedikleri kaydedilmiştir.

Talebeler eski ve hatta daha eski medrese programlarının asrî bir gâye-i İslâmiyye'ye hizmet ettiğini gördüklerini ve kendi asrî ihtiyaçlarına uygun bir program istediklerini ve eski programlara dönmek istemediklerini söylemişlerdir.

Kârilerimize Ta'îlmât, s. 16

Mâliyetin artması ve ekonomik koşullardan dolayı hizmet gayesiyle yola çıkan derginin abone bedellerine zam yapılacağı duyurulmuş, mecmuanın abone bedelleri üç aylığı 60, altı aylığı 110, bir seneliği 200 kuruş olarak duyurulmuş, nüsha fiyatı da 5 kuruş olmuştur.

Sene 1, Sayı 15, 7 Mart 1335/3 Cemâziye'l-Âhir 1337/7 Mart 1919, Perşembe

İslâm'da Gâye, Burûsa Sultânî Muallimlerinden M. Hilmi, s. 17-19

Münevver addedilen insanların Avrupa'dan ideal ithâl etmelerine tepkiyle başlayan makalede ihtiyaç duyulanın İslâm'ın ortaya koyduğu gâyeler olduğu belirtilmiş ve geri kalanların ancak küçük ve uydurma hayaller olabileceği söylenmiştir.

Yazar, İslâm'ın emir ve yasaklarındaki gâyeyi özetle kulun Allah'a saygısı ve Allah'ın kula şefkati olarak maddelendirilmiştir. Kur'an'ın kendisine inananlara zafer vadettiğini hatırlatmış, ahkâm-ı şer'iyeye uymamanın sonucu olarak milletin bu hâle düştüğünü söylemiştir.

Müşrikîn-i Arab'ın Devr-i Câhiliyyedeki Mu'tekidâtı, Tâhirü'l-Mevlevî, s. 20-

Yazar, Arapların Peygamber Efendimiz'in peygamberliğini ilânından evvelki dinî inançlarını ve bu inançları hangi etkileşimlerle oluştuklarını coğrafi yönden ele alarak anlatmıştır. Putperestliğin nasıl başladığını ve yayıldığını da aktaran yazar bunlardan sonra da bu konuyla ilgili ayet-i kerîmeleri nakletmiştir. Yazı sonraki sayılarda devâm etmiştir.

Milletler Lâyık Oldukları Hükûmete Sâhib Olurlar [I], Dersaâdet: Ali Rıza, s. 23-25

Makale “Bir Konferans Münâsebetiyle” alt başlığıyla yayımlanmıştır.

Uzun zamandır yazı yazmaktan kendini uzak tutan yazar, *Hayrî'l-Kelâm* ve *İ'tisâm*'dan tanıdığı bir yazarın verdiği konferanstan sonra bu konu hakkında fikir beyan etmeye karar vermiştir. Milletin lââyık olduğu hükûmete sâhip olacağının evvelâ Hz. Muhammed (s.a.s.) tarafından duyurulduğunu ve onu takip edenlerin de dâima bu kâide üzerine çalıştığını belirtmiş ayrıca siyâsetten uzak durmanın doğru olmadığı; vatanını, milletini, dinini sevenlerin bu sahada bulunmasının elzem olduğunu duyurmuştur.

Kendisi de uzun bir süre cephede bulunmuş olan yazar, milleti tanımak ve hükûmetin keyfiyetini anlamak için muhakkak Anadolu köylerinde üç beş sene geçirmek gerektiğini söylemiştir. Yazı dizisi sonraki nüshalarda devam etmiştir.

Dersiâm Efendilere İştirâk, Edib Ayıntâbî, s. 25-27

Yazı boyunca İttihâd ve Terakkî yönetiminin verdiği maddî ve manevî zararları dile getiren yazar, bunlardan manevî olanların cemiyetin sosyal hayatında ve dinî yaşayışında büyük yaralar açtığını dile getirmiş; zinânın çoğaldığını, rüşvetin meşrulaştığını, memurların vergi alma işlemlerinde hakkaniyetli hareket etmediğini, orduda tekbirlerin yerine Alman şarkılarının kulakları doldurduğunu ve bu bozulmaları düzeltebilecek ilim ehline de zulmedildiğini söylemiştir. Yazar ayrıca değişen mektep programlarına da değinmiş, ibtidâî mekteplerde dinî derslerin azalmasını ve dârül'l-muallimîn mezunu öğretmenlerin de bu ilme bigâne olmasını eleştirmiştir.

Medrese talebelerinin cephede olması dolayısıyla Antep gibi bir yerde imâmete mezun bir kimsenin bulunamayışından yakınan Edib Ayıntâbî, Meşihatpenâhî'ye sunulmuş

olan (sekizinci sayıda yayımlanan) lâyahâya katıldıkları meyânında bu yazıyı kaleme aldığını söylemiştir.

Bir Ziyâ-i Elîm, Burûsa: Hudevendigâr Hatîbi Mehmed Ziya, s. 27-29

Bursalı Hacı Mustafa Efendi'nin irtihâli üzerine yazılmış olan bu metinde, hoca efendinin güzel hasletleri, ilmi, eserleri anlatılmış; cenâze merâsiminden bahsedilmiş, tam bir müslüman cenâzesi olduğu, cemaatin birçok milletten kimseler tarafından oluşması ayrıntısıyla birlikte vurgulanmıştır.

İ'tisâm, s. 29

Uşak'tan alınan bir telgrafla birlikte Uşak eski müftüsü Mustafa Âsım Efendi'nin irtihâli haberi okuyucuya duyurulmuştur.

Bir Meb'ûsun Lâhika-i Hâtırâtından II, Ebu's-Suâd Süleyman Nihâd, s. 30-31

İsparta'dan gönderilmiş olan ve serisinin ikinci yazısı olan metinde, yazar 1309 yılında İstanbul'a ilk gelişi sırasında bir bakkal dükkanında tanık olduğu usulsüz bir hâdiseyi naklederek şer'î şerîf ve diyânete olan riâyetsizliğin nasıl yayıldığını anlatmıştır. Bu tarz olumsuz hâdiselerin taşrada -halkın bilgisizliğinden dolayı- daha çabuk yayılacağından korkuyla, mebusluğu sırasında bunu Emrullah Efendi'ye karşı dile getirdiğini söylemiştir. Yazıya 27 Kânûn-i Sâni 1335 (27 Ocak 1919) tarihi atılmıştır.

Geçen Haftaki Şiirde Vukû'a Gelen Hatalar ve Tashîhâtı, s. 32

İki beyitte düzeltme yapılmış ve doğru ve yanlışlar ayrı ayrı nakledilmiştir.

Ders Vekâleti Haberleri, s. 32

İzmit Merkez Medresesi, Uşak Medresesi, Süleymâniye Medresesi, Sahn Medresesi, İbtidâ-i Dâhil Medresesi, Ankara Medresesi ve Tire Medresesi ile ilgili tayin haberlerine yer verilmiştir.

Sene 1, Sayı 16, 13 Mart 1335/10 Cemâziye'l-Âhir 1337/13 Mart 1919, Perşembe

Şeyhülislâm Efendi Hazretlerine Hem Tebrik Hem Târîh, Tâhirü'l-Mevlevî, s.

Mustafa Sabri Efendi'nin şeyhülişlâmlığı için yazılan târîhtir.

“Kadın”lığın Hayât-ı İctimâiyyesine İndirilen Darbeler II, Ahmet Şîrânî, s. 34-37

Jöntürk hükûmeti tarafından kadınlara sağlanan özgürlüklerin, kadınların sosyal hayattaki konumlarına ve hilâfet makâmının nüfûzuna ne şekilde zarar verdiği anlatılmıştır.

Müşrikîn-i Arab'ın Devr-i Câhiliyyedeki Mu'tekidâtı, Tâhirü'l- Mevlevî, s. 38-40

Arapların kendilerine hemcinsleri olarak gönderilen bir peygamberi kabul etmeyeşine bir sebep olarak de ümmî bir toplum olmalarını gösteren Tâhirü'l-Mevlevî, aynı zamanda onların “Bu nasıl peygamber, yiyor, içiyor, çoluk çocuğu var. Allah'ın vahyi olduğunu iddiâ ettiği şeyler söylüyor. Elinde bir kitapla yahut yanında bir melek ile neden gelmedi?” gibi itirazları olduğunu söylemiş bu ve bunun gibi yine o dönemde sorulan yeniden dirilmeyle ilgili soruları âyet-i kerîmelerle cevaplamıştır.

Dîne Dokunmayınız..., Eyyûb Sultân: Hâfız Bâkî, s. 41-42

Emîn Hâkî'ye ithaf edilmiş olan yazıda, geçmiş on yıl boyunca yönetimi elinde tutmuş olanlara seslenilmiştir. Özetle İslâmiyet'i beğenmiyorsanız onun ismetiyle, ahlâkıyla oynamak, bekâretini bozmaya çalışmak yerine din değiştiriniz diyen yazar, diğer türlü hem İslâmım deyip hem de böyle kötü davranışlarda bulunmanın en büyük ahlaksızlık olduğunu söylemiştir. Böyle muhterem bir millet önünde konuşmaya utanmayan bu kişilerin, iffet timsâli kadınların da ahlâkını bozduğunu düşünen yazar, şimdi de on senedir hırpaladıkları dini –dini devletten ayırmak sûretiyle- parçalamak istediklerini söyleyerek okuyucuyu bu konuyla ilgili olarak Ahmed Şîrânî Efendi'nin makâlâtına yönlendirmiştir. Yazı 8 Şubat 1335 (8 Şubat 1919) şeklinde tarihlenmiştir.

Adliye Nezâret-i Celîlesi'nin Nazar-ı Dikkatine, Mut Kadısı Mustafa Âsım, s. 42-43

Mustafa Âsım Efendi, tarafından Adliye Nezâreti'ne yazılan dilekçeler ve hakkında yürütülen takibat konusuyla ilgili durumu îzâh etmiş ve adâlet istemiştir.

Milletler Lâyık Oldukları Hükûmete Sâhib Olurlar [II], Dersaâdet: Ali Rıza, s. 44-46

Önceki sayıda aynı isimle yayımlanan bir diğer makalenin devâmı olan yazıda, memurların usulsüzlüklerine değinilmiş, bu usulsüzlüklerin köy sâkinlerinin ahlâkına göre şekillendiğini söylenmiştir. Hırsız köylere hırsız memurların, ahlaklı köylere ise ahlaklı memurların gitmesi milletin lââyık olduğu hükûmetçe yönetilmesine örnek gösterilmiştir.

Aynı usulsüzlüğün jandarma komutanlarında da olduğunu söyleyen yazar, köyde okuma yazma bilen bir ağa olduğunda ondan korkan ve kendisini şikâyet edebilecek bir kimse olmadığında köyü keyfekerder yıkıp dağıtabilen bu kimseleri de yine konuya örnek göstermiş, köylülerin de şu durumda mektep görmesini ve haklarından haberdar olmasını istemiştir.

Buna binâen karşısında sessiz, cânsız, rûhsuz bir toplum olan hükûmet de istediği zulmü yapabilir diyen yazar, bu sebeple milletin de hukûk-i esâsî ile sâbit hak ve sorumluluklarını bilmesi gerektiğini söylemiş, bir esâsî gereği gibi tatbîk edemeyen milletlerin zâlîm bir hükûmeti celbettiklerine dikkat çekmiştir. Yazı sonraki sayılarda devam etmiştir.

Teşkilât-ı Hayriyye I, Talebe-i Ulûmdan A. N., s. 47-48

İttihâd ve Terakkî'nin uyguladığı istibdâda karşı durabilecek iki kuvvetten (hanedân-ı saltanat ve ulemâ-yı millet) bahseden yazar, yönetimin bu iki kuvveti ele geçirme çabasını anlatmış, medrese talebelerinin -II. Abdülhamîd, İttihâd ve Terakkî olmak üzere- iki istibdâdı da çektiğini, bu durumun talebelerin tahsili yarıda bırakmasına sebep olduğunu dile getirmiştir. Ulemânın bu yeni istibdâd tarafından maruz bırakıldığı zulûmden kısaca bahsederek bu sayıdaki yazısını tamamlamış ve yazısının ileride devâm edeceğini söylemiştir.

Sene 1, Sayı 17, 20 Mart 1335, 17 Cemâziye'l-Âhir 1337, 20 Mart 1919, Perşembe

“Kadın”lığın Hayât-ı İctimâiyyesine İndirilen Darbeler III, Ahmet Şirâni, s. 49-53

İttihâd Terakkî teşkilâtının ve sâir kişilerin hürriyet-i nisvân hareketini desteklemelerinin sebepleri ve bu hareketin kadınlara verdiği zarar anlatılmıştır.

**Mebâhis-i Kelâmiyye, Medresetü'l-Mütehassısın Müderrislerinden
Abdurrahman, s. 53-56**

“Biga’da Ebu’l-Ekrem Efendi’nin mes’ele-i i’tikâdiyyeden sualine cevâbdır” şeklinde bir açıklamayla yayımlanan cevap yazısıdır.

İ’tisâm, s. 56

Taraflarına sorulan suâlin müsâit bir vakit bulunamamasından dolayı cevaplanamadığı bu sebeple cevâbın Abdurrahmân Efendi’den istendiği anlatılmıştır.

Evlâdımızın Ahlâkı, Isparta: Abdülkerim, s. 56-58

Devrin en büyük probleminin nesillerin ahlakı olduğunu söyleyen yazar, bu terbiye sorumluluğunun mekteplerde olduğunu, fakat mektep programlarının birbiriyle uyumsuz olduğunu, bu sebeple güven uyandırmadıklarını ifade etmiştir.

İ’tisâm, s. 58

Bir önceki makale için, yazardan bu mühim konunun genişletilmesi rica edilmiştir.

**Resîm ve Sûret hakkında Suâl ve İstizâh, Burûsa Sultânîsi Müdâvimlerinden
Nâci, s. 58-61**

Mecmûayı çıktığı ilk zamandan beri takip ettiğini söyleyerek başlayan yazar, öncelikle fikhî sorulara verilen ayrıntılı ve tatmin edici cevaplar için teşekkür etmiş akabinde de İslâmiyet’in sûret resmedilmesine bakışını sormuştur.

İ’tisâm, s. 61

Önceki yazıda talebe olduğunu belirten yazarın, talebe olduğundan tam emin olunmasa da sorusuna ayrıntılı bir cevap verileceği fakat bir süre bekletileceği söylenmiştir.

**Eserler, Teessürler IV: Yıkılan Tahtlar-Meş’ûm Musâfaha, Tayyâr Rahmî, s.
61-63**

Mehmed Reşad’ın Almanya ile yaptığı anlaşma ve sonrasında Vahdettin Hân’ın tahta geçme süreci anlatılmış, bu sırada yabancı devletlerle olan etkileşimlerden ve aynı zamanda

Sultan Abdülaziz ve Abdülhamîd dönemlerinden de olayların sebep sonuç ilişkileri bağlamında kısaca bahsedilmiştir.

Teşkilât-ı Hayriyye II, A. N., s. 63-64

I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına binâen talebe ve muallimlerin de orduyla sevgiyle ilmiyede bir boşluk zuhur etmiş, buna binâen yeni bir teşkilât kurulmuştur. Yazara göre kurulan bu teşkilât bir adam kayırma organı olmuştur. Bu ifâdenin örneklerle desteklendiği makale sonraki sayılarda devam edecektir.

Sene 1, Sayı 18, 27 Mart 1335/8 Cemâziye'l-Âhir 1337/27 Mart 1919, Perşembe

Sadrâzam Ferid Paşa Hazretlerinin Nazar-ı Şefkat ve Merhametlerine, Ahmed Şîrânî, s. 65-67

Gıda bakımından zor durumda bulunan Şîrân halkı için yardım talebinde bulunulmuştur.

Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdet [I], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 68-70

Tâhirü'l-Mevlevî bu sayıda yeni bir yazı dizisine başlamış, müşriklerin ve Müslümanların ibâdetlerini Kur'ân-ı Kerîm'den deliller de getirerek aktarmıştır.

İlk olarak müşriklerin Ka'be ile olan ilişkisinden ve ibâdet olarak niteledikleri eylemlerinden, putlara karşı olan davranışlarından, kurban kesmelerinden ve muharrem ayında oruç tutmalarından bahsetmiş, sonrasında İslamiyet ile birlikte farz olan bedenle yapılan, malla yapılan ve hem beden hem mal ile yapılan ibâdetleri anlatmıştır.

Cihânda Hükûmet ve Hâkimiyyet Hakları, Konya: Fahreddin, s. 70-73

14. sayıdaki aynı başlıklı makalenin devâmı olan yazıda hak ve vazife kavramları üzerinde durulmuş, bu iki kavramın birbiriyle müsâvî olması gerektiği söylenmiş, insanın ne şartlarla hükümrân olabileceği konusuna değinilmiş, bu konuyla ilgili olarak ayetlere ve tefsirlerine başvurulmuştur. Yazı 23 Şubat 1335 (23 Şubat 1919) şeklinde tarihlenmiştir.

Acaba İmânları Var Mı?, Burûsa Sultânî Muallimlerinden M. Hilmi, s. 73-34

“Ticâret serbesttir.” kâidesini kullanarak şerîat adına zulmedilmesinden şikâyet eden yazar, tüccarların her gün daha da fâhiş fiyatlara ürün satmalarından dolayı onları yağmacı olarak tanımlamış; âhiret gününe inanan bir mü’minin nasıl böyle gaddarlık edebildiğini sorgulamıştır. Yazar makalesinin sonuna düştüğü notta ise bu durumun nasıl çözüleceğini erbâbından sormuştur.

Tahdîd-i Mevâiz, Eğirdir: Müntesibîn-i İlmiyyeden Hâfız Sabrî, s. 75-77

Dini anlatmada nasihatın önemi dile getirilmiş, âlimlerin peygamberlerin vârisleri olduğu vurgulanmış, bu mesleğin son zamanlara kadar şerefle ifâ edildiğinden fakat zaman geçtikçe sükûta uğratılmaya çalışılmasından söz edilmiştir.

Bu bağlamda güya efkâr-ı İslâmiyye’yi rencide edebilecek vâizlerden korunmak adına Tehdîd-i Mevâiz Nizamnâmesi’nin ilan edildiğini söyleyen yazar, hükûmetin bunu kendisine taraftar kazanmak için yaptığını iddia etmiş ve uygulamanın yanlış olduğunu dile getirmiş ve *İ’tisâm*’dan bu konuyla ilgili neşirler yapılmasını istemiştir.

İ’tisâm, s. 77

Önceki makaleye cevap niteliğinde olan yazıda, Jönler tarafından çıkarılan bu kânûnun hâlâ uygulandığından bîhaber olduğu ve konunun Meşîhat’e intikal ettirileceği akabinde de takip edileceği bildirilmiştir.

Teşkilât-ı Hayriyye III, A. N., s. 77-80

Yazıda genel olarak talebeler için yapılmış olan yemekhanelerdeki sıkıntılar anlatılmıştır.

Hayri Bey tarafından bilinçli olarak askeriyeden seçilen müdürlerin öğrencilere karşı olan sert tavırları eleştirilmiş, müfettişlerin işlerini düzgün yapmadığı söylenmiş, yemekhanedeki görevli kimselerin vakıflara âit malları evlerine götürdüğü yahut açıktan açığa sattığı dile getirilmiştir. Bunların azalarak da olsa devam ettiğini dile getiren yazar, bu şartlarda talebe yetişmeyeceğini açıkça ifâde etmiştir.

Eski ve yeni medrese teşkîlatlarını ve programlarını da karşılaştıran yazar, şartların değiştiğini ve hâlihazırda akıl sâhiplerinin eğitimdeki ikiliği eşitlik yoluyla çözmeye çalışmaları gerektiğini söylemiştir.

Sene 1, Sayı 19, 3 Nisan 1335/2 Receb 1337/3 Nisan 1919, Perşembe

Bir Cür'et-i Câhilâne ve Bir Ric'at-i Müstağfirâne!, Ahmed Şîrânî, s. 65-67

Tevhîd-i tedrisat bahsiyle ilgili olarak *İkdâm*'da neşredilen bir yazı aktarılmış ve hakkında fikir beyan edilmiş, Dârü'l-Fünûn'da kadın ve erkeklerin bir arada okumasına karşı çıkmıştır.

Louis Büchner'in Madde ve Kuvvet Nazariyesini Red ve Allah'ın Varlığını ve Birliğini İsbât, Müderris Edip Ayıntâbî, s. 84-87

Makale Bakara Suresi'nden bir ayet-i kerimenin açıklaması ile başlayıp¹⁶³, bu âyet-i kerîmeye dayanarak bir yaratıcının mutlâkiyeti ve mahlûkattan ayrı oluşu anlatılmıştır. Sonrasında Louis Büchner'in *Kuvvet ve Madde* risâlesinden özetle bahseden yazar, nazariyesinde katıldığı noktalar olduğunu belirtmekle birlikte, bu nazariyeyi maddenin tek başına var olabilmesinin isbâtı bakımından yetersiz bulmuş ve Büchner'e karşı çıkmış, Allah'ın birliğinin zarûfî oluşu noktasında örnekler getirerek yazısını tamamlamıştır.

Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [II], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 88-90

Tâhirü'l-Mevlevî bu makalesinde müşriklerde ve müslümanlarda sadaka verme konusuna değinmiş, müşriklerin bu konudaki tutumunun yalnızca zenginlerin kumardan kazandıkları meblağın bir kısmını tanrılara bir kısmını ise fakirlere pay etmek olduğunu fakat bu uygulamanın fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamadığını söylemiştir. Akabinde âyet-i kerîmelere dayanarak Müslümanlıktaki zekât ve sadakanın tarihinden, hükümlerinden ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Makale sonraki sayılarda devam etmiştir.

Bir Mes'ele-i Şer'iyye Münâsebetiyle, Mut Kadısı Mustafa Âsım, s. 91-92

Kadı Mustafa Asım Efendi, *Haftalık* gazetesinin 13 Şubat 1335 tarihli sayısında “Şark Mütefekkirlerinde Fikir ve İnsâniyet” başlığıyla yayımlanmış olan bir makalede,

¹⁶³ Bakara, 2/21: “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız.”

yazarın oruç hakkında dile getirdiği hükümlerden rahatsız olmuş ve makalesinde bu hüküm üzerine görüşlerini bildirmiştir.

Milletler Lâyık Oldukları Hükûmetlere Nâil Olurlar [III], Dersaâdet: Ali Rıza, s. 92-94

16. sayıdaki aynı başlıklı makalenin devâmı olan yazıda, binâların dahi bulundukları muhite ve o muhitte yaşayan insanlara göre şekillendiğini söyleyen yazar Beyoğlu, Edirnekapı, Çarşamba, Şişli gibi semtler üzerinden örneklemesini sürdürmüş; bu semtler aynı hükûmet tarafından yönetilmekle birlikte aralarındaki tek farkın orada yaşayan halk oluşuna dikkat çekmiştir.

Özetle, tebaaların kendi yöneticilerini seçmeleri, kendilerinden doğmuş bir hükûmeti oluşturacağı için milletteki iyi yahut kötü huyların da hükûmette aynen ortaya çıkacağını düşünen yazar, kötü yönetime sebep olacak en büyük şeyin halkın “Neme lâzım!” demesi olduğunu söylemiştir.

Yaklaşık olarak yarım sayfası sansüre uğrayan yazı ilerleyen sayılarda devam etmiştir.

Bir Ufûl, Burûsa: Sultânîden Abdurrahmân Sıdkı, s. 94-96

Hacı Mustafa Efendi'nin vefâtı münasebetiyle kaleme alınan yazıda, cenâze merasiminden ve Mustafa Efendi'nin güzel özelliklerinden bahsedilmiştir.

Beypazarı Eşrâfının Makâm-ı Meşîhate Teşekkürâtı, s. 96

Hukûk-i Âile Kararnâmesi'nin feshi için teşekkür edilmiş, köylerde neredeyse tamamen yıkılmış olan medreselerin onarılması, talebelerin ve müderrislerin askerlikten muaf tutulmaları istirhâm edilmiştir.

İ'tisâm, s. 96

Dilekçeyle ilgili olarak bütün müslümanların bu teşekkür ve istirhâma katılacağı temennîsi not edilmiştir.

Sene 1, Sayı 20, 10 Nisan 1335/9 Receb 1337/10 Nisan 1919, Perşembe

Bir Cür'et-i Câhilâne ve Bir Ric'at-i Müstağfirâne!, Ahmed Şîrânî, s. 97-102

Kadınların tahsili ve Dârü'l-Fünûn'da erkeklerle birlikte ders görmeleri hakkında fikir beyan edilmiştir.

Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdet [III], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 102-104

Serinin bu kısmında hac ibâdetini ele alan Tâhirü'l-Mevlevî, müşriklerin hac yaparken tatbik ettikleri adımları ve müşriklik geleneklerini anlatmış; İslâm dininin bu geleneklerden Hz. İbrâhim'e dayananları sürdürdüğünü diğerlerini ise ilgâ ettiğini söylemiş, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilânından önce ve sonra umre yaptığını da hatırlatmıştır. Yazı ilerleyen sayılarda devam etmiştir.

Eserler, Teessürler V: İhtiyâr Bir Saltanatın Târîhi, Tayyâr Rahmî, s. 104-107

Altı yüz yıllık saltanat tahtına V. Mehmed'in altmış yaş itibariyle geçmesine dikkat çekerek başlayan yazı, Abdülhamid Hân'ın otuz dört senelik saltanatını asabi bir saltanat olarak tanımlamış; fakat V. Mehmed'in tahtta olduğu dokuz yıl için ise Türklerin kuvvetlerinin israf edildiğinden, bu devrin korku ve suskunluk dönemi olarak adlandırıldığından söz edilmiştir.

İttihâd ve Terakkî'nin çeteliği bırakamaması sebebiyle farklı bir fırkanın yönetime müdâhale edememiş olmasına da ayrıca değinen yazar, dokuz sene zarfında iktidara gelen kabineleri sırayla anmış ve V. Mehmed'i vatan topraklarında yaşanan olaylardan habersiz, yalnızca duâ eden bir padişah olarak resmetmiştir.

Tesettüre Hürmet Eyyûb Sultân: Hâfız Bâkî, s. 108-109

I. Dünya Savaşı ile birlikte kesintiye uğrayan tesettür tartışmalarının yeniden alevlenmesi üzerine kaleme alınmış yazı, "Ref etmek isteyenlere" hitâbıyla başlamıştır. Tesettürün gereksiz gösteriliyor olmasına rağmen İslâmiyet'in önemli bir vasfı olduğu dile getirilmiştir. Yazının son yarım sayfası sansüre uğramıştır.

Kasabalar da Çığırından Çıktı Çıkıyor, Biga: Hâfız Abdurrahim Nâci, s. 109-

110

Yirminci asrın bir medeniyet ve nezâket yüzyılı olması lazımken gençlerin içkiye olan düşkünlüğü ve bundan dolayı sokakları güvensiz hâle gitirmeleri bahsi işlenmiş, yazı Biga'dan yazılsa da diğer kasabalardan da böyle haberler geldiği duyurulmuş ve bununla ilgili önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir.

Bir Hasbihâl-i Dînî, Burûsa: Mehmed Âlim, s. 111

Mecmûanın çıktığı sıralarda Kafkaslarda olduğunu ve mecmûayla yeni tanıştığını belirten yazar, memnuniyetini belirtmiş ve *İ'tisâm*'ın kelime anlamı üzerinden uyandırdığı değerleri dile getirmiştir. Yazının bir kısmı sansüre uğramakla birlikte devâm edeceği ayrıca belirtilmiştir.

Mesâil-i Şer'îyyeden Bir Sual, Koca Mustafa Paşa'dan, M. H., s. 112

Yemin meselesiyle ilgili bir soru sorulmuştur.

İ'tisâm, s. 112

Bir önceki yazıda sorulan soruyla ilgili olarak olayın ayrıntıları istenmiş, verilecek ayrıtlardan sonra bir cevap yazılacağı söylenmiştir.

İntibâh Gazetesi, s. 112

İ'tisâm gibi medrese mahsûlü olarak Konya'da çıkmaya başlayan gazetenin kısaca tanıtımı yapılmış ve abone bedelleri duyurulmuştur.

Sene 1, Sayı 21, 17 Nisan 1335/16 Receb 1337/17 Nisan 1919, Perşembe

Kadınlar Mes'elesi ve Medrese Saltanatı, Ahmed Şîrânî, s. 113-116

Makale Asaf Muammer Bey'in *Söz* gazetesindeki bir yazısı üzerine kaleme alınmış, medrese saltanatının aslında bir din saltanatı olduğu, devletin temellerinin din üzerine kurulu olduğu anlatılmıştır.

Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [IV], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 116-118

Serinin bu makalesinde Hz. Muhammed'in yaptırdığı hac ve umrelerden, bu sırada meydana gelen olaylardan ve inen ayet-i kerîmelerden bahsedilmiştir.

İbâdâtta Mükâfât, Burûsa Sultânîsi Muallimlerinde M. Hilmi, s. 119-121

Maddecilerin Allah hakkındaki nazariyeleriyle başlayan yazıda, bütün semâvî dinlerin insanların ibâdet ve şükür bahsinde Allah'a borçlu oldukları noktasında birleşmiş olmalarından bahsedilmiş sonrasında insanın kazandığı sevap yahut günâhın Allah'ın lütfuyla mı yoksa insanın çalışmasıyla mı kendisine verildiği bahsi tartışılmıştır.

Şebâbet Hâtıralarından Kavânî-i Ahlâkiyyenin Kuvve-i Te'yîdiyyesi, Turhal: Sarializâde Mahmûd Nedîm, s. 121-123

Şebâbet Hâtıraları'nın hâlihazırda yazmakta olduğu bir risâle olduğunu belirten yazar, ahlâkî kurallara en çok riâyet edenlerin, dinî duyguları en yüksek olanlar olduğunu; din olmayınca ahlâkın da olmayacağını söylemiştir.

Burûsa Muvazzıfın ve Müstahdimîn Vakfiyyesinin Makâmât-ı Resmiyye'ye Mürâcaatları, s. 123-125

Maaşlarda yapılan değişikliğin düzeltilmesi, öğrenci yemekhanelerinin tekrar açılması, terfî ve emeklilik işlemleriyle ilgili gerekenlerin yapılması hakkında yazılmış ve bir nüshası Meşihat'e bir nüshası da Evkâf Nezâreti'ne verilmiş olan dilekçe aynen yayımlanmıştır.

Kadın, T. Hilmi, s. 125-128

Yazar, erkeklerin neredeyse her sahada kadınlardan üstün olduğu fikrini benimsemiş ve bunu antropolojik bulgularla desteklemeye çalışmıştır. Kadının yalnızca annelik göreviyle yaratıldığını vurgulamış; yazının sonunda ise her iki cinsin de birbirine muhtaç olduğunu dile getirmiştir.

İstifâ, s. 128

Ahmed Şîrânî Efendi'nin *Cerîde-i İlmiyye* müdürîyetinden istifâsı duyurulmuştur.

İhtâr, s. 128

Altı aylık abonelik abonelerin, abonelik süresinin dolmak üzere olduğu duyurulmuş, aboneliğini yenilemek isteyenler için çağrı yapılmıştır.

Sene 1, Sayı 22, 24 Nisan 1335, 23 Receb 1337, 24 Nisan 1919, Perşembe

Zât-ı Hazret-i Meşihatpenâhî'nin Söz Gazatesi'ne Cevâbnâmesi, s. 129-132

Yazıda gençlere, “Batının yüzümüze bir kez daha tükürmesine izin vermeyin.” nidâsıyla seslenilmiş, ve “Şefâatinden müstefid olduğumuz âlem-i İslâm'ı yüzümüze tükürtemeyeceksiniz.” ifâdesiyle tamamlanmıştır.

Söz gazetesine cevap niteliğinde yazılmış olan makalede genel olarak “İslâm'ın iffeti” sıfatıyla anılan hanımların hâlinin İspanyol hastalığından daha tehlikeli bir İstanbul hastalığına dönüşmesinden, kızların ilim almak adı altında erkeklerle birlikte okumasının asla mazûr görülemeyeceğinden, Kânûn-i Esâsî'de devletin dininin İslâm olarak kaydedildiğinin unutulmaması gerektiğinden bahsedilmiştir.

Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdet [V], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 132-135

Hicretin yedinci, sekizinci ve dokuzuncu yıllarında yapılan umreler ve bu sırada cereyân eden önemli olaylar anlatılmış, Tevbe Suresi'nin nâzil oluşundan da bahsedilmiştir. Yazının devam edeceği duyurulmuştur.

Makâle-i Kur'âniyye, Amasya Medresesi Müderrislerinden: Ahmed Emrî, s. 135-136

Yazarın, Kur'ân-ı Kerîm hakkında söylenmiş veciz sözlerden oluşan; bir kısmı kendine âit Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere çeşitli dillerde yazılmış beyitleri aktardığı bir yazısıdır.

Berâat, Türkçe İstanbul, s. 137-138

İctihâd risâlesinde yazdığı bir makaleden dolayı soruşturma geçiren Doktor Abdullah Cevdet Bey'in mahkemedeki savunmasından ve berâat edişinden bahsedilmiştir.

Kendisinin daha önce başka bir arkadaşına karşı uyarı niteliğinde sarf ettiği dindârâne sözleri, lehine olacak şekilde aktarılmış ve bazı kişilerin ancak görüşmek ve konuşmak sûretiyle tanınabileceği vurgulanmıştır. Yazı *Türkçe İstanbul* gazetesinden alınmıştır.

İ'tisâm, s. 138-139

Bir önceki makaleye konu olan Doktor Abdullah Cevdet Bey'in mahkemesi hakkındaki görüşler bildirilmiş, yazının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Harb-i Meş'ûmun Fecî Levhâlarından Bir Manzara, Burûsa Medresesi Müntehâ Sınıf Talebesinden H. Mustafa Sabri, s. 139-143

“Fakîr ve Namuskâr Bir Âilenin Âkibet-i Elîmesi” alt başlığıyla yazılmış olan yazıda, ebeveynlerini kaybettikten sonra eşini askere yollayarak kızıyla bir başına kalan bir hanımın hikâyesi anlatılmaktadır.

Mesâil-i Şer'iyeden Bir Suale Cevâb, Bolvadin Müderris-i Yusufzâde Ahmed Vehbî, s. 143

20. sayıda dercedilmiş olan sorunun -İmâm Hanîfe'ye göre- cevâbı verilmiş, yazıya 13 Receb sene 338 (2 Nisan 1920) tarihi kaydedilmiştir.

Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi Hazretlerinin Âlem-i Fânîye Vedâ'ı, s. 143-144

Bâbîâli baskınından sonra Mısır'a gitmiş olan Cemâleddin Efendi'nin, İttihâd Terakkî'nin yönetimden çekilmiş olmasına binâen geri dönüş yoluna koyulduğu ve bu yolculuk sırasında İskenderiye'den vefat haberinin geldiği bildirilmiş, meziyetlerinden bahsedilmiş ve bu hadisenin sebep olduğu üzüntü dile getirilmiştir.

Sene 1, Sayı 23, 30 Receb 1337/31 Nisan 1335/31 Nisan 1919, Perşembe

Medrese Saltanatı, Ahmed Şîrânî, s. 145-147

Liberallik ve muhâfazakârlık kavramları işlenmiştir. Yazar, Osmanlı Devleti için muhâfazakâr bir yönetimin faydalı olacağını düşünmektedir.

Dârü'l-Fünûn Talebesinin “İ'tisâm'ın” Neşriyâtına Mukâbelesi, s.148-153

“24 Nisan Tarihli *Söz Gazatesi*'nden” alt başlığıyla neşredilmiş olan bu bölümde, Dârü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin Şeyhülislâm Efendi'nin *İstanbul* gazetesindeki bir beyânâtı üzerine *Söz* gazetesine göndermiş oldukları yazı aynen yayımlanmıştır.

Genç talebeler bu yazıda Dârü'l-Fünûn'da yapılmakta olan karma eğitimin herhangi olumsuz bir tarafı olmadığını belirtip bu konuda fikir beyan etmiş olan Ahmed Şîrânî Efendi ve Nâim Bey'in kanaatlerinin yalnızca zanna dayandığını iddiâ ederek, devlet dâirelerinde çalışan memûreleri de bu noktada örnek göstermiş, erkeklerle kadınların bir arada bulunmasının çalışma hayatında mümkün oluşuna dayanarak okullardaki durumun da olağan karşılanması gerektiğini savunmuşlardır.

Şeriatin ön gördüğü tesettüre hakkıyla riâyet edildiği sürece, karma eğitimin bir sakıncası olmayacağını savunan talebeler kadın doktor açığına da dikkat çekmişler ve bahislerle ilgili önerilerini sunmuşlardır.

İ'tisâm, s. 153

Neşredilen bu makalede dile getirilmiş olan soru ve sorunlara dâir gelecek sayıdan itibaren bir yazı dizisi yayımlanacağı duyurulmuştur.

Kadın Timsâl-i Nâmustur, Burûsa Sultânî Muallimlerinden M. Hilmi, s. 154-156

İslâm âleminde “kadın”ın bir tecessüm-i nâmus olduğu vurgusuyla başlayan yazıda, bu bağlamda kadını başıboş bir halde bırakan erkeklerin de ehl-i iffetten sayılamayacağı söylenmiş, kadınların tesettürü konusunda konuşan erkeklerin ne amaçla bunu yaptıkları sorgulanmaya çalışılmış ve kadınlardan toplumu “namuslu bir âile”den mahrûm etmemeleri istenmiş, kadınların ancak bu şekilde mutlu olabileceği de eklenmiştir.

Hint Müslümânlarının İngiltere Hükûmetine Muhtıraları, s. 156-158

“Londrada Münteşir 25 Mart Tarihli Times gazetesinden” alt başlığıyla ve “Asâletli Ağa Han Hazretleri'yle saadetli Emir Ali ve Abbas Ali ve Isfahan hazerâtıyla sâirleri tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun âtîsine dâir hâriciyye nâzırı Mr. Belfor'a takdim edilen muhtıranın elde edilen bir nüshasını neşrediyoruz.” notuyla yayımlanmış olan yazıda, genel olarak imparatorluk sınırlarına artık dâhil olmayan ve üzerlerinde yeni özerklikler kurulacak olan topraklar hakkında görüşler bildirilmiş, halîfelik gücü hatırlatılmış, bu topraklardaki müslüman tebaanın haklarının korunması hususunda önerilerde bulunulmuştur.

Saidili Kazasında Cebren Akd-i Nikâh!, A. Rızâ, s. 158-160

Yazar, müşâhade ettiği bir nikâh merâsimini anlatmış, bu hâdise üzerinden nikâhın meşrû olması için gerekli şartları medenî kânun ve şer'î kânun nezdinde dile getirmiş ve bu noktada tarafların rızasının teşekkül edecek âile için büyük bir öneme sâhip olduğunu anlatmıştır.

Uşak'tan Telgraflar, s. 160

Î'tisâm vesilesiyle meşihâte gönderilmiş olan iki telgrafta Hukûk-i Âile Kararnâmesi'nin lağvi, Mahkeme-i Şer'iyye'nin Meşihat'e iâdesi bahisleri için teşekkür edilmiş, medreselerin yeniden küşâdı için de muvaffâkiyet dilenmiştir.

Sene 1, Sayı 24, 8 Mayıs 1335/8 Şaban 1337/5 Mayıs 1919, Perşembe

Dârü'l-Fünûn Talebesiyle Bir Musâhebe-i Kalemîyye I, Ahmed Şîrânî, s. 161-164

Dârü'l-Fünûn'da uygulanan tevhid-i tedrisât hakkında öğrenciler ile yapılmış yazılı bir sohbettir.

Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdet [VI], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 165-167

Serînin bu yazısında bir önceki yazıda bahsi geçen ayetlerin içeriği hakkında bilgi verilmiş, hicretin onuncu yılında yapılan vedâ haccı anlatılmış, bu hac sırasında Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tavsiye ettiği şeyler ve bu tavsiyelerin ilgâ ettiği câhiliye gelenekleri anlatılmıştır.

Terbiye-i Nisvân Terbiye-i Milliye'nin Mi'yârıdır [I], Mahmûdiye Vakıf Mektebi Muallimlerinden M. Feyzî, s. 168-170

Anglosaksonları örnek göstererek kadınları dinen, ahlâken, ilmen yetişmiş ve gelişmiş olan bir milletin cemiyet hayatında mühim bir rol üstleneceğini savunan M. Feyzî; ahlakın ortaya konması ve düzenlenmesi sorumluluğunu kadına yüklemiş, memleket genelinde kadınların ahlak ile münasebetinin gevşek olduğunu tespit etmiş, medeniyetin kadınlar eliyle kurulacağı fikrini annelik mesleği üzerinden anlatmış bu noktada Rumeli ve Yunan devletlerini örnek göstermiştir.

Yazar İslâmiyet'in kadına gereken değeri ve özgürlüğünü verdiğini, kurtuluşun bu çerçevede olduğunu dile getirmiştir. İffetin önemine binâen de J. J. Rousseau ve Saint Prosper ve Lumiere'den alıntılar yapmıştır. Yazının devam edeceği belirtilmiştir.

Bugünkü Felâketlerimizden Ulemâmızın Hisse-i Seyyiâtı, H. Bâkî, s. 170-172

Milletin ve memleketin başına gelen musibetlerin bir kısmına da ulemânın sebep olduğunu düşünen H. Bâkî, ulemâlık sıfatını kölelik konumuna sokan bazı kimselerin başkaldırmaları gereken mevzularda İttihâd ve Terakkî yönetimine yardımcı olmalarını eleştirmiş, “*Artık fenalıklara karşı omuz silkip geçmeyelim.*” diyerek genel bir çağrıda bulunmuştur. Yazının birkaç paragrafı sansüre uğramıştır.

Eserler, Teessürler: İrfân-ı Müsellah VI, Tayyar Rahmi, s. 172-174

Ulemânın silah altına alınmış olması hakkında kaleme alınmış olan makalede, memleketi bitiren şeyin devletin geleceği olan münevver gençlerin sınır boylarında can vermesi olduğu iddiâ edilmiştir. Bu gençlerin dimağlarını ilme, uzuvlarını vatana, kalplerini endişeye vermiş olduklarını söyleyen yazar, yazısına 9 Mart 335 (9 Mart 1919) tarihini atmıştır.

... 164

İmam Efendilerin İade-i Hukûk İstid‘âları, s. 175

Dâhiliye Nezâreti'ne yazılmış olan dilekçede, imamların geçim sıkıntıları dile getirilmiş, bakanlığa arzedilen dilekçe aynen neşredilmiştir.

Burûsa Ahâlîsinin Tecâvüzâtı Red ve Takbîhleri, s. 176

Yazının 28 Nisan tarihli *İstanbul* gazetesinden alındığı belirtilmiş olup, fetvâ makâmlarına karşı yapılmakta olan saygısızlıkların İslâm âlemini rencide ettiği, bu tavrın devletin siyâsî duruşunu da etkilediği tesbit edilmiştir. Bursa ahâlîsi bu tarz durum ve davranışları reddettiğini, bunlara ciddiyetle karşı çıkılacağını duyurmuştur.

¹⁶⁴ Bu kısımda sayfanın dörtte üçlük bir kısmının sansüre uğradığı, fihrist kısmında da bir satır boşluk olduğu görülmüştür.

Sene 1, Sayı 25, 15 Mayıs 1335/15 Şaban 1337/15 Mayıs 1919, Perşembe

Fıkra Musâhabeleri, Ahmed Şîrânî, s. 177-181

Dârü'l-Fünûn'da uygulanan tevhd-i tadrîsât hakkında öğrenciler ile yapılmış yazılı bir sohbetin devamıdır.

Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [VII], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 181-184

Önceki sayıdaki makalenin devâmı olan yazıda yine vedâ haccı sırasında nüzul eden ayetler ve bunlara binâen şekillenen hac ibâdeti anlatılmış, özellikle Arafat ve vakfe meselesinde câhiliyye döneminde yapılan hac ile Hz. Muhammed'in (s.a.s.) yaptığı hac arasındaki farklar ortaya konmuş, yazının devam edeceği belirtilmiştir.

İlm-i İcmâa Nazaran Tesettür-i Nisvân, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye Ma'lûmât-ı Hukûkiyye Müderrisi Urfalı Mahmûd Kâmil, s. 184-186

Memlekette hâlihazırda pek çok mühim konu varken kadınların tesettürü konusunun kalemlere dolaştırılarak gazete başlıklarına taşınmasını çok da doğru bulmayan yazar, buna rağmen bu konu hazır gündem olmuşken kendisi sosyolojik ve psikolojik olarak konuyu incelemek istemiş, meseleye dinî hükümlerin toplum üzerindeki birleştiriciliği açısından yaklaşmıştır. Yazı sonraki sayılarda devam etmiştir.

Milletler Lâyık Oldukları Hükûmetlere Nâil olurlar, Menfilerden: H. Ali Rıza, s. 187-189

İttihâd ve Terakkî döneminde yapılmış olan haksız sürgünler, matbuata gelen kısıtlamalar, I. Dünya Savaşı ve seferberlik ilânı gibi meselelerden milletin nasıl zarar gördüğünü anlatan yazarın bunların yanında asıl şikâyet ettiği şey bir kısım insanların olup bitenleri sorgulamaksızın bu hükûmete boyun eğmesi, milletin âdeta ölü taklidi yapmış olmasıdır. Millet, meşrûtiyet, meclis, hükûmet gibi yapıların hepsinin birbirini hazırlayan bir konumda olduğuna dikkat çeken yazar bu ilişkiler bağlamında her milletin kendi seviyesinde bir hükûmet ile yönetileceği sonucuna ulaşmıştır.

Hasbihâl Vâdisinde Bir Mektûb, Üsküdar: Emîn Hâkî, s. 189-191

Mektup üslubunda kaleme alınmış olan yazıda öncelikle vereme yakalanmış olduğunu anladığımız yazar, genel olarak I. Dünya Savaşı esnâsında tanık olduğu hâdiselerden bahsetmiştir. Yazının bir paragrafı sansüre uğramıştır.

Kârilerimizden Bir Rica, s. 192

Abonelik süresi ve ücretleri ile ilgili duyuru yapılmıştır.

Mehâkim-i Şer‘iyyenin İâdesi ve Cemâat-i İslâmiyye Teşkilâtı, s. 192

Mehâkim-i Şer‘iyye’nin iâdesine ve Cemâat-i İslâmiyye Teşkilâtı’na dâir kararların alınması üzerine bir komisyon kurulacağı haberi alınmış ve bu konuda yazılan ilk yazıların *Î’tisâm*’da yayımlanmış olması ve sorunun çözümüne yaklaşılmış olmasından duyulan mutluluk okuyucu ile paylaşılmıştır.

Âsâr-ı Münteşire, s.192

Bitlisli Mehmed Mihrî Efendi tarafından çıkarılmaya başlanılan haftalık *Kürdistân* mecmûasının ve Bursa’da *Mücâhede* ismiyle çıkarılmaya başlanılan günlük gazetenin ilânı yapılmıştır.

Sene 1, Sayı 26, 22 Mayıs 1335/22 Şaban 1337/12 Mayıs 1919, Perşembe

Milyonlarca Müslümânın Hatrı Bir Venizolos’un Hatrına Fedâ Edilir Mi?, Ahmed Şîrânî, s. 193-195

İzmir’in işgali konu edilmiştir.

Müşriklik ve Müslümânlıkta İbâdât [VIII], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 195-197

Haccın Araplar üzerindeki birleştirici tesirinden bahseden Tâhirü’l-Mevlevî, makalenin sonuna Vakfe-yi Arafat şiirini de ekleyerek yazı dizisini tamamladığını bildirmiştir.

Terbiye-i Nisvân Terbiye-i Milliyyenin Mi‘yârıdır II[-A], Muallim Feyzî, s. 198-200

Kadınlarının medenîleşmesinin güzellik ve süslerini başkalarına göstermekle olamayacağını düşünen yazar bunun toplumda derin yaralara sebep olduğunu söylemiş, bu konudaki fikirlerini J. J. Rousseau’dan alıntılar yaparak desteklemiştir. Kadınların sosyal hayatta ihtiyaç duydukları saygınlığın ev hayatıyla kazanılacağını düşünen yazar, bir kadını vasıflı kılacak şeyleri de ılımlı olmak, alçak gönüllü olmak, öngörülü ve dikkatli olmak şeklinde sıralamıştır.

Elzem olanın kadının evini idâre edecek bir terbiye alması olduğunu söyleyen M. Feyzî, kadını mutlu edecek yegâne şeylerin de iyi yetişmiş çocuklar ve düzenli bir ev olacağını söylemiştir. Yazı devam edecektir.

Taşra Hayât Medârisinin Ba’su ba’de’l-Mevti, Eğirdir: Müntesibîn-i İlmiyyeden Hâfız Sabri, s. 200-202

Gerçek ilim talebeleri için kible hükmünde olan, safâ ve gülşen içinde bir hayâtı olan medreselerin geldikleri bu cansızlık hâli üzerine düşünen yazar, medreselerin yeniden hayat bulması özlemiyle bu satırları kaleme aldığını söylemiş, “*Ey medâris, tenezzül et.*” demiş, okuyuculardan da duâ ve Fatihâ istemiştir.

Ispartadan: Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından III “Ma’nevî Sarhoşluk Hakkında”, Ebu’s-Suâd Süleymân Nihâd, s. 203-205

Devletin içinde bulunduğu gruplaşmanın sebeplerine değinilmiş, köyleri gezerken gözlenen olaylar aktarılmış; rüşvet, haksız kazanç, yağma gibi suçların bizzat idâre memurları ve bekçiler tarafından işlenmesinden yakınılmış; dönemin temel ihtiyaç maddeleri ve ticârî ürünlerinin (arpa, un, şeker, basma, petrol...) kalem kalem fiyatları kaydedilmiş, Anadolu böyle vahim bir durumdayken geleceği düşünmek (onun için çalışmak) yerine hala insanların birbirini aldatmaya, öldürmeye çalışması kınanmıştır. Yazı ilerleyen sayılarda devam etmiştir.

Kadı Efendi Cebren Nikâhı Tekzîb Ediyor, Saidili Kadısı Ali Zühdi, s. 206-207

Kadı Ali Zühdi Efendi 23. sayıda yayımlanan *Saidili Kazâsında Cebren Akd-i Nikâh* başlıklı yazıya binâen bir cevap kaleme almış, olayın aslını anlatarak duruma açıklık getirmiştir.

Mebâhis-i Kemâliyye (Ebu'l-Ekrem Efendiye Bir Cevâb Daha), Abdullah Edib, s. 207-208

13. sayıda yayımlanmış olan bir soruya -daha açıklayıcı olacağı ümidiyle- tekrar cevap yazılmıştır.

Sene 1, Sayı 27, 29 Mayıs 1335/29 Şaban 1337/29 Mayıs 1919, Perşembe¹⁶⁵

Hatt-ı Hümâyun Sûreti, s. 209

Sadrazam Ferit Paşa'ya hitap edilen Hatt-ı Hümâyun'da kabinesinin onaylandığı ve Meşihat-i İslâmiyye'nin de Sabri Efendi'nin sorumluluğunda olacağı bildirilmiştir.

İ'tisâm, s. 209

Yukarıdaki Hatt-ı Hümâyun sûretinde Sultan Vahdettin İslam beldelerinin durumuna karşı duyduğu üzüntüden ve her türlü şahsî fedakârlığa hazır olmak gerektiğinden bahsetmiştir. *İ'tisâm* da bu yolda müslümanların kendisine destek olacağını bildirmiştir.

Bilumûm Mensûbîn-i İlmiyye Tarafından Düvel-i Erbaa Me'mûrîn-i Siyâsiyyesine Verilen Muhtıra Sûreti, s. 210-212

İzmir'in işgâli üzerine Heyet-i İftâiyye (fetvâ heyeti), Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye, Ders Vekâleti, Tedkîk-i Mesâhif ve Mûellefât-ı Şer'iyye Meclisi, Meclis-i Meşâyih, Medresetü'l-Kuzat, Cemiyet-i Müderrisîn, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye; Süleymâniye, Sahn, İbtidâ-i Dâhil, İbtidâ-i Hâriç Medârisi, Eimme Cemiyeti, Talebe Cemiyeti heyetleri, Nakîbü'l-Eşrâf, Reisü'l-Ulemâ, Huzûr-i Hümâyun Ders-i Şerîfi mukarrir ve muhâtıbları ve Ayasofya, Fâtih, Süleymâniye, Beyazıt Câmî dersiâmları ve daha birçok ulemâ ve şeyh efendilerce İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya devletlerinin İstanbul temsilcilerine verilmiş olan muhtıranın (uyarı yazısının) sureti yayımlanmıştır.

İzmir'de Türklerin diğer milletlere göre baskın bir çoğunluğa sahip olduğu ispatlanmış olmasına rağmen, sâir milletlere dâimâ adeletle yaklaşılacağını söyleyen mezkûr devletlerin vermiş olduğu bu kararın adâlete tamâmen aykırı olduğu ve bunun Türklerin hayatına kastetmek olduğu dile getirilmiştir. İşgâlin, Wilson'un söylediği sözlere uygun

¹⁶⁵ Nüşanın 213. sayfasında; 212-214. sayfalarda aslen Ahmed Şîrânî'nin İzmir'in işgâlini konu alan bir makâlesinin yer aldığı fakat makâlenin sansür tarafından çıkarıldığı bilgisi yer almaktadır.

olmadığı bildirilip “*Toprak onun üzerinde yaşayan ve onu imâr eden, onun için can veren halkın vatanıdır.*” denmiştir.

Verilen işgâl kararına her mecrâda karşı çıkılacağı, böyle düşüp kalmaktansa gerektiğinde o toprağın altında yatmanın bu milletçe göze alınmış olduğu ifâde edilmiştir.

Beşâir-i Muhammediyye, Tâhirü'l-Mevlevî, s. 215-219

Hazret-i Muhammed'in (s.a.s.) geleceğini haber veren müjdelere “beşâir” dendiği söylenmiş; Tevrat'ta, İncil'de bulunan ve ehl-i kitap olmayan Araplar arasında bilinen beşâire dâir açıklamalar yapılmış, konuyla ilgili okunması gereken kitaplar listelenmiştir.

Terbiye-i Nisvân Terbiye-i Milliyyenin Mi'râyıdır [II-B], M. Feyzî, s. 220-222

Bir neslin oluşumunu, güçlenmesini ve terbiyesini sağlayan yegâne kuvvetin kadınlar olduğunu söyleyen yazar, tessettürün görünenin haricinde taşıdığı ince mânâları olduğunu da söylemiş, kadınların vakitlerinin çoğunu evlerinden uzakta geçirmelerinin nesli bozacağını iddiâ etmiş, bu şekilde davranan kadınlar için başka ülkelerde uygulanan cezâlardan örnekler verilmiştir.

Aile kurumunda kadının taşıdığı öneme Eflâtun'dan, J. J. Rousseau'dan, Roma Hukuku'ndan örnekler getiren yazar, Türklerin kadınların değerini bilmediği tespitini yapmıştır. Yazının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Kur'ân-ı Azimü's-şân ve Biz, H. T. Hilmi, s. 222-223

Câhiliyye toplumundan seçkin bir zümreye dönüşen sahâbeler örneğiyle Kur'ân-ı Kerîm'in değiştirici ve medenîleştirici tarafı anlatılmış, halkın artık uyanıp Kur'ân'a sarılması gerektiği dile getirilmiştir.

Ramazan Geliyor, Avanos: Ömer Lutfî, s. 223-224

“Fukârânın îâşesi İlmen Oruç Bozanların Tecyizesi” alt başlığıyla yazılan yazı halkın köy ve kasabalarda çektiği geçim sıkıntısı ve fukaraya yardım edilmesi hakkındadır.

Sene 1, Sayı 28, 2 Ramazan 1337/5 Haziran 1335/ 5 Haziran 1919, Perşembe

Âlem-i İslâm ve İngilizler, Ahmed Şîrânî, s. 225-227

Müslümanların İngilizlerle olan ilişkisinin hangi noktalar üzerinden şekillendiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [I], Tâhirü'l-Mevlevî, s.228-230

“İslâmiyet bunlardan Hangisini İbkâ, Hangisini İlğâ Etti?” alt başlığıyla yayımlanan makalede ilm-i nücûm ve ilm-i hey’etten (astronomi) bahsedilmiş, bu iki ilme dâir inen âyet-i kerîmeler ve buyurulan hadîs-i şerîfler neşredilmiştir.

İhvân-ı İlmiyye İle bir Hasbihâl, Burûsa Mu‘cîz Dersiâmlarından Trabzonî Ali Osman, s.230-233

Yazar, toplumların kuvvetli hâle gelmesi için ilim adamlarına gösterilen rağbetin artması gerektiğini, tersi bir durumun toplumu zayıflatacağını düşünmektedir. Ulemânın kıymetini sâhip olduğu ilimden aldığını vurgulamış, bu rağbetin azlığının insanları ilim ve dinden uzaklaştıracağını öngörmüştür.

Yazara göre bir milletin işlerinin aksamadan devâm etmesi, ulemânın görevini aksatmadığının delilidir. Aksi durumlar için konuyla ilgili olarak yapılabilecekler listelenmiştir.

Müslümânlar Makâm-ı Meşihat’ten Ne Bekliyor, İzmit’ten Mustafa Âsım, s. 234-235

Şeyhülislâm’a hitâben kaleme alınmış olan yazıda, özgürlük adına fütursuzca hareket edenlere müdâhale edilmesi gerektiği söylenmiştir. Bu noktada gerçek yardımın ancak Allah’tan ve hazret-i peygamberden geleceği fakat yardımı celbedecek bir hâlde olmak gerektiği ifâde edilmiştir. 28 Mayıs 1335 (28 Mayıs 1919) tarihiyle kaydedilen dilekçenin bir kısmı sansüre uğramıştır.

Memleketi Bu Hâle Getiren Jönlere Bir Hitâbe-i Nefrîn, Eyyûb Sultan: Mehmed Bâkî, s. 235-236

“Buyurunuz Huzûr-i Adâlete” alt başlığıyla yazılmış olan makalede, İttihâd ve Terakkî hükûmetinin altıyüz yıllık bir milleti on yılda sefâlete sürüklediği söylenmiş, bu yönetime beddua edilmiştir.

Söylenecek Söz Hakikat Olmalıdır, Biga: Ebu'l-Ekrem, s. 236-239

Yirminci sayıda yayımlanmış olan “Kasabalar Da Çığrından Çıktı Çıkıyor” başlıklı yazı üzerine kaleme alındığı belirtilen makalede, Biga ile ilgili anlatılan olumsuz olayların gerçeği yansıtmadığı belirtilmiş, yazarın maksadı sorgulanmıştır.

İstiğfâr ve İstirhâm Ayı, s. 239

Ramazan’ın gelişi dolayısıyla imzâsız kaleme alınmış olan yazıda, müslümanlar ve ecnebî misafirler(işgalciler), ibâdet ve hürmete davet edilmiştir.

Geçen Haftanın Havâdis-i Mühimmesi, s. 240

İngiliz ve Fransızlar’ın Osmanlı topraklarını paylaşmalarının bazı yabancı gazetelerce eleştirildiği bunların başında da *Times* gazetesinin olduğu yazılmış, bu gazetelerin müslümanların hoşuna gitmeyecek bir barışın kalıcı olmayacağını söyledikleri; İttihâd ve Terakkî yönetimindeki kişilerin mahkemelerinin Malta’da olacağı gibi haberler duyurulmuştur.

Sene 1, Sayı 29, 12 Haziran 1335/13 Ramazan 1337/12 Haziran 1919, Perşembe

Münâcaat, Tâhirü'l-Mevlevî, s.241-242

Son mısraında “Mübeddel et cemâlinle tecelli-i celâlini” sözünün tekrâr edildiği sekiz dörtlükten oluşan, aruzun mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün kalıbıyla yazılmış bir münâcaattır.

Maddiyyât Kadar Ma‘neviyyât da Lâzımdır, Ferâizî El-Hac Hamdî, s. 242-245

Daha önceden neşriyâta başladığına dâir duyurusu yapılmış olan *Mücâhede* isimli günlük gazeteden alınmış olan makalede, dünyâda ve âhirette saâdeti yakalamanın yolunun Allahu Teâlâ’nın kullarına uygun gördüğü şekilde yaşamaktan geçtiği anlatılmıştır. Maddî ve mânevi olarak yükselmenin yolu olarak da yine kulluk ve ibâdete riâyet etmek gösterilmiştir.

Hiss-i Diyânet yoksa Fikr-i Siyâset de Yok?..., Ahmed Şîrânî, s. 245-248

Yazı *Yeni Gazete*’de oruçla ilgili olarak yayımlanan bir makaleye cevap olarak yazılmıştır. Ek olarak neşriyattaki dine aykırı tavırların devletin uluslararası konumunu ve imajını kötü etkilediği ifâde edilmiştir.

Müslümânlar Niçin Tedennî Etiler Acaba Kur'ân Semâya Mı Çekildi?, s. 248-252

“Urfalı Mahmûd Kâmil Efendi’nin Fâtih Kürsüsü’nde îrâd ettikleri mev’ize sûretidir.” açıklamasıyla yayımlanmış olan yazıda Kur’an-ı Kerîm’in nüzul sebeplerini anlatan ayet-i kerîmeler nakledilmiş, Kur’ân-ı Kerîm’in gelmesiyle birlikte câhiliyye toplumunda meydâna gelen değişiklikler kaydedilmiştir. Bunların sonrasında İslâm topraklarının târûmâr olması ve hüsrâna uğramasının sebepleri tartışılmış, İzmir’in işgaliyle ilgili olarak buna sebep olan şeyin, meşrûtiyet adı altında yönetimi elinde tutan İttihâd ve Terakkî yönetimine yeterince karşı durulamaması olduğu söylenmiştir.

Mahmud Kâmil Efendi son olarak, İslâmiyet’in bir güneş olduğunu ve asla yere düşmeyeceğini, burada batsa bile başka bir yerden doğacağını fakat müslümanlar için aynı şeyin geçerli olmadığını, Kur’ân’a sarılmayanların sonunun hüsrân olacağını dile getirmiştir.

Bir Ziyâret, Burûsa Sultânîsi’nden: Nâci, s.252-255

Yazar, Mollâ Fenârî’nin kabrine doğru yaptığı bir yolculuğu ve ziyâretini anlatmıştır.

Müslüman Kadını Nasıl Olmalı, Göztepe: Halide Nusret Kâzimî [Zorlutuna], s.255-256

Anayurdun felâketlerle kıvrandığı bir sırada bazı kadınların utanç verici kıyafetlerini gördükçe kadınlık nâmına utandığını söyleyen Hâlide Nusret, kadınların bu hâle gelmesine erkeklerin (bunu alkışlayan gazeteciler, övgüler yazan şairler vb.) sebep olduğunu söylemiştir.

Aslolarak bu kadınların dine ve millete karşı lâkaydâne tavrından (İzmir’den esen hüznün rüzgârını boyalı dudaklarla ve şen kahkalarla karşılamalarından) rahatsız olan yazar, bu lâkayd tavırları yıkılma ve bozulmanın sebebi olarak görmüş, sözlerini şöyle tamamlamıştır:

“Haydi aziz hemşireler, daldığınız gaflet artık uykusundan uyanın. On üç asırlık din, altı asırlık saltanat; ümidini sizin temiz, sizin ateşli ruhlarınızdan da bekler!”

Hâdisât-ı Eyyâm, s.256

Ferit Paşa ve Tevfik Paşa'nın Sulh Konferansı'na gidecekleri ve meclis-i mebûsânın tekrar toplanacağı nakledilmiş, Bursa'da *Barfe-i İrşâd* adıyla çıkmaya başlayan haftalık mecmuaya dâir duyuru yapılmıştır.

Sene 1, Sayı 30, 20 Ramazan 1337/19 Haziran 1335/19 Haziran 1919, Perşembe

Nasâiyih-i Kur'âniyye [I], Fâtih Dersiâmlarından Ömer Nasûhî, s. 257-261

Ömer Nasûhî [Bilmen], makale için Ramazân-ı Şerîfin ilk cumasında Fâtih Câmî-i Şerîfi kürsüsünde verdiği vaazın özeti olduğunu söylemiş ve Tevbe Sûresi'nin 32. âyet-i kerîmesini¹⁶⁶ açıklayarak başlamış, bu bağlamda Bakara Sûresi'nin 17. âyet-i kerimesini¹⁶⁷ ve Enbiyâ Sûresi'nin 22. âyet-i kerimesini¹⁶⁸ de hatırlatmıştır.

Dinin ve özellikle dinî terbiyenin sosyal hayat üzerindeki etkilerinden bahsedilmiş, batının ilim ve sanayisini almak yerine, bize uygun olmayan yaşantı tarzını benimseyenler eleştirilmiştir. Yazı sonra sayılarda devam etmiştir.

Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [II], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 261-263

Aynı başlıklı bir önceki makalenin devâmı olan yazıda esâtir (efsane, mitoloji), kehânet ve irâfet (kahinlik) gibi ilimlerden bahsedilmiş ve bu konularla ilgili olarak başka kaynaklardan da bilgiler aktarılmıştır.

Dünyânın En Büyük “Put”uyla Çekilmeyen Medrese Saltanatı, Konya: Fahreddin, s. 263-266

İnsanın başına gelebilecek en büyük felâketin yaratıcısını tanımamak ve ondan gayriye ibâdet etmek olduğunu söyleyen yazar, putperestliğin cehâletten kaynaklanan bir cinâyet olduğunu söylemiştir.

Maddî âlemdeki putların akıl sâhipleri tarafından yok edildiği, asıl büyük putun mânevî âlemdeki “hevâ-yı nefsânî” (nefsin istekleri) olduğu ve bu putun ağaçtan, taştan

¹⁶⁶ Tevbe, 9/32: “Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar, Allah da razı olmuyor. Fakat kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlamayı diliyor.”

¹⁶⁷ Bakara, 2/17: “Onların durumu, bir ateş yakanın durumu gibidir. (Ateş) çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların (gözlerinin) nurlarını giderdi ve onları karanlıklar içinde bıraktı, artık görmezler.”

¹⁶⁸ Enbiya, 21/22: “Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.”

yapılan putlara tapmayacak olan akıl sahiplerini de etkisi altına aldığı söylenmiş ve onunla mücadelenin neden “cihâd-ı ekber” (en büyük cihad) olduğu anlatılmış, medrese saltanatını çekemeyecek şeyin de yine o “hevâ-yı nefsânî putu” olduğu söylenmiştir.

Dârü'l-Fünûn Talebesi'nin Oruç Hakkındaki Zehâbını Tashîh, Edib Ayıntâbî, s. 266-268

Makale, *İ'tisâm*'ın 23. sayısında neşredilen “Dârü'l-Fünûn Talebesinin *İ'tisâm*'ın Neşriyâtına Mukâbelesi” başlıklı yazıda oruç hakkında beyân edilenlere Ahmed Şîrânî Efendi tarafından cevap verilmemesi üzerine kaleme alınmış, konunu şer'îen açıklanmıştır.

Bir Âh-ı Tahassür, Nazilli: H. Bekir Sıdkı, s.268-272

I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaşmış ve Ruslara esir düşmüş olan yazar savaşa ve esirlik hayatına dâir hâtıralarını anlatmış, kendisi Rusya'dayken meydana gelen Bolşevik ihtilâli sâyesinde karışıklıktan faydalanarak esaretten kurtulup deniz yoluyla Batum'a geçişini nakletmiş ve 1 Eylül 1332 (14 Eylül 1916) tarihinde babasına Batum'dan yazdığı mektubu ve kendisine annesi tarafından yazılan cevâbı da yazısına eklemiştir.

Sene 1, Sayı 31, 26 Haziran 1335/27 Ramazan 1337/26 Haziran 1919, Perşembe

Nasayih-i Kur'âniyye [II], Ömer Nasûhî, s. 273-278

Bir önceki sayıda neşredilmiş olan vaaz dökümünün devâmı olan yazıda, Tevbe Sûresi'nin 32. âyet-i kerimesinin açıklanmasına devam edilmiş, asr-ı sâadet ve sonrasındaki İslâm devletlerinden bahsedilmiş, İslâm'ın ilerlemeye engel olmadığı anlatılmıştır. Millet uyanmaya davet edilmiştir.

Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı?[III], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 278-281

Önceki sayıdan devam eden makalede yine kehânet ilminden bahsedilmiş İslâm âlimlerinin bu konudaki yorumları nakledilmiş, bunun yanında ferâset (sezgi) ve ilhâm-i ecinne (cinlerden bilgi alma) kavramlarını açıklanmış, câhiliyye devrinde ve İslâm'ın ilk yıllarında hâtif sesler duymanın yaygın olduğu, ilgili âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra ise bu seslerin ve ilhâmâtın kesildiği, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) -ortaya çıkması muhtemel-yalancı kâhinlere başvurmayı yasakladığı söylenmiş ayrıca zecr, tetayyür, ıyâfet, tırık gibi

farklı adlarla anılsa da hepsi de falcılık emeline dayanan diğer câhiliyye ilimleri hakkında da bilgi verilmiştir.

Tesettür-i Nisvânın Şer‘an ve Mantîken ve Vicdânen Luzûmu, Çorumlu Kürd Mustafa, s. 281-284

Makale, başlığında da zikredilen üç bölümden oluşmuştur.

Şer‘an lüzum bölümünde Nûr Sûresi’nin 31. âyet-i kerîmesi¹⁶⁹ açıklanmış, Ahzâb Sûresi’ne ve ilgili hadîs-i şerîflere değinilmiştir.

Sonrasında mantîkî lüzuma dâir açıklamada bulunulmuş, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) ahlâkının Kur‘ân ahlâkı olduğu, hâliflerinin de bu yoldan gitmesi gerektiği, dolayısıyla hükûmetin aslî görevinin de dinî hükümleri yaşanır kılmak olduğu söylenmiştir.

Vicdânî lüzumuna dâir açıklamaların yapıldığı bölümde ise bakış açısı daha çok “kişinin eşini kıskanması” noktasından olmuştur.

Ramazanda Sâimlerle Mufturlar!, Biga: A. K., s. 284-286

Oruç tutmanın hükümleri ve sosyal hayat üzerindeki tesirleri ele alınırken, bu hükümlerin hikmetleri de anlaşılmaya çalışılmış, yazar orucun bireyler arasındaki samimiyeti artırdığını kaydetmiş ve en güzel faydasının bu olduğunu söylemiştir.

Muhterem Bir Huzûra, Biga’da Dağıstanîzâde Hâfız Abdullah İrfân, s. 286-288

I. Dünya Savaşı esnâsında cephede bulunmuş olan yazar, döndüğünü ve artık yazıları okumak vasıtasıyla da olsa Ahmed Şîrânî Efendi ile sohbet etmenin mutluluğunu yaşadığını söylemiş, bundan sonra kendisinin de *İ’tisâm*’a yazılarıyla destek olmak istediğini belirtmiştir.

Sene 1, Sayı 32, 11 Şevval 1337/10 Temmuz 1335/10 Temmuz 1919, Perşembe

¹⁶⁹ Nûr, 24/31: “Mü’min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Açıkta kalanlardan başka süslerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!”

Nasâiyih-i Kur’aniyye [III]¹⁷⁰, Fâtih Dersiâmlarından Ömer Nasûhî, s. 289-291

Nahl Sûresi’nin 90. âyet-i kerimesinin¹⁷¹ açıklanmasıyla başlanmış bu bağlamda Rum Suresi 41. âyet-i kerîmenin¹⁷² hatırlatıldığı kısımda yazı bu sayı için tamamlanmış, devam edeceği bildirilmiştir.

Ehâdis-i Şerîf Tercümesi, Burûsa: Sultânî Muallimlerinden M. Hilmî, s. 292-293

Birbirinden farklı konularda yedi hadîs-i şerîfin tercümesi yapılmıştır.

Na‘t-ı Şerîf, Dârüşşafaka Edebiyat Muallimi Muhyiddin, s. 293-295

Müstefîlün/müstefîlün/müstefîlün/müstefîlün vezninde yazılmış, kaside formunda yirmi beyitlik bir na‘t-ı şerîftir.

Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [IV], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 295-298

Çeşitli isimlerle anılan falcılık ilimlerini açıklamaya devâm eden Tâhirü’l-Mevlevî, Hz. Muhammed’in bu alışkanlıkları yasaklayışını anlatmış, kendisinin (s.a.s.) bazen tefe’’ül ettiğini fakat hiçbir zaman teşe’’üm etmediğini de eklemiştir.

Mânâsında olumsuzluk barındıran isimleri müsbetleriyle değiştirmenin de Hz. Muhammed’in (s.a.s.) âdeti olduğunu söyleyen Tâhirü’l-Mevlevî, konuyu örneklerle desteklemiştir.

Makalede açıklanan diğer ilimler ise, kişinin toprak üzerinde bıraktığı izlerden ve iki kişinin azalarından yararlanarak fikir yürütme işlemi olan “kıyâfetü’l-eser” ve “kıyâfetü’l-beşer” olmuş, yine bahisle ilgili olarak da peygamberimizin uygulamaları ve bazı mezhep imamlarının yorumları aktarılmıştır.

Taşra Mekâtibinin Hâl-i Sâbık ve Lâhiki, Eğirdir: Müntesibîn-i İlmiyyeden: Hâfız Sabri, s. 299-303

¹⁷⁰ Başlığa düşülen dipnotta, makalenin Ramazan ayının ikinci, üçüncü ve dördüncü haftalarında Fâtih Câmiî kürsüsünde verilen vaazların özeti olduğu belirtilmiş, yazı “geçen nüshadan mâba’d” notuyla başlamıştır.

¹⁷¹ Nahl, 16/90: “Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alınız diye size böyle öğüt veriyor.”

¹⁷² Rum, 30/41: “İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”

İnsalığı medenileştirecek şeyin ilim olduğuna kanaat eden yazar, ilim yuvalarının yeniden uyandırılması için, âcil yardıma ihtiyaç olduğunu söylemiş ve ibtidâî mektep programları üzerine fikir beyân etmiş, eleştiri ve önerilerde bulunmuştur.

Eserler ve Teessürler: Lerzeler İçinde!!! VII, Ali Tayyâr Rahmi, s.303-304

Geçmiş ve şimdi arasında karşılaştırma yapan yazar, on yıl önce köhne bir idâreden kurtulduğuna sevinirken sonra kendisini daha beter bir hükûmet altında bulduğunu söylemiş, altı senede içerdekiler hâricinde dışarıda üç savaş yaşandığını, bu savaşlar sırasında ahlâkî ve dinî hislerin de kaybedildiğini dile getirmiştir.

Teşekkür ve İ'tizâr, s.304

Gelen bayram tebrikleri için teşekkür edilmiş, cevap yazılamadığı için mektup ve kart gönderenlerin affına sığınılmıştır.

Neşriyattaki bir haftalık aranın bayram sebebiyle verilmiş olduğu duyurulmuştur.

Sene 1, Sayı 33, 18 Şevval 1337/17 Temmuz 1335/17 Temmuz 1919

Nasâyh-i Kur'âniyye [IV], Fâtih Dersiâmlarından Ömer Nasûhî, s.305-308

Yazar önceki makalesinde zikretmiş olduğu Nahl Sûresi'nin 90. âyet-i kerimesinin tefsirine devâm etmiş (adâlet kavramını farklı açılardan derinlemesine işlemiş), bu bağlamda Enfâl Sûresi'nin 115. âyet-i kerîmesini¹⁷³ ve İsrâ Sûresi 29. âyet-i kerîmesini¹⁷⁴ hatırlatmış, konuyla alâkalı olarak hadîs-i şerifler nakletmiş ve bu hükümleri sosyal hayatla bağdaştıran örnekler vermiştir. Makale sonraki sayılarda devam etmiştir.

Halkı Câhil Vâizlerin Elinden Kurtarmak Lâzım, Tâhirü'l-Mevlevî, s. 308-312

Tâhirü'l-Mevlevî, bayram namazı için gittiği camide sohbet için kürsüye çıkan vâizin A'lâ Sûresi 14. âyet-i kerîmeyi okuması fakat âyet-i kerîmenin kast ettiği mânâ ile alakasız açıklamalarda bulunması, dinin ilerlemeye engel olmayışı hakkında yine konuyla alakası

¹⁷³ Enfâl, 8/115: "Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"

¹⁷⁴ İsrâ, 17/29: "Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!"

olmayan örnekler vermesi, yetimlerin hakları konusunda da Hz. Muhammed'in (s.a.s.) anne ve babası hakkında yalan yanlış bilgiler uydurması üzerine bu makaleyi kaleme almıştır.

Öncelikle vaaz kelimesinin anlamını vermiş, vaazdan maksadın ne olması gerektiğini anlatmış, halkın bilgilendirilmesi için hoca efendilere mümkünse vaaz kitapçıkları verilmesi önerilmiştir.

Tevhîd-i Mehâkimin Tevlîd Ettiği Netâicden Bir Numûne, Biga: Dağıstânîzâdelerden Hafız Abdullah İrfan, s. 312-314

Mahkemelerde birlik sağlanması amacıyla Mehâkim-i Şer'îyye'nin, Mehâkim-i Nizâmiyye'ye bağlanmasını eleştiren yazar, bu durumun mahkemelerde birlik sağlamaktan çok onların sayısını artırdığı yönünde görüş beyan etmiş ve bu görüşünü örneklerle desteklemiştir.

Anadolu'da Kravatın Te'sirâtı, Turhal: Sarializâde Mahmûd Nedim, s. 314-316

İlerleme ve gelişme için gerekli olan yegâne şeyin eğitim olduğunun herkesçe bilinmesine rağmen eğitime gereken önemin verilmediğini düşünen yazar, özellikle köylerde bu durumun daha da vahim bir hâl aldığını, köylülerin eğitim sistemine karşı bir nefret beslediklerini tespit etmiştir.

Yazının ilerleyen kısımlarında köylülerin cahilliği sebebiyle iyi giyimli bir kimsenin -devlet adamı olsun ya da olmasın- köylerde her istediğini yaptırabiliyor olmasına dikkat çekilmiş ayrıca köy tasvîri için Mehmet Âkif'in "Batı ve Doğu" şiirinden faydalanmıştır.

Bir Meb'ûsun Lâhika-i Hâtırâtından IV, Ebus's-Suâd Süleyman Nihad, s.317-319

Süleyman Nihad, 26. sayıda neşredilmiş olan "Ma'nevî Sarhoşluk Hakkında" isimli makalesinin devâmı olan bu yazısında, öncelikle –Hüseyin Hulki Bey, Milaslı İsmâil Hakkı gibi- bazı doktorların görüşlerine yer vermiş, bu doktorların hastalıkların genel olarak dine aykırı yaşamaktan kaynaklandığını söylediklerini aktarmıştır.

Güyâ Avrupa devletlerine yaranabilmek için, önce peygamber ahlâkından uzaklaşıldığını, insanın fitratına aykırı işlerin çoğaldığını dile getirmiş ve bu noktada barış

hâlinin devam edip etmeyeceği konusunda endişeli olsa da hükûmeti göreve çağırmış, çeşitli önerilerde bulunmuş, gidişât düzelmecek olursa da başa gelebilecekler için kendi tecrübeleri üzerinden tahminlerde bulunmuştur.

Tesellî, İskeçeli Sâdık Hulûsi, s. 319

Ahmed Şîrânî Efendi'ye atfedilmiş, altı beyitten müteşekkil fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün vezninde bir şiidir.

Kârilerimize bir Mektûb, s. 320

Abonelik ücretlerinin tahsîl edilememiş olmasından ve bu konunun derginin devamlılığı için önemli oluşundan bahsedilmiştir.

Düzce Hürriyet ve İ'tilâf Şu'besinden Bir Telgraf, s. 320

Altında otuz iki üyenin ismi bulunan telgrafta, Sabri Efendi'ye karşı –fırka içinde-sergilenen muhâlif davranışların kınandığı bildirilmiştir.

Sene 1, Sayı 34, 24 Temmuz 1335/25 Şevval 1338/24 Temmuz 1919

Nasâyah-i Kur'âniyye [V], Ömer Nasûhî, s.321-323

Bir önceki sayıdan devam eden yazıda, adâlet kavramının açıklanmasına devâm edilmiş, “Adâlet mülkün temelidir.” sözü örneğinde bir memleketin ancak adâletle yaşayabileceği de anlatılmıştır.

Bu bağlamda milletin işlerini irâdesinde bulunduran halîfe ve onun vekili bulunan hükûmet adamlarının görevlerine değinen yazar, bu makamda olup da sorumluluklarını yerine getirmeyenlerin iktidarlarının meşru sayılamayacağını da söylemiştir.

Cahiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [V], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 324-327

Serinin bu sayıdaki kısmına attan anlamak, hâlis at yetiştirmek ve binicilik gibi husûsîyetleri içinde barından “ilm-i hiyel”le başlayan yazar, atların yetişme ve terbiyesine Rasulullah'ın de önem verdiğini söylemiş, bu konuda nâzil olan âyet-i kerîmeler ve buyurulan hadîs-i şerîfler nakledilmiştir. Seri sonraki sayılarda devam etmiştir.

Musa Kâzım Efendi, Cebecizâde, s. 327-330

İttihâd ve Terakkî üyelerinin yargılandıkları davalar sonrasında Musa Kazım Efendi'nin almış olduğu ceza üzerine (Divan'da alınan 15 yıl kürek cezâsı kararı padişah tarafından bozularak sürgüne çevrilmiştir.) kaleme alındığı anlaşılmakta olan yazıda öncelikle ulemânın halk nazarındaki konumu ve değeri işlenmiş, Musa Kazım Efendi'nin hayâtından, verdiği derslerden ve -isteyerek ya da istemeyerek- siyâsete dâhil olma sürecinden bahsedilmiştir. Yazara göre, din düşmanlarının asıl zarar vermek istedikleri şey ulemânın halk arasındaki saygınlığıdır. Makalenin Edirne'de neşredilen *İ'tilâf* gazetesinden alındığı bildirilmiştir.

İ'tisâm, s. 330

Musa Kâzım Efendi'nin aldığı cezâ hakkındaki görüşlerin ayrıca bildirileceği duyurulmuştur.

Dîn, Yine Dîn, Dâimâ Dîn, Eyyûb Sultân: Hâfız Bâkî, s. 330-331

Dini gereksiz görenlere karşı çıkmak için kaleme alınan yazıda, İstanbul'da çeşitli gayr-i ahlâkî mekânların açılması, dinsizliğin yayılmaya çalışılması eleştirilmiş; halkın da bu gibi durumlarda sessiz kalmaması gerektiği söylenmiştir.

Anadolu'ya Munsifâne Bir Nazar, Nazilli: H. Bekir Sıdkı, s. 332-334

Ahlâk olgusundan ve ahlâkın insan hayatı için taşıdığı önemden bahseden yazar, müslümanları felâkete uğratan sebep olarak ahlâkın bozulmasını göstermiştir. Yazar hoşnut olmadığı durumları -gençlerin evlenememesinden tarlalardaki çekirge istilâlarına kadar- geniş bir yelpazede Nazilli örneği üzerinden anlatmış, sorumlu kişilerin toplumun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ince ince bir program yapmasını ve bu programın ciddiyetle uygulanmasını istemiştir.

Evkâf İdâresinden Şekvâ, Ayıntab Müderrisi Edib, s. 334-335

Antep'te hâlihazırda vakıfları bulunan camilerin Evkâf Nezâreti'ne bağlandıktan sonra bakımlarının aksadığı, görevlilerin maaşlarının düzenli ödenmediği kaydedilmiş ve yazar bunun bilinçli bir yıpratma politikası olduğunu fakat sonradan anlaşıldığını dile

getirmiştir. Maaşların düzenli olarak ödenmeyişi sebebiyle bu mesleklere tâlebin azaldığını ve medreselerin boşaldığını söyleyen yazar, acil bir ıslah çalışmasına ihtiyaç olduğunu duyurmuştur.

İ'tisâm İdâre-i Ulyâsına, Bolvodin: Müderris Yûnuszâde Ahmed Vehbî, s. 336

“17 Mayıs 335 tarihinde Cuma günü alaturka saat üçte şehrimiz çay istasyonunu teşrîf eden şehzâde-i civanbaht Adurrahim Efendi hazreteri huzûrunda kırâat olunan manzumedir.” notuyla neşredilmiş 11 beyitlik bir manzumedir.

Sene 1, Sayı 35, 2 Zilkâde 1337, 31 Temmuz 1335, 31 Temmuz 1919, Perşembe

Nasâyih-i Kur'âniyye [VI], Fâtih Dersiâmlarından Ömer Nasûhî, s. 337-342

Serînin 32. sayıda neşredilen kısmında tefsîrine başlanılan Nahl Sûresi 90. ayet-i kerîmenin açıklanmasına devam edilmiş, ihsân kavramı ve ta'zîm-i Emrullah (Allah'ın emirlerine karşı saygılı olma) konuları işlenmiş, mü'minler arası uhuvvetten ve müslümanların çalışkan olması gerektiğinden bahsedilmiş, bir devletin gücünü belirleyen şeyin iktisad olduğu ve bunun ancak çalışarak elde edilebilecek bir kuvvet olduğu anlatılmıştır. Ayrıca ihsan kavramı dâhilinde akrâba ve hasımlara, din kardeşlerine karşı gücü yettiğince maddî yahut ilmî yardımda bulunmanın gerekliliği de anlatılmıştır.

Bu konularla ilgili olarak Fetih Sûresi'nin 29. âyet-i kerimesi¹⁷⁵, Mâide Sûresi'nin 2. âyet-i kerimesi¹⁷⁶, çeşitli hadîs-i şerîfler ve manzûmeler da nakledilmiştir.

Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı [6], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 342-344

Tâhirü'l-Mevlevî yazısının bu bölümünde “ilm-i tıbb”dan bahsederken Arapların bu ilmi Keldânîlerden aldığını söylemiş, tedâvî şekilleri değişse de bu işlemlerin (okuyup

¹⁷⁵ Fetih, 48/29: “O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lutuf ve rızasına talip olarak hep rûkûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil'deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaad etmektedir.”

¹⁷⁶ Mâide, 5/2: “Ey iman edenler! Allah'ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin büyük lutuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm'a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Harâm'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir.”

üfleme, ilaç verme, cerrâhi müdâhelede bulunma vb.) daha çok kâhinler tarafından yapıldığını, fakat kâhin olmayan tabiblerin de olduğunu aktarmıştır. Bunların yanında sağlıklı ilgili -vebâya karşı kişinin üstünde tavşanın topuk kemiği taşıması gibi- halk inançları da nakledilmiştir.

Şerât-i mutahhara emrettiği ibadetlerle kişiye temizlik, hareket, mide sağlığı ve hava değişikliği gibi hususiyetler sağlamakla birlikte yasakladığı yiyeceklerle de yine hastalıktan korumuş, bunlarla birlikte eğer kişinin tedaviye ihtiyâcı varsa devâsının aranmasını öğütlemiştir. Eğer tedaviye değil teselliye ihtiyâcı varsa da buna binâen okunabilecek sûreler, duâlar ve genel olarak tedâvi konusunda buyrulan hadîs-i şerîfler de yazar tarafından okuyucuya aktarılmıştır.

Terbiye-i Dîniyye, M. Nâci, s. 344-346

M. Nâci öncelikle toplumun en küçük birimi olarak milli ve dinî terbiyenin aktarılması görevini üstlenmesi bakımından âilenin öneminden bahsetmiş, bu noktada âile reis ve reiselerinin lâkaydî davranışlarının topluma nasıl mâl olduğunu anlatmıştır.

Aileden sonra okullardaki din eğitime de değinen yazar, bu eğitimin nasıl olması gerektiğiyle ilgili olarak Avrupa'dan örnekler göstermiş, öğretmenlerde bulunması gereken özellikleri de kendince ifâde etmiştir. Bu konuda husûsî olarak konferanslar düzenlenmesi gerektiği, hem asrî hem de millî olmak için dinî terbiyeye ihtiyaç olduğu ve bundan sonra da yine böyle olacağı vurgulanmıştır.

Âlem-i İslâm ve Hilâfetin Kudsiyyeti, Sultân Selîm Hatîbi Hâfız Mehmed Emîn, s. 346-348

“Edirne’de münteşir *İ’tilâf* gazetesinden” alt başlığıyla neşredilmiş olan makalede hilâfetin tanımı yapılmış, halîfe olan kişinin hâkimlik, din muhafızlığı, İslâm askerlerinin başkumandanlığı olmak üzere üç sıfatı hâiz olduğu belirtilmiştir. Bu üç sıfatı taşıdığı için milyonlarca Müslümanın halîfeye sığındığı, bu sebeple de halîfeye “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” dendiği aktarılmış ve bu kavram ayrıca açıklanmıştır.

Yazının devamında halîfelik müessesinin neden gerekli olduğunu açıklayan yazar, müslümanlara bu müessesenin kıymetini bilmeyi öğütlemiştir.

Muğfil Bir Serâbın Acı Hâtırâtı, Müslimzâde, s. 348-350

O dönemde milli bayram olarak kutlanan 10 Temmuz günü (meşrûtiyetin ilanının yıl dönümü) için kaleme alınan yazıda, bu günün millet için sevinçle karşılanacak bir gün olması gerekirken, acı hatıraları canlandırdığı ifâde edilmiştir.

Millete umut vaadedildiği fakat verilen sözlerin tutulmadığı anlatılmış, vaadedilen özgürlüğün halk için susuz kalmış kimselerin çölde gördüğü serap hükmünde olduğu söylenmiş, halkın meşrutiyetten beklentileri ve elde ettiği sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Olumsuz sonuçları sebebiyle meşrûtiyeti kötü görenlere, yanı sıra sebep olanın meşrûtiyet değil onu kullanan kişiler olduğu hatırlatılmış, meşrutiyetin ancak bir âlet olduğu söylenmiştir. Yazının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Gazel, Dârü’ş-Şafaka Edebiyat Muallimi Muhyiddin, s. 351

Beş beyitten müteşekkil, mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/mefâ‘îlün vezninde bir manzûmedir.

Mühim Bir Eserin Tercümesi, M. Feyzî, s. 351-352

Hristiyan bir müellif olan F. De Lamennais’in –Ernest Renan’ın da önsöz yazdığı– “Millet Hakkında Tedkîkât” isimli eserinin çevirisinin bir sonraki sayıdan itibaren tefrika halinde yayımlanacağı duyurulmuş, yazar ve eseri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

İ‘tisâm¹⁷⁷, s. 352

Medâris-i ilmiyye târih hocalarından Mehmed Cemil Bey’in Vecîzeler isminde bir kitap neşretmeye başladığı duyurulmuştur.

Sene 1, Sayı 36, 9 Zilkade 1338/7 Ağustos 1335/9 Ağustos 1919, Perşembe

Nasâiyih-i Kur’âniyye [VII], Fâtih Dersiâmlarından Ömer Nasûhî, s. 353-356

Nahl Sûresi 90. âyet-i kerîmenin tefsîrine devâm edilmiş, Allah’ın insana akıl, gadap, şehvet ve vehim olmak üzere dört kuvvet verdiği söylenmiş ve bu kavramlar açıklanmıştır.

¹⁷⁷ Bu ilan sayfa sonunda başlıksız olarak yayımlanmış olup, buna benzer diğer ilanlar göz önünde bulundurularak tarafımızca başlık eklenmiştir.

Şehvet kuvvetinin insan için gerekliliği ve dinin bu konuda insanı sorumlu tuttuğu şeyler ve çizdiği helâl dâirenin gerekliliği ve yeterliliği örneklerle açıklanmış bu aşamada tesettürün amacı ve gerekliliğine de değinilmiştir. Konuyla ilgili olarak İsra Sûresi 32. âyet-i kerimesi¹⁷⁸ ve Ahzâb Sûresi 59. âyet-i kerimesi¹⁷⁹ nakledilmiştir.

Câhiliyyet Devrinde Ne Gibi İlimler Vardı? [7], Tâhirü'l-Mevlevî, s.356-360

Yazısının bu bölümde “ilm-i ta'bîr”i anlatan Tâhirü'l-Mevlevî, bunun görülen bir rüyâyı tevil etme ve ondan bir takım mânâlar çıkarma ilmi olduğunu söylemiştir.

Sahih rüyaya İslâm'ın da kıymet verdiğini dile getiren yazar, Taşköprizâde'nin Mevzûâtü'l-Ulûm adlı eserinden de konuyla ilgili alıntılar yapmış, ilgili hadîs-i şerîfleri ve meydana gelen hâdiseleri nakletmiştir.

Hukûk-i Âile Karâr-nâmesi'nin Lağvı Münâsebetiyle, Çorlu: Akseki Kadı ve Mahkeme-i Bidâyet Reîs-i Sâbıkı Alaaddîn Rûhî s. 360-363

Yazı, Hukûk-i Âile Karâr-nâmesi'nin -eşler arasında çıkacak olan ayrılıkların nasıl hallolacağını anlatan- 130. maddesi ile ilgili görüşlerin bildirilmesi adına kaleme alınmıştır.

Yazar, bu maddeyi ne kadar önemli bulduğunu anlatmış, bundan önceki –sadece erkeklere boşama hakkı veren- uygulamayı dine aykırı bulup erkeklerin gururunu okşayan bir hüküm olarak nitelemiş, kadına da boşanma hakkı verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Meb'ûs İntihâbâtı ve Mes'uliyet, Burûsa: Muhammed Âlim, s.363-364

Milletvekili seçimleri ile ilgili olarak seçim sırasında halka düşen vazifeleri anlatmak için makalesini kaleme alan yazara göre seçim bir hayat memat meselesidir ve bu konuda gaflet göstermek din ve vatana karşı büyük bir cinâyettir.

Halka düşen iki önemli görev olduğunu söyleyen yazar bunları seçim esnâsında fırkacılık hislerine kapılmadan memleket için dinî ve ahlâkî hisleri yüksek, bu konularda

¹⁷⁸ Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.

¹⁷⁹ Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.

sorumluluk sahibi olabilecek kişileri seçmek ve “benim neme lazım” demeksizin oy kullanmak şeklinde sıralamıştır.

Millet Hakkında Tedkîkât, M. Feyzî, s. 365-367

Tefrikanın bu kısmında öncelikle millet kavramının anlamı ve mâhiyeti işlenmiş, bu bağlamda tarihsel süreçteki çeşitli anlamlandırılmalar sonucunda “millet”in hâkim bir grubun yönetimi altında bulunan diğer -mahkûm- insanlar olduğu söylenmiş ve makalede bu anlamda kullanılacağı belirtilmiştir.

Cemiyetin millet ile kâim olduğu dile getirildikten sonra millet bir ağaca benzetilmiş ve bu benzetme üzerinde millet-ferd, kânun-terakkî, millete âit geçmiş-gelecek gibi olguların birbiriyle ve din ile bağlantıları tasvir edilmiştir.

Yazı sonraki sayılarda devam etmektedir.

Na‘t-ı Nebevî, Emîn Hâkî, s. 368

Mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/mefâ‘îlün vezninde kaleme alınmış, beş beyitten oluşan gazel şeklinde bir na‘ttır.

Peyâm’ın İntişârı, s. 368

Peyâm gazetesinin tekrar neşredilmeye başlanacağı haber verilmiş ve Ali Kemal Bey hakkındaki fikirler dile getirilmiştir.

Sene 1, Sayı 37, 14 Ağustos 1335/16 Zilkade 1337/14 Ağustos 1919, Perşembe

Nasâyah-i Kur’âniyye [VIII], Fâtih Dersiâmlarından Ömer Nasûhî, s.369-373

Nahl Sûresi’nin 90. âyet-i kerimesinin tefsiri bağlamında bir önceki yazının sonunda değinilmiş olan kadının tesettürü, geçimini sağlamak için çalışması, tesettürün çalışmaya engel olması gibi bahisler biraz daha açılmıştır.

Yazar, bu konuda –mâişetini elde etmeye mecbûr olan kadınlar için- tesettürün terki yolunu kapatmış, tesettürlerine hâlel getirmeyecek ve nâmahrem erkeklerle muhatap olmalarını gerektirmeyecek geçim kapılarının açılması gerektiğini söylemiştir. Güya kadınları savunan bazı erkeklerin de bu konudaki asıl dertlerinin kadınların çalışması olmadığını ifâde

etmiştir. Bu bahiste Ahzâb Sûresi'nin 33. âyet-i kerimesi¹⁸⁰ ve Nur Sûresi'nin 19. âyet-i kerimesi¹⁸¹ de nakledilmiştir.

Sonrasında âyet-i kerimede geçen “münkirât” ve “bağy” terimlerini açıklamış ve makale dua ile tamamlanmıştır. Bu sayıdaki bölümde sansüre uğrayan satırlar olmuştur.

Câhiliyyet Döneminde Ne Gibi İlimler Vardı? [VIII-A], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 373-376

Yazısına “ilm-i ensâb” ile başlayan Tâhirü'l-Mevlevî, bu ilmin Arapların neslen hangi silsileye mensûb olduklarını bildirdiğini söylemiş ve Arap kabileleri hakkında bilgi vermiştir.

Yazara göre Araplar için nesebin bu kadar önemli olmasının sebebi, Arapların etrafında birleştikleri bir din ve -konargöçer olmaları sebebiyle- bir vatan olmamasıdır. Bu bağlamda onları toplumsal olarak birlikte tutan şey ancak kan bağlarıdır.

Hz. Muhammed'in nesebinden ve Hz. Ebu Bekir'in bu konuda ne kadar bilgili olduğundan bahseden yazar, şeriatin neseb kayıtlarını tutmayı hem onayladığından hem de yasakladığından bahsetmiş ve bu konudaki açıklamalarını sonraki sayıya bırakmıştır.

Kolera ve İspirto Hastalığı Sarhoşluk Hakkında Mühim Bir Nasihat, Lokman Hekim, s. 376-378

Öncelikle kolera hastalığı, menşei olan ülke ve korunma yöntemleri bakımından anlatılmış, korkutucu ve ölümcül bir hastalık olduğu fakat yine de tedavi edilebildiği kaydedilmiştir.

Yazar bunların üzerine ispirto hastalığı dediği sarhoşluktan bahsetmeye başlamış ve sarhoşluğun koleradan daha tehlikeli olduğunu ileri sürmüştür. İspirtolu içkilerin tıbbî zararlarından bahsetmiş, bireyleri bu alışkanlıklardan men edecek cemiyetlerin kurulmasını istemiş ve insanları böyle içeceklerden uzak durmaya davet etmiştir.

¹⁸⁰ Ahzâb, 33/33: Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah'ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir.

¹⁸¹ Nûr, 24/19: Mûminler arasında ahlâksızlığın yaygınlaşmasını isteyenlere dünyada ve âhirette can yakıcı bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Hayâtî Mes'eleler I, Emîn Hâkî, s. 378-381

Emîn Hâkî Bey, kendisince önemli bulduğu güncel meseleleri on altı başlık altında toplayarak bir yazı dizisi oluşturmuş, serinin ilk yazısında “Harp Zâiyatları, Tahrîr-i Nufûs Mes'elesi, Harbiye ve Nufûs İstatistikleri, İstatistik Yapılabilir Mi?” başlıklı konuları işlemiştir.

Hayat Kavgaları, Turhal: Sarializâde Mahmûd Nedîm, s. 381-383

Güçlünün zayıf üzerindeki eziciliğini, haklı olanın değil güçlü olanın kazanmasını eleştiren yazar, Tevfik Fikret'in Haluk'un Vedâi isimli şiirinin bir kısmını da naklemiştir. Yazının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Gazel, Muhyiddin, s. 383

Beş beyitten müteşekkil fâ'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ulün vezninde bir manzûmedir.

Müderreslik Tevcîhâtı, s. 384

Medreselerde, çeşitli dersler için yapılmış olan müderres tayinleri duyurulmuştur.

Garib Bir İsnâd, s. 384

Peyam gazetesinin 9 Ağustos 1335 (9 Ağustos 1919) tarihli sayısında Mustafa Sabri Efendi ile ilgili yapılmış, “fuhuş için vesika verilmesine cevaz” konulu haberin, *İ'tisâm* tarafından -Mustafa Sabri Efendi'nin kendi açıklamasını beklemeksizin- tekzîb edildiği duyurulmuştur.

Sene 1, Sayı 38, 23 Zilka'de 1337/21 Ağustos 1335/21 Ağustos 1919, Perşembe

Hilâfet-i İslâmiyye ve İstiklâl-i Siyâsî, Ahmed Şîrânî, s. 385-387

Osmanlı Devleti'yle ilgili olarak verilecek kararların bütün müslümanları ilgilendirdiği hatırlatılmış, manda usulünün şer'an câiz olmayacağı söylenmiştir.

Makâm-ı Meşîhatin Sadâret-i Uzmâ'ya Mühim Bir Tezkiresi, s. 388-391

Mehâkim-i Şer'iyye'nin, Adliye Nezâreti'ne bağlanmasının yanlışlığı ve buna karşı verilmiş olan dilekçelerin sürekli olarak hükûmetten hükûmete devredilmesinden şikâyet

edilmiş, Mehâkim-i Şer‘iyye’nin müslümanlarca öneminden de bahsedilerek artık olumlu yahut olumsuz bir kararla bu meselenin neticelendirilmesi istenmiştir. (Dilekçe büyük punto ile neşredilmiştir.)

İ’tisâm, s.391-392

Bir önceki yazının önemine binâen büyük punto ile neşredildiği belirtilmiş, Makâm-ı Meşihat’in tezkiresinin yerinde ve haklı bulunduğu, müslümanların da bu isteğe destek verdiği duyurulmuştur. Makâm-ı Meşihat’e destek olmak adına kaleme alınmış olan bu yazının üçte biri sansüre uğramıştır.

Rütbe-i Vezâreti İhrâz Edebilmek İçin Ne Gibi Vezâyâyı Hâiz Olmalı, El-Hâc Hamdî, s.392-395

“Vezâret” ve ona akraba birkaç kelimenin lûgat mânâları verilerek konu vezirlik görevine getirilmiş ve bu konumdaki kişilerin görevlerinden bahsedilmiştir.

Bir Abbasî halîfesinin vezirinde bulunmasını istediği özellikleri kaleme aldığı mektubunu neşreden yazar, bu mektuptaki özelliklere ek olarak kendisi diploma hususuna da değinmiş ve bir vezirin her türlü ilim ve fen ile iç içe olması gerektiğini söylemiş, bütün bu özellikleri taşıyorsa da yine de vezir başıboş bırakılmamalı demiştir. Yazının yaklaşık olarak bir paragrafı sansüre uğramıştır.

Buhâra’da İlim ve Ulemâ [I], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 395-397

“Münâzara-i Müderris-i Buhârâyî Bâ Yek Nefer-i Frengî Der Hindistân Der Bâre-i Mekâtib-i Cedîde”¹⁸² isminde bir eser ile karşılaşan yazar, üzülen de olsa Buhara’daki ilim mecrâlarının düştüğü derekeleri ibret nazarlarına sunmak için kitabı çevirmeye karar verdiğini söylemiştir.

Fıtrat Buhârâyî’nin kitabın mukaddime kısmında müslümanlar arasındaki yeni-eski tartışmalarının sebep olduğu ihtilafları ve bu ihtilafların müslümanlara zarar verdiğini söylediğini okuyucuya ileten Tâhirü’l-Mevlevî, eseri tercüme etmiş ve kitabın ismine konu olan münâzara bahsini anlatmıştır.

¹⁸²Buharalı Bir Müderrisin, Avrupalı Bir Kişi ile Hindistan’da, Yeni Mektepler Hakkındaki Münazarası (Abdurraûf Fıtrat, *Münâzara*, Hikmet Matbaası, İstanbul, 1910)

Bu kısım hacca gitmekte olan bir âlimin yolda karşılaştığı bir Avrupalı ile sohbetini içerir ve bu sohbet sırasında Avrupalının Buhara hakkında sahip olduğu coğrafi bilgilere oranın yerlisi olan âlimin –Buhara’da bu ilimlerin okutulmuyor olması sebebiyle- yabancı kalışı gözler önüne serilmiştir. Tercümeyle sonraki sayılarda devam edilmiştir.

İştibâhlarım, Üsküdar Doğancılar’da Kaya Nûrî, s. 398-399

Şüpheleri gidermek amacıyla *İ’tisâm*’a soru sormak için kaleme alınan bu yazıda sorular şöyledir: müslüman erkeklerin ehl-i kitâb olan kadınlarla evlenmesine izin veriliyorken neden müslüman kadınların ehl-i kitâb erkeklerle evlenmesi men edilmiştir?; Hazret-i Havva’nın Hazret-i Adem’in kaburga kemiğinden yaratılmış olması konusunda şer’î deliller var mıdır, nelerdir?; Kendi mezhebinden başka bir mezheb ile amel eden kimsenin amellerinin durumu ne olur?.

İ’tisâm, s.399-400

Bir önceki yazıda okur tarafından yöneltilmiş olan sorulara, ilgili kaynaklar da gösterilerek cevap verilmiştir.

Peyâm’a Cevâbımızın Te’hîri, s.400

İçeriğin yoğunluğu sebebiyle *Peyâm*’a verilecek olan cevabın sonraki sayıda neşredileceği duyurulmuştur.

Sene 1, Sayı 39, 28 Ağustos 1335/30 Zilka‘de 1337/28 Ağustos 1919, Perşembe¹⁸³

Kırk Mısır’ı Bir Hüsnî Efendi’ye Fedâ Eden Ta‘at Zihniyetleri, Ahmed Şîrânî, s. 401-405

Mehâkim-i Şer‘iyye’nin Makâm-ı Meşihat’e iade edilmesi gerektiğinin ifâde edildiği yazıda, *Söz ve Akşam* gazatelerinde çıkan bazı makalelere de cevap verilmiştir.

Câhiliyyet Devrinde İlm-i Ensâb [VIII-B], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 405-408

¹⁸³ İlk sayfada Rumî tarih bölümünde sehven 29 Ağustos yazılmış olup, kapaktaki tarih esas alınmıştır.

Serinin bir önceki yazısında insanların din, vatan ya da akrabalık bağları etrafında toplanabileceği açıklanmış, Arapların cahiliyye döneminde daha çok akrabalık bağları etrafında toplanıldığı söylenmişti.

İslâmiyet'in kabulü ve yayılışından sonra artık yalnızca akrabalık bağları etrafında toplanmaya gerek kalmadığını ifâde eden Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Muhammed'in akrabayı korumayı öğütlediğini fakat bunda aşırıya kaçmayı yasakladığını, müslümanları haksızlık yapmış yahut başkasına karşı günah işlemiş olan akrabayı korumaktan men ettiğini söylemiştir.

Naklettiği âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler ile İslâmiyet'in soydan ziyâde takvaya önem verdiğini vurgulayan yazar, din kardeşliğinin akrabalıktan üstün olduğunu da anlatmıştır. Yazı devâm edecektir.

Envâ'-ı Ahlâk: Dünya ve Âhîret Vazîfeleri, Sultân Selîm Hatîbi Hâfız Mehmed Emîn, s. 408-410

Hâfız Mehmed Emin Efendi, vazifenin namus demek olduğunu ve sadece karşılığında para kazanılan görevlerden ibâret olmadığını söylemiş, müslümanların Allah'a karşı ve birbirlerine karşı olan vazifelerinden bahsetmiştir.

Yazara göre bütün bu vazifelerden herhangi birinin ihmâli kişiyi ahlaksız kılar ve bu ihmal kişiye ve çevresine zarar verir. Aksi olarak vazifenin îfâsı ise kişiyi hem bu dünyada hem de ahirette parlak ve sevinçli kılar.

Büyüklerin nasihatlerine uymayı ve sık sık iç muhâsebe yapmayı öğütleyen Mehmed Emin'in yazısı sonraki sayılarda devam etmiştir.

Bir Meb'ûsun Lâhika-i Hâtırâtından V, Isparta: Ebu's-Suâd Süleyman Nihad, s. 410-413

Süleyman Nihad, -ilk olarak 26. sayıda neşredilmiş olan ve 33. sayıda devâm eden- "Ma'nevî Sarhoşluk Hakkında" isimli makalesinin devâmı olan bu yazısında, 23 Ağustos 1334 (23 Ağustos 1918) tarihinde gittiği Cuma namazında yaşadığı bir olaya binâen okunan hutbeyi halkın anlayamadığını farketmiş ve yapılması gerekenlerle ilgili görüşlerini beyân etmiştir.

Akabinde hutbe sonrası okunan Nahl Sûresi'nin 90. âyet-i kerimesinin mânâsından da bahseden yazar, cumâ namazının farz olmasının hikmetlerine değinmiş, eskiden büyük camilerde cumâ namazı için toplanan köylünün orada birbirleri ile sohber ettiklerini ve geri döndüklerinde bu hallerini ve öğrendiklerini muhafaza ettiklerini söylemiştir. Her köye cami yapılmasıyla birlikte bu uygulamanın maalesef Rumeli, Kürdistan ve Anadolu'da tefrikalara sebep olduğunu tesbit etmiş ve bu hâlin düzeltilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Millet Hakkında Tedkîkât: Nev'-i Beşerin Başlangıcı-İnkişâfı, Muallim Feyzî, s. 413-415

Yazar, özetle “İnsan bedenden ve ruhtan oluşmuştur; ahlak, akıl ve tabiat bireyin içinde bir olurlar.” şeklinde bir çıkarım yapmış ve ahlak, akıl ve tabiat birlikteliği içinde din, hak, vazîfe gibi kavramları da işlemiştir. Din, nikâh, aile ve milleti insanın var olmasının zârûrî şartları olarak göstermiştir.

İnsanların bir kısmının “klan”lar halinde yaşarken bir kısmının yerleşik hayata geçtiğini kaydeden yazar, bu durumun sebep olduğu açılımları da kaydetmiştir. Serî devâm edecektir.

Peyâm'ın Setr-i Hakîkate Masrûf Mugâlatları, s.415-416

Peyâm gazetesinin yeniden neşredilmeye başlanması üzerine *İ'tisâm* tarafından yazılan tebrik ve öneri içerikli metnin Ali Kemal Bey tarafından yanlış anlaşıldığı, *İ'tisâm*'a karşı kaleme aldığı yazının asılsız iddialardan oluştuğu belirtilmiştir.

Sene 1, Sayı 40, 8 Zilhicce 1337/4 Eylül 1335/4 Eylül 1919, Perşembe

Hukûk-i Âile Karâr-nâmesi, Ahmed Şîrânî, s. 417-421

Karâr-nâmedeki hükümlerin –birkaç tanesi örnek gösterilerek- şerîate ve toplumsal yaşayışa uygun olmadığı anlatılmıştır.

İlmin Fenn-i Tebâbetle Mezci, Egirdir: Müntesibîn-i İlmiyyeden Hâfız Sabrî, s. 421-424

Daha eski zamanlarda medrese talebesi olanlardan bazılarının tıp eğitimi de verilerek, bu talebelerin eğitimleri sonucunda iki cenahtan da icâzet alarak mezun olduklarını söyleyen

Hâfız Sabri, tıp ilminin ve vücut sıhhatinin önemini vurgulamış; İslâm âlimlerinin bu ilme gereken önemi vermeyerek, tıbbi ecnebilere bırakmış olmalarından yakınmıştır.

Hekim Mustafa ve Milaslı İsmâil Hakkı Efendi'yi İslâmî ilimleri ve tıp ilmini kendilerinde birleştiren iki güzel örnek olarak gösteren yazar, önce bu iki cenâhın birlikte okutulmasının gerekliliğini anlatmış sonra da konuya dâir çözüm önerileri sunmuştur. Yazıda sansüre uğrayan kısımlar vardır.

Harbin Ahlâk Üzerine Te'sîrâtı, Âteşler İçindeyiz, Kadınlarımız, Emîn Hâkî, s. 424-427

Üç başlık altında neşredilmiş olan yazıya genel olarak bakılırsa; savaşın en büyük darbeyi –özellikle ticâret sahâsındaki- ahlâkî değerlerimize vurduğu, insanın rûhunun değerini kaybetmesinin (ibtizâl-i rûhînin) ebedî bir ölüm olduğu, kadınların dış görünüşleri ile değil müktesebatları bakımından medenîleşmesi gerektiği, ev idâresi ve çocuk yetiştirme işlerinin gözden düşürüldüğü fakat bu konunun “nesil yetiştirmek” bağlamında çok önemli olduğu gibi noktalara temâs edilmiştir.

Buhâra'da İlim ve Ulemâ [II], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 427-430

38. sayıda neşredilmeye başlanmış olan eser¹⁸⁴ tercümesine devam edilmiştir.

Eserin bu kısmında Buharalı âlim ile Avrupalı kişinin konuşması devam etmiştir. Avrupalı kişi, Hindistan ve Mısır'ın bir süredir kendi idâreleri altında olduğunu ve burada okuma yazma bilmeyen kimsenin kalmadığını söylemiş, buna karşı Buhara'da okuma yazma bilmeyen kişilerin çokça bulunmasını kınamış, Efendimiz'in ilim öğrenmekle ilgili hadîs-i şeriflerini söyleyerek müslümanların dinin hakikatlerinden uzak yaşadığını söylemiştir.

Bunun yanında konuşmanın devâmında mektep ve medrese karşılaştırması yapılmaya başlanmış olup, bu konu sonraki bölümlerde devam etmiştir.

Dostluk Hakkında İctihâd-ı Şer'î, Fâtih Dersiâmlarından Abdülmü'min, s. 430-432

¹⁸⁴ Abdurraûf Fıtrat, *Münâzara*, Hikmet Matbaası, İstanbul 1910

Ahmed Şîrânî Efendi tarafından yazılarak 38. sayıda neşredilmiş olan “Hilâfet-i İslâmiyye ve İstiklâl-i Siyâsî” adlı makaleye ilâve olarak yazıldığı belirtilen bu yazıda, müslümanların hadîs-i şerîflere binâen dâima sulh tarafında olması gerektiği ifâde edilmiştir. Yazar, aksi bir durum olur da sulh korunamazsa da yine sergilenen davranışların şerîate uygun olması gerektiğini anlatmış ve hâriçteki Müslümanları da düşünerek hareket etmenin gerekliliği hakkında da fikirlerini beyân etmiştir. Yazının büyük bir bölümü sansüre uğramıştır.

İ’tisâm Mecmûası Müdîriyyet-i Aliyyesine, Şehzâdebaşı’nda Misâfireten Mukîm Rizeli Hacı Mehmed, s. 433

Hacı Mehmed Efendi, şeyhülislâm efendinin rızası olmaksızın hazırlanan Aile Hukûku Kararnâmesi’nin şer’î bir hüküm olarak sayılamayacağını söylemiş, hükûmet eğer ahâlînin hissiyâtına göre iş yapacaksa şerîat mahkemelerinin başını yine şeyhülislâm efendiye bağlanmasını istemiştir.

Sene 1, Sayı 41, 16 Zilhicce 1337/11 Eylül 1335/11 Eylül 1919, Perşembe

Ahlâk-ı Umûmiyye’nin Salâh ve Fesâdında Maârif Nezâretinin Te’sirâtı, Ahmed Şîrânî, s. 433-437

Milletin içine düştüğü ahlâkî çöküntü karşısında mekteplerin konumu tartışılmış ve dinî terbiyenin önemi izâh edilmiştir.

Câhiliyyet Devrinde İlm-i Ensâb [VIII-C], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 437-439

Hz. Muhammed’in (s.a.s.) neseb ve soy gayreti yerine din kardeşliğini kâim ettiği söylenmiş ve bunu nasıl yaptığı anlatılmıştır. Konuyla ilgili olarak sahabelerin başına gelen olaylar, hadîs-i şerîfler ve inzâl olan ayet-i kerîmeler nakledilmiştir.

Kanâat, Cesâret, Sebat, Edirne: Sultân Câmi-i Şerîfi Hatîbi Hâfız Mehmed Emîn, s. 439-441

Öncelikle kanaat etmemekten kaynaklanan maddi problemlere değinen yazar sonrasında kanaatin ne olduğunu ve ne olmadığını anlatmıştır.

Makalede savaş esnâsında kanaat ve cesâretin ne kadar önemli olduğuna değinilmiş, kanaat gibi cesâretin de ne olup ne olmadığı kavramın sınırları çizilerek anlatılmış, sebat kavramı da bu iki nokta ile bağlantılı olarak işlenmiş, çalışma ve kararlılığın Allah'ın emri olduğu vurgulanmıştır.

İctimâî Derdlerimizden: İzdivâc, Çorlu: Akseki Kâdı-ı Sâbıkı Alâadin Rûhî, s. 441-444

Evlilik öncesinden eşlerin birbirini görmemiş ve tanımamış olarak evlenmesinin büyük sorunlar doğurabildiğini dile getiren yazar, erkeğin ve kadının her ikisinin de hayatlarını sevebilecekleri ve anlayabilecekleri eşlerle birleştirmek konusunda hak sahibi olduklarını söylemiştir.

Dinî hükümler insan tabiatına gayet uygunken, bu hükümlerin adet ve geleneklerle ihlâl edildiğini söyleyen yazar, bu güzel hükümlerin kadın ve erkeğin evlenme işlemlerini uzatmaksızın birbirlerini görmelerinin iyi olacağını tavsiye ettiğini de hatırlatmış, bunun yanında anlaşılmadığı takdirde iki taraf için de boşanma arzusunu normal gördüğünü söylemiştir.

Mağlubiyetimizi Dînsizlik ve Adem-i Tesettürde Aramalıyız, Eyyûb Sultanlı Hâfız Bâkî, s. 445-446

Bir milletin dinsiz yaşayamayacağı, dinsiz bir devletin payidâr olamayacağı anlatılmış, din ve geleneklerin ilerlemeye mani olduğunu düşünenlerin kör ve bâtil bir zihniyete sâhip olduğu söylenmiştir.

Son on senelik süreçte kadın kıyafetlerinin değiştiğini gözlemleyen yazar, kadınların sokaklarda tesettüre aykırı kıyafetlerle dolaşmasının, dindâr Müslümanlara kan ağlattığını söylemiştir.

Milletin başına gelen felaketlerin en mühim sebebini tesettürde meydana gelen bozulma olarak gören yazar, ulemâyı göreve çağırmıştır.

Bükâ-yı Teessür, İskeçeli Sâdık Hulûsî, s. 447

Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün vezninde, altı beyitten müteşekkil bir manzûmedir.

Burûsa’dan Bir Mektûb: Ahmed Şîrânî Efendi’ye, Hacı İsmâîl, Hakkı, İlyas, Hâfız Ali, Mehmed Nûrî, İzzet, Mehmed Âlim, s. 448

Peyam gazetesı yazarı Ali Kemal Bey’e karşı Ahmed Şîrânî Efendi’nin yanında yer alan mektub sahipleri, Ahmed Şîrânî Efendi’den neşriyâtına devam etmesini istemişlerdir.

İ‘tisâm¹⁸⁵

Bayram sebebiyle gelen tebriklere cevap verilmiştir.

Sene 1, Sayı 42, 18 Eylül 1335/22 Zilhicce 1337/18 Eylül 1919, Perşembe

Ahlâka Düşmânlık İnsâniyete Düşmânlıktır, Ahmed Şîrânî, s. 449-453

Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye bünyesinde kurulan Ahlak Encümeni aleyhine söylenen sözlere cevap verilmiştir.

Tesettür, Fuhuş ve Esbâb-ı Fuhuş, Emîn Hâkî, s. 453-456

Kadınları tesettüre riâyetsizlikleri noktasında eleştiren Emîn Hâkî, Türk kadınlarına - elbiselerinin metin ve sade olması bakımından- İngiliz kadınlarını örnek göstermiştir. Kadınların günde iki kere yaptıkları badana (makyaj) ile doğal güzelliklerini yok ettiklerini söyleyen yazar sonrasında fuhuş bahsine geçmiş, hükûmetin fuhuşu kendi eliyle verdiği vesikalar ile serbertleştirmesini lanetlemiştir.

Fuhuşun sebeplerini işlediği kısımda suçun büyük bölümünü Enver Paşa yönetiminde bulan yazar, kadınları fuhuşiyâta iten zaruretlerden bahsetmiş, o dönemde yapılan yolsuzluk ve üsûlsüzlükleri anlatmış, başka milletlerde de fuhuşun arttığını fakat bunun bu topraklardaki gibi idaresizliğe ve zarurete değil zevke ve dinlerindeki müsamahaya dayandığını söylemiştir.

Dînsizliğin Esbâb ve Avâlimi [I], Mut: Ali Rıza, s. 456-458

¹⁸⁵ Bu duyuru sayfa sonunda başlıksız olarak yayımlanmış olup, buna benzer diğer ilanlar göz önünde bulundurularak tarafımızca başlık eklenmiştir.

34. sayıda neşredilen “Dîn, Yine Dîn, Yine Dîn” isimli makaleyi severek okuduğunu belirten Ali Rıza Bey, milletin felâketine sebep olan şeyin dinsizlik olduğunun tesbitinin arkasından artık tedaviye geçilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu hastalığın halka musallat oluşunu son on yılda değil daha eskilerde, ibtidâî mekteplerde din eğitimi almayan talebelerde, eğitimlerini tamamlamak için Avrupa’ya giderek vakitlerini heva ve heveslerini tatmin etmekle geçirenlerde aramanın daha mantıklı olacağını söylemiştir.

Yazar bu hastalığa deva olabileceğini düşündüğü çözümleri de ifade etmiştir.

Buhâra’da İlim ve Ulemâ [III], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 458-461

Tefrikanın bu bölümünde de Avrupalı kişi ile Buharalı âlimin konuşması devam etmiş, ulemânın halkın fetva danışmasından aldığı mühür ücretleri ve müderris atamalarının nasıl yapıldığı konuşulmuştur. Avrupalı kişi yine konuyla ilgili hadis-i şerifler naklederek bu uygulamaların doğru olmadığını söylemiştir.

Düğünlerde İsrâf, Biga’da Hersekli Mehmed Fevzî, s. 461-462

Davullu zurnalı düğün yapma âdetini eleştiren yazar, bu yolda ailelerin borca girdiğini ve bu borçların da başka felâketleri doğurduğunu anlatmıştır.

Geleceğin te’mîni ve neslin devamı için evlenmek ne kadar önemliyse, düğünlerde israftan kaçmayı da o kadar mühim gören M. Fevzî, bu yanlış uygulamanın (isrâfın) el birliğiyle kaldırılmasını istemiştir.

Gazel, Muhyiddin, s. 462

Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün vezninde dokuz beyitten müteşekkil bir manzûmedir.

Beşerîyyetin Başlangıcı, İnkîşâfâtı, Muallim Feyzî, s. 463-464

Millet Hakkında Tedkîkât ismiyle tercüme ettiği eserin tefrikasına devam eden yazar, 30. sayıdan devam eden bu bölümü başlıkta zikredildiği şekilde isimlendirmiştir.

Yerleşik hayata geçildikten sonra toplumun ve medeniyetin tesis edildiği, bu noktada hakikatin karşısında dalâletin de ortaya çıktığı –ki dalâletin idrâkin düşmanı olduğu-, hırsın zamanla temiz ahlâkı bozduğu anlatılmıştır.

Bu aşamalardan sonra merkeze insanı koyan, insanın nefsini kendisine tahsis eden bir yaşama şekli ile insanı umumi bir asıldan emir almaya iten yaşama şeklinin birbiriyle çatışmaya başladığını kaydeden yazar bu aşamayı çok önemli bulduğunu dile getirmiş ve açıklamıştır.

Bu çatışmanın tabiattaki ve ailedeki yansımaları üzerinden konuyu genişleten yazar, sonuç olarak mülkün kuvvetin hakkı olduğu tesbitini yapmış, bir kuvvete tabi olmak ve esirlik nokta-yı nazarından aile, mülkiyete sâhip olma meselesini yeniden değerlendirmiştir. Tefrika devam edecektir.

Sene 1, Sayı 43, 25 Eylül 1335/29 Zilhicce 1337/25 Eylül 1919, Perşembe

Dârü'l-Fünûn ve Müderrisleri, Ahmed Şîrânî, s. 465-469

Dârü'l-Fünûn müderrislerinin sahip olması gereken özellikler Ali Kemal Bey ve Nâim Bey'in tevhîd-i tedrisat hakkındaki fikirleri üzerinden tartışılmış, tevhîd-i tedrisat bahsi hakkında fikir beyan edilmiştir.

Hayret ve Takdîslerim, Çorlu Alaaddin Rûhî, s. 469-472

Yazarın bir gece vakti herkes ve her şey uykudayken hayatının acı ve tatlı anlarını hatırlayarak ve yaratılmışlar üzerine düşünüp tefekkür ederek yazdığı, Allah'ı sıfatlarını zikrederek tevhid ettiği, münâcaatla tamamladığı bir yazısıdır.

Anadolu Ahvâline Dâir İrşâdât-ı Hilâfetpenâhî, Mehmed Vahidettin, s. 472-474

Yapılması gereken şeyin, hukuku korumaya çalışmak olduğu, İzmir'in işgaliyle ilgili olarak hukûmetin yaptığı çalışmalar neticesinde Avrupa devletlerinin dikkatinin çekildiği ve denetçi bir komisyonun görevlendirildiği, Anadoluyla ilgili olarak yayılan söylentilere karşı da çalışmaların yürütüldüğü, Anadoluyla ilgili olarak tefrika çıkaracak her türlü girişimden uzak durulması gerektiği söylenmiştir.

Umûmî bir sulh için çalışıldığı belirtilmiş, açık bir mektup hüviyetinde olduğunu söyleyebileceğimiz bu irâde-i seniyyeye, 23 Zilhicce 1337-20 Eylül 1335 (20 Eylül 1919) tarihi kaydedilmiştir.

Veliahd Abdülmecid Efendi Hazretlerinin Kadınlık Hakkında *İnci* Mecmuası Muharririne Beyânât-ı Müfidesi, s. 474-476

Sedat Simâvî tarafından yapılarak *İnci* mecmûasında neşredilen mülâkattan¹⁸⁶, Abdülmecid Efendi'nin “Türk kadınları hakkında Efendimiz ne düşünüyorlar?” ve “Kadınlarımız nasıl giyinmeliler?” sorularına verdiği cevaplar aynen neşredilmiştir.

Kadınları “vatandaşlarımızın kısım-ı zarîfî” olarak niteleyen Abdülmecid Efendi, Türk kadınlarının tahammül, şefkat, itikad sahibi ve yenilikçi olmalarıyla bilindiğini söylemiş, bu hasletlerin eğitim ile süslenmesi gerektiğini belirtmiş fakat kadınlar ile erkeklerin eğitim gayeleri arasında farklar olduğunu dile getirmiştir.

Hanımların eğitiminde üç gaye, üç derece gözetilmelidir diyen Abdülmecid Efendi bunları İslâm kadını, ev kadını, millet kadını yetiştirmek olarak sıralamış ve bu basamakları tek tek açıklamıştır. Bunların yanısıra kadınların kıyâfetlerinde an'ane ve örfî mazinin izlerinin görülmesi gerektiğini söylemiştir.

İ'tisâm, s. 476

İnci mecmûası bir ahlak mikrobu olarak tanımlanmış, Veliahd Abdülmecid Efendi'nin sözlerinin onlar için güzel bir ders olduğu fakat bu kimselerin dersten yahut nasihatten anlamadıkları belirtilmiştir.

Câhiliyyet Devrinde Kavmiyet Da'vâsı [VIII-D], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 476-478

Yazarın 41. sayıda neşredilmiş olan “Câhiliyyet Devrinde İlm-i Ensâb” başlıklı yazısının devâmı olan bu bölümde Ahmed Naîm Beyefendi'nin “İslâm'da Da'vâ-yı Kavmiyyet” isimli eserinden ilgili hadîs-i şerifler tercümeleriyle nakledilmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî, sonrasında halef, istilhâk ve uhuvvet konularına da değinmiştir.

Memleketim için Düşündüklerim, -Karilerinizden- Mehmed, s. 479-480

¹⁸⁶ Sedat Simâvî, “Veliahd-ı Saltanat Abdülmecid Efendi İle Mülâkât”, *İnci*, sy. 9, s. 5-8.

Mehmed Bey mektubunda, önce milletin uğradığı fenalıklara kendince sebep gördüğü hâdiseleri aktarmış, sonrasında da bireylerin düzgün bir eğitim ve terbiye alamaması, memurların devletin çıkarlarından önce kendi çıkarlarını düşünmesi gibi sorunlar için çözüm önerileri sunmuş ve özellikle ma'nevî kuvvetin önemini vurgulamıştır.

Sene 1, Sayı 44, 2 Teşrîn-i Evvel 1335/6 Muharrem 1338/2 Ekim 1919, Perşembe

Hânedân-ı Saltanat ve Matbûât, Ahmed Şîrânî, s. 481-483

Hânedânın halkın durumundan haberdar olmak adına matbûat alemini takip etmesi gerektiği belirtilmiş, Abdülmecîd Efendi'nin *İnci Mecmûası*'na verdiği bir mülâkattan bahsedilmiştir.

Envâ'-ı Ahlâk, Edirne: Sultan Selîm Hatîbi Mehmed Emîn, s. 484-486

Tevâzu (alçak gönüllülük) ve mahviyet (kulun hiçbir şeyi kendisinden görmemesi) üzerine kaleme alınmış olan bu makalede, bu iki haslete sahip olmanın insana kazandırdıkları anlatılmış, tevâzu ve mahfiyette ölçülü olmanın önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda “rahmet” ve “şefkat”i de açan yazar, “vazîfe” bahsine de değinmiş, bu hasletlerde de ifrat ve tefrite gitmemek gerektiğini örneklerle anlatmıştır.

İnsanların aklen, dinen ve tabîaten dürüst ve namuslu olmak suretiyle insan olacağını söyleyen yazar, aksi davranışların insanı iki ayaklı bir hayvan yapacağını söylemiştir.

Vesîkalı Mikroplar, Dîn Kâfil-i Sâadet-i Ebedîdir, Emîn Hâkî, s.486-489

Emîn Hâkî Bey, müslüman kadınlara fuhuş için vesika vermenin dinen asla câiz olamayacağını buna teşebbüsün açık bir isyan olduğunu söylemiştir.

Frengî hastalığıyla ilgili mevcut sayıları bildiren yazar, bu noktada hükûmete ağır görevler düştüğünü belirtmiş ve çözüm önerileri sunmuştur.

Zarûrî sebeplerle bu işe başlayan kadınların, hükûmetçe farklı sahalarda istihdâm edilmesini ve hasta olanları için de gereken tedâvinin sağlanmasını isteyen yazar bu konunun acilen halledilmesi gerektiğini, aksi takdirde bunun millete karşı bir ihânet ve cinâyet hâline geleceğini söylemiştir.

Maruz kalınan felâketlerin dine karşı lâkaydî davranmaktan ileri geldiğini söyleyen yazar, beş vakit namazı gereksiz görenlerin vatanın ve milletin kaderiyle oynadığını kaydetmiştir. Dînin artık “garîb” kaldığını söylemiş, dinin ilerlemeye asla mâni olmayacağını söylemiş ve aksi iddiâda bulunanları “lanet ve nefrete keşkûl açmayın” diyerek uyarmıştır.

Hürriyet-i Neseviyye, Turhal: Sarıalizade Mahmûd Nedîm, s.489-490

Kadınların özgürlüğü bahsinin ifrât ve tefritten kurtulamadığını belirten yazar, kadınların ve erkeklerin farklı sahalarda birbirlerine muhtaç olduklarını belirtmiş ve mutluluğun birlikte kurulacak bir yaşamla yakalanacağını söylemiştir.

Ailenin hükûmetin bir cüzü olması sebebiyle, ailedeki mutluluk ve sağlamlığın hükûmete de yansıtacağını söyleyen yazar, meşihatın kadın hakları ve aile kararnâmesi gibi konularla ilgilenmesini istemiştir.

Buhâra’da İlim ve Ulemâ [IV], Tâhirü’l-Mevlevî, s.491-492

42. sayıdan devam eden münazaranın bu bölümünde müderris, müftü maaşları ve haksız kazanç elde edilen hususlar üzerine konuşulmuştur. Serî devam edecektir.

Isparta’dan: Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından VI[-A], Ebu’s-suâd Süleymân Nihâd, s.493-495

“Hak” ve vazîfe” arasındaki ilişki üzerinden bir giriş yapılmış, sosyal hayattan verilen örnekler sonrasında dinin, ona inanan kişiye yüklediği sorumluluklar ve bunlara riâyet etmeyen kişiler hakkındaki görüşler beyân edilmiştir.

Bir kişiye müslüman denilebilmesi için taşınması gereken özellikler anlatılmış, gereklilikleri yerine getirilmeyen bir müslümanlık ile gurur duyulamayacağı dile getirilmiştir. Âyet ve hadisleri yorumlayarak, ibâdet sorumluluğundan kaçanları uyaran yazar, Allah’ın affının isyan edenler için değil, hataya düşenler için olduğunu, amelsiz imânın bir işe yaramayacağını hatırlatmıştır.

Yazar son olarak Avrupa’daki mecbûrî din eğitiminden bahsetmiştir, serî devam edecektir.

Ahlak Encümeni Hakkında Birkaç Söz, Burûsa: Mehmed Âlim, s. 495-496

Dârü'l-Hikmet-i İslâmiyye bünyesinde kurulacak encümen hakkındaki fikirlerini beyan etmek için bu makaleyi kaleme alan yazar, temel problemin cahillik (din bilmezlik) olduğunu ve izâle edilmesi gereken sorunun da bu olduğunu söylemiş, çözüm önerileri sunmuştur.

Sene 1, Sayı 45, 9 Teşrîn-i Evvel 1335/13 Muharrem 1338/9 Ekim 1919, Perşembe

İngiliz Matbaa-i Dîniyyesinin Suallerine Verilecek Cevâblar, Ahmed Şîrânî, s. 497-499

İngiltere'nin dinî cemiyetlerinden hilâfet makamına bir takım dini sorular gönderilmiş ve cevapları istenmiştir. Gönderilen suallere verilecek cevapların, akabinde doğacak sonuçlar bakımından önem arzettiği söylenmiştir. Bu sebeple konunun öncelenmesi istenmiştir.

Mr. Arthur Botwood'ın Mektubu, Arthur Botwood, s. 500-501

İngiliz kilisesine mensup Mr. Arthur'un, doğu dinleri üzerine yayımlamak istedikleri bir eser olduğunu ve bu eserin şeyhülislâm hazretleri tarafından yazılmasını istediklerini belirttiği mektubudur.

Cuma “Seyyidü'l-Eyyâm”dır, Hüdevendigâr: Sâdık Vîcdânî, s. 501-505

Öncelikle “cuma” bir kelime olarak ele alınmış, lügat manaları, kökeni, gün ismi olma süreci hakkında bilgi verilmiştir.

İslâmiyet'in güzele dâir ne varsa bünyesinde cem' ettiği ve bu güzelliklerin aynı zamanda ona iman eden kişilerde de toplanır hâle geldiği; İslâmiyet'in kişiye yüklediği sorumluluklar ve sorumlulukların ortaya konuş şekliyle hem ahlâkî hem de ictimâî bir din olduğu anlatılmıştır.

Cuma namazıyla ilgili ayet-i kerîme nakledilmiş, bu namazın farz oluşu hakkındaki kesinlik ve müslümanlar için sağladığı faydalar da izah edilmiştir.

İlm-i Neseb Mesâilî [VIII-E], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 505-508

43. sayıdan devâm eden ilm-i neseb (soy bilgisi) bahsinin bu bölümünde, Allahu Teâlâ'nın müşriklerle arkadaşlık etmeyi ve onlara sır söylemeyi yasaklaması ayet-i kerîme üzerinden anlatılmıştır.

Zeyd Bin Hârise örneği üzerinden evlatlık müessesini anlatan ve hükümlerini belirten yazar, sonuç olarak bütün Müslümanların kardeş olduğunu hatırlatmış ve bunun dışında bir akrabalık bağı tesis etmeye gerek kalmadığını söylemiştir.

Bunlardan sonra miras bahsine giriş yapılmıştır. Yazı sonraki sayılarda devam edecektir.

Derdlerimizden: İşret, Hersekli Mehmed Fevzî, s. 508-511

İçki içmenin (sarhoş edici madde kullanmanın) dinen haram oluş sebepleri üzerinde durulmuş, insanın akl-ı selîm ile insan olduğu ve bunu yitirdiğinde insanlığına dâir bir kıymeti kalmayacağı söylenmiştir.

Sarhoşluğun yalnız bireye değil, âileye de zarar verdiğine dikkat çekilmiş, Avrupa ve Amerika'da insanların içkiden men edildiği anlatılmış, tarîhî bir örnek olaraksa Endülüs gösterilmiştir.

İşsiz kimselere iş bulmanın, ahlâk ve din derslerinin tahsiline önem vermenin içkiye düşkünlüğü azaltacağını düşünen yazar, keyif verici maddelerin her türlüşünün haram olduğunu konuyla ilgili hadis-i şerîfleri ve kelâm-ı kibârları da naklederek ısrarla vurgulamış ve sonuç olarak “Yaşamak isteyen bir millet ahlakını düzeltmelidir.” demiştir.

Matıksız Hareketlerimizden, Eyyûb Sultân: Mehmed Bâkî, s. 511-512

“Medâris Teşkilâtı Mesârifâtı” alt başlığıyla neşredilmiş olan makalede cami, türbe, tekke gibi yerlerin onarımı için Evkâf Nezâreti'nden ödenek alınamaması üzerine, bazı medreselere aktarılan paraların lüzumu sorgulanmış hem bu paralara hem de talebelere yazık olmaması adına bu gider cetvellerinin tekrar gözden geçirilmesi istenmiştir.

Sene 1, Sayı 46, 16 Teşrîn-i Evvel 1335/20 Muharrem 1338/16 Ekim 1919, Perşembe

Kuvâ-yı Milliye Hakkındaki Fikrimiz, Ahmed Şîrânî, s. 513-515

Kuvâ-yı Milliye'nin fırkacılıktan uzak durduğu müddetçe bütün müslümanlar tarafından destekleneceği ifâde edilmiştir.

Namaz Kılın Demek De Mi Kabahat?, Tâhirü'l-Mevlevî, s. 516-518

Dâruşşafaka müdürü Mustafa Nuri Bey muallimlerden namaz kılmalarını istemiş ve bu istek üzerine gelen istifalar gazetelere konu olmuştur. Gazete yazılarında bu telkinin yanlış olduğunun dile getirilmesi üzerine Tahirü'l-Mevlevî de karşı bir yazı kaleme almıştır.

Yazar, İslâmiyet'in ilk yıllarında sahâbîlerin hangi şartlar altında namaz kıldıklarını anlatarak başladığı yazısında, asrî bir program yürüttüğü söylenilen yabancı mekteplerde ibâdet zamânında tahsîs edilen odalarda bulunmanın zorunlu tutulduğunu söylemiş, gazetelerde bu konuda herhangi bir şey yazılmıyor oluşunu sorgulamıştır.

Dâruşşafaka'nın kuruluş amacını da hatırlatan yazar, okul müdürünü desteklemiş, namaz için yapılan bir çağrıya yirminci asırda bu şekilde cevap veriliyor olmasını kınamıştır.

Köy ve İbtidâî Mektebi Hocası Nasıl Olmalıdır?, Mehmed Emîn, s. 518-521

Köylerde hocalık ve muallimlik vâzifesini bir arada yürüten imamların aslında çocukları eğitmek için doğru donanıma sahip olmadığı, velîlerin eğitimi yeterince desteklemediği anlatılmış ve bunlara dayanarak hâlihazırdaki durumun bu genç zihinlere sağlam bir eğitim verilemeyeşinden kaynaklandığı tespiti yapılmıştır.

Eğitimin bireye kazandırdığı -yahut kazandırması gereken- özelliklerden bahseden yazar akabinde bir köy öğretmeninde bulunması gereken özellikleri de sıralamış, müslüman köyleri ile gayrimüslimlerin köy evlerini ve ibâdethânelerini karşılaştırmış, müslümanların refaha ermesi için dua ederek makalesini tamamlamıştır.

Envâ'-ı Ahlâk, Edirne Sultân Selîm Hatîbi Mehmed Emîn, s. 521-524

İnsanın bir maddî bir de manevî hayatı olduğunu söyleyen yazar, bu iki kavramı bireyin sosyal hayatında tekâbül ettikleri yerler üzerinden açıklamış; sadakat, iffet, muhabbet, adâlet gibi özelliklerden bahsetmiş; bu özelliklerin çeşitleri, mertebeleri hakkında bilgi vererek önemlerini vurgulamıştır.

İzdivâc ve İftirâk, Nâcî, s.524-526

Evlenmeye karar veren bir gencin ilk olarak nikâhtan önce yapılacak harcamalar için para biriktirmesi, bu hallolunca düğün masrafları için ayrıca zorluk çekmesi ve bu süreçte evleneği kızın yalnızca fizikî özelliklerini göz önünde bulundurması üzerinden, evlilik müessesinin doğru anlaşılmadığını anlatan yazar, bu noktanın ıskalanmasının eşlerin kısa sürede boşanmasına neden olduğunu tesbit etmiştir.

Kızların ebeveynlerince güzel eğitilemediğini düşünen yazar, erkeklerin de “karı sâhibi olmak” fikriyle evlendiğine dikkat çekmiştir. Bu noktada eşlerin birbirini maddî vasıflarına göre seçmiş olmalarının boşanmalara sebep olduğunu tekrar tekrar hatırlatmış, insanı mutlu edecek şeyin maneviyat olduğunu söylemiştir.

İ’tisâm’dan Bir İstizâh, Biga’dan Berber Ahmed Çavuş, s. 527

Öşür ile ilgili fikhî bir soru sorulmuştur.

İ’tisâm, Hersekli Mehmed Fevzî, s. 527-528

Yukarıda bahsi geçen soruya usulünce cevap verilmiştir.

Sene 1, Sayı 47, 23 Teşrîn-i Evvel 1335/27 Muharrem 1338/23 Ekim 1919, Perşembe

Şeyhülislâm-ı Cedîd Müşkilât Karşısında, Ahmed Şîrânî, s. 529-531

İlmiye mensûblarının içinde bulunduğu durum, şeyhülislâmın değişmesi ile birlikte yeniden gündeme getirilmiştir.

İbtidâî Mektebinde Ahlâk [I], Muallim Feyzî, s. 531-534

Daha önce ibtidâî mekteplerde din eğitiminin öneminden bahseden bir seri makalesi neşredilmiş olan yazar, bu yazısında ibtidâî mekteplerin gelecek nesillerin ahlakı üzerindeki tesirinden bahsetmiştir.

Çocukların sokakta ve ebeveylelerinin yanında sergiledikleri davranışları üzerinden bir değerlendirme yapan yazar, çocuklardaki bu hareket tarzının ibtidâî mekteplerde ahlâkî bir eğitim verilmediğine işâret ettiğini söylemiştir.

Bu noktada aile eğitiminin ve ahlak dersi öğretmeninin vereceği eğitimin ne kadar önemli olduğuna dikkat çeken yazar, muallimlerin taşıması gereken özellikleri anlatmış, Moliere ve Ernest Renan'dan konuyla ilgili alıntılar yapmıştır.

Yeni Yazının İkâ' Edeceği Mazarratlar, Mi'mârzâde Emrullah, s. 535-537

"Milaslı Doktor İsmâil Hakkı Bey'e" hitâbıyla başlayan makale, ismi zikredilen zâtın İslâm devletlerinin düştüğü yerden kalkmaları için, Kur'ân'a dönmek, ona tabi olmak ve yeni yazıyı (hurûf-i munfasıla, hatt-ı cedîd) kabul etmek gerektiğini söylemesi üzerine, yazı değişikliğinin faydasından çok zararı olacağını anlatmak için kaleme alınmıştır.

Yazar bu değişikliğin zararlarını ve yol açabileceklerini anlattıktan sonra, harflerin ayrı ayrı yazılmasını savunanları bu makaledeki tezlere cevap vermeye davet etmiş, verecekleri cevap yoksa da bu konuyu artık kapatmalarını istemiştir.

Buhâra'da İlim ve Ulemâ [V], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 537-539

Tefrika 45. sayıda kaldığı yerden devam etmiş, Buharalı âlim medreselerde okutulan kitapları sıralamış, Avrupalı kişi ise bunların gereksiz ilimler olduğunu söylemiştir. Asıl gerekli olan akâid, fıkıh derslerine yeterince vakit ayırmamalarını ve eğitimin senenin yalnızca altı ayında devam etmesini, diğer altı ayda talebelerin harçlık biriktirmek için çalışmak zorunda olmasını eleştirmiştir.

Mesâil-i Şer'iyeden İki Suâl, M. A., s. 539-541

Talebe olduğunu belirten M. A., şapka giymenin hükmünü ve meni, medi, mezi arasındaki farkları ve hükümlerini sormuştur.

Cevâb, İtisâm, s. 541-543

Yukarıda bahsi geçen konular ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

Köy İmamları, Ya'kûb Çelebi, s.543-544

Sultan Hamîd zamânında imamların kıymetini bilmeyen halkın şimdi onları mumla aradığını Bilecik örneğinde anlatan yazar, vakfiyesi olan camilere bile hoca atanmadığını, köylerde gassâl bulunmadığını, bazı köylerde bulunan hocaların da denetimsizlikten dolayı

vazifesini ifa etmediği anlatmış, meşihati göreve davet etmiştir. Yazı sonraki sayılarda devam edecektir.

Sene 1, Sayı 48, 30 Teşrîn-i Evvel 1338/4 Safer 1338/30 Ekim 1919, Perşembe

Tedbîrsiz Veyâhud Tâli'siz Sabri Efendi, Ahmed Şîrânî, s. 545-549

Sabrî Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti Hoca Sabrî Efendi, Fırkacı Sabrî Efendi, Şeyhülislâm Sabrî Efendi olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

İslâmiyyet ve İlim ve Ma'rifet, Sahn Müderrislerinden Konyalı A. Âtîf, s. 549-552

İslâmiyyet'in ilime ve bilime verdiği değer anlatılmış, bir müslümanın mü'minliğinin derecesi ilminin derecesine göredir şeklinde bir ölçü verilmiştir. Bu ölçünün sadece müslümanlık için geçerli olduğu belirtilmiş, diğer dinlerde mensup olunan dîn hakkında bilgi edinmenin kişileri dinden uzaklaştırdığı iddia edilmiştir.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini ilanından sonra tebliğ için izlediği yol üzerinden, Abbâsi halîfeleri döneminde yapılan tercümeler de örnek gösterilerek ilme verilen kıymeti anlatan yazar, müslümanların hayret edilecek bir duruma düştüğünü söylemiştir.

Buhâra'da İlim ve Ulemâ [VI], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 552-554

Tefrikaya önceki sayıdan devam edilmiş, bu bölümde Buhara'da kadınların tahsil görmüyor olması Avrupalı kişi tarafından eleştirilmiştir. Bu durumun hadîs-i şerîflere aykırı olduğu söylenmiş aynı şekilde müslümanların Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerden ziyade hâşiye kitaplarına itibâr ediyor olması da eleştirilmiş, iyiliği emretme ve kötülükten kaçındırma emri üzerine münazara edilmiştir.

Amid (Diyârbekir)'den Bir Nidâ, Fâtih Dersiâmlarından Tarsuslu Mustafa Nâim, s. 555-556

Askerlik göreviyle Doğu Anadolu'ya giden yazar, orada kadim medreseleri arayıp bulmuş ve medreselerde gördüklerini okuyucuya aktarmıştır. Kürtlerin bazı cahiliye adetlerine dönseler de yine kuvvetli bir İslâmî nüveye sahip olduklarını tesbit etmiş, onların dinine ve devletine bağlı, beşeriyete faydalı bir kavim olduğunu söylemiştir.

Diyarbakır’da *İ’tisâm*’a ulaşmış olmak yazarı mutlu etmiş, İstanbul’a döndüğünde Doğu Anadolu’da geçirdiği günlere dâir daha fazla yazı kaleme alacağını bildirmiştir.

Mesâil-i Fıkhiyyeden Birkaç Suâl, Biga: M. Kerîm, s. 557-558

Şâfi mezhebinde bir kişinin evlilikle ilgili bir mevzuda Ebû Hanefî’yi takip etmesinin hükmü sorulmuştur.

Cevâbları, İ’tisâm, s. 558-559

Yukarıda sorulan soru için uygun cevap verilmiştir.

Bütün Fenâlıkların Sebebi Sizsiniz, Eyyûb Sultân: Mehmed Bâkî, s. 559-560

“Dîn ve millet katillerine” hitabıyla başlayan yazıda, son on yılda İttihâd Terakkî yönetiminin sebep olduğu fenâlıklar anılmış, mezkûr yönetim İslâmiyet’in kökünü kurutmakla suçlanmıştır. Bu kişilerin halka hesap vermesi gerektiği söylenmiş, mazlum halkın bu dünyada olmazsa ahirette hakkını alacağı hatırlatılmıştır.

Sene 1, Sayı 49, 6 Teşrîn-i Sâni 1335/11 Safer 1338/6 Kasım 1919, Perşembe

Ağyârın Sabri Efendi’ye Sebeb-i Hucûmları, Ahmed Şîrânî, s. 561-564

Sabri Efendi’ye dostları ve düşmanları tarafından yöneltilen eleştiriler sebepleri ile değerlendirilmiştir.

Huzûr-i Sâmi-i Cenâb-ı Meşihatpenâhî’ye, Burûsa: M. Hilmi, s. 564-566

Kur’ân’ın ve hadîs-i şerîflerin diline vâkıf insanlar yetiştirmenin her müslüman devlet için bir vecibe olduğu, medreselerin programlarının bunun için yeterli olmadığı söylenmiştir. Fen ilimlerine muvaffakiyet asrın gerektirdiği ölçüde her medrese talebesine gerekse de bundan daha elzem olanın şer’î ilimler olduğu belirtilmiş, medreselerle ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması istenmiştir.

Burûsa Cem’iyyet-i Müderrisîn’inden: Millet ve Husûsiyle Müntehib-i Sânilerin Nazar-ı İntibâhına, s. 566-568

İşî ehline vermenin önemiyle ilgili hadîs-i şerîf ve nâzil olan ayet-i kerîme zikredilerek yazıya başlanmış, mutlakîyet ve meşrutîyet yönetimlerini görmüş ve bir dünya savaşı geçirmiş olan halkın siyâsî hayata müdâhil olacağı şu sıralarda millete de büyük vazifeler düştüğü, bu vazifelerden birinin de hırsan azade olmak ve vatanın menfaatini düşünmek olduğu dile getirilmiştir. Milletvekillerinin sâhip olması gereken özellikler maddeler halinde sıralanmıştır.

İntihâbâta Dâir Bir Mev‘ıza, Muhammed Âtîf, s. 568-570

İlgili sayfalar başlık ve imzayı da içerecek şekilde sansüre uğramış olmakla birlikte makale ve yazarın ismi kapakta zikredildiği şekliyle kaydedilmiştir.

Hayâtî Mes‘eleler, Üsküdar: Emîn Hâkî, s. 570-573

Emîn Hâkî bu bölümde ele alacağı konu başlıklarını “Bekârlık ve Teehhül Meselesi; Halâskâr Bir Meclis Teşkîli; Kat‘î, Şedîd ve Serî‘ Mukarrerât ve İcrâat Lazımdır” şeklinde sıralamışsa da yazısının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Evliliğin toplumun düzeni ve sağlığı açısından önemli bir mesele olduğunu söyleyen ve hukûmetin bu konuyla ilgilenmesini isteyen yazar, evlenmek isteyenlere icrâ ettiği mesleğe göre tanınabilecek kolaylıkları dile getirmiş ve işsizler için de bir merci gösterilmesini istemiş, yeni kurulacak olan meclisten beklentilerini dile getirmiştir.

“Köy İmamları” Münâsebetiyle, Karaahmedoğlu Şehâbeddin, s. 573-576

Ya‘kûb Çelebi’nin 47. sayıda neşredilen “Köy İmamları” makalesine binâen kaleme alınan yazıda, yazar camilerin imamsızlığından kendisinin de muzdarip olduğunu belirtmiştir. Köy imamlarının eskiden bir irfan yuvası olan medreselerde yetiştiğini, kendisinin de ilim öğrenmek ve köyüne dönüp imamlık yapmak için Anadolu’dan İstanbul’a gelenlerden olduğunu söylemiş, öğrenci olduğu sıralarda dışarıda düşmanla savaşılırken içeride medreselere ve talebenin ahlakına zarar verildiğini aktarmıştır.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra İstanbul’a döndüğünde ilim tahsiline devam edemeyeceğini anlayan yazar, geçim derdiyle çalışmaya başlamıştır ve bu sebeple de köyünün imamsız kaldığını söylemiştir.

Yazıya “Samatya:25 Teşrîn-i Evvel 335 (25 Ekim 1919)” şeklinde tarih atılmıştır.

Sene 1, Sayı 50, 13 Teşrîn-i Sâni 1335/18 Safer 1337/13 Kasım 1919

İlk sayfa sansür tarafından çıkarılmıştır.

Pek Mühim Bir Tezkire, s. 577

Bu sayfa tamâmen sansüre uğramış olup, kapakta yer alan makale isimlerinden çıkarımla bu başlık yazılmıştır. Sonraki sayfada neşredilen tezkireyi ayrı bir başlık altında değerlendirmek daha doğru bulunmuştur.

Makâm-ı Âlî-yi Meşihat’in Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye Riyâsetine Tezkiresi, s. 578-579

Türkçe İstanbul gazetesinin 6 Teşrîn-i Sâni 1335 (6 Kasım 1919) tarihli nüshasında neşredilen “Kadın Zihniyeti” başlıklı yazıya Meşihat tarafından cevap verildiği söylenmiş, uygulanacak yaptırımlar sıralanmıştır. Dinsizliğin önünün alınması ve bu nevi neşriyata cevap olması için *Sebilürreşâd*, *İ’tisâm* ve *Köy Hocası* gibi mecmualardan hizmet beklendiği söylenmiştir.

İ’tisâm, s. 579-580

Halîfenin yukarıda bahsi geçen konu ile ilgili uygulama ve yaptırımlarının desteklendiği bildirilmiştir.

Medeniyyet Mi Vahşet Mi?, Tâhirü’l-Mevlevî, s. 580-582

Hicaz bölgesinin İslâmiyet’le nurlanmadan önceki hâli gözler önüne serilmiş, fuhşun yaygınlığı ve ne şekilde yürütüldüğü anlatılmış, bu konuyla ilgili olarak nâzil olan ayet ile birlikte fuhşun yasaklandığı bildirilmiştir.

Tâhirü’l-Mevlevî verdiği örnekler üzerinden medenîleşmek adı altında yapılanların (fuhuş yapan kadınlara vesika verilmesi vb.) aslında yirminci yüzyıl Batısının değil, bin dört yüz sene evvelki cahiliyet döneminin taklidi olduğuna dikkat çekmiştir.

İbtidâi Mektebinde Ahlâk [II], Muallim Feyzî, s. 581-585

47. sayıda bulunan aynı başlıklı makalesinde ahlak dersi öğretmenlerinin taşınması gereken özelliklerden bahseden yazar, mektepteki eğitimin yalnızca ahlak dersi öğretmenleri ile sınırlı olmadığını ve her dersin az çok terbiye ile alakalı olduğunu hatırlatarak yazısına başlamıştır.

Öğretmenliğin yalnızca 40 dakikalık ders süresinde dersi anlatmak olmadığını vurgulayan Muallim Feyzî, öğretmenlerin çocukları terbiye edebilecek en ufak anları bile kaçırmamaları gerektiğini söylemiş ve terbiyeden kastının ne olduğunu da anlatmıştır.

Öğrencinin istenmeyen bir davranışta bulunduğu takip edilmesi gereken adımlar anlatılmış, öğretmenin sâhip olduğu ahlâkın çocuk üzerindeki tesirine dikkat çekilmiş; resim, Türkçe, hitâbet, din ve Kur'ân dersi öğretmenlerine ayrıca önerilerde bulunulmuştur.

Terbiyenin Ta'rîf ve Envâ'ı Hakkında Bazı Mutâlaât, Mehmed Emîn, s. 585-586

Yazar “terbiye” için kendince bir tarif yapmış ve terbiyeyi özetle canlı yahut cansız bir varlığı herkesin beğeneceği, onaylayacağı ve istifâde edeceği bir hâle getirmek olarak tanımlamıştır. İnsanların sâhip olması gereken terbiyeyi dini ve millî olarak iki kola ayırmış, bu kolların kapsamını askerlik mesleği üzerinden örneklerle açıklamıştır.

Terbiyenin bu iki ana kolunun da anne kucağında başladığını söyleyen Mehmed Emîn, terbiyeyi aile terbiyesi, mektep terbiyesi ve meslek terbiyesi olarak basamaklandırmıştır.

Kur'ân-ı Hakîm'den Bir Ders, Biga: Dağıstânîzâde Abdullah İrfân, s. 586-589

Enbiyâ Sûresi'nin 7. âyet-i kerimesinin meali¹⁸⁷ ile başlayan makalede, toplumun dinî bilgisinin yetersizliğinden duyulan üzüntü dile getirilmiştir. İslâm'ın parlayan nuru fırtınada kalmış bir kandil ışığına benzetilmiştir.

İmân ettiği dine karşı meraklı olmanın Allah'a karşı duyulan muhabbet ve korkuyla doğrudan orantılı olduğunu söyleyen yazar, bu hislere sâhip olmayanların ilme de rağbet etmeyeceği tespitini dile getirmiştir. İlk işin bu iki hasletin (Allah'a karşı muhabbet ve korku)

¹⁸⁷ Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz kimseleri peygamber olarak gönderdik; eğer bilmiyorsanız kitaplar hakkında bilgi sahibi olanlara sorun.

çocuklara ibtidâî mekteplerde kazandırılmasına dâir çalışma yapmak olduğunu düşünen Abdullah İrfân, bu noktada çocukların anne babalarından gördüğü eğitimin önemine değinmiştir.

Bilmediğini ertelemeksizin öğrenmenin her Müslümanın üzerine farz olduğu anlatılmış, aksi şekilde davrananlar eleştirilmiştir.

Enzâr-ı Umûmiyye’ye, Tahsîn Nâcî, s. 589-591

“Bugünkü Acıklı Hallerimiz İçin” alt başlığıyla neşredilmiş olan, “Müslüman oğlu Türk!” hitâbıyla başlayan ve nasihatler içeren makalede, müslümanların Kur’ân’a ve birbirlerine sıkı sıkı sarılmaları gerektiği hatırlatılmış; Anadolu’daki milli cereyânı kötölemenin kimseye fayda sağlamayacağı dile getirilmiştir. Yazının sansüre uğrayan bölümleri olmuştur.

İ’tisâm, s. 591

Hâlisâne bir amaçla vatani müdâfaa ettiği sürece herkesin Kuvâ-yı Milliye’yi destekleyeceğinin düşünüldüğü, konuyla ilgili daha önce de görüş bildirildiği dile getirilmiştir.

İ’tisâm’ın Sene-yi Devriyyesi, s. 591

Bu sayı ile birlikte *İ’tisâm*’ın ilk cildinin tamamlandığı, bundan sonraki sayıların ikinci cildi teşkil edeceği duyurulmuş, abonelik ücretleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

Sene 2, Sayı 51, 20 Teşrîn-i Sâni 1335/25 Safer 1338/20 Kasım 1919, Perşembe

Hulefâ ile Ulemânın İslâmiyyet’i Himâyesi, Ahmed Şîrânî, s. 593-596

Hâlifelerin Hz. Muhammed’in (s.a.s.) vârisi olduğu hatırlatılmış ve buna binâen şeriate sahip çıkmaları gerektiği anlatılmıştır. Devletin kurtuluşunun İslâmiyet ile olacağı ifâde edilmiştir.

İstanbul’daki Sefâhat-i Ahlâkıyye’nin Taşralarda Te’sîrâtı, Harput’tan Mehmed Sâdık, s. 596-599

Pâyitaht ve hilâfetin merkezi olan İstanbul'un içinde bulunduğu durumdan duyduğu memnuniyetsizliği ifade eden yazar, buradaki müslüman halkı gaflete dalmakla ve ruhâniyyet-i Muhammediyye'yi incitmekle suçlamıştır.

Asıl suçun Avrupalılaşmak isteğiyle yetiştirilen evlatlara değil onların babalarına ait olduğunu söyleyen yazar, ulemânın sarığına cehâlet kisvesi nazarıyla bakanların varlığından, dinî kitapların kütüphanelerde çürümesinden bahsetmiştir. Anadolu'da hâlâ bir umut olduğuna inanan Mehmed Sâdık, o umut ölmeden evvel müslümanları uyanmaya davet etmiştir.

Makalesinin devâmında hükûmete seslenen yazar, yalnızca İstanbul ahalisinin değil, diğer memleketlerde bulunan milyonlarca Müslümanın hayatını düşünerek hareket edilmesini istemiştir. Yazının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Taşra Evkâfının Lisân-ı Hâl-i Hazîni, Eğirdir: Müntesibîn-i İlmiyyeden Hâfız Sabrî, s. 599-603

Vakfiye meydâna getirmenin öneminden bahsedilmiş ve konuyla ilgili hadîs-i şerifler nakledilmiş, asr-ı saadetten örnekler verilmiş; dört halîfe döneminde, Emevî ve Abbâsî halifeleri dönemlerinde ve yine Osmanlı Dönemi'nde müslümanların mallarını hadîs-i şerîflere ve sünnet-i seniyele binâen vakfettikleri dile getirilmiştir.

Vakıf mallarına ne kadar önem verilmesini gerektiğinin vakfin tanımından anlaşılacağını söyleyen yazar, vakfetmeyi kısaca "kişinin kendi malını artık Allah'ın malı olacak şekilde infak etmesi" şeklinde tanımlamıştır.

Isparta Sancağı'na bağlı Eğirdir'de bulunan vakfiyelerin içler acısı bir durumda olduğunu söyleyen yazar, hayır sahiplerinin de bu durumdan şikâyetçi olduğunu ifâde etmiş, Isparta Evkâf-ı Umûmîsi'ne bağlı yapıların yıkılan ve onarım bekleyen kısımlarını anlatmış, bu mekânları yapmak kadar korumanın da önemli olduğunu dile getirmiştir.

Îrâd Edilememiş Bir Hutbeden Ba'zı Parçalar, Çorlu: M. Feyzî, s. 603-606

Alaaddin Rûhî'ye atfedilen yazıda, Cihan Harbi esnâsında piyasalarda yapılan hileler ve fahiş fiyatlara satılan ürünlerden, ceplerini dolduran tüccarlardan bahsedilmiş; bu anlatı,

olayın vehâmetine dikkat çekmek adına Filistin’de, Çanakkale’de, Kafkasya’da şehid düşen şehidlere, gazilere seslenerek yapılmıştır.

Bu uygulamada en büyük manevî sorumluluğun memleketin medrese görmüş âlimlerine ait olduğunu söyleyen yazar, “sustuk ve günahkâr olduk” demiş, muhataplarını konuşmaya ve irşâda davet etmiştir.

Milletvekili seçimlerinde, şehitlerin geride bıraktığı dul ve yetimlerin, gazilerin hukukunu koruyabilecek kişileri milletvekili olarak seçmenin gereğine değinen yazar, halktan milletvekili seçerken güzel ahlakı ile tanınan kişilerle istişare etmelerini istemiştir. Yazının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Buhâra’da İlim ve Ulemâ [VII], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 606-607

48. sayıdan devâm eden tefrikanın bu bölümünde, Buhâralı âlim ile Avrupalı kişinin arasındaki konuşma devam etmiş, Avrupa’da çocuklara birden fazla lisân hakkıyla öğretilirken Buhara’daki okulların Arapça öğretmede yetersiz kalması tartışılmıştır.

Avrupalı kişi, Buhara’daki eğitimin böyle sürdüğü takdirde Türkistan’da İslâmiyet’in kaybolacağını, ancak târihî bir isim olarak kalacağını söylemiş ve müslümanları İslâm hukukuna yapılan tecâvüzlere karşı sessiz kalmakla suçlamıştır.

Sene 2, Sayı 52, 27 Teşrîn-i Sâni 1335/25 Safer 1338/27 Kasım 1919, Perşembe

Dindârlık-Dinsizlik Mücâdelâtına Sebep Olan Hangi Taraftır?, Ahmed Şîrânî, s. 609-612

Ahmed Şîrânî başına gelen bir olay sebebiyle neşriyatının amacını tekrar açıklamış, dindârlar ve dinsizler arasında husûle gelen tartışmalara dinsizlerin sebep olduğunu ifâde etmiştir.

Ânâsır-ı Hayâtiyye-i Devletten: Adâlet, Feyzî, s. 612-616

Devleti ayakta tutan iki önemli unsur olarak âdâlet ve eğitimi işâret eden yazar, hükûmetlerin ancak bu iki dayanakla ayakta durabileceğini söylemiştir.

Yabancı devletlerden –aslı anlaşılmaksızın- tercüme edilen kanunların millete bir fayda sağlamayacağı aksine kanunların milletin sadrından ihtiyaçları karşılar şekilde zuhur etmesi gerektiği anlatılmış; tercüme kanunların halk tarafından da şüpheli görüldüğü bildirilmiştir.

Mahkemelere emniyet edilebilmesi için, yapılacak olan kanunların hem şeriate hem de asrın icâbâtına uygun olması gerektiğine inanan yazar, yazının genelinde mahkemelerde meydana gelen aksaklıklara, bu aksaklıkların sebeplerine ve sebebiyet verdiği hadiselerle değinmiştir. Bu hususlara değinirken İngiltere hukûkunu ve orada cezâ hukuku profesörü olan H. L. Carson’u (ö. 1929) örnek göstermiştir.

Dînsizliğin Esbâbı ve Avâmili [II], Ali Rıza, s. 616-618

42. sayıda aynı başlıkla neşredilmiş olan makalesine devâm eden Ali Rıza Bey, evvelki makalesinde dînsizliğe çare olabileceğini düşündüğü şeyleri maddeler halinde sıralamaya başlamış olup bu bölümde çözüm önerilerine devam etmiştir.

Mülkiye mezunu kaymakamların ve onların altında çalışan memur ve zabıtalardan haftada bir olsun camiye gelmezken ayş ü işretlerini alenen yaparak bunu moda ve büyüklere mahsus özellikler olarak göstermelerini eleştirmiş, bu davranışların sebeplerini harap olan medreselerde aramıştır.

Yazar ayrıca camilerde imam olmadığı için cenâze işlerinin yürütülemediğini de üzümlere aktarmıştır.

Buhâra’da İlim ve Ulemâ [VIII], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 618-621

Önceki sayıdan devam eden tefrikanın bu bölümünde Avrupalı kişi, Buhara’nın ve İslâmiyet’in korunmasını Bahaüddin Nakşibendî’ye bırakarak onun bu dini ve toprakları koruyacağını düşünen müslümanları kendi işlerini Bahaüddin Nakşibendî gibi evliyalara yüklemekle suçlamış, saygı duymanın ve velâyeti tasdik etmenin dışında, çalışıp çabalamaksızın ölümlerden medet ummanın İslâm’da yeri olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır.

Hâl-i Hâzırda Dînî Vaazların Mevzûu Neler Olmalıdır?, Mehmed Emîn, s. 621-622

Mektep, medrese, rehber yahud mürşid bulunamayışı sebebiyle toplumun genel olarak dinî yaşantı hakkında bilgisiz olduğunu düşünen yazar, insanların bu bilgisizliklerini idrak etmeyişlerinin de bir problem olduğunu söylemiştir.

Hal böyle iken vaazlarda ve diğer mahfellerde Yusuf-Kenan hikâyeleri anlatmak yerine namazın ve abdestin şartlarını anlatmak gerektiğini dile getirmiştir.

Köy İmamları, Mudanya: Ya‘kûb Çelebi, s. 622-623

Bir kısmı 47. sayıda aynı isimle neşredilmiş olan makalenin bu bölümünde, daha önce Meşihat’ten köy imamlarını ve üstlendikleri vazifelerin ıslahlarını istediğini hatırlatan yazar, bu isteğinden yana umutsuz olduğunu dile getirmiştir.

Bu işin taşra müftüleri kanalıyla yapılması gerektiğini düşünen Yakup Çelebi, müftülerin de bir ısalaha ihtiyacı olduğunu düşünmekle birlikte yine de çareyi bu yolda aramıştır.

Yazar, bugün köylerdeki imam bulamama sıkıntısının yarın şeyhülislâm ve fetva emînini bulamama sıkıntısına dönüşeceğini öngörmüştür. Yazı sonraki sayılarda devam edecektir.

Burûsa Hayât-ı İlmiyyesine Dâir, s. 623-624

Bursa Medresesi talim heyetinin 17 Teşrîn-i Evvel 1335 (17 Ekim 1919) tarihli toplantıda aldığı kararlar neşredilmiştir.

Müderrislerin derslere vaktinde gelmesi, terbiye ve talim hususlarıyla ilgili olarak on beş günde bir toplanılması, haftada bir gün de idârece belirlenen bir müderris tarafından talebelere ma‘nevî ve ictimâî ders verilmesi alınan kararlar arasındadır.

Sene 2, Sayı 53, 4 Kânûn-i Evvel 1335/10 Rebiu’l-Evvel 1338/4 Aralık 1919, Perşembe

Resim ve Sûret Hakkındaki Suale Cevab, Ahmed Şîrânî, s. 625-628

Bursa Sultânîsi talebesinden Nâci Efendi’nin sorduğu resim ve suret hakkındaki soru cevaplanmıştır.

İrâde-i Cüz'îye Hakkında Ba'zı Mütâlaât, Biga: Dağıstânîzâdelerden Hâfız Abdullah, s. 529-531

Cüz'î irâde meselesinin pek çok kişiyi dalâlete sürüklediğine şahit olan yazar, bu konuda bildiklerini aktarmak ve dalâlete düşenlerin de tekrar hidâyet bulmalarını sağlamak için bu yazıyı kaleme almıştır.

Allahu Teâlâ'nın ilminin bütün yarattıklarını kuşatıcı olduğu, bu ilim dâhilinde hadiselerin zamanla mukayyet olmadığı anlatılmış ve Allahu Teâla için zamanın geçmiş, şimdi ve gelecek olarak bölünmediği örneklerle açıklanmış, bunlara binâen de zuhur edecek fiili bilmesi zorunlu ve olağan görülmüştür.

Yazar kısaca, kişinin seçimlerinin de mahlukât-ı ilâhî dâhilinde olması sebebiyle kul ne yapmayı seçerse seçsin Allah'ın bunu biliyor olacağını, bu bilme hâlinin kulun seçimini etkilemeyeceğini anlatmıştır.

Namaz Dînin Direğidir, Mehmed Emîn, s. 632-633

Bütün milletlerin maddî kuvvetlerini desteklemek ve manevî ihtiyaçlarını karşılamak için bir dine mensup olması gerektiğini düşünen Mehmed Emin, mensup olunan dinin kişiye o dinin hükümlerini bilme sorumluluğu yüklediğini söylemiştir.

Hadîs-i şerîfe binâen dinin direği olarak görülen namazın önemine dikkat çekilmiş ve temeli ihmâl edilen bir dinin kaybolacağı söylenmiştir. Okullarda ve evlerde namaza karşı lâkayd davranışlar sergilendiğini gören yazar bu durumu eleştirmiş ve namazdan uzaklaşmanın kişiyi temizlikten de uzaklaştırdığı hususuna değinmiş; aile reislerini, okul müdürlerini, kıta komutanlarını emirlerinde bulunan kişileri namaza davet etmeye çağırmıştır.

Buhâra'da İlim ve Ulemâ [IX], Tâhirü'l-Mevlevî, s.634-636

Önceki sayıdan devam eden tefrikanın bu bölümde, Buharalı âlime evliyaların mükellefiyetlerini zaten hayattayken yerine getirdiğini ve asıl işin yaşayanlara düştüğünü anlatan Avrupalı kişi, Rus yönetimi altında olan Semarkand'dan da örnekler vermiştir. Avrupalı kişinin sözlerinden etkilenen Buharalı âlim, bu durumun ilacını sormuş, bu sayıdaki bölüm Avrupalı kişinin çareyi söyleceğini müjdelemesiyle sonlanmıştır. Yazının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Dârü’ş-Şafakati’l-İslâmiyye, Eyyûb Sultân: Mehmed Bâkî, s. 636-638

Darüşşafaka’nın ne derece mühim bir kuruluş olduğunu anlatan yazar, bazı kişilerce bu kurumun küçültülmeye çalışıldığını farkederek bu makaleyi kaleme almıştır. *Türk Dünyası* gazetesinde çıkan “Zavallı Dârü’ş-şafaka” isimli makalenin bu aşağılama amacına hizmet ettiğini söyleyen yazar, Darüşşafaka’nın yıllardır yetim çocuklara en güzel şekilde hizmet verdiğini söylemiş; her müslümanın, orada verilen eğitimle çocuklarının İslâm inancı ve terbiyesine göre yetişeceği konusunda mütmîn olduğunu belirtmiştir.

Dinsizliğin, dini aşağılamanın kimseye bir faydası olmayacağını söyleyen yazar, dünyanın her yerindeki mekteplerde mensubu olunan dine ehemmiyet verildiğini söylemiş; dinî eğitime önem vermeyen öğretmenlere millet tarafından da güvenilmeyeceği dile getirilmiştir.

Sû-i Ahlâk, Bozüyük: Demircizâde Ali Rıza, s. 638-639

Mehmed Rıza Efendi’ye atfedilmiş olan makalede, mesire yerlerinde dolaşarak gençleri kötü yola sevk eden fâhişe kadınlardan, açık saçık resimli dergilerden bahsedilmiş, günden güne artan fuhşa bir çözüm bulunması istenmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm Nedir?, Biga: Hersekli Mehmed Fevzi, s. 640

Kur’an-ı Kerîm’in hâvî olduğu ayet-i kerîmeler ve taşıdığı özellikler üzerinden yapılmış çeşitli tanımları barındıran bir yazıdır. Bu tanımlardan bir kaçı şöyledir: Hak ile bâtılı fâruk bir nurdur; insanlara doğru yolu gösteren hâdîdir; fezâil-i ahlâkiyyeyi öğreten kitâb-ı necâttır...

Sene 2, Sayı 54, 11 Kânûn-i Evvel 1335/17 Rebiu’l-Evvel 1337/11 Aralık 1919, Perşembe

Yeni Dünyayı Mübeşşir Alemet-i Kübrânın Mebde’-i Zuhûru, Ahmed Şîrânî, s. 641-644

Cihânı kaplayan bir ünvânı, cihânın bir parçası olan Amerika kıtası için kullanmanın yanlışlığı anlatılmış, “yeni dünya” gibi bir tabirin ancak Hz. Muhammed’in (s.a.s.) doğumundan sonrası için kullanılabileceği dile getirilmiştir.

İslâmiyet'te Sosyalizm, Çorlu: M. Fevzî, s. 644-647

Yazar Alaaddin Ruhi'ye attettiği makalesine, sosyalizmin en büyük kurucusunun Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğunu ispat etmek ve sosyalizmin aslında ne olduğunu anlatmak için bu yazıyı kaleme aldığını açıklayarak başlamıştır.

Kainâtı bir fabrikaya benzeten yazar, paydos düdüğü çaldığında herkesin aynı yemeği yediği, patronun tek başına yemek yemediği bir ortam tasvir etmiş ve sosyalizmi böyle tanımlamıştır. Kâinattaki her şeyin ayrıca bu fabrikanın demirbaşı olduğunu ve ferdî hukukun yerini umûmî hukukun aldığını da tasvirine eklemiştir.

Yazar, sosyalizmin mutluluk vaad etmesine rağmen sefâletle sonuçlanmasını; ferdî yönetimi zayıflatacağı yerde güçlendirmesine bağlamış ve o günün şartlarında dayatılan sosyalizmin insanı bir hükümdarın yönetimine boyun eğmekten daha zelil bir hâle getireceğini düşünmektedir.

H. Muhammed'in (s.a.s.) paylaşmak, yardımlaşmak ve yanında çalışanlara adâletli davranmak gibi konularda buyurduğu hadîs-i şerifleri ve zekât uygulamasını örnek gösteren yazar, gerçek sosyalizmin bu olduğunu anlatmaya çalışmış ve o dönem kurulan hükûmetin “aristokrat” değil “sosyal demokrat” bir hükûmet olduğunu iddia etmiştir.

Yazar o günün şartlarında dayatılan sosyalizme neden taraftar olmadıklarını da bu yazdıklarıyla açıkladığını düşünmektedir. Yazıya 25 Teşrin-i Sâni 1335 (25 Kasım 1919) tarihi kaydedilmiştir.

Büyük Bir Ziyâ', Burûsa: Hüdâvendigâr Hatîbi Mehmed Ziyâ, s. 647-650

Dinî mecmualara yardımları ile de bilinen Meclis-i Umûmî Azası Semîzzâde Hacı Mehmed Efendi'nin vefâtı üzerine kaleme alınmış yazıda, adı geçen zâtın güzel özellikleri ve vefâtından duyulan üzüntü anlatılmıştır. Hayatı boyunca millete hizmet etmiş olan kişilerin, ölülerinin de yaşamaya hakkı olduğunu göstermek için en azından haklarında birkaç satır olsun yazmak gerektiği belirtilmiştir.

Yazar, Mehmed Efendi'nin büyük bir kütüphaneye sâhip olduğunu belirterek çokça ilgilendiği eserleri zikretmiş bu sırada Nuri Bey'in *Hâtemü'l-Enbiya* isimli eserinden bahsederken verdiği -5 satırlık- dipnot sansüre uğramıştır.

Buhâra’da İlim ve Ulemâ [X], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 650-651

Önceki sayıdan devam eden tefrikanın bu bölümünde Avrupalı kişi, Buhara için düşündüğü çareleri şöyle sıralamıştır: Yeni usûl mektepler açmak, harf-i cer gibi konularla değil daha seri tahsil edilebilecek ve daha yüksek menfaat sağlayacak ilimlerle uğraşmak, İstanbul’dan âlimler getirtmek ve yabancıların vâkıf olduğu ilimlere vâkıf olmak.

Buharalı âlim ise bu sözler üzerine Avrupalı kişinin kendisini aldatmaya çalıştığını düşünmüş ve ona güvenmemiş, Buhara’da yeni usûl mekteplerin açıldığını fakat ulema tarafından çocukları dinsizleştireceği endişesiyle bir sene içinde kapatıldığını anlatmıştır.

Ispartadan: Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından [VI-B], Ebu’s-Suâd Süleymân Nihâd, s. 652-653

44. sayıda aynı başlıkla neşredilmeye başlanmış olan makalede “hak” ve “adâlet”ten bahsedilmiş ve Avrupa’daki zorunlu din eğitiminden söz açılmıştı. Yazısının bu bölümünde eğer maksat Avrupa’yı taklitse onları bu hususta da taklit etmek gerektiğinin altını çizen yazar, İstanbul’daki birçok mesleğin (marangozluk, terzilik, kimyagerlik vs.) bazen yerli bazen de Yunan, İtalyan, Hırvat hristiyanlarca icrâ edildiğini hatırlatmıştır.

İçki konusunda müslümanların hristiyanları geçtiğini söyleyen yazar, bu konudaki üzüntüsünü dile getirmiş; müslümanları uyanmaya, etrafa bakmaya ve geçmiş hâdiseleri hatırlayarak ders almaya davet etmiştir.

Yeni yeni devletlerini kuran milletlerin (Bulgarlar, Yunanlar...) bu devletleri geçmişe dâir hâtıralarını hatırlayarak ve onlardan ders alarak kurduklarını belirten yazar, yine bu devletlerin gençlerini Avrupa dârü’l-fünûnlarına göndererek eğitim almalarını sağladıklarını kaydetmiş, buna karşın müslüman Türk gençlerinin ise bilim değil eğlence öğrenip gelmelerini eleştirmiştir.

Eserler, Teessürler VIII: Mehmed Vahdettin-Yeni Ahd: Yeni Mehd, Kal’a-i Sultaniyyeli Tayyâr Rahmî, s. 654-655

Osmanlı târîhinde yeniliklerin III. Selim döneminde başladığını dile getiren yazar, ondan sonra tahta oturan padişahları sırasıyla tahta çıkış ve tahttan iniş hâdiseleri ile birlikte anmış ve son olarak da Mehmed Vahdettin’den bahsetmiştir.

Milletin kalbinde bu yeni cülusla birlikte yeni umutlar doğduğunu nakleden yazar, bu yeni devire dâir kendi ümit ve beklentilerini kaleme almıştır.

Harput'tan Bir Telgraf “İ’tisâm Mecmûa-i İslâmiyyesi Nâşiri Ahmed Şîrânî Efendi’ye”¹⁸⁸, s. 656

Harput uleması ve ileri gelenleri tarafından gönderilen telgrafta, Ahmed Şîrânî Efendi neşriyât sahasındaki hizmetlerinden dolayı taltif edilmiştir. Türk olduklarını fakat dillerini ve dinlerini ne Türklüğe ne de dinsiz bir kavme asla değiştirmeyeceklerini belirten kâriiler, İstanbul’un sefâhat mahalli hâline gelmesinden memnun olmadıklarını belirtmişler ve telgraflarının aynen neşredilmesini istemişlerdir.

Sene 2, Sayı 55, 18 Kânûn-i Evvel 1335/23 Rebiu’l-Evvel 1337/18 Aralık 1919, Perşembe

Harput Telegrafı, Ahmed Şîrânî, s. 657-660

Bir önceki sayıda neşredilen Harput telgrafı hakkında değerlendirme yapılmış, bahsi geçen konular hakkında fikir beyân edilmiştir.

Anâsır-ı Hayâtıyye-i Devletten –Mârif- , Mahmudiye Mektebi Muallimlerinden Feyzî, s. 660-665

İnsanın maddî ve manevî iki şahsiyete sahip olduğunu dile getiren yazar, maddî şahsiyetin bir diğer isminin hayvânî olduğunu hatırlatmış insanın bu tarafının yemek, içmek gibi hasletlerle tatmin edildiğini söylemiştir. Bunun yanında manevî yani insânî tarafının ise ancak maarif ile tatmin olacağını dile getirmiştir.

İnsanlarda yerleşik hayata geçtikten sonra bir din (inanma) ihtiyacının ortaya çıktığını söyleyen yazar, manevî şahsiyetin de bu şekilde şekillenmeye başladığını söylemiştir. Çeşitli ilimlerin de bu süreçte vücut bulduğunu kaydeden yazar, Avrupa’da ilmî gelişmeleri dine aykırı bulan bir güruhun çıkmasıyla bu devrin birden durakladığını söylemiş, insanın ancak ilimle yükselebileceğini takdîr eden ve insanı ilimle mukayyed kılan ilk dinin İslâmiyet olduğunu vurgulamıştır.

¹⁸⁸ Başlık, mecmûanın kapağında yer alan makâle listesinde “Harput’tan Bir Telgraf: İ’tisâm Mecmûa-i İslâmiyyesine” şeklinde neşredilmiştir.

Müslümanların ayırt edici özelliğinin ilim olduğunu belirten yazar, içinde bulunulan asrın bilim ve ilim asrı olduğunu yani –E. Renan’ın deyimiyle- din ile bilimin birlikte hükümrân olacağını söylemiştir.

Felâketlerin önüne geçmek için yapılması gereken ilk şeyin milleti eğitmek olduğunu düşünen yazar, inkılâba hazırlanmamış bir millettten yenileşme beklemenin doğru olmayacağını ve özgürleşmek için kıyâfet değiştirmenin (sarık yerine fes giymenin) yeterli olmayacağını eklemiştir. Dönemin eğitim anlayışını ve sistemini de Fransa ile -1900’lerdeki eğitim istatistiğini neşredip- karşılaştırarak eleştiren yazar, milletin kendi kendine yürüyebilmesi için kültürel, ahlâkî ve dinî bir eğitime sahip olması gerektiğini iddiâ etmiştir.

Makale 5 Kânûn-i Evvel 1335 (5 Aralık 1919) tarihini taşımaktadır.

Buhâra’da İlim ve Ulemâ [XI], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 665-666

Bir önceki sayıdan devam eden tefrikanın bu bölümünde, Avrupalı kişi yeni usul mekteplerin kapatılmasını salık veren medrese mensuplarını eleştirmiş, o kişilerin kendilerinden her hangi bir kerâmet beklenemeyecek kimseler olduklarını ve Buhâralıların kendi nefislerine uyarak dinin hakikatinden uzak kaldıklarını iddiâ etmiştir.

Köylü Dîn Kardeşimiz Ne Hâlde?!, Burûsa: Mehmed Âlim, s. 667-668

Bu vatanın öz evlatları ve memleketin hakîkî sahibi olan köylülerden, onların ihtiyaçlarından yeterince bahsedilmediğini düşünen yazar, *İ’tisâm* gibi dinî mecmûalara bu konuda görev düştüğünü söylemiş, hâlihazırda köylülerin en büyük probleminin dinî konularda câhil kalmak olduğunu tesbit etmiştir.

Bu problemin doğuracağı sorunlardan ilmiyenin ve mürşidlik makâmında olanların sorumlu olacağını ve bununla birlikte Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye ve Teâlî-yi İslâm Cemiyeti’nin ilk olarak köylülerin yetiştirilmesi ile ilgilenmesi gerektiğini, Meşîhat’in de köy imamı yetiştirmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Vebâ ve Tâun, Bozuyük’ten Demircizâde Ali Rızâ, s. 669-670

Vebânın kısa tarihinden bahsederek Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bu konuda buyurduklarını nakleden yazar, yine konuyla ilgili olarak başka kimselerin de önerilerini ve tedbirlerini neşretmiş, bu tedbirlerin de hadis-i şeriflerden doğduğunu söylemiştir.

Medâris İhyâ Olunmadı, İmhâ Olundu... Eyyûb Sultân: Mehmed Bâkî, s. 670-671

Son on yılda –İttihâd ve Terakkî döneminde- medreselerin güyâ ihyâ edilmek adına bir programa tabi tutulduğu fakat bu programın hiç de hayırlı sonuçlar doğurmadığı kaydedilmiştir.

Bu programın amacının medreseyi alçaltarak müderrisleri yönetime bağlamak olduğunu düşünen yazar, bu idâreden kurtulalı bir sene olmuş olmasına rağmen bir değişiklik olmayışına binâen kısmen de bu amaca ulaşıldığını, dün onları destekleyenlerin bugün mürşid olduğunu söylemiştir. Yazar halkın kendi hayatına ne zaman sahip çıkacağını merak etmektedir.

Dîn-i İslâm Hakkında, s. 672

İstanbul'da Yayınlanan *Orient News* gazetesinin mevlîd münâsebetiyle yazmış olduğu makalenin¹⁸⁹ İslâm dini hakkındaki bölümlerinden alıntıdır.

İ'tisâm, s. 672

İngilizlere ait matbuatın Hz. Muhammed'in (s.a.s.) doğumuna yerli matbuattan daha fazla önem verdiğine dikkat çekilmiştir.

Sene 2, Sayı 56, 25 Kânûn-i Evvel 1335/1 Rebîu'l-Ahir 1338/25 Aralık 1919, Perşembe

Evkâf-ı İslâmiyye'nin Makâm-ı Meşîhate Devr ve Tefvîzi, Ahmed Şîrânî, s. 673-676

Vakıf mallarının hakkıyla korunması ve Evkâf Nezâreti'nin hakkıyla işleyebilmesi için adı geçen bakanlığın Meşîhat'e bağlı çalışması gerektiği düşünülmektedir.

¹⁸⁹ "Mevlut", *The Orient News*, 11 Aralık 1919, Sy. 153, s. 1, İstanbul

Bir Müftünün Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye Mühîm Cevâbnâmesi, ... Kazası Müftüsü ..., s. 676-678

Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye köy imamlarının bağlı bulundukları merkezlere giderek üç aylık bir eğitim almalarını kararlaştırmıştır. Bunun üzerine kuruma gelen bir mektup önemli görülerek neşredilmiştir.

Mektubu kaleme alan müftü efendi köylerde bu eğitime katılacak imam olmadığını üzülerek aktarmış, altmış bin nüfuslu kazada yüz kadar imam olması gerekirken ancak beş on sarıklı kaldığını, dinsizliğin kol gezdiğini bildirilmiştir. Bu durumun daha büyük dertlere sebep olacağını düşünen müftü efendi, ellerinden geldiğince yetismeye ve yetiştirmeye çalıştıklarını arz etmiş, yardım istemiş ve ümitli olduğunu dile getirmiştir.

Müslümancılık, Türkçülük, Çorlu: Mehmed Fevzî, s.678-681

Yazar, Alaaddin Rûhî Bey'e atfettiği makalesine Türklerin dünyanın dört bir tarafına yayılırken müslüman kavimlerle karşılaşmalarının İslâmiyet'i kabul ettiğini ve yaşamlarını ona göre düzenlediklerini, bu hadise sonucunda da yeni bir câmianın doğduğunu söyleyerek başlamıştır.

M. Fevzî, bu bakımdan Türkçülük akımına bağlanmanın çok sağlıklı olmayacağını, hâlihazırda yaşayan halkın Türklük ve Müslümanlık bağlamında geçmiş kavimlere nazaran Müslümanlığından çok şey kaybetmiş olduğunu, Türklüğünün ise neredeyse hiç kalmadığını düşünmektedir.

Kavmiyle gurur duyuyor olmanın çok ileri götürülmediği sürece zararı olmadığını söyleyen yazar yine de dinin nesepten üstün olduğunu hatırlatmış, halkı kurtacak şeyin İslâm'dan yana davranmak olduğunu vurgulamıştır.

Yazar, Milliyetçilik akımının milletler arasında yeni yeni husumetler doğurduğunu, hatta eskide kalmış husûmetleri yeniden kuvvetlendirdiğini tespit etmiş, Müslümanlığın dünyanın dört bir tarafındaki zenginliklerini görmek yerine Türkçülük akımının peşinden gitmeyi anlayamadığını belirtmiştir.

Yazıya 16 Kânûn-i Evvel 1335 (16 Aralık 1919) tarihi kaydedilmiştir.

Buhâra'da İlim ve Ulemâ [XII], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 681-683

Önceki sayıdan devâm eden tefrikanın bu bölümünde Avrupalı kişi, yeni usul mekteplerin kapanmasına karar veren müderrisler hakkında sorular sormuş ve bu müderrislerin Rusya'dan gelen Tatarlardan oldukları anlaşılmıştır.

Avrupalı kişi bu müderrislerin aslında birer hâin olduklarını iddiâ etmiş, Buharalı âlim buna inanmak istememiş ve yeni usul mekteplerin çocukları gâvur yapacağına ısrarcı olmuştur. Avrupalı kişi bu mekteplerin çocukları müslüman ve vatanperver yetiştirdiğini iddiâ etmeye devam etmiştir.

Bir Nazm-ı Nasîhat-âmiz, s. 684-685

Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün vezninde, 32 beyitlik bir manzûmedir.

Tahâret-i Kalbin Lüzûmu, Amasya Medresesi Müderrislerinden Mecdizâde Ahmed Emrî, s. 685-686

Yazısını Câmi'den, Hâfız'dan, Busûrî'den naklettiği beş beyit üzerine inşa eden yazar, genel olarak kalbin vücut ikliminin sultanı olduğunu, kalben sağlıklı (sağlam, dürüst) olan bir kişinin ortaya koyacağı her işin yine sağlam ve dürüst olacağını söylemiştir. Aynı şekilde kalbi gaflet tozlarıyla kirlenmiş olan kişinin de bedeninin hiçbir zaman huzurlu olamayacağını, bu sebeple de kalbin sıhhatine dikkat etmek gerektiğini anlatmıştır.

Nisvânın Muhâfaza-i Ârı Çarşafıdır, Turhal: Sarıalizâde Mahmud Nedim, s. 686-687

Kadınların çarşaflarını atmalarının onlara zarar vereceğini düşünen yazar, bu durumdan bir saadet bekleyenlere Avrupa'daki ahlâkî çöküntüyü örnek göstermiştir.

Yazar ayrıca tesettürün ahlâkî bir gereklilikten ziyâde dinî bir emir olduğunu hatırlatmıştır.

Muhammed Aleyhisselâm Kimdir?, Biga: Mehmed Fevzî, s. 688

Hz. Muhammed'i (s.a.s.) tanımlar nitelikte yazılmış olan cümlelerden bazıları şöyledir: Sâhib-i mu'cizât ve mefhar-i kâinattır; hâtemü'l-enbiyâdır; âlemine rahmettir vb.

Sene 1, Sayı 57, 1 Kânûn-i Sâni 1336/9 Rebû'l-Âhir 1337/1 Ocak 1920,
Perşembe¹⁹⁰

Akşehir Müftî-i Fâzılının Bir Mektûbu ve Bir Tenkîdnâmesi, s. 689

Yazar, 17 Kânûn-i Evvel 1335 (17 Aralık 1919) tarihinde kaleme aldığı mektubunda, 53. sayıda yayımlanmış olan Dağıstânîzâdelerden Hâfız Abdullah Efendiye ait, “İrâde-i Cüz’iyye Hakkında Ba’zı Mütâlaât” isimli makalenin kabul edilemez bazı kısımları olduğunu dile getirmiş, herhangi bir tartışmaya mahal vermek istemediğini belirterek makalesini mektuba eklemiştir. Makale ile ilgili özet bildi aşağıdadır.

İrâde-i Cüz’iyye Hakkında Ba’zı Mutâlaât, Akşehir Müftîsi Harpûtîzâde Hacı Mustafa, s. 689-693

Allahu Teâlâ’nın ilim sıfatının yanında irâde sıfatının da olduğunu hatırlatan yazar, Dağıstânîzâdelerden Hâfız Abdullah Efendi’nin ilim tarifini İslâmî bulmadığını dile getirmiştir. Yazarın konuya yaklaşımını İslâmî olmaktan ziyâde felsefî bulan müftü efendi, söylenilenlerin felsefeye de uygun olmadığını dile getirmiştir.

İnsanda küllî ve cüz’î olmak üzere iki türlü irâde bulunduğunu söyleyen yazar bu kavramları açıklamış ve diğer yazarın aksine kulun irâdesinin mahlûk olmadığını belirtmiş ve bu mevzuyu ayrıntıları ile açıklamıştır.

Kısaca Allah’ın ilminin her şeyi kapsadığını ve her şeyin Allah’ın irâdesi ile meydana geldiğini bunun yanında malûmun ilme değil, ilmin malûma tâbî olduğunu söylemiştir.

Merhûm Cevdet Paşa’nın Bir Cevâbnâmesi, s. 693-694

7 Nisan 1788 tarihinde Avusturyalı bir kişiden Makâm-ı Meşihat’e bir mektup gönderilmiş, Roma Katolikleri’nin İslâmiyet ile şereflenmesinin câiz olup olmadığı ve intisâbın ne şartla gerçekleşebileceği sorulmuş, mektuba cevap vermesi için Ahmed Cevdet Paşa görevlendirilmiştir.

¹⁹⁰ Mecmuada rumî yıl sehven 1335 yazılmıştır.

Cevdet Paşa cevâben, herkesin –hangi kavme mensup olduğu önemli olmaksızın- Allah’ın birliğini ve Hz. Muhammed’in (s.a.s.) onun peygamberi olduğunu kabul etmek şartıyla müslüman olabileceğini anlatmış, bu aşamadan sonra iman eden kişiye yüklenen sorumluluklardan ve peygamberin sünnetlerinden bahsetmiştir.

Diğer bir şart olarak da Peygamber Efendimiz’in bütün peygamberleri tasdik etmesine binâen, iman edenlerin de aynı şekilde diğer peygamberi tasdik etmeleri gerektiğini eklemiş, İslâmiyet’e en yakın dinin Hristiyanlık olduğunu da söylemiştir.

İ’tisâm, s. 694-695

Cevdet Paşa’nın cevâbı dolayısıyla kaleme alınan yazıda İslâmiyet ve Hristiyanlığın yakınlığı konusunda fikir beyan edilmiştir.

Teessürlere Karşı Tesellîler, Avukat Alâaddin Rûhî, s. 695-697

“Çorlu’da muhterem Fevzî Bey kardeşimize” şeklinde atıfla başlayan makaleye, kâinatta her şeyin birbiriyle alâkalı şekilde bir düzen dâhilinde hareket ettiği anlatılarak bir giriş yapılmıştır.

Yazar, insanın yaşadığı dünyada meydana getirdiği -kan dökmek, zulme sebep olmak, merhamete vesile olmak gibi- iyi veya kötü bir takım hadiseler olduğuna ve bu hadiselerin güneşin doğması gibi vazife dâhilinde yapılmış doğal bir olay gibi algılandığına dikkat çekmiş bunların da kâinâtın ahengine dâhil olduğunu ifâde etmiştir.

Yazı Lüleburgaz, 14.11.1335 (14 Ocak 1919) tarihini taşımaktadır.

Câhiliyyet Devrinde ve Sadr-ı İslâm’da Târih, Tâhirü’l-Mevlevî, s. 697-699

Yazar bu mâkalesinde cahiliyyet devrindeki ilimlerden birinin de “târih” olduğunu söylemiş, o dönemde geçmiş bir zamanı belirtmek için kullanılan deyimleri açıklamıştır. Geçen zamanı anlatmak için kullanılan bir yöntem de meşhur olayları temel almak olup bu kullanımlardan en yaygın olanları, Hazret-i İbrahim’in ateşe atılması, fil vakası vb. şeklinde sıralanmıştır.

İslâmiyet’le birlikte nesî¹⁹¹ üsûlünün kaldırılmasıyla kamerî ayların karışıklıktan kurtarıldığını belirten yazar, Hz. Muhammed’in yazışmalarında tarih kullanımına riâyet ettiğini aktarmış, Hz. Ömer devrinde tarih kullanımında hicretin temel alınmasına ve muharremin ilk ay sayılmasına nasıl karar verildiği anlatmıştır.

Köy İmamları, Burûsa: Mehmed Âlim, s. 700-701

Köy imamları hadisesinin bir hayat memat meselesi olduğunu düşünen yazar, bu düşüncesinin sebeplerini aktarmıştır.

Köylerin büyük çoğunluğunda imam olmadığını dile getiren Mehmed Âlim, imamı bulunan köylerdeki görevli kişilerin de yeterli donanımına sâhip olmadığını düşünmektedir. İmamların köylünün arzusuna göre hareket ettiğini –buna bir noktada mecbur olduklarını– anlatmış ve bu fikri kendi anıları ile desteklemiştir.

Köy imamlarından bir vazife beklenecekse öncelikle onlara bir itibar kazandırılması, atama ve görevden alma yetkilerinin müftüye ait olması, kimin nerede imamlık yaptığının müftülük makâmı tarafından bilinmesi ve belli dönemlerde teftişler yapılması, ilgili kurumların imam ve müfettiş yetiştirmeye önem vermesi gibi gerekliliklerin sağlanması istenmiştir. Makale 7 Kânûn-i Evvel 1335¹⁹² (7 Aralık 1919) tarihini taşımaktadır.

İbrete Sâik Bir Nazm-ı Râik, Emrî, s.701-702

Kaside şeklinde, mef’ûlü/mefâ’îlü/mefâ’îlü/fe’ûlün vezninde, yirmi üç beyitlik bir manzûmedir.

Dîn-i İslâm¹⁹³, s.702-703

Fâ’îlâtün/fâ’îlâtün/fâ’îlün vezninde, dokuz beyitlik bir manzûmedir.

Ulemâ-i Kirâm, Amasya Medresesi Müderrislerinden Mecdizâde Ahmed Emrî, s. 703

¹⁹¹ Câhiliyye döneminde, haram aylardan birinin yasak ve kurallarına riâyet etmeyerek o ayın hürmetinin diğer aya aktarılması, tehir edilmesi anlamında kullanılan bir terim.

¹⁹² Tarih sehven 1235 olarak yazılmıştır.

¹⁹³ Şiirde mahlas beyti bulunmamakla birlikte önceki şiirde bulunan mahlas ve sonraki yazıda bulunan imzaya binâen tarafımızca eserin Emrî’ye ait olduğu düşünülmüştür.

Âlimlerin Kur'ân'ın nurundan ve feyzinden beslenerek elde ettikleri irfânı halka yaymaları gerektiğini düşünen Ahmed Emrî, ulemâ sıfatını taşıyan kişilerin sağlam fikirler ile hareket ederek halka doğruları anlatması gerektiğini aksi takdirde cehâletin önünün alınamayacağını dile getirmiştir.

Dînî Vaazlar Ne Sûretle Umûmîleştirilmelidir? Mehmed Emîn, s. 703-704

Giderek artan dinsizlik ve ahlâksızlığın Allah korkusu taşıyan kalplerde üzüntüye sebep olduğunu, Ahlak Encümeni tarafından camilerde yapılan vaazlardan bir nebze yarar sağlansa da bu vaazların sadece camilerle sınırlandırılmaması gerektiğini savunan Mehmed Emîn, bu fikrine vaazlara asıl ihtiyâcı olan kimselerin camilere gelmiyor olmasını gerekçe göstermiştir.

Kendisi çözüm olarak, konuya hâkim kişiler tarafından halkın her an toplanabileceği yerlerde propagandalar yapılmasını, yararlı mecmûalar neşredilerek bunların dağıtılmasını, elde olan bütün vasıtalarla bu tehlikeye dikkat çekilmesini önermiş; bu yolda bıkmadan, usanmadan, yorulmadan çalışılması gerektiğini savunmuştur.

Sene 2, Sayı 58, 8 Kânûn-i Sâni 1336/16 Rebîu'l-Âhir 1338/8 Ocak 1920, Perşembe

***Orient News* Gazetesinin İsnâdâtına Karşı Müdâfaa-i Şerîat, Ahmed Şîrânî, s. 705-708**

Orient News gazetesinde mevlîd sebebiyle kaleme alınan makalede geçen “*Anâsır-ı muhtelifeyi nazar-ı kânûnda müsâvî tutan bir meşrûtiyyeti şeyhülislâm efendinin vaz'ıyyeti ile te'lîfe kat'ıyyen imkân yoktur.*” sözü üzerine yazılmış müdâfaadır.

Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'nin Müdâfaanâmesi, s. 709-710

Orient News gazetesinin yukarıda bahsi geçen cümleyi yayımlaması üzerine yazılmış olan müdâfaanâmede, İslâm dininin meşrûtiyete göre daha fazla eşitlik vaad ettiği, gayrimüslim halkın dininin, dilinin ve diğer önemli organlarının dâimâ koruma altında olduğu örneklerle anlatılmış, bu türlü ithamların *Orient News* gibi medenî bir gazeteye yakışmadığı söylenmiştir.

Dîn-i İslâm Kâfil-i Necâtır, Çorlu: M. Fevzî, s. 710-713

En ufak teferruâtı da dâhil olmak üzere İslâm'ı hayatına geçiren bir kişinin kurtuluşa ereceğini müjdeleyen yazar, halkın yaşayışında yalnız namaz ve orucun kaldığını gözlemlemiş ve böyle giderse yakında camilerin tamamen terk edileceğini düşünmüştür.

Bu belâdan kurtulmak için bir şeyler yapmamanın da halkın diğer bir hastalığı olduğunu söyleyen yazar, çârelerin Hz. Muhammed (s.a.s.) tarafından gösterilmiş olduğunu da söylemiştir.

Namazla ilgili olarak, ezânın güzel bir ses ve makamla okunmasının etkili olacağını iddiâ eden yazar, halkın asıl ihtiyâcı olan sosyal ve ahlâkî konularda vaazlar verilmesini bu konularda buyrulmuş hâdis-i şeriflerin millete anlatılmasını istemiş, irşâd faaliyetlerinin uygun görülebilecek her mekâna yayılması gerektiğini dile getirmiştir.

Bu hastalığın tedâvi sorumluluğunun Meşîhat ve Maârif'e âit olduğunu düşünen yazar, Meşîhat'ten hakîkî hocalar yetiştirmesini, Maârif'ten ise köy mekteplerinden başlamasını istemiştir.

Câhiliyyet Devrinde ve Sadr-ı İslâm'da Târîh, Tâhirü'l-Mevlevî, s. 713-715

Cahiliyye Araplarının kendilerine âit epeyce bilgiye sahip olduğu ve bu bilgilerin sözlü ve manzûm eserler yoluyla nesilden nesile nasıl aktarıldığı anlatılmış; fil vakası, Ka'be'nin tamiri gibi önemli hâdiselere dâir söylenen şiirler nakledilmiştir. Eyyâm-ı Arap denilen toplanma günlerinin bu şekilde kaydedilerek ve ezberlenerek babadan oğula geçtiği belirtilmiştir.

Bunlara binâen Kur'an-ı Kerîm'de meşhur hâdiselerin ve peygamber kıssalarının bulunması ve Efendimiz'in bunları anlatmakla görevli kılınmasına dikkat çekilmiş, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) gazâlarının Sa'd bin Ebî Vakkas tarafından şiirleştirilerek çocuklarına anlatması hadisesi de nakledilmiştir.

Isparta'dan: Bir Meb'ûsun Lâhika-i Hâtırâtından [VI-C], Ebu's-Suâd Süleymân Nihâd, s. 715-717

İlk bölümü 44. sayıda yayımlanmış olan makalenin, 54. sayıda aynı başlıkla neşredilen kısmında son olarak Avrupa'ya eğitime gönderilen gençlerin ancak sefâhat öğrenip gelmeleri eleştirilmiştir.

Makalenin bu bölümünde, Ermenistan'ın kurulması ve Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden ayrılması meseleleri işlenmiş, Arnavutluk'taki halkın İslâmî yaşayıştan uzaklaşması ve Hacı Bektaş Velî'nin asıl öğretilerinin hilâfında davranmaları sebebiyle devletin gittikçe kötüye gittiği söylenmiştir.

Bu yolu takip edecek Arap ve Kürt gençlerinin de bu dinsizlik derekesine düşmesinden korktuğunu belirten yazar, son bir asırda ecnebilerin sağladığı kolaylıklara karşın İttihâd ve Terakkî yönetiminin çıkardıkları zorluklar sebebiyle Arapların Osmanlı hükûmetinden uzaklaştığını tesbit etmiş, milletvekilliği sırasında yaptığı bazı görüşmeleri de burada nakletmiştir.

Yazar aynı şekilde, yabancıların Hicaz'a yaptıkları yolculukları da anlatmıştır. Şehzâde yahut paşaların oradaki Arapları ziyâret etmeyip bilakis Hicâz'ın bir sürgün yeri olarak kullanılmasının sonuçlarının I. Dünya Savaşı esnasında alındığını düşünmektedir.

Resim ve Sûretten Suâle Verilen Cevâbın Te'sîrâtı, Burûsa Sultânîsi Talebelerinden M. Nâcî, s. 718-720

Resim ve sûret hakkında sorduğu soru 17. sayıda neşredilen ve 53. sayıda cevap verilen M. Naci'nin, aldığı bu uzun ve tatmin edici cevaptan duyduğu memnuniyeti beyan etmek üzere yazdığı mektupta millete hizmet etmek için çalışan ulemaya teşekkür edilmiş, beyan edilen düşüncelerin okuyucu üzerinde bıraktığı his de aktarılmaya çalışılmıştır.

İ'tisâm, s. 720

Yukarıda neşredilmiş olan mektuptan duyulan memnuniyet ifâde edilmiştir.

Sene 2, Sayı 59, 15 Kânûn-i Sâni 1336/24 Rebîu'l-Âhir 1338/15 Ocak 1920, Perşembe

İslâmiyet'te Hilâfet ve Saltanat, Ahmed Şîrânî, s. 721-725

Hilâfet ve saltanatı birdiğerinden ayırmak ve hilâfetin merkezini İstanbul'da bırakarak saltanatın merkezini Anadolu'nun başka bir köşesine nakletmenin imkânsız olduğu; hilâfet ve saltanatı birlikte başka bir bölgeye nakletmenin ise çok zor olduğu anlatılmıştır.

Medeniyet-i Hâzıra Münâsebetiyle Bir Müslümanın Düşüncesi, Mehmed Emîn, s. 725-728

Medeniyet denilen ortak menbadan her milletin kendi dinine ve an'anelerine riâyet ederek beslenmesi sonucunda kendi medeniyetini oluşturduğunu öne süren yazar, böyle olmadığı takdirde milletlerin ancak bu kaleme benzeyeceğini düşünmektedir.

Medenî toplumların yakışsız taraflarını taklit etmekle ilgili -parası ve vakti olduğu halde yemeği abur cuburla geçiştirmek; saç tuvaleti yapacağım derken kirli ve kepekli saçlarla gezmek; mis gibi çay, kahve dururken rakı, bira, şarap içmek gibi- örnekler veren yazar bütün bunların toplumun ahlaksızlığına delil olduğunu söylemiştir.

Müslüman bir erkeği, kadını, evi ve sofrayı da tasvir eden yazar Müslümanlığa riâyet eden bir ailenin dünya ve ahiret saadetini yakalayacağını söylemiştir.

Zamâne Gençleri, Çorlu: M. Fevzî, s. 728-730

Makale Alaaddin Ruhi Bey'e atıfla başlamıştır. Gençlerin yabancı milletlerin adetlerini hayata tatbik etmede adeta bir yarış hâlinde olduğunu gören yazar, bu âdetleri gençlere en azından şeriâte uyan ve uymayan şeklinde tanımlayarak tanıtmak gerektiğini düşünmüştür.

Yazar, kendisini bu düşünceye sevk eden olayı anlatmış ve ilim sâhibi olduğu halde öğretmekten kaçınanların ahirette bunun için ceza göreceklerini beyân eden bir hadîs-i şerif naklederek yazısını tamamlamıştır.

Buhâra'da İlim ve Ulemâ [XIII], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 731-732

56. sayıdan devâm eden tefrikanın bu bölümünde, Avrupalı kişi ve Buharalı âlim arasında yeni usûl mekteplerin kapatılmasıyla ilgili konuşma devam etmiştir.

Avrupalı kişinin sorduğu sorulara Buharalı âlimin verdiği cevaplar bu mekteplerin çocuklar için herhangi bir zarar barındırmadığını gösterse de âlim, verilen iyi eğitimin

sonradan çocukların ahlâkını bozmak üzere hazırlanmış bir oyun olduğunu düşünmeye devam etmiştir.

Fuhşun Sebeb-i Tevsî'i ve Men'i Çareleri, Eyyûb Sultân: Mehmed Bâkî, s. 733-734

Yazar “Selânik serserileri, Selânik dönmeleri” gibi sıfatlarla tanımladığı ve içlerinde İttihad Terakkî yönetiminin de bulunduğu anlaşılan kimseleri, dini ve tesettürü hiçe sayar politikalar yürütmekle, İstanbul’un ve Anadolu’nun sâfiyâneliğini bozmakla suçlamış; kadınları şuh kelimlerle, şaşaalı konferanslarla baştan çıkardıklarını iddiâ etmiştir.

Fuhuş selinin her önüne geleni içine çekişine ve İstanbul’da fahişe bulunmayan sokak olmayışına dikkat çeken yazar, böyle giderse milletin birkaç sene içinde frengiden kırılabacağını söylemiş, bu sele kapılanlar için nasihatini fayda etmeyeceğini düşünerek cezalandırılmalarını istemiştir.

İslâmiyyet’te Temizlik I, Bozuyük: Demircizâde Ali Rıza, s. 734-735

İslâmiyyet’in tezmizliğe verdiği önemi konuyla ilgili hadîs-i şerifleri naklederek anlatan yazar, bu makalesini dış temizliği üzerine kaleme aldığını belirtmiştir.

Misvak kullanmaktan ve bunun dindeki yerinden, sağlık için öneminden bahseden yazar, misvağın hangi zamanlarda kullanılması gerektiğini de İbn Hümâm’dan naklederek açıklamıştır.

Selâm Nedir?, Biga: Hersekli Mehmed Fevzî, s. 736

Selâmı tanımlayıcı nitelikte yazılan cümlelerden bazıları şöyledir: Vahdet ve muhabbet-i İslâmiyye’nin bir nişân-ı zîşânıdır, müslimin müslime atâ eylediği bir tuhfe-i dâimedir, dîn-i celîl-i İslâm’ın meâlî-i bî intihâsından biridir...

Sene 2, Sayı 60, 30 22 Kânûn-i Sâni 1336/Rebîu’l-Âhîr 1338/22 Ocak 1920, Perşembe

Bir İnsan-ı Kâmilin Dünyâdan Seferi, Ahmed Şîrânî, s. 737-741

Yazı, Şeyh Mustafa Hâkî Efendi'nin vefâtı üzerine kaleme alınmış, şeyh efendinin özellikleri anlatılmıştır. Ahmed Şîrânî Efendi ayrıca bu yazısında şeyh efendi ile olan yakınlığının derecesini de anlatmıştır.

Cem'iyette Ahlâkın Ehemmiyeti [I], Mahmûdiye Mektebi Muallimlerinden M. Feyzî, s. 741-744

Toplumların hukuk ve vazîfe esâsına göre şekillenmesinin doğal bir kânun olduğunu, hukuk ve vazifenin de ahlâkî esaslardan doğduğunu söyleyen yazar, en ilkel toplumlarda bile mülk edinme, emniyet gibi hususlarda belli kurallara riâyet edilmesini ahlâkın cemiyet için ana unsurlardan biri olmasına delil göstermiştir.

Ahlak olarak adlandırılan telakkiler insanın örfünden ve ruhundan doğan ve tarihinin en önemli kısmını oluşturan an'aneler olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan yola çıkarak bir milletin, ahlâkını ırka âit tarihî bir hafızasıyla meydana getirdiği düşünülmüştür.

Milletin sadrından doğan ahlakın fertte yolunu ve yaşanabilirliğini bulması ile toplumun ahlâkının meydana geldiği, bu döngü içinde ahlâkın bu iki şubesinin birbiriyle örtüştüğü anlatılmış; bu sebeple başka bir topluluğun ahlakını naklen almanın vazîfe ve hukuk bilincine aykırı olduğu, bu tarz davranışların toplumu sarstığı, ahlâkî çözülmenin vatani kaybetmeye sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ahlâkın umûmî bir vicdâna âit olduğunu tekrarlayan yazar, topluma âit olan bu olgunun belirli erkler tarafından infâk edilemez olduğunu vurgulamış, Turancıların ve yenilikçilerin bu noktayı anlayamadığını ve sürekli olarak halkın ahlakını baltadığını ileri sürmüş, Almanya, İngiltere, Amerika gibi devletlerin bu noktada örnek alınmamasını eleştirmiştir.

Bütün bu tanım ve çıkarımlarına binâen yazar, bir milletin ancak ahlâkî esâslarına saygı duymayı ve onlara sahip çıkmayı öğrendiğinde inkişâf edebileceğini söylemiştir.

İslâm Hanımlarına, Çorlu: Avukat Alâaddin Rûhî, s. 744-747

Yaratılış itibariyle kadın ve erkeğin birbirine muhtaç olduğu, kadının erkek için bir feyiz kaynağı ve mürebbî oluşu anlatılmış bunun yanında kadınların erkeklerin üzerinde sahip olduğu tesiri göstermek adına olumlu ve olumsuz örnekler nakledilmiştir.

Kadının terbiyeci rolü ile toplumda meydana gelen menfî ve müsbet olayların sorumluluğunu da direk üstlenmesi gerektiğini düşünen yazar, milletin içinde bulunduğu ahlaksızlık hastalığının ancak kadınlarca çözülebileceğini düşündüğü için onları vazife başına geçmeye davet etmiştir.

Buhara’da İlim ve Ulemâ [XIV], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 747-749

Önceki sayıdan devam eden tefrikanın bu bölümünde, Buhara’da açılmış bulunan yeni usul mekteplerin ulemâ tarafından kapatılması hadisesi konuşulmaya devam edilmiş, Avrupalı kişi bu mekteplerde zararlı bir program yürütülmediğine dâir delillerini söylemiştir.

Tefrikanın bu kısmında olayın hicrî 1328 senesinde yaşandığı, aynı yıl içinde Medîne’de de böyle bir mektep açıldığı ve bu açılışın bayram sevinciyle karşılandığı kaydedilmiştir.

Isparta’dan: Bir Meb’ûsun Lâhika-i Hâtırâtından [VI-D], Ebu’s-Suâd Süleyman Nihâd, s. 750-752

58. sayıdan devam eden makalenin bu bölümünde, bazı devletlerin en baştan beri Osmanlı topraklarında gayrimüslim halkla uğraşarak onları yeni devletler kurmaya teşvik ettiği anlatılmış, bu teşvikler sonucunda Rumeli, Adalar ve Arnavutluk’ta kurulan devletlerde yaşayan müslümanların dinlerini yavaş yavaş kaybettiği kaydedilmiştir.

İslâm dininin Allah tarafından muhakkak korunacağına itimad eden yazar, bu tecelliyâta mazhar olmak için bu dinin kurallarına riâyet etmek gerektiğini hatırlatmış, Allah kullarını milletlerine ayırmıyorken kulların da kendi içinde bölünmesinin doğru olmayacağı ifade edilerek birleştirici ve kenetlendirici olmak gerektiği savunulmuştur. Yazının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Sene 2, Sayı 61, 29 Kânûn-i Sâni 1336/7 Cemâziye’l-Evvel 1338/29 Ocak 1920, Perşembe

Müftülerin Hâl ve Mevkî’i, Ahmed Şîrânî, s. 753-755

Müftülerin –genel olarak ilmiyelilerin- siyâsetle olan ilişkisi hakkında fikir beyân edilmiştir.

Cem‘iyyette Ahlâkın Ehemmiyeti [II], M. Feyzî, s. 756-759

Bir önceki sayıda aynı başlıkla yayımlanan makalenin bu bölümünde, ahlâkın kendini gösterebilmesi için ilme, mevcûdiyet fikrine ve istiklâle ihtiyâç olduğuna değinilmiştir.

Cemiyetler büyüyürerek yavaş yavaş birbiriyle münâsebete geçtikçe âdet ve göreneklerin de birbirine karıştığı, bu noktada yegâne rehber olan ilmin toplumu cemiyete zarar verecek alışkanlıklardan koruduğu anlatılmış, cemiyetin kendine âit göreneklerini ve an‘anelerini koruyacak şeyin ise din olduğu iddiâ edilmiştir.

Makalenin devâmında dejenerasyon (yozlaşma) kavramına da değinilmiş, sebepleri üzerinde düşünülmüş ve yozlaşmaya sebep olan olayların her toplum için farklı olacağı, bir cemiyete iyi gelen bir hadisenin -örneğin tiyatro- diğer birinin ahlâkını bozabileceği söylenmiştir.

Tiyatronun ahlaka tesiri hususunda J. J. Rousseau’yu örnek gösteren M. Feyzî, Fransız yazarın bu konudaki çalışmalarından bahsetmiş ve D’Alembert’in Cenevre’de tiyatro kurulması önerisine verdiği cevâbı da nakletmiştir.

Asr-ı Saâdette Müslümanlığın Şi‘r ve Hitâbete Hizmeti, Tâhirü’l-Mevlevî, s. 760-761

Câhiliyye Araplarında şiirin gelişmiş bir tür olmasının sebeplerinden bahsedilmiş, gelişim basamakları hakkında tahminde bulunulmuş, şiir okunan mekânlar hakkında bilgi verilmiştir.

Aruz konusuna kısaca giren yazar, İmam Halil b Ahmed’den (ö. 175/791) de bahsetmiştir.

Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye Riyâset-i Fâzılânesine, s. 761-763

Ödemiş ilmiye encümeninden gönderilmiş olan mektupta, müftülükler tarafından köy imamlarına eğitim sağlanabileceği bildirilmiş fakat köylerin çoğunda imam olmadığı söylenmiştir.

Halkın çoğunun ibtidâî eğitimden dahi mahrum olduğu ve din nâmına bir şey bilmediği aktarılmış ve çözüm olarak ağızdan talim yoluyla on beş günlük bir programla köylülere ilmiyal öğretmek (bu konuda bir de risale neşretmek) ve nikâh için en azından aktarılan kadar ilmiyal bilgisine sahip olmayı şart koşturmuşdur.

İmam ve hatipler için de köylüye nasıl davranmaları gerektiğine dair açık ve sade bir risâle yazılmasını isteyen encümen, her kazaya uyuyanları uyandıracak birer öğretmen ve vâiz atanmasını da talep etmiştir.

***Times*'ın İddiâlarına Bir Cevâb, Emir Ali, s. 763-765**

Yazarın, *Times* gazetesinde 8 Kânûn-i Sâni(1335)'de yayımlanan mektubu aynen neşredilmiştir.

Mektup, bir önceki gün yayımlanan baş makalelerden birine karşı kaleme alınmış olup, Büyük Britanya Devleti'nin müslümanlara karşı yeterince hassas davranmadığı söylenmiş, hali hazırdaki Hindistan politikası eleştirilmiştir.

İ'tisâm, s. 765

Bir önceki mektubun yazarı Emir Ali Bey tanıtılmış, yazının Londra'da yazılıp yine orada yayımlandığı bildirilmiştir.

Merhûm Şeyh Mustafa Hâkî Efendi Hakkında Mersiye, Zileli Bekir Hâkî, s. 766

Kaside formunda yazılmış olan mersiye, 13 beyitten müteşekkil olup Arapça'dır.

Köylülerimizin İhtiyâcâtı, Burûsa: Mehmed Âlim, s. 766-768

Köylülerin mektep ve ilim ihtiyâcına dikkat çekmek için kaleme alınan yazıda, ilerlemenin köyden başlayacağına dikkat çekilmiş ve yapılması gerekenler listelenmiştir.

Bizi Pek Müteessir Eden Bir İrtihâl, s. 768

Eski Makri Müftüsü Hüseyin Hüsnü Efendi'nin vefatından duyulan üzüntü belirtilmiştir.

Sene 2, Sayı 62, 5 Şubat 1336/14 Cemâziye'l-Evvel 1338/5 Şubat 1920

Kütüb-i Fetâvâ, Hıfz-i Sıhhat ve Kimyâ Kitâblarıyla İstişâreye Her Zamân Hazırdır, Ahmed Şîrânî, s. 767-770

Süleyman Nazîf'in "Nasreddin Şah ve Bâbîler" başlıklı tefrikası üzerine kaleme alınan yazıda, ismi geçen yazarın tahâret konusuna değindiği kısımlar alıntılanarak bu konu hakkında fikir beyan edilmiş, fikhî hükümler anlatılmış ve bu konudaki hükümlerin asla sağlığa zararlı olmadığı ortaya konmuştur.

Süleymân el-Bârûnî Hazretleri'nin Düvel-i İ'tilâfiyye Mümessillerine Bir Muhtırası, s. 771-774

Meclis-i A'yân A'zâsından Süleymân el-Bârûnî Efendi'nin hilâfet-i İslâmiyye ve İstanbul mes'eleleri hakkında İstanbul'daki düvel-i İtilaf devletleri temsilcilerine Arapça olarak vermiş olduğu muhtıranın tercümesidir.

El-Bârûnî Paris Konferansı'nın Müslümanların lehine olacak şekilde sonuçlanmayacağını farkederek bu muhtırayı kaleme almış ve Müslümanların haklarının gözetilmemesi durumunda doğabilecek sonuçları dile getirmiştir.

Muhtıra 14 Rebû'l-âhir¹⁹⁴ 1338/6 Kânûn-i Sâni 1336 (6 Ocak 1920) tarihini taşımaktadır.

Şefkat-i İslâmiyye'ye Dâir Bir Konferans [I-A], s. 774-777

Yazının Tâhirü'l-Mevlevî'nin Dârüşşafaka'da vermiş olduğu konferansın sûreti olduğu bildirilmiştir.

Şefkat, İslâmiyye kelimeleri ve oluşturdıkları terkip lügat manaları ile açıklanmış, buradan darü's-şafaka terkbine geçilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî kötü bir yönetime maruz kalan bu kurumun zamanla darü'n-nafaka (nafaka evi) ve dârü'n-nâ-kafaya (kafasızlar evi) dönüştüğünü ifâde etmiş, bu devrin artık geçmiş olduğunu ve kurumun yeniden darü's-şafaka (şefkat evi) olmasının oradakilerin elinde olduğunu anlatmıştır.

¹⁹⁴ Dergide sehven 14 Rebû'l-Evvel tarihi kullanılmış olup, yazı dâhilindeki bilgiler neticesinde tarihin 14 Rebû'l-Âhir olduğu anlaşılmıştır.

Müslümanlığa mahsûs olan şefkatten bahsedeceğini söyleyen yazar önce müslümanlığı sonra da yaratılmışlara karşı şefkatli olmayı anlatmış, tabiattan örnekler vermiştir.

Yazı sonraki sayılarda devam etmiştir.

Mekteplerde Lisân-ı Osmânî Tedrîsâtı [I], Mahmûdiye Mektebi Muallimlerinden M. Feyzî, s. 777-779

Lisân hakkındaki fikirlerin vasıta ve gâye olmak üzere iki noktadan incelenmesi gerektiğini düşünen yazar, bu iki kavramı açıklamış, bir dilin gramerini öğrenmedeki en önemli dayanağın çocukluk döneminde vasıtasız (bir program gözetilmeksizin) bir şekilde oluşan kelime hazinesi olduğunu anlatmıştır.

Dilin sarf ve nahvinin bir program dâhilinde ilmî bir üslupla öğretilmesinin rüşdiyelerde mümkün olabileceğini düşünen yazar, lisânın öğretileceği programın amaca göre seçilmesi gerektiğini söylemiştir. Örneğin ibtidâî mekteplerdeki amaç anadilin öğretilmesidir, program bu amaca uygun olmalıdır.

Yazı sonraki sayılarda devam etmiştir.

İslâmiyet'te Temizlik II, Bozöyük: Demircizâde Ali Rızâ, s. 780-781

Makalesinin ilk bölümünde dış temizliğinden bahseden yazar, bu bölüme yine temizlikle ilgili hadîs-i şerîfleri naklederek başlamış ve el temizliğinin öneminden bahsetmiştir.

Bulaşıcı hastalıklardan korunmak adına yalnızca ellerin değil, başkasından alınan kalem, kaşık, çatal gibi aletlerin de temizlenerek kullanılması gerektiği anlatılmış, İmam-ı Azam için nakledilen bir hâdise üzerinden İslâm'ın iç ve dış temziliğe verdiği önem vurgulanmıştır.

Tesettür Bir Dîn Mes'alesidir, Eyûb Sultân: Mehmed Bâkî, s. 781-782

Tesettür konusunda yazı kaleme alanları eleştiren ve onlarla alay edenlerin çoğunun bu meselenin kurcalanmasını istememe sebebini tesettürün istedikleri şekle gelmesi olarak

gören yazar, “Tesettür bir din meselesi değil sanat meselesidir.” diyenlere cevap vermek, tesettürün tam mânâsıyla dinî bir mesele olduğunu anlatmak için bu yazıyı kaleme almıştır.

Namaz kılmayan bir kimsenin kendi nefesine zulmettiğini, çarşafsız gezen bir kadının ise bütün müslümanları günahkâr kıldığını düşünen yazar, bu konuda hükûmeti vazîfeye çağırmıştır. Tesettürdeki çözülmenin yanlış batılılaşma sonucu olduğunu anlatan yazar, illâ bir ilerleme olacaksa bunun dinî bir çerçeve dâhilinde olması gerektiğini savunmuştur.

Sene 2, Sayı 63, 21 12 Şubat 1336/Cemâziye'l-Evvel 1338/12 Şubat 1920

İslâm ve İstanbul, A'yândan Süleymân El-Bârûnî, s. 783-786

Süleyman el-Bârûnî'nin bu yazısının, önemi ve mükemmeliyeti sebebiyle *İkdâm*'dan alıntılandığı açıklanmıştır.¹⁹⁵

Hilâfetin ve hilâfet merkezinin bütün müslümanları ilgilendiren meseleler olmasının nedenleri anlatılmış, daha önce İ'tilâf devletlerine yazılmış olan muhtıranın da bu sebeple Arapça yazıldığına dikkat çekilmiş ve Osmanlı Devleti'nin -dini muhâfaza ettiği süreç- elinde bulundurduğu gücü bazı Türklere hatırlatmak amacıyla İstanbul'daki gazetelerde neşredildiği dile getirilmiştir.

Paris Konferansı'nda görüşülen İstanbul meselesinin yalnızca Türklere âit bir mesele olmadığı, bu meselenin bütün müslümanları ilgilendirdiği farklı açılardan ele alınarak açıklanmıştır.

İslâmiyyet'te İhtirâsa Karşı Şefkat, Cürme Karşı Cezâ Esâsları [I-B], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 787-790

Bir önceki sayıda yayımlanmaya başlanan konferans notlarının bu bölümünde, ihtiras bahsine değinilmiş, sonrasında müslümanların merhametinin gayrimüslimleri de kapsadığı örneklerle anlatılmıştır.

Bunlarla birlikte İslâm'ın mazlumların hakkını ne derece koruduğu hakkında da örnekler verilmiş, bir takım dinî hükümler (hırsızlık yapanın elinin kesilmesi, kısasa kısas vb.) açıklanmıştır.

¹⁹⁵ “İstanbul ve İslâm”, *İkdâm*, 8 Şubat 1336, sy. 7256, s. 1, İstanbul

Yazı devâm edecektir.

Mekteplerde Lisân-ı Osmânî Tadrîsâtı [III], Mahmûdiye Mektebi Muallimlerinden M. Feyzî, s. 790-792

İlk bölümü bir önceki sayıda aynı başlıkla yayımlanmış olan makalenin bu kısmında, Türkçenin Arapça ve Farsça kelimelerden temizlenmesi bahsi işlenmiş, yazar bu fikrin yanlışlığını Fransızcanın gelişimi üzerinden verdiği örneklerle açıklamıştır.

Ali Ekrem Bolayır'ın "Lisân-ı Osmânî" isimiyle nazmetmiş olduğu eserden alıntı yapan yazar, Türkçe derslerinin Arapça ve Farsça dersleriyle birlikte yürümesi gerektiğini dile getirmiş, Türkçe dersi müfredatıyla ilgili önerilerini sunmuştur.

Yazı sonraki sayılarda devam etmiştir.

Taşra İmamlarından Bir Sadâ, Ayıntab Liva Müderrisi Abdullah Edib, s. 792-794

Rüşvet hakkında kaleme alınmış yazıda, seferberlik sırasında halkın ahlâkının değiştiği kaydedilmiştir.

Antep'te camilerin vakıflarının zenginliğine rağmen imam ve müezzinlerinin maaşlarının gayet düşük olması eleştirilmiştir. Ortada yalnızca şahıslara âit bir kayıp olmadığını, bu hâlin ileride ilmî ve dinî bir çöküntüye sebep olacağını düşünen yazar Evkâf Nezâreti'nden vakıfların tekrar camilerin kontrolüne verilmesini istemiştir.

Bize Neler Lâzım?, Burûsa: Mehmed Âlim, s. 794-796

Cemiyetin ihtiyacı olan şeyin siyâsî fırkalardan ziyâde ahlâkî ve ilmî müesseseler olduğunu tesbit eden Mehmed Âlim, fırkacılık kavgalarının milleti senelerce sürececek bir sersemliğe düşürdüğünü söylemiştir.

Yalnızca Osmanlı toprakları için değil, birçok büyük devlet için siyâsetin büyük bir belâ olduğunu başka uluslardan örneklerle anlatan yazar, ahlâkî ve ilmî müesseseler kurulması isteğini yinelemiş ve hâli hazırda içki karşıtı cemiyetlere duyulan ihtiyacı hatırlatmıştır.

Bunun için bir taraftan hükûmet ve Meclis-i Mebûsân'ın Amerika'da olduğu gibi bir kanun çıkararak içkiyi yasaklamaları diğer taraftan da bütün milletin birlikçe çalışması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Emîrû'l-Mü'minîn Halîfe-i Rûy-i Zemîn İçin Bir Duâ, s. 796

Londra'da bulunan Müslümanların Londra Camii'nde birleşerek halîfeye ve ümmete dua ettikleri haber verilmiş ve dua metni aynen neşredilmiştir.

Zile'den Bir Mektûb: Hükûmetin Nazar-ı Dikkatine (Beş İmza), s. 797

Sözde müslüman kimliğine sâhip olup, dinî bir yaşayış sergilemeyenlerin son zamanlarda müslümanları askerlik vazifesinden soğuttuğu Zile'de meydana gelen bir olay üzerinden anlatılmıştır. Halkın teskin edilmesi adına, böyle kimselerin din ve vatan nâmına askeriyyeden uzaklaştırılması istenmiştir.

İ'tisâm, s. 798

Yukarıda neşredilmiş olan mektuba cevap verilmiş, konu Harbiye Nezâreti'nin dikkatine sunulmuştur.

Sene 2, Sayı 64, 19 Şubat 1336/28 Cemâziye'l-Evveli 1338/19 Şubat 1920, Perşembe

İstanbul'u ancak Müslümanlık Kurtarabilir, Ahmed Şîrânî, s. 799-802

İstanbul'un ancak Müslümanlık ile kurtarılabileceği dayanakları ile anlatılmıştır.

İslâmiyyet Garazkâr Münevverlerin Dediği Gibi “Kılınç Dîni” Değildir [I-C], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 802-806

Yazarın Darüşşafaka'da vermiş olduğu konferansın bu sayıda yayımlanan bölümünde, İslâmiyyet'in serbest kıldığı şeyler ve emrettiği bazı hükümlerin (savaşmayı ve esirliği câiz kılması, kadınlara örtünmeyi emretmesi gibi) şefkate aykırı olup olmadığı tartışılmıştır.

Emir ve yasakların zemin ve hikmetleri üzerinde duran yazar, Frenklerin bir elinde kitap bir elinde kılıçla resmettiği ve altına “Mahumed” yazdıkları figürün gerçeği yansıtmadığını, Müslümanlığın can korkusuyla kabul edilen bir din olmadığını söylemiştir.

Müslümanların yalnızca Hakk ve hakikat yolunda kılıç kuşandığı, İslâmiyet’in ihlas ve fedakârlık ile yayıldığıının altı çizilmiştir. Asr-ı saadette yapılan savaşlar sebepleriyle birlikte nakledilmiştir.

Mekteblerde Lisân-ı Osmânî Tedrisâtı [III], Muallim M. Fevzî, s. 806-808

Önceki sayıdan devâm eden makalenin bu bölümünde, kıraat derslerinde okunan parçalardan birkaçının zihni yormayacak şekilde ezberletilmesinin ve kelimelerinin mânâlarının öğretilmesinin yerinde bir uygulama olacağını düşünen yazar, Arapça ve Farsça derslerinin rüştiyeden itibaren görülmesi gerektiğini ifâde etmiş, bu dillere ait dersler bilâ vâsita yani talebeyi kurallara boğmadan işlenmelidir demiştir.

Şuur sahibi öğretmenler tarafından bu şekilde üç yıl eğitime tâbi olacak çocukların umut vaad edeceğini söyleyen yazar, dilin önemine ve gücüne değinerek baltalanamayacağını ifâde etmiş, Osmanlı Türkçesi’nin fakirleşme sebeplerine de değinmiştir.

Makalenin bir bölümünde de Turancılık ve Pantürkizm hakkındaki fikirlerini beyan eden yazar, bu akımların iflas sebeplerini de açıklamıştır.

Yazı sonraki sayılarda devâm etmiştir.

Âlî Hisler, Samîmî Bir Hasbihâl, Üsküdar: Emîn Hâkî, s. 808-812

Ahmed Şîrânî Efendi’ye hitâben mektup üslubuyla kaleme alınmış yazıda Emin Hâkî Bey, neşredilen yazılar ve gündem hakkında fikirlerini belirtmiş, *İ’tisâm* âilesine dâhil olmaktan duyduğu memnuniyeti belli etmiştir.

Büyük tarikatlerden ve özellikle Mevleviyye’ye bağlanmış olanlardan bahseden Emin Hâkî, bu zâtların kültür hayatına yaptıkları katkılardan övgüyle söz etmiş, kendisinin de Mevlevî olduğunu belirtmiştir.

Naklettği Fârsça beyitlerle de birden fazla konuya değinen yazar, sıhhat buldukça mektuplarına devam edeceğini söylemiştir.

Muhterem Şâir Emîn Hâkî Beyefendi'ye, Eyyûb Sultân: Mekmed Bâkî, s. 812-813

Emin Hâkî'nin yazılarının arasına giren uzun aralardan üzüntü duyduğunu belirten, yazardan daha fazla şiir ve makale bekleyen bir hayranı tarafından kaleme alınmış mektuptur.

Ah Müslümanlık!, Y. Nizâmeddin, s. 814

Ezanın Direklerarası'nda tiyatro sesleri arasında kaybolduğu bir perşembe akşamı yatsı namazını Vezneciler'de bir camide iki kişilik cemâatle kılan yazar, hislerini okuyucaya aktarmıştır.

Sene 2, Sayı 65, 26 Şubat 1336/6 Cemâziye'l-Âhir 1338/26 Şubat 1920, Perşembe

İslâmiyyet ve Bolşevizm, Ahmed Şîrânî, s. 815-818

Bolşevizmin çıkışına kısaca değinilmiş, İslâmiyet ile ilişkisi anlatılmıştır.

Teâlî-i İslâmiyye Cem'iyyeti Tarafından Düvel-i İ'tilâfiyye Mümessillerine Verilen Muhtıra Sûreti, s. 818-821

İstanbul'un müslümanlardan alınması ya da saltanat ve hilâfetin ayrılması gibi kararların alınabileceğine dâir duyumlar üzerinde hilâfet makâmının sınırlarının yalnızca dinî yahut yalnızca dünyevî olmadığı anlatılmış, şerîat nokta-yı nazarından bu iki kavramın birbirinden ayrılamayacağı izah edilmiştir.

İdâreleri altında bulunan milyonlarca Müslümanın dinî hürriyetlerini ve İstanbul'un - hilâfet makâmı olarak- müslümanlar nezdindeki önemini düşünmeksizin hareket etmenin bu büyük devletlerin siyâsî politikalarına yakışmadığını düşünen cemiyet üyeleri, müslümanların lehine olacak şeylerin gayrimüslimlerin de lehine olacağını; Müslümanların aleyhine olacak şeylerin gayrimüslimlerin de aleyhine olacağını hatırlatmıştır.

İ'tisâm, s. 821

Bu muhtıranın dergi idârehânesine geçen hafta gönderildiği fakat derginin dizgisi tamamlandığı için yayımlanamadığı bildirilmiştir.

İslâmiyyet'in Esirler Hakkında Şefkatkârâne Muâmelesi [I-D], Tâhirü'l-Mevlevî, s.

821-824

Darüşşafaka'da yapılan konferansın sûretinin dördüncü bölümü olan bu yazıda, önce diğer devletlerin esir aldıkları kişilere karşı tutum ve davranışları anlatılmış, İslâm'ın bu noktada bütün zorba davranışları ortadan kaldırdığı aşikâr edilmiştir.

İslâmiyyet'in köle azâd etmeyi teşvik eden uygulamalarından bahsedilmiş ve kölelere iyi davranmak husûsunda inen ayet-i kerîme ve buyrulan hadîs-i şerifler ve ashabın örnek davranışları dinleyenlere nakledilmiştir.

Mekteblerde Lisân-ı Osmânî Tadrîsâtı [IV], Muallim M. Fevzî, s. 824-826

62. sayıda aynı isimle neşrine başlanan makalenin dördüncü ve son bölümünde ilmî bir lisânın hiçbir zaman ilk hâlini muhâfaza edemeyeceği, muhakkak diğer dillerden etkileneceği anlatılmış, bununla birlikte bir dilin milletin ruhu olduğunun ve onun içinden doğduğunun altı çizilmiştir.

Hâlihazırdaki bazı grâmer kitaplarından örnekler göstererek müfredâtın ve öğretme tarzının yanlışlıklarından bahseden yazar, bu konuda önerilerde bulunmuştur.

Süleyman Nazif Bey'in İkinci Bir Hatasını Tashîh, Mehmed Mîhrî, s. 826-827

62. sayıda Süleyman Nazif'e cevâben yazılmış olan Ahmed Şîrânî'ye âit "Kütüb-i Fetâvâ, Hıfz-i Sıhhat ve Kimyâ Kitâblarıyla İstişâreye Her Zamân Hazırdır" isimli makaleyi okuyunca memnun olduğunu belirten yazar, Süleyman Nazif'e karşı saygı ve muhabbet beslediğini ekleyerek, hatalarının erbâbınca düzeltilmesinin bir şeref olduğuna dikkat çekmiştir.

Süleyman Nazif'in *Hadisât*'ta neşrettiği makalelerden birinde bir beyti¹⁹⁶ yanlış mânâlandırması üzerine o sırada düzeltme gereği duymayan yazar, aynı beytin *Tasvîr-i*

¹⁹⁶ İlgili beyit Farsça olup, Süleyman Nazif beyitte geçen "teşeyyüh" kelimesini "şeyhlik" olarak çevirmiş ve tarikatlerin dini bozduğunu söylemiştir. Şiirde "teşeyyüh" kelimesiyle kastedilenin "şeyhlik taslamak, şeyh olmadığı halde şeyh gibi davranmak" olduğu anlatılmıştır.

Efkâr'da "Nasreddin Şâh ve Bâbîler" makalesinde tekrar etmesi üzerine bu makaleyi kaleme almış ve bu tarz hataların Süleyman Nazif'e yakışmadığını dile getirmiştir.

İ'tisâm, s. 828

Bir önceki yazıda bahsedilen beyitle ilgili tercümede hataya sebep olan kelime ele alınmış ve kastedilen mânâ okuyucuya aktarılmıştır.

Gençleri Tarîk-i Sevâba Da'vet, Ödemiş: İdâdî Me'zûnlarından Mehmed Muammer, s. 828-829

Tarih boyunca ulemâyâ ve onların yetiştiği medreselere önem verildiğini anlatan yazar, gençleri medreseler hakkındaki olumsuz düşüncelerinden kurtulmaya davet etmiştir.

İlerleme için ulemâyı yermekten ziyâde vatanın her köşesindeki âlimlerin saygınlığının artırılması gerektiğini düşünen yazar, I. Dünya Savaşı'nın bu şekilde sonuçlanmasına sebep olan şeyin bu kötü ahlak olduğunu düşünmektedir.

Hayat Nedir?, Biga: Hersekli Mehmed Fevzî, s. 830

Hayâtı tanımlayıcı nitelikte yazılan cümlelerden bazıları şöyledir: Memât atâlet olduğuna nazaran hayât harekettir; mü'mîn-i kâmile azîm bir nimet, fâsık ve fâcire nâimî bir nikmettir...

Sene 2, Sayı 66, 3 Mart 1336/13 Cemâdiye'l-Âhir 1337/3 Mart 1920

İstanbul ve Boğazların Havza-i Hilâfette İbkâsı Lüzûmuna Dâir Mütâlaât-ı Mühimme, A'yândan Trablusgarblı Süleyman el-Bârûnî, s. 831-833

Öncelikle yazının Süleyman el-Bârûnî tarafından gönderildiği fakat mecmûaya geç ulaştığı için ancak bu sayıda neşredilebildiği bildirilmiş ve özür dilenmiş ve makale neşredilmiştir.

18 Şubat 1336 (18 Şubat 1920) tarihinde kaleme alındığı anlaşılan makalede, Londra Konferansı'nda İstanbul'un payitaht olarak kalmasına karar verildiği duyurulmuş, boğazlar ile ilgili endişeler aktarılmıştır.

Boğazlar İtilâf Devletleri'nin kontrolünde olduğu sürece hilâfetin İstanbul'da kalmasının dinen ve siyâseten câiz olmayacağını söyleyen yazar, şu durumda boğazların Osmanlı hâkimiyetinde kalmasının elzem olduğunu dile getirmiştir. Eğer bu sağlanamayacaksa halifenin yakında bulunan bir müslüman devletine ilticâsının doğru olacağını düşünen yazar, halîfenin İtilâf devletleri kontrolüne razı olmasının müslümanlar tarafından kendisinin hilâfetten affını istediğine işâret sayılacağını da eklemiştir.

İslâmiyyet'in Köleler Hakkındaki Ahkâmı ve İbâdet Mes'eleleri [I-E], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 833-835

Darüşşafaka'da yapılan konsferansın sûretinin beşinci ve son bölümü olan bu yazıda, köle ve câriyelerin durumlarına göre aldıkları isimler (mekâtib, müdebbir...) açıklanmış ve haklarındaki hükümler bildirilmiştir.

Hz. Muhammed aleyhisselâmın köle azâd etmek üzere teşvik edici davranışları aktarılmış, hulefâ-i râşidîn ve Osmanlı sultanlarından da örnekler verilmiştir. İbâdetin gerekliliği meselesine kısmen değinen yazar sürenin tamam olmasıyla birlikte konferansını sonlandırmıştır.

Râsim Efendi'nin Granik'i, Mehmed Mihrî, s. 836-839

Râsim Efendi'nin Granik meselesi hakkında yazdığı gazete yazısı üzerine kaleme alınan makalede, bahsi geçen olay anlatılmış ve ulemânın bu mesele hakkında söyledikleri nakledilmiştir.

Hazin Bir Hasbihâl, Harput'tan Mehmed Sâdık, s. 839-840

Mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ûlün vezninde, 29 beyitten oluşan bir manzûmedir.

İzdivac Mes'elesî, Turhal: Sarıalizâde Mahmûd Nedim, s. 841-843

Parçaya ait olan ahengin bütünde mutluluğa dönüşeceği ilkesi üzerinden aile yapısı, ferdin mutluluğu ve gelişmesi ele alınmış; evlilik gerçekleşirken eşler arasında muhakkak ortak noktalar olması gerektiği söylenmiştir.

İlk terbiyenin âilede başladığına değinen yazar, hâlihazırda Anadolu köylerinde pek çok hânenin dinî bilgiye ve mektebe muhtaç olduğunu örneklerle dile getirmiştir.

Ölülere Gösterilen Hürmetsizlik, Mehmed Emin, s. 843-845

Cenâzaye ve cenâze evine karşı lâkaydî davranışlardan başlayarak sonraki süreçlerde ölüye karşı yapılan hürmetsizlikleri anlatan yazar, bu davranışların toplumun din ile alakasını gözler önüne serdiğini ifâde etmiştir.

Mezarlıklara da gereken önemin gösterilmemesi, müslüman mezarlıkların her türlü kötü işin yapıldığı bir yer hâlini almasına karşın gayrimüslimlerin bu konudaki özenini anlatan yazar, diğer dinlerdeki defin uygulamalarının bizim için dindışı olduğunu fakat en azından mezarlıkların onlarınkiler gibi temiz tutulabileceğini dile getirmiştir.

İstanbul'un çok yakınında nüfusunun yarısı müslüman olan bir köyde mezarlık bulunmadığını kaydeden yazar, caddeleri güzelleştirecek çalışmalar yapılırken mezarlıklara harcanacak paranın bulunamayışını sorgulamış, müslümanları bu konuda birleşmeye ve çalışmaya davet etmiştir.

Medreseler İhyâ Edilmeli, Turhal: Yüzbaşızâde Hâfız Bekir Sıdkı, s. 845-846

“Kardeşim Bâkî'ye” hitâbıyla başlayan makalede, medreselerin dini ve ahlâkı korumak noktasındaki önemlerine ve medreselerin dağılmasının ahlâkî çöküntüyü berâberinde getirmesine dikkat çekilmiştir.

Bazı Tertîb Hatâlarını Tashîh, s. 846

Geçen sayıya âit kelime hatâları doğruları verilmek sûretiyle düzeltilmiştir.

Sene 2, Sayı 67, 11 Mart 1336/19 Cemâziye'l-Âhir 1338/11 Mart 1920

Yirminci Asır Ta'bîrinin Fenâlığı, Enbiyâda Hilâfet ve Saltanat, H. M.¹⁹⁷, s. 847-851

İ'tisâm'ın içeriğinden ve üslûbundan duyulan memnuyetin aktarıldığı okur mektubunda *Alay* gazetesinin 3. sayısında Hz. Eyyûb'la ilgili olarak yapılmış yanlışlığa cevap verilmesi ve yirminci asr-ı medeniyet (medeniyetin yirminci yüzyılı) tamlaması hakkında –bu terkinin müslüman ruhları incitmesi sebebiyle- bir makale yazılması istenmiştir.

¹⁹⁷ Bu makâle H. M. imzası ile neşredilmiş olup daha sonra Ahmed Şîrânî Efendi tarafından cevaplanmış ve yazarının Harputlu Hacı Mustafa Efendi olduğu anlaşılmıştır. bkz. Ahmed Şîrânî, “Enbiyâ-yı Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Diniyye Ve Dünyeviyye I”, *İ'tisâm*, 1 Nisan 1336, sy. 70, s. 896-900.

59. sayıda neşredilen, Ahmed Şîrânî Efendi'ye âit “İslâmiyet'te Hilâfet ve Saltanat” başlıklı makalede belirtilen görüşlere katılmadığını ve bu görüşleri devrin siyasetine uygun bulmadığını belirten H. M., bu konudaki fikirlerini de aktarmıştır.

Yazının bir kısmı sansüre uğramıştır.

Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye Taşra Şuubâtından Birinin Mütâlaâtı, ... Kazâsı Müftîsi, s. 851-854

Köylerdeki cami ve mescidlerin bakımsız ve harap bir vaziyette olduğu, köylerde imam olmadığı, imamların devamlı surette vazifede bulunmadığı, kazada bir vakfı olmaksızın kurulmuş olan medresenin askeri unsurlar tarafından yıllarca kullanılmasından dolayı tamire muhtaç olduğu, medrese talebelerinin şehid yahut esir olması dolayısıyla ahaliye dinî hizmet verecek kişilere ihtiyaç olduğu bildirilmiştir.

Her yere gitmek mümkün olmasa da en azından belli köylerin senede bir kez yukarıda belirtilen eksiklikler noktasından teftiş edilmesi gerektiğini düşünen yazar, böylelikle sûstimâllerin de önüne geçileceğini dile getirmiş ve konuyla ilgili önerilerini sunmuştur.

Tasavvuf ve Felsefe, Medrese-i Süleymâniye Kelâm Şu'besi Talebesinden Dursun, s. 854-856

Felseyle tasavvuf arasında bir ilişki olduğunu kısa yoldan reddetmenin doğru olmadığını düşünen yazar, İbn Arabî'nin *Fütûhat-ı Mekkiyye*'de tasavvufu felsefe ile harmanlayarak okurlara sunduğunu iddiâ etmiştir.

Yazar, felsefeyi hakikati aramak olarak tanımlamış ve bunun birçok yolu olduğunu söylemiştir. Felsefe ve tasavvufun çıkış noktalarının aynı olduğunu düşünen yazara göre tasavvuf, hakikati vicdan ve kemâl bir îmanla arama yoludur.

Yazı boyunca ele alınan kavramlardan biri de “vahdet-i vücûd”dur. İbn Arabî ve Rıza Tevfik'ten alıntılar yapılmıştır.

Hayâtın Şiirleri I, Üsküdar: Emîn Hâkî, s. 856-858

Emin Hâkî Bey'in içinde günlük konuşmaları barındıran bir şiiridir.

Hâlâ mı Gaflet Uykusu, Bozuyük: Demircizâde Hüseyin Remzi, s. 858-861

Makalesini Mehmed Sâlim Efendi'ye ithâf eden yazar, *Medrese İ'tikadları*, *Hayrî'l-Kelâm* ve *İ'tisâm*'ı tek tek okuduğunu belirtmiş ve bu dergilerden ne kadar istifâde ettiğini açıklayarak yazısına başlamıştır.

Bu dergilerin herkesçe okunmasını istediğini belirten yazar, dinî dergi ve eserlere karşı milletin bir önyargısı olduğunu tesbit etmiş ve gözlemlerini aktarmış, üzüntüsünü dile getirmiştir.

Müslüman Türk evlatlarına seslenen yazar, onlara dedelerinin tarihinden örnekler göstererek, asıllarını hatırlatarak gençleri harekete geçirmeye çalışmıştır.

Kürtler ve Câmia-i Osmâniyye, Şeyhülislâm Haydarizâde İbrahim, s. 862

İkdâm'dan iktibas edilen yazı, Diyârbakır ve Elazığ'dan Makâm-ı Meşihat'e gönderilen telgrafın cevabıdır.

Müslüman Kürtleri hilâfetten ayırmak için Ermenilerle birlikte çalışan şahsın hakkında gerekli işlemin yapılacağı bildirilmiştir.

Sene 2, Sayı 68, 18 Mart 1336/26 Cemâziye'l-Âhir 1338/18 Mart 1920

Mersiye-i Medâris, Ahmed Şîrânî, s. 863-866

Ahmed Şîrânî'nin Receb 1332'de yazdığı ve “*Altı sene mukaddem yazılmış bulunan bu mersiye, medâris-i İslâmiyye hakkında yeniden mevzû'-i bahs olan ıslahât münasebetiyle ber vech-i âtî nazargâh-ı semûhîlerine arz olunur.*” notuyla yeniden neşrettiği şiiridir.

Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye Dînî ve Ahlâkî Bir Rapor, ... Kazâsı Müftîsi¹⁹⁸, s. 867-870

Kazâda bulunan köyler ve ahâlînin mezhepleri, köylülerdeki çocukların ve gençlerin okula devam durumları ve eğitim seviyeleri bildirilmiştir.

Kötü ahlâkın hızla yayıldığını, okullarda dinî derslerin ciddiyetsiz bir şekilde geçtiğini, yabancı öğretmenlerin derslerde maddeci ve tabiatçı bir tutum sergilediğini anlatan

¹⁹⁸ Makalede müftü efendinin ismi zikredilmemiş, üç nokta kullanılmıştır.

müftü, medreselerin kapalı olması sebebiyle çocukların dinlerinden habersiz büyüdüğünü dile getirmiş ve önerilerini birkaç kalemde sunmuştur.

Kötü ahlâkın artmasının sebeplerini de irdeleyen müftü efendi, köylülerin ayaklarının camiden kesildiğini, hayır peşinde koşan aile reislerinin ve gençlerin artık zinada yarıştığını üzümlere dile getirmiştir.

Müftü efendi halkın camiye devamının sağlanması, fuhşu meslek edinen kadınların köylerden uzakta ayrı bir yerde yaşaması, sekiz yaşına gelen çocukların ailelerinin rızâsını gözetmeksizin mektebe başlatılması gerektiğinin altını çizmiştir.

Nipponlular ve “Şoykanaganay[Şôganay]¹⁹⁹” Turhal: Sarı Alizâde Mahmûd Nedim, s. 870-872

Felsefecilerin hayatın ve hareketlerin dâima bir arzu ve emele bağlı olduğu fikrini aktarıp açıklayan yazar, bunun yanında mahrumiyet kavramına değinmiş ve Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey’den bir şiir²⁰⁰ nakletmiştir.

Hayatın ahenginin basitlik, güleryüzlülük ve vazîfeşinâslık ile sağlanabileceğini düşünen yazar uzun bir girişin ardından *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanan “Japon Âdât ve An‘anâtına Dâir” isimli makaleden faydalı gördüğü kısımları okuyucuya aktarmıştır.

İslâm Meyhânecileri, Bozüyük: Demircizâde Ali Rıza, s. 872-875

Doktor Celâl Bey’e atfedilmiş yazıda, meyhanecilerin “edebiyetle ahlâkıyla içki satmak” savunması arkasına gizlenmesinin iz‘ansızlığını ortaya koymaya çalışan yazar, bu gibi kişilerin savaşı da fırsat bilerek ahlaksızlıklarını rahatça sergilemelerinden ve artık gençlerde bir hayat ve vatan mefkûresi kalmayıp yakınlığından yakınmıştır.

İşretin sebep olduğu kötülükleri ve halkı tesiri altına alışı da anlatan Ali Rıza Bey, işret düşünlerinin hâlini Mehmet Âkif’in Fatih Kürsüsü’nden isimli şiirinden faydalanarak tasvîr etmiştir.

¹⁹⁹ しょうがない (Shouganai): Yapılacak bir şey yok anlamında Japonca bir söz.

²⁰⁰ Sabâhı yok, nihâyetsiz karanlıklar içinde/ Bir kıvılcım gibi bir an beliririz, söneriz.../ Varlık budur, benim için hatta senin için de/ Bir hakikat var mı derken, bir hayâle döneriz...

İçkinin Amerika’da sağlığına zararlı olması gerekçesiyle yasaklanmasını örnek gösteren yazar, içkinin dinen yasak olduğunu ve onunla mücadelenin asıl bu sebeple şart olduğunu hatırlatmış, ayrıca alkolle mücadelede şarhoşlardan önce meyhanecilerle uğraşmak gerektiğini ifade etmiştir.

Buhâra’da İlim ve Ulemâ [XV], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 875-877

59. sayıdandan devam eden tefrikanın bu bölümünde, yeni usûl mektep meselesi konuşmaya devam edilmiş, Avrupalı kişi Hindistan’daki mekteplerden ve orada okuyanlardan örnekler göstererek Buhara’da bu mekteplerin kapatılmasına hükmeden müderrisin bir casus olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.

Köylü Kardeşlerimle Hasbihâl [I], Eyyûb Sultân: Mehmed Bâkî, s. 877-878

Köylülere hitâben yazılmış olan yazıda, herkesin bu vatanın evlâdı olduğu hatırlatılmış ve milletin düştüğü hâle ahlâksızlığın sebep olduğu söylenmiştir.

Hocaların dînin hakikatini köylü halka anlatamadığını, muharrirlerin onlar için faydalı olacak yazılar yazmadığını düşünen Mehmed Bâkî, köylülerin kendisi gibi olan kişilerden bin kat daha masum ve günahsız olduğunu ifade etmiştir.

İslâh-ı Medâris Encümeni, s. 878

Yazar medreselerin ihyâsı için kurulan encümende bulunan kişilerin yanlış seçildiğini düşündüğünü ifade etmiştir.

Sene 2, Sayı 69, 3 Recebü’l-Ferd 1338/25 Mart 1336/25 Mart 1920

İslâmiyet’te Hilâfet, Akşehir Müftüsü Harpûtzâde Hacı Mustafâ, s. 879-882

Müftü Efendi makalesine kâinâtın asıl mâliki olan Allahu Teâlâ’nın insanları iki şekilde idâre ettiğini söyleyerek başlamıştır. Bunlardan birincisi tebliğ için bir peygamber göndermek, ikincisi de dinî kurallara uygun şekilde ahkâmı yürütmek için bir kişinin seçilmesidir ki buna imâmet-i kübrâ, riyâset, saltanat gibi isimler verilebilir.

Bu seçme işleminin birden fazla şekilde yapılabildiğini söyleyen yazar, riyâsete sâhip olacak kişinin bazen de kullar tarafından seçilebileceğini Hz. Ebu Bekir’in hilâfete geçişini

örnek göstererek açıklamıştır. Buna mukâbil her seçim yöntemi için farklı peygamberlerin döneminden örnekler veren yazar, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini ilanından itibaren izlenilen yolu da anlatmış, hilâfetin ve saltanatın birlikte yürümesinin gerekliliğini okuyucuya arz etmiştir.

Avrupa'da Talak ve Teehhül, s. 882-885

16 Mart 1336 târihli *Vakit* gazetesinden alınarak neşredilen yazı için verilen alt başlıklar şöyledir: Avrupa'da ve Amerika'da Talâklar Çoğalıyor; Talâkı Tecvîz Eden Yeni İctimâî Sebepler; Eski Roma'da ve İngiltere'deki Âdetler; Tevellüdâtı Tecyîz İçin Düşünülen Çâreler; Fransa'da Bekârlar Vergisi; Çok Çocuklu Bir Pederin Bu Husûstaki Mütâlaası.

Haberin içeriğinde Amerika'da ve Avrupa'da yaşanan boşanma olaylarıyla ilgili örnekler verilmiş, talak hakkı talep eden kadın ve erkeklerin sayısında artış gözlendiği anlatılmıştır. Yine Avrupa'da Milan mahkemelerinde nüfusun azalıyor olmasına binâen çocuk sâhibi olmayan çiftlerin nikâhlarının ilgâsına karar verildiği, buna karşılık basında Roma'da olduğu gibi kadınlara evlilik zorunluluğu getirilmesine dâir makaleler neşredildiği haber verilmiştir.

İngiltere'deki evlenme ve nikâhın resmileşme sürecinde aranılan şartlar okuyucuya aktarılmış, Fransa'da gençleri evliliğe teşvik için bekârlardan vergi alındığı duyurulmuştur.

İ'tisâm, s. 885

Bir önceki yazıyla ilgili görüş bildiren yazarın fikri, talak meselesine yaklaşımından dolayı İslâmiyet'i eleştiren Avrupalıların onu kabule mecbûr olmaları sürecinin, yakında nüfusu artırmak adına çok eşliliği de kabul etmesi ile tamamlanacağı yönündedir.

Medreseler Hakkında Birkaç Söz, Mahmûdiye Mektebi Muallimlerinden Mehmed Feyzî, s. 886-889

İslâmiyet'in tarih boyunca gösterdiği ilerleme ve gelişmenin yalnız kılıç ile değil, irfân ile olduğu anlatılmış, İslâm irfânının beslendiği yer olarak medreseler gösterilmiş fakat zaman itibâriyle medreselerin bu rütbeyi kaybettiğine dikkat çekilmiştir ve bu hâlin sebepleri sorgulanmıştır.

Yazar medreselerin ıslâha ihtiyaç duyduğu fikrine katılsa da bu sırada değişen programların medreseleri büsbütün alt üst ettiğini ve amacından uzaklaştırdığını ifâde etmiştir. Müderris seçiminde isâbetli olunmadığını düşünmekle birlikte ideâl bir program ve müderris seçimi için önerilerini sunmuş, millete dâir bir terakkî beklenecekse işe medreselerden başlanması gerektiğinin altını çizmiştir.

Buhâra’da İlim ve Ulemâ [XVI], Tâhirü’l-Mevlevî, s. 889-891

Bir önceki sayıdan devam eden tefrikanın bu bölümünde Avrupalı kişi yeni usul mekteplerde okumanın haram olmadığına dair delillerini sunmaya devam etmiştir. Buhara’daki diğer çarpık ve dine aykırı hâdiselerden bahseden Avrupalı kişi, mezâlimin asıl sebebinin onlar olduğunu söylemiştir.

Dîvân-ı Harb Hâtırâları, Ahmed Şîrânî, s. 891-893

Bu başlık altında Ahmed Şîrânî’nin “Usûl-i tedrisâtın tebdîli neticesi olarak talebemle aramızda husûle gelen iftirâk tahassüsâtı” notuyla yayımladığı bir tercî-i bend ve rubaisi bulunmaktadır.

Îmân Nedir?, Biga Hersekli Mehmed Fevzî, s. 894

Îmânı tanımlayıcı nitelikte yazılan cümlelerden bazıları şöyledir: Erkân-ı i’tikâda inanmak demektir ki insanı dârında azîz ve bahtiyâr eder; dünyâda bâdî-i sürûr, âhirette sönmez bir nûrdur; nazar-ı din-i mübîninde en efdâl bir ameldir...

Sene 2, Sayı 70, 1 Nisan 1336/10 Recebü’l-Ferd 1338/1 Nisan 1920

Şeyhülislâm İbrâhim Haydarî Efendi’nin Bir Mektûbu, s. 895

İbrâhim Haydarî Efendi, *Î’tisâm*’ı yaptığı dinî hizmetler dolayısıyla tebrik etmiştir. Tezkire 21 Mart 1336 (21 Mart 1920) tarihiyle kaydedilmiştir.

Î’tisam, s. 895

Şeyhülislâm tarafından gönderilen mektubun manevî bir koruma olarak görüleceği ifâde edilmiştir.

Enbiyâ-i Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Dîniyye ve Dûnyeviyye I, Ahmed Şîrânî, s. 896-900

“Müftî Hâcî Mustafâ Efendi Hazretlerine Cevâb” altbaşlığı ile kaleme alınmış yazıda “yirminci asr-ı medeniyet” tabiri konuşulmuş, hilâfetin kapsamından ve mahiyetinden bahsedilmiştir.

Mersiye-yi Medâris’e Dâir Samîmî Tenkidler: Ahmed Şîrânî Efendi Hazretleri’ne, Tâhirü’l-Mevlevî, s. 900-904

Ahmed Şîrânî Efendi’nin 68. sayıda yayımlanan “Mersiye-i Medâris” şiirini genel olarak beğendiğini ifâde eden Tâhirü’l-Mevlevî, Ahmed Şîrânî’nin mersiyede ifâde ettiği bazı fikirlerine katılmadığını dile getirmiştir.

“*Tedrisin kıdemli, bî günah kânûnu*” mısraına binâen tedrisat tarihinden bahseden Tâhirü’l-Mevlevî, hâlihazırdaki kanunun çok da kıdemli olmadığını ortaya koymuş ve kendi okuduğu dönemden hâtıralarını aktararak programın aksayan yanlarını anlatmıştır.

Şîrânî Efendi şiirinde medreselerin ıslâhını lüzumlu bulduğunu fakat değişim istemediğini ifâde etmiş, Tâhirü’l-Mevlevî ıslâhın muhakkak sûrette değişim gerektireceğini söyleyerek bu fikre karşı çıkmış ve “*Görmüş olsam eski hâlde âh seni ey zahmedâr/ Zebh ederdim Hakk yolunda sad hezâr kebş ü ganem*” beytindeki temennîye de katılmadığını ifâde etmiştir. Tâhirü’l-Mevlevî, kasidenin Şîrânî Efendi’nin beş altı sene önceki fikirlerini yansıttığını düşünmektedir.

Mübâhasât-ı Felsefiyye: Bir Muavahhid İle Mülhid Arasında I, Aksekili Ahmed Hamdi, s. 905-908

Bir toplantı sebebiyle bir araya gelen –biri mülhid biri muvahhid- iki kişinin Avrupa’ya gitmek üzerine yaptığı sohbet okuyucuya aktarılmıştır.

Mülhid kişi dinî yaşayıştan, yasaklardan ve ezan sesinden uzaklaşmayı arzu ettiği için Avrupa’ya gitmek isterken, muvahhid kişi orada yaşayan insanların Allah’ın kendilerine verdiği yetenekleri ne yönde kullandığını görmek ve bu konuda ilmini artırmak amacıyla oraya gitmek istemektedir.

Konuşmanın amacı ise insanın dinden kaçamayacağını, insan olan her yerde muhakkak ibâdetin de olacağını okuyucuya aktarmaktır. Bu bağlamda çeşitli filozoflardan alıntılar yapılmıştır.

Köylü Kardeşlerimle Hasbihâl II, Eyyûb Sultân: Mehmed Bâkî, s. 908-909

Köylülere seslenmeye devâm eden Mehmed Bâkî, yazının genelinde köy halkından çocuklarını okutmalarını istemiştir.

Ümîd ve Tesellî, Ahmed Şîrânî, s. 910

Ahmed Şîrânî Efendi'nin 1332'de Hâfız Paşa Medresesi'nde yazdığı şiiridir.

Sene 2, Sayı 71, 8 Nisan 1336/17 Recebül'l-Ferd 1338/8 Nisan 1920

Enbiyâ-yı Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Dîniyye II, Ahmed Şîrânî, s. 909-915

Hilâfetin kapsamından ve mahiyetinden bahsedilmeye devâm edilmiştir.

Dârü's-Şafaka'da Bir Müsâmere-i İlmiyye: Hamiyyet-i İslâmiyye²⁰¹ Hakkında Tahlîlât-ı Rûhiyye [I], Muallim Mehmed Sâdık, s. 915-918

İnsanda cismânî, nefsânî, fikrî ve rûhî olmak üzere dört türlü mevcudiyetin olduğunu anlatan yazar, her bir mevcudiyetin kendine ait kuvvetleri olduğunu söylemiş ve bunları açıklamıştır.

Makalenin devâmında talim ve terbiyenin bu mevcûdât ve kuvveleri üzerindeki etki ve öneminden bahsedilmiş, bunun yanında insanın hakikatinin ruh olduğu konusu da ele alınmış, ruhu olgunlaştırmanın yolları anlatılmış, muhabbet ve hamiyet kavramları işlenmiştir. Makale devâm edecektir.

Buhâra'da İlim ve Ulemâ [XVII], Tâhirü'l-Mevlevî, s. 918-920

69. sayıdan devâm eden tefrikanın bu bölümünde, yeni usûl mekteplerin haram olup olmadığına dâir yapılan münâzaraya devâm edilmiş bu bağlamda ayrıca ilim adamlarının ve

²⁰¹Bu nüshada eserin başlığı Cem'iyet-i İslâmiyye olarak neşredilmiş olsa da sonraki nüshada bu başlıkta dizgi hatası olduğu bildirilmiş ve doğrusunun Hamiyyet-i İslâmiyye olduğu duyurulmuştur.

yöneticilerin sorumluluk alanları, hâkimlerin hukuksuz davranışları gibi konular tartışılmış bu noktada ilim adamlarına düşen görevler konuşulmuştur.

Gazel, Emîn Hâkî, s. 920

Gazel formunda, fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün vezninde altı beyitlik bir manzûmedir.

Rubâî, Emîn Hâkî, s. 920

Rubâî formunda bir manzûmedir.

Kıyâmet Ne Vakit?, s. 921-922

1 Nisan 1336 (1920) tarihli *Peyâm* gazetesinden alıntılanarak neşredilen yazı, “Hey’et-şinâsların Tahmînâtı-Radyum ve Hayât-ı Beşer, Kıyâmet Birkaç Milyon Asır Sonra” şeklinde bir alt başlıkla yayımlanmıştır.

Amerika’daki bir bilim adamının kıyâmete dâir gün verdiği ve o günde dünyaya hiçbir şey olmadığı, fakat bu hâdise üzerine konuyla ilgili araştırmaların arttığı bildirilmiş ve yeni bir araştırma sonucu duyurulmuştur.

İ’tisâm, s. 922

Yukarıda zikredilen araştırma, zamânı önemli olmaksızın dünyanın sonunun bir gün geleceğinin fennî bir isbâtı olması bakımından önemli bulunmuştur. Kıyâmetin güneşin enerjisinin bitmesine binâen kopacağını söyleyen bilim adamlarına Kur’ân’ın bu dersi on dört asırdır verdiği söylenmiştir.

İspirto Suâline Cevâb, s. 923

Bir önceki sayıda, nane ve kekik gibi bitkilerin yağlarının çıkarılmasında ispirotodan faydalanmanın ve bu ürünleri kullanmanın hükmü sorulmuş olup bu konuda ayrıntılı bir cevap verilmiştir.

Sene 2, Sayı 72, 15 Nisan 1336/25 Recebü’l-Ferd 1338/15 Nisan 1920

Samîmî Tenkidlere Samîmî Cevâplar, Ahmed Şîrânî, s. 925-929

Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Mersiye-i Medâris” şiiri için yaptığı eleştirilere cevap verilmiştir.

Mübâhesât-ı Felsefiyye: Bir Mülhid ile Bir Muvahhid Arasında II, Aksekili Ahmed Hamdî, s. 930-932

Mülhid kişinin, hürriyet güneşinin dinin saltanatını gölgelediğini ve hâkimiyetini azalttığını ifâde etmesine binâen muvahhid kişi medeniyetin temelini din olduğunu iddiâ etmiş ve bu bağlamda delillerini sunmuş, fikirlerini Gustave Le Bon'un görüşleri ile desteklemiş ve hakîkî bir medeniyetin nasıl teşekkül edeceğini anlatmıştır.

Dârü's-Şafaka'da Bir Müsâmere-i İlmiyye: Hamiyyet-i İslâmiyye Hakkında Tahlîlât-ı Rûhiyye [II], Muallim Mehmed Sâdık, s. 933-935

Geçen sayıdan devam eden makalenin bu bölümünde emir ve yasakların ve hatta bütün nimetlerin kaynağının peygamberlik müessesesi olduğu hatırlatılmış, muhabbet kavramı dâhilinde muhabbet-i Muhammedî bahsi işlenmiştir.

Sonrasında hamiyet (vatanını ve milletini sevmek, savunma gayreti) konusuna geçen yazar bu konuyu hamiyet-i câhiliyye ve hâmiyyet-i İslâmiyye olarak iki başlık altında işlemiştir.

Yazar millet için bu özelliklerin gerekliliği konusuna da girmiş, öğretmenleri peygamberlerin vârisleri olarak göstermiş fakat bütün sorumluluğu onlara yüklemenin doğru olmadığını da ifâde etmiş; yetişen bireylerden âile reislerinin, kalem erbâbının, idârecilerin de sırasıyla sorumlu olduğunu dile getirmiştir.

İ'tisâm, s. 935

Geçen sayıda yukarıdaki makalenin isminin yanlış dizildiği bildirilmiş ve doğrusu ilan edilmiştir.

Meclîs-i Tedkîk-i Müellefât Reisi Şeyh Safvet Efendi'nin Şeyhülislâm Dürriyâde Abdullah Efendi Hazretlerine Bir Tebrîknâmesi, s. 936

Yedi beyitten oluşan, gazel şeklinde yazılmış Arapça bir manzûmedir.

Emîn Hâkî Bey’e Nazîre, Ahmed Şîrânî, s. 936

Fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/fâ‘ilün vezninde altı beyitlik bir manzûmedir.

Dînen ve Ahlâken Sükûtumıza Sebep Kimlerdir?, Eyyûb Sultân: Mehmed Bâkî, s. 937-938

Makale “Mut’tan Ali Rıza Bey imzâlı makale sâhibine” şeklinde atıfla başlamıştır. Ali Rıza Bey, Mehmed Bâkî’nin 34. sayıda yayımlanan “Dîn, Yine Dîn, Dâimâ Dîn” başlıklı makalesine 42. sayıda “Dînsizliğin Esbâb ve Avâlimi” ismiyle yazdığı makalesi ile mukabele etmiş olup, Mehmed Bâkî kendisine cevap vermek amacıyla bu yazıyı kaleme almıştır.

Geçen sürede fikirlerinin değişmediği gözlenen yazar, milletin son on yıl içinde değerlerini kaybettiğini hatırlatmış ve makalesinin sonunda Ali Rıza Bey’den hakikati iyi görmesini istemiştir.

Gençleri Vifâka Da‘vet, Ödemiş: İdâdi Müezzinlerinden Mehmed Muammer, s. 938-939

Gruplaşmanın milletlerin çökmesine sebep olduğunu düşünen yazar, gençleri birleşmeye ve kardeşliği hatırlamaya davet etmiştir.

Muktedî Suâli ve Cevâbı, s. 939-940

70. sayıda sorulan soruya cevap olmak üzere muktedî kavramı açıklanmıştır.

Sene 2, Sayı 73, 29 Nisan 1336/9 Şa‘bânü’l-Muazzam 1338/29 Nisan 1920

Fetâvâ-yı Şerîfe Sûreti, s. 941-942

İlk olarak 11 Nisan 1336 (1920)’de *Takvîm-i Vakâyi*’de yayımlanan fetva²⁰² neşredilmiştir.

Fetvânın içeriği Anadolu’da büyüyen kuva-yı millîye harekâtı hakkında sorulan beş soru ve cevabından oluşmaktadır. Kısaca köylüden zorla mal toplayan, karışıklık çıkaran, halîfeye karşı gelen bu gürûha dâhil olan kimselerin katlinin uygun olacağı söylenmiş, bütün müslümanların sultanın emirlerine itaat etmesi gerektiği belirtilmiştir.

²⁰² *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336 (1920), Nr.: 3824.

Hatt-ı Hümâyun Sûreti, s. 943

İlk olarak 6 Nisan 1336 (1920) tarihli *Takvîm-i Vakâyi*'de yayımlanan 15 Receb 1338/5 Nisan 1336 (1920) tarihli Hatt-ı Hümâyun²⁰³ sûretidir.

Sâlih Paşa'nın istifâsının ardından Ferit Paşa hükûmeti kurulmuş, şeyhülislâmlık görevi Dürrişâde Abdullah Bey'e verilmiştir. Milliyet davası ile Anadolu'da karışıklık çıkaranlarla ilgili tedbir alınması ve kanûnî yollarla gerekenlerin yapılması istenmiş, aksi hâlde bu isyânın (kuva-yı milliye hareketinin) daha vahim sonuçlara sebep olacağı söylenmiştir.

Hükûmetin Beyânnâmesi, s. 944-945

11 Nisan 1336(1920) tarihli *Takvim-i Vekâyi*'de yayınlanan 30 Receb 1338/11 Nisan 1336 (1920) Pazar tarihli beyannamedir.²⁰⁴

Osmanlı Devleti'nin o güne dek karşılaşmadığı bir tehlikenin içinde olduğu, isyancıların Anadolu ile İstanbul'u ayırmaya bir diğer deyişle Osmanlı Devleti'nin başını gövdesinden koparmaya çalıştığı söylenmiş ve bunun en büyük ihanet olduğu ifade edilmiştir. Bu kişilerin Kânûn-i Esâsî'ye ve dinî hükümlere aykırı hareketlerde bulunduğu duyurulmuştur.

İsyancılar (Teşkilât-ı Milliye adı altında ortaya çıkanlar) hakkında hatt-ı hümayunca da belirtildiği şekilde gerekenlerin yapılacağı fakat bir hafta içinde pişmanlığını belirtenlerin affedileceği duyurulmuştur.

İslâm ve Hilâfet, Çanakkaleli Tayyâr Rahmî, s. 945-948

Yazının ilk bölümünde İslâmiyet ve hilâfet arasındaki ilişki açıklanmış, halîfenin sâhip olması gereken –sâhip olduğu kabul edilen- özellikler zikredilmiştir.

İkinci bölümde ise Hz. Muhammed'in (s.a.s.) irtihalinin ardından meydana gelen olaylar ve halîfenin belirlenmesi sürecine geçilmiş, halifenin belirlenmesindeki usuller anlatılmıştır.

²⁰³ *Takvim-i Vekâyi*, 6 Nisan 1336 (1920), Nr.: 3820.

²⁰⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336 (1920), Nr.: 3824.

Üçünde bölümde halîfe seçilecek kişide aranılacak özellikler sayılmış sonrasında hilâfette babadan oğula usulünün nasıl başladığı ve hilâfetin İstanbul'a nasıl geldiği anlatılmış ve yazının sonunda “Türk ve Türk’ün saltanatı İslâmiyet’in şirazesidir.” denmiştir.

**Hamd-i Rabbü’l-Erbâb ü Senâ-yı Peygamber ü Âl ü Ashâb, Amasya Medresesi
Müderrislerinden Mecdîzâde Ahmed Emrî, s. 949**

Mesnevi formunda kaleme alınmış, 19 beyitlik, fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fa‘lün vezninde bir manzûmedir.

Bir Hâtıra-i Refâkat, Ahmed Şîrânî, s. 950

Ahmed Şîrânî Efendi’nin “İ’tisâm’ın erkân ü ensârına tuhfe-i müteşekkiranem” notuyla neşrettiği şiiridir.

**Tâhirü’l-Mevlevî Beyefendi’nin Tenkîdâtına Karşı Müdâfaa-i Eslâf, Bâyezîd
Dersiâmlarından Zileli Bekir Hâkî, s. 951-953**

Makale Ahmed Şîrânî Efendi’nin Mersiye-i Medâris şiiri hakkında Tâhirü’l-Mevlevî’nin yapmış olduğu eleştiriler üzerine kaleme alınmıştır.

Yazar, Tâhirü’l-Mevlevî’nin eleştirileri sırasında anlattığı medrese hayâtına dâir anılarını “hafif” bulmuş, diğer bölümler hakkındaki düşüncelerini ilgili bölümleri naklettikten sonra ifâde etmiştir. Yazının devâm edeceği belirtilmişse de mümkün olamamıştır.

Müskit Sözler Karşısında!, Medrese-i Süleymâniye Talebesinden Cevâd, s. 954-956

Sebîlürreşad’ın 4562 numaralı sayısında M. Şükrü imzâsıyla yayımlanmış “Medârisin Hayât ve Memâtı Arefesinde” isimli makaleye binâen bu yazıyı kalme alan yazar, Gönenli Mehmed Efendi gibi zâtlardan dört yıl ilim tahsil ettiğini belirtmiş ve yapılan benzetmelere katılmadığını dile getirmiştir.

Yazar medresenin her iki döneminde de (ıslah ve sonrası) eğitim gördüğünü ilâve ederek adı geçen makaledeki katılmadığı cümlelerini alıntılarla kendi fikirlerini beyan etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHMED ŞÎRÂNÎ'NİN İ'TİSÂM MECMÛASINDAKİ YAZILARI

1. Ahmed Şîrânî'nin Kullandığı İmzâlar

Yapılan çalışma kapsamında Ahmed Şîrânî Efendi'nin neşrettiği dergilerdeki editör yazılarını derginin ismi ile imzâladığı tespit edilmiştir. *Medrese İ'tikâdları*'nın yayım sürecinde kendi isminin yanı sıra “Medrese” ve “Hoca” imzâlarını kullanmış, *Hayrû'l-Kelâm*'da ise yine derginin ismiyle imzâladığı yazılar kaleme almıştır.

İ'tisâm mecmûası için de aynı yolu takip eden Ahmed Şîrânî, dergi ile ilgili haberleri duyururken, fikhî soruları cevaplarırken yahut dergide neşredilen bir yazı veya şiir hakkında fikirlerini beyan ederken “İ'tisâm” ve -bir defa olmak üzere- “A. Ş.” imzâsını kullanmıştır.²⁰⁵

Yazılarının yayımlandığı diğer bir mecmûa olan *Şebilürreşâd*'a gelindiğinde ise Ahmed Şîrânî Efendi “Yahyâ Afîf” müstearını kullanmıştır. Derginin aynı sayısında birden fazla yazısının yayımlandığı durumlarda ise ikinci yazıyı “Y. A.” şeklinde imzâladığı görülmüştür.

Bu bilgiler göz önünde bulundurularak, Ahmed Şîrânî Efendi'nin *İ'tisâm* mecmûasındaki yazılarının neşredildiği bu bölüme “İ'tisâm” ve “A. Ş.” imzâsıyla kaleme alınmış yazılar da dâhil edilmiştir.

2. Metin Neşrinde Takip Edilen Yöntem

Metinleri Latin alfabesine aktarırken kelime bütünlüğünü korumak ve kolay okunabilmesini sağlamak adına transkripsiyon yerine “transliterasyon” (hafifletilmiş transkripsiyon) uygulanmıştır. Bunun bir diğer sebebi ise metinlerin 20. yüzyıla âit olması sebebiyle dil özelliklerinin transkripsiyonu gerektirecek değişiklikler barındırmamasıdır. Buna göre, kelimeleri gereksiz yere simgelerle bölmek için yalnızca anlam karışıklığına yahut okuma hatalarına yol açabilecek kelimelerde “ğ” harfi için (‘); “ë” için (‘) simgeleri; “ق” harfinden sonra gelen uzun “â” için (ā), “î” için (ī), “u” için (ū) şekilleri kullanılmıştır. Yine aynı sebeplere mebnî olarak Türkçe fiil köklü kelimelerin sonlarındaki b, c, d harflerini

²⁰⁵ Dergideki editör yazılarında “İ'tisâm” ibâresinin bazen başlık bazen de imzâ olarak yer aldığı görülmüştür. Yazılar içerik bakımından değerlendirildiğinde iki kullanım arasında belirgin bir fark görülememiştir.

genellikle p, ç, t şeklinde yazılmış; “u”, “ü” seslerini de bir-iki istisna dışında “ı”, “i” olarak metne yansıtılmıştır (bitüb: bitip; gelüb: gelip; kalub: kalıp...).

Metnin orijinalinde de dipnotlar kullanılmış olup onlar başlarına köşeli parantez içinde [Ahmed Şîrânî:] ibaresi eklenerek belirtilmiştir.

Metinde özel isimler, vurgulanmak istenen kelimeler, âyet ve hadisler, alıntılar parantez yahut tırnak içine alınarak gösterilmiştir. Bu noktada karışıklığa mahal vermemek adına eser isimleri italik olarak yazılmış; âyet, hadîs ve alıntılar tırnak içinde gösterilmiştir. Metinlerde kullanılan noktalama işâretleri de birebir aktarılmamış, kastedilen mânâyı doğru aktaracak şekilde düzenleme yapılmıştır.

Metinlerde âyet yahut hadisler tam metin hâlinde bulunmamaktadır. Kastedilen ayetlerin meâlleri, hadis tercümeleri dipnotlarda tam cümle hâlinde verilmiştir. Aynı şekilde Arapça yahut Farsça yazılmış kelâm-ı kibârların, beyitlerin, mısraların da tercümeleri dipnotlarda aktarılmıştır.

Sayfa numaraları da metin içinde kalın köşeli parantez kullanılarak gösterilmiştir.

Yıpranma sebebiyle okunamayan kelimeler köşeli parantez içinde üç nokta “[...]” ile gösterilmiştir.

3. Ahmed Şîrânî’nin *İ’tisâm* Mecmûasındaki Yazıları

Musâhabe-i İbtidâiyye²⁰⁶

[1] Balkan Harbi’nde kuvve-i ma’neviyyesi bozulan askerimize va’z u nasîhat etmek üzere Sadrazam Kâmil Paşa tarafından Çatalca’ya bir heyet-i ilmiyye gönderilmişti. Heyet-i mezkûre seyahatten avdet edince esbâb-ı hezîmet hakkındaki mesmûat ve mahsûsâtını cerâid-i yevmiyye ile milletin enzâr-ı ıttılâ’ına vaz’ eylemiş ve hezîmetin başlıca sebeplerinden olarak İttihâd ve Terakkî Cem’iyyeti’nin askerlerdeki hissiyât-ı dîniyyeyi za’fa düşürmüş olunmasını ileri sürmüştü. Doğruluğunu kimsenin inkâr edemeyeceği beyânât-ı vâkıa; bedbaht memleketi istilâ edeliden beri ilmiyyenin mevcûdiyyet-i maddiyye ve ma’neviyyesi aleyhine bir husûmet-i imhâkârâne besleyen cem’iyyet-i mezkûrenin kin ve buğzu tezyîd u teşdîd etmiş olmalı ki haysiyyet-i ilmiyye ve mukaddesât-ı dîniyye aleyhlerine i’lân-ı harb

²⁰⁶ İ’tisâm, “Muhâsebe-i İbtidâiyye”, *İ’tisâm*, 20 Teşrîn-i Sâni 1334, sy. 1, s. 1-4.

için bir müfzere-i kalemiyye teşkîl eylemiş ve hemen hücum emrini vermiş idi. Bu vaziyet karşısında bizim için lâzımü'l-ihitiyâr olarak iki tarîkten biri vardı. Tecâvüzât-ı bî-edebâneye karşı ya miskînâne sükût etmek veyâhut İttihâd ve Terakkî'den gelecek bütün tehlikelere göğüs gererek, daha doğrusu “kelleyi koltuğa alarak” heyet [2] ve mukaddesâtımızı müdâfaaya çalışmak idi. Biz tehlike-i ittihâdiyye karşısında kalmayı mes'ûliyyet-i ma'neviyye tehlikesinden daha hafif görerek *Medrese İtikâdları* risâle-i usbû'iyyesini neşre başladık. Hayfâkidir ricâl-i şifâhî ve tahrîrî tehdîtler karşısında kaldık. Fakat tehdîtlerinin semeresiz kaldığını gören cem'iyet-i mezkûre –bir cem'iyet-i hafîyyenin nâşir-i efkârı olduğumuz zu'muna mağlûb olarak- bir taraftan bizi tarassud altında bulunduruyor, diğer taraftan mecmûamızı ta'tîl için bahâne arıyor idi. Bahânesiz ta'tîl etmek istemiyordu, çünkü her türlü neşriyyâtıyla hissiyât-ı İslâmiyye'yi rencide eylemekte bulunan o müfreze-i kalemiyyenin mecmûa-i ma'lûmesi ale'd-devam çıkıp dururken ona karşı tedâfû bir vaziyet alan mecmûamız, bilâ sebep ta'tîl edildiği sûrette efkâr-ı umûmiyye üzerinde sû-i te'sîr icrâ etmesinden çekiniyordu. Nihâyet on sekizinci nüshada münteşir bir makâleyi bahâne ittihâz ederek risâlemizin hayât-ı neşriyyesine hâtime çekti. Fakat efkâr-ı umûmiyyeye zâhiren bîtarafılık hissini ilkâ için bizim risâlemizle berâber mecmûa-i mahmiyyesini de ta'tîl ettirdi. Bu bir muvâzaa idi çünkü çok geçmeden onlar, yine ruhsat alarak istedikleri veçhile neşriyâta başladılar. Bizim mütevâlî istidâ ve mürâcaatlarımıza rağmen *Medrese İ'tikâdları*'nın neşrine müsâade edilemedi. Aradan altı ay geçtikten sonra bizim gibi sarıklı olmayan ve –binâenaleyh- kendilerince şüpheli eşhâstan addedilmeyen bazı sivil zâtlar vâsıtasıyla *Hayrî'l-Kelâm* risâlesinin imtiyâzını almaya muvaffak olduk. Fakat bu da selefi gibi ancak on sekizinci nüshaya kadar çıkabildi. Yine bir makâle bahânesiyle ta'tîl edilerek nüshaları polisler vâsıtasıyla toplattırıldıktan başka sermuharririmiz Ahmed Şirânî Efendi ile makâle muharriri Ekrem Bey'i taht-ı tevkîfe aldılar. Müdîr-i mes'ûlümüz Hüseyin Şem'i Efendi'yi dahî tevkîf etmek için müteaddid me'mûrlar göndererek hânesini ihâta ettirdilerse de mûmâileyhin o sıra esir-i firâş bulunması kendisini kurtardı. Taht-ı tevkîfe alınan muharrirlerimiz Divân-ı Harb'e sevk olunmak üzere iken bahriyye zabıtânından mütedeyyin ve muhterem bir zâtın –aralarındaki husûsiyyete mebnî- müteneffiz bir meb'ûsa mürâcaatı netîcesinde mes'ele İttihâd ve Terakkî [3] Merkez-i Umûmiyyesi'nde mevki'-i müzâkereye konuldu. Dûr ü dirâz münâkaşa edildikten ve risâlemiz aleyhine verilen jurnaller okunduktan sonra –yine sarf-ı efkâr-ı umûmiyyeyi okşamak endişesiyle- muharrirlerimizin tahliyesine ve zülf-i yâre dokunmamak şartıyla risâlemizin devam-ı intişârına karar verildiğini o bahriyyeli

zat vâsıtasıyla haber alınca seferberlik i'lânına kadar neşriyâtımıza devam eyledik. Vaktâ ki mülkümüzde seferberlik tûfanı koptu kendimizle berâber kârilerimizi de muhit ve müstevlî olan askerlik tûfan-ı umûmiyyesi içinde neşriyâta devam mümkün olamayacağını ve mümkün olsa bile Hükûmet-i Kâhire'nin artık bize ağız açtırmayacağını nazar-ı dikkate alarak neşriyâtımızı ta'tîl eyledik. Bu sûretle kârilerimizle aramıza dört beş senelik bir fâsıla-i musâhebe girdi. Memleketimizi, milletimizi evlâd ü ıyâlimizi, ahab u yârânımızı maddiyyât ü ma'neviyyâtımızı hülâsa her ne şeyimiz var ise hepsini mahv ü muzmehil eden o tûfan-ı umûmi sükûnet bulunca ve hele el-izzetü lillâh o kızıl kuvvet sükût edince her nasılsa bizim gibi sefîne-i selâmette kalabilen eskideki kârilerimizle iâdei-i musâhebeye karar verdik. Fakat evvelki mecmûalarımızdan *Hayrû'l-Kelâm*'ın, ta'tîl olunan *Medrese İ'tikâdları'nın* yerine muvakkaten neşredilmiş bir mecmûa olmasına ve *Medrese İ'tikâdları'nın* neşrine müsâade alınmış bulunmasına mebnî musâhabelerimiz onunla vukû bulacaksa da ancak o zamânın îcâbatı netîcesi olarak verilen ismin²⁰⁷ idâmesine lüzûm kalmadığından dîn-i İslâm'a dört el ile sarılmak mânâsına olan *İ'tisâm* ünvânına tahvîli münâsip görüldü. Meslek ve gâyemiz, Müslümânların tarsîn-i i'tikâd ve tehzîb-i ahlâkına ve medâris-i İslâmiyye'nin hâl ve istikbâline âid ve anâsır-ı İslâmiyye'nin tevhîd-i efkâr [4] ve te'lîf-i beynlerine hâdim neşriyatta bulunmaktadır. Muvaffakiyetimiz husûsunda Cenâb-ı Muvaffaku'l-Umûr'dan nusret ve risâlemizin idâme-i hayâtı için kârilerimiz ve bütün Müslümânlardan gayret temennî eyleriz.

Dîn İle Devletin Tefrîki Mes'elesi²⁰⁸

[1]Şu sırada dîn ile devletin yekdiğerinden tefrîkine âid bir mübâhese açıldığını görmekteyiz. Biz bu mes'ele-i mühimmenin böyle nâ-bi-mevsim olarak münâkaşa edilmesini arzu etmezdik. Fakat mâdem ki kanâat-i fikriyelerine hürmetkâr bulunduğumuz bazı zevât-ı kirâm tarafından böyle bir münâzara icrâsında beis görülmüyor; biz de zât-ı mes'ele hakkındaki efkâr ve mütâlaâtımızı beyân etmek lüzûmunu hisseyledik. Fakat hakîkatin fehmini teshîl sûretiyle kârilerin mütesâviyen istifâdesini te'mîn için bahsin mevzûunu setreden perde-i mechûliyyeti biraz kaldırmak isterim.

²⁰⁷ [Ahmed Şîrânî:] O zaman Akâid-i İslâmiyye'yi medrese i'tikâdlarıyla temsil ediyorlar ve bunlara i'tikâdât-ı bâtıla nâmını vererek olanca kuvvetleriyle tahvil ve tezyîfe çalışıyorlardı. Buna mukabil bizim, İ'tikâdâtımızın nelerden ibâret olduğunu ta'dâd ve teşrîh etmek ve bunların bâtıl değil hak bulunduğunu delâiliyle anlatmamız lâzım geliyordu. İşte bu mülâhazaya mebnî risâlemize *Medrese İ'tikâdları* nâmını vermiş idik. Şimdi ise o gibi münâkaşât münkati' olduğundan [...] nâm eylemeyi münâsib gördük.

²⁰⁸ İ'tisâm, "Dîn İle Devletin Tefrîki Mes'elesi", *İ'tisâm*, 7 Kânûn-i Evvel 1334, sy. 2, s. 1-3.

Dîn ile devletin yekdiğerinden tefrîki şu demektir ki: dîn-i İslâm'ın ibâdâta âid bütün ahkâmının icrâsı, her mükellefin arzu ve ihtiyârına bırakılarak me'mûrât-ı dîniyyenin kuvve-i te'bidiiyesi; mükâfât-ı uhreviyye sevdâsından menhiyyâtın kuvve-i zecriyyesi de ukûbât-ı uhreviyye korkusundan ibâret kalacak ve devleti temsîl eden hükûmet, bu husûsta kimseyi ne teşvîk, ne de tazhîr edemeyecektir. Dînin ahlâkî, ictimâî, iktisâdî, idârî, siyâsî gibi ahkâmına gelince müdür-i umûr-ı devlet olanlar buna riâyet etmek ve ettirmek için kendisinde bir mecbûriyyet hissetmeyecek ve tanzîm-i kavânîn husûsunda kavâid-i fikhiyyeye muvâfakat veyâ mugâyeret cihetini [2] nazar-ı dikkate almayacaktır. Sözü daha ziyâde uzatmamak için diyelim ki: dîn yalnız câmi'lerle kalplerde misâfir olacaktır. İşte hülâsası şu netîceye varan tefrîk mes'elesinin mümkün olup olmayacağını, aklî, şer'î, siyâsî olmak üzere üç cihetten tedkîk edeceğiz.

Adem-i imkânına evvelen aklen kâil ve kânîz. Çünkü dînin vâzı'ı ya beşerdir veyâhut Rabbü'l-âlemîn dediğimiz kudret-i külliyye sâhibidir. Eğer mevzuât-ı beşeriyyeden olduğu kabûl edilirse o vakit mes'elenin münâkaşaya değeri kalmaz. Bu takdîrde tefrîk, tebdîl, ta'dîl ve hatta büsbütün ilgâ da edilebilir. İkinci şıkkın kabûlü sûretinde ise tefrîkanın imkânsızlığı ile karşılaşırız.

Semâvî olduğuna mu'tekid bulunmamız bizi, dînin, yalnız mâhiyet-i uhreviyyeyi hâiz ahkâma inhisârını adem-i kabûle sevk eder. Aksi takdîrde vaz'-ı dînin kudret ve salâhiyyetini de yalnız âlem-i ukbâya âid umûrun idâresine hasretmemiz lâzım gelir ki ulûhiyyet hakkında günâgün zehablarda bulunan akvâm-ı muhtelifeden hiçbirisi ulûhiyyeti yalnız âlem-i ukbâya hasrederek dünyanın ilâhsız veyâhut başka bir ilâha müstenid bulunduğunu söylememiştir. Meselâ hayr ile şerrin zulmet ile nûrun ayrı ayrı ilâhları olduğuna i'tikâd edenler varsa da ukbâ ile dünyâ hakkında bu gibi tann ve zehâblara tesâdüf edilmemiştir. Görülse bile ma'kûl değildir.

Bilumûm ilâhiyyûn nazarından Allah bütün avâlimin müdür ve müdebbiridir. Dîn, beşeriyyetin kâffe-i umûr ve muâmelâtını tanzîm ve hüsn-i idâre için vaz' olunmuş bir kânûn-ı umûmîdir. Eğer dîn yalnız ahkâm-ı uhreviyyeden ibâret olsa idi dînin üssü'l-esâsını teşkil eden kitâb-ı ilâhî, ahkâm-ı sâire-i dünyeviyyeyi muhtevî bulunmayacak ve dînin neşr ü ta'mîmiyle mükellef tutulan Hazret-i Muhammed'in öyle bir hükûmet-i siyâsiyye-i İslâmiyye değil bir tekke te'sis etmesi lâzım gelecekti. Hâlbuki zât-ı risâlet penâhileri öyle tekke değil,

en muntazam bir hükûmet-i siyâsiyye ve İslâmiyye vücûda getirdi, mademki Hazret-i Muhammed hem umûr-i dîniyye ve hem umûr-i dünyeviyyeyi uhde-i idâresinde cem' ediyordu, hulefâsının da aynı mevki'de bulunmaları hasebiyle riyâset-i dîniyye [3] ve dünyeviyyeyi kendilerinde cem' edecekleri şüphesizdi. Nitekim zamânımıza kadar imtidâd eden silsile-i hulefâ, hep aynı sûretle riyâset-i hükûmete geçmiş ve hiçbirini dîni devletten tefrîk etmemiştir.

Eğer dîni devletten tefrîk ve tecrît edecek olursak hasbe'l-hulefâ dînin ahkâmına tenfîz ve icrâ ile mükellef bulunan emîrû'l-mü'minîn hazretleri, vazîfe-i mevdû'asını îfâya hâdim bir vâsıta bulamaz çünkü onun vâsıta-i icrâiyyesi, devleti teşkîl eden bilumûm kuvvâ-yı hükûmettir. Bu vâsıta ortadan kalkınca, makâm-ı hilâfetin vazâifi bi'z-zarûre muattal kalır. Hâssaten bu vazîfeyi îfâ için hükûmet hâricinde başka bir kuvve-i icrâiyye vücûda getirmek vârid-i hâtır olursa buna karşı deriz ki: Bu kuvvet, ahkâm-ı İslâmiyye'nin ya kâffesini icrâ ile mükellef tutulacak veyâhut yalnız ahkâm-ı uhreviyyenin tatbîki ile meşgûl bulunacaktır. Eğer evvelki hatt-ı hareketi ta'kîb edecek ise dîni devletten tefrîkteki maksad husûle gelmeyecek ve eğer ikinci yoldan gidecek ise mesâisi dar bir dâirede mahsûr kalacaktır. Hâlbuki halîfe-i İslâm yalnız ahkâm-ı uhreviyyenin icrâsıyla değil, ahkâm-ı dünyeviyyenin infâzıyla da mükelleftir. Belki bu cihete âid mükellefiyyet daha ziyadedir, çünkü ahkâm-ı uhreviyyede berâber olduğu halde bütün kavâid-i dîniyyenin vaz'ından beklenilen gâye-i kudsiyye, beşeriyyetin muâşerât ve muâmelât-ı dünyeviyyesini hüsn-i tanzîm etmekten ibârettir.

Bu da ancak dînin maddî ve muaccel bir kuvve-i te'yîdiyye ve zecriyyeye istinâdı ile husûle gelebilir. Görülüyor ki akıl, târih-i İslâmiyye ile birleşerek dînin devletten tefrîkini tecvîz etmiyor, bakalım şer' ve siyâset, cevâz verecek mi?

Fihrist-i Fecâi²⁰⁹

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

[6]Benî âdem için hubb-ı vatan hükm-i verâsettir

Vatan sevdâsını i'lâ eden hiss-i diyânettir

Kimin kişver-güşâ olmak değildir zübde-i fikri

²⁰⁹ Ahmed Şîrânî, "Fihrist-i Fecâi", *İ'tisâm*, 7 Kânûn-i Evvel 1334, sy. 2, s. 6-11.

Buna meyl ü heves etmek hüküm-fermâ-yı fitrattır

[7]Selâtinin mesâisi hudûd-ı mülkü tevsi‘a

Bu hissin zâde-i sevki tabî‘î bir siyasettir

“Cihânın vüs‘ati kâfi değilmiş bir hükümdâra”

Diyen sultân-ı yektânın kelâmı ders-i ibrettir.

Müsâid olmalı lâkin zamân tevsi‘-i büldâne

Bilâ mevsim fütûhâtın sonu kat‘î hezîmettir

Bilin i‘câbını asrın siyâsî bir ferâsetle

Vücûdu her zamân lâzım olan merd-i hükûmettir

Cihânın inkılâbından haberdâr olmayan gâfil

Mezâr-ı sahn-ı âlemde kefen-pûş-i cehâlettir

Bilirdi sırrını asrın zimamdârânımız evvel

Fütûhâtı o edvârın bunu isbâta hüccettir

... 210

O ikbâlin bu idbârın nedir vech-i ledünnîsi

Onun ilm ü ferâsettir, bunun cehl ü belâhettir

Henüz âlâamını millet çekerken devr-i edbârın

Yeni bir levhâ-i nikbet nümâsâz-ı fecâ‘attir

²¹⁰ Bu kısımda iki beyit sansür tarafından çıkarılmıştır.

Muhât-ı cünd-i a‘dâdır vatan aksâmı her sûdan
Rehâsı devletin artık semâvî bir inâyettir

Yine bel‘ eyledi düşman mühim aksâmını mülkûn
Girân kıymet harîr üzre basan pâ-yi hakârettir

[8]Diyâr-ı lokma-i a‘dâ olan bî had garîbânın
Dehân-ı ızdırâbından çıkan feryâd-ı hicrettir

...²¹¹

Vücûdu bir serâb oldu zavallı milletin eyvâh
Görüp zâhirde bir varlık sakın sanma hakîkattir

Evet millet diyen kitle bugün âgûş-ı mâderde
Yatan bîkes sabîlerle erâmilden ibârettir

Giderken elvedâ etmiş berâber şevher ü ferzend
Zavallı zevce vü mâder-i giryân çâk-i hasrettir

Behişt ârâ şehîdânın yümnsüz hânesi halkı
Çekilmiş kûşe-i ye’s giriftâr-ı sefâlettir

Mu‘în ü münfıkı gâib olan pâkize nisvânın
Medâr-ı ıyşeti elde behâ-yı arz u iffettir

²¹¹ Bu kısımda bir beyit sansür tarafından çıkarılmıştır.

Cihânın cümle akvâmı bizim hasm-ı bekâmızken
Fütûhâtı şikâr etmek birûn-ı tâb ü tâkattir

Bırak fikr-i fütûhâtı; mübârek mülk-i mevrûsu
Sıyânet eylemek hatta bizimçün hark-i âdettir

Vatan serhadleri hâlî idi pâ-y-i tecâvüzden
“Tecâvüz eyledi Moskof” sözü, sun’î rivâyettir

Vuku’-ı muhtemel harb ü tecâvüzden tahaffuzdur
Demek; setr-i kabâhattir, emel iğfâl-i millettir

[9]Çoğaltmak istemez hasmı muhâribler tecâvüzle
Rakîbin bir sabî olsa tehaffuz mahz-ı hikmettir

Uzaktan biz temâşâger olurken harbi dikkatle
Gelip dâma düşen mürgü kaçırdık ah ne cinnettir

Bulunmaz maksad-ı dîni bu harbin iktihâmında
Cihâdı rişte-i kavga eden hasm-ı diyânettir

Şu hâlde biz ne maksadla şerîk-i cürm-i kavgâyız
Bilinmez bir muammâ mı; hâyır ayn-ı bedâhattir

Bu mülkün ufk-ı târında birer kâbus olan servanlar
Ki her gû nâmüsâvîsi cezâhâh-ı ukûbettir

“Yıkarlar mutlakâ bir gün bizim kâşâne-i zulmü”

“Sunûf-ı millete hâkim olan hüsn-i âdâvettir.”

“Muhâlif zümrenin hakk-ı hayâtı yok bu dünyâda”

“Civân ü pîri imhâ edersen bizce ni‘mettir”

“Bu bir asr-ı terakkîdir, diyânet mevsimi geçti”

“Taassublar terakkîye bir resed-i tarîkattir”

“Devâm ettikçe enkâzı “Hamîd’in” devr-i hâzırda”

“Yine bir mürteci’ sınıfı alemdâr-ı şerîattir”

“Vücûdu ortadan kalkmak gerektir eski efrâdın”

“Taassubdan rehâ bulmak evet, râh-ı selâmettir”

“Bizimle mümtezic olmak için bir nesl-i nev’ lâzım”

“Temeddün bağına lâayık olan, sebz-i sebâvettir”

[10]Diyorken harb zuhûr etti yetiştî sanki imdâde

Murâdı vechle millet zebûn-ı sû-i niyettir

Kifâyet etmemiş katli adûnun ehl-i îmânı

Mükerrem Ka’be’nin sathı katlgah-ı uhuvvettir

Bütün erbâb-ı îmânın teveccühgâh-ı dînîsi

-Ki bâ ferman-ı Rabbânî ziyâretgâh-ı ümmettir-

Hecînin, leşkerin, seyfin, rasâsın iltikâgâhı

Zemîn mühteş, semâ muğber, melâik pür küdüretdir

Revâ mı buk‘a-i kudsî boyansın hûn-ı âdemle
Mukaddes Ka‘be’ye karşı ne müthiş bir ihânettir

Mehîn-i Kâ‘be’nin olmaz samîmî dîn ü îmânı
Samîmî mu‘ted, mü’min olan mecbûr-ı hürmettir

...²¹²

Rasûlün zî-şeref kavmi alemdâr-ı husûmetse
Kıyâmın ba‘si sensin ahâli bî-kabâhattir

Ne dîni muhterem tuttuk, ne arzı setredâr ettik
Hukûkun şer‘ ü kânûnu sanırsın gasb u gârettir

Bu mülkün hâkimi sensin bütün haklar sana âid
Zavallı milletin gûyâ nasîbi bir esârettir

[11]Değil arz-ı hicâz ehli umûmen kütle-i millet
Bunu hazm eylemez zîrâ çekilmez bir mezellettir

Tabîidir tehâcüm etmesi birden belâyânın
Zimâmdârânımız çünkü bu gün Enver’le Tal‘at’tir

Gurâb-i cîyfecû rehber olunca kavm-i bî-bahta
Seferden maksad-i aksâ, cîyfkâhı ziyârettir

²¹² Bu kısımda bir beyit sansüre uğramıştır.

İlâhî rahm idüb kurtar: belâdan ehl-i î mânî
Serâpâ cism-i İslâm'ı saran dûd-ı müsîbettir

1332- Tevkîfhâne- 7. Koğuş, Ahmed Şîrânî

Hâmiş, A.Ş.²¹³

[11] İmzâdan da anlaşılacağı vechle bu manzûmeyi ilk mevkûfiyyetim zamânında Makâm-ı Yûsuf'ta yani tevkîfhânede yazdım. Konuşacak, görüşecek bir insândan mahrûm bulunduğum o hengâm-ı ızdırâbımda yanımdaki cânîlerin, sâriklerin ünâsının ipliğini satmışların ağza alınmayacak sözlerini işitmemek için hırkamı başıma, kulaklarıma örterek hazîn hazîn düşünür, garip garip etrafıma bakınırdım. Böyle düşündükçe bakındıkça rûhumun ta'limât ve te'sîrâtı bilâ ihtiyâr dudaklarımdan hârice fırlıyor ve her gamzedenin tab'ı gibi tab'-ı münfealim de terennümâtta bulunuyordu.

İşte bu şerâid dâhilinde yazılmış bulunan bu perîşân parçaları bu gün rûhumdan çıkararak evrâka nefş edeyiyorum. Lafzı ne türlü telakkî olunursa olunsun mânâ ve mazmûn i'tibâriyle hoş görüleceğini ümîd eylerim.

Dîn Devletten Tefrîk Edilemez²¹⁴

[1] Geçen hafta İ'tisâm imzâsıyla yazmış olduğum makâlede bu mes'eleyi üç cihetten tetkîk edeceğimi söylemiş ve evvelen tefrîkin –aklen- mümkün olmayacağını göstermiştim. Şimdi diğer cihetlerce dahî adem-i imkânını isbâta çalışacağım.

Şer'-i İslâm nazarında dîn devletle ve devlet de dîn ile kâimdir. Dîn-i mübîn-i İslâm bir devlet-i medeniyye ve siyâsiyye te'sîsi için vaz' olunmuş bulunması hasebiyle bir devletin teşkilât-ı dâhiliyye ve hâriciyyesine ne gibi usûl ve kavâid lâzımsa kâffesini muhtevîdir.

Meselâ, dâhilî ve hâricî teşekkülâtın hutût-ı umûmiyyesini ihtivâ etmesi itibârıyla bir kânûn-ı esâsî, efrâd-ı milletin hukûk-ı medeniyye ve siyâsiyyesini mütekeffil bulunması cihetiyle bir hukûk-ı esâsiyye, münâsebât-ı düveliyyeye âid kavâidinden dolayı bir hukûk-i

²¹³ A. Ş., “Hâmiş”, *İ'tisâm*, 7 Kânûn-i Evvel 1334, sy. 2, s. 11.

²¹⁴ Ahmed Şîrânî, “Dîn Devletten Tefrîk Edilemez”, *İ'tisâm*, 12 Kânûn-I Evvel 1334, sy. 3, s. 1-4.

düvel ve bunların hüsn-i tatbîk-i icrâsıyla alâkadâr olan mevâddı nokta-i nazarından bir hukûk-ı idâre külliyyâtıdır.

Bu gibi ahkâmı hâvî bulunan bir dînin; devletsiz kâim olamayacağı nasıl bir emr-i kat'î ise esâsât-ı mezkûre dâhilinde teşekkül eden Devlet-i İslâmiyye'nin dînsiz kâim olamayacağı da âşikârdır.

[2] Şer'-i İslâm; buralarını olanca ehemmiyyetle nazar-ı dikkate alarak riyâset-i devleti uhdesine tevdi' için sultan nasbını taht-ı vücûba almıştır. İslâmiyyette sultân dînin en büyük bir mümessilidir. Bazı ibâdâtın sıhhati için sultânın vücûdu ile izn-i âmmının şart olması, kendisinin sâha-i diyânetteki derece-i rif'atını gösterir. Bu kadar mümtâz bir sıfat-ı dîniyyeyi hâiz bulunan bir zât eğer sıfat-ı dîniyyesinden tecerrüt ederse riyâset-i devlete geçemez. O sıfatla geçince de dîn devletten; tefrîk edilemez. Görülüyor ki şer'-i İslâm bu tefrîk mes'elesine kat'iyen cevâz veremez. Verirse kendi eliyle fetvâ-yı îdâmını imzalamış olur.

Devletin menâfi-yi hayâtiyyesi de bu husûsta akl-ı selîm ve şer'-i şerîf ile birleşerek böyle bir fetvâ vermekten ictinâb eder. Ma'lûm olduğu üzere dâhil ve hâriçteki müslümânlar, devletimizi bir devlet-i İslâmiyye bilirler ve hatta merkez-i İslâmiyyet addederler. Dîn devletten tefrîk edilecek olursa bütün Müslümânlar çehre-i kalbi ve irtibâtlarını başka cihete çevireceklerdir. Tefrîke tarafdâr bulunanlar ihtimâl ki vaziyet-i hâzıraya bakarak hâriçteki müslümânların tahvîl-i teveccühlerini bir nazar-ı lâkaydî ile temâşâyâ rızâ gösterirler fakat dâhildeki Müslümânların tahvîl-i teveccühlerini de bilmem öyle nazar-ı lâkaydî ile temâşâyâ râzı olurlar mı?! Buna râzı olurlarsa ortada bir devlet teşkil edecek kadar değil; Türk ocağının gâye-i mesâisi olan bir Türk prensliği vücûda getirecek mikdârda kimse kalmaz. Çünkü – lehülhamd- el-hâletü hâzihî milletin ekseriyyet-i azîmesini hiss-i dînî ile mütehassis olanlar teşkil ediyor.

Bu mes'eleyi ortaya atan mütefekkirlerimiz, eğer biraz da ahkâm ve kavâid-i İslâmiyye'yi dâire-yi tetkik ve tefekkürlerine almış olsalardı hiç şüphem yoktur ki nokta-i nazarlarını da değiştirirlerdi. Bizi en ziyâde müteessif eden cihet, bu mütefekkirlerimizin hiçbir tetkik ve tettebbua müstenit olmaksızın sırf bir cereyâna kapılmak veyâhut Avrupa'ya hoş görünmek sâikasıyla altı yüz, belki bin şu kadar senelik devletin bünye-i kadîme ve

kavîmesinde ameliyye-i cerrâhiyye icrâ etmek istemeleridir. Dînin ne kusûru var ki onu devletten tefrîke bir ihtiyaç hissedelim.

Bizim bildiğimiz İslâmiyyet bir millet ve devletin teâlî ve terakkisini kâfil ne kadar esâslar varsa onlarla âmir ve inhitât ve sukûtuna hâdim ne gibi muhâtarât [3] onları mânidir. Bir kere tetkik edelim; eğer bundan başka bir İslâmiyyet bulunduğu anlaşılırsa hepimiz berâber hedmine çalışalım. Fakat biz, kat'iyen kâniiz ki bir kusur varsa o da İslâmiyyet'te değil; müslümânlık nâm-ı müsteârını taşıyanlardadır. Hristiyânlık âlemine kendimizi beğendirmek cihetine gelince onlar bizden tam Müslümân olmamızı istiyorlar, yoksa Müslümânlığı terk etmemizi değil.

Mes'eleyi daha ziyade îzâh için Hristiyânlık âlemini ikiye ayıralım. Biri devlet-i Osmâniyye'nin cenâh-ı şefkatinde bulunan Hristiyânlık âlemi, diğeri de Avrupa'daki Hristiyânlık âlemi. Devlet-i Osmâniyye'nin zîr-i idâresinde bulunan Hristiyân milletleri şer'-i İslâm'a medyûn-ı şükrândırlar. Çünkü onların mal, can ve ırzlarını öteden beri taht-ı emniyyette bulunduran şer'-i İslâm'dır. Şimdiye kadar milliyetlerinin temsîl ve temessülden mahfûz kalması, şer'-i İslâm'ın onlar haklarında vaz' etmiş bulunduğu o şefkat ve adâletkârâne kavâid ve esâsâta müstenittir. Onlar bu hakîkati bizden daha iyi bildiklerinden dolayısıdır ki şer'-i İslâm'a karşı hiss-i şükrânlarını ketm etmemekte ve haklarına bir tecâvüz vukû bulunca derhal bunun şer'-i şerîfe muhâlif olduğunu ileri sürmektedirler. Onların haklı haksız bir şikâyetleri varsa o da şer'-i İslâm'dan değil; ehl-i İslâm'dandır. Onların mütefekkir ve münsıfları esâsât-ı İslâmiyye'ye o derece hayrândır ki; mekteb-i hukûkumuzda muallim bulunan bir Hristiyân vatandaşımız yalnız usûl-i fıkhnın birkaç maddesiyle muntazam bir devlet teşkîl ve idâre edilebilir diyerek hayretini talebeye karşı izhâr etmekten çekinmemiştir.

Avrupa'daki Hristiyânlık âlemine gelince onların münsıf mütefekkirleri, hukemâsı da Hazret-i Muhammed'in (sallallahu aleyhi vessellem) dehâ-i nübüvvetine hayret ve te'sîs etmiş olduğu dînin dünyanın en muntazam dîni bulunduğunu âsâr-ı muhalledelerinde söylemektedirler. Bunlara mukâbil İslâmiyyet'i tenkît ve hatta tezyîf edenler de vardır. Fakat bu münekkitlerin İslâmiyyet'e karşı besledikleri kin ve buğz; siyâsî ve millî sâikalardan tevellüt etmektedir. İslâmiyyet'in tevsî' ve intişârını gören ve bütün Müslümânların –hiç olmazsa kalben- müteveccih bulunduğunu bilen Avrupa'nın siyâsî ve millî misyonları tabîdir ki İslâmiyyet'i gözden düşürmek ve Müslümânlar arasındaki rabîta-i umûmiyyeyi kesretmek

için ne yapmak lâzımsa yaparlar. [4] Nasıl ki yapmaktadırlar ve yapmak da haklarıdır. Onlar bu maksad uğrunda her sene milyonlar sarf ederek memâlik-i İslâmiyye'nin her köşesine misyonerler göndermekte iken, dîn-i İslâm'ı, yegâne istinâdgâhı olan devletten tefriğe çalışmak; misyonerlerin İslâmiyyet'e edemediği ve edemeyeceği zararları –kendi elimizle-vukûa getirmektir. Hele hilâfetin mevzû'-ı bahs olduğu ve olacağı bir zamânda dînin devletten tefrîkini bahse karıştırmak ne devletin menâfî ile ne de mütefekkirlerde bulunması lâzım gelen dûrbînlikle kâbil-i te'lîf değildir.

Mütefekkirlerimiz, işte buralarını nazar-ı dikkate alarak bu mes'eleyi ya hiç bahse karıştırmamalı veyâhut hiç olmazsa ecnebilerin İslâmiyyet hakkındaki vukûfu derecesinde olsun bir vukûf peydâ ettikten sonra bu husûsa dâir mutalaâtta bulunmalıdır.

Cemâat Teşkilâtı²¹⁵

[1] Harb-i umûmî, arâzî-i milelde bir takım coğrâfî inkılâbât husûle getirdiği gibi devletlerin bünye-i teşkilâtında da siyâsî ve idârî tahvîlât tevliât eden bir mâder-i hâdisât, mevkiini ihrâz eyledi. Kıtâat-ı hamsenin her tarafında sâkin bulunan milletler, mensûb oldukları devletlerin şekl-i siyâsî ve idârîlerini ta'yîn sahasında maddî ve nârî harb-i umûmînin yerine ma'nevî ve fikrî bir mücâdele-i umûmiyye ikâme ettiler. Memleketimizde dâire-i harbi –bilâ luzûm- îkad eden ricâl-i siyâsiyyemiz gibi ricâl-i fikriyyemiz de pek muzur bir fitne-i fikriyye uyandıracak münâkaşât-ı kalemiyyeye kapı açtılar. Dâhil ve hâricin emn ü i'timâdını kazanmak için memlekette bir idâre-i âdile vücûda getirmek nelere mütevakıf ise onların tahrîr ve teharrişiyle iştigâl olunacak yerde dînin devletten tefrîki ve cemâat-i İslâmiyye teşkilâtı mes'elelerini –böyle bilâ luzûm- ortaya atmak harb-i umûmîye karışmaktan daha muhâtaralı bir yolda yürümektir. Memleketimizde Cemâat-i İslâmiyye Teşkilâtı'ndan İslâmiyyet'e cidden hayır ve menfaat bekleyen hüsn-i niyyet sâhipleri varsa da teşkilât-ı mezkûreyi diyânet [2] aleyhindeki makâsıt-ı muzmaranın husûlüne vesîle ittihâz eden ve fakat sûret-i hakta görünenler de bulunmaktadır. Biz Cemâat-i İslâmiyye Teşkilâtı'nın kat'iiyen aleyhindeyiz ve aleyhinde olmamız; İslâmiyyet'e muzur görmemizden ileriye geliyor. Eğer mülâhazâtımızda yanılıyor isek birinci kısım ihvânımızın bizi îkâz etmelerini ve bizim mütâlaât-ı sâbika ve âtiyyemizi muhakkak gördükleri sûrette ise ikinci kısmın husûl-i maksadlarına hâdim olmamak için o gibi fikirlerden vazgeçmelerini teklîf ediyoruz.

²¹⁵ Ahmed Şîrânî, "Cemâat Teşkilâtı", *İ'tisâm*, 19 Kânûn-i Evvel 1334, sy. 4, s. 1-4.

İkinci kısım hemşehrilerimizin maksad ve gâyeleri, şer’-i İslâm’ın, siyâsî, idâri, hukûkî, iktisâdî ve ictimâî ahkâmını mülgâ kavânin zümresine ilhâk etmek olduğu için bu maksadlarının husûlüne hâlel veremeyeceği âşikâr bulunan Cemâat Teşkilâtı’nı alkışlayacakları tabîdir. Fakat bizim gibi şer’-i İslâm’ın kâffe-i ahkâmını ilâ yevmi’l-kıyâm mer’î ve ma’mûl bahâ görmek isteyen ihvânımızın devleti dînin riyâsetinden ayırarak yerine bî-fâide bir cemâat getirmek fikrini kabûl eylemelerini havsalamıza bir türlü sığdıramıyoruz.

Dîni devletten tefrîkin ne demek olduğunu ikinci nüshamızda îzâh etmiş idik. Şekl-i mâruz üzre dîn devletten tefrîk edildikten sonra Cemâat-i İslâmiyye’nin vazîfesi acaba ne olacaktır? Eğer cevâmî ve tekâyâ-yı şerîfeye umûr-ı hayriyye ile iştigâl edecekse bunlar dînin bir şûbe-i fer’iyesidir. Ve eğer ahkâm-ı umûmiyye-i İslâmiyye’nin tatbîk ve icrâsıyla alâkadâr bulunacak ise bunun için bir kuvve-i te’yîdiyye ve icrâiyyeye arz-ı ihtiyaç eder ki bu da olsa olsa hükûmet olabilir. Hükûmet ise o yükü evvelce üzerinden atmış bulunacağı cihetle tekrar uhdesine almayacaktır ki bu sûrette Cemâat-i İslâmiyye’nin diyânet nâmına bir hizmet ve kıymeti kalmayacaktır. Görülüyor ki Cemâat-i İslâmiyye semâ-yı diyânette mevhûm bir ankâdan başka bir şey değildir. Esâsen devletimiz bir devlet-i İslâmiyye oldukça ve riyâsetinde sıfat-i dîniyyeyi hâiz imâmü’l-müslimîn efendimiz hazretleri bulundukça ve Kânûn-i Esâsî’miz de bunları müeyyed mevaddı ihtivâ ettikçe ne dîn devletten tefrîk olunabilir ne de bu boşluğu doldurmak için cemâat teşkilâtına lüzûm kalır.

[3] Evet; başka dîne mensûb milletleri temsîl eden bir devletin zîr-i idârelerindeki müslümânların birer Cemâat-i İslâmiyye teşkil eylemeleri lâzımdır. İbâdât ve münâkehâta, talâka, nafakaya, mîrâsa dâir muâmelât-ı şer’iyye ile mesâcide, tekâyâyâ, medâris ve mekâtibe âid umûr-ı hayriyyenin hüsn-i idâre ve idâmesi için çalışacak bir makâm ve merci bulunmak îcâb eder ki bu da ancak Cemâat-i İslâmiyye olabilir. Ahkâm-ı İslâmiyye bunlardan ibâret değilse de dîn-i İslâm ile mütedeyyin olmayan bir devlet-i ecnebiyyeden ahkâm-ı sâire-i İslâmiyye’nin tatbîk ve icrâsı talep olunamaz.

Makâm-ı muallâ-yı hilâfetin cenâh-ı diyâneti altında bulunmak bahtiyârlığına mazhar olan müslümânların hâl ve mevkilerini, bir çarın veyâ kralın veyâhut cumhurreisinin zîr-i idâresine geçmek bedbahtlığına ma’rûz kalan Müslümânların hâl ve mevkilerine benzetmek nasıl doğru olabilir ki memleketimizde cemâat-i İslâmiyye teşkilâtına lüzûm hissedelim. Dâhildeki Hristiyân unsurların cemâat teşkilâtını bize bir numûne-i imtisâl olarak göstermek;

aradaki farkı düşünmemekten veyâhut düşünmek istememekten mütevellit bir galat histir. Onların hâl ve mevkileri bize değil, hâricdeki Müslümânların hâl ve mevkilerine müşâbihtir. Aynıdır demiyorum; çünkü onlar bu memlekette son derece imtiyâzât-ı dîniyyeye nâil bulundukları hâlde hâricdeki Müslümânlar, maalesef her türlü haktan mahrûmdurlar. Şu halde dâhildeki vatandaşlarımızın cemâat teşkîl etmeleri nasıl bir hak ise hâriçteki bîçâre dindaşlarımızın öyle bir vâsıtaya mürâcaatları da aynı derecede, belki daha kuvvetli bir hak olmak lâzım gelir.

Cemâat teşkîlâtına dâir bize misâl göstermek isteyenlerin başlarını biraz yukarı kaldırarak başka dîne mensûb milletleri temsîl eden devletlere doğru temdîd-i nazar etmelerini muvâfık-ı maslahat buluyoruz. Meselâ İngiltere’de İngiliz milletinin, Fransa’da Fransız kavminin, Bulgaristan’da Bulgar ırkının dînî cemâatlar teşkîl etmiş bulunduklarına dâir misâl gösterebilirlerse o zamân, biraz düşünmek lüzûmunu hissederiz. Fakat biz öyle zanneyliyoruz ki böyle bir misâl irâesine muvaffak olamayacaklardır. Çünkü bir dîn-i resmîye tâbî bulunmayan Fransa devleti de berâber olduğu halde bütün [4] devletler; istinâd ettikleri milletlerin dînlerini himâye etmekte bulundukları cihetle onlar, cemâat teşkîlatından vârestedirler.

Evet; onların da cemâatleri, cemiyyetleri vardır. Fakat maksad ve gâyeleri bizde teşkîli tavsiye edilen cemâatin maksad ve gâyesine hiç de benzemez.

İşte biz, sâbık ve lâhık mülâhatâmızın sevkıyla ne dînin devletten tefrîkîni ne de cemâat teşkîlatını kabûl edemiyoruz. Dîn devletle berâber tutulmak şartıyla ve devleti ahkâm-ı şer’iyyeye riâyet ettirmek maksadıyla bir Cemâat-i İslâmiyye teşekkül ederse bunu var kuvvetimizle alkışlarız. Esâsen bütün Müslümânlar, bir cemâat ve imâmü’l-müslimîn hazretleri bu cemâatin reis-i dînî ve dünyevîsidir. Elverir ki şu sırada reis ile cemâat yekdiğerine daha ziyâde merbût bulunsunlar.

Şeyhülislâm ve Kabîne²¹⁶

[1] Menkûlât ve ma’kûlâtta, muhâkemât ve müzâkerâtta, muâmelât ve mukarrerâtta, ictimâiyât ve siyâsiyâtta, hülâsa; menâfi-i muhtelifenin taâruz ve efkâr-ı mütenevvianın tesâdüm eylediği mevâd ve husûsâtta beşerini kendisine râm ve münkâd ettiren bir hâkim-i

²¹⁶ Ahmed Şîrânî, “Şeyhülislâm ve Kabîne”, *İ’tisâm*, 26 Kânûn-i Evvel 1334, sy. 5, s. 1-4.

ma'nevî bulunduğunu görmekteyiz. Bu hâkimin ta'yîn-i zât ve hüviyyetine dâir dikkaten hâtıra gelen, hak ve hakîkattir. Vâesefâ kim hak ve hakîkatin nasîb-i ezelîsi, hâkimiyyetten ziyâde mahkûmiyyet sûretinde tecellîsâz oluyor. Acaba kâinatta hak ve hakîkat kadar tahkîre, tezlîle ma'rûz kalan bir mevcûd-i mânevî veyâ maddîye tesâdüf edebilir miyiz? Şerefini, hâkimiyyetini kaybeden milletler, devletler senelerden, asırlardan sonra şereflerini, hâkimiyyetlerini iâdeye muvaffak oldukları meşhûd ve olacakları melhûz bulunduğu halde hak ve hakîkatin böyle bir bahtiyarlığa nâiliyyeti -husûsiyle bizim muhitimizde- ümîd edemiyorum. [2] İşte bu ümîdsizlik ilcâsiyladır ki hak ve hakîkatten istimdâdı bırakarak şu asırdaki nüfûz ve i'tibarı artmaya başlayan başka bir hâkimin dâire-yi hükümrânîsine girmek istiyorum ki o da ekseriyete tebe'îyyet kâide-i külliyyesinden ibârettir. Evet; “ekseriyet” dâima hak ve hakîkati temsîl edememekle berâber ulûm ve fûnûnda, maddiyât ve mâneviyâtta lâzımü'l-ittiba bir hükümdâr-ı ma'nevîdir. Ulûm-ı nakliyye ve akliyye ulemâsı, naklî ve aklî kavâid ve desâtîr vaz' ederken evvel emirde bunların “külliye” olmasını düşünürler. Külliyyeti ihlâl eden husûsî maddeler, istisnâlar, şâzlar karşısında kalırlarsa “ve li'l-ekseri hükmü'l-kül”²¹⁷ deyip geçerler.

Mahkemeler, meb'ûsan ve a'yân meclisleri, kabîneler erkânı, encümenler, hey'etler, kongreler, erkân-ı harbler, alâkadâr bulundukları müzâkerât ve mukarrerâtta ittifâk edemezlerse ekseriyetle karâr verirler. Bu sûrette ekalliyette kalanlar, ister tebdîl-i ictihâd ve kanâat etsinler ister etmesinler her hâlde umûmla berâber ekseriyetin hüküm ve karârına râm ve münkadârlık mecbûriyetindedirler. Bu husûsta ne tahakküm ne de tezallüm etmek doğru değildir. Meğerki verilen karar, menâfî-i hukûkiyye ve şahsiyyeye müteallik bulunsun; o zamân; menâfî-i umûmiyye ile fevâid-i şahsiyyenin te'lîfine çalışılır; mümkün ise te'lif olunur, değilse nef'-i âm için zarar-ı hâssın irtikâbında beis görülmez. Mesâil-i sâirede cârî olan bu kâide; ictimâiyyât-ı milel ve siyâsiyyât-ı düvelde de düstûru'l-ameldir.

Hele harb-i hâzır, bu kâideyi o derece tahkîm ve takviye etmiştir ki adeta kıtâl-i umûmîden beklenen gaye, milel ü akvâmı kâide-yi mezkûreye riâyet ettirmektir denilebilir. Bizim, bugün birçok arâzîmizle bedbaht ahâlîsini dest-i a'dâdan kurtarmaya ma'tûf teşebbüsâtımızda yegâne istinâdgâhımız bu düstûr-ı ictimâî ve siyâsîdir. Eczâ-yı vatanı cism-i devletten ayırmak isteyenlere karşı silah müdâfaamız olan bu düstûr-ı rehâkâr dîni devletten,

²¹⁷ Çoğunluk için bütün, genel hükmü vardır.

şeyhülislâmı kabînedен tefrîk etmek isteyenlere karşı da en kuvvetli ve ma'kûl delîl-i mülzem ve bürhân-ı müskitemizdir.

Memleketimizde bugün iki nev'i cereyân-ı efkâr vardır. Biri dînin devletten adem-i tefrîkine [3] devletimizin kemâkân bir devlet-i İslâmiyye kalmasına, şeyhülislâmın bir uzv-i mühim olarak kabinede bulunmasına diğeri de bunların tamamen aks ve hilâfına tarafdârdır. Bu efkâr-ı mütezâdeyi bir araya toplamak kâbil olamayacağı cihetle hangi taraf erbâbı ekseriyyeti teşkîl ediyorsa dînin mukadderâtına ancak o taraf hâkim olabilir. Bunun anlaşılması da ahâlînin ârâ-yı umûmiyyesine mürâcaatla tezâhür eyler. Böyle bir vâsitaya mürâcaat lâzım gelse, birinci taraf ashâbının, umûmiyyete karîb bir ekseriyyet kazanacaklarında şüphe etmemelidir.²¹⁸ Gerçi müslümânların ekserîsinde amelce müsâmaha mübâlaâsızlık görülmekte ise de îmân ve i'tikâd husûsunda sâhib-i salâbettirler. Onun içindir ki lâübâlî görünen bir müslim; ahkâm-ı şer'îyyeyi dâima hürmet ve muhabbetle yâd ve takdîs eder ve “Şerîatin kestiği parmak acımaz.” diyerek dîn-i mübîne derece-i merbûtiyyetini gösterir. Bu his ile mütehassis bulunan milyonlarca müslümânın emel ve arzusuna muhâlif müddeayâtta ısrâr etmek kâinâtta hükümrân olan kavânîn-i umûmiyyeye karşı isyân bayrağı çekmek demektir ki biz muârizlarımızı bu derece hadd-i nâşinâs görmek istemeyiz.

Netîce olarak şunu demek isterim ki devlet, bir kemmiyyet-i mühmelenin değil, ekseriyyet-i nâfizenin âmâline tebe'îyyet etmek mecbûriyyetinde bulunduğu için dînden tecerrüd veyâ tebâüd edemez ve edemeyince de şeyhülislâmın kabinede bulunması zarûrî olur. Çünkü emîrû'l-mü'minîn hazretleri, kabinenin mukarrerâtında şer'-i şerîfe muhâlif mevâd bulunup bulunmadığını hasbe'l-hilâfe murâkabe etmekle mükelleftir. Bu vazîfe-i murâkabeyi kendisinin²¹⁹ bizzat îfâ edemeyeceği cihetle şeyhülislâmın uhde-i vekâletine tevdi' ve ihâle buyurmaktadır. Devleti şekl-i hâzıra koyan ekseriyyet-i kâhire henüz berdevâm olduğundan, ekalliyyetin kendi arzularına muvâfık bir tebeddül beklmeleri, beyhûde bir uzviyyetten ibâret kalır. Fikrimce bunlar, Tûrancı beylerle tevhi'd-i mesâi ederek ekseriyyet kazanmaya uğraşmalıdırlar.

[4] Bu vechle zemîn ve zamânı hazırlamadan mahdûd ve ma'dûdu'l-mikdâr kimselerin yüz binlerce belki milyonlarca müslümânlara tahakküm sevdâsına tutulmaları;

²¹⁸ Bu nüshada “etmelidir” şeklinde basılmış olan kelime için, altıncı nüshada düzeltme yazısı yazılmış ve sehven bu şekilde yazıldığı belirtilmiş, doğrusunun “etmemelidir” olacağı okuyucuya duyurulmuştur.

²¹⁹ Burdaki kelime sehven “kendimin” şeklinde çıkmıştır.

doğrusu pek gülünç oluyor. Biz; sevk-i ictihâd ve kanâatle diyânet aleyhdârlığı yapanları muâheze etmeyiz. Çünkü herkesin kendi fiilinden mes'ûl bulunduğu ve dünya serâser Müslümânla dolsa Allah'a fâidesi olmayacağı gibi küfür ile dolmasının zarar vermeyeceğini de bilmekteyiz. Onun için diyânet tarafdârânı ile aleyhdârânının yekdiğerlerine karşı vaz'iyetleri, mütekâbil bir hiss-i terahhüm-i hayırhâhlıktan ibârettir. Hiçbir tarafın tahakkûme hakkı yoktur. Biz tahakküm etmiyoruz ve fakat muârizlarımızın tahakkümünü de hoş görmeyiz.

Cihâd Fetvâsı ve Mes'ûliyyet Da'vâsı²²⁰

[1] Memleketimizde i'lân edilen cihâd-ı mukaddes, daha doğrusu kattâl-i mülevves; bidâyet-i i'lânından beri ukûl-i süleyme ashâbını ciddi düşünürmekte idi. İ'lân-ı cihâdın zamân ve şerâitini bilenler; husûsî musâhabelerinde bunun meşrû' olmadığını söylüyorlar ve fakat çeteciler hükûmetinin kahr u gazâbından korkarak izhâr-ı hissiyyât edemiyorlardı. Olanca ketm ve sükûtlara rağmen İran sefârethânesi kurbundaki "Kırmızı Kulüb" hey'et-i ittihâdiyyesi, mâlik bulunduğu bir takım seyyâr istihbârât şu'beleri vâsıtasıyla ötede beride cihâd aleyhine söylenilen sözleri haber alıyor ve "el-hâinü hâifün"²²¹ fehvasınca bu cereyânın umûmileşmesinden korkuyordu. Birinci ve üçüncü mevkûfiyetimde Polis Müdiriyyet-i Umûmiyyesi Kısım-ı Siyâsî şu'besinde isticvâb olunurken cihâdın meşrû'iyet ve adem-i meşrû'iyetine dâir bana sordukları suallerden bu korku tamâmen anlaşılıyordu.

Âdî muhârebelerde bile âr-ı firârı irtikâb etmeyen efrâd-ı İslâmiyye; bu def'a cihâdın adem-i meşrû'iyeti hissini teammüm ettiğini fi'len gösteriyorlardı ise de kavlen sükûttan ayrılamıyorlardı. [2] Vaktâ ki mütâreke akd edildi; Cenâb Şahâbettin Bey ilk def'a olarak cihâd mes'elesini, sahâif-i matbûâta geçirdi. *Hâdisât* gazetesi Teşrîn-i Sâni dört târîhli nüshasında "Cihâd" serlevhasıyla yazmış olduğu baş makâlede i'lân-ı cihâdın ulemâ nâmına kaydedilecek bir "zelle-i siyâsiyye" olduğunu ileri sürerek bu bâbdaki mes'ûliyyet-i târîhiyyeyi ulemaya tahmîl etmek istiyordu. Biz, daha o zamân mes'ûliyyetin kimlere âid olduğuna, cihâdın niçün fâide vermediğine, vukû'a getirdiği zararlara ve cihâdın zamân-ı i'lân ve şerâitine dâir bir silsile-i makâlât neşrine karâr vermiş ve ilk makâleyi *Sabah* gazetesine göndermiş idik. Bilmediğimiz bir sebepten dolayı dercedilmediğinden *İ'tisâm*'ın neşrine ve

²²⁰ Ahmed Şîrânî, Cihâd Fetvâsı Ve Mes'ûliyyet Da'vâsı, *İ'tisâm*, 2 Kânûn-i Sâni 1336, sy. 6, s. 1-4.

²²¹ Hâin korkaktır.

tekrâr bir vesîlenin zuhûruna intizâren sukût ıztırârında kalmış idik. Bu def’a bir taraftan *İstanbul* gazetesi nâşiri Saîd Molla Bey’in şeyhülislâm ve fetvâemîni efendiler hazerâtıyla – bu mes’eleye dâir- vukû’ bulan mülâkât-ı mülteşiresi, diğer taraftan serfirâzân-ı ulemâdan Mustafa Sabrî Efendi’nin, aynı mevzû’a âid *Alemdâr* gazetesinde yazdığı makâle-i mühimmesi, bizim de bu mes’ele hakkındaki mutâlaâtımızın bir kısmını neşre vesîle hazırlamış olduğundan fetvâ-yı cihâd ve da’vâ-yı mes’ûliyyet cihetlerini tedkik etmek isterim.

Evvelâ şurasını söyleyelim ki Saîd Molla mülâkâtının neticesi, cihâd fetvâsının Fetvâhânece tescil edilmiş bulunmasından Sabrî Efendi’nin zübde-i makâlesi de fetvânın bir kâide-yi küliyye şeklinde isdârı lâzım gelirken ifrât ve cüz’iyâta temâs ettirilmiş olmasından ibârettir. Tescil noktası Fetvâhâne’nin usûl-i muâmelesine âid bir mes’eledir. Binânenaleyh bunda fetvânın ne zâtına, ne de temellük ettiği bahsin müdâfaasına yarayacak bir cihet göremiyoruz. Esâsen fetevâyı isdâr ettirenler -isterler ise- tescil de ettirebilirlerdi. Külliyyet ve cüz’iyyet husûsuna gelince bunlar da fetevânın sak ve sebki nokta-i nazarından gâyet mühim olmakla berâber zât-ı mes’eleye nazaran elimizde silah-ı müdâfaa olacak bir kıymeti hâiz değildir. İster tescil edilsin, ister edilmesin ve ister külliye olsun ister olmasın şu fetvâ bir def’a imzâ ve isdâr edilmiş bulunuyor. Fetvâhâne’nin bu mes’ûliyyetten berî olduğunu anlatmak için kanâ’at [3] bahş olmayan dolambaçlı yollardan yürümekten ise hakîkatî olduğu gibi söylemek yolun eslem ve aksârıdır. Esâsen kendilerini iknâ’ etmek istediğimiz Avrupa ricâli ledünniyâtımızı bizden daha iyi bildikleri için bu türlü sözlere kâni’ olmayacakları gibi ciddiye sözlüğümüze de hamledecekleri şüphesizdir.

Onlar pek a’lâ bilirler ki cihâdî i’lân eden de fetvâyı isdâr eden de o Kırmızı Kulüb’ün sakf-ı cehennemîsi altında toplanan o kızıl kuvvettir. Zavallı memleketin mahkeme-i fevkalâdesi, dîvân-ı âlîsi, icrâ dâiresi, Fetvâhânesi, hülâsa her şeyisi olan o Dârü’n-Nedve’de cihâd i’lânına ve buna dâir bir fetvâ isdârına karâr verdikten ve bu karârın infâz ve icrâsına merkez-i umûmînin a’zâsından Cenab Hayrî gibi bir cezâ reisini me’mûr ettikten sonra Fetvâhâne hangi kuvvetle buna mümâlaat edebilirdi?

Eğer fetvâyı vermekten imtinâ’ ede idi imtinâ’ına irticâ’ ma’nâsı verilerek derhal bir hareket ordusu tertîbâtı karşısında kalmaz mı idi? Fetvâemîninin yapabileceği iş kendisini tehlikeye atarak makâmından çekilmek idi.

Bu sûrette istedikleri gibi bir Fetvâemîni bulmakta hiç de müşkülâta dûçâr olmazlardı. Çünkü merkez-i umûmîde, a'yânda, meb'ûsânda matlûba muvâfık fetvâ emînleri eksik değildi. Hele o Hukûk-ı Âile Karârname komisyonu a'zâsı birer müftî-i mâcin olamazlar mı idi? Başkalarına ne hâcet; Hayrî gibi müftiyü'l-enâm(!) hazretleri vâfî ve kâfî değil mi idi?²²² Bunlar bi'l-farz gayr-i vârid addedilse ve Fetvâhâne bi't-tav' fetvâ vermiş olsa bile yine her türlü mes'ûliyetten berîdir. Çünkü müftî istiftâyâ göre fetvâ verir. Riyâset-i devlette bulunanlar, bir müftî sıfasıyla gelip de “Devletin kendisine nâfi' gördüğü filan devletle birlikte falan devlet aleyhine muharebeye girişmesi câiz midir?” derse Fetvâhâne buna karşı “El-cevâb câizdir.” demek mecbûriyetindedir.

Aksi takdîrde devletine ihânet etmiş olur. Ama nâfi' gösterilen muhârebe nefsu'l-emrde muzırmış, Fetvâhâne burasını bilemez. Bu husûsun takdîri devletin vaz'iyet-i siyâsiyye ve askeriyyesini bilenlere âiddir ki onlar da devletin ricâl-i [4] siyâsiyye ve askeriyyesi ile a'yânı ve meb'ûsânıdır. Bütün kuvvet ve salâhiyetleri hâiz olması lâzım gelen bu “Hall ü akd” ashâbının nâfi' gördükleri veyâhud muzır görüp de ses çıkaramadıkları harb teşebbüsâtına karşı ne salâhiyet ve ne gibi kuvvetle mümânaat edebilirdi? Esâsen biz hangi ulemâyı müdâfaa etmek istiyoruz?! Eğer cem'iyet hâricindeki ulemâ ise onlar menfâlarda, Dîvân-ı Harblerde, hâne köşelerinde imrâr-ı hayat ve eyyâm ediyorlardı. ve eğer cem'iyete mensûb olanlar da dâhil ise onların cürmleri meşhûd-i âlem olduğu için kâbil-i müdâfaa değillerdir. Avrupa efkâr-ı umûmiyyesi mes'ûliyetin kimlere âid olduğunu bütün teferrûâtıyla bilir ve bundan dolayı ulemâ ve Fetvâhâneyi mes'ûl tutmaz sanırım.

Müslümânlarda Hayât-ı Fikriyye²²³

[2] On seneden beri bedbaht memleketi istilâ-yı imhâkârisi altında tutan türediler cemiyetinin tahrîk ve himâyesiyle milletin mukaddesâtı aleyhine i'lân-ı harb eden bir takım vatansız ve mukaddesâtsiz derbederlerin neşriyat-ı muzırralarına karşı müdâfaât-ı lâzımede bulunmak maksadıyla “Medrese İ'tikâdları” ile “Hayrî'l-Kelâm” mecmûalarını neşre başladığım zamân, şahs-ı nâ-lâyıkama âid iltifât ve teveccühleri hâvî ve müteessir kalplerin tercümân-ı hissiyâtı olarak o kadar mektûblar alıyordum ki bunları okurken gözlerim yaşarmadan bitiremiyordum. Bu def'a “İ'tisâm”ın neşri ve birkaç haftadan beri âcizâne

²²² [Ahmed Şîrânî:] Daha tuhafı şudur ki cihâd; fetvâ isdârından daha evvel i'lân edilmiş bulunuyordu.

²²³ Ahmed Şîrânî, “Müslümânlarda Hayât-ı Fikriyye”, *İ'tisâm*, 9 Kânûn-i Sâni 1336, sy. 7, s. 2-4.

yazmakta olduğum makāleler münāsebetiyle yine dāhil ve hāricden bir takım zevāt-ı mütefekkiye ve mümtāzenin şifāhî ve tahrîri teveccüh ve iltifātlarına mazhar olmuştayım. Bâlâda sâhife-i ihtirāmımıza derc ettiğimiz Müftî Sâdık Efendi Hazretleri'nin mektûbu, o iltifâtnâmelerin birini teşkil ediyor.

Bursa'dan aldığımız bir mektûbda şöyle bir fıkra münderiç bulunuyor:

“İ'tisâm Bursaca hayli te'sîr yaptı. Mesâide gösterilecek intizâm nisbetinde rağbet artacaktır. Biz çalıştıkça daha doğrusu çalışmasını bildikçe herkes bizimle berâberdir. Sen, ey muhterem kardeş! Bizim rehber-i mesâimiz ol!”

Bunları ve bunlar gibi sâfiyâne ve samîmâne yazılmış âsâr-ı muharrereyi okuyup da hem memnûn, hem de müteessir olmamak kâbil değildir. Mûcib-i memnûniyyet olan cihet; zamânın ihtiyâcâtını müdrik ve çalışmanın lüzumuna kâni' zevāt-ı mütehassisenin vücûduna tesâdüf etmemizdir. Zâten –az da olsa- bu gibi zevāt-ı mümtâzeye tesâdüf etmesek; bir arz-ı meskûnda mı, yoksa sahrâ-yı kebîrde mi veyâhut mekâbir-i emvâtta mı sayhazen olduğumuzu bilemeyeceğiz! Bizi teessürlere gark ederek gözlerimizi nemlendiren cihet de şerîat hâdimliğinin, mesâisi rehberliğinin şahs-ı âcizâneme kadar tenezzül etmiş bulunmasıdır!

Âsâr-ı kalemiyyeleri, efkâr-ı sâibeleri, azm-i hüdâpesendâneleri ve gayret-i dîndârâneleri ile âlem-i İslâm'ın, hatta nev'i beşerin -insâniyyet ve medeniyyette- rehberi, mürşidi olan [3] eslâf-ı fezâil-ittisâmın boş kalan yerlerini eğer benim gibi âciz ve nâcizler dolduracaksa yalnız ben değil, benimle berâber İslâmiyyet ve insâniyyet de hem müteessir olmalı, hem de ağlamalıdır. Evet; şerîate hizmet etmek ve ona hizmetle müftehir bulunmak isterim, fakat o şerâiti, o fezâili hâiz ve câmi' değilim.

Müftî-i müteyakkız; mektûbunun fâtiha-i kelâmında “geçmiş olsun” demekle; benim on dokuz ay Dîvân-ı Harplerde cefâkeş olduğumdan haberdâr bulunduğunu anlattıktan sonra zulüm ve i'tisâflara mârûz kalmamızın âlem-i İslâm için acınacak bir keyfiyyet ve bizi sevenler için de bâ'is-i hüzn ve kudûret olduğunu söylüyor ve bu gibi mezâlimi icrâ eden ittihâd belâ-yı muazzamânın, milletin üzerinden kalkmış bulunmasından dolayı Allah'a hamd ediyor. Evet; Dîvân-ı Harplerde, polis müdürîyetlerinde çekmediğim ezâ ve cefâ, görmediğim ihânet ve hakâret, mârûz olmadığım sebb ü şetm kalmadı; fakat bundan dolayı hiç de müteessir ve mükedder değildim. Eşref merhûmun:

Çalışsa bin sene bülbül gibi karga fasîh olmaz
Balonla âsumâna çıksa bir âdem mesîh olmaz
Müebbettir söylenmez nakş-ı te'sîrâtı vicdânın
Beraat etse de mücrim derûnu müsterîh olmaz

Dediği gibi mücrim olsaydım beraat etsem de derûnum müsterîh olmazdı. Fakat mücrim olmadığım için mevkûfiyyetim de, mahkûmiyyetim de beni müteessir ve mükedder etmedi. Onların nazarlarında benim iki türlü cürm ve cinâyetim vardı. Biri evvelce “*Medrese İ'tikâdları*” ve “*Hayrî'l-Kelâm*” ile meslek-i muazzez ve dîn-i mukaddesimi müdafaaya çalışmış bulunmaktan, diğeri de Sırbistan ve Karadağ arâzîsinin Alman kumandanı Magnizen'in istilâ-yı tahrîbkârisine ma'rûz kalması gibi medâris-i İslâmiyye'nin de İttihâd kumandanı Ürgüp'lü Hayrî'nin istilâ-yı imhâkârisine ma'rûz kalması dolayısıyla ref'-i avaza cür'et etmekten ibâretti.²²⁴ Bu gibi cürm ve cinâyetleri irtikâb ise ezelde benim cebhe-i pâkime yazılmış olduğundan kalben, vicdânen müteessir değil, müsterih idim.

[4] Ben, bu cihetten değil başka cihetten müteessir idim. Benim ve benim gibilerin böyle musîbetlere, ukûbetlere dûçâr olmamızın sebeb-i hakîkîsini araya araya milletteki hayâtsizlikten başka bir şey bulamıyor ve işte bundan dolayı müteessir oluyordum. Eğer millette, müslümânlarda hayât-ı fikriyye olsa idi bir takım nesebsiz ve hasebsizler, hayâtımızla, bizimle, ırzımızla, malımızla, vatanımızla bu derece oynayabilirler miydi? Şüphesiz hayır... Demek ki bu milletin havâstan avâmına, ulemâsından cühelâsına varıncaya kadar hepimiz hayât-ı fikriyyeden mahrûmuz.

Ne vatanperverim diyenlerde vatanın şu hali nisbetinde bir teessür, ne de müslümânım diyenlerde İslâmiyyet'in şu vaz'-ı garibi derecesinde bir teyakkuz ve intibah vardır.

Ulemâ, cühelâyâ; havâs, avâma rehber olamadığı gibi onlar da ulemaya, havâsa zahîr olamamaktadır.

Sunûf ve tabakât-ı millet arasında vazâif-i mütekâbile terk ve ihmal ve bu sûretle menâfî-i umûmiyyeye hizmet hissi itfâ olunarak dîn, vatan, millet ve devlet hepsi menfaat-i

²²⁴ [Ahmed Şîrânî:] Belçika, Sırbistan ve Karadağ'ın iâde-yi mevcûdiyyet ve istiklâl etmeleri gibi acaba medâris de iâde-yi mevcûdiyyete mazhar olacak mıdır?

şahsiyyeden ibâret kalmıştır ki onu da meşrû' bir halde istihsâl etmek usûlünü bilmiyoruz. Veyâhut bilmek istemiyoruz. Memleketimizde hayât-ı fikriyye ve fedakârlık hissi varsa o da diyânet aleyhinde bulunanlardadır. Dînsizliği, ahlâksızlığı kendilerine gaye ittihâz eden mahdûdü'l-mikdâr dalâlet-i fikriyye ashâbının, herkesi dinsiz ve ahlâksız yapmaya ve bu sûretle dünyaya tahakküm etmeye –var kuvvetleriyle- çalışmalarına mukâbil adedi milyonları geçen müslümânların esâsât-ı i'tikâdiyye ve mukaddesât-ı dîniyye ve ahlâk-ı fâzılasını muhâfazaya çalışmaması ve hiç değilse o yolda çalışanlara zahîr olamaması biz gibi dîndârlarla dinsizlerin hayât-ı fikriyye husûsundaki farklarını pek fecî bir levhâ hâlinde göstermez mi?

Mehâkim-i Şer'iyenin Luzûm ve İâdesi²²⁵

[1] İslâmiyyet bir hükûmet-i müstakile olarak te'sîs edeliden beri zîr-i idâresinde akvâm ve anâsır arasında ihkāk-ı hak ve icrâ-yı adâlet gibi emânet-i semâviyyeyi uhde-i selîm ve emîninde tutan Mehâkim-i Şer'iyeye'nin ikbâl-i şer'î ve târîhiyyesini edbâra çeviren: hayriyye ile tavsîf olunan Tanzîmât'ın ricâl-i târîhiyyesidir. Avrupa'ya hoş görünmek maksadını ta'kîb eden o zevât; memalik-i Osmâniyye'de bir adliyye, bir de maârif nezâreti binâsı vücûda getirmekle maksadın husûle geleceği zann ü zehâbında bulundular!

Hâlbuki Avrupa ricâlinin istedikleri; öyle taş ve ağaçtan ma'mûl birer binâ değildi. Onların istedikleri; hak ve adle tecellîgâh olacak mahkemelerdi. Bu ise binâlar inşâsına değil, afîf, müstakîm ve muktedir hükâm yetiştirilmesine ve mehâkimin te'sîrât-ı hâriciyyeden âzâde bulundurulmasına vâbeste idi.

Bu husûsta kavâid-i şer'iyenin kifâyetsizliğini ayrıca bir sebep göstermek ya iz'ânsızlık veyâhut insâfsızlık neticesidir.

Çünkü şer'-i İslâm'ın insânlarla berâber hayvânâtın da hukûkuna riâyetkâr olduğu [2] erbâb-ı iz'ân ve insâfın ma'lûmudur. Yine tekrar edeyim ki bize lâzım olan, nezâretler ihdâi değil, şerâid-i hüküm ve kazâyı hâiz hakem yetiştirmektir. Mehâkim-i Şer'iyeye'nin ve ona muharric olan medâris-i İslâmiyye'nin ıslâhıyla mümkün'l-husûldü. Eğer bu sûretle hareket edilmiş olsaydı, hem bu müessesât-ı kadîmenin hukûk-ı târîhiyyesine riâyet edilmiş hem de kazâ-yı umûmî ile terbiyye-i umûmîyenin vahdeti mahfûz kalmış olurdu. Ne kadar

²²⁵ Ahmed Şîrânî, "Mehâkim-i Şer'iyenin Luzûm Ve İâdesi", *İ'tisâm*, 16 Kânûn-i Sâni 1335, sy. 8, s. 1-4.

şâyân-ı teessüftür ki bu noktalar nazar-ı dikkate alınmayarak millet ve memleket için muzır ve mühellik hatalar vücûda getirildi.

Evvelâ: Mehâkim ile terbiyye-i fikriyyenin vahdeti ihlâl olunarak her iki cihetçe tahallûf ve teşettüt husûlüne meydân verildi.

Sâniyyen: Ashâb-ı hayrât taraflarından memleketin bütün kaza ve kasabâtında inşâ edilmiş bulunan medâris dururken mekâtib ihdâsi nâmına milyonlarca liralara sarf ve ihlâk edildi.

Sâlisen: Hazine-i millet ve devletin zararına olarak Adliye ve Maarif Nezâretleri nâmlarına birer bütçe tefrîkine sebebiyyet verildi.

Râbian: Memlekette za'f-ı i'tikâd ve binâenaleyh sû-i ahlâk husûle getirecek mecrâlar açıldı ki bundan, İslâmiyyet hayli mutazarrır oldu.

Jönler, daha Paris'te iken Tanzîmât ricâlinin bu fâhiş hatasını anlamışlardı. Fakat onların anlayışı bizim anlayışımız gibi değildi. Onlar Mehâkim-i Şer'iyye'yi Adliye Mehâkimi'ne ve medâris-i İslâmiyye'yi maârif mekâtibine kalbetmediklerinden dolayı Tanzîmâtçılara kızıyorlardı. Paris'ten Selânik'e gelirken, zihinlerinden berâber getirmiş oldukları birçok hamûle-i tasavvurât ve icrâat meyânında bu gibi hataların ta'mîri de bulunuyordu.

Fakat muhit-i İslâmiyye'nin müsâadesizliği karşısında tasavvurlarının icrâsını te'hîre mecbûr oldular. Bir aralık Mehâkim-i Şer'iyye vezâifinin müftîlere tevdiini düşündüler ise de ilgânın bu ilk hatvesinden ric'ati de kendi menfaatlerine muvâfık buldular. Çünkü henüz memleketin her tarafını istilâ edememiş ve istedikleri derecede kuvvet alamamış idiler. [3] Sonra istediklerini yapmak için evvelen dîndâr ve müteşerrî görünerek yerleşmek ve kuvvet almak lâzımdı. Onlar da öyle hareket ettiler ve en evvel bir takım hocalarımızı iğfâl ve izlâl ederek kendi ellerimizle kuyularımızı kazdılar. Vaktâ ki harb-i umûmî iştiâl etti; mehâkim, medâris, ilmiyye, hukûk aile ve kadınlar mesâilini matlûb vechle hall için en müsâid bir fırsatı ele geçirdiler ve canı kendilerine en büyük ganimet bildiler. Çünkü memlekette ne kendi efradından başka insân, ne de kendi kuvvetinden başka bir kuvvet kalmamıştı. Aralık merkez-i umûmî o gibi mesâili birer birer halle başladı.

Evvelen: Vahdet-i terbiyye nâmına medârisin mânen mekâtibe kalbini kararlaştırdı, muhtelif maksadlarla ve muhtelif derecelerde küşâd edilen mektepte ne kadar dersler varsa hepsini medâris tedrisâtına ilâve olundu. Fakat buna mukâbil medâris derslerinin de mektep tedrisâtına ilâvesi –yine vahdet-i terbiyye nâmına- lâzım iken öyle yapmak gâyelerine muvâfık gelmedi. Sâniyyen: Vahdet-i kazâ bahânesiyle Mehâkim-i Şer’iyye’nin Adliyye Nezâreti’ne ilhâkî sûretiyle ilk darbe-i ilgânın îkâına karar verildi. ve bunların infâz ve icrâsı için Kurnaz Hayri Makâm-ı Meşîhat’e getirildi. Bu zât-ı mahâret-sıfât; medâris mes’elesini hal ve Mehâkim-i Şer’iyye’nin de hall-i vesâidini ihzâr ettirdikten sonra artık Makâm-ı Meşîhat’ta durmaya lüzum görmedi. Vazîfe-i mevdûasını hüsn-i hâtime erdirmek için meclis-i â’yândaki adliye encümenine riyâset etmek ve efkâr-ı umûmîyyede husûle gelen hoşnutsuzluğu, dalgın ve şaşkın Musa Kazım Efendi’nin omuzlarına yükleterek o makâmdan çekilmek lâzım geliyordu ki o da öyle yaptı.

Zavallı Musa Kazım Efendi, bilmem ciddî mi yoksa câ’lî mi, bu ilhâk mes’elesine râzı değildi. Fakat ne makâmdan çekilebiliyordu, ne de ilhaka memnûat edebiliyordu. Birgün merhûm ders vekîli Hacı Ali Efendi ile bu mes’ele hakkında konuşuyorken bana “Efendi hazretleri diyor ki gidip Sultân Mehmet Reşat Efendimiz’den buna mümânaat etmesi ricâsında bulunacağım.” demişti. Artık böyle bir merâcaatta bulundu mu? Yoksa bulunmadı mı, burasını bilmiyorum. Muhakkak bir şey varsa o da Mehâkim-i Şer’iyye’nin vukû-i ilhâkıdır. Maahazâ Musa Kazım Efendi’nin hiç olmazsa hık mık ettiği şuradan anlaşılıyor ki Evkâf Nezâreti’nin Makâm-ı Meşîhat’e rabtedileceğini [4] ileri sürerek meşîhatinin sevk-i saatine kadar kendisini avutup durdular.

Dîni devletten tefrîk etmek isteyenlerin dîn hakkındaki tarz-ı telakkîlerine göre Mehâkim-i Şer’iyye ile Evkâf Nezâreti’nin sırf dîne âid müessesât olduklarını nazar-ı dikkate alarak Makâm-ı Meşîhat’e rabtına rızâ göstermeleri lâzım gelirken bunu bir türlü hazmedemiyorlardı. Hatta *Vakit* gazetesi sermuharir-i mütefekkeri bir taraftan dînin devletten tefrîki lüzumuna dâir makâleler yazıyor, diğer taraftan ise Mehâkim-i Şer’iyye’nin yine Makâm-ı Meşîhat’e îadesi şâyiasına karşı hiddet ve şiddet gösteriyordu!

Bilmem Ahmed Emin Bey, bu mantığı Amerika’nın hangi mektebinde tahsîl etmiştir?!

Bizim medrese mantığına göre eğer bu müessesât-ı dîniyye Makâm-ı Meşîhate rabt ve ilhâk olunursa hem akla, şer'â, ve târîhe istinâd eden hukûka riâyet edilmiş, hem de Dâire-i Meşîhat, züvvârı olmayan bir türbe ve şeyhülislâmlar türbedarlık mevkiinden kurtarılmış olur. Evet; Mehâkim-i Şer'îyye'nin mevki-i târîhiyyesiyle mütenâsib bir salâhiyyetle iâdesi lâzımdır. Bunların iâdesini ve bunların muharrici ve İslâmiyyet'in menba'ı ve merkezi ve binâenaleyh makâm-ı hilâfetin istinâdgâhı olan medâris-i İslâmiyye'nin islâhı hükûmet-i hâzıranın hissiyât-ı diyânet perverânesinden ümit ve temenni eyleriz.

İhtiyat Zâbitleri Cem'îyyetleri²²⁶

[1] Birçok arkadaşlarının hayât ve cesetleriyle, tahsîl ve irfânlarıyla berâber kendi tahsîl ve irfânlarını ve binâenaleyh istikbâllerini de cephelerde zâyî' ettikten sonra sâdegî-i hayât içinde avdete mecbûr kalan ihtiyât zâbitleri, bu defa yine karşılıklarına çıkan daha mühlik kuvvetlerle; ihtiyâcât-ı hayâtiyye ve levâzım-ı gıdâiyye kuvvetleriyle çarpışmak için birleşmişler ve bu maksadla bir cem'îyyet vücûda getirmişlerdi.

Fakat bir müddet sonra iki şubeye ayrılmışlar ve bu sûretle mübâreze-i hayât cihetinde mağlûbiyyetin ilk emâresini göstermişlerdir. Askerlikte vahdet-i gâye, vahdet-i hareket düstûrlarına riâyetle me'lûf olan bu güzîde gençlerin, gâyelerinin vahdetine nazaran bu cephede de müttehiden hareket etmeleri lâzım gelirken acaba niçin ayrılar ve ayrılıyorlar? Maksad-ı aslîmiz bu noktanın tedkîki olmayıp, milletçe, devletçe kendilerine sahâbet ve muâvenet lüzumundan bahsetmek ise de bunun umûmiyyetle hüsn-i telakkî edilmesine mâni' gördüğüm o noktayı istidrâdâ ve asılsız olmasını temenni ettiğim mesmûâta istinaden meyâne-i sutûra geçirmeyi kendi menfaatlerine muvâfık buluyorum.

Şâyî' olan rivâyetlere bakılırsa iftirâkları, İttihatçılık ve Türkçülük mes'eleleriyle [2] alâkadâr bulunuyormuş. Araya doğrudan doğruya menfaât-i şahsiyye girmemek şartıyla bir tarafın muzır gördüğü bir fırkayı, diğer taraf nâfi' görerek ona olan intisâbını idâme veyâhud yeniden peydâ-yı intisâb edebilir ve bu bir cürm de olsa affa şâyân görülebilir. Fakat Türkçülük hiçbir vecihle affolunamaz, o affa şâyân cerâim-i cinâiyyeden değildir. Esâsen Türkçülerin gâyeleri, millet ve memleketin zararına olarak tamamen husûle gelmiş bulunduğu cihetle fimâba'd Türkçülük arkasında koşmak abestir. Türkçülüğün seyyiâtından olarak cism-i

²²⁶ Ahmed Şîrânî, "İhtiyat Zâbitleri Cem'îyyetleri", *İ'tisâm*, 23 Kânûn-i Sâni 1335, sy. 9, s. 1-3.

devlet ve milletten ayrılan unsurların, kendi ÷lkemizde teşkîl-i hükûmet etmekte bulunduklarını ve bu hâl temâdî ederse Türklere mekân olacak bir yer kalmayacağını ve Türkçülükten gelecek menfâat-i şahsiyyenin Türklerin menâfî'-i umûmiyyesini tehlikeye düşüreceğini nazar-ı dikkate alarak Türkçülükten vazgeçmek her vatanperverin yapacağı bir hizmet-i vataniyyedir. Bu gibi hislerden tecrît edilmezse muâvenetin dâiresi mahdût kalır. Burasını istidrâden arz ettikten sonra şimdi maksad-ı aslîmiz olan muâvenet mes'elesine avdet edelim.

Evet; ihtiyât zâbitleri muâvenete her vechle muhtâc ve müstehaktırlar. Onlar harp cephelerinde yalnız kendi istikbâllerini değil mensûb oldukları âile efrâdının istikbâllerini de vatan ve millet uğruna fedâ ettiler; ileride belki en yüksek makâmâtı işgâle namzet bulunan bu felâket-dâde gençlerin harp dolayısıyla o ikbâl-i mev'ûddan mahrûm kalarak bu günlük âdî hizmet ve me'mûriyyetlerle te'mîn-i maîşete râzı oldukları halde onları da elde edememeleri her kalbi, her vicdânı müteessir etmez mi? Tahsîl uğrunda ebeveyninin, kendisinin senelerce çektiği müz'ic emeklerin maddî ve ma'nevî semerâtını iktitâf etmeden ilim ve irfân bağlarının, emel ve gâye bahçelerinin top ve tüfeğin ateşleriyle yanıp kül olduğunu gören bu mağdûr ve me'yûs gençlerin devletçe, milletçe tahfif-i elâmına, teskîn-i ızdırâbına çalışılmazsa askerlik hissi müntafî olur. Harpte ma'rûz kaldığımız hadsiz ve hesapsız zararlara mukâbil bir şey kazandık ki o da bu mahdûdü'l-mukadder kahramanların hayâtlarıdır. Bunların kıymetleri bilinmeli ve terfihleri için lâzım gelen tedâbîr ittihâz edilmelidir.

[3] Bunları evvel emirde iki kısma ayırmak îcâb eder. Biri amelden sâkit olan ma'lûller, diğeri sa'y ve amele kâbiliyyet-i uzviyye ve bedeniyyesi bulunanlar.

Birinci kısma devletçe mikdâr-ı münâsib maâş tahsis edilmeli, milletçe de dâimâ muâvenet heyetleri teşkîl olunarak ma'dâmü'l-hayât ihtiyâçlarını def'e çalışılmalıdır. İkinci kısımdan ikmâl-i tahsîl etmiş bulunanlar veyâ ikmâl-i tahsîlden sarf-ı nazar etmek bedbahtlığına ma'rûz kalanlar, iktidarlarıyla mütenâsib birer me'mûriyyetle taşralara gönderilmelidir. Taşra me'mûrîni beyânında aczî, sû-i istimâlî, ticâretle iştigâl-i tahakkuk eden fakat bildiğimiz cemiyyet-i muhteremeye(!) hizmet ve sadâkatinden dolayı me'mûriyyette sâbit kadem olanlar –millet ve devletin menâfî'i nâmına- me'mûriyyet-i meşkûrelerinden affolunurlarsa ihtiyât zabitlerine vâzîfe bulmakta güçlük çekilmez sanırım.

İkmâl-i tahsîl etmek isteyenler de aynı ameliyeyi icrâ sûretiyle inhilâl edeceğinde şüphle bulunmayan İstanbul devâirinde tahsîllerine mâni' olmayacak vazîfelerle istihdâm edilmelidir. Hele devâirdeki me'mûre hanımların hizmet-i müftehîrelerine bir an evvel hitâm verilerek yerlerine onları oturtmalıdır. Erkeklerin harpten avdetiyle artık hanımların hizmetlerine ihtiyâç kalmadı. Esâsen onların me'mûriyyetleri ne kendi ihtiyaçlarına, ne de devletin ihtiyacına mebni değildi. Çünkü o zamân ihtiyaçtan fazla başıboş erkekler vardı. Bu cihet; o zamân me'mûre istihdâmına ihtiyâç olmadığını gösterir.

Kendilerinin ihtiyâcına mebni olmadığı da şuradan anlaşılıyor ki me'mûreler hep genç ve güzellerden intihâb edilmişti ve kendilerinde fakr ve zarûrete delâlet edecek bir emâre görülmüyordu. Fakr ve zarûrete mebni olduğu kabûl edilse bile içlerinde bir çirkin veyâhut sinni biraz geçkin bir me'mûreye tesâdüf olunamaması, fakr ve zarûretin yalnız genç ve hüsnâlara isbâtını istilzâm ediyor ki şâyân-ı kabûl olmayan cihet işte burasıdır. Bunları yazmaktan maksadım bütün me'mûre hanımlara sûizan ettiğimi anlatmak değildir. Çünkü sûizanın şer'an haram olduğunu bilirim. Bende sûizan yok ve fakat hanımları me'mûre yapan hükûmet-i sâbıkada sû-i kast vardı. Bu mes'eledeki sû-i maksadlarından biri de zamânın müsaadesinden bi'l-istifâde müslümânlardaki hüsn-i taassubu ittifâ etmek idi. Hükûmet-i hâzıra ise bâ-fermân-ı pâdişâhî hissiyât-ı İslâmiyye'ye riâyetle mükellef bulunduğu hükûmet-i sâbikanın o hatasını ta'mîr ederse hem hissiyât-ı İslâmiyyeyi okşamış hem de ihtiyât zâbitlerini kısmen zarûretten kurtarmış olur.

Evet; Mehâkim-i Şer'iyenin İâdesi Lâzımdır²²⁷

[1] Evvelki makâlemde arz ve îzâh etmiş olduğum veçhile Avrupa efkâr-ı umûmiyyesine hoş görünmek maksadıyla Adliye Mehâkimi'ni te'sîs eden Tanzîmâtçılar; Mehâkim-i Şer'iyeyi o maksadın husûliyle alâkadâr görmedikleri için, kemakân Makâm-ı Meşihat'ın uhde-i kazâsında îfâ etmişlerdi. Eğer Mehâkim-i Şer'iyeyi de o maksadın husûlüyle alâkadâr görmüş olsalardı, onları da Adliye Nezareti'ne ilhâk etmekten çekinmezlerdi. Böyle bir teşebbüste bulunmamalarına nazaran Mehâkim-i Nizâmiyye'nin te'sîsinde –kendi ictihâdlarınca- gördükleri fâide-yi siyâsiyyeyi, Mehâkim-i Şer'iyeyi'nin onlara kalb ve ilhâkında görmüyorlardı. O zevât-ı merhûmenin Mehâkim-i Nizâmiyye'ye âid

²²⁷ Ahmed Şîrânî, "Evet; Mehâkim-i Şer'iyenin İâdesi Lâzımdır", *İ'tisâm*, 30 Kânûn-ı Sâni 1335, sy. 10, s. 1-3.

ictihâdları ne derece hata ise Mehâkim-i Şer'îyye hakkındaki kanâatleri de o derece doğrudur. Hatalarının menşeiini yine evvelki makâlemde ta'yîn ve -kısmen- tevzîh etmiştim. Bu defâ da Mehâkim-i Şer'îyyeye âid kanâatlerinin doğruluğunu îzâh ve isbât etmek vazîfe-i dîniyyesiyle muvazzıf bulunuyorum.

Dîn hakkında muhtelif telakkîyât erbâbının, Mehâkim-i Şer'îyyede hall ü fasl olunacak mesâilin, ahkâm-ı dîniyyeye âidiyyeti husûsunda fikren müttetik bulunmaları, bir zarûret-i akliyye ve mantikiyyedir. Bunun hilâfını iddiâ etmek, dînin varlığını inkâr etmekten daha da kesif bir dalâlet-i fikriyye neticesi olur. Nâkâbil-i red ve cerh olan bu esâsa iki [2] mes'ele teferrû' eder. Biri Mehâkim-i Şer'îyye'nin, dînin yegâne mümessili bulunan şeyhülislâmların dâire-yi kazâları dâhilinde kalması, diğeri de Avrupa'nın mesâil-i dîniyyenin merci'-i hal ve faslı olan Mehâkim-i Şer'îyye ile kendisini alâkadâr addetmesi. Avrupa devletlerinin hedef ve gâyeleri, memleketimizdeki teb'alarının hukûkunu muhafazadır. Teb'aları ise hukûk, ticâret ve cezâ mahkemeleriyle alâkadârdır, Mehâkim-i Şer'îyye ile bir münâsebetleri yoktur. Bi'l-farz olsa da Mehâkim-i Şer'îyye'den, emniyetleri o kadar münselib değildir. Eğer onların emniyetlerini kazanmak lâzımsa Mehâkim-i Nizâmiyye'yi ıslâh çârelerini aramak icâb eder. Yoksa Mehâkim-i Şer'îyye'yi Adliyye Nezâreti'ne rabt etmekle mes'eleye hallolunmuş nazarıyla bakılamaz. Eğer yeniden mahkemeler ihdâsı veyâhud kadîm mahkemelerin tahvîl-i irtibâtı, maksadın husûlüne kâfi gelse idi şimdiye kadar emn ü i'timâd kazanmış olacak idik, hâlbuki o vakitten beri Avrupa'nın emniyetsizliği azalmış değil, belki artmıştır.

Yalnız işte bu cihet; Tanzîmât ricâlinin hatâsını göstermeye kâfi ise de fakat onlar, yine zâhirî olsun bir kâide-yi siyâsiyye gözeterek Mehâkim-i Nizâmiyye'yi te'sîs ettikleri hâlde Mehâkim-i Şer'îyye'nin tahvîl-i irtibâtında hiçbir fâide olamayacağını anlamışlar ve binâenaleyh Makâm-ı Meşîhat'te ibkâ eylemişlerdir. İttihâd ve Terakkî Tanzîmâtçıları ise selefleri kadar da eser-i dirâyet gösteremeyerek onların hatâlarına daha fâhiş hatâlar ilâvesiyle işe başlamışlardır.

Bir selefleri gibi Avrupa'ya hoş görünmek, bir de dîn mümessillerinin en dîn tabakasından en yüksek tabakasına kadar hiçbirinde ne maddî, ne de ma'nevî nüfuz bulunmasını hazmedememek sâikasıyla hem Mehâkim-i Şer'îyye'yi Adliyye Nezâreti'ne ilhâk ettiler hem de hiçbir maslahata mukârin olmayan ve binâenaleyh hiçbir unsuru memnûn

edemeyen Hukûk-ı Âile Karâr-nâmesi'ni vücûda getirdiler! Düşünemediler veyâhud düşünmek istemediler ki bu karâr-ı bî-ayâr; patriklerin, hahamların hukûka tecâvüz ve anâsır-ı gayr-i müslimenin umûr-i mezhebiyyesine müdâhale telakkî olunarak dâhil ve hâriçte gazab ve hiddet tufanları koparacak ve Avrupa'nın emniyetsizliğini daha ziyâde artıracaktır. Nasıl ki öyle oldu, Musevîler, İsevîler bugün o karârı kat'iyen kabûl etmedikten [3] başka imtiyazlarının daha ziyâde tavsî'i için de yekdiğerleriyle birleşerek çalışmaktadırlar. Şu hâlde o kararnâme, yalnız Makâm-ı Meşîhat'ın nufûz-ı maddî ve ma'neviyyesine indirilmiş bir darbeden ibâret kalıyor!

Makâm-ı Meşîhat'i; papalık makâmına, patrikhâneye, hahamhâneye benzetenler, bunların rûhânî ve cismânî nüfûzlarının günden güne tezâyüdünü görüp dururken Makâm-ı Meşîhat'ının salâhiyyet-i dîniyyesini bile tehdît ede ede o makâm-ı muallâyı bir ankâ-yı mevhûm hâline getirmeleri, doğrudan doğruya makâm-ı mezkûrun mevcûdiyyetine ve dolayısıyla İslâmiyyet'e düşman olduklarını göstermez mi? Neden anâsır-ı sâirenin umûr-ı mezhebiyyeleri merci'-i dîniyyelerinde hall ü fasl olunsun da müslümânların mesâil-i dîniyyesi Makâm-ı Meşîhat'ın uhde-i kazâsına tevdi' edilmesin? Dünyanın her tarafında umûr-i mezhebiyyenin müdâhaleden mahfûz bulunduğu bir asırda bizim müteceddid(!) zevâtların, hem Müslümânların, hem de anâsır-ı sâirenin umûr-ı mezhebiyyelerini merci'-i dînîlerinden fek ile Adliyye Nezareti'ne rabt eylemeleri, cesâret-i câhileden başka ne ile tavsîf edilebilir? Düvel-i nasrâniyyenin zîrâ arasında bulunan Müslümaların umûr-ı mezhebiyyesine gösterilecek ihtirâm husûsunda düvel-i mezkûreye hüsn-i misâl teşekkül edecek bir vaziyet-i hürmetkârâne tanımak îcâb ederken, bilakis onlara sû-i misâl olacak hareketlerde bulunmaları, fikr-i siyâsetten dahî bî-behre olduklarına bir alâmet-i kübrâ değil midir?

Bunların mecnûnâne hareketlerine bakarak yarın –meselâ- Yunan, yâhud Bulgar hükûmetleri kalkıp da “Teb'amız bulunan müslümânların mesâil-i dîniyyeleri, kendi mehâkim-i adliyemizde hal ve fasl olunacaktır.” dese bunlara karşı söyleyecek söz bulabilir miyiz?

Ecnebi devletler kadar olsun müslümânların umûr-i mezhebiyyesine hürmet etmeyen hükûmet-i ittihâdiyyeden anâsır-ı sâirenin umûr-i mezhebiyyesine ihtirâmkârlık beklenemezdi. İşte biz; mesrûdât-ı ma'rûzayı ve Adliye Nezâreti'nde dîne lehdâr ve aleyhdâr zevâtın bulunabileceğini ve binâenaleyh mesâil-i dîniyyenin yabancı ellerde bâzîçe olması

ihtimâlini nazar-ı dikkate alarak diyoruz ki “Evet; Mehâkim-i Şer’iyye’nin iâdesi lâzımdır.” Eğer yanılıyorsak dâhil ve hâricdeki erbâb-ı kalem ve tefekkürün bizi îkâz ve irşâd buyurmalarına çâr çeşm ile muntazırız.

Mağdûrlar Hâlâ Mağdûr ve Mütene’imler Hâlâ Mütene’im²²⁸

[1] İttihâd ve Terakkî’nin fikrinde medâris ile tekâyâ; vaz’ edilmesi lâzım gelen birer komite yatağı idiler, çünkü müderrisîn ile meşâyih; me’mûrîn-i sâire gibi azl ve nasbın te’sîrât-ı ihâfe veyâ itmâ’kârânesine tâbi’ bulunmadıkları cihetle içlerinde hiss-i muhâlefet besleyenler; dâire-i nüfûzları dâhilindeki birçok talebe-i ulûm ve mürîdânı, efkâr-ı hilâfîrânelerinden hissedâr edecekler ve bu sûretle cem’iyyet-i muhteremenin hısımlarını çoğaltmış olacaktı, hiçbir vechle çürük tahtaya basmak istemeyen açık göz Jönlerce bu tehlike-i melhûza ve belki de vak’anın önünü almak lâzımdı, fakat nasıl ve ne sûretle hareket etmek te’mîn-i maksada kâfi gelecekti? Burasını çok düşünmeye muhtaç olmaksızın aradılar ve buldular: Islâh-ı medâris ve tekâyâ... Medâris ve tekâyânın, istedikleri şekil ve sûrette islâhı; yalnız komiteciliğe âid siyâsî maksadlarının husûlüne hizmetle kalmayacak, talebe-i ulûm ve dervişânın ve onlar vâsıtasıyla bütün müslümânların hissiyât-ı dîniyye ve fezâil-i ahlâkiyyesini itfâ ve ifsâda [2] ma’tûf emel-i iblîsânelerine de hâdim olacak ve bu sûretle bir taşla iki kuş vurmak siyâseti, bu sahada dahî tatbîk edilmiş bulunacaktı!...

Bu makâsıt-ı hâinâne, bu âmâl-i bî-dînânenin husûle gelebilmesi için icrâsı lâzım gelen ıslahâtın(!) ehem ve akdem şartı, rahle-i tadrîs ve kürsi-i irşâda(!) matlûba muvâfık olanları geçirmek idi ki bu da şer’an ve kânûnen azl ve nasba tâbi’ olmayan dersiâmlığın înkâsıyla mümkünü’l-icrâ değildi, bunun yegâne çâresi, müderrisîn ve meşâyih azl ve nasba tâbi’ me’mûrîn zümresine ilhâk etmektir, derhâl öyle bir kânûn tanzîmi sûretiyle hakk-ı azl ve nasbı kendi eydî-i icrââtine aldıktan sonra ıslahâta başladılar! Fakat nasıl ve ne sûretle? Evvelen: Kendi mensûbîninden sarıklı ve sivil birçok cehele ile kendilerine temellük ve tabasbusu ileri götürenler; makâmâtın en yüksek tabakalarında müteaddid ve muhtelif vazîfelerle tavzîf edildiler! Sâniyyen: Zülf-i yâre dokunmayan ve sâat-i ömrünü sükût-i metînâne ile geçirenlere de dîn sınıflarda birer ders verdiler! Sâlisen: Bu evsâf-ı matlûbeyi hâiz olmayanların bir kısmı, ıslahâtın daha bidâyetinde kâdir ve hâricî diğer kısmı da göz

²²⁸ Ahmed Şîrânî, “Mağdûrlar Hâlâ Mağdûr Ve Mütene’imler Hâlâ Mütene’im”, *İ’tisâm*, 6 Şubat 1335, sy. 11, s. 1-4.

boyamak maksadına mebnî birer dersle taltîf edildi! Fakat çok geçmeden onlar da birer bahâne ile açığa çıkarıldı!...

Bu mağdûrlar zümresinin, medâristen olduğu gibi İstanbul'dan dahî uzaklaşmasını te'mîn için dört beş tane yol gösterildi: Askerlik, müftülük, kâdılık, taşra müdürliği, memlekete azîmet, Dîvân-ı Harb! Maârif nezâreti, talebe-i ulûmunun miktarından fazla olan muallimlerini daha seferberliğin bidâyetinde te'cîl ettirdiği hâlde bizim dâire-i meşihat erkânı –sarf-ı teb'îd ve taklîl maksadıyla- mahdûdü'l-miktâr dersiâmları bile te'cîl ettirmedi veyâhut ettiremedi. Nâçâr kalan bu suikast kurbanları me'yûsen ve ağlaya ağlaya beş yoldan birinin sâlik-i pür-mehâliki olarak İstanbul'dan ayrıldılar, benim hisseme de Dîvân-ı Harb düştü! Dört beş seneden beri her biri bir tarafta nâlân ve giryân olan bu mesâibzedeler, İttihâd ve Terakkî çetesinin sükût-i zâhiresine aldanarak seyyiât-ı sâbikanın derhâl izâle edileceğini ve kendilerinin de [3] senelerden beri hasretkeş oldukları meslek-i tadrîse kavuşacaklarını ümîd ediyorlardı. Heyhat ki o çetenin meşihat ve medâriste rekz etmiş bulunduğu insân sûretindeki âbideler, henüz yıkılamadığı için mağdûrlar hâlâ mağdûr ve mütena'imler hâlâ mütena'im!.. Onlar nasıl yıkılabilirler ki kendilerine bir vaziyet-i kıtmîrâne ile tabasbus ve temellük etmek sâyesinde müteaddid vezâîfi, ellışerce yüzlerce lira maaşları elde etmiş bulunanlar ile arka arkaya vererek her türlü teşebbüsâta engel olmaktadır! Askerlikten avdet etmiş, menfadan gelmiş, Dîvân-ı Harb'den çıkmış bulunanlar; giyecekten, yiyecekten mahrûmmuş, İstanbul sokaklarında me'yûsâne, serseriyâne dönüp dolaşırlarmış, kim arar, kim sorar?! Birisi serâbdan su umarcasına giderek “Yâ hû bana da bir vazîfe veriniz, ben de sizin gibi insânım, dersiâmım, meşlektâşım!” dese münhal “Vazîfe yoktur.” cevâbı verilir! “Peki; uhdesinde müteaddid vezâîfi cem' eden ve bu sûretle ihtiyaçtan kat kat fazla maaş alanlardan birinin vezâîfinden hiç olmazsa bir tanesini bana verin de kût-i lâyemût geçineyim.” diyenlere; “Hayır, olmaz, onlar bir defa o vazâîfi elde etmişlerdir artık nez'i muvâfık değildir.” demekle mukâbele olunur!.. Demek ki mağdûrlar hâlâ mağdûr ve mütena'imler hâlâ mütena'im!..

Bu zulmün bu haksızlığın izâlesi, bu haksızlığın izâlesi veyâ hiç olmazsa ta'dîli, iki sûretle kâbil-i husûldür. Biri salâhiyetdârânın ihkāk-ı hak ve tavzî'-i adâlet etmesi, diğeri de mütena'imlerin –kendi ihtiyârlarıyla- bazı vezâîften keff-i yed etmek mezîyyet-i insâniyye ve fazîlet-i ahlâkiyyesini göstermeleridir. Maâlefeş bunu; ne salâhiyyetdârândan bekleyebiliriz, ne de zümre-i mütena'iminden ümîd edebiliriz. Çünkü onlar; dîn, ırz, nâmus, vatan, millet ve devlet düşmanı olan bir çeteye intisâbını hâlâ idâme eyleyen ve kenârda, köşede intisâbıyla

müftehir bulunduğunu söylemekten çekinmeyen, o sûreten insân ve fakat sîreten başka mahlûklar ile onlara senelerden beri tabasbus ve temellük etmekle me'lûf bulunanlardan müteşekkil bir hasr-ı menâfi' komisyonudur!

Bu gürûhtan ise öyle hakşinaslık, meziyyet-i insâniyye, fazîlet-i ahlâkiyye beklemek [4] yalnız sâfderûnluk değil, hamâkat ve belâhattir de! İhkāk-ı hakkın en ehem ve akdemi, onları lâıyk olmadıkları makāmât-ı âliyyeden tard ve teb'îddir. Böyle yapılmadıkça söyleyeceğimiz söz yine şudur: mağdûrlar hâlâ mağdûr ve mütena''imler hâlâ mütena''im!

Erbâb-ı İlmin Makhûriyyeti²²⁹

[1]Salih Zeki Bey'in tecennünü münâsebetiyle

İnsânlar saâdet-i mutlakaya nâil olabilirler mi, yoksa olamazlar mı? Felâsife-i İslâmiyye'de berâber oldukları halde şark ve garbın bütün feylesofları, bu suâle verilecek cevâbın ta'yîni husûsunda uzun uzadıya beyân-ı efkâr ve serd-i mülâhazât etmişler ve hâlâ da etmektedirler. Saâdet-i mutlakanın ta'rîfinde mütehâlifü'l-efkâr bulunmalarına rağmen verilecek cevâbın –dünyâya âidiyyeti i'tibâriyle- menfi olacağına re'yen müttehiddirler. Saâdet-i mutlakayı nefsü'l-emre mütâbık bir sûrette ta'rîf etmek, hakikaten müşkil bir mes'eledir. Onun içindir ki feylesofların ta'rîfleri yekdiğerine uymamaktadır. Onların bu bâbdaki muhtelif mutâlaalarından edinebildiğim hülâsaya göre saâdet-i mutlaka her ferдин kâffe-i âmâline nâil olması ve arzusuna muhâlif hiçbir hâl ve hâdiseye ma'rûz kalmamasıdır.

Bu ta'rîfin meal ve müfâdı, saâdet-i mutlakanın nasıl bir ele girmez devlet kuşu olduğunu gösterir. Bir Arap şâiri:

Ve mâ küllü mâ yetemennâ mer'u yûdrikhu

Tecrî er-riyâhu bi mâ lâ teştehî es-süfün²³⁰

Demekle saâdet-i mutlakanın hem ta'rîfine hem de kâbil-i husûl olmadığına işâret ediyor. [2] Evet, insân her istediğini elde edemez. Rüzgârlar bazen kaptanların arzuları hilâfına eserler. Demek ki bu şâir de saâdet-i mutlakanın dünyâda kimseye müyesser olmayacağını feylesoflar kadar anlamış ve anladığını bu kelâm-ı feylesofânesi ile anlatmış

²²⁹ Ahmed Şîrânî, "Erbâb-ı İlmin Makhûriyyeti", *İ'tisâm*, 13 Şubat 1335, sy. 12, s. 1-3.

²³⁰ Kişi her istediğine ulaşamayabilir, rüzgâr gemilerin arzu etmediği yönden eser.

oluyor. Mütedeyyin ve müteşerri' feylesoflar yalnız âlem-i ukbâda nâil-i cemâlullah olmaktan ibâret bir saâdet-i mutlaka vardır diyorlar ki bunun da kimlere müyesser olacağını kimse bilemiyor.

Dünyâda bu mahrûmiyetten her ferd hissedâr ise de en çok mahrûm-i saâdet olanlar beşeriyetin tabaka-i ulâ ve ulyâsında bulunan erbâb-ı ilim ve fazîlettir. Her asırda her âlim, ilmi nisbetinde ma'rûz-ı mesâib olmuş ve ekserîsi, cühelâ kadar olsun saâdetle peydâ-yı münâsebet edememiştir. Bundan altı asır, sekiz asır, mukaddem asırlara ve hatta mîlâd-ı Îsâ tarihine kadar çıksanız her âlimin, her feylesofun zamânından şikâyet ettiğini görürsünüz! Müellifler, kitaplarının dibâcelerini mesâibden, belâyâdan şikâyetlerle doldurmuşlar ve şâirler şiirlerini felek ve zamân aleyhlerine birer şikâyetnâme olmak üzere tanzîm etmişlerdir.

Felekten şikâyet müslümânlar felâsife-i kadîme ve Yunâniye'den sirâyet etmiştir. Çünkü onlara göre hâdisâtta müessir olan, eflâk idi. Onun için her şeyi eflâke isnâd ederler ve her hayır ve şerri eflâkten bilirdiler! Âsâr-ı Yunâniye'nin nakl ve tercümesi neticesinde felekten şikâyet âdeti müslümânlar arasına girmiştir. Müslümânların onlar gibi eflâkın müessir olduğuna mu'tekid bulunmadıklarından dolayı felekten şikâyet etmeleri îmânlarına hâlel vermezse de şer'an mahzûrdan hâlî kalamayacağı cihetle mümkün merteye bu âdeti terke çalışmalıyız. Zamândan şikâyet her şeyde onu müessir addeden dehriyyûndan muntekil bir âdet-i seyyiedir. Cenâb-ı Peygamber Efendimiz "Zamâna seb ve ondan şikâyet etmeyiniz, çünkü sizin zamândan ibâret zannettiğiniz müessir Allah'tır." buyurmuş ve bizi o gibi seb ve şikâyetlerden nehyetmiş ise de tefevvühü gittikçe çoğalmaktadır. Şüphesiz bu şikâyetlerin hedefi doğrudan doğruya zamân değil, zamânın insânları, zâlimleri, gaddarlarıdır. Nasıl ki biz de bu makâleyi onlardan şikâyet için yazdık ve bu yazılarımızla zavallı Sâlih Zeki Bey'e mersiye hân olmak istiyoruz.

[3]Zenginlik insâna hem dost hem de düşman kazandırır. Fakat ilim ve fazîlet dosttan ziyâde düşman celb eder. Hususiyle bizim memlekette, bizim muhitte; âlim olmak, imtiyâz etmek, bir cinâyet, cezâsı da cinnettir. Kimin mevkii ilmen ve fikren yükselirse, yükselmeye başlarsa efrâdca, milletçe, cem'iyetçe onun düşmen-i bî-emânı oluruz. Kahr ve tenkîli için her ne yapmak lâzım ise yaparız. O zavallı da ilminin, cürmünün cezâsı olmak üzere ya teverrüm veyâhud tecennün etmek fecîasına ma'rûz kalır. Bizim memlekette erbâb-ı ilme düşman olanlar her asırda bulunmuş ise de zamânımızdaki ve hele şu on sene zarfındaki

dereceye varmamıştır. İlim ve fazîleti, irfân ve idrâki kendi mevcûdiyetine düşman bilen kanlı ve kâtil Jönlerin mâlen olduğu gibi ilmen de fakîr bulunan şu bedbaht memlekette maddeten ve ma'nen ifnâ ve imhâ ettiği erbâb-ı ilim ve kemâlin en fecî' âkibetine zavallı Sâlih Zeki Bey dûçâr oldu. Medâris ve mensûbîn-i medârise gösterdikleri buğz ve adâveti mekâtib ve mensûbîn-i mekâtibe teşmîl ve tatbîk etmeleri yalnız ulemâ-i dîniyyeye değil, ale'l-ittlâk erbâb-ı fazîlete düşman olduklarını göstermektedir. Tevfik Fikret makhûr, Sâlih Zeki Bey makhûr, Rızâ Tevfik Bey makhûr, Sâtı' Bey makhûr, erbâb-ı ilim ve namustan daha kimler varsa hepsi makhûr!

Dâim miyâne-i dû-belâ-seyr mikoned

Dâniste est her ki yemîn ü yesâr hıyş (Sâib)

Sağ ve solunu bilecek kadar ilmi olanlar

Dâimâ iki belâ arasında dönüp dolaşırlar.

Suhteler- Türediler²³¹

[1]Te'yîdât-ı semâviyye mazhar olan Hazret-i Muhammed'in da'vât-ı nübüvvetkârânesi kabâil-i vahşîyye üzerinde muhtelif te'sîrât husûle getirmişti. Feyz-i îmân ve i'tikâda isti'dâd-ı ezeli ve kâbiliyyet-i fitriyyesi olanlar, o Nebî-i rehâkârın teklîfât-ı saâdetbahşâsını kemâl-i îmân ve itmi'nân ile kabûl etmişler ve bu sûretle o zât-ı mu'cizât-sıfâtın şefkat-i dünyeviyye ve şefâat-i uhreviyyesini isticlâba müstehak olmuşlardı.

Keşkül-i fitrîleri atıyye-i saâdetten tehîy kalanların bir kısmı küfür ve şirklerinde inâd ve ısrâr göstererek vahşet ve cehâlet vâdîlerinde cânlarını cehenneme ısmarlamışlar, diğer kısmı ise evvelki kısımdan daha haysiyetsiz davranarak yalnız lisânen “eşhedübillah” çekmişlerdi. Münâfıkın nâm-ı zevi'l-ârını taşıyan bu gürûh, Hazret-i Muhammed'in irtihâlini müteâkib tehdâd eden vaz'îyyet-i keşmekeşânedan bi'l-istifâde bir devre-i irtidâd küşâd etmişlerdi!

Vekâyi'-i mütemâsile taaddüt ve tekessür eyledikçe “Târîh tekerrürden ibârettir.” sözünün doğruluğu anlaşılmaktadır. On sene mukaddem memleketimizde küşâd edilen Jöntürk devri, işte o vak'a-i târîhiyyenin emsâl-i mütekerriresindendir. Şüphesiz bu muhîtte

²³¹ Ahmed Şîrânî, “Suhteler- Türediler”, *İ'tisâm*, 20 Şubat 1335, sy. 13, s. 1-3.

evvelce de bir takım türediler var idi. Bunlar dîne de suhtelere de düşman kesilmişlerdi. Fakat o vakit ki rüesâ-yı devletin –ister ciddî, ister ca’lî olsun- dîndâr görülmeleri ve herkesi dîndâr görmek istemeleri karşısında hayat-ı adâvetkârânelerini ketm ve ihfâya [2]mecnûr oluyorlardı. Vaktâ ki Sultân Hamîd’in halliyle o devr hitâma ererek Jöntürk devri açıldı. Türediler, yüzlerinden maskeyi kaldırarak hürriyet-i fikriyye, hürriyet-i ictimâ’iyye nâmlarına öyle hırçınlıklar, öyle çılgınlıklar gösterdiler ve gösteriyorlar ki asr-ı saâdetin mürtedleri bunlara nisbetle Müslümân sayılabilirler.

İki hâdis-i ictimâ’iyye arasında şu kadar var ki o zamân, irtidâdın önünü alacak bir Ömer radiyallahu anh zuhur ettiği halde bu türedileri dâire-i akıl ve iz’âna getirecek bir Ömer’in –henüz- bulunmamasıdır. Galiba zuhûr-i Mehdî’ye kadar da bulunmayacak ve bulunmayınca da biz adâvet-i kalbiyye ve tecâvüzât-ı lisâniyyeden azade kalamayacağız.

Suhteler ile türedileri meziyetçe mukâyese etmek tenezzülünde bulunursak suhtelerin türedilere tefevvuku neticesine varacağımız şüphesizdir. Fezâil-i dîniyye ve mehâsin-i ahlâkiyyeden az çok hissedâr olan suhteler, o gibi mezâyâ-yı insâniyyeden başka, sâbit meslekten, muayyen mezhebden, müstahzen meşrepten dahî mahrûm olan türedilere meziyet-i ilmiyye ve idâriyyece de fâik ve müreccahtırlar. Devletin terakkiyâtı suhtelerin edvâr-ı idâriyesinde vukua gelmiş ve tedenniyâtı da türedilerin eyyâm-ı tasallut ve tahakkümlelerinden i’tibâren başlamıştır. On senelik zâyîâtımız hep türedilerin cehâlet-i idâriyesi yüzünden değil midir? Vakâyi’-i mâziye ve hâliye türedilerin cehâlet-i idâriyelerine birer hüccet-i târîhiyye olup dururken hâlâ suhtelerin meziyyet-i idâriyeden mahrûm olduklarını ileri sürmek ve bu gibi hissiyât-ı tıfılâneyi, suhteler imâm olamazlar, namaz kıldıramazlar, kâdı ve müftî olamazlar çünkü suhtelik başka bu vazîfeler başkadır diyecek dereceye vardırmak, türedilere îmân ve iz’ân isnâd etmek kadar gülünç ve hezeyân olur. Acaba suhtelerin kendilerine mahsûs vezâifi de suhtelikle kâbil-i te’lîf görmeyen türedilerin maksad ve gâyeleri nedir?

Suhtelere âid mevâk’i de kendilerinin işgâl etmek istemeleri vârid-i hâtır oluyorsa da dîn aleyhindeki hissiyât-ı bedhâhânelerine bakılırsa diyânetle alâkadar bulunan suhtelik vezâifini deruhte etmek istemeyecekleri akla daha mülâyim geliyor. Şu hâlde ortada sâde bir suhtelik adâvetinden başka sebep kalmıyor.

[3] Tehakkî şu ki: Suhtelerin mevcûdiyetine düşman bulunan türedilerin silsile-i ecdâdı tedkîk ediliyorsa suhteler ile mâl-â-mâl görülür. Hatta ced-i karîblerini bile suhtelikle

alâkadâr bulur ve biliriz. Acaba suhteliği zül addeden türediler cedlerinin suhteliklerini mi inkâr veyâhud münâsebet-i nisbiyyelerinin münkatı' olduğunu mu iddiâ edeceklerdir? O hâlde “Aslını beğenmeyen harâmzâdedir.” darb-ı meseline masadak olmaktan kendilerini nasıl kurtarabileceklerdir?

Yegâne meziyetleri, belli başlı fazîletleri, dinsizlikten, ahlâksızlıktan, mezhebsizlikten, mesleksizlikten, meşrebsizlikten, fazîlet, iffet, mukaddesât düşmanlığından ibâret bulunan bu türediler nazarında muhterem ve mukaddes hiçbir şey olmadığı cihetle neseblerini inkâr etmeleri istib'âd olunamaz! Bunları yazmakla onları utandıramayacağını biliyorsam da tercüme-i hâllerini bilmeyecek kadar gâfil bulunmadığımızı anlatmak için bu yolda mukâbele etmek mecbûriyet-i elemiyyesi karşısında kaldım ve bu sözler mahdûdü'l-mikdâr türedilere âiddir. Çünkü onlardan başka suhte düşmanı yoktur. Esâsen milletin ekseriyyet-i azîmesi ya doğrudan doğruya suhtedir veyâhud suhteliğin, suhtelerin muhibbi ve dostudur. Suhtelik yalnız sarıklılara münhasır değildir, suhtelik hissiyle mütehasis, suhtelerin dîniyle mütedeyyin olan müslümânların hepsi suhtedir, biz böyle düşünüyoruz ve nefsü'l-emrde şüphesiz böyledir.

Bir vakitler, bütün fazîletler bazı sarıklı suhtelere münhasırmış gibi telakkîler var idi, şimdi ise bunun aksi telakkîlere şâhid olmaktayız. Bizim telakkîmize göre meziyyetler, fazîletler kimsenin taht-ı imtiyâz ve inhisârında değildir. Onlar, herkesin nasîb-i ezelîsi, sa'y-i şahsîsi nisbetinde hissedâr olabileceği atâyâ-yı umûmiyyedendir. Burasını böyle düşünmeli ve yekdiğerimizi lev m ü tevbihten vazgeçmeliyiz. Bizim türedilere hayırhâhâne tavsiyemiz bundan ibârettir. Eğer “Cân çıkmadıkça huy çıkmaz.” darb-ı meseline mâsadak olarak lev m ü tevbihte devâm edecek olurlarsa biz de:

Li nâzımıhî

Olur mu münfail tab'ım leîmin seng-i levminde

İder bed-mâyenin levmi kerîmin kadrini bâlâ

der geçeriz.

“Kadın”lığın Hayât-i İctimâiyyesine İndirilen Darbeler I²³²

[1] Şer’-i İslâm kadar hürriyet-i benî âdeme kıymet, ehemmiyet, vüs’at veren hiçbir kânûn-i medenî ve esâsî olmadığı gibi asr-ı hâzırda en hür ve medenî addedilen akvâm ve milel dahî kıymet-i hürriyeti -şer’-i İslâm- derecesinde anlayamamış ve o kânûn-i semâvînin benî âdemde görmek istediği hürriyet ve medeniyetin mertebe-i bâlâsına henüz tekarrüb bile edememiştir! Lühûm-ı hayvanâtı tâhir ve gayr-i tâhir kısımlarına ayırdıktan sonra luhûm-i benî âdemi de tâhir addetmesine nazaran tâhirü’l-luhûm hayvanât gibi mübâhü’l-ekl olması müsâade-i şer’iyyeye mekârin bulunması lâzım gelirken bilakis tahrîm buyurmak sûretiyle ebnâ-yı âdemin hayvan muamelesine ma’rûz kalmasına rızâ göstermeyen İslâmiyet’in, hürriyete mâlik olmayan köleleri hayvanât gibi bey’-i şerâyâ tâbî’ tutması, hürriyet-i insâniyyeye bahşettiği kıymet ve ehemmiyetin nümûnelerindendir. Evet, nazar-ı İslâm’da bilumûm insânlar hukûkta müsâvî, ictihâdâtta, hareket ve sekinâtta, a’mâl ve ef’âlde hürdürler; aklen ve tab’an da hür olmaları lazım gelir. Çünkü şerâfet-i insâniyye, hürriyet-i insâniyye ile kâimdir; saâdet-i beşeriyye, hürriyet-i insâniyyeden tevellüt eder.

Fakat bu müsâvât, bu hürriyet; bilâkayd ü şart değildir, aklen ve tab’an da bilâkayd [2] ü şart olmaması, menfaat-i beşeriyye iktizasındandır. Aksi takdîrde dört beş seneden beri beyne’l-beşer icrâ-yı tahrîbât eden harb-i umûmînin daha müthiş ve mühliki, yalnız beynelmilel değil, her milletin kendi efrâdı arasında da ezelden ebede kadar hûnrîz olur. ve belki bu kadar da imtidâd etmeden nesl-i âdeme hâtime çekerdi!

İhtiyâcât-ı zarûriyyeye âid hukûk-i hayâtiyyede müsâvâtın lüzûmu şer’î ve tabîî olduğu gibi avâriz ve âsâr-ı mev’hûbe²³³ veyâ meksûbede müsâvâtsizliğin lüzûmu da şer’î ve tabîîdir. Hâdisât-ı kevnîyyenin illet ve müessiri ister ehl-i edyânın i’tikâdları vechle kavânin-i tabîiyyenin dahî nâzımı olan fâtır-ı mutlak telakkî edilsin ister tabîiyyun ve mukallidlerinin zehmlerine tab’an doğrudan doğruya kavânin-i tabî’iyye farz olunsun, mevcûdât-ı meş’hûde ve mahsûsayı, âsâr ve avâriz-ı zâtiyyede ve -hatta- erkân ve eczâ-yı asliyyede müsâvât üzere vücûda getirmediğini herkes görüyor ve her akıl idrâk ediyor ve etmektedir. Cinsler, cins dâhilindeki nev’ler, nev’ dâhilindeki sınıflar, sınıf dâhilindeki ferdler âsâr ve evsâf-ı ârizada, erkân ve eczâ-yı zâtiyyede mütefâvit ve mütehâlifler. Her mevcûdun kendisine mahsûs

²³² Ahmed Şîrânî, ““Kadın”lığın Hayât-i İctimâiyyesine İndirilen Darbeler I”, *İ’tisâm*, 27 Şubat 1335, sy. 14, s. 1-4.

²³³ Yanlışlıkla “âsaf” yazılmıştır.

evsâfı, kendisine göre a'zâ ve eczâsı, kâbiliyyet-i fitriyesiyle mütenâsib hak ve vazîfesi vardır ki mümeyyizât-ı mezkûrede biri diğerine karşı müsâvât iddiâsında bulunamaz. Bulunsa bile hükümsüzdür, hükümsüz olmasa bile müddeâsının tahakkuk ve sübûtundan kendisi mutazarrır olur. Ecsâm-ı uzviyyenin teşekkülâtı başka gayr-i uzviyyenin teşekkülâtı yine başka olduğu gibi bunların nev'leri, ferdleri dahî evsâf-ı mümeyyize ve havâs-ı fârikaca yekdiğerlerine müsâvî ve hatta müşâbih değillerdir. Meselâ bir cism-i uzvî, kuvvet ve kâbiliyyet-i uzviyyesi kendisinden ziyâde olan diğer bir cism-i uzvî ile müsâvât iddiâsına kalkışırsa devenin çektiği yükü merkebin çekmesi lâzım gelir ki bunun zararı müsâvât iddiâsında bulunan akılsız merkebe âid olur. Kezâlik âlimle câhilin, ganî ile fakîrin, a'yân ile efrâdın, nâmûslu ile nâmûssuzun, terbiyeli ile terbiyesizin, zekî ile gabînin, âkil ile mecnûnun; meziyetçe, fazîletçe, şerâfetçe, ihtiramca, mevki'-i ictimâiyyece tefâvütleri [3] derece-i vâki' ve tabîi ise müsâvâtları da o derece gayr-i vâki' ve gayr-i tabîidir. Ukûl ve şerâyi' ve taamûlât-ı beşeriyyede bu türlü müsâvâta müsâit değillerdir.

Hürriyet-i mutlaka, müsâvât-ı mutlakadan daha mühlik ve daha musîbet-âverdir. Dîn, ahlâk, âdâb, terbiye, iffet, hayâ, büyüğüne hürmet, hemnev'ine muhabbet ve şefkat gibi kuyûdât-ı nâfia ve lâzımeden âzâde ve her gûna harekât ve sekenâtında, a'mâl ve ef'âlinde tamâmen hür ve serbâz bir şahs-ı mefrûzun hâlini göz önüne getirelim, acaba bu şahs-ı mefrûz; cibâl ve beyâbânda dolaşan sibâ' ve haşıyyeden daha muzır ve daha hûnhâr olmaz mı? Sibâ' ve haşıyyenin eşhâs-ı hürre(!) gibi dâimâ içimizde bulunamayacağı cihetle mazarratça pek hafif kalacağında şüphe edilmemelidir! Evet, müsâvât-ı mutlaka ile hürriyet-i mutlaka insânların revâbıt-ı ictimâ'îyyesini ihlâl edeceği cihetle muzırdır, mühlikdir, çünkü ebnâ-yı âdemi yekdiğerine râbıt eden, serfürû ettiren, hürmet-i mütekâbilede bulunduran, ihtiyâcât-ı maddiyye ve ma'neviyyedir. Müsavât-ı mutlaka ve onun tevlîd edeceği hürriyet-i mutlaka ise bu gibi levâzım ve revâbıt-ı insâniyye ve ictimâ'îyyeye hâlel getirir ve binâenaleyh beynelbeşer cârî olan nizâm ve intizâm yerine fevzaviyyet ve anarşîlik kâim olur. Şu hâlde müsâvât da, hürriyet de mutlak değil, mukayyettir ve beşeriyyetin saâdet ve selâmeti de kuyûdat dâiresinde hareket etmektedir. Beşeriyyeti kuyûdât dâhilinde hareket ettirmek hükûmete mebnîdir ki Allah Zülcelâl Hazretleri, kavânin-i semâviyyeyi inzâl buyurmuş, devletler ve milletler de kavânin-i mevzûayı tanzîm etmiş bulunuyor. Zâten kâinatta bir kânûn-i tabîinin kuyûdâtına tâbi' olmayan hiçbir mevcûda tesâdüf edilemezken insânların büsbütün başıboş kalmaları hilâf-ı hikmet ve maslahattır.

Demek ki menâfî'-i beşerîyyeye muvâfık olan, yerine göre musâvât, yerine göre tefâvüt, yerine göre hürriyet, yerine göre tekayyüttür. Fakat bizim memlekette bunlara evvelce de lâıykıyla riâyet edilmemekle berâber yerlerini de büsbütün değıştirilmiyordu. On seneden beri ise musâvaat yerinde musâvâtsizlık, musâvâtsizlık yerinde musâvât, hürriyet yerinde istibdâd, istibdâd yerinde hürriyet gösterildi! Devlet ve milletin menâfî'ine hâdim hürriyet, ortadan [4] kaldırıldığı hâlde İslâmîyyet ve insânîyyet aleyhindeki hürriyetsizlik, hürriyet-i mutlakaya tebdîl edildi! Erkeklere hukûkta böyle müsâvât bahşolunmuyorken nisvânın her husûsta ricâle musâvâtı iddiâ ve îcâd olundu! “Memlekette muntazam bir ordu yarattık.” diyen Jönler hakîkaten bir ordu vücûda getirdiler, fakat iddiâ ettikleri gibi askerî bir ordu değil, hürriyet-i mutlakaya, hürriyet-i nisvânın ve musâvât-ı nisvâna sâ'î ve hâdim i'tikâdsızlar, ahlâksızlar, hayâsızlar, şehvetperestler ordusu!

“Kadın”lığın Hayât-ı İctimâiyyesine İndirilen Darbeler II²³⁴

[34] Bu hürriyet-i nisvân ve müsâvât-ı nisvân ordusunun erkân-ı harbiyesi, a'zâ ve ruesâ-yı ittihâdiyye, karârgâhı da “Türk Ocağı” idi! Onlara mensûbiyyet-i siyâsiyyesi olmamakla beraber arzu-yı şehvetperestânenin, hevesât-ı sefehâpesendânenin tahrikât ve iğvâtına kapılarak o orduya gönüllü ulak iltihâk eden bir takım türediler de bu cephenin kuvve-i imdâdiyesi vaz'îyyetinde bulunurdu! Mebsûtât-ı sâbika ve lâhikadan da anlaşılacağı vechle bu cunûd-ı cehûd ve cühûdun hedef ve gâyesi, Hazret-i Muhammed ve etibbâi tarafından selb ve gasb olunan hürriyet-i nisvân ve müsâvât-ı nisvânı istirdâd etmek idi!

Veche-i hareketleri, sûreten olduğu gibi hakîkaten de nokta-i mezkûreye müteveccih bulunsaydı, sâikleri kanâat-i fikriyyedir –hiç olmazsa- şefkat-i neseviyyedir denilebilirdi! Esef olunur ki bu mes'ele hakkında kendilerini îkâz ve irşâd edecek müteaddid ve muhtelif eserler yazıldığı ve en muannid muârizları bile kınâ' ve hiç olmazsa ilzâma kâfî delâil serdedildiği hâlde yürüdükleri tarîk-i hatarnâktan çevrilmemeleri sâiklerinin; kanâat-ı fikriyye veyâ şefkat-i neseviyye değil, dalâlet-i fikriyye ve şehvet-i neseviyye olduğunu göstermektedir! Sâikleri her ne olursa olsun, biz bu makâlede o cihetin tedkikât ve teşrîhâtıyla iştigâl edecek değiliz. Maksudımız turuk ve tarz-ı mesâîleriyle elde etmek istedikleri ve ettikleri netâicden ve bu netâicin gûyâ menfaatlerine çalıştıkları tâife-i nisvânın hayât-ı ictimâiyyesine indirilmiş bir

²³⁴ Ahmed Şîrânî, ““Kadın”lığın Hayât-ı İctimâiyyesine İndirilen Darbeler II”, *İ'tisâm*, 13 Mart 1335, sy. 16, s. 34-37.

darbeden başka bir şey olmadığını îzâha münhasır bulunduğu için yalnız bu noktalara âid mulâhazât ve mutâlaâtımızın tahrîr ve beyânıyla iktifâ edeceğiz.

Bir taraftan, bir takım edîbe, şâire, hatîbe, Hüsnâ ve Melîha Hanımlar, gecelerde Türk Ocağı'nda kürsî-i hitâbete çıkarılarak kadınların hürriyet ve müsâvâtlarının istirdâd [35] edilmesi lüzumuna dâir konferanslar verdiriliyor; hatîbe hanımlar, türlü türlü cilveler ve işvelerle “Burada olduğu gibi sokaklarda gezerken de çarşaf denilen kefenleri yırtıp atacağız.” dedikçe bir vaz'iyet-i mestâne ve bîhûşâne ile dinlemekte bulunan merkez-i umumî a'zâsı, kabine erkânı, meb'ûsân reis-i sânisî bıyıklarını bura bura alkışlıyorlar, diğer taraftan da maksatlarının husûlüne hâdim mütenevvi' ve muhtelif kadın mecmûaları neşrettiriyorlar ve bunların etrafına toplanan kadıncı beyler de ba'zan erkek, ba'zan da kadın imzâlarıyla makâleler yazıyorlar ve bu yazılarıyla hukûk-ı neseviyye da'vâsının fahrî vekâletini îfâya çalışıyorlardı! *Kadınlar Dünyâsı* nâmındaki mecmûa-i neseviyyenin sene-i devriyyesi münâsebetiyle yazılan târîhçe-i mesâ'îde erkân-ı cem'iyet hükûmetten ve bilhassa bahriye nâzırı Cemâl Esfar'dan almış oldukları takdîr ve teşcî'nâmeleri mağrûrâne ve müftehirâne bir hâlde neşr ve işâ'a ediyorlar diye bunları hâvî bulunan nüshayı alıp da hıfz eylemediğimden dolayı kıyâmete kadar müteessir ve müteessif kalacağım! Silâh-ı neşriyatı -hâlâ- ellerinden bırakmayan “Hürriyet-i Nisvân” ordusunun nazariyyât-ı kalemiyyesini ameliyyât-ı resmiyye ve maddiyye ile takviye etmek ve hürriyet-i nisvânı bir emr-i vâki' hâline getirmek için gerek devâir-i hükûmette ve gerek sâir mevâki' ve müessesâtta kadınlarla erkeklere bir sâha-i temâs husûle getirildi ki, bu hâlin âlem-i İslâm üzerinde icrâ ettiği sû-i te'sîrin derecesine bir mikyâs olmak üzere Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreminin ulemâ ve fukahâsı tarafından umûm Müslümânlara hitâben neşrolunan beyânnâmenin birkaç satırını enzâr-ı ibrete vaz' ediyoruz:

“Biz yakînen biliriz ki vesâit-i kahr ile müstevli ve musallit fırka (İttihâd ve Terakkî Fırkası) sûret-i umûmiyyede Allah'a isyân etmiştir ve şu hâl öyle bir fezâa ve hâil bir şeydir ki nasîhin nasîhati onu tahfîf edemedikten mâ'dâ memâlik ve hâlimize fırka-i mezkûrenin îsâl ettikleri seyyiâtın avâkibi ol derece hatarnâk ve dehşetlidir ki onlara had ta'yîn edip men' etmek imkânının hâricindedir ve zannedilmesin ki iş bu da'vâımız burhân ve delâili menkûd bir da'vâdır. Bilakis kendi gözlerimizle müşâhede ettiğimiz vak'aları [36] herkes gidip bizzat tahkîk etmeye kâdirdir ki inşaallah bir yevm-i münâsibde ale't-tafsîl âlem-i İslâmiyye'ye neşr ve i'lân edeceğiz. Şimdilik bize i'tirâz eden ihvanımızdan teklîf ederiz ki emniyyet ve i'timâd

ettikleri zâtlardan bir kaçını İttihâdcıların pâ-yi tahtı olan âsitâne-i aliyyeye irsâl edeler ki kendi gözleriyle ol esef-engîz hâli müşâhede buyuralar. Nasıl ki bizden çoklarımız kendi gözümüz ile gördük, ya'ni Türk cinsinden olan Müslümân muhaddirelerin postahâne ve mâliye dâirelerinde elbise-i nefîse lâbis donanmış, süslenmiş, erkek vezâîfî icrâ edip yüzleri açık ya'ni yaşmaksız bir hâlde kendilerine mürâcaat eden her cins ve ahvâlden olan zükûrları görüp işlerini tasviye etmekte olduklarını müşâhede edeceklerdir.”

Şâyân-ı hayrettir ki Jöntürk hükûmetinin, cihâd fetvasıyla diyânet nâmına harbe iştirâk ettirmek istediği akvâm ve efrâd-ı İslâmiyye, kendisini en büyük dîn şamanı sanıyordu.

Cihâd i'lân etmek ve bundan müstefîd olabilmek için dîndâr bulunmak veyâ –hiç olmazsa- dîndâr görünmek lâzım gelirken bilakis kendi ef'âl ve harekâtıyla her tarafta dîn düşmanı tanınmış olan bir cem'iiyyetin –diyânet ve İslâmiyyet nâmlarına- cihâd i'lân etmesi ve meb'ûsân gerisinde “Yirminci asırda fetvadan bahs etmek gülünç olur.” demekten çekinmeyen adamların bu def'a fetvâ ısdârına kalkışması, tiyatro sahnelerinde bile tesâdüf edilemeyecek bir muzhike ve bir maskaralıktan başka bir şey değildi!

Dünyanın her tarafındaki akvâm-ı İslâmiyye'nin cihâd i'lânı karşısında almış oldukları vaz'iiyyet-i lâkaydâneleri Jön Türk hükûmetiyle âhenkdâr bir istihzâ teşkîl ediyordu! Cihâd, Sultân Hamîd ve Sultân Vahdettin hazretlerinin devr-i dîndârânelerinde i'lân edilmiş olsa idi, belki bir fâide görülebilirdi. Bizim dînî addedilen yevmî ve üsbûî gazete ve mecmûalarımızdan bazılarının, hemen her nüshalarında hâdim-i dîn ve hâris-i şerîat sıfatlarıyla tevsîf etmelerine rağmen Hint cerâidi taraflarından daha harb-i umûmîden mukaddem irtidâd ve tenassurü kâinâta i'lân ve i'lâm olunan Jöntürk hükûmeti [37] kadınları yoldan çıkarmak için ne yapmak lâzımsa hepsini yaptı!

Cihânın hiçbir devresinde ve hiçbir cihetinde görülmeyen ve görülmek ihtimâli de bulunmayan serbâzâne icrâ-yı fuhşiyât vesâikini kadınlara vermekten, her tarafta umûmhâneler, vesîle-i fuhşiyât olan park ve pazarlar (hem de cevâmî' civârında) açmaktan çekinmedi! Rivâyet-i sahîh ise kadınların ya te'mîn-i iâşeleri veyâhud yeniden umûmhâneler açmak cihetlerinden birinin tercihinin kendisine arz ü iblâğ eden Üsküdar Polis Müdîrine, tefsîr yazmakla meşgûl bulunan bir şeyhülislâmımız “İâşeleri mümkün değildir, başka sûretle idâre-i maslahat etsinler.” cevâbını kendisine feylesofluk imtiyâzı addetmiştir! Memleketin yetiştirdiği erzâk, milletin iâşesine ve muhadderâtın terfihine sarf edilse idi; acaba kadınlar o

hâle gelirler miydi? Karınlarını kuru ekmekle doyuramadığı askerleri fuhşiyâtla memnûn etmek için her neferin bulunduğu mahalde tehhül etmeye me'zûn bulunduğunu ordulara ta'mîm ve teblîğ ettirmek neticesinde bir cephedeki neferin zevcesini diğer cephedeki nefer taht-ı nikâhına alarak üç gün sonra bilzârûre bırakıp savuştu ve bu sûretle birçok kadınların iffet ve ahlâkı ihlâl olundu! Dünyânın her tarafında men'-i müskirât cem'iyetleri teşekkül etmiş iken dâr-ı İslâm'da ve bilhassa makarr-ı hilâfette kadınlara mahsûs işrethâneler kûşâdına meydân verildi! ve tesettür aleyhinde olmak üzere İstanbul ve taşralarda propaganda yaptırıldı! Hülâsa: Kadınları izlâl ve iğfâle hâdim maddî ve ma'nevî ne gibi vesâit varsa kâffesine müracaattan geri durulmadı!

Turuk ve tarz-ı mesâîlerini yazdık, elde etmek istedikleri ve ettikleri netâyici de ayrıca yazacağız.

“Kadın”lığın Hayât-ı İctimâ'îyesine İndirilen Darbeler III²³⁵

[49] Vesâit-i mümekkin ve muhtelif ile hürriyet-i nisvân ve müsâvât-ı nisvâna sarf-ı mesâ'î eden efrâd-ı cem'iyet ve erkân-ı hükûmetin elde etmek istedikleri ve ettikleri netâic muteaddid ve muhtelif idi. Evvelen: İzâle-i taassub!.. Biz de i'tirâf ederiz ki taassub, şer'an ve aklen izâlesi lâzım bir zemîmedir; fakat hangi taassub? Farz, vâcib, sünnet, hürmet ve kerâhat gibi ahkâm-ı şer'îyyenin hiç birinde ne esâsen ne de fer'an dâhil bulunmayan cühelâ-yı sûfiyyenin âdât-ı müttehidelerini, me'mûrât veyâ menhiyât-ı şer'îyyedenmiş gibi add ü telakkî ettiren bir taassub çeb-bînâne vardır ki şer'an ve aklen izâlesi lâzım olan işte bu nev' taassubdur. Bir de o emr-i nevâhî-i şer'îyyenin nelerden ibâret olduğunu bilen her müslümânda bütün hâdisâtın ahkâm-ı şer'îyye dâiresinde cereyânını görmek arzusunu tevlîd eden bir taassub-ı rast-bînâne vardır ki salâbet-i dîniyyeden başka bir şey olmayan bu nev' taassubu, tenmiye ve takviye etmek, şer'an vâcib ve aklen lâzımdır. Taassubun her iki nev'ini de mâni'-i teceddüd ve terakkî addeden türediler; hürriyet-i nisvân ve müsâvât-ı nisvâna âid mesâîleriyle [50] fer'an birinci, aslen de ikinci nev' taassubları izâle neticesine vâsıl olmak istiyorlardı! Fakat nisvâna kısmen hürriyet bahşettilerse de bu cihete âid taassub-i hüdâpesendâne ezhân-ı müslimînden silemediler ve kıyâmete kadar da silemeyeceklerdir!

²³⁵ Ahmed Şîrânî, ““Kadın”lığın Hayât-ı İctimâ'îyesine İndirilen Darbeler III”, *İ'tisâm*, 20 Mart 1335, sy. 17, s. 49-53.

Sâniyen: Hevesât ve ezvâk-ı nefsânîyyenin icrâsına müsâid bir vaz'iyet-i ictimâ'îyye ihdâs etmek! Hukûk-i nisvân nâmına; teaddüd-i zevcâtı vahşet addeden ve dört kadınla cem'iyet-i akvâma girilemeyeceğini ileri süren beyler ve paşalar: şerâit-i aşk ve sevdâyı câmi' ne kadar kadınlar varsa hepsiyle kolayca ülfet ve münâsebet peydâ etmek ve mümkünse ve hepsini metres olarak kullanmak için kadınlardan tesettürü kaldırmayı ve onlara hürriyet-i mutlaka bahşetmeyi en saâdetli bir netîce-i mesâil sayıyorlardı ve hâlâ saymakta olanlar da vardır! İstihşâl-i meâsı ve menâfi' maksadıyla takdîmi mu'tâd-ı hedâyâ sırasına geçirilen kadınların tesettürleri ihlâl ve hürriyetleri ikmâl edilmedikçe hediyeleri verenlerle alanların menâfi' mütekâbileleri muhtel olurdu! Onların maksadları ise matlûb ü menâfi'e muvâfık bir netîce elde etmekte, onun için hürriyet-i nisvâna ve müsâvât-ı nisvâna çalıştılar ve hâlâ da çalışıyorlardır!

Sâlisen: Kadınları dahî İttihâd ve Terakkî'ye celb etmek ve kadınların erkekler üzerindeki te'sîrât-ı hulûlkâranesinden bilistifâde kocalarını İttihâtçı yapmak! Yerde insânları, gökte melekleri ve hatta Allah'ı İttihâtçı yapmaya çalışan ve seyf-i şerîatle başları kesilmek lâzım gelen bir takım şeyâtîn-i mer'îyye vâsıtasıyla cevâmî' kürsilerinde; âyât-ı celîleyi kendilerini medh ü takdîs için inzâl buyrulmuş gibi gösteren Jönler kadınları dahî İttihâtçı yapmaktan ve bu zarîf ve câzip ve sehîr propagandacıları elde etmekten vâreste kalamazlardı! Bunun için kadınların hevesât-ı nefsânîyyelerine mülâyim gelecek ve binâen aleyh hoşlarına gidecek neler varsa hepsini yaptılar! Hürriyet-i mutlaka mı? Verdiler! Me'mûriyet mi? İcrâ-yı fuhşiyât vesikası mı? Verdiler! Umûmhâne mi? Açtılar! İşrethâne mi? Açtılar! Kocalarını boşamak hakkı mı? Bahşettiler! Kadınları bu sûretle elde ettikten ve onları [51] kızıl birer ittihâtçı yaptıktan sonra kadınları kadınlara, kadınları erkeklere, kadınları kocalarına, kardeşlerine câsûs ve hafîye yaptılar! Sultân Hamîd'in istihdâm ettiği –ittihâd câsûslarına nisbetle pek nâmûslu oldukları sonradan anlaşılan- mahdûdü'l-mikdâr câsûsları, sultân-ı müşârunileyhin aleyhine medâr-ı ithâm ittihâz eden efrâd-ı cem'îyyetin câsûsluğu kadınlara, âile efradına dahî teşmîl etmesi, hibâ-i beşer nâmına kıyâmete kadar ellerini yüzlerinden kaldırtmayacak bir âr u hecâlet numûnesidir!

Râbian: Gençleri ittihâd dâire-yi münharifesine almak! Sandıkta kemâl-i i'tinâ ile saklamakta iken Dîvân-ı Harb'e alındığım zamân odamı basan zâbıta me'mûrlarının ellerine geçen ve nerede kaldıklarına dâir ma'lûmâtım olmayan iki nüsha *Tanin* gazetesinde “Gençlik ve Muhalefet” serlevhası ve Hüseyin Câhit imzâsıyla münteşir iki makâle okumuştum. Bu

makâlelerde gayet kapalı bir lisânla deniyordu ki: “Gençler; tesettür ve taassubu derhâl ref” ve izâle etmediğinden dolayı cem’iyyete muhâlif oluyorlar, cem’iyyet de esâsen bu azimde ise de bazı esbâb-ı idâriyeden dolayı te’hîre mecbur olmuştur, ma’mâfih bu kabâhat yalnız cem’iyyette değil gençlere de bir hisse-i muâheza ayrılır, onlar Anadolu’nun her tarafına dağılarak ahâlîyi irşâd “izlâl” ve bu sûretle muhîti, cem’iyyetin icraât-ı âtiyyesine göre ihzâr etmeleridir.” Gençlerin muhalefetini işte bu gibi esbâba hamleden cem’iyyetçe, onları kendi tarafına celbetmek için çare tesettür ve taassubu kaldırmaktı. O da bunun için çalıştı.

Hâmisen: Avrupa’ya hoş görünmek! Her husûsta olduğu gibi bu husûsta dahî yanılıyorlardı. Çünkü Avrupa akvâmı kendi dînlerinden başka diğer milletlerin ahkâm-ı dîniyyesine de riâyetkârdılar. Bunun en yeni delili, İtalyanların “Müslümân memleketlerinde böyle şeyler olmaz.” diyerek Üsküdar’daki umûmhâneleri kapattırmaları, İngiliz ve Fransızların da Adana taraflarında müslümânları müskirâttan men’ etmeleridir. Bunlar, siyâsî birer nümâyıştır denecek olursa Ecnebîler kadar olsun milletin hissiyât-ı dîniyyesini okşamayan Jöntürk hükûmetinden hayır beklemek ya hâmâkat veyâhud hıyânet muktezâsıdır demeye de biz hak kazanırız.

[52] Hürriyet-i nisvân ve müsâvât-ı nisvâna masrûf mesâi ile elde edilmek istenilen veyâhud elde edilen işte bu netâic, kadınlığın hayât-ı ictimâ’iyyesine indirilmiş en müthiş ve en müdhik darbelerdir! Çünkü kadınlığın ikbâliyle, istikbâliyle, hayât-ı ictimâ’iyyesiyle, refâh ve saâdetiyle tev’em olan ve onlar için en sevimli cemâl ve endâm ve en kıymetli zînet ve kaftân sayılan iffet ve terbiyeleri ihlâl ve ifsâd edildi. O derecede ki kız, babasına; karı, kocasına karşı isyân ve tuğyân bayrağı çekti, efrâd-ı âile arasına imtizâcsızlık girdi. Zevce zevceye, zevce zevcine muhabbet, emniyet edemez oldu. Âile saâdeti felâkete tahavvül etti! Edilen musâmaha ve müsaadeden cesâret alan kadınlar; edeb ve hayâyı tamamen kaldırıp attılar! Gösterdikleri çılgınlıklar, maskaralıklar, kıptî tâifesinin nisvânında bile görülmedi! Humeyr-i fitratları zâten mâye-i hiffetle mahlût olan kadınlar, tahrikât-ı nefsâniyeye iğvâât-ı şeytâniyeye, teşvîkât-ı safhaya kapılarak şımardıkça şımardılar, azdıkça azdılar! Dünya kadınlar dünyası, hürriyet kadınlar hürriyeti oldu! Jönlerin i’lân-ı hürriyet ettikleri devre, hürriyet-i nisvân devri demekten başka bir nâm yakışmaz! Bir hürriyet ki terbiyeyi, nezâketi, iffeti, hürmeti kadınlardan tamâmen kaldırdı! Vapurlarda, sokaklarda, tramvaylarda bacak bacak üzerine atarak oturmak, şarkı söylemek, sigara dumanlatmak, dumanları erkeklerin yüzlerine üflemek, tramvaylara binip inerken kendi taraflarını bırakıp erkekler tarafına hücum

ederek onları ayakları altında bırakmak gibi hâlât, yalnız terbiye-i neseviyye nâmına değil terbiye-i umûmiyye ve insânîyye nâmlarına da hoş görülecek hâlâtta değildir. Kadıncı beylerin, hristiyan kadınlarına benzetmek istedikleri müslümân kadınlarının rezâletlerine, en ziyâde gülen, nefretle bakan, yine Hristiyanlar ve Hristiyan kadınları oldu! Evet kadınların ve onlar vâsıtasıyla çocukların ahlak ve terbiyeleri muhtel oldu ve o gibi kadınlardan fîmâba'd terbiyeli ve ahlâklı nesil beklemek abestir. Bu terbiyesizliğin bu ahlaksızlığın te'sîriyle öteden beri bir an'ane-i İslâmiyye olan, kadınlara hürmet ve şefkat hisleri, erkeklerden zâil ve yerlerine hiddet ve nefret [53] hisleri kâim oldu. Kadınlara emniyet ve i'timâd kalmadı! Kadınlığın iffet, cemâl ve zînetin terbiye demek olduğunu bilenler, bugün kat'iyen tehhül ve izdivâca cesâret edemiyorlar ki hürriyet-i nisvânın bu gibi sû-i netâici, kadınlığın hayât-ı ictimâiyyesine indirilmiş en müdhiş ve en mühlik bir darbe olduğu gibi memleketin nüfus ve ensâl-i müstakbesine de harb-i zâilden daha ziyâde tenâkus-ı îrâs edecektir. Netîce her ne olursa olsun hevesât-ı nefsânîlerine uygun geldiği cihetle kadıncı beyler bundan memnûndurlar! Fakat hanımların: "Eyvâh bu bâzîçede bizler yine yandık yandık. Zîrâ ki ziyan ortada bilmem ne kazandık?" diyecek zamânları geldi ve geçiyor.

Sadrazam Ferid Paşa Hazretleri'ne²³⁶

Sadrazam Ferid Paşa Hazretlerinin nazar-ı şefkat ve merhametlerine!

Paşa hazretleri!

On seneden beri bir bilye-i semâviyye gibi mevcûdiyet-i millet ve devleti ihâta ve istîlâ eden saltanat-ı cühelâ ve süfahânın icraât-ı tahrîb ve imhâkârîsine karşı tehlike-i hayât pahasına olarak izhâr ve ibrâz buyurduğunuz hissiyât-ı asîlâne ve hakk-ı gûyâneden memleketimizde dahî bir meclis-i a'yân bulunduğunu anlayan kıymetşinâsân-ı milletin nazar-ı takdîr ve hürmetleri zât-ı fehâmetmeâbîlerine müteveccih ve mun'atıf bulunuyordu. Cihâd-ı irşâdât ve gazâ-ı ikâzâtınızla feth buyurduğunuz kıla'-ı kulûbde –daha o zamândan beri- livâyı sadâretiniz temevvûç etmekte idi. Temenniyât-ı kalbiyemizin bugün tecelliyât-ı fiiliyyesini görmekle hepimiz memnûn ve bahtiyâruz. Eğer memlekette –hiç olmazsa- kâbiliyyet-i i'mâriye ve ıslâhiyye bırakılmış olsa idi; şüphesiz bu memleketin mesîh-i rehâkarı olurdunuz. Fakat, sû-i tesâdüf zât-ı devletlerini öyle bir zamânda makâm-ı sadârete getirdi ki;

²³⁶ Ahmed Şîrânî, "Sadrazam Ferid Paşa Hazretleri'ne", *İ'tisâm*, 27 Mart 1335, sy. 18, s. 65-67.

[66] Beşeriyetin tamâmen âtil kalacağını nazar-ı dikkate alan erbâb-ı basîret ve insâfın zât-ı sâmillerinden memleketimiz gibi koca bir hâristânın derhal çemenistâna tahvîlini istemesi –bi’t-tabi’- vârid-i hâtır olamaz. Fakat lisân-ı Arap’ta “Mâ lâ yûdrak küllühû lâ yûtrak küllühû”²³⁷ cümleleriyle ifâde edildiği vechle hepsini birden tasviye etmek mümkün olmayan umûrun, mümkünü’t-tesviye bulunanlarını da ihmâl etmek lâzım gelmeyeceği muhât-ı ilm-i sedâretpenâhîleridir.

Uhde-i himâyet ve mehâbetinize emânetullah olarak tevdî’ buyrulan umûrun bugün en mühim ve müste’ili açlıktan ölmekte bulunan memalik-i müstevliye ahâlîsinin feryâdlarını işitmek imdâdlarına yetismektir. Meşmûl-i ilm-i coğrafîleri olduğu üzre Şîrân kazası Erzurum’dan Sivas’a doğru imtidâd eden sâha-i harbin nokta-i muntehâsında bulunuyordu. Rus ordularının mevlid ve meskat-ı re’s-i dâiyâne olan şirin Şîrân’a tekarrübü üzerine ahâlî alelacele hicrete, terk-i dâr ü diyâra icbâr edilmişti. Daha seferberliğin bidâyetinde elleri silah tutan erkeklerin cephelere sevk olunması ve mütebâkî ihtiyârlar ve çocuklar ile kadınların da bizim ordunun pâ-i mürûr ve ubûrleri altında kalması, zaten fakîr olan o bîçâreleri büsbütün ezmiş, bî-tâb ü tâkat bırakmış iken, bir de sarınacak hasırını, su içecek tasını, çorba pişirecek çömleğini hatta beşikteki çocuğunu alamadan, almaya vakit bulamadan bilâ-zât velâ râhla Sivas’a doğru akın etmeleri, esnâ-ı râhda birçoklarının helâkını mûcib olmuş, kısm-ı bâkîsini de her nasılsa havâlf-i mezkûreye sâlimen cân atabilmişlerdi. Rus ordularının oraları tahliyesi üzerine berhayat kalan ahâlî memleketlerine iâde edilmiş, fakat düşmanın istifâdesine mâni’ olmak fikriyle bizim ordu tarafından yakılıp yıkılarak mal, mülk, hâne hatta dikili taş kalmayan ev, harâbezârlarda er, müsâibzâdelerin nasıl yaşabilecekleri düşünülmemişti! Yiyecekten, giyecekten, çift civanından, tahammüdden, paradan, vesâit-i nakliyyeden mahrûm ve her taraftan yoksuzlukla mahsûr olan mazlûm ve mahsûn ahâlînin birçokları açlıktan ölmüş kalanları da ...²³⁸ feryâd ve istimdâd etmekte berdevâmdır.

Te’mîn-i iâşeleri için 20 Kânûn-i Sâni 335’te dâhiliye ve iâşe nezâretlerine ve kazâyı [67] mezkûrun memâlik-i müstahlasadan addine dâir 4 Şubat 335’te Dâhiliye Nezâreti’yle sadâret-i uzmâyâ çekmiş oldukları telgraflar sâbık kabîne erkânı üzerinde hiçbir te’sîr icrâ etmemiştir.

²³⁷ Tamamı elde edilemeyen şeyin bütünü terkedilmez.

²³⁸ Bu kısımda yaklaşık yarım satırlık bir sansür uygulanmıştır.

Aynı şedâid ve mesâibe ma'rûz kalan Şîrân kazâsını, memalik-i müstahlasadan böyle addetmemesi sâbık ve esbak kabînelerin silsile-i garâbetlerine ilâve olunacak u'cube-i hadisâtandır! Mevcûdiyet-i insâniyye diğer mahlûkâtın bile açlıktan ölmesi karşısında mühtezz ve muzdarip olurken ebnâ-i âdemin gıdasızlık yüzünden terk-i hayât etmelerine lakayd ve seyirci kalması şefkat ve merhamet-i insâniyye ile nasıl kâbil-i te'lîf olabilir. Makâm-ı sadâret, zât-ı devletleriyle şerefyâb olduğu zamân ta'mîm buyrulan teblîgât sadâretpenâhîlerinde hissiyât-i rakîka-i âlîcenâbânelerinin, mücrim ve cânîlere dahî şâmil bulunduğunu ifhâm eden fıkralara nazaran ma'sûm ve mazlûm ahâlînin sefâletle terk-i hayât etmelerine meydân verilmeyeceği âşikâr bulunduğundan hakikat-i hâli musavvir şu levhâ-i hûnîn fecâati temâşâgâh merhamet-meâbilerine arz u takdîm ediyorum. Hiç şüphem yoktur ki bu ma'rûzâtım dolayısıyla her sefer başına oturdukça “Açlıktan ölenleri unutmayınız.” diye hâtifi bir nidâ duyacak ve onların karınlarını hiç olmazsa mısır ve arpa ekmeğiyle doyurmadıkça uykudan ne de yemekten zevk ve lezzet bulamayacaksınız!

Şîrân ahâlîsi tabîi ayrı bir muâmele-i sehâbetkârîye nâiliyet talebinde değildir. Ancak hemhâl olan diğer memalik-i müstevliye ahâlîsi ne gibi bir muâvenet ve muâmeleye mazhar oluyorsa ve olacaksa onun kendilerine dahî erzân ve şâyân buyrulmasını istihâm ve istirtâf ediyorlar. Bunu kabûl etmeyecek sadrâzam; olsa olsa Şîrân'ın mıntika-i harb dâhilinde olup olmadığını bilmeyecek kadar harita ve coğrafyaya bigâne bulunan Talat olabilir! Gerek zât-ı devletleriyle de iyânemi azâb-ı derûnîden kurtarmak ve gerek ahâlî-i ma'sûme ve mazlûmeyi açlığın pençe-i bî-emânından tahlîs etmek emel-i Hüdâ ve peygamber pesendâneleriyle sâlifü'l-arz telgrafları celb ve îcâbının icrâsını fermân buyurmaları, şefkat, merhamet ve adâlet-i hüsrevâneleri iktizâsından bulunduğu terdîfen telgraflar arızalarla tekrar tasdîâta mahal bırakılmaması husûsunu nazargâh-ı sadrazamîlerine arz ü iblâğ elerim. Ol bâbda.

Bir Cür'et-i Câhilâne ve Bir Ric'at-i Müstağfirâne!²³⁹

[51] Aleyhisselâtü vesselâm Efendimiz tarafından mevtâları hayır ile yâd etmemiz buyrulursa da maksad-ı kudsî-i mürşidâneleri, emvâtın seyyiât-i mürtekibelerini hasenât-ı mergûbe sûretinde gösteriniz demek olmayıp belki seyyiâtlarından dolayı aflarını tazarru' ve niyâz ediniz demek olsa gerektir. Hadîs-i şerîfin bu ma'nâya hamli, kat'i değilse de muhtemel

²³⁹ Ahmed Şîrânî, “Bir Cür'et-i Câhilâne Ve Bir Ric'at-i Müstağfirâne!”, *İ'tisâm*, 3 Nisan 1335, sy. 19, s. 81-84.

bulunduğundan tavsiye-i Hazret-i Risâletpenâhî'ye muhâlif bir hareket addolunmaz ümidiyle geçen sene kâfile-i emvâta karışan bir zâtı –Cenâb-ı Hak'tan af ve safhını dilemekle berâber-seyyiatıyla yâd etmekte fâide-i ahlâkiyye ve ictimâiyye görüyorum. Bu zât; uzun müddet müteaddid muallimliklerde ve hasretkeş olduğu şeyhülihlâmlıktan mâ'dâ muhtelif me'mûriyetlerde ve en nihâyet Mehâkim-i Şer'iyye'nin Adliye Nezareti'ne ilhâkı mes'elesini kararlaştırmak üzere Meclis-i Meb'ûsân'da teşekkül eden encümene, Isparta meb'ûsu sıfatıyla riyâset eylediği ve ilhâka karar verdirmek için kemâl-i heyecân ve galeyân ile çalıştığı bir zamânda cândâde-i azrâil olan Seydişehirli Mahmûd Es'ad Efendi'dir. Değerli bir muallim olduğu taht-ı tasdik ve i'tirâfında bulunan bu zât, ahlâk-ı ictimâiyyesi i'tibârıyla –maalesef- pek düşkün ve mütedevvin idi! Mülâkî olduğu zevâtın emzicesine göre söz söylemek, dâhil bulunduğu meclis ve muhîtin emel ve arzusuna muvâfık bir [82] lisân kullanmak, kendisinin meslek-i müttehiz ve mültezemi idi! Dîndâr muhitlerde dîndâr ve hatta mutaassıb görünmeye çalıştığı hâlde, diğer muhitlerde kendisine mutaassıb dedirtmemek için hilâf-ı şer' fetvâlar vermekten ve suhte dedirtmemek için sarığı çıkararak fesli gezmekten asla çekinmezdi!

İslâmiyet'in inkişâf ve incilâsıyla, devlet ve milletin sukût ve i'tilâsıyla alâkadâr olan medâris ve mekâtib tahsîlâtının sokak gezintileriyle futbol müsâbakalarına münhasır kalmasına karşı sâkit ve seyirci bir vaz'iyet alan merhûm müşârunileyh, erkeklerin ekseriyet-i azîmesinin tahsîl-i ibtidâiyyeden bile mahrûm bulunduğunu nazar-ı akl ve insâfa almayarak kızlara tahsîl-i âlî göstermek maksadıyla birkaç sene mukaddem bir İnâs Dârü'l-Fünûnu küşâdına teşebbüs ve tavassut etmiş ve muvaffak da olmuştu! Bu hizmetine mukâfat olmak üzere ya şeyhülihlâmlık rütbesini ihrâz etmek veyâhud Meclis-i A'yân'da kırk(!)lara karışmak emelinde idi, fakat ahlâk ve etvârındaki ciddiyetsizlik, yaranmak istediği zevât ve makâmât nazarında dahî hoş görülmediğinden dolayı daha ziyâde terfî' ve taltîfi cihetine gidilmedi. İşte bir sarıklı vâsıtasıyla asâsı vaz' olunan İnâs Dârü'l-Fünûnu tâlibâtı, İttihâdcılar tarafından –dîn ve taassub düşmanlarına rağmen- erkekler ile birleştirilmeye cesâret olunamayarak ayrı bir dershânede tadrîs edilmekte idi. Şahsî kanâati her ne olursa olsun, mensûb bulunduğu millet ve fırkanın ekseriyet i'tibârıyla temâyülât-ı rûhiyyesine teb'an daha dîndârâne ve müteşerri'âne bir hatt-ı hareket ta'kîb etmesi lâzım gelen yeni maârif nâzırımız, başına topladığı birkaç kişi ile birlikte, zükûr ve inâs dershânelerinin tevhîdine kalkıştı! İhtimâl ki Dârü'l-Fünûn'un mütefennin ve dîndâr müdürü Naîm Beyefendi'nin muhâlefeti olmasa idi; derhâl karâr-ı kat'î de verilecekti!

Bu muhâlefetiyle bütün Müslümânların takdîrât ve teşekkürâtına kesb-i istihkak eden müdür-i âkil ve fâzıl, bazı muharrirlerin ta'yîb, tezyîf teçhillerine hedef oldu, kendisine taassub ve kurûn-i vüstaîlik atf ve isnâd edildi!

Bu hususta en ziyâde İkdâm sermuharriri ileri gitti. Gösterdiği cür'et-i câhilânenin [83] derecesini anlamak için 7943 numaralı ve 22 Mart 1335 târihli nüshasındaki şu satırları gözden geçirmek kifâyet eder:

“Dârü'l-Fünûn ıslâhâtında kemâl-i memnûniyetle telakkî ettiğimiz bir nokta da İnâs-ı Dârü'l-Fünûn'un Dârü'l-Fünûn'a kalb edilmesi, hanımlarla erkeklerin birlikte derse devâm etmeleridir. Bu sûretle maârifde pek mühim bir terakkî hutvesi anılmış ve kadınlığın i'tilâ-yı şeref ve irfânı için şâyân-ı takdîr bir tekemmül gösterilmiş oluyor. Dârü'l-Fünûn'da tadrîs edilen açık derslere esâsen hanımlar da devâm ettikleri cihetle bu nokta zâten te'mîn edilmişti ve bu i'tibârla dersleri Sultânî programından başka bir şey olmayan ayrıca bir mektebe de İnâs Dârü'l-Fünûnu nâmı vermek fazla idi. İnâs Dârü'l-Fünûnu'nu bu seviyede bulundurmak Türk kadınlığının pek ince ve pek müste'id zekâsından şüphe etmek ve Türk kadınlığına lâayık olduğu mevki'-i irfânı esirgemek demektir. Husûsiyle bütçe mes'elesi nazar-ı dikkate alındığı takdîrde bu Dârü'l-Fünûnun bir an evvel lağvıyla iki Dârü'l-Fünûnu birleştirmek son derece elzemdi. Bugün Dârü'l-Fünûn ıslahatına me'mûr komisyonun bu mes'eleyi en kısa yoldan halletmesi hanımlarımızın cidden şükrânını celb edecek bir mâhiyettedir.

Komisyonunda yalnız Dârü'l-Fünûn müdürü Naîm Beyefendinin ictihâdları muhteremdir. Fakat bugün asrileşmekten başka bir sûretle mevcudiyetini idâme edemeyecek olan bir irfân müessesesinin de bir zâtın an'anevî ve kurûn-ı vüstaî zihniyetine fedâ edilmeyeceği tabîdîr. El'an eski zihniyetlerle yaşayanlarımızın biraz da başımıza gelen felâketlerden ibret-bîn olmalarını tavsiye ederiz. Bugünkü zihniyetle Avrupa akvâmı arasında yaşamamız gayri kabildir. Bununla berâber şunu da ilâveye lüzum görürüz ki Naîm Beyefendi cidden muktedir ve ahlâk-ı fâzıla sâhibi bir zâttır. Bu hakikatleri bittabi' kendileri de tasdîk ederler. Bu mes'ele kendileri için bir ictihâd mes'elesidir ki bunda sebâtları da ayrı bir fazîlettir. Naîm Beyefendi'nin şu fazîletlerini takdîr ederiz. Bununla berâber azîm bir ekseriyetin mütemâyil bulunduğu ve şer'an hiçbir mahzûru olmayan nâfi' bir teşebbüsün icrasına mâni'a teşkil etmemek için Naîm Beyefendi'nin fedâkârâne bir harekette bulunacakları da müsellemler olan fazîletlerinden ve hakperestliklerinden ümîd ederiz.”

Her muharrir gibi şüphesiz *İkdâm* sermuharriri de bütün neşriyatıyla efkâr-ı umûmiyenin tercümân-ı hissiyâtı olmak iddiâsındadır. Fakat efkâr-ı umumiye-i İslâmiye ile taban tabana zıt bir zihniyete sâhib bulunan bir muharrir, o zihniyetle; muhit-i İslâmî ve millet-i İslâmiye'nin nasıl tercümân-ı hissiyâtı olacağına bir türlü akıl erdiremiyorum! Hâriçten edilen müdâhale neticesinde tevhîd-i zükûr ve inâs karârından resmî ve müstağfirâne bir sûrette [84] ric'at olundu ise de o zihniyet henüz bâkî olduğundan bu cür'etkâr muharririn bâlâdaki sözlerini esâs ittihâz ederek zihnen ve fikren de riz'at-i müstağfirânede bulunmaları lüzûmuna dâir mutâlaât ve mulâhazâtımızı ikinci bir makâle ile bildireceğiz.

Bir Cür'et-i Câhilâne ve Bir Ric'at-i Müstağfirâne!²⁴⁰

[97]*İkdâm* sermuharririyle musâhabe

Muharrir-i mûmâileyh diyor ki:

“Dârulfünûn ıslahâtında kemâl-i memnûniyetle telakkî ettiğimiz bir nokta da inâs-ı Dârü'l-Fünûnunun dârulfünûna kalbedilmesi, hanımlarla erkeklerin birlikte derse devâm etmeleridir.”

Hanımlarla erkeklerin birlikte derse devâm etmelerini, dârulfünûnda icrâsı lâzım olan ıslâhâtın en mühim ve müfidlerinden sayacak ve bunu memnûniyetle telakkî edecek yalnız *İkdâm* sermuharriri değildir, bu zihniyette bazı muharrir ve muallimlerimiz daha vardır. Edyânın menâbi'-i fezâil olduğuna akıl erdiremeyen bu gibi zevât hiç olmazsa ahlâk-ı âliyyenin menâfi'-i insâniyeye hâdim mezâyâ-yı beşeriyeden bulunduğunu anlayamayacak derecede idrâksîzlik veyâhud anlamayacak kadar insafsızlık göstermemelilerdir. Eğer fezâil-i ahlâkiyenin kıymet ve meziyeti, beşeriyete hizmet ve menfaati yoksa hüsn ve kubhu, hayır ve şerri yekdiğerinden tefrîk etmemeli ve hiçbir kimse ma'rûz kaldığı bir sû-i hâl ve hareketten müşteki bulunmamalıdır. Hâlbuki musâhib-i muhteremim, evvelemirde bu sözlerimi kendi hakkında kabîh ve şer addedecek ve bana –şüphesiz- mutaassıb, yani ahlaksız diyecektir. Demek oluyor ki ebnâ-yı âdem üzerinde hüsn-i te'sîr veyâhud sû-i te'sîr icrâ eden bir [98] hâl ve hareket vardır ve muhâtabımız bunu kendi hâlet-i rûhiyesine mürâcaatla da anlayabilecektir. Şu hâlde hanımlarla erkeklerin bir arada ders okumalarını memnûniyetle değil, nefretle telakkî etmesi lâzım gelir. Nasıl ki bütün müslümânlar ve hatta akıllı insânlar

²⁴⁰ Ahmed Şîrânî, “Bir Cür'et-i Câhilâne Ve Bir Ric'at-i Müstağfirâne!”, *İ'tisâm*, 10 Nisan 1335, sy. 19, s. 97-102.

da nefretle telakkî etmişlerdir. Çünkü kuvve-i şehvâniyelerinin hâl-i isyân ve tuğyânda bulunduğu bir hengâm-ı şebâbette hanımlar ve erkekleri bir arada bulundurmamak; dârlfünûnu muâşaka ve muânaka parklarına, daha doğrusu Beyoğlu misâfirhânelerine benzetmektir ki bu hâl, mukadderât-ı devleti idâreye namzed bulunan münevverân-ı milleti neslen ba'de nesl ahlâkımızı değiştirmekten başka bir netîce veremez.

Musâhib-i muhteremim diğerk bir fıkrasında diyor ki:

“Bu sûretle maârifte pek mühim bir terakkî hutvesi atılmış ve kadınlığın i'tilâ-yı şeref ve irfânı için şâyân-ı takdîr bir tekemmül gösterilmiş oluyor!”

Bu fıkra evvelkinden daha mantıksız ve binâenaleyh daha gülünçtür. Eğer ilim ve irfân da evlâd gibi, kadınlarla erkeklerin birleşmesinden husûle gelseydi, gerek izdivâçlar ve gerek gayr-i meşrû' münâsebetler te'mîn-i maksada kâfi gelerek mektebler kûşadına hâcet kalmaz ve mâarif nâmına o kadar masraflar ihtiyârına lüzum hissedilmezdi! Bizim bildiğimize göre mâarîfin terakkiyatı muktedir muallimler, muntazam ve müfid programlar, zekî ve çalışkan talebe ve tâlibât ile husûle gelir. Eğer muharrir-i sersütûn, bunların hüsn-i tertîb ve intihâbını tavsiye buyursaydı ma'kûl bir harekette bulunmuş olurdu. Kadınlığın i'tilâ-yı şeref ve irfânı, erkeklerle birlikte ders okumalarında değil kadınlığa mahsus fazîlet ve meziyetlerin ikmâl ve istikmâlinedir. Kadınlığın şeref ve irfânı terbiyeli, iffetli, ahlâklı olmak; umûr-i beytiyenin tanzîmini, etfâlin terbiyesini iyi bilmektir. Kadınlık, insâniyette beşeriyette ancak bu sûretle ve bu şerâitle hizmet edebilir. Evet, şerîat-i İslâmiyye “Tahsîl-i ilm her erkek ve her kadın için farzdır.” buyuruyor. Fakat bu, kadınlar da her hâlde Dârü'l-Fünûnda tahsîl görmelidir demek değildir. Kadınlığa lâzım olan, zarûrât-i dîniyesini, umûr-i beytiyesini, terbiye-i etfâl usûlünü bilmek ve öğrenmektir. Bunların hâricinde yine [99] kadınlığa mahsûs sanâyi'i fenn-i tıbbî da öğrenmesine mâni' yoktur. Tedâvisi ruhsat-ı şer'iyeye dâhilinde bulunan hasta kadınlardan başkaları hakkında hiçbir vechle cevâz-ı şer'î olmadığı hâlde Jönler zamânında sağlam ve genç kızları da izdivâc bahanesiyle erkek doktorlara muâyene ettirmek mecbûriyeti ihdâs olundu. Hukûk-i Âile Karârname'si'nin ilgâsıyla bu nâmeşrû' mecbûriyetin ref'i tabîi ise de hasta kadınlara bakmak için kadın doktorlar yetiştirmek icâb ederken maârif nezâreti kızları lüzumsuz mekteplere kabul ettiği hâlde tıp mektebinin kapısını onlara kapamak garâbetini gösterdi!

Diğerk bir fıkrasında diyor ki:

“Husûsiyle bütçe mes’eleşi nazar-ı dikkate alındığı takdirde bu Dârü’l-Fünûn’un bir an evvel lağvıyla iki Dârü’l-Fünûn’u birleştirmek son derecede elzemdir.”

Bütçenin boşluğu hakikaten tasarrufât icrâsını îcâb etmektedir. Fakat bu tasarrufât nerelerde icrâ edilmeli? Evvelen burası ta’yîn olunmalıdır. Bir kere adam kayırmak ve adam için iş bulmak fikriyle ihdâs edilmiş olan me’mûriyetleri lağv edelim, usûl-i kırtâsiyeyi kaldırarak birçok nakl ü kayd-ı evrâk me’mûrlarının yerine birer tane iş ve icrâ me’mûru koyalım, gösterişten başka bir şey olmayan müsteşarlık ve muâvinlikleri ilgâ edelim, bin kuruşa görülecek işleri beş bin kuruşa gördürmek semâhatinden vaz geçelim. Biraz da hayât-ı ictimâiyye ve husûsiyemizi debdebe ve dârâtan, âlâyiş ve alafrangalıktan, isrâf ve sefahatten uzaklaştırarak kendimizi sadeleştirelim ve bu sûretle tasarruf edilecek paralarla evvelen mekâtib ü medârisimizi tevsî’ ve ıslâh ederek erkeklerimizi cehâletten kurtaralım ve hele ahâlînin rehber ve mürşidi olduklarını iddiâ eden ve nefsü’l-emrde öyle olmaları lâzım gelen acemi ve vukûfsuz muharrirleri, muhit ve milletin îcâbât ve ihtiyâcâtını anlayıp da ona göre makâle yazacak bir hâle getirelim, ondan sonra elimizde fazla paramız kalırsa ve ihtiyâç da hissederse o zamân kızların Dârü’l-Fünûnda tahsîl-i âlî görmelerini düşünürüz!

[100] diğeri bir fıkrasında diyor ki:

“Komisyonda yalnız Naîm Beyefendi’nin ictihâdları muhteremdir fakat bugün asrileşmekten başka bir sûretle mevcûdiyetini idâme edemeyecek olan bir irfân müessesesinin de bir zâtın an’anevî ve kurûn-i vüstâî zihniyetine fedâ edilemeyeceği tabîdîr. El’an eski zihniyetle yaşayanlarımızın biraz da başımıza gelen felâketlerden ibret-bîn olmalarını tavsiye ederiz. Bugünkü zihniyetle Avrupa akvâmı arasında yaşamamız gayri kâbildir.”

Asrileşmek için nâmahrem hanımlarla beyleri bir arada bulundurmak ve bu sûretle ricâl ve inâsın ahlâkını tesmîm ve ifsâd etmek lâzım geliyorsa bu nev’ asrileşmekten yüz çevirmesi, umûm-i beşeriyetin menfaati icâbâtındandır! Muharrir bey, asrileşmeyi pek yanlış anlıyor. Asrileşmek, sâha-i sefâhat ve rezâlette değil sâha-i fezâil ve maâliyyede terakkiyâta doğru yürümektir. Muharrir beyin an’anevî ve kurûn-ı vüstâî zihniyet dediği, hissiyât-ı dîniyyedir! Naîm Bey’in taasub-i câhilâne ashâbından değil; salâbet-i âlimâne erbabından olduğu herkesçe ma’lûm olduğundan öyle bir zâta atıf ve isnâd edilen an’anevî ve kurûn-i vüstâî zihniyet başka bir ma’nâ ve maksada haml olunamaz. Hissiyât-ı dîniyyeyi an’anevî ve kurûn-i vüstâî bir zihniyet-i sahîfe addeden asrîcilerin, hanımlarla erkeklerin Dârü’l-Fünûnda

birleşmelerini ve binâenaleyh ahlâksızlığı memnûniyetle telakkî etmeleri, zebûnu oldukları zihniyet-i safdilânenin bir netîce-i tabîyyesidir. Fakat irfân ve iktidârını âtîdeki sözlerle –ister istemez- tasdîk ve i'tirâf ettiği Naîm Bey, asrileşmek için neler yapmak lâzım geldiğini bilmek husûsunda muharrir-i muhteremden geri kalmayacağı gibi fazla olarak bu mes'elenin asrileşmekle bir âlâka-i ciddiye ve sahîhası bulunmadığını da bildiği için onun zihniyeti muharrir-i mûmâileyhin zihniyetinden daha cedîd ve daha asrîdir. Ma'rûz kaldığımız felâketleri kadınlarla erkeklerin Dârü'l-Fünûnda [101] birleşmesi gibi göz boyayıcı esbaba atfetmek kadar gülünç bir şey olamaz. Felâketlerimizin esbâbını ararsak her husûstaki ahlâksızlığımızı buluruz! Bey birâderimiz bir taraftan felâketlerimizden şikâyet ederken; diğer taraftan o felâketlerin esâs-ı müvellidi olan ahlâksızlığın tamâmına tarafdâr bulunur. Bu günkü zihniyetle Avrupa akvâmı arasında yaşamamızın gayr-i kâbil olduğunu söylemek; büyültmek istenilen Avrupa istenilen Avrupa akvâmını küçültmekten başka bir şey değildir. Çünkü onlar bizden âlâyîş ve nümâyîş değil, ilim ve irfân, sa'y ve amel, ahlâk ve istikâmet, ceddîyet ve kâbiliyyet istiyorlar ki bunları da kadınlarımızda değil, evvelâ erkeklerimizde arıyorlar!

Son fıkrasında diyor ki:

“Azîm bir ekseriyetin mütemâyil bulunduğu ve şer'an hiçbir mahzûru olmayan nâfi' bir teşebbüsün icrasına mâni' teşkil etmemek için Naîm Beyefendi'nin fedâkârâne bir harekette bulunacaklarını da müsellim olan fazîletlerinden ve hakperestliklerinden ümîd ederiz.”

Acaba ekseriyet dediği kimlerdir? Eğer komisyondaki birkaç kimseden ibâre ise bunların teşkîl edeceği ekseriyetin ne ehemmiyeti olabilir? Çünkü milleti temsîl edecek kemiyet ve keyfiyeti hâiz değillerdir ve eğer millet ise onun re'yine mürâcaat edilmemiştir, şâyet edilirse muvâfık bir re'y bile vermezler, nasıl ki milletin adem-i rızâsı bu cür'et-i câhilâneyi ric'at-i müstağfirâneye kalbetmiştir. Mes'elenin şer'an mahzûru olmadığını söylemek kadar cür'et-i câhilâne olamaz. Eğer bu terkîb evvelce söylenmemiş olsaydı ilk defa olarak muharrir-i muhterem hakkınca îcâd ve isti'mâl ederdim. Buna sarhoş fetvâsı demekten başka ne nâm verilebilir? Fesûbhânallah muharremât-ı şer'iyeden olan bir mes'eleyi şer'an mahzûrsuz göstermek irtikâb olunur. Cür'et-i câhilâneden midir? Millet-i İslâmiyye isti'fâ-i fedakârlığına da'vet olunan Naîm Bey'i ve o iktidâr ve zihniyetteki sâir zevâtı maârif

nezâretinde görmek istiyor.[102] Çünkü ancak o sâyede dîndâr ve ahlâklî bir nesl-i maârif yetiştirilebilir.

Resmen olduğu gibi fikren de ister ric'at olunsun ister olunmasın bu mes'eleden mütevellit sevâb veya günâh esâsı vaz' eden Mahmûd Es'ad Efendi merhûmun defter-i a'mâline kaydolunacaktır. Çünkü esâsı vaz' olunmuş bulunan iyi veyâ fenâ bir işin sonradan defter-i a'mâline kaydolunacağı ehâdis-i şerîfeden anlaşılmaktadır.

Kadınlar Mes'elesi ve Medrese Saltanatı²⁴¹

[113] Şeyhülslâm Sabrî Efendi Hazretleri bir gazete muhârririne beyânâtta bulunduğu sırada diyorlar ki:

“Görülüyor ki nisvân-ı İslâm mes'elesini icâb-ı şer'îyye ve milletin hâkimîyyetini hâiz olan ekseriyet-i uzmâsının arzusuna tevfiken kat'î bir sûrette halletmek hükûmetin dâimâ hakkıdır. “Medrese saltanatını çekemeyiz.” diyerek millet-i İslâmiyye hesâbına müddeâ dermeyân edenlere “Sizler kaç kişisiniz ve nerelisiniz?” suâlini îrâd ettikten sonra “Medrese dîn ile memzûc olan ilim mahallidir ve mekteb ile farkı şâyed var ise bu cihetten olacaktır. Sizler dîni ihmâl etmeyen ilim saltanatını mı çekemiyorsunuz?” demek lâzım gelir.”

Bu yazılar serlevhada berâber olarak 9 Nisan târîhli Söz gazetesinin baş makâlesinden alınmıştır. Mezkûr gazetenin sermuharriri Âsaf Muammer Bey, beyânât-ı meşîhatpenâhîyi Vakıf gazetesinden ber vech-i bâlâ nakl ve iktibâs ettikten sonra birkaç cihetten tenkîdâtta bulunuyor. Ezcümle diyor ki “İlk meclis-i meb'ûsânda müdâfaât-i hürriyetperverânesiyle kendisini liberal tanıtan ve bundan dolayı takdîr ve hürmetimizi kazanan bir zâtın lisânından “milletin hâkimîyyetini hâiz olan ekseriyet-i uzmâsının arzusuna tevfiken kadınlar mes'elesine bir şekl-i kat'î verileceğini” doğrusu işitmek istemezdim. Çünkü “mantık-i tekâmül” ekseriyet-i câhilânenin arzu-yi pesmândesine değil, kitle-i [114] münevverânın âmâl-i i'tilâ-cûyânesine tâbî'dir. Eğer ekseriyet-i câhilenin arzûsuna tevfi-k-i hareket edilseydi, beşeriyet henüz devr-i vahşet ve cehâletten uzaklaşmış olamazdı.”

Âsaf Muammer Bey beyânât-ı meşîhatpenâhîyi tenkîd edeyim derken kendi yazıları aleyhine vâsi' bir tenkîd kapısı açmıştır. Her ferd mukaddesât ve fezâil-i beşerîyyeyi ihlâl

²⁴¹ Ahmed Şîrânî, “Kadınlar Mes'elesi Ve Medrese Saltanatı”, *İ'tisâm*, 17 Nisan 1335, sy. 21, s. 113-116.

etmeyen her husûsta hürriyetperver ve liberaldir. Bunları muhal olan “liberal”lığın bir meziyyet ve fazîlet olduğunu kimse isbât edemez ki aksine hareket tenzîl-i kadr ü kıymeti mûcib olsun. Beyânâtta ekseriyetten maksad, ekseriyet-i mütediyyine ve müteşerriadır. Tesettür-i nisvân mes’elesinin bir mes’ele-yi şer’iyye olması ve ekseriyetteki arzunun sırf bu endîşeden mütevellid bulunması ve hele beyânâtın mebdinde “îcâb-ı şer’î”nin tasrîh buyrulması gibi karâin-i kat’iyye, maksadı lüzûmundan ziyâde ta’yîn ve tavzîh etmektedir. Âsaf Muammer Bey’in tenkîdâtına esâs olmak üzere ayırdığı ilk fıkrada “îcâb-ı şer’î” kelimelerini bi’l-iltizâm bırakmış ve bu sûretle şer’-i şerifi dâire-i istihfâfi hâricine çıkarmak istemişse de ekseriyetin ta’yîn-i hüviyeti o kelimelerden anlaşılan ma’nâyı ifâde etmektedir. Binâenaleyh şerâre-i istihfâf yine ona sıçramıştır. Nâbecâ yerlerde sâhib-i cesâret olduğunu mükerreren tasrîh eden muharrir-i mumâileyh, tam cesâret yerinde cesâretsizlik göstermiştir. Şimdi Âsaf Muammer Bey’den sorarız: Bu ekseriyet-i mütediyyine ve müteşerrianın hepsi câhil midir? Mütediyyin ve müteşerrialar meyânında fikren ve ilmen Âsaf Muammer Bey’le kıyâs kabûl etmeyecek dercede mümtâz-ı efrâd bulunduğunu kendisi de inkâr edemez zannındayım. Evet îcâbât-ı şer’iyyeye tevfiken bütün müslümânlar tesettür-i nisvân tarafdâridir, beşeriyyet-i mütemeddeninin hemen hemen nısfını teşkîl eden bütün müslümânlar câhil de yalnız Âsaf Muammer Bey’le emsâli mi münevver? Ne büyük bir tecâvüz!

Âsaf Muammer Bey “Sizler kaç kişiniz ve nerelisiniz?” suâllerini gayri mantîkî ve hatta mütecâvizâne addettikten sonra kendisi de berâber olduğu hâlde bütün mekâtib me’zûnlarının “medrese saltanatı” aleyhinde bulunduklarını kemâl-i kat’iyyetle haber veriyor! ve bunları istihfâf ve tezyîf, politika nokta-i nazarından müthiş bir hata olmaz mı, diyor.

[115] Âsaf Muammer Bey’in bu sözleri de kendisini müşkil bir mevkîe düşürüyor. “Kaç kişiniz?” suâlinde hakîkaten bir istihfâf vardır fakat bu istihfâfın doğrudan doğruya aded ve miktâra âid olduğu meydândadır ve “Medrese saltanatını çekemeyiz.” diyenler pek azdır demektir. Bunların ma’adâsını teşkîl eden ekseriyet-i millet, medrese saltanatına tarafdâridir. Bu suâl ve bu îzâhâttan anlaşılıyor ki medrese saltanatı demek, yalnız sarıklı saltanatı demek olmayıp “bilumûm mütediyyinler saltanatı” demektir. Şimdi yine Âsaf Muammer Bey’den sorarız: Siz diyânet saltanatının mı aleyhindediniz? ve bu sözleriniz “Şeyhülislâm Efendi Hazretlerinden çok diyemezsek de herhâlde kendileri kadar dîn ile memzûc ilim saltanatına

tarafdâriz.” sözünüzü ciddiyete hamletmeye müsâid midir? ...²⁴² Mekâtib me’zûnlarının hepsi sizin gibi medrese, yani diyânet saltanatı aleyhinde değillerdir. Ekserîsi diğer müslümânlarla berâber diyânet saltanatına tarafdârdır. Aleyhdâr bulunanlar hakikaten istiğrâb ve istihfâf olunacak kadar azdır. Çünkü bu devletin binâsı diyânetle kurulmuş ve ekseriyet i’tibârıyla şimdiye kadar diyânete sâdık kalmıştır. Şu hâlde “Siz kaç kişisiniz ve nerelisiniz?” sualleri pek mantîkî ve pek yerindedir. Bu suallerden anlaşılan tecâvüz ile bütün mütedeyyinlere revâ görülen tecâvüz arasındaki nisbet, mevzû’-i bahsimiz olan ekalliyetle ekseriyet arasındaki nisbetle mütenâsibdir. Aleyhdârlık yalnız sarıklı saltanata âid ise beyânât-ı meşihatpenâhîde böyle bir tahsîs bu kadar olamaz, olsa bile aleyhdârlığınız yine büyük bir tecâvüz ve politika nokta-i nazarından pek müthiş bir hatâdır. Sâikanız ister fırkacılık rekâbeti, ister “ilmiyye” adâveti olsun, medrese saltanatına aleyhdâr bulunduğunuzu izhâr ve ifşâ etmeniz menfaatine çalıştığınız Selâmet Fırkası aleyhine bir cereyân husûle getireceği cihetle fırkacılık nâmına affolunmaz bir hatâ-yı siyâsî ve idârîdir! Çünkü firkanız da “ilmiyye” ile ister istemez teşrîk-i mesâî etmek mecbûriyetindedir. Binâenaleyh nefretlerini celb etmemek lâzım gelirdi.

Âsaf Muammer Bey âlâm-ı dünyeviyyenin teskînine medâr olduğu için dîn bizce de [116] mukaddestir diyor. Dînin şarhoşluk gibi teskîn-i âlâma hizmetinden dolayı mukaddes addedilmesi, dînin mâhiyet-i semâviyyesi hakkında bir hüsn-i şehâdet olmasa gerektir. Hele “Bu güne kadar diyânet nâmına vehmiyâtla korkutulduk, ekâzib ü ebâtıl ile aldatıldık.” sözü iyi bir ma’nâyâ delâlet etmemektedir. ...²⁴³ Kendisi ta’yîn-i maksat edinceye kadar biz vehmiyâttan mücâzât-ı uhreviyyeyi, ekâzib ü ibtilâdan da mükâfât-ı uhreviyyeyi anlayacağız! Makâlenin nihâyetinde gençlere tevcîh edilen hitâblarla Hüseyin Câhid Bey’le mükerrer yaptığı gibi şübbân-ı İslâmiyye’yi iğfâl ve izlâl etmek isteniliyorsa da bu iğvâât ne geçleri yoldan çıkarabilir ne de dîndâr görünmekle te’lif olunabilir. Âsaf Muammer Bey, lehine olan bir sözünü aleyhine olan birkaç sözünü tekzîb etmek garâbetini göstermiş oluyor, hayret!

Medrese Saltanatı²⁴⁴

[145] Mes’elenin ehemmiyeti, bizi tekrâr ondan bahsetmeye sevk etti. Evvelki makâlemizde “medrese saltanatı”nın yalnız “ilmiyye saltanatı” değil, “bilumûm mütedeyyinler saltanatı” demek olduğunu azr ve îzâh etmiştik. Bu def’a ta’bîr-i diğerle

²⁴² Bu kısımda yaklaşık iki satırlık sansür uygulandığı görülmüştür.

²⁴³ Bu kısımda yaklaşık bir satırlık sansür uygulandığı görülmüştür.

²⁴⁴ Ahmed Şîrânî, “Medrese Saltanatı”, *İ’tisâm*, 1 Mayıs 1335, sy. 23, s. 145-148.

“muhâfazakârlar saltanatı” demek olduğunu söylemeye ve mes’eleyi bu cihetten tedkik ve ta’âmike lüzûm görüyorum. “Hükümdârlar saltanatı” yerine “ahâlî saltanatı”nı ikâme eden meşrûtiyet-i idâre, beynelâhâlî hakk-ı saltanatı benimsemek hissini tevliid etmiş ve bu hakkın kifâyet-i icrâ ve isti’mâli husûsunda muhtelif fikir ve kanâatte bulunanları ayrı ayrı fırkalar teşkiline sevk eylemiştir. Bu husûsta fikir ve kanâatleri en ziyâde tesâdüm edenler, muhâfazakârlar ile liberallerdir. Muhâfazakârlar ta’lîmât ve telkînât-ı dîniyye dâiresinde icrâyı saltanata tarafdâr olanlar, liberaller ise bu tarz-ı hareketin terakkiyâta mâni’ olacağı zannında bulunanlardır. Elyevm meşrûtiyetle idâre olunan her memlekette muhâfazakâr ve liberaller vardır. Hatta terakkiyâtın derece-i nihâiyyesine varan İngiltere Devlet-i muazzaması daha düne kadar muhâfazakârların idâresinde idi. Hürriyet-i mutlakanın hükümrân olduğu Fransa’da bile muhâfazakârlar bulunduğu görülmektedir. Her millette muhafazakârlık “kadîm” liberallik “muhtes”dir. Liberallik, milel-i nasrâniyyede bir ihtiyâc neticesi olarak zuhûr etmiştir. [146] Çünkü papalar ile papazlar, ahâlîyi kendi menfaât ve nüfuzlarına hâdim ve tâbi’ bulundurmak için diyânet-i İseviyye’yi tahdîd ede ede hakikaten terakkiyâta mâni’ olacak bir hâle getirmişlerdi. Bunu hazmedemeyen Voltaire ve emsâli mütefekkirler diyânet nâmına “reform” yapmak yani tecdîd göstermek mecbûriyetinde kalmışlardı. Fakat bunlar Hazret-i İsâ’nın dîni aleyhinde değil, papalar ve papazlar dîni aleyhinde idiler. Onların ıslahât-ı dîniyyeye masrûf mesâîlerine rağmen ahâlî –ekseriyet i’tibârıyla- yine muhâfazakâr kalmış ve bu hâl, garb milletlerinin terakkiyâtına mâni’ olmamıştır. Müslümân milletlere gelince, onlarda liberallik bir ihtiyâc neticesi değil, taklîdcilik ibtilâsı olduğunda şüphe etmemelidir! Çünkü İslâmiyet, ne terakkiyât-ı nâfiaya mâni ne de bir kimsenin nüfuz-i menfâat-cüyânesine tâbi bulunmadığı cihetle dîn hâricinde terakkiyâta hâdim liberaller zuhûruna ihtiyâc-ı ciddi ve hakikkî yoktur ve hatta ma’nâsızdır. Çünkü liberallikten maksad, terakki tarafdârlığı demekse bütün müslümânlar umûr-i nâfiada terakkiyâta tarafdâr ve kuvve-i te’yîdiyyeleri de ta’lîmât-ı dîniyyedir ve eğer hürriyetperverlik demekse, yalnız müslümânlar değil, dünyâda hiçbir kimse bulunmaz ki tab’an ve aklen hürriyete âşık ve meftûn olmasın. İnsânları bırak, hayvanât ve hatta ecsâm dahî mâil ü meftûn-i hürriyettir. Bazı ecsâmdaki inbisât ve ittisâ’ hâssaları, ma’sûka-i hürriyeti derâğûş etmek için uzatılmış visâl pazılarıdır denirse zarîf bir teşbîh yapılmış olunur zannındayım.

Bu tedkikâttan anlaşılıyor ki memleketimizde liberalliği muhafazakârlığa zıt ve mukâbil tutmak doğru değildir. Yalnız kuyûdât-ı dîniyyeden dahî âzâde bulunmak ma’nâsınca

hürriyetperverlik kasdolunursa o zamân yekdiğerine zıt ma'nâları bulunur. Bu takdîrde muhafazakârlık dîndârlık ve liberallik dinsizlik demek olur. Hem İslâmiyet'in hükümrân olduğu milletlerde muhafazakârlık aleyhinde bulunmak, bir taraftan terakkiyât-ı nâfia ve meşrûaya diğér taraftan da meşrûtiyet-i idâreye aleyhdârlığı müstelzemdir. Filhakîka “Medrese saltanatı çekemeyiz.” diyenler, idâre-i meşrûtanın medrese hissiyle mütehassis [147] bulunan muhafazakârlara dahî hakk-ı saltanat bahşettiğini nazar-ı dikkate alarak böyle semâhâtkâr usûl-i idâreyi istemeyiz derlerse istiğrâb olunmamalıdır. Onlar her ne derlerse desinler, biz o kanâatteyiz ki millet-i İslâmiyye'ye ve hatta her millete nâfi' olan saltanatı “muhafazakârlar saltanatı”dır. Çünkü beşeriyyet onların saltanatı sâyesinde sefâhat ve sefaletten kurtulur ve o sûretle dâimî ve müfid terakkiyâta mazhar olur. Dînsiz terakkiyâtın sonu sukût, izmihlâl, inkırâzdır. Bunun en yakîn misâli kendi devletimizdir. Devlet-i Osmâniyye'nin bir muhafazakârlık saltanatı zamânındaki kuvvet ve azametine bir de medrese saltanatına muâriz olanların zamân-ı idârelerinden başlayan devre-i husûf ve kûsûfuna mütefekkirâne ve munsifâne olarak bakılırsa hangi saltanatın daha nâfi' olduğu görülür. Bunu ayne'l-yakîn gören ve ilme'l-yakîn bilen bir millet, hiçbir vechle muhafazakârlıktan ayrılamaz. Nasıl ki bugün bütün müslümânlar, muhafazakârlıkta ber devâmdır. Çünkü muhafazakârlık İslâmiyet ve İslâmiyet terakkî ve tekemmül demektir.

Bilumûm hükûmât-ı İslâmiyye ile berâber hükûmet-i Osmâniyye'yi de medrese saltanatı, yani muhafazakârlık doğurmuş ve büyötmüştür. Yalnız şimdiden sağlam esâslar vaz'edilmezse ensâl-i âtiyyede muhafazakârlık hissinin ve binâenaleyh devletin tamâmen zevâlinden korkulur. Buna çâresâz olmak üzre Kânûn-i Esâsî'nin ve usûl-i meşrûtiyetin müsaadesinden bi'l-istifâde muntazam bir muhafazakâr fırkası teşkîl etmeli ve bu sûretle ensâl-i âtiyyeyi dinsizlik ve ahlâksızlık âfetinden, devlet ve milleti de inkırâz ve izmihlâl tehlikesinden kurtarmalıdır. Efkâr-ı milletin muhafazakârlığa müsâit ve mütemâyil bulunduğı bir sırada öyle rehâkâr bir kuvve-i kânûniyye ve İslâmiyye vücûda getirilmezse beş on sene sonra efkârın müsâadesizliği karşısında kalırız. Çünkü liberaller –azlıklarına rağmen- efkârda kendi lehlerine tebeddül husûle getirmeye çalışıyorlar ve muvaffak da oluyorlar. İ'dâd-i sahîha-i milletin kısırları demek olan liberaller kadâr eser-i hissiyât gösteremez de intihâbâtta hakk-ı saltanatı kaptırırsak ta'mîr edilmez ve binâenaleyh affolunmaz bir hata eylemiş oluruz.

Dârü'l-Fünûn Talebesiyle Bir Musâhebe-yi Kalemîyye I²⁴⁵

[161] Münevver gençlerimiz!

Dârü'l-Fünûn dershânelerinde talebe ile tâlibâtın birleştirilmesi teşebbüsâtı aleyhine olarak gerek zât-ı meşihâtpenâhînin beyânâtından ve gerek makâlât-ı âcizânımdan müteessir olduğunuz, geçen hafta derc ettiğimiz mukâbelenâmenizden anlaşıldı. O yazılarımla teessürâtınıza sebebiyet verdiğimden dolayı müteessir isem de kitle-i münevverenizle musâhebe-i kalemîyyede bulunmak vesilesine nâil olduğumdan dolayı da memnûn ve mesrûrum. Mufasssal mukâbelenâmenizizin hâiz-i ehemmiyet fıkralarını sâha-i musâhabeye koymazdan mukaddem ve afvınıza mağrûren şurasını arz edeyim ki “Dârü'l-Fünûn talebesi” ünvân-ı muhteşemesini taşıyan bir kitle-i münevvereden daha yüksek fikirler, daha ilmî ve mantikî mütalâalar, daha muntazam ve daha mazbût ifadeler bekliyordum. Fakat mukâbelenâmenizi okuyunca inkisâr-ı hayâle uğradım ve memleketin ilim ve irfân nâmına medrese tahsîlâtından ne derece müteessir isem Dârü'l-Fünûn tahsîlâtından da o derece nûmîd oldum. İnşâallah her iki müessesenin de ileride îcâbât-ı asrıyye ile mütenâsib birer dârü'l-irfân haline gelmeleri ümîd ve temennisiyle fikra-i musâhabelerine başlayalım:

1.Fıkra:

“Tabîi bundan (beyânnâmeden) maksadı (Dârü'l-Fünûn talebesinin maksadı) makâm-ı meşihate ve umum-i ilmiyye müntesibînine bir ders-i ilim veyâ edeb vermeye kalkışmak gibi küstahane bir düşünce değil.”

[162] Münever gençlerimiz; maksadınız her ne olursa olsun öyle bir beyânnâme neşri –fikrimce- lüzumsuzdu. Çünkü biz neşriyatımızda Dârü'l-Fünûn talebesine, vukû'a gelmiş bir sû-i hâl ve hareket isnâd edilmemişti. Biz diyoruz ki: Talebe ile tâlibât birleşirse ahkâm ve ahlâk-ı İslâmiyye'ye mugâyir hâdiseler vukû'a gelir. Erkeklerle kadınların –husûsiyle gençlerin- yekdiğerlerine olan temâyül ve tecâzüplerinin tabîlîğini nazar-ı insâfa alırsanız kaleminizin sizinle ve fakat kalbinizin bizimle berâber olduğunu görürsünüz. Vesile-i münâkaşa olan mes'ele kızların tahsîl görüp görmemeleri değildir. Eğer mes'ele bu şekilde olsaydı, müdafaa-i ilim ve ma'rifet nâmına sizin de söz söylemeniz fuzûlî addedilmezdi. Hâlbuki mes'ele talebe ve tâlibâtın bir arada ders okuması noktasına münhasır olduğundan

²⁴⁵ Ahmed Şîrânî, “Dârü'l-Fünûn Talebesiyle Bir Musâhebe-yi Kalemîyye I”, *İ'tisâm*, 8 Mayıs 1335, sy. 24, s. 161-164.

tevhîde taraftar ve hattâ hâhişger bulunduğunuzu gösterecek yazılar yazmanız ve hattâ tâlibâtın da'va vekâletini deruhte etmiş gibi görünmeniz, sizi tehammüd mevkiinde bırakacağını düşünerek tamamen seyirci kalmanız lâzım gelirken beyânnâme neşrine kalkışmanızı ve bunu her vechle aleyhinize hüccet olacak sözlerle doldurmanızı hüsn-i telakkî edemedim.

246

...

[163] Şu hâlde başka fıkraya geçelim:

2. Fıkra:

“Kanâatimizce en büyüklerimizden en küçüklerimize varıncaya kadar halka, âmmeye söz söyleyenlerin umûmiyetle tahtta olunacak bir cihazları var. Ekseriya görmeden yazıyor ve bilmeden fikir beyân ediyorlar.”

Bizim vesâit-i ilim ü idrâkimiz, yalnız müşâhedeye münhasır değildir. Göz ile görünmeyen ve fakat kâbil-i ilm olan mevcûdâtı başka vesâitle biliriz. Allah'ı da görmediğimiz hâlde mevcûdiyetini bildik ve biliriz. Auguste Comte gibi “Görmediğim için Allah'a inanmam.” demedik ve diyemiyoruz. Beyânnamenizde bir müddeânıza Acemistân ve merkez-i Türkistânı, Hindistân ve garb-ı şimâlî Türkistân'ı, misâl ve delil gösteriyorsunuz. Gitmediğiniz ve binâenaleyh görmediğiniz memleketlerin mevcûdiyeti ve oralardaki müslümânların ahvâl-i ictimâiyyelerini ne sûretle bildiniz ve biliyorsunuz? Bizim Dârü'l-Fünûn hakkındaki ma'lûmâtımız herhâlde sizin o ekâlîm-i baîdeye âid ma'lûmâtınız kadar indî ve gâibâne değildir. Bir misâl de ben size getireyim. “Ateşle barutun temasından iştiâl husûle gelir.” denirse ihtimâl gözünüzün önünde böyle bir hâdisе zuhur etmemişse inanmayacaksınız fakat bu husûsta siz yalnız kalırsınız. Talebe ile tâlibâtın temâsı da tıpkı ateşle barut gibidir. Onların temasından iştiâl vukûa geleceği nasıl muhakkaksa bunların ictimâından hilâf-ı şer' ve ahlâk hâdiseler zuhûr edeceği de öylece kat'î ve mahsûstur. Bunu inkâr etmek kavânin-i tabîyyenin te'sîrâtını inkâr etmek demektir ki buna biz râzı olsak bile kavânin-i mezkûreye bizden ziyâde ehemmiyet verenler râzı olmamalıdır.

3.Fıkra:

²⁴⁶ Bu kısımda yarım sayfalık bir boşluk bulunmakla birlikte bir sonraki sayıda, 1. fıkra ile ilgili kısmın sehven basılmamış ve yerinin boş kalmış olduğuna dâir bir açıklama yapılmıştır.

“Biz şurasını tamâmen teslîm ediyoruz ki bu mes’elede gerek Dârü’l-Fünûn son müdür-i umûmîsi Naîm Beyefendi’nin fiili ve gerek İ’tisâm risâle-i dîniyyesi muharrirlerinden Ahmed Şîrânî Efendi’nin kavli [164] ictihâdları sırf şahsî îmân ve kanâtleri muhassılasıdır. Bu i’tibârla kendilerinin sıdk-i hulûsunu en evvel bizim tasdîk ve kabul etmemiz lâzım gelir.”

Sözlerimizin sıdk ve hulûsa mukârin ictihâd ve kanât neticesi olduğunu i’tirâf etmeniz mûcib-i memnûniyet ve teşekkürdür. Biz de i’tirâf ederiz ki sizin sözleriniz de saf ve samîmîdir. Fakat sâfiyet ve samimiyet hak ve hakîkate vusûl ve isâbet demek değildir. Hak ve hakikat-i alîmâne ve munsıfâne mübâhase neticesinde tezâhür eder. Hissiyâta tâbî’, cereyâna mağlûb, taklîdciliğe zebûn olmayarak mes’eleyi münâkaşa edelim. Dârü’l-Fünûn dershânelerinde talebe ile tâlibâtın birlikte ders almalarının ilim ve irfâna, millet ve devlete, ahlak ve ictimâiyyete, siyâsiyât ve iktisâdiyâta nâfi’ olduğu anlaşılırsa ben de size iltihâk edeceğim. Fakat kanât-i kat’iyyem var ki talebe ile tâlibâtı birlikte bulunduran bazı Frenklerin dârü’l-fünûnlarından başka bir delil gösteremeyeceksiniz, demek ki netîce yine taklîdciliğe varıyor ki her ceddî adam gibi ben de kat’iyyen bunun aleyhindeyim. Aklımızın erdiği mes’elelerde başkalarını taklîd etmeyi millî ve şahsî izzet-i nefsimize hazmettiremiyorum. Bizim medrese lisânında “hümû’r-ricâl nahnû’r-ricâl” sözü vardır. Yani onlar insan ise biz de insanız; onlar düşünüyor, yapıyorsa biz de düşünelim, yapalım. Irkımız başka olduğu gibi dînimiz de başkadır. Erken Frenk olmaya nasıl râzı değilsek ve mevcudiyet-i ırkıyyemizi muhafazaya nasıl çalışıyorsak ...²⁴⁷ âdeten, dînen de Frenkleşmeye râzı olmayalım ve ırkımız gibi dînimizin ahkâmını muhafazaya da o kadar çalışalım. Çünkü ırk ayrılığı ne derece tabîî ise dîn ayrılığı da o derece tabîîdir. Birine ihtimâm ettiğimiz bir sırada diğerini niçin ihmâl edelim? Tekrâr olarak söyleyeyim ki gençlerimizin en necîb hissi taklîdciliği, millî ve şahsî izzet-i nefsimize menâfî görmek olmalıdır. Çünkü çalışmak ihtiyâcını ancak o sâyede duyar ve ancak o sâyede varlığımızı gösterebiliriz. Hulâsa: Taklîdcilik kimsenin beğenmediği mirasyedicilikten ibârettir, elhazer.

Fıkra Musâhabeleri²⁴⁸

[177] Birinci fıkraya âid musâhabeden mâ’bad²⁴⁹

²⁴⁷ Bu kısımda bir kelimelik sansür uygulanmıştır.

²⁴⁸ Ahmed Şîrânî, “Fıkra Musâhabeleri”, *İ’tisâm*, 15 Mayıs 1335, sy. 25, s. 177-181.

²⁴⁹ [Ahmed Şîrânî:] Bu mâbad geçen hafta sehven derc edilmeyerek yeri boş kalmıştır.

Bize bir ders-i ilim veya edeb vermek küstahlığını evvelen hâtıra getirdikten, sâniyen gazete sûtûnlarına geçirdikten sonra sözü nihâyetine bir “değil” ilâve etmek, bu gibi yerlerde evvelce söylenilmiş bir sözü “Geri aldım.” demeğe benzer ki: -ona bir ağızdan dahi çıkmakta olmasına rağmen- ma’nâsız ve sabîfirîbâne bir lakırdıdır! Bundan başka bazı müsbet sözler olur ki menfî sûrete söylenir, bu bir takım noktalara müstenid tarîk-i ifâdedendir. Binâenaleyh müsbeti sûtî-i edeb olan herhangi bir sözün menfisi de sûtî-i edebdir. Şu hâlde kendisini ders-i edeb ve ilim verecek mevkide gören bir kitle-i münevvere evvel emirde kendisi kavâid-i edebe daha ziyâde riâyetkâr bulunmalı idi. Gençlerimiz hakîkten bize ders-i ilim ve edeb verecek evsâfî hâiz olsalardı, biz kemâl-i ihtirâm ve iştiyâkla o dersleri alırdık. Hâlbuki bizden evvel gençlerimiz –hem de münevver gençlerimiz- o dersleri çok zamân almak ihtiyâcında bulunuyor. Şu halde “Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede/ Nerde kaldı gayrıya himmet ede” diyerek diğer fıkraların musâhabelerine geçelim:

[178] İkinci Fıkra²⁵⁰

“Mevzû’-i bahs gençlerin yüz­süz ve ahlaksız olmadıklarına ve olmayacaklarına yegâne hüccet mekâtib-i âliyye birliğinde medreseli arkadaşlarımızın pek büyük bir samîmiyet ve şükrânla karşılanması ve şimdiye kadar da talebe ile tâlibâtın arasında tarafeynin yüzlerini kızartacak en ufak bir hâdis­e vukû’ bulmamış olmasıdır.”

Biz neşriyatımızda gençlere dînsizlik atf ü isnâd etmedik ve etmek taraf­dârı da değiliz. Biz dîndârları azaltmak değil, çoğaltmak istiyoruz. Binâenaleyh kendi akvâl veyâ ef’âliyle dînsizliğini i’lân ve izhâr etmedikçe kimsenin dînsizliğine hüküm veremeyiz. Çünkü ta’lîmât-ı şer’iyye buna mâni’dir. Hem gençleri, yalnız gençleri değil, her ferd-i âkili dînsizliğe sevk edecek bir sebep-i ma’kûl göremiyorum. Dünyâda maddî ve ma’nevî her ne varsa hepsi insânları dînsizliğe değil, dîndârlığa sâiktir. Husûsiyle ulûm ve funûn gibi mürşid-i kâmillere intisâb-ı sahîhi bulunanların dînsiz olmalarını hayretle karşılarım. Âkil olur mu ki: Her hâdiseye bir menşe’-i hakîkî arayan felsefe ile iştigâl etsin de en büyük bir hâdis­e-i hayret-efzâ olan kâinât-ı mahsûsa ve gayr-i mahsûsanın menşe’i ve mebd­e’-i hakîkîsini bilmesin. Âkil olur mu ki: Kâinat ve ecrâm-ı ulviyye-i semâviyyenin teşekkülât ve ahvâl-i hârikülâdesine mir’at-i ibretnümâ olan ilm-i hey’etle alâkadâr bulunsun da zî-şuûr ve kudret bir mûc­idin varlığını anlamasın. Âkil olur mu ki: Zevî’l-hayâtın hâl-i tabîîsinden

²⁵⁰ [Ahmed Şîrânî:] Bu fıkra ikinci olmak îcâb ederken geçen hafta sehven diğer fıkraya geçilmiştir.

çıkarılmadıkça bir makine gibi işleyen esrârengiz echâze-i hayâtıyyesini inzâr-ı ittılâ'a vaz' eden "ilmü'l-hayvanât"dan hissedâr olsun da bir sâni'-i mâhirin vücûduna akıl erdiremesin. Âkil olur mu ki: Gûnâ gûn ecsâmdaki gûnâ gûn eczâ, evsâf ve havâsı bildiren hikmet-i tabîiyye, kimyâ, nebâtât, meâdin gibi ulûmu, müdrîk bir sûrette tahsîl etsin de yine münkir-i sâni' olsun!

İşte bu gibi kâmil mürşidlerin dâmen-i irşâdına yapışarak feyizyâb olan müteşerrih feylesofların bazıları "Her mevcûd bir sâni'in vücut ve vahdetine delâlet eder." diyor, diğer bazıları da "Her şey vücûd ve vahdet-i sâni'a âid bir defter-i ma'rifettir." demek [179] dirâyetini gösteriyor. Demek oluyor ki başta ulûm ve fûnûn olmak üzere her şey insânları dînsizliğe değil, kabûl-i diyânete sâiktir. Bunun içindir ki İslâmiyyet, insânları tahsîl-i ulûm ve fûnûna teşvîk ediyor ve âlimin uykusu câhilin ibâdetinden hayırlıdır diyor. Hakikat-i hâl bu merkezde iken bazı vatandaşlarımızın, hissiyât-ı dîniyyenin itfâsına çare olmak üzere ta'mîm-i maârifî ileri sürmeleri, firavunun –bilmeyerek- Hazret-i Musâ'yı besleyip büyütmesine benzer. Evet, yarım yamalak tahsîl görmek sû-i telkînâtla ictimâ' ederse dînsizliği mûcib olabilir. Eğer maksad bu mikdâr ise o gibi kimseler dînden ziyâde ulûm ve fûnûna aleyhdâr bulunuyorlar demektir. Benim kanâatime göre dînsizliği mûcib hiçbir sebep yoktur. Yalnız bazı mütefennîn ve feylesofların dînsiz bulunması, taklîtçilik marazına mübtelâ olanları şüpheyi düşürebiliyor. Fakat onların dînsizliğini, hâiz oldukları ilim ve fende değil, ya gayr-i dîni terbiye-i ibtidâiyyenin rûhlarında husûle getirdiği dalâlet ve kesâfet-i ebediyyede veyâhud şekâvet-i ezeliyyede aramalıdır. Onlardan daha âlim ve mütefennin dîndârların vücûdu bu husûsa âid şüpheyi def'e kâfidir zannındayım. Fakat bârân-ı bahârdan ancak kurumuş ve çürümüş olmayan eşcâr ve nebâtât feyz alır. İşte ulûm ve fûnûn da bârân-ı bahâr gibidir. Bunlardan başka insânlardaki rûhî ihtiyâçlar da onları kabûl-i diyânete sevkeder. Kuvve-i idrâkiyyesini esbâb-ı hâriciyyenin iğfâl ve izlâlkâr te'sîrâtından âzâde bulunduran bir kimse tasavvur edemem ki rûhunda böyle bir ihtiyâç his ve idrâk etmesin. Ulûm ve fûnûn terakkî ettikçe bu ihtiyâç daha ziyâde hiss olunacak ve bu ihtiyâcın te'sîr ve tazyîkiyle insânlar kabûl-i diyânette muztar kalacaklardır. İşte bu esbâbı nazar-ı dikkate alarak diyorum ki, gençler dînsiz olamazlar ve olmamalılardır. Yalnız dîn-i İslâm hakkında pek az ma'lûmâtları olduğunu kendi kalemlerinden çıkan fıkralardan anlıyorum ki sırası gelince onları da dâire-i musâhabeye alacağız.

Mekâtib-i Âliyye Birliği müzâkerâtında medreseli arkadaşların hüsn-i kabûle mazhar olmaları şâyân-ı memnûniyyettir. Memleketin selâmeti medreseli talebe ile mektebli talebenin tevhîd-i efkâr etmesindedir. **[180]** Aradaki ayrılık ve gayrılığı kaldırmak her iki tarafın uhdesine tereddüb eden ilk vazîfedir. Fakat onların hüsn-i kabûl edilmesi hiçbir tarafın ne dîndârlığına ne de dînsizliğine delîl olamaz. Meselâ ben dînsizlerle görüşmeyi severim ve yanıma gelirlerse hüsn-i kabûl ve hatta fazlaca ihtirâm ederim. Tabî bu hâl benim dînsizliğimi mûcib olamaz, ancak mutaassıb olmadığımı gösterir. Fakat ne şâyân-ı dikkat bir tehavvüldür ki taassubun dîndârlardan dînsizlere geçmiş olduğunu görüyorum! Meselâ en ziyâde mutaassıb zannolunan bir sarıklı, bir dînsizle görüşmekte beis görmüyor ve başkasını da izlâle çalışmaması şartıyla dînsizliğini hazmedebiliyor. Dînsizliğe âid kitâbları mecmû'aları okumaktan çekinmiyor. Fakat bir dînsiz, bir dîndârın yüzünü görmek istemiyor, dîndârlığı kabûl değil hazmedemiyorlar. Dînî kitâb ve mecmû'aları nefret ve istikrâh ile karşılıyor, işte bunun için de birbirimizle anlaşıyoruz. Çünkü biz onların yazılarını okuduğumuz hâlde onlar bizim sesimizi işitmek istemiyor. Bu hâl gösteriyor ki taassub dîndârlardan dînsizlere intikâl etmiştir. Binâenaleyh bugün memleketimizde dîndârlık taassubundan ziyâde dînsizlik taassubu hükümrân oluyor! Bu noktaları nazar-ı dikkate alınca medreseli arkadaşların hüsn-i kabûl edilmesini ve bilahassa *İ'tisâm*'ın okunmasını dîndârlığa delîl göstermeyi bir hak olmak üzere kabul edecek bir mevki'de kalıyorum! Maahâzâ asıl lâzım olan yerde medreseli arkadaşlara ihtirâm gösterilmemiştir. Onların hakkında en büyük hürmet, tâlibâtı müzâkerâta iştirâk ettirmemek idi. Bir taraftan medreseli arkadaşları, diğer taraftan tâlibâtı aynı mahalle ve aynı müzâkereye da'vet etmek ma'nevî bir hürmetsizliği gösteriyor ki bunu kasdî telakkî etmeyerek düşüncesizlikten mütevellit bir hâdisedir demek daha muvâfık olur. Şimdiye kadar tarafeynin yüzlerini kızartacak bir hâdisenin vukû' bulmamış olması iddiâsına gelince maalesef bu iddiânın hilâfını gösterecek ma'lûmâta ve hatta vesâike mâlikiz. Maahâzâ i'tirâf ederiz ki vukû'a gelen hâdiseler umûmî değil, şahsî ve husûsîdir. Bu da bizim vârid-i hâtırımız olan mahzûrların mücerred evhâm ve sû-i zandan ibâret bulunmadığını göstermeye kâfidir. **[181]** Bu husûsta umûmî bir fenâlık iddiâ etmek ne kadar insâfsızlık olursa husûsî bir fenâlığı kabûl ve i'tirâf etmemek de o kadar insâfsızlık olur. Maâliyâta vusûl için tahsîline luzûm görülen ulûm ve fûnûnun her ne sûretle olursa olsun ahlâksızlığa, sefâhat ve süfliyâta âlet ve vâsıta mevkiinde kalması ilim ve fennin şeref ve ulviyyeti nâmlarına hoş görülemez. Bunlar düşünölemeyecek, bilinemeyecek mes'eleden

değillerdir. El verir ki aklımız hissimize hâkim olsun ve düşüncelerimiz hüsn-i niyyete mukârin bulunmasın.

Milyonlarca Müslümânın Hâtırı Bir Venizelos'un Hâtırına Fedâ Edilir Mi?²⁵¹

[192] İzmir hâdise-i işgâli karşısında insânın dili tutularak ne söyleyeceğini bilmiyor, Avrupa'nın dūr-endîş zannettiğimiz diplomatlarından böyle bir karar ve hareketi hiç de hatırıma getirmiyor idik. Muhârebât-ı âtiyenin önünü almak için harb ettiklerini ve yine bu maksadı te'mîn edecek bir sulh mahkemesinin âdil hâkimleri olacaklarını dâima söylemekten geri durmayan ...²⁵²

Müctemi' bulunan anâsır-ı İslâmiyye'nin yekdiğerinden tefrîkine ve hiçbir unsur-i İslâmî'de istiklâl ve hâkimiyet bırakmamak husûsuna masrûf mesâiblerine nazaran adâvetlerinin yalnız Türklere münhasır olmayıp bütün Müslümânlara müteveccih bulunduğu lâıykıyla anlaşılmaktadır.

...²⁵³

... Müslümânlar mütevekkil ve Cenâb-ı Kâdir ü Âdil-i Mutlak Hazretlerinin muhavvilü'l-ahvâl ve "azîzün züntikâm"²⁵⁴ olduğuna kâni' ve mu'tekid bulunduklarından, mevcûdiyetlerine indirilen darbeleri sabr u sükûnetle karşılayabilirler. Fakat bu tabîi ile'l-ebed değildir.

...²⁵⁵

Âlem-i İslâm ve İngilizler²⁵⁶

[225] Bütün müslümânlarda İngilizlere karşı kadîm ve mevrûs bir muhabbet ve merbûtiyet vardı, bu muhabbet ve merbûtiyet medâris ve tekâyâ gibi müessesât-ı dîniyyemize bile hulûl etmişti. Siyâsiyâtta ittifâk etmek lâzım gelirse İngilizlerle ittifâk etmeliyiz; ictimâiyâtta taklîd etmemiz lâzım gelirse İngilizleri taklîd etmeliyiz da'vâsında bulunuyor ve

²⁵¹ Ahmed Şîrânî, "Milyonlarca Müslümân'ın Hâtırı Bir Venizelos'un Hâtırına Fedâ Edilir Mi?", *İ'tisâm*, 22 Mayıs 1335, sy. 26, s. 192-195.

²⁵² Bu kısımda yaklaşık olarak üç satırlık bir sansür uygulanmıştır.

²⁵³ Bu kısımda yaklaşık olarak beş satırlık bir sansür uygulanmıştır.

²⁵⁴ (Ve Allah) Azîzdir, İntikâm sâhibidir.

²⁵⁵ Yazının geri kalanına sansür uygulanmıştır.

²⁵⁶ Ahmed Şîrânî, "Âlem-i İslâm Ve İngilizler", *İ'tisâm*, 5 Haziran 1335, sy. 28, s. 225-228.

bu da'vâmızı İngiliz kavmine mahsûs olan bir takım fezâil-i medeniyye ve dîniyyeye istinâd ettiriyorduk. İngiliz tarafdârlığı o kadar ilerlemiş idi ki: İngilizlerden ziyâde İngiliz taraftarlığı ile ithâm olunuyorduk. Harb-i umûmî esnâsındaki mevkûfiyetim zamânında polis müdür-i umûmîsi bulunan Derbeder Bedri beni huzûruna celbettirmişti. Kemâl-i hiddet ve asabiyetle söylediği tahkîr ve tehdît-âmîz sözler içinde en ziyâde nazar-ı dikkati celb edecek sözü şu idi:

“Siz istiyorsunuz ki İngilizler Çanakkale Boğazı’ndan geçerek gelip İstanbul’u zabtetsinler. Fakat biz, sizin gibi vatan hâinlerinin kafasını ezeceğiz, ezeceğiz.”

Ekseriyyet-i azîme-i milletteki İngiliz taraftarlığının işte bu derecesi, mahdûdü’l-miktâr muârizlarımızı öyle sözler söylemeye sevk ediyordu. Biz, İngilizlerin [226] İttihâd ve Terakkî çetesinin milleti cebren ve kerhen harbe sürüklemiş olmalarını değil efrâd-ı milletteki kadîm ve mevrûs muhabbet ve merbûtiyeti nazar-ı dikkate alarak siyâset-i kadîmelerinden ayrılmayacaklarına emîn ve mutmaîn bulunuyorduk.

...²⁵⁷

İngilizlerle aramızda mukârenet husûle getirecek münâsebet-i ırkıyye veya dîniyyemiz olmadığını biliyoruz. Fakat siyâsî mukârenetler te’sîsine en ziyâde hizmet eden manâfî’-i mütekâbile bulunduğunu da görüyoruz. Şimdiye kadar bize İngiliz dostluğunu kazandıran esbâb ne ise yine mevcûd ve bâkîdir. Hatta harb-i ahîr icâbâtından olarak eksilmiş değil, bilakis artmıştır. İngiliz hükûmetinin şevket ve kudret-i hâzırasında, zîr-i idâresinde bulunan Müslümânların dahl ve te’sîri olduğu ma’lûm-i âlemdir. Yalnız Mısır, Afganistan ve Hindistan Müslümânları ile alâkadar bulunan İngiltere devleti, mağlûbiyet-i ahîremiz dolayısıyla bütün Arabistan ahâlî-i İslâmiyyesiyle de alakadâr olmuştur.

...²⁵⁸

Devlet-i Osmâniyye’nin inkırâzıyla akvâm ve anâsır-ı İslâmiyye arasındaki revâbit muhtel ve münkesir olur zannetmek hatâ-i fâhiştir. Bilakis müşibetler, onları daha ziyâde yakınlaştıracak, uyandıracak ve evvelce Devlet-i Osmâniyye’den memnûn olmayan bazı Müslümânlar, bu def’a diğerleriyle birleşecektir. Elyevm dahî cihâna İngiliz siyâsetinin hâkim olduğunu gören ve bilen müslümânlar devlet-i Osmâniyye’nin başına gelen hayır ve şerri

²⁵⁷ Bu kısımda altı satırlık bir sansür uygulanmıştır.

²⁵⁸ Bu kısımda altı satırlık bir sansür uygulanmıştır.

İngiltere devletine atf ü isnâd edecek ve bi't-tabi' dostluk ve düşmanlıkları da ona müteveccih bulunacaktır. [228] Çünkü sulh konferansında bizi müdâfaa için birçok esbâba mâlik bulunduğunu ve nufûz-i siyâsiyesini lehimize isti'mâl ettiği sûrette bizi kurtarabileceğini biliyoruz. Hukûkumuzu müdâfaa için hem menâfi'e hem de kuvvet ve nüfûza mâlik bulunan ...²⁵⁹

Devlet-i Osmâniyye bâkî ve müstakil oldukça İngiliz Devleti memâlik-i Osmâniye'nin menâfi'-iktisâdiyyesinden dâimâ münhasıran istifade edebilir. ...²⁶⁰

Kavânîn-i tabî'iyye, hiçbir maddenin tamâmen fânî olacağını kabûl etmediği gibi ulûm-i ictimâ'iyyede hiçbir ırk ve milletin tamâmen münkariz olacağına kâil değildir. Bilakis ifnâsı tarafına gidilen ve ifnâ edildi zannolunan birçok millet ve devletlerin bir müddet sonra iâde-i hayât ve kudret eyledikleri görülmektedir. İşte hayâtına sû-i kasd olunan devlet-i Osmâniyye, bi'l-farz münkariz olsa da millet-i İslâmiyye'nin inkirâzı ihtimâli yoktur. Yalnız bize er geç istiklâlimizi iâde edecek olan zamânın bugün ifnâmıza yürüyenlere ne gibi mukadderât hazırlamakta olduğunu yaşayabilsek de görsek.

Hiss-i Diyânet Yok Da Fikr-i Siyâset De Mi Yok?²⁶¹

[245] Yeni gazetenin nakz-ı sıyâma teşvîki münâsebetiyle

Geçen makâlelerimden birinde bi'l-münâsebe söylediğim vechle bir adam ya gayri dînî terbiye-i ibtidâiyyenin veyâhud şekâvet-i ezeliyyenin tecelliyâtı netîcesi olarak hissiyât-ı dîniyyeden tecerrüd edebilir. Eğer her ferd-i beşerin mutlaka dîndâr olması murâd-ı ilâhî [246] bulunsaydı ona göre esbâb halk buyururdu. Fakat ebnâ-yı âdemin hüsn-i idâresi için ta'yîni mukteza-yı hikmet ve maslahat olan mükâfât ve ukûbâta bir esâs teşkil etmek üzere kabûl-i diyâneti her ferdin ictihâd ve ihtiyâr-ı zâtisine ta'lik buyurmuştur. Muktezâ-yı fitratından hâric esbâb-ı muzillenin te'sîrât-ı izlalkârîsine mağlûb olarak ictihâd ve ihtiyârını sû-i isti'mâl eden ve binâenaleyh dînsizlik gibi bir maraz-ı müzmine mübtelâ olan münevverimiz bulunabilir. Uhuvvet-i tiyniyyetimizin sevkıyla bunlara karşı kalbimizde bir hüsn-i şefkat ve merhamet besliyoruz. Fakat dalâlet ve şekâvetlerine bir de fikr-i izlâl

²⁵⁹ Bu kısımda on iki satırlık bir sansür uygulanmıştır.

²⁶⁰ Bu kısımda yaklaşık dört satırlık bir sansür uygulanmıştır.

²⁶¹ Ahmed Şîrânî, "Hiss-i Diyânet Yok Da Fikr-i Siyâset De Mi Yok?", *İ'tisâm*, 12 Haziran 1335, sy. 29, s. 245-248.

inzimâm ettiğini görünce şefkat ve merhametimiz gazab ve hiddete münkalib oluyor. Âkil ve hayır-hâh bir kimsenin ebnâ-yı nev'inden birini bir fiil ve harekete teşvîk etmesi için o fiil ve hareketin o âdem hakkında hayr-ı mahz olduğu yakinen bilinmelidir. Aksi takdîrde bedhâhlık etmiş ve o âdemi mezleka-i mesâibe sürüklemiş olur. Netîcedeki hayr veyâhud şerde ebediyyet varsa o vakit, tahrîk ve teşvîkin ehemmiyeti büsbütün artar. Dîndârlığın veyâhud dînsizliğin tevlîd edeceği hayır veyâhud şer şüphesiz ebedîdir. Binâenaleyh âkil veyâhud hayır-hevâ bir kimse diyânete âid tahrîkât ve teşvîkât husûsunda daha ziyâde ihtiyâtkâr davranmak mecbûriyetindedir. Çünkü tahrîk ve teşvîk o adama ya saâdet-i edebiyeyi kazandıracak veyâhud ukûbat-ı ebediyyeyi iltizâm ettirecektir. Dînsizlikte ne nefsü'l-emrî ne de iddiâ-i ber-sâadet yoktur. Hâlbuki dîndârlıkta nefsü'l-emrî olmasa bile iddiâ-i ber-sâadet vardır ve bu iddiânın nefsü'l-emre muvâfakatı ihtimâlî –velev binde bir olsun- gayr-i kâbil-i inkârdır. İşte bu ihtimâl, âkil ve ihtiyâtkâr bir kimseyi kabûl-i diyânete sevk etmeye ve hayır-hâh bir âdemi de teşvîkât-ı diyânetkârânede bulunmaya kâfîdir kanâatindeyim. Bu ilmî ve felsefî esbâbdan başka bir takım ictimâ'î ve siyâsî esbâb daha var ki onlar da diyânetin aleyhine değil lehine teşvîkâtta bulunmayı veyâhud hiç olmazsa bu husûsta sukûtu iltizâm etmeyi mûcibdir. Esbâb-ı ictimâ'îye efrâd-ı millet arasındaki hukûk-i mütekâbileye riâyet ve revâbıt-ı ictimâ'îyenin îcâbâtına tevfiik hareket esâsâtına tevellüd eder. Her milletin nizâm ve intizâmı, hüsn-i imtizâc ve mu'âşereti, efrâdının hukûk-ı mütekâbileye riâyetleriyle kâimdir. Bu hukûk, maddî ve ma'nevî kısımlarına ayrılır. [247] Ma'nevî hukûk içinde en mühimi mukaddesâta taalluk eden mesâildir. Bir sınıf veyâ ferdce mukaddes olan bir şey diğer bir sınıf veya ferdce mukaddes olmayabilir, fakat dünyâda mukaddesâtsiz insân bulunması insânlığa münâfî olduğundan o sınıf veyâ ferdin de her hâlde mukaddesâtı bulunacaktır. Diğer sınıf veyâ ferdi kendi mukaddesâtına hürmet ve rağbet ettirmek için evvel emirde kendisi o sınıf veyâ ferdin mukaddesâtına hürmet ve riayet etmeye mecbûrdur. Menâfî'-i mütekâbile, terakkiyât-ı medeniyye, tekemmülât-ı beşeriyye bunu muktezîdir. Aksi halde sınıf veyâ ferdlerin kendi menfaatleri muhtel olacağı gibi teşkîl ettikleri milletin mevcûdiyeti de tehlikeye düşer, çünkü hürmetsizlik imtizâcsızlığı, imtizâcsızlık da anarşîlik tevlîd eder. Mukaddesâtın en mühimi de şüphesiz diyânettir. Diyâneti mukaddesâtın akdesi bilen ekseriyet milletin hissiyât-ı dîniyyesine hürmet ve ri'âyet etmesi lâzım gelen ba'z ferdlerimizin ferâiz-i dîniyyeden olan sıyâmı alenen nakz etmesi ve diğerlerinin nakz etmesi için de yine alenen teşvîkâtta bulunması teessüflerle karşılanacak hâdisâtandır. Diyâneti kabûl etmeyenlerin veyâhud kalbinde haşyet-i ilâhiye bulunmayanların oruç tutmamaları hoş

görülebilir, fakat oruç tutanların muvâcehesinde ve onlarla istihzâ ve istihfâf edencesine sigara dumanlatmak ne islâmîyet nâmına ne de insânîyet nâmına hoş görülemez. Müslümânların hissiyâtını rencide etmemek için yanlarında yiyip içmekten ihtirâz eden terbiyeli ve hassâs Hristiyânlarla tesâdüf olunmakta iken müslümânlık iddiâsında bulunanların derecesinde terbiye-i dîniyye ve ictimâiye göstermemeleri haysiyyet-i milliye nâmına insânı utandırıyor. Yukarıda da işâret eylediğimiz vechle bu sözleri bize söyleten 4 Ramazan tarihli *Yeni* gazetede görülen şu yazılardır:

Oruç Yiyenler İçin

Alenen nakz-ı sıyâm edenler hakkında mu'tâd olduğu vechle kânûn-ı cezânın 99. maddesi mûcibince hareket olunacağı Makâm-ı Meşihat'ten devâir müteallikasına bildirilmiştir. Oruç tutmak eğer mükellefiyet-i dîniyyeden ise bunda ferdî, şahsî hiçbir kuvvet icbâr edemez. Eğer hükûmet sıyâmı ferâiz-i dîniyyeden addetmiyorsa o başka. Bu kadar tekayyüdât, terâhiye rağmen oruç tutmayanlar bu husûsta hükûmetin teblîgâtını nazar-ı dikkate almazlar. Bunun için böyle ta'mîmlerle halkın vicdânını [248] kirletmek, izzet-i nefsinden şüphelenmek doğru değildir. Mademki oruç ferâiz-i hamse-i dîniyyedendir; namaz, zekât, hac ve emsâlinde kimse icbâr edilemediği gibi sıyâmda da icbâr-ı tehdîd ve tecrîm edilmemelidir.

Görülüyor ki kâripleri oruç tutmamaya ve bu husûsta hükûmetin teblîgâtını nazar-ı dikkate almamaya teşvîk ediyor. Âkil ve mütefekkir zannettiğimiz Mahmûd Sâdık ve Abdullah Zühdü Beylerin alâkadar bulundukları bir gazetede böyle izlâlkârâne yazılara tesâdüf etmek istemezdik. Orucu ferâzi-i sâireye benzetmek doğru değildir. Çünkü onların zamân-ı edâları vâsi'dir. Zamânın bir cüz'ünden edilmemekle diğer cüzlerinde de eda edilemediklerine hüküm olunamaz. Orucun zamân-ı edâsı ise mahdûd ve muayyendir. Nehârın herhangi bir cüz'ünde oruç tutmayanın nâkız-ı savm olduğuna hükmetmek zarûrîdir.

Esbâb-ı dîniyye ve ictimâiyye ile berâber esbâb-ı siyâsiyye de hissiyât-ı İslâmiyye'yi rencide etmemeyi müstelzimdir. Başka bir hâdiseden ibret alınmadıysa bu son hâdiseden olsun ders-i ibret almamız lâzım gelir. Devlet-i Osmâniyye'yi bu def'a taksîmden kurtaracak olan yine dâhil ve bilhassa hâricdeki Müslümanlardır. Onların devlet-i Osmâniyye'ye muzâheret etmeleri İslâmiyyet sâikasıyla. Daha doğrusu mezâhirâtı devlet ve milletimizi ahkâm-ı İslâmiyye'ye riâyetkâr bilmelerinden ileri geliyor. Bu gibi gayr-i dînî neşriyât ve

harekâtla zanlarında aldanmış olduklarını göstermek bu devlet ve milletin hayâtına sû-i kasddır. İşte bunun için diyorum ki hiss-i diyânet yoksa fikr-i siyâset de mi yok?!

Hilâfet-i İslâmiye ve İstiklâl-i Sîyâsî²⁶²

[385] Devletimizin idâre-i siyâsiyesi düvel-i gâlibece ittihâz edilecek mukarrerâta âid efkâr ve temâyülât-i milliyeyi anlamak maksadıyla teşekkül eden Amerika hey'etinin İstanbul'da müteşekkil siyâsi fırkalarla yevmî matbûât mümessillerini birer birer da'vet ederek fikirlerini istinzâc eylediği görülüyor. Ne siyâsî fırkalar, ne de yevmî matbûât meyânında bulunmadığımız için, ne doğrudan doğruya ne de bi'l-vâsita hey'et-i mezkûre ile temâs edemedik. Fakat vaz' ve mevki'mizin siyâsî cereyânlardan uzak bulunması, hilâfet-i İslâmiyye'ye şiddet taalluku olan bir mes'ele-i hayâtiyye hakkında beyân-ı mülâhazât etmek salâhiyetine hâlel getiremeyeceği cihetle bu salâhiyetimizi bu hafta isti'mâl etmek istiyoruz.

Gerek fırkalar ve gerek matbûât mümessilleri bizi maddi ve husûsiyyet-i mümeyyizeden mücerred bir devlet ve millet olarak nazar-ı dikkate alıyorlar ve –bi't-tabi'-ona göre cevâb veriyorlar. Şimdiye kadar söylenilen sözler içinde hilâfet-i İslâmiyye'nin lisâna alınmaması ve bazı fırka ve matbûât mümessillerinin “manda” usûl-i idâresine tarafdâr olması, devletimiz hakkındaki tarz-ı telakkîlerinin numûne-i gaflet ve bâdî-i teessüf-i delâilindendir. Hilâfet-i İslâmiyye gibi bir vasf-ı hâs ve mümeyyizi hâiz olan devlet-i Osmâniyye, yalnız maddî devletlere kıyâs olunamaz ki bunların hakkında kâbil-i tatbîk bulunan usûl-i idâre, onun [386] hakkında da hâiz görülsün. Bugün mevzû'-i bahs ve münâkaşa olan devlet-i Osmâniyye'nin şahsiyyet-i düveliyyesi değil, onun temsîl ettiği hilâfet-i umûmiyye-i İslâmiyyedir. Amerika hey'eti ve bütün Avrupa ricâl-i siyâsiyye-i mes'ûlesi bilmelidir ki devlet-i Osmâniyye hakkında verilecek karârlar, hilâfet-i umûmiyye-i İslâmiyye ile doğrudan doğruya alâkadârdır. Binâenaleyh sıfat-ı hilâfeti ihmâl etmekte beis görmeyen bazı cem'iyet, fırka ve matbûât mümessillerinin ârâ-yı mahdûdelerine mürâaat olunması, mes'elenin halli için kâfi bir istinâdgâh teşkîl edemez. Hatta memleketimiz ahâlîsinin umûmiyyetle verecekleri re'ylar dahî kâfi değildir. İslâmiyyetin ve bütün âlem-i İslâm'ın istimâ' olunması lâzımdır. Çünkü mes'ele ile yalnız Osmanlı milleti, Osmanlı Türkleri, Osmanlı Müslümânları değil bütün Müslümânlar alâkadârdır. Osmanlı pâdişâhı,

²⁶² Ahmed Şîrânî, “Hilâfet-i İslâmiye ve İstiklâl-i Sîyâsî”, *İ'tisâm*, 21 Ağustos 1335, sy. 38, s. 385-387.

sıfat-ı hilâfeti hâiz bulundukça, devlet-i Osmâniyye hakkında verilecek karârlar İslâmiyyete ve bütün Müslümânlara âid olur. Şu hâlde hakkımızda tatbîk olunacak usûl-i idâre husûsunda İslâmiyyet'in ve bütün Müslümânların re'yelerini almak muktezâ-yı hikmet ve maslahattır.

İslâmiyyet'in usûl-i idâre hakkındaki re'yine gelince: o, halîfenin müstekillen idâre-i umûr etmesine ma'tûftur. İslâmiyyet'in nokta-i nazarınca halîfe-i İslâm, bizzat hazret-i Muhammed'in (s. a.) ve onun vâsıtasıyla hazret-i Allah'ın halîfesidir. Gerek hazret-i Allah'ın ve gerek hazret-i Muahmmmed'in nüfûzu altında idâre-i umûr etmesi, nasıl ma'kûl değilse halîfenin başka bir devletin vekâleti altında bulunması da ma'kûl ve meşrû değildir. Onun içindir ki şer'-i İslâm, istiklâl-i halîfenin hâiz olması lâzım gelen şerâitin ehem ve akdemi addetmekte ve hatta istiklâlsiz hilâfetin adem-i sıhhatini kat'î sûrette beyân buyurmaktadır. Halîfe-i İslâm, ancak bir kânûnun nüfûzuna tâbi'dir ki o da icrâ-yı ahkâmıyla mükellef bulunduğu şer'-i İslâmdır. Evet halîfe dâimâ o kânûnun nüfûz ve murâkabesi altındadır, vazîfesinin ehli olmadığını görünce bir fetvâ ile onu makâm-ı hilâfetten indirir. Şer'in murâkabesi, Allah ve peygâmberrinin murâkabesi demek olduğu için halîfenin istiklâline hâlel vermez. Bundan başka herhangi bir murâkabe hilâfet-i İslâmiyye ile kâbil-i te'lîf değildir. Binâenaleyh [387] biz bütün müslümânlar, hiçbir devletin vekâlet, velâyet, vesâyet, himâye ve murâkabesini rızâmızla kabûl edemeyiz. Bu adem-i kabûl muktezâ-yı taasubumuz değil zarûriyât-ı dîniyyemizdendir. Usûl-i idâre-i mezkûreden birini kabûl etmek halîfenin âmme-i müslimîn üzerinde hâiz bulunduğu hakk-ı velâyeti gayr-i müslîm bir devlete ferâğ etmektir ki ahkâm-ı esâsiyye-i İslâmiyye buna kat'ıyyen müsâid değildir. Halîfenin elinde nüfûz ve iktidâr bırakmayacağı tabîi bulunan bir idâre-i fuzûliyyeyi, İslâmiyyet nazar-ı hoşnûdu ile telakkî edemez ve İslâmiyyetin tecvîz etmediği bir idâreyi bi't-tabi' âlem-i İslâm da hoş göremez.

Eğer Amerika tahkîk hey'etinin ve sulh konferansı a'zâsının maksatları, memleketimiz ahâlîsinin efkâr ve temâyülâtına göre hakkımızda karâr ittihâz etmek ise, evvela umûm Müslümânların hissiyâtını anlamak lâzım gelir ki onların hissiyâtı da ber vech-i bâlâ arz u îzâh olunan noktada temerkûz eder. Eğer karşılarında hissiyâtına hürmet ve riâyet olunması lâzım bir âlem-i İslâm bulunduğunu kabûl ve i'tirâf ediyorlarsa hakkımızda verecekleri karârları mukteziyât-ı dîniyyemizle te'lîfe çalışmalılardır.

Hilâfetin yalnız ahkâm-ı uhreviyye ile alâkadâr olduğu zannına düşerek, “Umûr-i mezhebiyyeye müdâhale edilmeyeceği cihetle halîfenin istiklâline helal gelmez.” demek, İslâmiyyeti cân damarından vurmaktır. İslâmiyyet hem uhrevî, hem de dünyevî bir dîn olduğu için halîfe-i İslâm da âlem-i İslâm’ın hem uhrevî hem dünyevî reisi, velîsi, hâmîsidir. Başka türlü düşünmek, Allah’ı ve enbiyâ-yı izâm hazerâtını dünyâdan alâkası münkati’ birer tekke şeyhi gibi telakkî etmek demektir ki böyle bir telakkî akıl ve naklin hande-i istihfâf ve istihzâsını celb eder. Görülüyor ki devlet-i Osmâniyye hakkında “manda” usûl-i idâresinin kabûl ve tatbîkine şer’an imkân yoktur. Gerek bir devletin ve gerek müteaddid devletlerin, müteaddid mıntikalarda mandaterliklerini kabûl etmek, dînimize uymayacağı gibi nef’amıza da muvâfık gelmez. Çünkü, müteaddid mıntikalarda muhtelif devletlerin mandaterliklerini kabûl etmek, kuvâ-yı İslâmiyye’yi inkisâma uğratmaktır. İnkisâm ise izmihlâl demektir. Eğer manda kabûlune mesâğ-i şer’î bulunsa idi, bir devletin mandasını kabûl etmek ehven-i şer olurdu ve o devlet de ancak İngiliz devleti olabilirdi.

Kırk Mısır’ı Bir Hüsnü Efendi’ye Fedâ Eden Tal’at Zihniyetleri²⁶³

[401] Galiba Tal’at’ın ilk Dâhiliye Nâzırlığı zamânında Mısır Kādılığı inhilâl etmişti. Mısır Kādılığına taraf-ı saltanat-ı seniyyeden nâmzed gösterilen zevât hakkında hidivlerin re’ylerini istimzâc etmek teâmül-i kadîm iktizâsından bulunduğu cihetle Hidiv Abbas Hilmi Paşa hazretlerinin re’y-i âlîleri resmen istimzâc olunca, Evkâf Müfettişi Hüseyin Hüsnü Efendi hazretlerinin –ki sonra müddet-i kalîle Makâm-ı Meşihat’i ihrâz etmişti– gönderilmesini iltimâs buyurmuştu. Dirâyet, ilim, idâre ve siyâsetçe nâdirü’l-emsâl olmasına imzimâm eden muhâlefet-i metînânesi Tal’at’ı ürkütmüş olduğundan hidivin iltimâsı “Kırk Mısır’ı fedâ ederim de Hüseyin Hüsnü Efendiyi Mısır’a göndermem.” sözüyle mukâbeleye ma’rûz kalmıştı.

Bugün birçok mes’elelerde aynı Tal’at zihniyetinin zebûnu olan birçok zevât-ı semâhat-sıfata(!) tesâdüf etmekteyiz. Gerek ferdlerimizin ve gerek siyâsî ve gayri siyâsî cem’iyyet ve fırkalarımızın hâlât-ı rûhiyye ve harekât-ı ictimâiyyeleri tetkik olunursa kırk memleketi bir fırka uğruna, kırk menâfî’-i umûmîyi bir menfaat-i şahsiyyeye ve kırk hakîkati bir zihniyet-i sakîmeye fedâdan çekinmeyen birçok Tal’atlar bulunduğu görülür.

²⁶³ Ahmed Şîrânî, “Kırk Mısır’ı Bir Hüsnü Efendi’ye Fedâ Eden Tal’at Zihniyetleri”, *İ’tisâm*, 29 Ağustos 1335, sy. 39, s. 401-405.

[402] Bu da'vânın bâriz delillerinden biri de Mehâkim-i Şer'îyye'nin Makâm-ı Meşihat'e iâdesi aleyhine olarak toplanan işte o Tal'at zihniyetleridir. Bunların, mehâkimin ıslâhı ve muâmelâtın vahdet ve intizâmı lüzûmunu iâde mes'elesine birer sebep-i mâni' olmak üzere ileri sürmeleri, sûrî ve riyâkârâne bahânelerden ibârettir. Onları, iâdeye muhâlefet yaptıran hakîkî sâik dimağlarını taht-ı teshîre alan bir zihniyet-i sakîmedir ki bu zihniyeti onlarda doğuran, Fransızların –ihtilâl-i kebîrden sonra- dîn ve papazların nüfûzları aleyhine açmış oldukları mübârezedir. Bizim, dimağları o rûhla ve o zihniyetle aşıl原因an mukallidlerimiz de papa makâmında gördükleri Makâm-ı Meşihat'e nüfûz-i nefh edecek olan Mehâkim-i Şer'îyye'nin iâdesine tabîî tarafdârlık gösteremezler. Mehâkim-i Şer'îyye'nin Adliye Nezâreti'ne merbût kalmasında istiklâlce ve hatta mevcûdiyetçe tehlikeler vukû'u melhûzmuş. Onlar burasını nazar-ı dikkate almazlar, o zihniyet-i sakîmelerine kırk mehâkim-i şer'îyyeyi, kırk Mısır'ı, kırk memleketi fedâdan çekinmezler.

Bu sözlerin kuru bir isnâddan ibâret olmadığını ilme'l-yakîn bilmek ve ayne'l-yakîn görmek isterseniz, medâris-i İslâmiye'nin Maârif Nezâreti'ne ve müftîlerin de yine Adliye Nezâreti'ne rabtolunacağına ve lüzûmsuzluğuna mebnî Makâm-ı Meşihat'in de lağvedileceğine dâir bir şâyia çıkarınız; her taraftan tasvîbler, teşvîkler ve mütemâdî alkışlarla karşılandığını görürsünüz. Çünkü mahall-i kadîminden sökölerek nâ-münâsîp bir mahall-i âhara naklolunan yeşil ağaçların kuruyacaklarını, kurumasalar bile kurutulacaklarını bilirler, bildikleri için de hafriyât ameliyesine kazma, kürek olmaya çalışırlar. İşte bir zihniyet-i mesmûme ve ma'lûle ki mübtelâsı olanlar da akıl, mantık, insâf ve hatta edeb ve hayâ bırakmıyor. Mehâkim-i şer'îyye mes'elesinin âcilen halli lüzûmuna dâir geçen hafta neşrettiğimiz tezkire-i meşihatpenâhî, zihniyet-i mezkûre sâhiblerinin kulaklarını kabarttı, tezkire-i sâmiye aleyhine mülâkâtlar, makâleler yekdiğerini velî ve ta'kîbe başladı. Küstâhlığı istihfâfa, istihzâya kadar vardırıdılar! 15 Ağustos Târihli *Akşam* gazetesinde “Zihniyet Mes'elesi” serlevhâlî makâleyi okuyanlar, küstâhlığın, hadd-nâşinâslığın bir misâl-i mücessemîni görmüşlerdir. O, bilir bilmez her mes'eleye burnunu sokan *Akşam* sermuharriiri tezkire-i meşihatpenâhî aleyhine yazmış olduğu makâle-i mezkûrede diyor ki:

[403] “Ma'lûm olduğu üzere bundan evvelki kabîne Mehâkim-i Şer'îyye'nin tekrâr meşihate iâdesi hakkında bir karar vermişti. Çünkü bu bir prensip mes'elesiydi. Bu prensip de klerikalizm prensibidir. Yani devletin muhtelif şû'belerindeki medenî velâyetlerin medrese velâyetine devr ü teslîmi.”

“Klerikalizm” ta’biriyle ulemâ-yı İslâmiye’yi, Fransızların ihtilâl-i kebîrinden evvelki papazlarına benzetmek cesâret ve garâbetini gösteriyor. Hâlbuki ulemâ-yı İslâmiye’nin o papazlarla kâbil-i kıyâs olamayacağı yalnız şunun ile sâbittir ki Fransızlar evvelce mütedennî iken papazların nufûzuna hatme çektikten sonra terakkî ettiler ve hâlâ da ediyorlar. Devlet-i Osmâniye ise evvelce terakkîden terakkîye, fütûhattan fütûhata mazhâr oluyorken, ulemâ-yı İslâmiye’yi umûr-i devletten uzaklaştırmaya başladıktan sonra tedennî etti ve hâlâ da etmektedir. Evet, Makâm-ı Meşîhat ve ulemâ-yı İslâmiye’nin hukûk-i mağsûbesini istirdâda çalışmak bizim için bir prensip ve bir zihniyet mes’elesidir. Fakat bizim zihniyetimiz, başka bir sınıfa düşmanlık, bize kâbil-i kıyâs olmayan yabancı bir milleti taklîd veyâhud kırk Mısır’ı bir Hüsnü Efendi’ye fedâ etmek zihniyeti değil, dînimize, milletimize, muhabbet ve merbûtiyet, zihniyet-i İslâmiyye ve insâniyyesidir.

Makâlenin diğer birinde diyor ki:

“Mustafa Sabri Efendi’nin dâimâ kullandığı bir mantık var. Müşârunileyh hazretleri dâimâ ekseriyete istinâd ediyorlar. Bu gâyet garîb bir şeydir. Mahkeme nedir, tevhîd-i mehâkim nedir, meşîhat nedir, hakk-ı kazâ neye derler... suâllerini bile anlamayan adamlara re’y sorulup onunla amel edilir mi?”

Ekseriyete istinâd, Sabri Efendi’nin mantığı değil, nefsü’l-emrî bir mantıktır. Eğer ekseriyet-i câhilânenin re’yi i’tibârdan sâkıtsa memleketimizde re’yelerine istinâd edilecek bir ekseriyet-i âlime bulunmadığı cihetle meşrûtiyet-i idâriyenin tatbîkine imkân-ı kanûnî yok demektir. Şu hâlde intihâbât icrâsından sarf-ı nazar edelim dersek acaba biz de mantıksızlık mı etmiş olacağız?! Biz müdevven hukûk-i esâsî kitâblarında âlim ve münevver olmayan ahâlînin, re’y-i mev’hûbunu isti’mâl edemeyeceğine dâir bir sarâhat veya işâret göremiyoruz. Kadınların bile isti’mâl-i re’ye salâhiyetdâr olmalarına tarafdâr bulunan zihniyet-i sâbika mümessillerinin [404] mehâkim-i şer’iyye mes’elesinde erkekleri isti’mâl-i re’yden iskâta kalkışmaları yine kırk Mısır’ı bir Hüsnü Efendi’ye fedâ zihniyetinin bir numûne-i ucûbe-nümâsıdır. Makâle sâhibinin diğer bir mahalde söylediği vechle bu husûsta münhasıran münevverlerin re’yelerine mürâaat edecek isek; mehâkim-i şer’iyyenin îâdesine tarafdâr olan dîndâr münevverler yine ekseriyeti teşkîl ederler. Münevverlerden maksat eğer ma’hûd-ı zihniyet mümessilleri ise, zât-ı meşîhatpenâhînin ta’bîr-i belîği vechle, o gibi anâsır-ı tufeyliyye akl-ı kalîl olmakla berâber, mehâkim-i şer’iyye’nin îâdesi gibi dînî bir mes’elede

ahâlî-i İslâmiye'yi temsîl edemezler. Onlar nâmlarına söz söylemek salâhiyetini hâiz olanlar her beldenin müftîsi, belediye reisi, ulemâ ve eşrâfidır. Bunlardan sonra vilâyet ve livâ merkezlerinde münteşir-i cerâid ve resâil sâhibleri yakından temâsta bulundukları ahâlî-i İslâmiyye nâmına söz söylemek salâhiyetini kendilerinde görebilirler. Onlar ise şimdiye kadar makâmât-ı îâdesine ve risâil ve cerâide keşide etmiş oldukları telgrâflarla mehâkim-i mezkûrenin bir an evvel îâdesine muntazır bulunduklarını İstanbul'un sağır kulaklarına işittirmeye çalışmışlardır. Eğer henüz beyân-ı re'y ü fikretmeyenler varsa onları da beyân-ı efkâr ü hissiyât etmeye da'vet eyleriz. Ahâlînin îâdeye tarafdâr olmadığını iddiâ edenlerin yalanlarını yüzlerine çarpmak ve kafalarını tütsüledikten sonra kalemlerini ellerine alan muharrirlerin, kendilerini temsîl edemeyeceklerini anlatmak için, re'yelerini bildirmeleri her memleket rüesâsının vezâif-i dîniyye ve medeniyyesindendir.

Muharrir-i mûmâileyhin memâlik-i hâriciyyedeki müslümânların bizim mehâkim-i şer'iiyyemizle alâkadâr olmadığını söylemesi ya cehâletten veyâhud yine o zihniyet-i sakımeden mütevellid bir sözdür. Dâhildeki mehâkim-i şer'iiyyemizin iktisâb edeceği şekil ve mâhiyet teb'ası bulundukları devlet nezdinde onların umûr-i mezhebiyyeleri lehine veyâ aleyhine bir hüccet-i resmiyye olacağı cihetle, içimizdeki anâsır-ı tufeyliyyeden ziyâde onların alâkadârlığı vardır. Tezkire-i meşîhatpenâhînin, bu husûsa âid muhteviyâtını hülyâ addetmesi, muharrir-i mûmaileyhin adâb-ı ictimâ'iiyyeye riâyetkâr olmadığını göstermektedir. Fakat bu makâleden ziyâde *Peyâm* gazetesi muharririne [405] mevzû-i bahs mes'eleye dâir beyânâtta bulunan mahkeme-i temyîz a'zâ-yı sâbıkasından mahfûzü'l-imzâ bir zâtın sözleri câlib-i hayrettir. Bu zât diyor ki: "Halîfe kendi hukûkundan olan hakk-ı kazâyı adliye nâzırına tefvîz buyurmuştur, buna müdhâle edilemez." Bu söz doğru bir söz değildir. Hakk-ı kazâ şer'an halîfenin olmakla berâber bu hakkı evvelki müfevviz aleyhinden gasb ile Adliye Nezâreti'ne veren halîfe değil, Ziyâ Gökâlp Bey'dir. O zamân makâm-ı hilâfette Sultân Mehmed Sâdis Efendimiz Hazretleri gibi re'y ü istiklâline sâhib bir halîfemiz bulunmuş olsaydı o gasbnâmeyi her hâlde imzâ buyurmazdı. Çünkü emânet-i ilâhiyeyi ehline tevdi' ile mükellef bulunduğunu ve bu husûstaki ehliyetin Makâm-ı Meşîhat'e münhasır olduğunu bilirdi. Demek ki mehâkim-i şer'iiyye, Makâm-ı Meşîhat'in bir hakk-ı mağsûbudur. Mağsûbun sâhib-i aslîsine îâdesi ise îcâbât-ı kânûniyyedendir. Kendisinin kûşenişîn-i inzivâ bir zât-ı sâlhurde olması ahvâl-i mehâkimden bî-haber bulunduğunu gösterdiği cihetle mehâkim-i

mezkûrenin Adliye Nezâreti'ne rabtından sonra intizâm peydâ ettiğine ve iâde olunursa kimsenin mürâcaat etmeyeceğine dâir sözlerini ayrıca müdâfaaya lüzûm görmüyoruz.

Hukûk-i Aile Karârname²⁶⁴

[417] Bizde eskiden muzır bir i'tiyâd vardır. Kânûn yapacağımız zamân, onun memleket ve muhîtimizde kâbiliyet-i tatbîkiyesi olup olmayacağını düşünmek zarûretini ihmâl ediyoruz. Ahâlînin hissiyât ve temâyülâtına, örf ve âdât-ı ictimâîyyelerine göre tanzîm edilmesi muktezâ-yı hikmet ve maslahat olan kavânîn-i idâriyye ve ictimâîyyemiz, ekseriyetlerle ahâlînin o gibi temâyülât-ı rûhiye ve teâmülât-ı ictimâîyyelerinden gâfil bulunan evliyâ-yı umûrun masa başındaki tasavvurât ve nazariyyât-ı zihniyeleriyle imlâ olunuyor. Ahâlînin ihtiyâcâtı tedkîk ve teharrî edilmeksizin vaz' u tertîb olan kânûnlarda, kâbiliyet-i tatbîkiyye bulunamayacağı cihetle hükûmetle ahâlî arasındaki ahenk-i idâreyi ihlâl eylemesi pek tabîidir.

...²⁶⁵

[418] ...²⁶⁶ Hükûmet-i mezkûre erkânı, eyyâm-ı ahire-i saltanatlarında hiçbir unsurun hissiyât-ı dîniyye ve teâmülât-ı kadîmesiyle kâbil-i te'lîf olmayan Hukûk-i Âile Karârname'si'ni tanzîm ve tatbîke kalkışmak sûretiyle sersem bir çetenin serkeş ser-gerdeleri olduklarını bir kere daha göstermişlerdir. Hükûmetin sâir kânûnlarına –hâh, nâhâh– inkıyâddan çekinmeyen gayr-i müslîm unsurlar, onların re's-i idâreden uzaklaştıklarını görür görmez Hukûk-i Âile Karârname'sini tanımamayı ilk vazîfe bildiler. Çünkü âdât-ı mezhebiyye ve teâmülât-ı kadîmelerine vâkıf bulmuyorlardı. Gayr-i müslîmlerin hukûk-i mezhebiyelerine muhâlif olan bu karârname aynı derecede, belki daha ziyâde, Müslümânların umûr-i mezhebiyelerine de mugâyirdi çünkü onların hukûk-i mezhebiyelerinin yalnız icrâ-yı merâsimini değiştirdiği hâlde müslümânların umûr-i mezhebiyelerinin hem icrâ-yı merâsimini hem de ahkâm-ı esâsiyyesini tebdîl ve tağyîr ediyordu. Bundan dolayı efkâr-ı müslimînde husûle gelmiş bulunan hoşnutsuzluğu izâle için, o karârname sâbık kabîne zamânında lağv olunmuş idi. Bu def'a Mehâkim-i Şer'îyye'nin iâdesine rızâ göstermeyenlerin mezkûr

²⁶⁴ Ahmed Şîrânî, "Hukûk-i Aile Karârname'si, *İ'tisâm*, 3 Eylül 1335, sy. 40, s. 417-421.

²⁶⁵ Bu kısımda yarım sayfalık bir sansür uygulanmıştır.

²⁶⁶ Bu kısımda altı satırlık bir sansür uygulanmıştır.

karârnâmeyi tekrâr mevki'-i mer'iyete koymaya kalkışmaları melhûz ve hatta mervî bulunduğu cihetle inzâr-ı dikkati yeniden bu mes'eleye celbetmek isteriz.

...²⁶⁷ Bazı maddeleri maslahat-ı nâsa muvâfık görülebilir, fakat ahâlinin gerek menâfî'î ve gerek temâyülât-ı rûhâniyesiyle taban tabana zıt olan birçok maddeleri, hey'et-i mecmûasının kâbiliyyet-i tatbikiyyesini selbetmeye kâfîdir. Sarhoşun talâkını mu'teber tutmak, hürmet-i rızâ ve musâhereyi kaldırmak, akd-i nikâhın icrâsı için kız ve kadınları mahkeme huzûruna çıkarmak [419] ve izdivâca mâni' bir hastalığı olmadığına dâir rapor almak için erkek doktorlara muâyene ettirmek gibi ahkâm ve mevâddı muhtevî bulunan bir karârnâme hiçbir zamân ahâlî-i İslâmiyye'nin hüsn-i kabûl ve telakkisine mazhar olamaz. Dünyânın her tarafında sarhoşluğun önünü almak için çâreler teharri ediliyorken biz bu karârnâme ile sarhoşluğun esbâb-ı mâni'esinden birini kaldırmış oluyoruz, ta'bîr-i diğerle, şâri'in sarhoşa müstehak gördüğü bir cezâyı affetmiş bulunuyoruz ki ...²⁶⁸ yor. Bu maddenin ayrıca ve pek çirkin bir mazarratı daha var: Aklı başında iken zevcesini boşayan bir kimse cehâletine veyâ umur-i mezhebiyedeki mübâlâtsizliğine mebnî, inde'l-muhâsama sarhoşluk hâlinde boşadığına dâir iki yalancı şâhit ikâme eylerse mahkeme zevciyyetin bekâsına hükmetmekte muzdar kalır. Bu sûretle zevceyn arasında vukû'a gelecek münâsebetlerin, gayr-i meşrû', ya'ni zinâ olacağı cihetle Hukûk-i Âile Karârnâmesi bu husûsta âdetâ ta'bîr ma'zûr görülsün pezev...lik vazîfesini görmüş olacak! Sarhoşun talağının adem-i vukû'uyla iftâ eden müctehid, eğer zamânımızda sarhoşluk ve ahlaksızlığa olan ibtilâ ve inhimâki evvelce keşfedebilseydi şüphesiz o fetvâsından rücû' eylerdi. Sâfiyyet-i ahlâkiyyenin hükûmrân olduğu zamânlarda bile ma'mûlün-bih olmayan bir fetvâyı bu zamânda Hukûk-i Âile Karârnâmesine esas ittihâz etmek, sarhoşlardan "aferin" almak hevesine râm olmaktan başka bir maksada hamlolunamaz.

Bu karârnâme mûcibince zevc, zevcesinin usûl ve fûrû'undan kendisine şimdiye kadar nikâhı haram addolunan kadınları fîmâba'd kendisine yabancı tanıyacak ve bi't-tabî' yekdiğerine yabancı olan erkeklerle kadınlar arasındaki vaziyet-i mütekâbile ne ise onlar arasındaki vaziyet-i mütekâbile de o olacaktır. Asırlardan beri ma'mûlün-bih evvel gelen bir mezheb fikhının te'sîriyle yekdiğerine mahrem telakkî edilen erkeklerle kadınların karârnâmeye tevfiken birbiriyle münâsebette bulunmalarını müslümânlar hazm ve tecvîz

²⁶⁷ Bu kısımda üç satırlık bir sansür uygulanmıştır.

²⁶⁸ Bu kısımda yaklaşık bir satırlık sansür uygulanmıştır.

edemezler. Ma'mûl ve müftîye olan mezhebin tecvîz ve ruhsatına rağmen birkaç batınlık taallukâtından [420] kız alıp vermeye yanaşmayan Müslümânlara tesâdüf olunmakta iken hürmet-i müsâhereyi ibâhaya tebdîle kalkışmak kadar lüzûmsuz ve fâidesiz bir gayretkeşlik olamaz. Meşrû' olduğu yakinen bilinemeyen izdivâcların, âilelerin harâbîsini intâc eylediği görülegeldiğinden tahrîmi gösteren fetvâ zayıf olsa bile ihtiyâten onunla amel etmek lâzım gelirken şimdiye kadar ma'mûl ve müftî bih olan sıhrî ve rızâ'î hürmetleri kaldırarak yerlerine ibâha mezheb-i mercûhunu ikâme eylemek hüsn-i telakkî edilecek bir mes'esele olmasa gerektir.

Karârname'nin akd-i nikâhın icrâsı merâsimine ve kız ve kadınları erkek doktorlara muâyene ettirmek mecbûriyetine âid maddeleri de ahâlî-i İslâmiyye'yi memnûn edemez. İstanbul'un ba'zı mubâlâtsiz kız ve kadınları müstesnâ olmak şartıyla nisvân-ı İslâmiyye'nin hiçbirisi herhangi bir resmî mahkeme veyâ meclis huzûruna çıkarak izdivâca âid ifâdesini vermek istemez. Hayâ ve terbiye-i nisviyyesi buna müsâid değildir. Ekserî kızların baba veyâ diğer velîleri kızların kendi hânelerinde zevcesiz kalmasını, bir hey'et-i resmiyye huzûruna çıkarmaya tercih ederler. Muâyene mes'elesi daha nâzik ve daha müşkil bir hâdise-i ictimâiyyedir. Buna ne kızların kendisi, ne ebeveyni ne de şer'-i şerîf rızâ gösterir. Şer'-i şerîf hayât-ı insâniyyeye fevkalâde bir kıymet verdiği için onun muhâfazasına medâr olan ilm-i tıbbî, tedâviye o kadar ehemmiyet verir. Fakat iffet ve namusun kıymet ve ehemmiyeti nazar-ı şer'de daha çok ve daha mu'tenâdır. Onun için hayatı tehlikede gösterir bir zarûret karşısında kalmadıkça, erkek doktorların kadınları muâyene etmesine cevâz veremez. Tâlib-i izdivâc olmak böyle bir zârûret tevlîd edemez. Çünkü o zarûret ancak hastalık emr-i vâki' halini aldıktan sonra husûle gelir, illetli olmak ihtimâli doktorlara hakk-ı muâyene bahşedemez. Nisvân-ı İslâmiyye içinde öyleleri vardır ki ma'lûlen vefâtı keşf-i a'zâyâ mürehhic görür. Bu his, bu terbiye altında yaşayan nisvân-ı İslâmiyye'yi kable'l-izdivâc muâyeneye tabî tutmak men'-i izdivâc için kânûn yapmış olmaktan başka bir şey değildir. Bu karârname neşredileliden beri acaba Anadolu'da kaç köylü [421] veyâ kaç şehirli kızını mahkeme huzûruna çıkarmış veyâhud bir erkek doktora muâyene ettirmiştir? Şüphesiz ya hiç veyâhud birkaç tane...

Bu derecede hissiyâta, teâmülâta ihtiyâcât ve mesâlihe muhâlif ve mugâyir olan bu karârnameyi tekrâr mevki' ve mer'iyete koymak, ahâlîyi hüsn-i idâre etmek isteyen bir hükûmet için, hikmet addolunamaz. Ahâlî-i İslâmiye bilmelidir ki bu karârname'nin tatbîk ve

icrâsından kurtulmak mehâkim-i şer'îyyenin Makâm-ı Meşîhat'e iâdesine mütevakıftır. Mehâkim-i mezkûre Adliye Nezâreti'ne merbûd kaldıkça o karârname yine er geç tatbik ve icrâ edilecektir. Âhâlî-i İslâmiyye'nin, mehâkim-i şer'îyyenin Makâm-ı Meşîhatçe iâdesinden edeceği istifâde yalnız kararnâmenin icrâ-yı ahkâmından âzâde kalmaya münhasır değildir. Mehâkim-i mezkûre ile Adliye Nezâreti aralarındaki muâmelât ve muhâberâtta ...²⁶⁹ mesâlih-i ümmette vukû'a gelen teahhurât dahî kalkmış olacaktır. En salâhiyettâr bir makâm olan fetvâhâne-i âlînin re'yi bile alınmaksızın tanzîm eynlenmiş bulunan mezkûr karârname artık mahzen-i evrâka ilkâ ve mehâkim-i şer'îyyede iâde edilmelidir. Çünkü kanunlar ...²⁷⁰ memnûn etmek için yapılır.

Ahlâk-ı Umûmiyenin Salâh ve Fesâdında Maârif Nezâreti'nin Te'sîrâtı²⁷¹

[433] Umûmî ve sâri bir hastalık gibi memleketimizi istilâ ve ihâtâ eden ahlaksızlığın izâlesi için, Dâire-i Meşîhat'te bir encümen teşekkül ettiği ma'lûmdur. Devâir-i devletin muhtelif şubâtından müntehab birçok zevâtın dâhil bulunduğu bu encümenin vazîfe-i mevdûasında muvaffak olup olamayacağına dâir muhtelif mülâhazât ve nazariyâta tesâdüf etmekteyiz. Teşebbüsün lüzûmunda kâlen ve kalben müttehid görünen matbûât-ı yevmiyyeden bazıları “Bu ilmî bir mes'eledir, ancak ilim ile hallolunabilir, devâir me'mûrlarından müteşekkil bir encümenden bu husûsta bir hizmet beklenilemez.” diyorlar, diğer bazıları ise hayırlı netîceler vereceğinden ümîdvâr bulunuyorlar. Teşebbüsün Makâm-ı Meşîhat tarafından vukû'unu hazm edememek râyhâsına karşı kulaklarımızı tıkamak şartıyla evvelkilerin sözlerini –fâide beklemek husûsunda- nefsu'l-emre daha muvâfık görüyoruz. Fakat biz, bu fâideyi ilimden beklemek husûsunda onlardan da ayrılıyoruz. Bizim kanâatimize göre ilim de memleketimizdeki ahlâksızlığın tedâvîsinden âcizdir. İlme bir tabîb-i hâzik sıfatıyla mürâcaat edelim, acabâ ahlâksızlık marazının tedâvîsi için bize ne gibi sıhîh reçeteler verebilir?

[434] Memleketimizde fesâd-ı ahlâka, cehlden ziyâde âlet olan ilmin, bize tavsiye edeceği muâleceler va'z ve konferans vermek, ahlâkî kitaplar yazmak, nihâyet ictimâî kânûnlar vaz' etmekten ibârettir. Ahlâksızların ne va'z ve konferans dinlemeye ve ne de ahlâk

²⁶⁹ Bu kısımda bir satırlık sansür uygulanmıştır.

²⁷⁰ Bu kısımda yarım satır sansür uygulanmıştır.

²⁷¹ Ahmed Şîrânî, “Ahlâk-ı Umûmiyenin Salâh Ve Fesâdında Maârif Nezâreti'nin Te'sîrâtı”, *İ'tisâm*, 11 Eylül 1335, sy. 41, s. 433-437.

kitâbları okumaya meyyâl ve heveskâr bulunmadıkları nazar-ı dikkate alınır, o gibi vesâite mürâcaatın fâide vermeyeceği kolaylıkla anlaşılır. Esâsen ahlâksızlığın en çoğu, nasîhat dinlemeye ve kitâb okumaya ihtiyâcı olmayanlarda bulunduğu cihetle ilmin bu nev' muâcelelerinden fâide beklemek inkisâr-ı hayâlî vâcib olur. Kânûn vaz'ına gelince, dîn kadar ahlâksızlığa mâni' olacak bir kânûn bulunamaz. Daha müfid bir kânûn vaz' olunabileceğini muvakkaten kabûl ettiğimiz takdîrde ahlâksızları bu kânûna ne sûretle riâyet ettirebileceğimiz en çok düşünülecek bir mes'ele-yi ictimâiyyedir. Eğer maddî bir kuvve-i te'yîdiyyeye mürâcaat sûretiyle istihsâl-i matlûba çalışacak isek ve bu sa'yimiz muvaffakiyyetle netîcelenebilecek ise, bu şerefi ilim nâmına değil kuvvet nâmına kaydetmek lâzım gelecektir. Zarârı başkasına da sârî olan ahlâksızlığın men'i husûsunda kânûn veyâ kuvvetin te'sîri görülebileceğine kuvve-i hayâliyemizi inandırabilsek bile zararı bir kimsenin kendi nefesine münhasır kalan ahlâksızlığın tedâvîsi karşısında aczimizi i'tirâftan başka bir şey yapamayacağımız muhakkaktır.

Her nev' ahlâksızlığı kemâl-i mahâretle tedâvî edecek yegâne bir tabîb-i hâzik vardır ki o da Allah korkusunu, âhiret korkusunu dâimâ zihinde bulunduracak olan terbiye-i dîniyye ve İslâmiyyedir. Acaba bu zülâl-i terbiyeyi hangi menba'-ı feyyâzdan içeceğiz? Bu husûsta hâtıra gelecek menba'lar mecâlis-i ulemâ, sohbet-i sulehâ, âile reisleri, medâris, mekâtib ve maârif müesseseleridir. Zâhiren mütenevvî' ve muhtelif görünen bu meba'lar esâs i'tibârîyle birdir, o da "maârif mektepleri"dir. Bu mektebler, hakîkten terbiye-i dîniyye ve İslâmiyye'ye menba' olabilecek bir hâle konulursa ahlâk da düzelir, memleket de kurtulur, ve bi'n-netîce millet de mes'ûd olur. Ulemâ ve sulehâ ile âile reisleri de birer terbiye menba'ları iseler de ancak aldıklarını satabilecekleri cihetle onların da bir [435] menba'-ı aslîden feyz-i terbiye almış olmaları lâzımdır ki o da ya medâris veyâhud mekâtib olabilir. Medâris eski feyz ve bereketini zâyî' etmiş bulunmakla berâber, mekteblere nisbetle pek az müntesiblere menba' bulunması ve insânların aklın mukteziyâtından ziyâde nefsin hevâsına incizâb göstermesi gibi esvâb ü avâmilin te'sîrâtıyla memleketimizdeki ahlâksılığa mukâvemet edemiyor ve binâenaleyh ahlâk-ı umûmiyenin salâh ve fesâdında at oynatmak sahası yalnız mekteblere münhasır kalıyor.

Bu netîceye göre ahlâk-ı umûmiyenin salâh ve fesâdı, Maârif Nezâreti'nin te'sîrâtına tâbî' bulunuyor. Evet Maârif Nezâreti isterse memleketi bir gülşen-i ahlâk hâline getirir. İsterse şimdikinden daha beter bir derece-i pestîye indirir. Ahlâkın salâh ve fesâdı tadrîsâtın

tarz-ı cereyânına göre husûle gelecek birer netîcedir. İttisâl-i millete vereceği tarz-ı terbiyenin icâbâtına nazaran devlet ve milletin esbâb-ı i'tilâ veyâ sükûtunu hazırlamak kâbiliyetini hâiz olan Maârif Nezâreti maalesef bu kâbiliyeti şimdiye kadar hüsn-i istiâl etmemiştir. Terbiye-i dîniyye ve İslâmiyye'nin menba'ı olması lâzım gelen maârif mektepleri o gâyeye hiç yakınlaşmamış ve belki son senelerde büsbütün uzaklaşmak mesleğini ta'kîbe başlamıştır.

“Sâât-ı zamân içinde bir sâât-ı meyyite varsa o da ulûm-i dîniyye ile işğal olunacak sâattir.” diyen bir maârif nâzırımız ber hayât ve meclîs-i a'yânda mesned-nişîn-i ikbâl bulunuyor. Elfâzı yalnız bu zâtın ağzından çıkan bu söz bidâyet-i meşrûtiyetten beri mâarif nezâretine geçen nâzırlardan hemen ekserîsinin hülâsa-i efkârıdır. İşte bu zihniyetin sevkîyle tadrîsât programları lüzûmsuz birçok dersler ile doldurulduğu hâlde ulûm-i dîniyye tadrîsâtına pek az sâatler tahsîs edilmiş ve o sâatlerden üstün istifâde vesâiti düşünölmek istenilmemiştir. Meselâ ulûm-i dîniyye tadrîsâtına ittihâb olunan muallimlerde ehliyet-i lâzıme aranılmamış ve ehliyeti bulunanlara da müsâit bir [436] sâha-i mesâî gösterilmemiştir. Eşkâl ve fûrûâtın tebdîl veyâ adem-i tebdîlini her nâzırın ictihâdına bırakmakla berâber, esâs i'tibârıyla dâimâ ma'mûlün bih olacak bir program çizilmemiştir. Onun için her nâzır, kendi hissiyâtına göre tadrîsât-ı dîniyyeye bir şekl-i mevhum veyâ mersûm vermektedir. Ne meb'ûsân ve a'yân ve ne de kabîneler taraflarından kontrol edilmeye lüzûm görölmeyen veyâ gösterilmeyen ulûm-i dîniyye tadrîsâtı dâima böyle mühmel bırakılacaksa bir ahlâksızlığın daha müdhiş ve daha mühlik netîcelerine şahid olacağız.

Mekteblerimizin bu hâlini gören Anadolu ve Rumeli ahâlî-i İslâmiyyesi çocuklarını câhil bırakmayı okutmaya tercîh ederler. Geçenlerde Rumeli'den gelen bir bakkâl hacı baba ile bu husûsa dâir konuşurken “Efendim abdestsiz olsun bir kez câmî-i şerîfe gittiğini görmediğimiz muallimlere çocuklarımızı teslîm edemeyiz.” diyordu. Demek oluyor ki mekteblerimizin hâl-i hâzırı yalnız ahlaksızlığa sebebiyet vermekle kalmayarak ahâlîyi tahsîl-i maârifden de vazgeçiriyor. Biz gerek ahlâksızlığın önünü almak ve gerek ahâlî-i İslâmiyye'yi tahsîl-i maâriften soğutmamak için mektebelerde ulûm-i dîniyye tadrîsâtını ciddî ve kâfi bir hâle koymakla berâber hem sık sık kontrole tâbi' tutmalı, hem de bilûmûm muallimlerde ehliyetle ilâveten bir de dîndârlık hâssası aramalı ve onları talebeleriyle berâber edâ-yı ibâdete mecbûr kılmalıyız. Eğer muallim ta'yînâtında dîndârlığın sebab-i tercîh olduğu fi'len gösterilirse, dîndâr görünmeyecek ve hiç olmazsa izlâlât ve ifsâdâtta vaz geçmeyecek mütemerrid muallimlere az tesâdüf ederiz.

İşte bu şerâit dâhilinde terbiye-i dîniyye ve İslâmiyye ile mücehhez bir nesl-i maârif yetiştirebilirsek, onlar gerek reisi bulundukları âile efrâdını ve gerek muallimleri oldukları talebeyi de kendileri gibi terbiye-i dîniyye ve İslâmiyye ile meşbû' ve mücehhez bir hâlde yetiştirecekleri cihetle ensâl-i âtîyye ahlâksızlık maraz-ı müdhîş ve mühlikinden sâlim kalır ve şimdiki ahlâksılığın en çok mes'uliyeti Maârif Nezâreti'ne âid olduğu gibi o zamânın terbiyeleri şerefi de yine Maârif Nezâreti nâmına kaydedilir. Bizim âtiye âid ahlâksızlıkların sûret-i tedâvîsine mahsûs mülâhazâtımız, bunlardan ibârettir. [437] Hâl-i hâzırdaki ahlâksızlığın çâre-i tedâvîsine gelince buna hiçbir vechle ve hiçbir sûretle imkân bulamıyoruz. Olsa olsa kuvve-i cebriyye ile bir dereceye kadar tahdîd olunabilir, fakat zihniyet-i hâzıra bunu hürriyet ve medeniyete bir darbe telakkî eder!

Ahlâka Düşmanlık İnsâniyete Düşmanlıktır²⁷²

[499] Ahlâksızlığın önünü almak için, Dâire-i Meşîhat'te teşkîl olunan encümenin mesâîsisi aleyhine vukûa gelen ta'rîzât ve tenkîdât arkasında gizlenen riyâkâr çehrelerin nikâb ve hicâbını kaldırarak hakîkî maksatlarını efrâd-ı milletin enzâr-ı istikrâhına koymak emeli, bizi bu mes'ele ile tekrâr iştigâle sevk etti. Milletin bünye-i ictimâiyyesini verem ve frengî hastalıklarından ziyâde sarsan ve belki onların da müvellidi olan ahlâksızlık âfet-i umûmiyyesinin def' ü ref'i ve hiç olmazsa tahdîd ve taklîli için tedbîrler ittihâz etmek maksadıyla toplanan bir encümeni alkışlamak ve müdakkikâne neşriyâtla vazîfelerini teshîle çalışmak, milleti seven her ferd-i mütefekkirin ilk vazîfesi olmak lâzım gelirken bizim bir takım gazetecilerimizin takındıkları vaz'îyyet-i aleyhdârâne anlaşılmayacak muâmelelerden değildir. Kemâle ermiş çıbanın üzerindeki sargı seyelân-ı kubha mâni' olamadığı gibi bunların riyâkâr yazıları da tuğyân ile meşbû' zihniyetlerinin tereşşühâtına mümânaat edemiyor. Teşebbüsün Makâm-ı Meşîhat tarafından vukûa gelmesi ittihâz olunacak tedbîrlerde de İslâmî bir gâye gözetileceğini ihsâs eylediği cihetle, türediler can damarlarından vurulmuşa dönüyor! Çünkü onlar, ne Makâm-ı Meşîhat'ın ne de İslâmiyyet'in işe karışmasını hazmedemezler! [450] Zavallı meşîhatin âtıl bulunması da faâliyet göstermesi de kendisini tenkîd ve muâhezeden kurtarmıyor! Öyle zannediyoruz ki Dâire-i Meşîhat, bütün tevâbi'yle berâber devletin teşkîlât kadrosundan tayyedilse aleyhinde beslenen buğz ve kînler, yine teskîn olunamayacaktır! Dün dînin devletten tefrîki ve binâenaleyh

²⁷² Ahmed Şîrânî, "Ahlâka Düşmanlık İnsâniyete Düşmanlıktır", *İ'tisâm*, 17 Eylül 1335, sy. 42, s. 499-453.

şeyhülislâmların kabînedен çekilerek münhasıran ma'neviyâtla iştigâl etmesi lüzûmunu ileri sürenlerin, bugün ahlâk gibi ma'neviyâtı da Makâm-ı Meşîhat'ın dâire-i iştigâli hâricine çıkarmaya kalkışmaları, ele geçirdiği bir kurbağaya “Hı da desen seni yiyeceğim, kı da” diyen meşhûr bir yılan hikâyesini hatırlatıyor. Ne umûr-i devletle ne daâvî-i şer'îyye ile ve ne de ahlâk-ı İslâmiyye ile iştigâli tecvîz edilmeyen bir makâmın külliyyen ilgâsını istemek yalnız ahlâk-ı İslâmiyye ile hakk-ı iştigâli selbetmeye nisbetle yine müntakî bir zihniyet olur.

Teşebbüsât-ı ahlâkiyyede İslâmî bir gâye gözetilmesi ihtimâli acaba niçin bu gazeteciler ile hemfikirlerinin asâbında bu derece gerginlik husûle getiriyor. Onların ne istediklerini ve senelerden beri ne için çalıştıklarını bilenler, bu suâle cevâb vermekte müşkilât çekmezler sanırız. Onların efrâd-ı millette görmek istedikleri sefâhate âid frenk terbiye-i ictimâiyyesidir. Bu sözümüzdeki “sefâhate âid terbiye-i ictimâiyye” cümlesine kârilerimizin nazar-ı dikkatlerini celbederiz. Çünkü frenklerde saâdet-i medeniyyeyi kâfil terbiye-i fikriyye ve ictimâiyye de bulunduğu, meşhûdumuz değilse de mesmû'umuz olan âsâr-ı umrân ve telakkîleriyle sâbittir. Frenklerin ahvâlini eserleriyle, kalemleriyle, ifâdeleriyle bize bildirenler; onların mesâîlindeki intizâmdan, sözlerindeki sadâkatten, işlerindeki ciddiyetten, muâmelelerindeki sür'at ve istikâmetten, vazîfelerine ehemmiyetlerinden, hukûk-ı mütekâbilelerine riâyetlerinden, ulûm ve fûnündaki terakkîlerinden, sanâyi'-i medeniyyedeki tekemmüllerinden ve menâfi'-i umûmiyyeyi menâfi'-i husûsîlerine tercîh husûsundaki fedâkârlıklarından bahsetmektedirler. Eğer bu hasâil ve fezâil, hakîkaten onlarda mevcûdsa –ki mevcûdiyetinde şüphemiz yoktur- terbiye-i fikriyye ve ictimâiyyelerinin netâici oldukları müstağnî-i îzâh ve isbâtıdır. Tevfik Fikret ve Abdullah Cevdet mekteb-i lâislâmiyyenin fahrî şâkirdleri [451] olan Necmeddin Sâdık ve emsâli beyler, eğer memleketimizde bu nev' terbiye-i fikriyye ve ictimâiyyenin te'sîs ve ta'mîmine çalışsalar biz de bu husûsta kendilerine ön ayak olamasak bile berâber yürümeye çalışır ve ahkâm-ı İslâmiyye'nin de hepimize rehberlik ettiğini görür idik. Fakat onlar, memleketimizde en çok muhtâç olduğumuz hâlde en az mâlik bulunduğumuz o âlî ve insânî terbiyeleri, mâverâ-yı şûûr ve akıllarına anarak Frenklerin kısmen dînlerinin müsâadesi ve kısmen de kendi müsâmahaları yüzünden pek ileri gittiğini görerek şimdi men'ine çalıştıkları ve memleketimizde ise bir âfet-i umûmiye hâlini alan sefâhat-i ahlâkiyyeyi takrîr ve teşdîde keremi veriyor ve bu maraz-ı mühlik ve müstevlîyi, İslâmiyyet terbiye-i fikriyye ve ictimâiyyesiyle tedâvî etmek isteyen meşîhat ve medârisin düşman-ı bî-emânı kesiliyorlar!

Senelerden beri bazen hafî ve bazen celî olarak sarf ettikleri mesâî sâyesinde husûle gelen bir sefâhat-i ictimâiyyenin, İslâmiyyet terbiye-i fikriyye ve ictimâiyyesi gibi bir zâbita-i mâni'anın müdâhalesiyle elden çıkması ihtimâli karşısında kalmaları, kendi hesâblarına memnûniyetle karşılanacak bir tâli' muktezâsı değildir. Bisyâr hanımların teşkîlât-ı bedeniyye ve elvân-ı vechiyesiyle onların dîde-i temâşâsı arasına çarşaf ve peçe gibi birer hâil girsin, gülşen-i nisvânda bâdeler ve şarkılar ile bir bezm ülfet ve sohbet akdedilemesin. Bu tahammülsûz mahrûmiyyete, bu tâkatşiken mehcûriyyete onlar katlanamazlar! Neşter-i teşebbüsâtını bu derece hassas ve nâzik bir can damarına vurmak isteyen bir ahlâk encümeni, bir şeyhülislâm, bir İslâmiyyet terbiye-i fikriyye ve ictimâiyyesi tabîî onların dostluğunu celbedemez! Beyefendiler gâliben hevesâta, nefsâniyelerinin tatmînine müsâid bulunmadığı için, ahlâk-ı İslâmiyye'ye gösterdikleri düşmanlığın, devlete, millete, medeniyet ve insâniyyete düşmalık olduğunun ya farkına varamıyorlar veyâhud her şeyi huzûzât-ı nefsâniyyeden ibâret sanıyorlar! Ahlâkın bir ferdî kısmı, bir de ictimâî kısmı vardır. Ferdî ahlâk ile herkesin kendi nefsi alâkadârdır. İctimâî ahlak ise her ferdi kendisiyle alâkadar eder. Her hangi ferdin, mensûb bulunduğu cem'iyete muzır olup olmadığı, [452] ahlâk-ı ictimâiyyesiyle anlaşılır ve her cem'iyeti mes'ûd eden, efrâdının ictimâî mekârim-i ahlâkıyye ile mütehallık olmasıdır. Beşeriyyetin intizâmı ve hatta cem'iyet hâlinde yaşayabilmesi efrâd-ı beşerin ictimâî mekârim-i ahlâkıyye ile mütehallık bulunmasına mütevakıf olduğu için, dîn-i mübîn-i İslâm ferdî ahlâkını sû-i isti'mâl edenlerin mücâzâtını âlem-i ukbâya te'hîr buyurduğu hâlde ictimâî ahlâkını sû-i isti'mâl edenlerin mücâzâtını dünyâda çekirmek hikmetini gösteriyor. Ahlâksız, akıl ile ilmin insânlara bir şeref veremeyeceği düşünülürse ebnâ-yı âdemin, hayvanât-ı sâireden cihet-i imtiyâzı akıl ve ilimden ziyâde ictimâî mekârim-i ahlâkıyyedir demek daha muvâfık olur. Kezâ “ve lekad kerremnâ benî âdem”²⁷³ ayet-i semâviyyesinden anladığımız mükerrerremiyyeti ihrâz etmek için ictimâî mekârim-i ahlâkıyye ile mütehallık olmak lâzım geleceği gibi nebî-i hakîm efendimiz hazretlerinin itmâmı için gönderildiğini beyân buyurduğu mekârim-i ahlâkıyyenin ferd-i ekmeli de şüphesiz ahlâk-ı ictimâiyyedir. “Müslümân o adamdır ki ne kavliyle ne de fiiliyle başkasını rencide ve mutazarrır etmez.” meâlindeki hadîs-i şerîfte müslümânlığın ancak ictimâî mekârim-i ahlâkıyye ile mutehallık olanlara hasredilmesi, nokta-i nazarımızın karîne-i kâtiası bulunduğu gibi İslâmiyyette ahlâk-ı ictimâiyyeye verilen ehemmiyet-i fevkalâdenin de

²⁷³ İsrâ Sûresi 17/70. âyetin bir kısmı: “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.”

hüccet-i kat'îyesidir. İşte İslâmiyyet'in bu terbiye-i ahlâkıyyesine düşman olmak devlete, millete, medeniyyete ve en nihâyet insâniyyete düşmanlık etmektir ki insâniyyet hudûdu hâricine çıkılmadıkça bu düşmanlık yapılamaz ve yapılmamalıdır. Başkasını ya kavliyle veyâ fiiliyle rencide veyâ mütezarrır edenleri, kâmil bir müslümân tanımayan dîn-i mübîn-i İslâm'ın, ehl-i İslâm'a vereceği terbiye-i fikriyye ve ictimâiyye, beşeriyyetin kâfil-i saâdet ve selâmetidir. İnsânların ahlâk-ı İslâmiyye ile mütehallık oldukları gün kurt ile koyunun berâber gezecekleri bir asr-ı tekâmülün matla'-ı işrâkı olur.

Bütün sekine-i arzı, İslâmiyyet terbiye-i fikriyye ve ahlâkıyyesiyle muttasıf görmek arzusunu beslemekten başka bir gâye-i mesâîsi olmayan meşîhat ve medârisi inhisâf ve inkisâfa uğratmaya çalışanlar, şüphesiz insâniyyete hayırhâh değillerdir. Yüzlerindeki perde-i riyâ her ne olursa olsun Makâm-ı Meşîhat'in teşebbüs-i ahlâkıyyesini tezyîf, [453] istihkâr ve istihzâ ile işkâle sa'y edenler [...] ²⁷⁴ sâf-derûnluk olur. “Lâ İslâmî”lik meşîhat ve medârise husûmet taşımak için bir sâik olabilir, fakat insâniyyete de adâvet beslenmesini tavsiye etmez. Binâenaleyh meşîhatin mevcûdiyetine düşman olanlar, hiç olmazsa insâniyyete âid bulunan teşebbüsât-ı ahlâkıyyesine adâvet göstermemelilerdir. Çünkü malını, huzûzât-ı nefsâniyyesini ve hatta canını insâniyyet uğruna fedâdan çekinmeyen “lâ-dînî”lere de tesâdüf edilmektedir.

Dârü'l-Fünûn ve Müderrisleri²⁷⁵

[465] Dârü'l-fünûn denince, bir menba'-ı ma'rifet ve medeniyyet hâtıra gelir. Evet, gerek ma'rifetullahın ve gerek ma'rifet-i mâsivâllahın en feyyâz menba'ları dârü'l-fünûnlardır. Arz, semâ ve mâbeynehumâyı dâire-i nüfûz ve tedkîkinde bulunduran ilim ve fen mevcûdât-ı kevniyyenin mâhiyât ve havâs-ı mâhiyâtı üzerinde mûşikâfâne bir sûrette icrâ edeceği keşfiyyât ve teharriyât netîcesinde hem ma'rifetullahı hem de ma'rifet-i mâsivâllahı husûle getirir ki medeniyyetin peder ü mâderi de işte bu iki nev' ma'rifettir. Muhtevî bulunduğu fenler i'tibârıyla, fevka't-tabî'îyyâtta fikr-i ulûhiyyetin en feyizli bir tekyesi ve tabî'îyyâtta da fikr-i îcâd ve ihtirâ'nın en fa'âl bir destgâhı olmak imtiyâz-ı ale'l-alenî ihrâz etmesi lâzım gelen Dârü'l-Fünûn'un ahvâl-i rûhiyye-i beşeriyyede husûle getireceği te'sîrât başka menba'ların te'sîrâtıyla kâbil-i kıyâs değildir. Çünkü menâbi'-i sâirede henüz neşv ü nemâya başlayan dimağlar Dârü'l-Fünûn'da tekemmül ederler, kanâat-i fikriyyeler orada

²⁷⁴ Nüşanın bu bölümü zarar görmüş olmasından dolayı birkaç kelime okunamamıştır.

²⁷⁵ Ahmed Şîrânî, “Dârü'l-Fünûn Ve Müderrisleri”, *İ'tisâm*, 25 Eylül 1335, sy. 43, s. 465-469.

husûle gelir, ta'kîb edilecek meslekler orada ta'yîn ve intihâb olunur. İmân-ı istidlâlî sâhibi mü'min kâmilller, kâbiliyyet-i beşeriyye derecesinde hikmetşinâslar, hukûkşinâslar, riyâzîler, tabîbler, siyâsî ve idârî dâhîler, kimyâgerler, müverrihler, kânûnşinâslar, [466] îcâd ve ihtirâ' üstâdları, insâniyyet ve medeniyyet rehberleri, ahvâl-i rûhiyye ve îcâbât-ı muhîtiyye âşinâları; diyânet, an'ane ve milliyet muhîbleri; ciddiyet, istikâmet, vakar numûneleri; iffet ve ahlâk hâmilîleri yetiştirmek oraya yakışır. Çünkü ulûm-i beşeriyye'nin sidre-i muntehâsı, kemâlât-ı beşeriyyenin en son menba' ve merkezi orasıdır. Orada tahsîl olunacak ulûmun fevkinde, ancak ilm-i Cenâb-ı Kibriyâ ve ilm-i ledünn-i Hazret-i Enbiyâ vardır. Bu salâhiyet ve kâbiliyyetini hüsn-i isti'mâl eden dârü'l-fünûnlar ilim ve irfânını temsîl eyledikleri milletle berâber sâir milletlerin de sebeb-i sâadet ve selâmetleri olurlar. Herhangi bir dârü'l-fünûn ki kendisinden beklenen netâic-i hasenenin aksini tevlîd eder, ona dârü'l-fünûn değil dârü'l-cünûn ünvânını vermek lâzım gelir.

Bu derece yüksek ve feyyâz bir kürsî-i tedrîse oturan ve oturacak olan müderrislerin derece-i ehemmiyetleri kolaylıkla anlaşılır. Onların tedrîsâtı milletlerin su'ûd veyâ sukûtlarına icrâ-yı te'sîr eder. Kendileri fezâil ve kemâlât-ı lâzımayı hâiz iseler yetiştirecekleri talebe de hâiz-i fazl ü kemâl olur. Yukarıda ta'dâd ve tafsîl ettiğimiz sıfât-ı mezâyâ ile mücehhez olmayan müderrislerden aynı evsâf ve fezâil ile muttasıf talebe yetiştirecek bir kuvve-i kudsiye beklenilemez. Neslen ba'de nesil seleften halefe intikâl edeceği tabîi bulunan bu fazîlet ve meziyet yoksuzluğu bütün bir milleti günden güne sukût-i maddî ve ma'nevîye sürükler. Dârü'l-fünûnlar ile medreselerinin, milletlerin i'tilâ ve inhitâtına derece-i te'sîrini anlamak için bir millel-i garbiyyenin terakkiyâtına bir de bizim tedenniyâtımıza bakmak kifâyet eder. Onların dârü'l-fünûnları o derece terakkîlerini mûcib olduğu hâlde bizim dârü'l-fünûnumuz niçin bizi bir parça yükseltmiyor? ve belki sukût-i ma'nevîmizde mühim te'sîri görülüyor. Çünkü onların dârü'l-fünûnları devletlerinin şubât-ı umûrunu ciddiyetle, istikâmetle, iktidâr ve mahâretle tedvîr edecek erbâb-ı mesâil yetiştiriyor. Milletlerinin revâbıt-ı ictimâiyyesine, an'anât-ı nâfiasına, mukaddesât-ı dîniyye ve milliyyesine hürmet ve riâyet eden bir nesl-i maârifeye mehd-i zuhûr oluyor. Oralardan şehâdetnâme alanlar, ilim ve fende ki vukûf ve ihâtâlarıyla kâinât-ı maddiyyeyi taht-ı teshîrlerinde bulunduruyorlar [467] ve bu sâyede, göz ile görmeyenlerin inanamayacakları derecede muhayyirü'l-ukûl asâr-ı medeniyye vücûda getiriyorlar. Bizim dârü'l-fünûnumuz ise milletin revâbıt-ı ictimâiyyesini kesr ü ihlâl ve an'anât ve mukaddesâtına hürmet ve riâyeti terk ve ihmâle heveskâr bir takım

hodpesendler yetiştirmekten başka bir işe yaramıyor. Bu ihlâl ve ihmâlden husûle gelen tahrîbât-ı ma'neviyyeyi ta'mîr edecek hiçbir mi'mâra mâlik değiliz. Bu husûsta medâris vârid-i hâtır olabilir, fakat medâris yalnız hâl-i hâzırında değil en feyyâz halinde bile ma'neviyyâtta arsa-i harâbâtı ta'mîr edemez. Çünkü yapmak güç ve yıkmak kolaydır. Binâenaleyh yapmaya çalışanlar ile yıkmaya çalışanlar arasında açılan bir mübâreze, yapmaya çalışanlar mutlakâ mağlûb olurlar. Dârü'l-Fünûn'un husûle getirdiği tahrîbâtı yine dârü'l-fünûn medreseleri ta'mîr edebilir. Fakat onların, tevhîd-i tadrîsâta müteallik son cûrm-i mütekerrirleri, tahrîbâtta vazgeçmeyeceklerini gösteriyor.

Ali Kemâl Bey'in maârif nâzırlığı ve Naîm Beyefendi'nin Dârü'l-Fünûn müdür-i umûmîliği zamânında iltizâm olduğu hâlde mûmâileyh müdür-i müteşerri' ile efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye'ye tercümân olan resmî ve gayr-i resmî bazı makâmât ve cem'iyât ve cerâid-i İslâmiyye'nin birlikte müdâhale ve müdâfaaları netîcesinde akîm kalan tevhîd-i tadrîsât mes'elesi dârü'l-fünûn müderrislerinin yeniden teşebbüsâtıyla yine tazelendi. Müderrisîn-i müşârunileyhimden Kemâl Cânib Bey, müderris bulunduğu iki sınıftan birinde yalnız iki erkek diğerinde ise üç kız mevcûd olup aynı dersleri her iki sınıfta tekrâr etmeye mecbûr tutulduğu ve bu lüzûmsuz külfetin kendisine ağır geldiğini ileri sürerek erkeklerle kızların birlikte tadrîsini istiyor. Arkadaşlarının bu talebini muhik ve ma'kûl gören meclis-i müderrisîn, tadrîsâtın tevhîdi lüzumuna dâir bir takım esbâb-ı mûcibeyi hâvî bir mazbata tanzîm ve derhâl Mâarif Nezâreti'ne takdîm ediyor. Bu def'a makâm-ı nezârette, hükemâ-yı İslâmiyye'den merhûm İsmâil el-Gelenbevî gibi bir âlim-i müteşerri' ve müştahirin nesl-i necîbi olan Said Bey bulunduğu için, mazbata-i mezkûrenin mahzen-i evrâkta yalnız bir hâtıra-i zihniyet olarak kalacağına kâni' isek de bu müzmin zihniyetin günün birinde yine aks ü naks [468] edeceğine de kâni' olduğumuz için müderrisîn-i kirâmı birkaç cihetten müstehakk-ı muâhaza görüyoruz. İslâmî bir kuvvetin müesser-i müdâhalesiyle akîm kalan ilk teşebbüsü tekrâra kalkışmak hem hiffet hem de o kuvveti istihfâftır ki her ikisini de Dârü'l-Fünûn'un ağırbaşlı vakûr ve dûrendîş olması lâzım gelen müderrislerine yakıştıramayız. Bulunduğu muhîtin hissiyât-ı umûmiyyesine hürmet ve riâyet etmek, eğer her ferdin vazîfe-i ictimâiyyesi ise bu vazîfeyi o ferdlere telkîn edecek en kâmil rehberler şüphesiz Dârü'l-Fünûn müderrisleri olmak lâzım gelir. İlmî ve ictimâî vaz'ıyyet ve mevki'leri bu türlü hareket etmelerine lüzûm gösterirken, bizzat kendilerinin hürmetsiz ve riâyetsizliklerini görmek bizimle berâber herkesi de müteessir ve müteessif etmektedir. Bizim tevhîd-i tadrîsâta

aleyhdârlığımız biri dîni diğeri ahlâkî olmak üzere iki esâsa müstenid bulunuyor. Tabîî dârü'l-fünûn müderrisleri mes'elenin diyânetle alâkadâr olduğunu bilmeyecek derecede ahkâm-ı şer'iyeye bîgâne değillerdir. Bir hükm-i şer'îye karşı gösterilen ihmâlkârlığın diğeri ahkâm-ı şer'iyeye hakkındaki merbûtiyyeti tedricen za'fa uğratacağını da bilirler sanırız. İlim ve ömürleri kemâle erişmiş mütefekkirler tabakası ahkâm-ı dîniyyeye karşı böyle ihmâlkâr bir vaz'iyet takınırsa, fıkren ve terbiyyeten onların taht-ı te'sîrlerinde bulunan hevâ ve hevese tâbi' gençlerde hiss-i diyânetten eser kalmayacağı aşîkârdır.

Acaba onlar, tevhîd-i tadrîsât teşebbüsünü ne gibi fâide ve esâslara istinâd ettiriyorlar? Bizim bildiğimize göre eğer fâideli bir teşebbüs varsa o da iki sınıfı ilgâ veyâ diğeri sınıflara ilhâk ederek hem Kemâl Cânib Bey'i o külfetten hem de devlet ve milleti böyle muzâyakalı bir zamânda lüzumsuz sarfiyâtta kurtarmaktır ve yine bizim bildiğimize göre Avrupa'nın bazı dârü'l-fünûnlarını taklîd hevesinden başka bir esâs gözetilmiyor. Burada mes'eleye müteallik bir hikâye nakledelim: “Deveye boynun niçin eğri?” demişler; o da “Nerem doğru ki boynum da doğru olsun!” cevâbını vermiş. Şimdi biz de “Dârü'l-Fünûn'umuzun neresi Avrupa dârü'l-fünûnlarına benziyor ki kız ve erkek tadrîsâtını da onlar gibi tevhîd edelim?” diyebiliriz. Evvelâ bizim Dârü'l-Fünûn'un medreseleri, onların medreseleri gibi ilim ve fende mütebahhir ve mütehasıs [469] olsun; bizim de onların medreseleri derecesinde hekîmlerimiz, müsteşriklerimiz, riyâziyyûnumuz; hukûkiyyûnumuz; mâliyyûnumuz; etîbbâmız; hey'et ve hendeseşînâslarımız ahlâkiyyûnumuz; siyâsî ve idârî dâhîlerimiz; muayyen ve sâbit meslek sâhiplerimiz; efrâdından bulunduğu milletin hissiyât ve kudsiyyâtına hürmet ve riâyet etmenin bir vazîfe-i ictimâiyye olduğunu derk ü takdîr edecek ictimâiyyûnumuz; pek işe yaramayacakları emsâlinden anlaşılan iki üç talebe için beş on müderrise verilen şehriyye kırk elli bin kuruşun tasarrufunu devlet ve millete daha nâfi' görecektir iktisâdiyyûnumuz; tadrîsâtın intizâmını kızlarla erkeklerin birleşmesinde değil medreselerin ehliyet ve iktidârlarında, vazîfelerine dikkat ve ehemmiyetlerinde, hiss-i takrîr ve ifâdelerinde, talebenin kabiliyyet ve mesâîsinde arayacak mütefekkirlerimiz bulunsun ve bunlar ve aynı evsâf ve şerâiti hâiz Dârü'l-Fünûn me'zûnları yetiştirmeye başlasınlar; o zamân tadrîsâtın ayrılığı bir nakışa addolunursa, tevhîdi için çâreler ararız. Yoksa Dârü'l-Fünûn'umuzun husûsât-ı esâsiyye ve hayâtiyyesini bırakıp da yalnız tevhîd-i tadrîsât cihetini Avrupa'nın bazı dârü'l-fünûnlarına benzetmeye kalkışmak handeden ziyâde giryeyi mûcib oluyor!

Hânedân-ı Saltanat ve Matbûât²⁷⁶

[481] Hânedân-ı saltanat; millet-i İslâmiyye'nin gerek dünyevî ve gerek uhrevî umûrunu hüsn-i tedvîr ve temşîd ile şer'an mükelleftirler. Min tarafallah uhdelerine tevdî' buyrulan bu emânet-i kübrâyı, Hüdâ ve peygamberpesendâne bir sûrette yerine getirebilmeleri için, müslümânların ahvâl ve ihtiyâcâtını yakinen bilmeleri lâzım gelir. Bu ise temâsa, devr ü teftîşe mütevakkıftır. Hulefâ-yı râşidîn ve onlara hayrû'l-halef olan hulefâ-yı Emeviyye ve Abbâsiyye ve onlara bir zeyl-i mefharet teşkîl eden hulefâ-yı Osmâniyye'nin ekserîsi bu lâzıme-i hikmet ve maslahata mümkün mertebe riâyete çalışırlardı. Mîlel-i sâire hükümdârânı arasında evvelce yok iken son zamânlarda inkişâfa başlayan bu his, hulefâ-yı İslâmiyye arasındaki kadîmliğine rağmen hulefâ-yı Osmâniyye'nin müteahhiriyyeti zamânlarında zevâl ve intifâya uğradı. Müteaddid esbâbın hulefâ-yı izâm hazerâtıyla ahâlî-i İslâmiyye arasında husûle getirdiği bu boşluğu mümkün mertebe dolduracak bir vâsıta varsa o da hânedân-ı saltanat a'zâ-yı kirâminın matbûâtı ta'kîb ve mütâlâa buyurmalarıdır. Her zamân değilse de, bazen ahâlî-i İslâmiyye'nin hissiyât-ı umûmiyyesine tercümân olan gazeteleri ta'kîb ve mütâlâa buyurmaları ahvâl ve ihtiyâcât-ı ahâlî hakkında az çok ıtlâ' [482] husûlüne bâdî olabilir. Hâdisât-ı yevmiyenin sehâr câzibesi matbûât-ı yevmiyeyi şüphesiz okutturur. Fakat sıfat-ı hilâfetin pek ziyâde mürtebit bulunduğu ma'neviyât ile çokça meşgûl olan usbûi ve şehri mecmûalarda acaba ta'kîb ve mütâlâa buyruluyor mu? Bizim bu husûsa âid ma'lûmâtımız hânedân-ı hilâfet hazerâtının o gibi mecmûaları da okumakta bulunduklarını gösteriyor.

Ezcümle Sultân Murad hazretlerinin necl-i necîbi merhûm Selahaddîn Efendi Hazretleri cem'iyet-i ilmiyyenin nâsir-i efkârı olmak üzere vaktiyle neşredilen *Beyânü'l-Hak* mecmûasını muntazaman ta'kîb ediyor ve ara sıra gönderdiği husûsî tezkirelerle cem'iyet-i ilmiyye a'zâsını taltîf buyuruyorlardı. Şimdi Sultân Hamîd Hân-ı Sâni hazretlerinin mahdûm-i mükerrerleri ve hilâfet-i İslâmiyye'nin ikinci velîahtı olan Şehzâde Mehmed Selim Efendi Hazretleri de nâciz "*İ'tisâm*" ı lutfen ta'kîb ve mütâlâa sûretiyle biz dâîlerini taltîf ve teşvîk buyuruyorlar.

²⁷⁶ Ahmed Şirânî, "Hânedân-ı Saltanat Ve Matbûât", *İ'tisâm*, 2 Teşrîn-i Evvel 1335, sy. 44, s. 481-483.

Ve usûlen hilâfet nâmzedi bulunan şehzâde-i müşârunileyh hazretlerinin “İ’tisâm” gibi İslâmiyet’in ve onun istinâd ettiği makâm-ı hilâfetin nâçiz hâdimlerinden olan bir mecmûayı mütâlaa buyurmaları şüphesiz memleketimizdeki cereyânları anlamak hikmet ve maslahatına mebnîdir. Çünkü milletin hissiyâtına ve memleketin ahvâline muttali’ bulunmak hilâfet nâmzedlerinin cihâz-ı lâzimesindendir. Hiç şüphe yoktur ki mütâlaa buyurdukları yalnız “İ’tisâm” ve emsâli olan meslek-i mahsûs sâhibi mecmûalar değildir. Mütenevvi’ meslek ve muhtelif gâye ta’kîb eden mecmûaları da mütâlaa buyuruyorlardır. Çünkü hangi tarafın haklı olduğu ancak hepsinin mütâlaasıyla anlaşılır. Husûsiyle dîne müteallik mesâilde son söz hânedân-ı hilâfetin hakkıdır. Biz bu mahkeme-i alü’l-âlin hüküm ve karârına kemâl-i teslîmiyetle mütâvaat ederiz.

O gibi mecmûaların meslek ve gâyelerini bilenler, ihtimâl ki hânedân-ı saltanat hazerâtının onları mütâlaa buyurmalarını hüsn-i telakkî etmezler. Hâlbuki hânedân-ı hilâfetin İslâmiyet’in leyh veyâ aleyhindeki cereyânları ve dâimâ yekdiğeriyle müsâdeme eden muhtelif efkârı anlamaya çalışması lâzım geleceği nazar-ı dikkate alınırsa memnûniyetle karşılamak [483] daha muvâfık olur. Çünkü herhâangi bir mecmûayı okumak, onun meslek ve gâyesini beğenmek ma’nâsını müstelzem değildir. Bir mülâkat esnâsında velâhd Abdülmecîd Efendi Hazretlerinin taraf-ı âlîlerinden vukû’ bulan ve geçen hafta “İ’tisâm” ile neşrolunan beyânât bunun delîlidir. Çünkü müşârunileyh hazretleri buyuruyorlar ki:

“Nice kadınlar ile erkeklerin tahsîli arasında gaye i’tibâriyle fark vardır. Kadınların tenvîr-i irfânı selâmet-i nesl maddesidir. Erkeklerinki ise te’mîn-i maişet mes’elesidir. Kızlarımızın terbiye ve tahsîlinde umûmiyet i’tibâriyle üç gâye, üç derece gözetilmelidir. Evvelen: İslâm kadını... Kadınların rûhlarında terbiye-i dîniyye en hakikatli bir ma’kes bulmalı, bir kadın neye tapındığını, ne için tapındığını, Kur’ân’ını, namazını, niyâzını, İslâm’ın fezâilini, müslümânlığın rûchâtını ve rûchânın sebeblerini bilmelidir. Sâniyen: Ev kadını... Ev kadını, âile kadını olmak ise fikrimce bir tahsîl-i i’dâdî netîcesidir. Bunda her şeyden evvel yemek pişirmek, dikiş dikmek, çocuğa bakmak, hıfz-ı sıhhat görülmelidir. Bunları bir sultândan i’tibâren bütün cins-i latîf bilmelidir. Kadınların hâl ve istikbâle âid telebbüslerinden an’ane ve örf-i mâzînin dâimâ mütekâmil bir numûnesi görünmelidir i’tikâdındayım.”

Kadınlarımız için ta'yîn buyrulan bu üç gâyenin, onları kadınlıktan başka her şeye benzetmeye çalışanların gâyelerine taban tabana zıt olması velâhd hazretlerinin, o beyânâtıyla öyle muzır ve müfsid mecmûalar sahipleriyle onların iğfâlât ve izlâlâtına kapılan kadınları ne derece tekdîr ve tevbih buyurmuş olduğunu gösterir. Müşârunileyh hazretleri gibi velâyet ve selâhiyet-i dîniyye ve idâriye sâhibi bir zât-ı ve'l-akdesin ihtârât ve irşâdâtından mütenebbih olarak tarîk-i hakka rücû' etmeleri lâzım gelirse de fakat "lâ edriye" tâifesi gibi iffet ve nâmustan bir ateş yakıp da içine atmadıkça dünyâda bir de iffet ve nâmus bulunduğunu i'tirâf etmeyecek bir kâbiliyette olanlardan öyle bir iz'ân ve insâf beklemek kurumuş ağaçlardan meyve beklemeye benzer.

İngiliz Matbaa-i Dîniyyesinin Suâllerine Verilecek Cevaplar²⁷⁷

[497] Şeyhülislâm İbrâhim Hayderî Efendi Hazretlerinin ilk def'a olarak Makâm-ı Meşihat'te bulundukları sırada İngiltere cem'îyyât-i dîniyyesinden biri olan Matbaa-i Dîniyye Cem'îyyetininin başkâtibi Mr. Arthur Botwood tarafından makâm-ı meşihate gönderilen bir mektûbla²⁷⁸ İslâmiyet hakkında birkaç suâl soruluyor ve cevâblarının bizzat kalem-i meşihatpenâhîden sūdûru istirhâm olunuyordu. O zamân makâm-ı meşihat tarafından Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye havâle buyrulan bu suâllere şimdiye cevâb verilmek lâzım gelirken hâlen sürüncemede kalıp gidiyor. Terâhînin bu kadar temâdî etmesine acaba sebep nedir? Dârü'l-Hikmet'in reisleriyle a'zâsının sık sık tebeddülâtâ uğraması dolayısıyla henüz müstekır bir hey'et hâline gelememiş bulunması, sebep-i zâhîri olmak üzere gösterilebilir. Fakat zâten mu'tâdımız olan ihmâlkârlıkla berâber mes'elenin ehemmiyeti karşısında zihinlerde husûle gelen tereddüdleri sebep göstermek daha muvâfık olur. Verilecek cevâbların, Avrupalılar nazarında İslâmiyyet'in i'tilâ veyâ sukûtuna te'sîr edeceğini nazar-ı dikkate [498] almak mecbûriyetinde bulunan her hâangi bir şahıs veyâ hey'etin bu husûstaki tereddüdü cür'etine tesbîtle basîret ve fazîlet sayılır.

Bu mes'ele hakkında gösterilecek cür'etin basîret ve fazîlet addolunabilmesi için, mütecâsirlerin İslâmiyyet'in usûl ve fûru'u esrâr ve ledünniyâtıyla berâber müdrik ve muhit bulunmaları lâzım gelir. Zamânımızda, bâhusus muhîtimizde şubât-ı ulûmu kendisinde cem' etmiş bir şahs-ı kâmil göremiyoruz. Bu boşluğu ancak her biri bir şu'be-i ilîmde sâhib-i

²⁷⁷ Ahmed Şîrânî, "İngiliz Matbaa-i Dîniyyesinin Suâllerine Verilecek Cevaplar", *İ'tisâm*, 9 Teşrîn-i Evvel 1335, sy. 45, s. 497-499

²⁷⁸ [Ahmed Şîrânî:] Bu mektûbun ehemmiyetine binâen zeyl-i makâlemizde aynen derc eyledik.

ma'lûmât zevâtın müteşekkil bir hey'et-i ilmiyye doldurabilir. Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye ise henüz öyle bir hey'et hâline gelememiştir. Ancak öyle bir hey'ete a'zâ verilebilir. Şu hâlde sorulan suâllere verilecek cevâblar, onların da iştirâk edebileceği başka bir hey'et-i mahsûsaya tevdi' buyrulursa, mes'elenin ehemmiyetiyle mütenâsib bir ihtiyât ve ihtimâm eseri gösterilmiş olur. Suâllerin üç yüz milyonu mütecâviz Müslümânları taht-ı te'sîrinde bulunduran İslâmiyyet'e âid olması, verilecek cevâblarda pek basîretkârâne davranılmasını iktizâ ediyor. İslâmiyyet hakkında Avrupalıların gûnâ gûn telakkıyâtı vardır. Bazılarınca edyânın en mükemmeli telakkî edildiği gibi diğer bazılarınca da sa'ye, terakkîye medeniyete mâni' addolunmakta ve müslümânların inhitât ve tedennîleri, İslâmiyyet'in te'sîrâtına atfedilmektedir. Kendi milletimiz efrâdından birçoklarının da bu son telakkıyâta daha müfritâne bir sûrette iştîyâkları görülüyor ve gün geçtikte mikdârı artıyor! Verilecek cevâblar, her iki taraftan birinin telakkıyâtını ya takviye etmek veyâhud değiştirmek kâbiliyyetini hâizdir. Şüphe yoktur ki bir tarafın telakkıyâtını kuvvetlendirecek bir sûrette yazılacak cevâblar, diğer tarafın telakkıyâtında tebeddül husûle getirir ve bi'l-netîce İslâmiyyet hakkındaki muhtelif telakkıyât, bu cevâbların te'sîrâtına göre bir noktada birleşir. Bu muhtelif telakkıyât eğer İslâmiyyet'in lehinde birleşirse müslümânların inhitât ve tedenniyâtı, te'sîrât-ı dîniyyelerine hamledilmez olur ve Müslümânların terâkkî ve temeddün sahâlarında her türlü mevânî'-i dîniyyeden âzâde bulundukları, ezhân-ı umûmiyyede yer tutar. Hüdâ ne kerde eğer verilecek cevâblar İslâmiyyet'in lehindeki telakkıyâtı da aleyhine çevirecek kâbiliyyette yazılırsa Müslümânların [499] kuyûdât-ı dîniyyeden tecerrüd etmedikçe cem'îyyet-i medeniyeye girmek kâbiliyyetini gösteremeyeceğine kanâat husûle gelir. Cevâb verilirken bu nukât-i mühimme ile Avrupa erbâb-ı ulûmu meyânında İslâmiyyet'i pek iyi tedkîk edenler bulunduğunu da nazar-ı dikkate almak mecbûriyeti vardır. İslâmiyyet hakkında onlar kadar olsun vukûf ve ihâta gösterilmezse yazılacak eseri istihfâf ve istihzâ ile karşılayacakları şüphesizdir. Mr. Arthur Botwood mektûbunun bir fıkrasında: "*Vâkıan bizim elimizde Müslümânlık hakkında birçok eserler var fakat bunların ekserisinde garb, şark nâmına söz söylüyor.*" diyor. Demek ki şark ulemâsı, garp ulemâsı huzûrunda İslâmiyyet'ten imtihan vermeye da'vet olunuyor. Şu hâlde herhangi nokta-i nazardan düşünürsek düşünelim, verilecek cevâblar insânların ulviyyet-i İslâmiyye'yi derece-i idrâklerinden dûn olmamalı ve yazılacak eserin nihâyetini: "Bu cevâblar bizim derece-i idrâkimize göre yazılmıştır, hakikat-i hâlde ulviyyet-i İslâmiyye idrâk-i beşerden çok yüksektir." cümle-i acz-nümâsı teşkîl etmelidir.

Bir hey'et-i ilmiyenin bile zîrini i'tirâf-ı acz ile imzâ edeceği böyle bir eseri şahsî kalemlerin yazmaya kalkışmaları nefislerine haddinden ziyâde i'timâd ettiklerini gösterir. Filhakîka hod be hod cevâb yazarlar meyânında bulunan Küçük Hamdi Efendi'nin zekâsından hiç olmazsa şahsî kıymeti hâiz bir eser beklenebilirdi. Fakat o zât da evzâ'-ı ictimâiyyesi gibi âsâr-ı kalemiyyesini de kimseye beğendirememek talî'sizliğine ma'rûz bulunuyor. Çünkü âsâr-ı kalemiyyesinde kendi nazarındaki mevki' ve iktidâr-ı ilmiyyesi öyle mütenâsib bir hârkulâdelik göstermek için dimağını kâbiliyyetinden ziyâde tazyîk eder ve netîcede sözlerinin eczâsı aynı tazyîk yüzünden patlayan şişenin parçaları gibi her tarafa dağılır. Artık o uzun ve dolambaçlı sözlerinden kısa ve müstakîm bir netîce çıkarabilmek için "Allahümmecma' şemle kelâmihi"²⁷⁹ duâsını nezd-i ilâhîde kabûl buyruluncaya kadar okumak lâzım gelir. Müteazzımların sukût etmemek için işi dâima aşağıdan ve küçüklerin de yükselmek için dâimâ yukarıdan tutmaları lüzûmu nazar-ı dikkate alınırsa talebe-i ulûm meyânından henüz ayrılan Mehmed Mihrî Efendi'nin cevâb yazması diğerlerine nisbetle takdîre lâyıktır.

Kuvvâ-yı Milliye Hakkında Fikrimiz²⁸⁰

[513] Birkaç ay mukaddem Anadolu'nun havâlî-i ba'îdesinde bazı hareketler vukûa gelmeye başladığını duyuyor ve işitiyorduk. Kimler tarafından ihzâr ve idâre edildiği ve ne maksad ta'kîb olunduğu bizce tamâmen meçhûl bulunuyordu. Hareketin meçhûliyyeti temâdî ettikçe zihinlerde husûle getirdiği merak da günden güne artıyor ve her işiten bir an evvel hakikat-i hâli anlamak sevdâsına düşüyordu. Sâha-i faâliyyet, Anadolu içlerinden İstanbul havâlîsine doğru ilerledikçe gelip geçen yolculardan az çok müfîd haberler alınıyor bu sûretle meçhûliyyet perdeleri yavaş yavaş kalkıyordu. Nihâyet İstanbul'da dahî te'sîrini göstererek Ferid Paşa kabînesini iskât etmesi netîcesinde mes'ele vâzihan anlaşıldı: İşgâl olunun İzmir vilâyetiyle işgâl olunması melhûz bulunan vilâyet-i şarkıyye hudûdlarını milletçe inde'l-îcâb müdâfaa maksadıyla bir cem'iyet teşekkül etmiş. Ferid Paşa kabînesinin sû-i telakkî yüzünden akîm bırakmaya çalıştığı teşebbüsât-ı milliyye, hâiz olduğu kuvvet sâyesinde kendisine hasım telakkî ettiği mezkûr kabîneyi düşürerek âmâline muvâfık bir kabîne vücûda getirmeye muvâfık olmuş, bidâyetten hüsn-i zan olunan Ferid kabînesi ne muvafıklarını ne de

²⁷⁹ Allah'ım, (onun) sözlerine birlik lütfet.

²⁸⁰ Ahmed Şîrânî, "Kuvvâ-yı Milliye Hakkında Fikrimiz", *İ'tisâm*, 16 Teşrîn-İ Evvel 1335, sy. 46, s. 513-515.

muhâliflerini memnûn edecek bir tarîk-i sâlimde [514] yürüyemediği için sukûta çoktan müstehak olmuştu. Makâmât-ı âliyyeye âid yollu yolsuz azl ve nasblarıyla, idâre-i dâhiliyedeki za'f ve acziyle, memleketin ricâl-i mümtâzesini bırakarak siyâsiyâtla hiç de alâkaları olmayan zevât-ı ma'lûmeyi berâberinde Sulh Konferansına götürmek gibi garîb hareketleriyle yârânını da kendisine ağıyâr yapan Ferid Paşa, yine idâresizliği yüzünden bu def'a pek acı hâtîrâtla makâm-ı sadâretten ayrılmak mecbûriyetinde kalmıştır. Demek istiyoruz ki Ferid Paşa kabînesinin sukûtuna lüzûm vardı fakat acaba kuvâ-yı milliye teşkîline de lüzûm var mı idi?

İğrâz ü ihtirâsât-ı süfliyyeden âzâde bulunduğuna kâni' olan her vatan muhibinin “Evet lüzûm vardı.” diye cevâb vereceğinde şüphe edemeyiz. Re's-i idâremizde yalnız Ferid Paşa kabînesi değil dünyânın en mâhir bir kabînesi bulunsa bile milletçe teşebbüsâta ihtiyâc-ı kat'î vardır. Çünkü yaşamak isteyen herhangi bir millet evvel emirde kendisinin cânlı olduğunu ve yaşamaya müstehak bulunduğunu göstermek mecbûriyetindedir. Filhakîka Sulh Konferansı'nın o gibi vilâyetlerimizi elimizden alarak altı yüz senelik mevcûdiyet-i milliyyemize sû-i kasd edeceğine pek az ihtimâl veriyoruz. Fakat mevcûdiyetimizi kurtarmak için çalıştığımızı görürlerse hakkımızda daha münisfâne muâmele yaparlar. Çünkü hayâtı müdâfaaya çalışanlara eser-i şefkat göstermek muktezâ-yı tab'-ı beşerdir. Bir taraftan vesâit-i siyâsiyye ile hukûkumuzu müdâfaaa çalışır, diğer taraftan da henüz cânlı olduğumuzu ve yaşamak için memleketimize muhtâc bulunduğumuzu nazar-ı dikkatlerine arz edersek uhdemize düşen vezâif-i hayâtiyyeyi îfâ etmiş oluruz. Esâsen kuvveti ihzâr etmek, hemen isti'mâl etmek demek değildir. Belki her mahlûkun ayakları altında çiğnenecek bir kabristân hâlinde bulunmadığımızı göstermektir. Elimizden çıkan arâzînin bir daha bize avdet edemeyeceğine dâir uzun senelerin gözümüzün önüne koyduğu numûnelere bakarak ne yapıp yapmalı her hâlde mevcûdiyet-i milliyyemizi kâfil arâzîmizi kurtarmaya çalışmalıyız. Demek ki her ihtimâle karşı teşebbüsât-ı milliyyede bulunmak zarûrîdir. Fakat bunda muvaffak olmak için bazı şerâite riâyet etmek teşebbüsün esâsı kadar lâzım ve o derecede mühim bir vazîfe-i vataniyyedir. Meselâ:

[515] Teşebbüsât-ı milliye'nin fırkacılıkla alâkadar olmadığını kavilden ziyâde fiiliyât ile isbât ederek o yoldaki telakkîyâtın devâmına meydân vermemek lâzımdır. Bu gibi telakkîyât şu sûretlerle izâle edilebilir. Evvelen: Kuvâ-yı Milliye'de gerek bîtaraplardan ve gerek fırkaların hepsinden hem rüesâ hem efrâd bulundurmak. Sâniyen: Erkân ve me'mûrîn-i

devletin azl ve nıslarında tarafgîrlık göstermemek. Sâlisen: Meb'ûsan intihâbâtında uzaktan seyirci olmak ve her türlü müdâhaleden kaçınmak. Bu şerâite riâyet edilmezse, dâhilde teşebbüsât-ı milliyeye umûmun iştirâkı te'mîn edilemeyeceği, ta'bîr-i diğerle vahdet-i milliyeye husûle gelemeyeceği gibi hâricde dahî lâzım gelen te'sîrâtı gösteremeyeceği cihetle milletçe ihtiyâr olunan fedâkârlıklar havaya gider. Kuvâ-yı Milliye'yi her tarafta ihzâr ve idâre eden rüesânın bu noktaları bütün etrâfıyla düşünmeleri lâzım gelir. Hâlis bir vatan muhabbeti hissiyle hareket edildiği âsâr-ı fiiliyye ile gösterilirse, memlekette mâlen ve bedenen Kuvâ-yı Milliye'ye müzâherat etmeyecek kimse kalmaz. Çünkü vatanını da dîni kadar sevmeyecek bir müslümân bulunmaz. El verir ki sû-i tefehhümler ortadan kalksın.

Fırkaların, saltanatların, menâsıb ve me'mûriyetlerin, dîn ve îmânın şeref ve istiklâlin, iffet ve nâmusun hülâsa her türlü saadet-i dünyeviyye ve uhreviyyenin vatanın mevcûdiyetle kâim olduğunu bilenlerin ve binâenaleyh vatanın halâsını yegâne emel ve gâye ittihâz edenlerin vaz'iyet-i hâzıra karşısında her türlü a'râz-ı şahsiyye ve ihtirâsât-ı siyâsiyyeyi mâverâ-yı his ve şuura atmaları lâzım ve zarûrîdir. Fırka mes'eleleri, menâfi' ve menâsıb mübârezeleri, vatanın halâsından sonra halledilebilir. Bugün için yapacağımız en kudsî, en hayâtî bir mübâreze; vatanın halâsına masrûf olarak mübârezedir. Bugün vatanın menâfi'ini menâfi'-i sâireye fedâ edenler, dünyânın en menfûr ve en müstekreh mahlûklarıdır. Bugün vatanın halâsı ne türlü hareket etmeyi îcâb ediyorsa bütün millet o yolda hareket etmeli ve memleketi kimler kurtarabilecekse zimâm-ı idâreyi onlar ele almalıdır.

Şeyhülislâm-ı Cedid Müşkilât Karşısında²⁸¹

[529] İhtimal; elyevm Malta'da bulunmasını medâris-i İslâmiyye'yi ıslâh etmek sûretiyle dîn ve devlete yapmış olduğu hıdemât-ı mühimmeye karşı küfrân-ı ni'met sayan esbak Şeyhülislâm Hayri Efendi ilmiyye muhîtinde öyle bir herc ü merc tûfânı kopardı ki ilmiyye sefîne-i mevcûdiyeti bu tûfândan kolay kolay kurtulamayacak ve az zamânda sahil-i selâmete çıkamayacaktır. Teşkilât-ı Cedîde'yi vücûda getirdiği zamân ne medreseleri ne de talebe-i ulûmu tedrîsât programına sığdıramıyordu ve sığdırması da matlûb değildi. Meşrûtiyetten beri yapılan birçok tensîkâtta olduğu gibi bunda da ehliyet ve iktidâr gözetilmeyerek İttihâd ve Terakkî cem'iyetine mensûb olanlarla onlara hoş görünenlerden

²⁸¹ Ahmed Şîrânî, "Şeyhülislâm-ı Cedid Müşkilât Karşısında", *İ'tisâm*, 23 Teşrîn-i Evvel 1335, sy. 47, s. 529-531.

bir kadro teşkîl ettikten sonra hâriçte bıraktığı birçok dersiâmları İstanbul'dan aşırmaq için çâreler aradı. Nihâyet harb-i umûmî hıızır gibi imdâdına yetişti. Kimini doğrudan doğruya askere kimini de askerlikten kurtarmak bahânesiyle kâdıllığa, müftülüğe gönderdi ise de ardını arkasını alamadı. İstanbul'da kalanların adedi yine mühim bir yekûn teşkîl ediyordu. Muhârebe hengâmında insânlar açlıktan ölüyorken başka medâr-ı maîşeti olmayan ve başka bir iş tutmak ellerinden gelmeyen bu zavallılar; dörder, altışar nihâyet sekizer yüz kuruş dersiâm maaşlarıyla âile geçindirmeye çalışıyorlardı.

Bunlar meyânında bizim gibi dört yüz kuruş maâş kat' olunanlar ve Dîvân-ı Harb koğuşlarında yalnız Alman çorbasıyla muhâfız-ı hayat mecbûriyetinde kalanlar da bulunuyordu. [530] Cephelerde her nasılsa hayâtlarını kurtararak mütârekeden sonra avdet edebilen bazı dersiâm efendilerin iltihâkıyla mağdurlar zümresi yine çoğalmıştı. Bunların şikâyetleri, feryâdları, tezallümleri işitilmiyor, mürâcaatları nazar-ı i'tibâre alınmıyordu ve almak da hüsn-i netîce veremezdi. Çünkü tâlib çok, muttalib ise o nisbette az idi. Mağdûrları tavzîf ve taltîf etmek için, vazîfe başında bulunanları mutlaka açığa çıkarmak lâzım geliyordu ki bu da her tarafı kanlı bir levhanın diğer yüzünü çevirmekten başka bir şey olamazdı. Vaz'iyet-i sâbıka, Sabrî Efendi'nin şeyhülişlâmlığı zamânına kadar muhâfaza edildi.

Sabri Efendi, musîb olup olmadığını gelecek makâlemizde yazmak istediğimiz bir takım icrâatte bulundu. Evvelki mağdûrları tavzîf ve taltîf edemediği hâlde yeniden bir zümre-i mağdûrîn vücûda getirdi. İşte bunun te'sîriyledir ki Makâm-ı Meşîhat'ten ayrılır ayrılmaz aleyhine şifâhî ve tahrîrî hücûmlar başladı. Bu husûsta Sabrî Efendi tenkîd ve muâhazeye müstehak olduğu gibi o hücûm edenler de tenkîd ve muâhazeye müstehaktırlar. Çünkü Sabrî Efendi'nin vukûa getirdiği fecîaları pek hazînâne tasvîr etmekte bulundukları hâlde Hayrî ve Mûsâ Kâzım Efendiler zamânlarında aynı manzaraya şâhid olmamış gibi davranıyorlar. Bu manzaradan müteessir olanlar evvelki manzaralardan da müteessir olduklarını o zamân yine gazete sütunlarında göstermeli idiler.

Bize kalırsa mensûbîn-i ilmiyyenin ma'rûz kaldığı perîşânlığın sebeplerini Sabrî veyâhud Mûsâ Kâzım Efendilerin icrâatlerinden değil, Hayrî Efendi'nin teşkîlâtında aramalıdır. Esâs yine o esâs oldukça ilmiyyenin perîşânlığı nöbetle devâm edecek ve hiçbir zamân mağdûriyetin önü alınamayacaktır. Öyle işitiyoruz ki şeyhülişlâm-ı cedîd İbrâhim Hayderî Efendi Hazretleri'nin masası eski ve yeni mağdûrların istid'âlarıyla dolmuştur.

Acaba müşârunileyh hazretleri bu pek müşkil da'vâyı nasıl hall buyuracaktır? Eğer Sabrî Efendi'nin lutfuna uğrayanları mağdûr ve gadrine uğrayanları da taltîf etmek tarîki tutulacaksa bu sûretle mağdûriyet kaldırılmış olmaz, belki nöbeti değiştirilmiş olur. Hâlbuki hiçbir tarafın mağdûriyete tahammülü kalmamıştır. Bugün yapılacak iş mağdûriyetin nöbetini değiştirmek değil esâsını kaldırmak olmalı ve buna bir çare aramalıdır.

[531] Teşkilât-ı Hayriyye ilmiyye sahâsında bir sel-i musîbet hükmünü icrâ eti. Öyle bir sel-i musîbet ki talebe-i ulûmun terbiyesini, ahlâkını sildi, süpürdü, götürdü. Dersiâm Efendilerin maddî ve ma'nevî füyûzâtına hâtime çekti. Ba'zen rençberlerin tarlalarını, harmanlarını sel basar, mahsûlât-ı zirâiyyeyi alıp gider. Bu çiftçi için müthiş bir musîbettir, âfettir fakat dersiâmların musîbetlerine nisbetle ehvendir, hafiftir. Çünkü çiftçinin bir senelik mahsûlü elinden çıktı demektir, bunun telâfisi kâbildir. Dersiâmların ise bütün ömürlerinin mahsûlleri hebâ olmuştur. Binâenaleyh telâfisi gayr-i kâbildir. Şimdi bu zavallılar ne yapsınlar? Sermâyeleri yoktur ki ticâret etsinler; tarlaları, hayvânları, âlât ve levâzım-ı zirâiyyeleri yoktur ki çiftçilik yapsınlar; olsa bile beceremezler. Çünkü o san'atların erbâbı değillerdir. Köy imâmlığı da yapamazlar. Bir kaymakâmın, bir mutasarrıfın, bir vâlinin gidip de köy muhtarlığı yapması ne kadar müşkilse; bir müderrisin bir dersiâmın köyde imâmlık yapması da o kadar müşkildir. İstanbul'da durdukça ise hem müzâyaka-i maîşet içinde kıvranmakta, hem de müktesebât-ı ilmiyyelerini zâyî' etmektedirler. Cephelerde yüzlerini, gözlerini, ellerini, ayaklarını kaybeden gâzîler kadar şâyân-ı merhamet olan bu bîçârelerin tavzîf ve terfihleri için şimdilik okutabilecekleri dersleri onlara hasretmeli, âtî için de esâslı tedbîrler düşünmelidir.

Cevâb²⁸²

[541] Zünnâr kuşanmak mutlak sûrette mûcib-i küfürdür. Zünnârı en ziyâde kuşanan Nasârâ'nın ruhbân sınıfıdır. Bunların zünnâr kuşanmaları iki maksada mebnîdir. Biri Hazret-i Îsâ'nın yahûdîler tarafından asıldığı şâyî' olduğu zamân boynuna geçirilen ipi alâmet-i mâtem ve takdîs olmak üzere bellerine bağlamakla o vak'a-i mâtemi dâimâ hatırlamak maksadıdır. Hazret-i Îsânın asılmadığı sonradan anlaşıldığı hâlde o âdet terk edilmemiştir. Diğer diyânet-i Nasrâniyye dâiresinde sadâkat ve ibâdet alâmeti olmak üzere kuşanmak maksadıdır ve bu zünnârda hac sûretleri vardır. Müslümânların başka bir dînin alâmet-i fârikalarını üzerlerinde

²⁸² İ'tisâm, "Cevâb", İ'tisâm, 23 Teşrîn-i Evvel 1335, sy. 47, s. 541-543.

bulundurmaları bittabi' tecvîz olunamaz. Zârûret-i kat'îyye bulunmadıkça şapka örtünmek de sûret-i kat'îyyede mûcib-i küfürdür. Bulunduğu mahal ve muhit îcâbınca şapka örtünmediği sûrette; ya cânına ya mâlına yâhut her ikisine zarar geleceği yakinen ma'lûm olursa kalben muhabbet etmemek şartıyla şapka örtünmek mûcib-i küfür değildir. Afgan müslümânlarının şapka örtündükleri şuhûd-i mütevâtüre ile isbâta muhtâftır. Konferans veren zâtın Afgan müslümânlarına isnâdâtını bilâ-şuhûd kabûl etsek bile bunun ile şapka örtünmenin mûcib-i küfür olmaması lâzım gelir. Çünkü ya zarûret ilcâsıyla veyâhut muhabbet sevkiyle örtünürler. Eğer zârûret ilcâsıyla ise, mûcib-i küfür olmadığı doğrudur. Fakat muhabbet sevkiyle ise kat'îyyen mûcib-i küfürdür. Şapka örtünenlerin dîndârlıklarını şapkanın mûcib-i küfür olmadığına delil tutmak pek âmiyâne bir istidlâldir. Çünkü şapkayı örtünenler, örtünmeyenlerden daha ziyâde dîndârlık gösterebilirler. Fakat bu dîndârlıkları şer'at-i İslâmiyye nazarında [542] makbûl müdür? Yoksa merdûd mudur? Burasını düşünmek lâzımdır. Mâdem ki şer'at-i İslâmiyye müslümânları şapka örtünmekten men' ediyor, örtünenlerin dîndârlıklarını hüsn-i telakkî eyleyemez. Hülâsa: Zünnâr ve şapka isti'mâlinin mûcib-i küfür olduğu "Kendilerini başka bir kavme benzetenler, o kavimden ma'dûddurlar." meâlindeki hadîs-i şerîf ve müctehidîn-i izâm hazerâtının ittifâk ve icmaalarıyla sâbittir. Binâenaleyh zarûret bulunmadıkça müslümânlar onları isti'mâl edemezler. Fakat zarûretler kendi mikdârlarınca takdîr olunurlar. Bu bir mes'ele-i şer'îyyedir. Onun için zârûretin dâiresi keyfe mâ yeşâ' tevsî' edilemez. Tilki özrü bînamaz bahâneleri memnûât-ı şer'îyyeyi mübah kılacak zarûretlerden değildirler. Meselâ: Bazı zâtlar Avrupa'ya seyâhat edecekleri zamân, nazar-ı hakâretle karşılandıklarını ileri sürerek daha İstanbul rıhtımından ayrılmazdan mukaddem başlarına şapka koyuyorlar! Biz bu nev' tilki özürlerini bînamaz bahânelerini kendilerini mes'ûliyet-i şer'îyyeden kurtaracak zarûretlerden sayamayız. Çünkü Avrupalılar kendi milliyetlerine ve kisve-i dîniyye ve milliyyelerine riâyetkâr ve başkalarının îcâbât-ı dîniyye ve milliyyelerine de hürmetkâr birer kavm-i medenîdirler. Onlar diyânet ve milliyetinin mukteziyâtına riâyetkâr bulunanları tahkîr değil, takdîr ederler. Aksi takdîrde medenîlik iddiâsında haksız çıkarlar. Şu hâlde Avrupa'ya giderken şapka örtünmek, zarûret nefîcesi değil, muhabbet beliiyesi olmak lâzım gelir. Binâenaleyh küfürden kaçınmak isteyenlerin şapka örtünmekten kaçınmaları dînî bir zarûrettir. Diyânetten başka milliyet de buna mâni'dir. Mâdem ki kendimize mahsûs bir serpûşumuz vardır, bilâluzûm onu tebdîl etmek kendi milliyetimiz nâmına hakâret ve kendi şahsiyetimiz nâmına da hıffettir. Avrupalılar, bizi vahşî bir kavim tanıdıkları hâlde memleketimize gelirken millî şapkalarını

tebdîle lüzûm görmüyorlarken, biz son derece medenî addettiğimiz Avrupa'ya giderken niçin fesimizi şapka ile mübâdele ediyoruz? İhtimâl ki içlerinde fesli adam görmeyen Avrupa çocukları fesli kimselere başka bir mahlûk nazarıyla bakarlar. Fakat bu da dîni, milliyeti sağlam bir müslümân için şapka örtünmeyi mübah kılmaz. Memlekette çocuklar ile oynarken ba'zen kocaman külahlı papazlara tesâdüf edince “keşiş keşiş” diye arkalarından bağırır ve ele geçirebildiğimiz taşları üzerlerine fırlatırdık. Bizim iz'âcât-ı [543] tıflânemizden müteessir olarak serpûşunu değiştiren bir papaz efendiye rast gelemedik. Bizde ise ne diyânet, ne de milliyet merbûtiyeti kalmadığı için olur olmaz bahânelerle daha doğrusu sâika-i muhabbet ve cehâletle şapkayı başımıza geçirerek müslümânlarla berâber taklîdlerine çalıştığımız Frenkleri dahî kendimize güldürmekteyiz!

Gelelim gusûl mes'elesine: İnsânların sülbünden zuhûra gelen mâyiât üç türlüdür. Birincisi şehvet-i nefsâniyye ile hârice çıkan sert ve koyu mâyi'dir, buna lisân-ı şer'de “menî” denir ve bu sûrette gusûl etmek farz olur. İkincisi tahayyül ve mülâabe esnâsında zuhûr eden ince ve beyaz mâyi'dir ki buna “mezi” denir ve bu sûrette gusûl etmek farz değildir.

Üçüncüsü bevlden mukaddem veyâ sonra hurûc eden koyu ve yapışkan mâyi'dir ki buna “vedî” denir ve bu sûrette dahî gusûl lâzım gelmez. Demek oluyor ki “meni”den ma'adâsı mûcib-i gusûl değildir. Yalnız uykudan uyanan kimse üzerinde “mezi” hâlinde bir yaşlılık görürse gusûl etmesi lâzımdır. Bu sûrette gusûlün lüzûmu “meni”nin te'sîr-i hava ile “mezi” hâline gelmiş bulunması ihtimâline mebnîdir. “Mezi” olduğu yakinen bilinse yine gusûl lâzım gelmez.

Tedbîrsiz Veyâhud Tâli'Siz Sabrî Efendi²⁸³

[545] Gönül isterdi ki Sabrî Efendi hakkında yazılacak makâleler mevzû'larını yalnız fezâil ve mezâyâsı teşkîl etsin. Fakat çok müteessifim ki kendisinin tedbîrsizliği veyâhud tâli'sizliği yalnız kadîm muhâsımlarına değil, bizim gibi kadîm hürmetkârlarına ve yine hürmetkâr kalmak isteyen âşinâlarına dahî fezâil ve mezâyâsı meyânında meâyib ve nevâkısını yâd etmek için de zemîn ve zamân hazırladı. Fakat öyle zannediyoruz ki başkalarının Sabrî Efendi hakkında verdikleri veyâhud verecekleri hükümler, bizim vereceğimiz hükümler kadar bîtarafâne olmayacaktır. Çünkü hükümlerimizin sâfiyet ve

²⁸³ Ahmed Şîrânî, “Tedbîrsiz Veyâhud Tâli'Siz Sabrî Efendi”, *İ'tisâm*, 30 Teşrîn-i Evvel 1335, sy. 48, s. 545-549.

samîmiyetini hulûskârlık veyâhud garâzkârlık ile ihlâl ve şâibedâr etmeye ne vaz'iyetimiz ve ne de fitratımız müsâid değildir. Şu hâlde öyle bir ithâm karşısında kalmayacağımıza mutmain olarak re'yimizi verebiliriz. Sabrî Efendi'nin tarihçe-i hayat ve şahsiyetini üç nokta-i nazardan tedkik etmek isteriz: Hoca Sabrî Efendi, Fırkacı Sabrî Efendi, Şeyhülislâm Sabrî Efendi.

Hoca Sabri Efendi:

Sabrî Efendi zamânımızın muktedir, müteyakkız ve mütebassır ulemâsındandır. Gerek tahsîl-i ulûm ve gerek tedrîs-i ulûm ile müştegil bulunduğu senelerde medâris-i İslâmiyye'de [546] tahsîl ve tedrîsi mu'tâd bulunan ulûmun şubâtına âid vâsi' ma'lûmât ve mutâlaâtla mücehhez olmadığı gibi sâir fûnûn-i lâzıme de nisbet-i sahîhası yoktur. Bununla berâber mebâhis-i ilmiyyede derîn bir nüfûz-i nazara mâliktir. İntikâlat-ı zihniyye ve kabiliyyet-i nutkiyyesi, hades ve irticâl hâssalarını hâiz değilse de herhangi bir mes'eleye ilmiyye hakkında i'mâl-i fikr ederse o mes'eleye dâir derîn ve ince bir vukûf sâhibi olur ve anladığını başkalarına anlatırken ifâdesine mantıkî bir cereyan verir. Denebilir ki eğer Sabrî Efendi ulûm-i Felsefîyye ile iştigâl ve mantık-i fitriyyesini mantık-i kesbî ile takviye etmiş bulunsa idi zamânımızın en mümtâz felsefe ve mantıkşinâslarından olurdu. Fakat müderris ve mücîz Sabrî Efendi müstesnâ zekâsıyla, kâbil-i tavsî' ma'lûmâtıyla, o mantıkî takrîr ve ifâdeleriyle hayât-ı ilmiyyesini mâba'd-ı ömrüne nakledecek talebe, ensâl-i ma'neviyye yetiştirememiş bulunduğu gibi yine o keskin ve mantıkî kalemiyle de âsâr-i nâfia yazmak mesleğini iltizâm etmemiştir. Âhiren Romanya'da yazmış olduğu *Dînî Müceddidler* ile henüz okuyamadığımız *Yeni Müctehidler*in *Kıymet-i İlmiyyesi* nâm eserinden başka bir yâdigâr-ı kalemîsine muttali' değiliz. Bu eserleri vücûda getirmesine vesîle ihzâr eden o mehcûriyyeti, hayât-ı ilmiyyesi nâmına bir mes'ûdiyet telakkî eylerse yeridir. Çünkü o mehcûriyet olmasaydı bu eserlerini de vücûda getiremeyeceği gerek o vak'adan evvelki ve gerek sonraki hatt-ı hareketleriyle sâbittir. Eğer Sabrî Efendi eyyâm-ı hayâtını ilmî ve dînî eserler yazmaya sarf etseydi hem kendi menfaatine hem de dîn ve milletin menfaatine hâdim, makbûl ve mergûb bir meslek tutmuş olurdu. Çünkü meânisinin inceliğinden ziyâde elfâzının giriftliği dolayısıyla husûle gelen suûbet-i fehm ve mutâlaadan sarf-ı nazar edilirse yazacağı âsârın yine büyük bir rağbetle okunacağı şüphesiz idi. Esef olunur ki kendisini kaptırdığı muzlim ve muhlik cereyanlar, müslümânların ma'neviyyâtına ve bilhassa İslâmiyet'in merkez-i intişârı bulunan medârise âid yazı yazmasını unutturdu!

Fırkacı Sabrî Efendi:

Fırkacı, ta'bir-i diğerle siyâsi Sabrî Efendi'nin ahvâline tamâmen vâkıf değiliz. Bunun sebebi bizim fırkacı olmamamızdır. Evet ben İttihâd ve Terakkî'ye karşı metîn bir muhâlifim ve hâlâ da muhâlifim. Fakat muhâlefetim şahsî bir dâireden öte geçmedi. İttihâd ve terakkî binâ-yı meş'ûmunu yıkacak herhangi bir kuvvete [547]uzaktan uzağa müzâhirdim fakat hiçbir zamân İ'tilâfçı olmadım ve hâlâ da değilim. Yalnız İ'tilâfçılarla değil, hiçbir fırka ile alâkadâr olmadım ve olmak fikrinde de bulunmuyorum. Çünkü hiçbirinin hatt-ı hareketini beğenmiyorum. İşte bu vaz'iyet-i münferidânem hasebiyle Sabrî Efendi'nin fırkacılığa âid ahvâlini etrâfıyla bilemiyorum. Yalnız gerek muhâlefetteki iştirâkımız dolayısıyla aramızda vukûa gelen şahsî temâslardan ve gerek uzaktan uzağa meşhûdumuz olan hatt-ı hareketlerinden anlayabildiklerimi yazmak salâhiyetini hâizim. Sabrî Efendi metîn, sebât-kâr, cesûr bir meslek sâhibidir ve bu hâli kendisi için kıymetli bir meziyettir. Fakat ba'zen sebât ve cesâretini ifrât ve ta'n da vardır. Ba'zen da hakikat-i hâl ve icâb-ı maslahattan ziyâde hissiyâtına tâbi' olur. Mesâil-i ilmiye de gösterdiği nüfûz-i nazarı, hâdisât-ı idâriyye ve siyâsiyye sâhasında gösteremez. İçinde bulunduğu hâl, kendisini istikbâli görmekten men' eder. Mensûb olduğu fırkaya efkâr ve mülâhazât-ı idâriyye ve siyâsiyyesinden ziyâde nazariyât ve ma'lûmât-ı ilmiyyesiyle hizmet edebilir. Bunların en son misâli Sâdık Bey'le kendisi arasında açılan münâkaşa-i ma'lûmedir. Eğer bir şeyhülislâm ve hatta bir âlim-i mümtâz sıfatıyla kendisinden beklenen vakâr u temkîni elden bırakmayarak aradaki ihtilâfı matbûât sütûnlarına geçirmeden hâll ü fasl etseydi ne Sâdık Bey'in ilmiye aleyhine pot kırmasına, ne Hürriyet ve İ'tilâf Fırkasının tezelzüle uğramasına ve ne de kendi aleyhine cereyânlar husûlüne meydân verilmezdi. Sabrî Efendi'nin muhâlefeti benim muhâlefetim gibi kadîm değildir. Çünkü evvelce İttihâdcı idi. Daha bir takım zâtlar gibi her nedense geçinemediği İttihâd ve Terakkî Fırkası'ndan ayrılarak bir müddet sonra "Ahâlî" fırkasını teşkîl eylemişlerdi. Memleketimizde en tabîi en mütecânis bir fırka olmak kâbiliyetini hâiz bulunan o fırkayı lağv ederek "Hürriyet ve İ'tilâf" nâmıyla bir halîta vücûda getirmeleri Sabrî Efendi ile rufekâ-yı sâiresinin ilk ve en büyük hatâ-yı siyâsîlerini teşekkül eder. Sabrî Efendi Hürriyet ve İ'tilâf için evvelce nasıl kuvvet idiye şimdi de imlâsı müşkil bir boşluktur.

Şeyhülislâm Sabrî Efendi:

Sabrî Efendi'nin tedbîrsizliği veyâhud tali'sizliği en ziyâde şeyhülslâmlığında [548] te'sîrini gösterdi. Kendisini seven her âşinâsı gibi ben de şeyhülslâm olmasını istemiyordum. Çünkü bir fırka şeyhülslâmı olacağı için senelerden beri açlıktan cânı yanan muhâlifler etrâfını alacaklardı. Meşîhatin me'mûriyetleri herkesi memnûn edecek derecede mebzûl bulunmadığı da ma'lûmdur. Pek az kimseler —onlar da başkalarını azletmek sûretiyle— kayırılabilirlerdi. Bundan mâ'dâ senelerden beri tezezbûb ve teşevvûş içinde çalkalanan meşîhat ve şubâtında bir eser-i salâh vücûda getirmekte hasbe'z-zamân müşkildi. Hâlbuki Sabri Efendi hakkında teveccühkâr bulunanlar, kendisinden çok şeyler bekleyeceklerdi. Beklediklerini göremeyince de aleyhine çevrilecekler ve bu sûretle Sabrî Efendi gözden düşecekti. Mevki'-i ictimâîsini böyle mütezelzil görmek istemeyen ciddî dostları o zamân şeyhülslâm olmasını hoş görmüyorlardı. Fakat tedbîrsizliği veyâhud tâli'sizliği kendisini o makâma getirdi. Bu tedbîrsizlikten husûle gelmesi melhûz olan sû-i netâic başka tedbîrlerle ta'dîl edilebilirdi. Pâk, nezîh, âkil, ârif, munsıf kimseleri etrâfına toplamak ve yapacağı işlerde onlarla müşâverede bulunmak, her makâma ehl ü erbâbını getirmek, biri azlolununca yerine daha iyisini ve hiç olmazsa mümâsilini nasb etmek gibi tedbîrler terk ve ihmâle ma'rûz kalmasaydı Şeyhülslâm Sabrî Efendi dostlarını bugünkü derecede müteessir edecek muâhazât ve muhâcemâta hedef olmazdı. Fakat tamâmen ma'kûs bir hatt-ı hareket ta'kîb etti. Etrâfına toplayarak kendileriyle müşâverede bulunduğu kimseler, ilm ü irfândan, fikr ü tedbîrdan mahrûm ve hissiyât-ı tıflâne ile meşbû' idiler. İçlerinde ilm ü irfân, fikr ü tedbîr sâhibi olanlar da metânet-i ahlâkiyye ve resânet-i meslekiyye kendisinin beğeneceği bir hâlde bulunmadıkları gibi efkâr-ı umûmiyyenin de takdîr ve tahsînine mazhar mevki'-i ictimâîyye sâhibleri değillerdi. Anlayamadığımız bir hikmete mebnî Şeyhülslâm Sabrî Efendi bunları kendisine müşâvir-i hâs intihâb etti ve en yüksek mevki'lere onları çıkardı. Çıkardı ama kendisi için iyi olmadı. Onlar için iyi olmayacağı da revîş-i ahvâlden anlaşılmaktadır. Gerçi ta'kîb olunan gâye takdîre şâyândı. Fakat aynı gâyeyi ta'kîb edecek yüksek mevki'li, yüksek yaşlı, vâsi' [549] ma'lûmâtlı zevât yok değildi. Hâsılı Şeyhülslâm Sabrî Efendi muhâverât ve muharrerâtında pek mantıkî davrandığı hâlde muâmelât ve icrâatında îcâbât-ı mantıkiyyeden pek uzak kaldı. Yârânını ağyârından tefrîk edememesi yârânını da ağyâr sırasına geçirdi. Fakat bütün nevâkıs ve tedbîrsizlikleriyle berâber yine pek vicdânlı, sâf yürekli, hayırhâh, afîf ve müstakîm, kıymetli, nüfûz-i nazar sâhibi bir zâttır. İlkaât ve te'sîrât-ı hâriciyyeden azâde bulundukça iyi düşünür. İyi görür. Onun için, fırkacı ve Şeyhülslâm Sabrî Efendiler ile

alâkam olmamakla berâber Hoca Sabri Efendi'nin –dünki dostlarının bugünkü düşman olmasına rağmen- hâlâ dostuyum ve dâimâ dost kalacağım.

Cevâblar

[558] Âtîdeki îzâhatten anlaşılacağı vechle bu husûsta mezheb-i Hanefî ile Şâfi arasında fark bulunmadığı için kızın tehannûf etmesinde fâide yoktur.

On üç yaşında bulunan Hind-i bâliğa olduğuna dâir ikrârı sebkât etmediği takdîrde indeş'-Şâfi ve inde'l-Hanefî sağire murâhika olub velî-i mücbir ve gayr-i mücbir sığârın sıhhat-i nikâhlarına şart olmak i'tibârıyla mezbûre Hind bizzat nefsinî Zeyd'e tecvîz eder ise inde'l-Hanefî akd-i mezkûr velîsinin icâzetine mütavakkıftır. İcâzet verdiği takdîrde akd-i mezkûr nâfiz, vermediği sûrette gayr-i nâfiz olur. Mezheb-i Şâfi'de ise akd-i mezkûr hiçbir vechle sahîh değildir. Akid esnâsında velîsi hâzır olup i'tirâz etmez ise nikâh-ı mezkûrun sıhhatine şüphe bulunmadığı gibi rızâsı olmaz ise akd-i mezkûrun fesâd ve adem-i sıhhati âşikârdır.

Sağire veya murâhika ya'ni sinn-i bulûğa vâsıl olmayan bir kız velîsi tarafından tezvîc edilir ise akd-i mezkûr salâh-ı hâl ile mağrûf velî-i mücbiri ya'ni baba veya cediti tarafından vâki' olduğu takdîrde mezbûrenin inde'l-bulûğ hakk-ı hıyârı yok ise de baba ve ceddinden başka bir velîsi tarafından vâki' olduğu veyâhud velî-i mücbiri sefâhatle ma'rûf bulunduğu sûrette inde'l-bulûğ fesh-i nikâh için hakk-ı hıyârı vardır.

Kendi aşîret ve tâifesinden velîsi olmayan bir kızın velîsi pâdişah ile tarafından nasb olunan kâdîdır. “Essultânu veliyyü menlâ velâ lehû.”²⁸⁴ murâhika olan mezbûra Hind-i bâliğa olduğunu ikrâr ettiği takdîrde cüssesi bulûğa mütehammil ise tasdîk olunur ve bâliğa hükmünde olur; değil ise tasdîk olunmaz yani murâhika ve sağîra hükmündedir.

Hadd-i bulûğun mebdei ise kızda dokuz ve erkekte on iki ve müntehâsı her ikisinde on beş yaşıdır. Binâenaleyh on beş yaşını tekmîl eden veyâ murâhika iken bâliğa olduğunu ikrâr etmekle berâber cüssesi bulûğa mütehammil bulunan bir kız velîsinin rızâsı [559] olmaksızın nefsinî küfüv olan kimseye tezvîc eder ise akd-i sahîh ve küfüv olmayan tecvîz ederse akd-i gayr-i câiz olur.

²⁸⁴ Sultan kimsesizlerin velisi, sahibi olmayanların koruyucusudur.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin bu husûsa âid maddeleri ber-vech-i âtî nakl olunur.

985. Hadd-i bulûğ ihtilâm ü ihbâl ya'ni gebe eylemek ve hayz ü habl yani gebe olmak ile sâbit olur.

986. Sinn-i bulûğun mebdei erkekte tam on iki ve kızda tam dokuz ve müntehâsı ikisinde dahî on beş yaştır ve bir erkek on iki ve bir kız dokuz yaşını tekâmül edip de bâliğ olmasa bâliğ oluncaya dek murâhık ve murâhıka denilir.

987. Müntehâ-yı sin bulûğa varmışken kendisinden âsâr-ı bulûğ zâhir olmayan kimse hükmen bâliğ addolunur.

988. Mebde-i sin bulûğa varmayan bir çocuk bâliğim diye da'vâ etse kabûl olunmaz.

989. Bir murâhık yâhud murâhıka huzûr-i hâkimde bâliğ olduğunu ikrâr ettikte cüssesinin bulûğa tahammülü olmamak hasebiyle zâhir-i hâl kendisini mükzib olur ise bu ikrârı tasdîk olunmaz ve eğer cüssesinin bulûğa tahammülü olup da zâhir-i hâl kendisini tekzîb etmez ise tasdîk olunur ve ukûd ü ikrârı nâfiz ve mu'teber olur ve bir müddet sonra ben ol vakit ya'ni hîn-i ikrârda bâliğ değil idim diye ba'de'l-ikrâr vâki' olan tasarrufât-ı kavliyyesini fesh etmek istese ona iltifât ve i'tibâr olunmaz.

Ağyârın Sabrî Efendi'ye Sebeb-i Hücûmları²⁸⁵

[561] Sabrî Efendi on seneden beri cereyân edegelen hâdisât-ı siyâsiyye ile ba'zen müsbet ba'zen de menfî bir sûrette alâkadar bulunduğu için, hâdisâtı sahâif-i târîhe geçirecek olanlar, şüphesiz Sabrî Efendi hakkında da birkaç sâhife karalayacaklardır. Ef'âl ve harekâtı sahâif-i târîhe geçecek kadar mühim bir şahsiyet olması bu hafta yine kendisinden bahsetmemize lüzûm gösterdi. Geçen makâlemizde Sabrî Efendi'yi tenkîd ve muâhaze husûsunda ağyârı ile yârânı arasında iştirâk bulunduğunu söylemiştik. Bu def'a her iki tarafın nokta-i nazarları arasındaki ihtilâf ve tefâvütü anlatmak isteriz. Evet, sâir muhîbleriyle berâber biz de Sabrî Efendi'yi tenkîd ve muâhaze ediyoruz. Fakat bizim tenkîd ve muâhazemiz, kendisini tenkîd ve muâhazeye müstehak bir vaz'iyette görmemek arzû-yı hayırhâhânesinden ileri geliyor. Ağyârın tenkîd ve muâhazelerinin sebeb ü sâiki ise mevki'-i ictimâî ve siyâsîsini tezelzûle uğratmak, nüfûz-i ilmî ve şahsîsini kesr ü ihlâl etmek gibi iğrâz-

²⁸⁵ Ahmed Şîrânî, "Ağyârın Sabrî Efendi'ye Sebeb-i Hücûmları", *İ'tisâm*, 6 Teşrîn-i Sâni 1335, sy. 49, s. 561-564.

ı süfliye ve siyâsiyyedir. Sabrî Efendi'nin bugünkü muhâsım ve muhâcimleri üç zümreye ayrılır. İtilâfcılar, İttihâdcılar, ulemânın mevcûdiyet ve nüfûzunu hazmedemeyen türediler.

[562] Sabrî Efendi Hürriyet ve İ'tilâf Fırkasında büyük bir mevki' ve nüfûz sâhibi idi. Çünkü fırka-i mezkûrenin te'sîs ve teşkîlinde en çok te'sîr ve hizmeti görülen o idi. Efrâdının ekserîsi Sabrî Efendi'nin nüfûz-i şahsî ve ilmiyyesine meclûbiyet netîcesi olarak o fırkaya girmişlerdi. Son zamânlara kadar idâre mevki'inde bulunmadığı cihetle herkesin her vechle i'timâd ve teveccühünü hâiz idi. Mûteaddid cerâid ve resâilde yazdığı kıymetli makâleleriyle ilk meclîs-i mebûsânın feshinden mukaddem kürsî-i hitâbette îrâd etmiş olduğu o târîhî nutku, kendisine pek yüksek bir mevki' kazandırmıştı. Gerek Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'nda ve gerek efkâr-ı umûmiyyede kazanmış olduğu teveccüh ve mevki'i şeyhülislâm ünvânını alıncaya kadar muhâfaza etti. Vaktâ ki şeyhülislâm oldu, muâmelât ve harekâtında görülen isâbetsizlik ilmiyye muhîtinde aksi telakkîler husûle getirdiği gibi bilâhere ta'yîn edilen bazı zevâta nazaran Sâdık Bey'den de esirgenilmemesi lâzım gelen "a'yân"lık mes'elesinden dolayı da Hürriyet ve İtilâf fırkasıyla araları açıldı. Sabrî Efendi'nin muârazasıyla mevcûdiyeti sarsılan fırka-i mezkûrenin bazı mensûbları hücum ve muâhazeye başladılar. Şifâhî muâhazeler vâsi' bir cereyân aldığı gibi şubâtın aleyhdârâne telgrâfları da az değildir. Müverrih Ahmed Refik Bey de Ferid Paşa'ya ta'rîzen *Mühr-i Hümayûn* makâle-i târîhiyyesini yazdıktan sonra Sabrî Efendi'yi tezyîf için de *Müftî-i Fitne* serlevhalı makâleyi neşretti. Müverrih bey bununla da kalmadı. Sabrî Efendi aleyhindeki kîn ve garazını bütün bir sınıfa teşmîl ederek *İkdâm* gazetesindeki *Hoca Nüfûzu* serlevhalı tefrikayı yazmak fırsatına nâil oldu. Sunûf-i millet arasına sokmak istenilen bu tefrika-i ictimâiyyeyi tâm intihâbât zamânında neşre başlaması, hocaların haysiyet-i ictimâiyyelerini zedeleyerek meb'ûs intihâb edilmelerine meydân vermemek gibi bir maksad-ı süfliye mebnî ve müstenittir.

Sabrî Efendi, sınıfının bu sûretle tahkîr ve tezyîfi için şahsının vesîle yapılmasına sebebiyet verdiğinden kabahat veyâ cünha derecesinde bir cürüm ile müttehemse hem bir sınıfın kesr-i haysiyetini hem de vakāyi'-i târîhiyyenin tahrîfini şahıs aleyhindeki kîn [563] ve garazının teskînine bâzîçe ittihâz eden Müverrih Bey cinâyet derecesinde bir cürm-i ictimâî ve ahlâkî ile müttehemdir.

Sabrî Efendi, evvelce Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'nın lehine ne kadar icrâ-yı te'sîr ettiyse İttihâd ve Terakkî fırkasının aleyhine de o kadar te'sîr husûle getirmişti. Bundan dolayı

sâir muhâlifler gibi Sabrî Efendi'ye de hasm-ı cân kesilmişlerdi. Kendilerine muhâlif tanıdıkları kimseleri gözden düşürmek için ufak tefek kusûrlarını büyütme ve hiç kusûrları yoksa büyük kusûrlar ihdâs etmek mu'tâdları idi. Muhâliflerin ser-amedânından saydıkları Sabrî Efendi'yi lekelemek için ipucu arayacakları şüphesiz idi. Sabrî Efendi, şeyhülslâmlığı zamânındaki hatt-ı hareketleriyle onlara istedikleri fırsatı tehyie etti. Gerek şifâhî ve gerek gazete sûtûnlarındaki hücum ve muâhazelerinin sebep ü sâiki işte o fırkacılık hiss-i süflîsidir. Eğer kendilerinde hüsn-i niyet ve hayırhâhlık eseri bulunsaydı, sihâm-ı tenkid ve muâhazelerini Hayrî ve Mûsâ Kâzım Efendiler'in de sîne-i seyyiâtlarına tevcih ederlerdi. Eğer onların zamânlarında karnımız tok idi veyâhud söylemeye imkân yoktu diyecek olurlarsa nazarlarında hakkın kendi karınlarının tokluğundan, bâtılın da yine kendi karınlarının açlığından ibâret bulunduğunu veyâhud mensûb oldukları fırkanın ashâb-ı hukûka söz söyletmeyecek derecede zâlimâne davrandığını i'tirâf etmek gibi bir töhmet karşısında kalırlar.

286

İ'tisâm²⁸⁷

[579] Yukarıda aynen dercettiğimiz tezkireden²⁸⁸ de anlaşılacağı vechle *Türkçe İstanbul* gazetesinin 6 Teşrîn-i Sâni [1]335 târihli nüshasında “Kadın Zihniyeti” serlevhası ve “Kevkeb Fâhir” imzâlı müsteârıyla ahkâm-ı İslâmiyye'yi müzeyyifâne olarak yazılan makâle Halîfe-i Müslimîn Efendimiz Hazretleri'nin fevka'l-had teessürünü mûcib olmuş ve teessürleri hilâfet meâbîleri Mâbeyn-i Hümâyûn Baş Kitâbeti tarafından bâ tezkire Meşîhat-i İslâmiyye'ye tebliğ buyurulmuştur. Makâm-ı Meşîhat-i Ulyâ, Zât-ı Hazret-i Hilâfetpenâhî'nin protestosunu muhtevî bulunan tezkire-i husûsiyyeye birer nüsha *İstanbul* gazetesi rabt ederek Dâire-i Celîle-i Sadâret'le Dahiliyye Nezâreti'ne göndermiş ve mezkûr gazetenin müdür-i mes'ûlü ile makâle muharririnin tecziesi lüzûmunu iş'âr buyurmuştur. Makâm-ı Meşîhat bundan başka Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye de bir tezkire yazarak kendilerini faâliyyete getirecek bazı tablîgatta bulunmuştur. Mezkûr gazetenin sâhib-i imtiyâzı bulunan Saîd Molla Bey'e de ayrıca bir teessüfnâme yazılmışsa da sermuharririmiz Ahmed Şîrânî Efendi nezd-i

²⁸⁶ Yazının geri kalan kısmı sansüre uğramıştır.

²⁸⁷ “İ'tisâm”, *İ'tisâm*, 13 Teşrîn-i Sâni 1335, Sy. 50, s. 579-580.

²⁸⁸ “Makâm-ı Âlî-i Meşîhat'in Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye Riyâsetine Tezkiresi”, *İ'tisâm*, Sy. 50, s. 578-579.

Âlî-i Meşîhatpenâhî'de bulunduğu bir sırada Saîd Molla Bey dahî gelerek meşgûliyeti hasabiyle gazatenin münderecâtını kable't-tab' okuyamadığını ve kendi gazetesinde böyle bir makâlenin intişârından dolayı müteessif ve müteessir olduğunu arz ü îzâh etmiştir. Bu vak'a münâsebetiyle diyânet ve ahkâm-ı İslâmiyyeyi müdâfaa ile meşgûl bulunan cerâid ve resâil-i münteşirenin esâmîsi Şeyhülislâm Efendi Hazretleri tarafından arz-ı atebe-i ulyâ kılınmıştır. Makâm-ı meşîhatin bu husûsta işin ehemmiyetiyle mütenâsib olarak gösterdiği alâkadârlık cidden takdîre lâyıktır.

Meşrûtiyet-i idârenin husûle getirdiği hürriyetlerden yalnız dînsizlik ve kadın [580] hürriyetini benimseyen bir takım sapkın ve çapkınların ahkâm-ı İslâmiyye'ye tecâvüz ve ta'rîzleri çoktan beri görülegelmekte idi fakat buna karşı ses çıkaran yoktu, ses çıkarmak isteyenler de susturuluyordu. Bu def'a bu ses üç yüz ve kûsür milyon müslümânın kendisine merbût ve muzâhir bulunduğu ve biâenaleyh kimsenin susturamayacağı bir makâm-ı âli ve kudsîden yükseliyor. Bu mehîb, azametli, âsumânî, müeesir sadâ; diyânetin, İslâmiyet'in, hilâfetin ve hatta insâniyetin neden ibâret olduğunu bilmeyenlerin kalplerinde korkulu ra'şeler husûle getirecek ve âlem-i İslâm üzerinde de sihirkâr bir te'sîr icrâ edecektir. Hülâsa Halîfe-i Müslimîn Efendimiz Hazretleri bu protestosuyla hem uhdesinde Allah'ın ve Rasûlüllah'ın emâneti bulunan sıfat-ı hilâfetin muktezâsını tecelli ettirmiş, hem de bütün müslümânların şükrânını kazanmış bulunuyor.

İ'tisâm²⁸⁹

[591] Bu zâtın hüsn-i niyet sâhibi olduğunda şüphe etmeye hakkımız yoksa da Kuva-yı Milliye rüesâsının hatt-ı hareketlerinden hepimizi şüphelendirecek emâreler karşısında bulunuyoruz. Yalnız müdâfaa-i vatan emel-i hâlisânesiyle hareket edildiği sûrette bizimle berâber her vatan muhibinin onlara müzâherattan geri durmayacağını evvelce de yazmış idik.

İ'tisâm'ın Sene-i Devriyesi²⁹⁰

[591] Bîtevfikîhi Teâlâ *İ'tisâm* bu ellinci nüshasıyla birinci senesi ve birinci cildini ikmâl ediyor. Gerçi senelik nüshaların adedi elli iki gösteriliyorsa da bu iki nüsha kâri'lerimize hediye olarak gönderilecektir. Binâenaleyh bu iki nüsha ikinci cildin [592] ilk

²⁸⁹ Aynı sayıda tab edilmiş, "Enzâr-ı Umûmiyyeye -Bugünkü acıklı hâlimiz-" başlığıyla, Tahsin Nâcî tarafından kaleme alınmış yazıya binâen yazılmıştır. *İ'tisâm, İ'tisâm*, 13 Teşrîn-i Sâni 1335, Sy. 50, s. 591.

²⁹⁰ *A.g.m.*, s. 591-592.

nüşhalarını teşkîl edecektir. Birinci senede olduğu gibi ikinci senede de Allah'tan tevfiğ ve kâri'lerimizden müzâheret temennî ederiz. Yalnız kâri'lerimizden bazıları bidâyet-i neşrimizde abone kaydolanmak için telgraf ve mektûbla mürâcaat ettikleri hâlde henüz abone bedellerini göndermemişlerdir. Bazıları da ilk def'a olarak gönderdikleri üç veyâ altı aylık abone bedelinden başka irsâlatta bulunmamışlardır. Bu zamânda neşriyât ve müdâfaât-ı dîniyyede bulunacak dînî mecmuâların lüzûmunu ve bunların idâme-i hayâtı için muâvenet ve müzâheret etmenin her müslümâna vücûb ve farziyetini takdîr eden kâri'lerimizin hergün öteye beriye sarfettikleri paralardan *İ'tisâm*'ın senelik abonesi için de iki lira ayırmaktan çekinmeyeceklerini bildiğimizden dolayı irsâlâtı kat' etmedik. Bu husûsta insânın her zamân parası bulunmayacağını da nazar-ı dikkate alarak kâri'lerimizi tazyîk etmedik. Fakat parasız, neşriyâta devâm edilemeyeceği kendilerince de ma'lûm bulunduğundan artık bedelâtı göndermek çarelerini aramalarını ricâ ederiz. Birinci senenin on dördüncü nüshadan evvel başlayan abone bedeli yüz altmış kuruş olduğu için, evvelce bir mikdâr para gönderenler bunun üst tarafı ile ikinci senenin abone bedelini göndermeye gayret ve himmet buyurmalılardır. Şimdiye kadar hiç para göndermeyenler artık buna dâir tekrâr yazı yazmamıza meydân vermemelilerdir. Eğer dînini, mukaddesâtını müdâfaa ile uğraşan bir mecmûa-i dîniyyenin hidemât-ı dîniyyesine beş on kuruş abone bedelini vermek sûretiyle iştirâk etmek istemeyen gayretsiz ve hissiz Müslümânlar varsa birinci seneye âid abone bedelini göndermek şartıyla derhâl irsâlâtın kat'ını bize bildirmelilerdir. Okumak hevesinde olup da senede iki lira abone bedeli vermekten âciz bulunan müslümânlar varsa onlara meccânen göndermeyi taahhüd ederiz. Hâsılı irsâlâtın kat'ını bildirmeyen bir zâtın adresini abone defterinden silmek bize ayıp geliyor. Onun için devam edip etmeyeceklerini bilemediğimiz kâri'lerimizin bir an evvel iş'âr-ı keyfiyet etmeleri ricâ olunur.

Hulefâ ile Ulemânın İslâmiyet'i Himâyesi²⁹¹

[593] İnsânlara gerek dünyâyâ ve gerek âhirete âid menfaat ve mazarratlarını öğretmek için taraf-ı ilâhîden birçok kitâblar inzâl ve bu kitâbların ahkâmını anlamak için de enbiyâ-yı kirâm hazerâtı irsâl buyuruldu. Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın zamânına gelinceye kadar dünyâdan âhireti teşrîf buyuran her peygamberin yerine başka bir peygamber gönderiliyordu. Hazret-i Muhammed aleyhisselâmdan sonra artık peygamber gelmez oldu.

²⁹¹ Ahmed Şîrânî, "Hulefâ ile Ulemânın İslâmiyet'i Himâyesi", *İ'tisâm*, 20 Teşrîn-i Sâni 1335, sy. 51, s. 593-596.

Onun vazîfeleri halîfelerine, yani vekillerine kaldı. Kendisi ne gibi işler görüyordu ise halîfelerinin de o işleri görmeleri şer'an boyunlarının borçlarıdır. Görecekleri işlerin en büyüğü ise dîn-i İslâm'ı düşmanlarının şerlerinden korumalarıdır. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri bir taraftan müslümânın sayısını çoğaltmaya çalışıyor, diğer taraftan da dîn-i İslâm'a kimseyi dokundurmuyordu. Fakat bu zamânda müslümânları çoğaltmak yani müslümân olmayanları müslümân yapmak dünyânın eski hâline girmesine muhtâçtır, o da mümkün değildir. Şimdi halîfelerin vazîfesi hâzır müslümânları elden kaçırmamak ve İslâmiyet'e kimseyi dokundurmamaktır. Memleketimizde hürriyet çikalıdan beri [594] İslâmiyet'e dokunanlar oluyordu. Kalpleri kararan bazı kimseler İslâmiyet'i müslümânların gözlerinden düşürmek ve onları da müslümânlıktan çıkarmak için Allah'ın o nûrunu kötölemeye çalışıyorlar. Tutulası dilleri ve kırılmalı kalemliyle ortalığa küfürler, zehirler saçıyorlardı. Bunları susturmak vazîfesi zamânın halîfesiyle ulemâsına düşüyordu. Ulemânın yapacağı iş bir taraftan kitâb yazmak diğer taraftan da haftalık ve yevmî cerîdeler çıkararak onların şerlerinden müslümânları ve İslâmiyet'i korumak idi. Ellerinden başka bir şey gelmezdi. Fakat bunu da yapamadılar. Yapsalar da İslâmiyet düşmanlarını yola getiremezlerdi. Çünkü o kara kalpli düşmanlara söz geçirmek her kula nasîb olmaz. Yalnız Müslümânların zihinlerini onların fesâdlarından kurtarabilirlerdi.

292

Şimdiki Halîfe Efendimiz Hazretleri şerîate sâhib çıkıyor. Şerîate dokunan azgın ve sapkın kimselere şimdiye kadar kendisini göstermemesi ne yaptıklarını bilmediği ve işitmediği için idi. Geçen hafta içinde bir sapkının şerîate dokunduğunu duyar duymaz cezâlandırılmasını hükûmet adamlarına emretti. Peygamber postunda oturan her halîfenin böyle yapması şer'an boynunun borcudur. Böyle yapmazsa Allah'ı, peygamberi, müslümânları kendisinden hoşnut edemez. Halîfenin müslümânlar üzerinde semâvî bir nüfûz ve te'siri vardır. Çünkü müslümânlar halîfeyi peygamber değilse de peygamberin vekîli sayarlar ve nefsü'l-emrde de öyledir. Onun için peygamberimizin İslâmiyet'e dâir gördüğü işleri Halîfe Efendimiz Hazretleri'nin de görmesini isterler ve Peygamber Aleyhisselâtüvesselam Efendimiz'e gösterdikleri muhabbet ve merbûtiyeti halîfe-i İslâm hakkında da gösterirler. Hatta halîfelere evliyâ gözüyle bakarlar. Yalnız halîfeleri değil, sadrazamlarını [595] şeyhülislâmlarını da evliyâdan sayarlar. *İ'tisâm*'ın geçen nüshalarından

²⁹² Yazının bu kısmı (altı satır) sansür dolayısıyla çıkarılmış.

birinde mehâkim-i şer'iyeye âid bir mektûbunu neşretmiş olduğumuz Lazistanlı Hacı Mehmed ile görüştüğüm zamân “Halîfe bizim nazarımızda evliyâdır, sadrazam ile şeyhülislâm da ya evliyâdır veyâhud evliyâ olan halîfeye tâbi'dir.” diyordu. Halîfeleri aleyhine söz söylenmesini günah sayan bir milletin makâm-ı hilâfete derece-i muhabbet ve merbûtiyetini anlamalıdır. Müslümânlar üzerinde hilâfet nüfûzu kadar müessir bir kuvvet tasavvur olunamaz. Milyonlarca orduların göremeyeceği işleri hilâfet nüfûzu görebilir. Peygamber postunda şimdiki gibi İslâmiyet'e sâhip çıkan halîfeler oturdukça dünyânın her tarafındaki Müslümânlar, kendileri uzaklarda kalsalar da kalplerini hükûmetimize bağlarlar ve siyâset işlerinde hükûmetimizle berâber olurlar ve o zamân başka devletler devletimizin sözlerini tutmaya başlarlar.

Halîfe eğer İslâmiyet'e sâhib çıkamazsa Müslümânlar devletimizden yüz çevirirler. Siyâset işlerinde İslâmiyet bizim için “cankurtaran” bir kuvvettir. Hem biz İslâmiyet'e dört elimizle sarılacak olsak, bütün fenâlıklar ortadan kalkar ve bize kimsenin bir şey demeye hakkı kalmaz. İçimizdeki azgın ve sapkınlar da işte buralarını düşünseler de İslâmiyet'e dokunmasalar çok akıllılık yapmış olurlar. Fakat onların kalpleri bir def'a kararmış, artık öyle şeyler düşünmezler. İslâmiyet onların işlerine gelmiyor çünkü nefislerine uyararak her fenâlığı yapıyorlar. İslâmiyet ise bütün fenâlıkları yasak ediyor. Onun için İslâmiyet'e düşman kesiliyorlar. Onlar yalnız kendi keyiflerini düşünüyorlar, devlet ve milletin menfaati hâtırlarından bile geçmiyor. Bazıları da İslâmiyet'i geride bırakarak millet gayreti güdüyor. Müslümânlar arasındaki İslâmiyet bağları çözülmedikçe millet muhabbeti uyanamayacağını bildikleri için dilleriyle, kalemleriyle o mübârek ve sağlam bağları çözmek ve kesmek garazıyla İslâmiyet'e dokunuyorlar. Onların akıllarınca milliyet, devletimiz hakkında İslâmiyet'den daha hayırlı imiş! Düşünmüyorlar ki İslâmiyet olmazsa Allah korkusu ortadan kalkar. Kalbinde Allah korkusu olmayan bir millet de her fenâlığı yapar. Fenâlık içinde kalan bir millet ve devlet de çok yaşayamaz [596] az zamân sonra darmadağın olur. Esâsen İslâmiyet'i bırakıp da milliyet arkasında koşacak kaç müslümân bulunur? Bizim bildiğimiz müslümânlar bin milliyetten vaz geçer de İslâmiyet'ten vaz geçmez. Çünkü dünyâda ve âhirette insânın yüzünü ağartan milliyet değil İslâmiyet'tir. Fakat onlar, ne fikirde olurlarsa olsunlar Halîfe Efendimiz Hazretleri İslâmiyet'e böyle sâhib çıktıkça ve ulemâ-yı kirâm da biraz uykudan uyanarak İslâmiyet'in müdâfaa ve muhâfazasına yarayacak kitâblar yazarlar ve cerîdeler çıkartırlarsa dîn düşmanlarının uğraşmaları sonsuz kalır. Yalnız Müslümânlar da

uyanık bulunmalıdır. İslâmiyet'e hizmet etmek ve hiç olmazsa hizmet edenlere elden geldiği kadar muâvenet ve muzâherette bulunmak her Müslümânın boynunun borcudur.

Dîndârlık-Dînsizlik Mücâdelâtına Sebeb Olan Hangi Taraftır?²⁹³

[609] ...Bey'in İthâmâtına Karşı Müdâfaatım

Harb-i umûmiden evvel *Hayrû'l-Kelâm* mecmûasını neşrediyordum. O zamân Doktor Abdullah Cevdet Bey de *İctihâd* mecmûasını çıkartıyordu. Ekrem ve İsmâil nâmlarında iki genç efendi, doktor beyi ziyâret etmek üzere mecmûa-i mezkûre idârehânesine gitmişlermiş. Doktor bey bu ziyâretçilerine ikrâmiye olarak Allah "hissi"ni dimağlarından çıkarmalarını ve Allah lafzını bir daha ağızlarına almamalarını ta'yîbkârâne bir lisânla ihtâr buyurmuşlarmış! Bu ihtâr-ı izlâlkârânededen müteessir olan gençlerden Ekrem Efendi "İctihâd Muharrirlerine İ'lân-ı Harb" serlevhası altında kısa ve ateşin bir makâlecik yazarak idârehânemize göndermişti. Serlevhadaki "harb" kelimesini "nefret" kelimesine tebdîl vesâir şiddetli yerlerini de biraz ta'dîl sûretiyle *Hayrû'l-Kelâm*'ın ondokuzuncu nüshasına derceylemiş idik. Mecmûamız derhâl ta'tîl olunarak gerek mevzi'lerde ve gerek idârehânemizde bulunan nüshalar, polisler vâsıtasıyla toplatıldıktan başka kendimiz de, Dîvân-ı Harb-i Örfî'ye tevdi' olunmak üzre Polis Müdiriyet-i Umûmiyyesi tarafından taht-ı tevkîf ve isticvâba alınmış idik. [610] O zamân Polis Müdîriyet-i Umûmiyyesi'nde elyevm firârî bulunan Bedrî Bey icrâ-yı ahkâm ediyordu. Hâtırimda kaldığına göre Murat Bey nâmında bir de muâvini var idi. Kendisinin orada bulunması hasebiyle beni istintâk ve isticvâb etmek vazîfe-i mühimmesi muâvin beyin uhde-i dirâyet ve ehliyetine düşüyordu. Komiser odasında birkaç sâat mevkûf kaldıktan sonra huzûr-i celâdetlerine çıkarıldım. Derhâl ismini sordu. "Ahmed'dir" cevâbını verdim. "Hayır, isminiz Ahmed değil, Derviş Vahdetî olsa gerek, çünkü kapıdan girince burnuma Derviş Vahdetî kokusu geldi." dedi. Aradaki münâsebeti sordum, "Siz de onun gibi dîn nâmına ortalığı karıştırıyorsunuz." cevâbını verdi. "Yanılıyorsunuz beyim ortalığı karıştıran Abdullah Cevdet Bey'dir. Binâenaleyh Derviş Vahdetî de odur, biz müdâfaa mevkiinde bulunuyoruz, onu sustursanız biz tabiatıyla susarız." deyince "..."²⁹⁴ sözünü sarf etmişti. Bu ciddî olarak söylenilmiş bir söz değildi. Maksudı hissiyatımızı anlamak için bir kurnazlık yapmak idi. "Beyim, bizim vâsıta-i müdâfaamız

²⁹³ Ahmed Şîrânî, "Dîndârlık-Dînsizlik Mücâdelâtına Sebeb Olan Hangi Taraftır?", *İ'tisâm*, 27 Teşrîn-i Sâni 1335, sy. 52, s. 609-612.

²⁹⁴ Bu kısımda iki satırlık bir bölüm sansüre uğramış.

kalemimizdir, başka türlü vâsıta kullanmasını bilmeyiz.” diyerek anarşist olmadığımızı anlatmış idim. Filhakîka o zamân Abdullah Cevdet Bey’in çılgıncasına neşriyâtı olmasaydı risâle neşretmek bizim hâtırımızdan bile geçmezdi. Fakat o, sâkin ve sâkit suhtelere bilâpervâ i’lân-ı harb cesâretini gösterince ve mukaddesât-ı dîniyyeye tecâvüzâtının temâdisini görünce –diğer gazetelerin neşretmeyeceklerini bildiğimiz cihetle- müdâfaatımızın vâsıta-i intişârı olmak üzere bir mecmûa çıkarmak dîni bir zarûret hükmüne girmişti. İşte bu zarûret ilcâsıyla evvelâ *Medrese İ’tikâdları*’nı o ta’tîl olunca da *Hayrî’l-Kelâm Mecmûası*’nı neşrettim. Bundan dolayı ma’rûz kaldığım musîbetlerle dâimâ müftehirim.

Târîh, hakîkaten tekerrürden ibâretmiş. Geçen hafta hasbe’l-maslaha ... Bey’in nezdine gitmiştim. *İ’tisâm*’ın neşriyâtına dâir aramızda bir münâkaşa cereyân etti, her ikimiz tarafından da hoş ve nâhoş sözler söylenildi. Bunları ... Bey hesâbına [611] neşretmeye ahlâk-ı ictimâiyyem mânidir. Yalnız şahsıma âid ve zikri mesbûk muâvin beyin ithâmâtına mümâsil olarak vukûa gelen yeni ithâmâta karşı kullanmış olduğum tarz-ı müdâfaamı te’yîd ve tafsîl mecbûriyetinde kaldım. O zamân müdâfaa mevkiinde bulunduğum i’tirâf edildiği hâlde bu defa doğrudan doğruya mütecâviz nazarıyla bakılıyordum. Hâlbuki mûcib-i münâkaşa olan makâlenin dahî müdâfaaten yazıldığı her kelimesinden anlaşıyordu. *Medrese İ’tikâdları*’yla *Hayrî’l-Kelâm* mecmûaları gibi *İ’tisâm* risâlesinin de münderecâtı gözden geçirilirse dînsizliğe âid olan makâlelerden herbirinin bir mütecâvize karşı müdâfaanâme hâlinde yazılmış bulunduğu görülür. Esâsen o da aynı zarûret ilcâsıyla neşrolunmuştu. Mes’eleyi bana âid husûsiyetinden çıkararak bir kanâat-i kâmile ile ve aklî, ilmî, târîhî esâsata istinâden iddiâ ve ısrâr ederim ki her mes’eselede ve her asırda dînî mücâdelâta sebep olanlar, dîndârlar değil dînsizler ve dînsizlerin ya kavlen veyâhud fiilen tecâvüz ve taarruzlarıdır. Çünkü evlâd-ı Âdem’de dîndârlık asıl ve kadîm, dînsizlik ise fer’ ve ârizîdir.

Silsile-i beşerin mebdei eğer Hazret-i Âdem ise –ki kürre-i arzın Hazret-i Âdem’den evvel başka insânlar ile meskûn bulunduğu iddiâsı kolay kolay isbât edilebilecek bir da’vâ değildir- onun târih-i zuhûru ile kânûn-i diyânetin târîh-i te’sîsi arasında bir fâsıla-i zamân yoktur. Ta’bîr-i diğerle evlâd-ı Âdem hiçbir zamân dînsiz ve başıboş bırakılmamıştır. Ebû’l-beşer Hazret-i Âdem’in sâhib-i şerîat bir peygamber olduğu her kavmin müteşerri’lerince kabûl edilmiş bir hakîkattir. Dînin semâvî evâmir ve nevâhîden ibâret olmasına nazaran Hazret-i Âdem daha cennet gibi bir dâr-ı safâda iken bile dînle mükellef bulunuyordu. Çünkü şecere-i ma’lûmeye tekarrübden nehy buyrulmuştu. Bu nehy-i ilâhîye muhâlefetidir ki o

safâgâhtan dünya gibi bir cefâgâha hicret etmesine sebep oldu. Burada nazar-ı dikkate alınacak iki nokta var. Biri diyânetteki kadîmliğin cennete kadar çıkması, diğeri de muktezâyı diyânete muhâlefetin büyük hâdiselere sebep vermesidir. Bu mesrûdâtan anlaşılır ki insânlarda dîndârlık asıl ve kadîm, dînsizlik ise fer' ve ârizîdir. [612] Şu hâlde dînsizlik demek hissiyât-ı asliye ve kadîmeye muhâlif bir hâl ü hareket demektir ki dînî mucâdelâta sebebiyet veren de işte bu muhâlefettir. Bu muhâlefet başkalarınca mukaddes tanınan diyânete taarruz ve tecâvüz sûretinde tecellî etmeyerek, mazarratı yalnız şahsa münhasır dînsizlikten ibâret kalırsa, mucâdeleyi mûcib olmaz. Fakat umûm dîndârların hissiyâtını rencide ve mukaddesâtını bâzîçe edecek bir şekl-i taarruz ve tecâvüz alırsa, ona karşı mucâdelede bulunmak her dîndârın vazîfe-i dîniyesidir. An'anât-ı mâziyye ile berâber fıtrat-ı selîme de insânları diyânete sevk eder. İşte bu gibi avâmil-i dîniyye'nin taht-ı te'sîrinde bulunan her mütediyyin; her insânın da kendisi gibi dîndâr olması temennîsinde bulunur. Binâenaleyh kavîl veyâ fiiliyle dînsizliğini göstermeyen bir kimseye dînsiz demesi kendi temenniyâtına muhâlif olur. Dînsizliği kendisi için mefharet ve münevverlik ve ahkâm-ı dîniyye aleyhine söz söylemeyi, yazı yazmayı da cesâret-i medeniyye addeden zâl ü mezallere karşı seyirci kalmak ise eli kalem tutan her dîndârın râzı olacağı ihmâlkârlıklardan değildir. Onlar susturulursa, biz tabiatıyla susarız ve ancak bu sûretle mucâdelât-ı dîniyyenin önü alınabilir.

Resim ve Sûret Hakkındaki Suâle Cevâb²⁹⁵

[625] Bursa Sultânîsi talebesinden Nâci Efendi, birkaç ay mukaddem resim ve sûret hakkında bir sual sormuştu. “Resim ve sûret, terekkiyât-ı medeniyye ve sanâyi-i nefîseye azîm hizmetler etmekte bulunduğu hâlde, bazı hoca efendiler şeriat-i İslâmiyye'nin resim ve sûret i'mâl ve isti'mâline cevâz vermediğinden bahs ile mâni' olmaya çalışıyorlar. Eğer bu doğru ise İslâmiyet mâni-i terakkîdir diyenler hak kazanmış oluyorlar.” diyor ve mes'elenin îzâhını istiyordu. Hâdisât-ı câriyye ile neşriyâtımız arasında münâsebet gözetmekte olduğumuzdan dolayı şimdiye kadar cevâb yazamadım. Fakat daha ziyâde te'hîrini de muvâfık görmeyerek, bu hafta cevâb vermek karârını ittihâz ettim.

Filhakika İslâmiyet'in mâni-i terakkî olduğu zannında bulunanların ileri sürdükleri mesâilden biri de resim ve sûret i'mâl ve isti'mâlini nehy ü tahrîm buyurmasıdır. Bu husûsta

²⁹⁵ Ahmed Şîrânî, “Resim Ve Sûret Hakkındaki Suâle Cevâb”, *İ'tisâm*, 4 Kânûn-i Evvel 1335, sy. 53, s. 625-628.

Nâci Efendi'nin hemfikirleri çokçadır. Onun için mes'ele çok def'a mevzu bahs olmuş ve fakat hiçbir tarafın hissiyâtında tebeddül husûle getirmemiştir. Fîmâba'd söylenecek sözler de aynı âkıbeta ma'rûz kalacağını çünkü hissiyâtın akıl [626] ve hikmete yine gâlip geleceğini biliyorsam da Nâci Efendi'nin safvet ve samîmiyeti bildiğimizi söylemeye sâik oldu.

Müfessirînden bazılarının bazı âyât-i celîlenin zevâhir elfâzından anladıkları müsâadekârlık istisnâ edilirse, resim ve sûret i'mâl ve isti'mâlinin hürmet ve adem-i cevâzında bütün ulemâ müttefiktir. Gerek hadîs ve gerek fıkıh kitâblarında hürmet ve adem-i cevâza âid müteaddid ve muhtelif deliller gösterilmektedir. Bu delillerin en kat'î ve en kuvvetlisini ef'âl ve akvâl-i nebevîyye teşkîl ediyor. Eyüp Sabrî Paşa merhûmun *Mir'âtü'l-Haremeyn*'inde resim ve sûretin sebep-i tahrîmi hakkında bir tarihçe vardır. Hulâsası putperestliğin önünü almak hikmet ve maslahatına müncer oluyor. Hâlen müdâvim ve müstemir olan o sebebe zamânımızda o derece mühim bazı sebepler daha inzimâm etmiş bulunuyor. Bu sebepler resim ve sûret i'mâl ve isti'mâlinin zamânımızdaki sefâhat ve sefâlet-i ahlâkiyyeye icrâ ettiği te'sîrâttr. Resim ve sûretin kadınlar ile erkekler arasında nasıl bir vesîle-i fuhuş ve zînâ, vâsıta-i teârûf ve tecâzüb olduğunu bir arada olarak çıkarılan çırlı çıplak erkek ve kadın resimlerinin genç kız ve erkeklerin ahlâkını ne derece ifsâd ettiğini nazar-ı im'ân ve insâfa alan fezâil-i insâniyye ve ahlâkiyye tarafdârlarının, şer'iat-i İslâmiyye'yi –resim ve sûret i'mâl ve isti'mâlini neyh ve tahrîm buyurduğundan dolayı- bütün a'zâ ve cevârihiyle takdîs edeceğinde şüphemiz yoktur. Akîdesiz ve ahlaksız bir kavmin medeniyet-i nâfia ve hakîkiyye ile alâkası olamayacağı cihetle şer'iat-i İslâmiyye resim ve sûret i'mâl ve isti'mâlini neyh ve tahrîm buyurmakla terakkiyât-ı medeniyeye mâni'ler ihdâs etmiş değil, mâni'leri ortadan kaldırmış oluyor. Evet, İslâmiyet resim ve sûret i'mâl ve isti'mâlini neyh ve tahrîm buyurmakla putperestleri i'tikâd fesâdından hevâ ve şehvetperestleri de ahlâk fesâdından kurtarmak gâyesini ta'kîb ediyor. Terakkiyât-ı medeniyeye mümânaat acaba bunun neresindedir?

Sanâyi-i nefîseye mâni' olduğunu anlayamıyoruz. Acaba ne gibi sanâyi-i nefîseye mâni' oluyor. Ahlâksızlığa âid resimleri sanâyi-i nefîseden addedemeyiz. Yalnız bazı resimli levhalar, [627] manzaralar, tablolar hatıra gelir. Fakat resim ve sûretin bu pek cüz'î menfaâtine mukâbil pek çok mazarratları görülmektedir. Esâsen memnûiyyet-i şer'îyye mevâlîd-i selâseden yalnız hayvanâta mahsûs olan resim ve sûrettir. Hayvanâtın hâricinde hiçbir resim ve sûret hakkında memnûiyyet-i şer'îyye yoktur. Her nev' nebâtât ve meâdin ve

hendesevî eşkâle âid her nev' resimleri i'mâl ve isti'mâle herkes me'zûndur. Mebânî, mesîre, meşcere resimleri çıkarılabilir. Dediğim gibi yalnız hayvânâtın resimleri çıkarılamaz. Hayvanât resimlerinin de terakkiyât-ı medeniyye ve sanâyi-i nefiseye ne gibi hizmetleri olacağına akıl erdiremiyoruz. Eğer ciddi hizmetleri varsa gösterilsin de biz de ona göre söz söyleyelim. Maahâzâ hayvanâta âid resimlerin memnûiyyeti de umûmî değildir. Herhâangi bir uzuv ki onsuz yaşayamaz, öyle bir uzvu noksan olarak çıkarılan hayvân resimleri dahî memnû' değildir. Görülüyor ki resim ve sûret, i'mâl ve isti'mâlinin şer'an memnûiyyeti gâyetle dar bir dâireye mahsûs ve o da ciddî ve mühim sebeplere müsteniddir. Memnûiyyeti bu sûretle îzâh ettikten sonra buna müteferri' olan bazı netâyici de istidrâden yazalım:

1. İçinde resim ve sûret bulunan bir hâneye rahmet melâikesi girmez. Hazret-i Cibrîl aleyhisselâm buyurmuştur ki: “Biz resim ve sûret bulunan hâneye girmeyiz.” Cibrîl aleyhisselâm bir gün hâne-i saâdetin kapısına geldi, Hazret-i Peygamber Efendimiz “İçeri buyrun.” dedi. Cibrîl “İçeri girmem, çünkü hânenizde resimli perde vardır, eğer resimli perde kullanacaksanız bari başını kesiniz.” cevâb-ı ta'limkârânesini verdi.

2. Resimli perde, resimli kilim, hasır, seccâde üzerinde, resimli elbise ile; üzerinde resim, resimli para, resimli yüzük, mühür var iken namaz kılmak mekrûhtur. Bunlar tabîî yine tâmmü'l-a'zâ hayvanâta mahsûs olan resimlerdir. Mâadâsı bu bahisten hâriçtir. Yüzük üzerinde resim bulundurmak eski zamânlarda da var idi. Hatta Ebû Hureyre Hazretleri'nin yüzüğünde iki hayvân resmi var idi. Sonra bıraktı. Hazret-i Danyal'ın yüzüğünde de iki arslan ile bir çocuk resmi vardı. Arslanlar [628] erkekli dişili idi, çocuk aralarına almış dilleriyle yalıyorlar idi. Hazret-i Danyal bunu bir hâtırâ olmak üzere yaptırmış idi. Çünkü Bâbil hükümdârlarından Buhtınasır'a “Bir çocuk dünyâya gelecek ki senin helâkın onun elindedir.” demişlerdi. O da buna meydân vermemek için doğan çocukları öldürüyordu. Danyal dünyâya gelince vâlidesi korkusundan çocuğunu götürüp bir ormana atmıştı. Orada erkekli dişili iki arslan bu çocuğu büyütüp beslemişlerdi. İşte bu sergüzeştin bir hâtırâsı olmak üzre böyle bir yüzük yaptırmıştı. Bu yüzük Hazret-i Ömer zamânında ele geçerek Hazret-i Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'ye tevdi' olunmuştur. Zamânımızda da resimli mühür ve yüzük taşıyanlar vardır. Fakat onlar ile namaz kılmak mekrûhtur. Meğerki cânsız mahlûkâtın resimleri veyâhud hayâtın levâzımından olan bir uzvu bırakılarak çıkarılan hayvân resimleri

olsun, o zamân kerâhatten kurtulur. İbni Abbas hazretlerine bir adam gelerek dedi ki “Ben Sûret i’âmâl ediyorum, bunun hakkında ne buyurursunuz?” “Râsûlullah Efendimiz’den işittiğim sözleri sana nakl edeyim.” diyerek şu mealde bir hadîs-i şerîf okudu. “Sûret i’âmâl edenler helâka ma’rûzdur. Çıkardığı her sûrete mukâbil cehennemde ayrı ayrı azâb çekecektir.” İbni Abbas hazretleri bunu okuduktan sonra buyurdu ki, “Eğer sûret i’âmâl etmekte zarûret varsa cânsız mahlûkâtın resimlerini çıkarınız.

3. Resim ve sûretler de şarap ve rakı gibi bir müslümânın mal ve mülkü olamaz. Bir müslümân diğer müslümânın rakı fıçısını veyâhud şişesini dökse ve kırsa şer’an tazmîn etmesi lâzım gelmediği gibi ...²⁹⁶ hatta bir müslümân sûret i’âmâl ettirmek üzere bir ressam istîcâr etse bedel-i icâreyi vermek üzere cebr olunamaz. Çünkü bu amel ma’siyettir. ve ma’siyetin ücreti yoktur. İşte mücmelen cevâbım bundan ibârettir. İcâb ederse sonra tafsîlât veririm. Maâlesef bir def’a pek dar bir zamânda yazmak mecbûriyetinde kaldım.

Yeni Dünyâyı Mübeşşir Alâmet-i Kübrânın Mebde’-i Zuhûru²⁹⁷

[641] Târîh-i Umûmî yazan müverrihler sonradan keşfolunan Amerika kıt’asına “yeni dünyâ” nâmını veriyorlar. “Yeni dünya” ta’bîrini ancak târîh kitaplarında görenler, her ne zaman o ta’bîri işitirlerse Amerika kıt’ası hatırlanır. Hâlbuki bu ünvânı Hazret-i Muhammed Aleyhisselâm’ın zuhuruyla hayât-ı akvâm ve ahvâl-i ümemde husûle gelen inkılâb-ı umûmînin tercümânı yapmak, ta’bîr-i diğerle dünyanın o inkılâbdan sonraki ahvâline yeni dünya tesmiye etmek daha ma’kûl ve daha ilmî ve o ünvânın ifâde ettiği umûmiyyete daha muvafıktır. Cihân-şumûl bir ünvânı, cihânın bir cüz’ü olan Amerika kıt’asına tahsîs etmekte yine cihân-şumûl bir inkılâbın mâba’dı husûlüne ıtlak etmek elbette daha münâsib olur. Ünvândan anlaşılan ehemmiyette yine bu nokta-i nazara kuvvet verir. Çünkü Amerika kıt’asının keşfindeki ehemmiyet, Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın bi’setinden evvelki ahvâliyle bi’setinden sonraki ahvâli mukayese olununca, evvelki ahvâli i’tibâriye [642] eski dünya, sonraki ahvâline nazaran da yeni dünyâ nâmlarıyla yâd edilmesi lüzumundaki isâbet derhâl anlaşılır. Dünya evvelce ne hâlde idi, sonra ne hâle girdi?

²⁹⁶ Yaklaşık bir satır sansüre uğramış.

²⁹⁷ Ahmed Şîrânî, “Yeni Dünyâyı Mübeşşir Alâmet-i Kübrânın Mebde’-i Zuhûru”, *İ’tisâm*, 11 Kânûn-i Evvel 1335, sy. 54, s. 641-644.

İzmir'in işgâli dolayısıyla bir kısım evlâd-ı âdem arasında vukûa gelen ve hâlâ devâm eden haller, dünyanın bi'setinden evvelki ahvâline nisbetle bir hâl-i sükûn ve tabîi addolunabilir. Cidâl ve nizâ'lar, kıtâl ve işkenceler bütün şiddet ve kuvvetiyle hüküm sürüyor, hiçbir kimse cânından emîn olamıyor, gasb ve gâretler, kahr u kuvvetler kimseyi mal ve mülküne sâhip çıkaramıyordu. İ'tikâdî, amelî, ahlâkî, ictimâî, hukûkî, iktisâdî mes'eleler rabt ve zabta alınmamış, maîşet ve muâşerete dâir kavâid-i nâfia vaz' olunmamış, devlet ve hukûmet fikirleri zihinlerde yer tutmamış, devletler arasında diplomasi usûlü üzre muhâberât ve muâhedât esâsları ta'yîn etmemiş, beyne'l-beşer hürmet, şefkat, merhamet, muâvenet insâniyetkârâne hasma ve hasletlerine lüzûmu hissedilememiş, hülâsa ebnâ-yı âdem, kendisini hasenâta teşvik, seyyiâtta tehzîr edecek mürşidlerden, rehberlerden, kânûn ve nizâmnâmelerden mahrûm bir hâlde bulunuyordu. Evvelce de evlâd-ı âdemin mevcûdiyetini kemirmekte olan bu hâlât Hazret-i İsâ aleyhisselâm ile Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın târîh-i bi'seti arasında mürûr eden uzun bir fetret devresinde daha ziyâde teammûm ve iştidâd farklarını göstermişti. Bu hâlâtın devâmı ile nesl-i beşerin bekâsı kâbil-i te'lîf değildi. Bir yeni dünya vücûda getirmek için bir inkılâb-ı umûmîye ve bu inkılâbı hüsn-i idâre etmek için de kuvve-i kudsiyye sâhibi bir mürşid ve mücahide ihtiyâç var idi.

Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın velâdeti...

Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın velâdeti yeni dünyâyı tebşîr eden bir alâmet-i kübrâ idi. Şehr-i rebû'l-evvelin on ikinci pazartesi gecesini bu alâmet-i kübrânın mebd-i zuhuru oldu. O gece Hazret-i Muhammed doğdu. Velâdeti ve hatta rahm-i madere nüzûlü zamânında vukûa gelen hâdisât-ı azîme, vücûda getireceği inkılâb-ı umûmînin evveliyâtı idi. Hazret-i Muhammed'in vazifesi kendisinden evvel ba's olunan enbiyâ-yı izâm [643] hazerâtının vazifelerine nisbetle pek büyük ve pek müşkildi. Çünkü vaz' edeceği şerîat, şerâyi'-i sâbika gibi muvakkat kânûn ve tedbirler kabîlinden olmayacaktı. Dünyanın âhir ömrüne kadar ebnâ-yı âdemin her türlü ihtiyâcâtına kâfi gelecek ve husûle getireceği inkılâb-ı umûmînin esâsât ve teferrûâtını muhtevi bulunacaktı. Bu esâs ve teferrûâtı akvâm-ı vahşîyye ve ümem-i câhiliyye, yerine göre kuvve-i kudsiyye ile ve icâbına göre de insâniyyet ve medeniyyete girmek vazâif-i müz'ice ve müşkilesi karşısında bulunuyordu. Kur'ân'ın her hâdiseye âid kavâid-i umûmiyye ve esâsiyyeyi muhtevi bir hâlde nüzûlü, kendisinin vahye müstenid akvâl ve ef'âl-i şerîfesinin zabt ü kaydı, ümmeti içerisinde âyâtı tefsîr edecek müfessirler, ehâdisi şerh edecek muhaddisler ve onlardan istinbât-ı ahkâm edecek müctehidler

zuhûru, şerîatinin devâm ve bekasını te'mîn etti. Şerâyi'-i sâlîfe –muvakkat oldukları için- bu gibi te'yîdât-ı semâviyyeye mazhar değillerdi.

Hazret-i Muhammed, hâiz bulunduğu kuvve-i kudsiyye ile ve bu kuvve-i kudsiyye sâyesinde elde ettiği kuvve-i cebriyye ile meydân-ı mücâhedeye çıktı. Te'yîdât-ı semâviyyeye istinâd etmeksizin başa çıkarılması imkâzsız olan inkılâb-ı umûmîyi vücûda getirdi. Bu sâyede zulüm, vahşet, cehâlet, adâvet, akîdesizlik, ahlâksızlık, mâl ve cân korkuları kalkarak yerlerine emniyet ve i'timâd üknûmları kâim oldu. Ta'bîr-i diğerle tam bir yeni dünya esâsları vaz' edildi. İşte bundan dolayı yeni dünya ünvânını o ünvân-ı mes'ûdun ferdâ-yı zuhûruna münâsib görüyorum ve bunun için de serlevhada o ta'bîri kullandım.

Hazret-i Muhammed'in bu muzafferiyet ve muvaffakiyetini yalnız zekâ-yı fitrîsine hamledenlerin ya insâfları veyâhud iz'ânları yoktur. Eğer te'yîdât-ı semâviyyeye istinâd etmeksizin yalnız zekâ-yı fitrî ile böyle bir inkılâb ve yeni dünyâ vücûda getirmek mümkün olsaydı târîhlerin bize birçok emsâl göstermeleri lâzım gelirdi. Hâlbuki Allah ve Kur'ân nazîresiz ise Hazret-i Muhammed aleyhisselâm da nazîresiz ve emsalsizdir. Fransız hükemâsından [644] Voltaire “Hazret-i Muhammed eğer peygamber değilse, mutlaka Allah'tır.” diyor. Sâhib-i kemâl ricâl-i mutasavvifeden bir zât da “Allah kendi cemâl ve kemâline numûne olmak üzere kullarına hazret-i Muhammed'i gösterdi.” Kelâm-ı ulviyetnümâsını sarf etmişti. Hazret-i Muhammed'in akvâl ve ef'âl-i şerîfesiyle sâbit olan kemâlât-ı kudsiyyesi henüz lâayık derecede anlaşılamamıştır. Asırlar geçtikçe onun kemâlâtı, şerîati daha ziyâde mazhar-ı takdîr ve takdîs olacak ve şehir-i velâdeti bulunan rebîu'l-evveli bütün milletler bir şehir-i mukaddes addedecekler.

Allahümme salli ve sellim aleyhi ve alâ ashâbihi ve etbâihi.

Harput Telgrafi²⁹⁸

[657] Geçen nüshamızda intişâr eden Harput Telgrafını okuyan kâri'lerimiz şüphesiz pek mütehassis olmuşlardır. Başta belediye reisi olmak üzere ulemâ ve eşrâf-ı mahalliyyenin imzâsını hâvî bulunan bu telgrafın ihmâl edilemeyecek derecede hâiz-i ehemmiyet olması, bizi neşrinden mukaddem bir takım külfetler ihtiyârına neşrinden sonra da bu makâlenin tahrîrine lüzûm gösterdi. Telgraf Harput'tan İstanbul'a gelinceye kadar mühim tahrîfata

²⁹⁸ Ahmed Şîrânî, “Harput Telgrafi”, *İ'tisâm*, 18 Kânûn-i Evvel 1335, sy. 55.

uğramış ve bazı fıkraları hey'et-i asliyyesini tamâmen kaybetmiş bulunuyordu.²⁹⁹ Mahrecinden aslını getirtmek üzere merkez telgraf müdür-i umûmîsi Tevfik Bey'e mürâcaat mecbûriyetinde kaldım. Muhâbireyi bizzat kendisinin deruhde etmesi sâyesinde sûret-i sahîhasını ele geçirmek muvaffakiyeti husûle geldi. Fakat bu muvaffakiyeti bir haftada elde edebildik. Telgrafı oradan aldıktan sonra neşrine müsâade istihsâli için matbûat müdürü Haydar Bey'e götürdük. Sonra sûret-i sahîhasının ele geçirilmesine vâsıta olan telgrâf müdürü Tevfik ve neşri için müşkilât çıkarmayan matbûat müdürü **[658]** Ali Haydar Bey'lere alenen beyân-ı memnûniyet ve neşrinin bu sûretle teahhüre uğramasından dolayı da imzâ sâhiplerine beyân-ı ma'zeret ederiz.

Telgraf pek mühim mes'eleleri hâvîdir. Evvelâ, şahs-ı âcizâneme müteallik olan kısımdan milletin ekserîsinde hissiyât-ı dîniyenin ye's verecek derecede za'fa uğramadığını ve bu uğurda çalışıldığı sûrette az zamânda takviye edilebileceğini ve çalışanların mazhar-ı takdîr ve ihtirâm olacağını anlıyoruz. Şahs-ı âcizânem gibi bir bî-behre-i iktidâr ve kemâlin mücâhedât ve neşriyât-ı mûrânesini takdîr ve teşekkürlere lâayık gören bir millet, İslâmiyyet'e ve ehl-i İslâm'a daha mühim hizmetler îfâsına çalışan erbâb-ı kalem ve mücâhedeyi acaba nelere lâayık görmez. Evet, ilim ve fazîleti, diyânet ve istikâmeti, kendilerine hasreden ve el ve etekleri öpülmediğinden dolayı gadap ve hiddet gösteren ulemâ ve fuzalâmız menâfi-i şahsiyyelerine hizmetten biraz zamân ihtilâs ederek İslâmiyet'e, ehl-i İslâm'a, nâfi' mesâide bulunsalar, hem seffîne-i diyânette vücûda getirilen rahneleri ta'mîr, hem de müslümânların takdîr ve tekrîmine istihkâk kesb etmiş olurlar. Geçenlerde rasathâne müdürü Fatin Efendi ile aramızda vukûa gelen bir hasbihâl esnâsında "Bana istediğim evsâfı hâiz yirmi hoca versinler, onlar ile bütün dünyâyı müslümân yaparım." demişti. Bu sözün mübâlağası tarh edildikten sonra mütebâkîsi bir hakîkatin tercümânı olur. Fakat Abdurrahmân Câmî Efendi merhûmun "*Çün selâmet mând ez târâc-ı nakd in hısâr/ Pâsbân der hâb ve ber her rehne düzd-i dîger est*"³⁰⁰ dediği gibi dîn kal'asının muhafızı olan zümre-i ulemâ ve fuzalâmız uykuda, eşkıyâ-yı dîn ise bu kal'anın rehnedâr duvarları etrâfında dolaşıp duruyorlar. Böyle bir kal'adaki mücevherât-ı dîniyye gasb ü gâretten nasıl kurtarılabilir?

²⁹⁹ [Ahmed Şîrânî:]Rü'yet-i hilâli isbât husûsunda telgraf ihbârâtına i'timâd etmekte fetvâhâne pek haklı imiş.

³⁰⁰ Bekçiler uykudayken ve her köşede bir hırsız duruyorken bu kale yağmalanmaktan geri durur mu!

Telgrâfın muhtevî olduğu mesâilden biri de kavmiyet mes'elesidir. Harput ulemâ ve eşrâfı “Biz Türküz, lâkin dînimizi dînsiz bir kavmiyete değişmeyiz.” diyor. Harputlular bu nokta-i nazarlarında yerden göğe kadar haklılar ve bu sözleriyle bütün [659] Müslümânların hissiyâtına tercümân olmuşlardır. Yalnız bizim mukallid komitecilere karşı değil, Avrupa ve Amerika'nın müctehid komitecilerine karşı da –hak kazanacağıma emîn olarak- iddiâ ederim ki kavmiyet arkasında koşmak gâyesiz bir mesâiden ibârettir. Çünkü insânlar için biri maddî diğeri ma'nevî olmak üzere iki gaye vardır. Her nev' mesâide bu gâyelerden ya her ikisini veyâhud birini sâik sa'y ü amel addederler. Dînsiz bir adam yine dînsiz bir kavmiyete hizmetten ma'nevî bir fâide bekleyemez ve beklemek hakkını da hâiz değildir. Onun gâyesi yalnız maddîdir. Bu maddî gâyeyi elde etmek için ise muayyen bir kavmiyete merbût kalmak mecbûriyetini kendisinde göremez. Gâyesini hangi memlekette o hangi kavim içinde daha suhûletle ele geçireceğini anlarsa o memlekete gitmekte ve o kavme temessül etmekte hiçbir mahsûr ile karşılaşmaz. İzâh ve isbâtına her zamân hâzır bulunduğum bu hakîkate muttali bulunan müslümânlar dînlerini hiçbir zamân dînsiz bir kavmiyete değişmezler ve İslâmiyet dâiresinde her kavim gibi Türk kavminin de teâlî ve terakkîsine bütün kuvvetleriyle tarafdâr olurlar.

Telgrâfın diğer bir fıkrası da İstanbul'daki fîsk ve sefâhatten şikâyeti ve yazılarıyla hissiyât-ı İslâmiyye'yi rencide eden erbâb-ı dalâl ve izlâle âid protestoyu muhtevî bulunuyordu. İstanbul, hilâfet-i İslâmiyye'nin merkez-i umûmîsi olduğu için fezâil-i İslâmiyye ve mehâsin-i ahlâkıyyenin de merkez-i umûmîsi olmak lâzım gelir ve kevâkib-i sâire nasıl şemsten iktibâs-ı nûr ve ziyâ ediyorsa sâir havâlî-i İslâmiyye ve insâniyyenin de İstanbul sekene-i İslâmiyyesi'nden müstefid-i mehâsin ve müstefiz-i mekârim olması yakışır. Sad hezâr esefler ki memâlik-i sâire ahâlîsi İstanbul'a kurbîyeti nisbetinde fezâil-i ahlâkıyye ve âdâb-ı dîniyyeden hissedâr olmak îcâb ederken, uzaklığı derecesinde sâfiyet-i ahlâkıyye ve merbûtiyet-i dîniyyesine sâdik kalıyor. Evet, orada –her nasılsa- türeyen bir takım hevâ ve heves düşkünü dâl ü mudiller, ef'âl ü harekâtlarıyla iğvaât ve ifsâdâtlarıyla o merkez-i İslâmiyyet'in ismet-i ahlâkıyye ve dîniyyesini yâr ve ağıyâra karşı çâk ve helâk ettiler ve hükûmetten yüz bulurlarsa ifsâdât ve izlâlâtlarında [660] devâm edecekleri de şüphesizdir. Bunları protesto etmek Harputlularla berâber bütün Müslümânların ve hatta bütün insânların haklarıdır.

Telgrafın son fıkrası, hükûmetten neşriyât-ı mefsedetkârânenin men'ini ve buna mütecâsir olanların tecziesini talep ve ricâ ediyordu ki bu da yine bütün Müslümânların hak ve bu talep ü ricâyı is'âf etmekte mevki'-i iktidâra geçen her hükûmet-i İslâmiyye'nin ilk vazîfesidir. Ahâlî-i İslâmiyye, hissiyâtının ne merkezde olduğunu böyle bildirdikçe her hâangi hükûmet olursa olsun ister istemez onları te'dîb ve terbiye etmek mecbûriyetinde kalacaktır. Nasıl ki hükûmet-i hâzıra taraf-ı hilâfetpenâhîden telakkî ettiği emre imtisâlen dîn aleyhine yazı yazarları tecziye başlamıştır. Buna dâir matbûât müdürîyetinden aldığımız te'mînâtla berâber bütün Müslümânların da kendi hisleriyle mütehassis bulunduklarını Harput ulemâ ve eşrâf-ı kirâmına arz ü iblâğ ederiz.

Evkâf-ı İslâmiyye'nin Makâm-ı Meşîhate Devr ü Tefvîzi³⁰¹

[673] Evkâf-ı İslâmiyye'nin şer'î ve dînî bir mâhiyeti hâiz bulunması, daha bidâyet-i teşekkül ve teşkîlinde Makâm-ı Meşîhat'e rabt ü ihâlesini iktizâ ederdi. Fakat Adliye ve Maârif Nezâretleri'nin henüz te'sîs edilmiş olmaması hemân cihânın nısfı derecesinde vâsi' bulunan memâlik-i Osmâniye'nin umûr-i mehâkim ve maârifini Makâm-ı Meşîhat'in uhde-i tedvîrine tahmîl ediyordu. Esbak adliye müsteşârı Şükrü Efendizâde Muallim Feyzî Bey'in ta'bîri vechle “anâsır-ı hayâtiyye-i devlet”ten olan mehâkim ve maârifin tedvîr-i umûruyla meşgûl bulunan Makâm-ı Meşîhat, yine onlar kadar vüs'at ve ehemmiyeti hâiz görülen Umûr-i Evkâf Nezâreti teşkîline lüzûm gösteriyordu. İşte bu lüzûm bugünkü Evkâf Nezâreti'ni vücûda getirdi. Memlekette Adliye ve Maârif Nezâretleri teşkîl edilince, evkâf-ı İslâmiyye'yi derhâl meşgalesi azalan Makâm-ı Meşîhate devr ü tefvîz etmek lâzım gelirdi. Fakat Tanzîmâtçılara Adliye ve Maârif nezâretlerini te'sîs ettiren zihniyet, bu devr ü tefvîze müsâit değildi. Bizzarûre Evkâf Nezâreti istiklâlini –şimdiye kadar- muhâfaza etti. [674] Sevk-i insâfla söyleriz ki son zamânlara kadar evkâf-ı İslâmiyye, nezâretin bu istiklâlinden pek mutazarrır olmadı. Çünkü idâre-i umûrunu uhdelerine alan nâzırlar ve rüesâ-yı me'mûrîn, ekseriyetle evkâfın mâhiyet-i şer'îyye ve dîniyyesini gâye-i dünyeviye ve uhreviyesini, şurûtunu, mevkûf ve muhtas lehini oldukça müdrîk, müteşerri' ve müstakîm kimseler idi.

Fakat Evkâf Nezâreti son zamânlarda –Galata Köprüsü gibi- akîde, zihniyet, ahlâk i'tibârıyla muhtelif zevâtın güzergâhı oldu. Evkâf Nezâreti'nin fâide ve gâyesi birkaç yüz

³⁰¹ Ahmed Şîrânî, “Evkâf-ı İslâmiyye'nin Makâm-ı Meşîhate Devr ü Tefvîzi”, *İ'tisâm*, 25 Kânûn-i Evvel 1335, sy. 56, s. 673-676.

me'mûru infâk ve iâşeye münhasır kaldı. Hazîne-i evkâfın nukûd ve emvâli mevkûf ve muhtas lehinden başka her yere ve her cihete sarf-ı câiz nukûd ve emvâl sırasına geçti. Hem kendi âhiretlerini hem de ebnâ-yı nev'inin dünyâ ve âhiretini ma'mûr etmek maksad-ı hayırhâhânesiyle, eslâf-ı kirâmın dışından ve tırnağından artırarak vücûda getirdikleri cevâmi', mesâcid, medâris, tekâyâ, çeşmeler, türbeler, hastahâneler gibi müessesât-ı vakfiyye ve hayriyyenin her biri bir mâtem âbidesi hâlinde yâr ü ağıârın enzâr-ı temâşâsına çarpıyor. Bazısı yıkılmış, bazısı satılmış bulunan medâris-i İslâmiyye'nin gerek taşralarda ve gerek İstanbul'daki enkâz ve arsaları vâkıf ve bâni'lerinin ervâh-ı tayyibelerini muzdarib ediyor. Fedâkârân-ı İslâm'ın himmet ve gayretleri sâyesinde vücûda gelen o medâris-i İslâmiyye'nin –ki bir asrı mütecâviz zamândan beri sarf olunan devlet parası henüz o mikdârda mekteb küşâdına kifâyet etmemiştir- bugün mevcûdiyetlerinin nişânesine bile rast gelemiyoruz. Az çok kâbil-i sükânâ olanları da ötekinin berikinin taht-ı işgâl ü zabtında bulunuyor. O derecede ki evvelce yedi sekiz bin talebeyi istîâb eden İstanbul Medârisi bugün üç yüz talebeyi barındıramıyor!

Evkâf Nezâreti, bunların bey' ü şirâsı, hedm ü tahrîbi, işgâl ü istilâları karşısında tamâmen seyirci kaldı. Kendi paralarını yine kendilerinin ta'mîr ü termîmine sarf etmekten çekindi. Hiç de cevâz-ı şer'î yok iken bir mescid ile bir vakf-ı mektebin yıkılarak yerlerine “Alman Dostluk Yurdu” yapılmasına ses çıkarmadı. [675] Acaba Almanların da Berlin'de bir kiliseyi yıkarak yerine “Türk Dostluk Yurdu” yapması mümkün olur mu idi? Cevâmi' ve mesâcid-i şerîfenin ma'nevî esbâb-ı me'mûriyetinden bulunan eimme, hutebâ ve müezzinlerin maîşetçe çektikleri müzâyaka Evkâf Nezâreti'ni şefkat ve merhamete getiremedi. Evkâf-ı İslâmiyye'nin sâir milletlerin vakıflarına nisbeten pek fazla olması müessesât ve müstahdemîn-i dîniyye ve hayriyyemizin de başka milletlerinkinden ma'mûr ve müreffeh bulunması iktizâ eylerken bilakis onlarınkiler ma'mûr ve müreffeh bizimkiler ise metrûk ve münsî bir hâlde bulunuyor. Hazîne-i evkâfın nukûdunu bu gibi mevkûf ve meşrût lehlerine sarf etmek istemeyen Evkâf Nezâreti, diğer taraftan Türk Ocağı teşkilâtına, fırkalara âid merkez ve meclîs-i umûmî binâlarına ve bu binâların tefrîşâtına daha kim bilir nerelere sarf etmekten çekinmiyordu. Evkâf-ı İslâmiyye Makâm-ı Meşihat gibi vakfın mâhiyet-i şer'îyye ve dîniyyesini, meşrût ve muhtas lehini bilir, müessesât-ı dîniyye ve hayriyyenin i'mâr ve muhâfazasını kendisine vazîfe-i dîniyye addeder bir mercie merbût olsaydı, fazla bir şey yapılamasa bile bu derecede de yıkılmazdı.

Mehâkim-i Şer'îyye'nin Adliye Nezâreti'ne rabtı mevzû'-i bahs olunduğu zamân evkâf-ı İslâmiyye'nin de Makâm-ı Meşîhate rabtı işâa edilmişti. Fakat maksad şeyhülsâmları avutarak mehâkim-i mezkûrenin yeni mercie raptına müşkilât çıkarttırmamak olduğu için, maksadı ele geçirince o şâyia da ortadan kaldırılmış idi. Bu def'a şâyia yine tâzelendi. Mehâkim-i Şer'îyye'nin iâdesine mânia teşkîl eden "laf kâdısı"³⁰² gibi bir laf kâdısı daha işe karışmazsa bu def'a evkâf-ı İslâmiyye'nin makâm-ı meşîhate devr ü tefvîzine kat'î nazarla bakabiliriz. Çünkü meşîhat bu husûsta oldukça müdbir ve müteyakkız bulunuyor.

[676] Evkâf-ı İslâmiyye'yi Makâm-ı Meşîhat'e rabt için, onları inkırâz ve indirâstan muhâfazaya ma'tûf esbâbdan mâadâ yeni sebepler de tehdûs etmiştir. Ma'lûmdur ki Mehâkim-i Şer'îyye'nin Adliye Nezâreti'ne ilhâkıyla husûle gelen boşluğu doldurmak maksad-ı iğfâlkârîsiyle bilumûm cevâmi, mesâcid, medâris, ve tekâyânın, eimme ve hutabânın idâre-i umûrları Makâm-ı Meşîhat'e devr olunmuştu. Şimdi talebe-i ulûmun ilbâs ü iâşesi de Makâm-ı Meşîhate geçmiştir. Mâdem ki bunların idâresi Makâm-ı Meşîhat'e devrolunuyor muhassasât-ı vakfiyyelerinin de Makâm-ı Meşîhat'e devri iktizâ eder. Aksi takdîrde icâb eden parayı alabilmek için her zamân ve her husûsta evkâf nâzırlarıyla muhâberâtta bulunmak mecbûriyetinde kalacaktır ki bu sûrette doktorun gönlü olup da ilacı verinceye kadar hastanın cânı çıkar. Husûsiyle hastanın yaşamasını istemeyen bir doktor olursa!

İ'tisâm³⁰³

[694] Memlekette çocuk iken kulağımıza bir söz değiverdi. İhtiyâr Müslümanlar diyorlardı ki, Hristiyânlar İslâmiyet'e Yahûdilerden daha yakınmış. Çünkü bir Hristiyan doğrudan doğruya müslüman olabilirilmiş. Yahûdi ise evvelce Hristiyan olacaktı da sonra müslümânlığa sıra gelecekti.

Cevdet Paşa merhûmun bu cevâbnâmesini³⁰⁴ okuyunca o sözlerin menşe-i galatlarının neden [695] ibâret olduğunu anladık. Mûseviyyet'in İseviyyet'ten -zamân i'tibârıyla- mukaddem olması ve İseviyyet'le İslâmiyyet arasında başka bir dîn zuhûr etmiş

³⁰² [Ahmed Şîrânî:] Evvelki kabînenin evkâf nâzırı temeddüh maksadıyla kendi hakkında bu ta'biri kullanmıştı. Hakikaten laf kâdısı olduğunu kabîne erkânına da anlatmak için, Mehâkim-i Şer'îyye'nin salâhiyyetine âid birkaç maddenin kırk gün tanzîmine uğraştı. Bu esnâda kabîne sukût ederek iâdesine karar verilen mehâkim-i mezkûre de neye uğradığını bilemedi.

³⁰³ İ'tisâm, *İ'tisâm*, 1 Kânûn-i Sâni 1336, sy. 57, s. 694-695.

³⁰⁴ "Merhûm Cevdet Paşa'nın Bir Cevâbnâmesi", *İ'tisâm*, sy. 57, s. 693.

bulunmaması evvelâ havâs-ı İslâm'a ve onlar vâsıtasıyla da avâm-ı İslâm'a o gibi sözleri söyletecek bir menşe-i galat olmuştur. Mûsevîler ile İsevîlerin her ikisi, Hazret-i Âdem'den bed' ile enbiyâ-yı izâm hazerâtından her birine mütesâbiyen îmân ede ede Hazret-i Mûsâ'ya kadar gelir ve orada tevakkuf ederlerse, Mûsevîler Hazret-i Muhammed aleyhisselâma geçmek için aradaki Hazret-i Îsâ'ya da îmân etmek mecbûriyetindedirler. İsevîler ise hazret-i Îsâ'ya zâten îmân etmiş bulunduklarından dolayı Hazret-i Mûsâ'dan Hazret-i Muhammed'e geçmek vaz'iyetini ihrâz ederler.

İşte bu faraziyyeye göre ve mebde ile müntehâ arasındaki vâsitalardan müntehâyâ muttasıl olan bir vâsıtanın evvelce aradan çıkmış bulunması i'tibârıyla –İsevîlerde- bir yakınlık görülebilir. Bu faraziyyenin nefsu'l-emre mutâbakatını kabûl ettiğimiz takdîrde i'tibârımız körce istişâm olunan yakınlık edyân arasında aranılan bir yakınlık değildir. Çünkü bu yakınlık her iki dînin usûl ve i'tikâdiyye ve amelîyyesi arasında aranılır. Bu nokta-i nazârdan İslâmiyyet'e daha yakın olduğunu anlamak için Mûseviyyet ile İseviyyet arasında bir müsâbaka açarsak her ikisi münâvebe sûretiyle hak kazanırlar. Binâenaleyh gerek Cevdet Paşa merhûmun ve gerek sâir havâs ve avâm-ı İslâmiyye'nin, İseviyyet'i İslâmiyyet'e Mûseviyyet'den daha yakın addetmeleri doğru değildir. O faraziyyenin hilâfına olarak Mûsevîlerin Hazret-i Îsâ'ya gayr-i mu'tekid bulunmaları gibi İsevîler de Hazret-i Mûsâ'ya gayr-i mu'tekid iseler vâsıtanın azlığı ma'nâsınca da bir kurbiyete mazhar olamazlar.

Orient News Gazetesi'nin İstinâdâtına Karşı Müdâfaa-i Şerîat³⁰⁵

[705] İstanbul'da İngilizce olarak intişâr etmekte olan *Orient News* gazetesi Hazret-i Muhammed Aleyhisselâtüvesselâm Efendimiz'in velâdeti münâsebetiyle bir makâle yazmış ve bu husûsa âid fıkralarının tercümesini *İ'tisâm*'la enzâr-ı kâriine arz eylemiş idik. Şerîat-i İslâmiyye hakkında bazı fıkralarıyla takdîrhân görünen muharrer makâle, sonradan muttali' olduğumuz diğer bazı fıkralarıyla da pek yanlış bir tenkidkârlık göstermiştir. Şeyhülislâmların tarz-ı faâliyyetlerinden bahsederken “*Anâsır-ı muhtelifeyi nazar-ı kânûnda müsâvî tutan bir meşrûtiyyeti şeyhülislâm efendinin vaz'iyeti ile te'lîfe kat'iiyen imkân yoktur*” diyor. Bu söz biraz daha tahlîl edilince şu netîce hâsıl olur: “Meşrûtiyyet-i idâre gayr-i müslîmlere müslümânlar ile müsâvât-i hukûkiyye bahşeder, şerîat-i İslâmiyye ise buna müsâid değildir.

³⁰⁵ Ahmed Şîrânî, “Orient News Gazetesi'nin İstinâdâtına Karşı Müdâfaa-i Şerîat”, *İ'tisâm*, 8 Kânûn-i Sâni 1336, sy. 58, s. 705-708.

Binâenaleyh şerîati meşrûtiyetle ve onun muktezâsı olan musâvât-i hukûkla te'lîf imkânı yoktur. Gayr-i müslîmler ise müslümânlar ile berâber aynı hukûka sâhib bulunmak isterler. Bu da hükûmet-i Osmâniyye'de şerîatin değil, ancak meşrûtiyetin hükümrân olmasına mütevakkıftır. Fakat şeyhülislâmlar gibi şerîat me'mûrları var iken ahkâm-ı şer'îyye ihmâl edilemeyeceği cihetle gayr-i müslîmlerin himâye-i hukûkunu mütekeffil çâreleri düşünmek lâzım gelir.”

[706] Bu tahlîlât, muharrer makâlenin maksadına ister tevâfuk etsin, ister etmesin zamân ve mevsim i'tibârıyla biz o sözleri böyle anlıyor ve elfâz ü kelimâtını da bu tarz telakkîye son derece müsâid buluyoruz. Bizzat kudsiyet-i şerîate zamân ve mevsim i'tibârıyla de menfaat-i devlete mugâyir olan isnâdât-ı mezkûreyi redd ü tekzîbe çalışmak ihmâli nâkâbil vezâif-i dîniyye ve milliyyemizdendir. Şayân-ı memnûniyettir ki makâlenin lüzûm-i müdâfaası bazı devâir-i resmiyye tarafından nazar-ı dikkate alınarak Makâm-ı Meşîhat'î keyfiyetten haberdâr edilmiş ve Makâm-ı Meşîhat'in de Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye havâlesi netîcesinde dâr-ı mezkûr hey'etince sûreti zeyl-i makâlemizde mûnderic bir cevâbnâme neşrolunmuşsa da hakâik-i şer'îyyeden ziyâde muârızın ef'âl ve harekât-ı şahsiyyeye hamledebileceği vakâyi'-i târîhiyyeye istinâd ettirilmiş bulunduğu cihetle muktezâ-yı hâl ve maslahata muvâfık bir cevâb olmak şerefinden mahrûm kalmıştır. Biz müdâfaâtımızı esâsât-ı şer'îyyeye istinâd ettirmeye çalışacağız. Şimdi biz makâle muharriri ile karşı karşıya geldikten sonra gayr-i müslîmlerin hukûkuyla esâsât-ı şer'îyyeyi de karşılaştıralım:

Muhterem misâfirimiz,

Bilirsiniz ki insânların iki nev' hukûku vardır. Biri hukûk-i âdiyye, diğeri hukûk-i medeniyye ve siyâsiyyedir. Bittabi' gayr-i müslîmlerin de müslimlerle müşterek bulundukları hukûk-i âdiyyeye âid ahkâm-ı şer'îyyeyi sizinle birlikte nazar-ı tedkîkden geçirelim. Bizim bir sınıf ulemâ-yı şer'îyyemiz vardır ki kendilerine “müctehid” ünvânı verilir. Bunların vazîfeleri kitâb-ı mukaddesimiz olan Kur'ân-ı Celîl'in muhtevî bulunduğu âyât-ı kerîme ve desâtîr-i külliye ile Hazret-i Muhammed'in akvâl ve ef'âl-i şerîfesinden ahkâm-ı dîniyye ve hukûkiyye istinbât etmektir. İşte bu zevât-ı kirâm, vücûda getirmiş oldukları kütüb-i dîniyye ve hukûkiyyemizde gayr-i müslîm efrâdın hukûk-i âdiyyesine müteallik olarak şu esâsı vaz' ü

te'sîs buyurmuşlardır. “Lehüm mâ lenâ ve aleyhim mâ aleyânâ”³⁰⁶ bunun tercümesi “Biz müslimler ni‘met ve külfet husûslarında gayr-i müslîm efrâd ile müştereğiz ve biz onlardan ziyâde bir imtiyâza müstehik değiliz.” demektir. Müctehidlerimiz, bu düstûr-i hukûkîlerini hulefâ ve müctehidîn-i İslâmiyye’den musâhib-i Rasûlullâh [707] Hazret-i Ali Efendimiz’in şu sözüyle te’yîd ü takviye etmektedirler: “İnnemâ bezelü’l-cizyete liyekûne dimâuhum kedimâinâ ve emvâlühüm keemvâlinâ” bu sözün ma’nâsını da şudur: “Bir devlet-i İslâmiyye’nin tâbiyyetini kabûl ederek vergi külfetini uhdesine alan gayr-i müslimlerin kanları kanımız ve malları malımız gibi taarruz ve tecâvüzden masûn ü mahfûzdur.” Bir hükûmet-i İslâmiyye, bir mahkeme-i şer‘iyye, müteşerri’ bir müslim, müslümânlara ne muâmele yapıyorsa işte bu gibi esâsât-ı şer‘iyyeye istinâden gayr-i müslimlere de aynı muâmeleyi yapmakla mükelleftir. Temlîk ve temellük ve mâl ve mülkünde tasarruf gibi hukûk-i âdiyyede bir müslimle gayr-i müslimin hiçbir farkı yoktur.

Şer‘at-i İslâmiyye’nin, gayr-i müslimlerin hukûkuna karşı ne derece himâyekâr davrandığına dâir size maddî bir misâl ile bir felsefe-i şer‘iyye söyleyelim. Misâl: Rakı, şarap, domuz gibi muharremât-ı şer‘iyye Müslümânlarca mâl değildir. Yani bir Müslümân onlara mâlik olamaz. Binâenaleyh her nasılsa bir müslimin eline geçen muharremât-ı mezkûreden herhangi birini bir gayr-i müslim itlâf ü izâa eylese, o müslim mahkemeye mürâcaatla gayr-i müslime tazmîn ettiremez. Hâlbuki muharremât-ı mezkûre gayr-i müslimlerce mâl bulunduğu için müslimler tarafından itlâf ü izâa edildiği sûrette onlar mahkemeye, hem de mahkeme-i şer‘iyyeye mürâcaatla kıymetlerini almak hakkını hâizdirler. Felsefe-i şer‘iyye: Gayr-i müslimin hukûkuna taarruzdan daha ziyâde sakınmak lâzımdır çünkü mütaarrız bir müslim, âhirette hukûku dûçâr-ı taaruz olan diğer bir müslime sevâbından vermek sûretiyle kendisini affedebilir fakat bir gayr-i müslime sevâb vermekle kendisini affettiremeyeceği cihetle herhâlde taarruzuna mukâbil azâb çekecektir. Görüyorsunuz ki şer‘at-i İslâmiyye âhirette bile bir müslimi azâbdan kurtarmak için, işine yaramayacak bir sevâb mukâbilinde hakkından vaz geçmek üzere bir gayr-i müslimi icbâr etmiyor. Şer‘at-i İslâmiyye’nin bu himâyekârlığı lisân-ı şer‘de “zimmi” ta‘bîr olunan teb‘aya munhasır değildir. “Müste‘men” sıfatıyla tavsîf edilen ecnebî misâfirlere de şâmindir. Emniyet-i efrâd ve emniyet-i devleti ihlâl edecek harekât-i tecâvüzkâranede bulunmadıkça onlar hakkında da “lehüm mâ lenâ ve aleyhim mâ aleyânâ”

³⁰⁶ Lehimize olan lehlerine, aleyhimize olan aleyhlerinedir.

düstûr-i şer'îsi tatbîk olunur. Rahat durmayanları başka devletler taltîf etmez ki bir hükûmet-i İslâmiyye de seyirci vaz'iiyetinde kalsın.

[708] Buraya kadar verdiğim ma'lûmât-ı mücmele ve muhtasara ile şer'at-i İslâmiyye'nin, gayr-i müslimlerin hukûkunu ne derece muhâfaza ettiğini anladınız zannındayım. Şimdi sizi biraz da başka kokulu, başka çiçekli bağ ü bahçelerde gezdireyim: Şer'at-i İslâmiyye'nin Müslümânları vermekle mükellef tuttuğu sadaka-i fitr, kefârât, nezr gibi bir takım vâcib vergiler ve sadaka gibi sarf-ı insânî bazı îaneler vardır. Bunların gâye ve hikmet-i teşrîiyesi fukârâyı himâyeden ibârettir. Şer'at-i İslâmiyye bu husûsta müslim fukârâ ile gayr-i müslim fukârâyı yekdiğerinden tefrîk etmiyor. O gibi vergi ve îanelerin gayr-i müslim fukârâya verilmesini de tecvîz buyuruyor. Bu îzâhâtımla gayr-i müslimlerin himâye-i hukûku husûsunda takdîrkârlığınızı meşrûtiyetten ziyâde şer'at-i İslâmiyye'ye celb etmek isterim. Şimdi biraz da hukûk-i medeniyye ve siyâsiyye hakkında görüşelim. Yukarıda geçen sözlerinizden anlaşıldığı vechle nazar-ı âlînzde şer'at mâni'-i müsâvât, meşrûtiyet ise kâfil-i müsâvâttır. Burada müsâadenizle size ilzâmî bir suâl soracağım. Başka devlet ve milletlerde şer'at-i İslâmiyye gibi bir mâni'-i müsâvât yok, meşrûtiyetin ise en mükemmeli vardır. Şu hâlde oralarda bütün unsurların hukûk-i medeniyye ve siyâsiyyede müsâvî bulunmaları lâzım gelir. Evet, fiilen müsâvîdirler iddiâsında bulunamazsınız, bulunsanız bile kimseyi inandıramazsınız. Acaba niçin dünyânın hiçbir yerinde o müsâvâtı göremiyoruz? Hatta şer'at-i İslâmiyye'nin hükümrân bulunduğu unsurlar arasındaki müsâvât derecesinde bir müsâvat görmek kâbil olamıyor! Bu âsâr-ı maddiyye ve fiiliyyeden anlıyoruz ki dünyânın en müttekâmil meşrûtiyetleri bile şer'at-i İslâmiyye'nin başka unsurlara bahşettiği müsâvât-i hukûku bahşedemiyor. ...³⁰⁷ Bâkî-i zât-ı âsîlânenize bildirmeye çalıştığım hakikatleri münşifâne olarak mütâlaa buyurmanızı ihtirâmâtımın kabûlü ile birlikte ricâ ve temennî ederim.

Medâris-i İslâmiyye müderrislerinden Hoca Ahmed Şîrânî

İslâmiyet'te Hilâfet ve Saltanat³⁰⁸

³⁰⁷ Bu kısımda yaklaşık olarak dört satır sansüre uğramış.

³⁰⁸ Ahmed Şîrânî, "İslâmiyet'te Hilâfet ve Saltanat", *İ'tisâm*, 15 Kânûn-i Sâni 1335, sy. 59, s. 721-

[721] Avrupa'nın bazı siyâsîlerince İslâmiyet'te hilâfetle saltanâtın yekdiğerinden kâbil-i tefrîk iki sıfattan ibâret zannedildiği anlaşıyor. Bu husûsa âid gaflet veyâhud tegâfüllerinin, hakkımızda verecekleri karâra icrâ-yı te'sîr etmesi ihtimâline mebnî mes'eleyi tavzîhe çalışmak ulemâ-yı İslâmiyye'nin vazîfe-i mefrûzasıdır. İhmâli mes'ûliyyet-i ma'neviyyeyi mûcib olacağında şüphemiz bulunmayan bu vazîfenin bilâ ifâte-i vakt ifâsını füzalâ-i ümmete bırakarak hasbe'l-İslâmiyye bizim uhdemize de bir hassa-i mes'ûliyyet isâbet eder korkusuyla kendi ma'lûmât ve mütâlaâtımızı arz ü izâh etmek isteriz:

Halîfe, asil nâmına hareket eder. Bir kâim-makâm demektir ve hilâfet sıfatıyla ilk def'a tavsîf buyrulan, enbiyâ-yı izâm hazerâtıdır. Kur'ân'ın müteaddid âyetlerinde bu tavsîfâta tesâdüf olunuyor. Enbiyâ-yı izâm hazerâtının hilâfetleri doğrudan doğruya zât-ı ulûhiyyete müsteniddir. Yani peygamberler Allah'ın hulefâsıdır. Allah kâinât-ı maddiyye ve ma'neviyye'nin müdür-i müdbîr-i yegânesidir. Ta'bîr-i diğerle dîn ve dünyâ umûrunu tedvîr eden odur. Allah'ın tedvîr ü tasarrufu yalnız dîn ve âhiret umûruna münhasır değildir. Allah'ın varlığını kabûl [722] eden ehl-i edyândan hiç biri böyle bir i'tikâdda bulunmamıştır. Bulunsa bile ma'kûl ve mantıkî olamaz. Çünkü Allah'ı kâinât-ı maddiyye ve ma'neviyye'nin hâlikı olmak üzere kabûl etmek her ikisinin de onun taht-ı tedvîr ü tasarrufunda bulunduğunu kabûl etmeyi müstelzimdir. Hilâfetle saltanatın tefrîkini tecvîz etmek isteyen diplomatlar bile harp ve sulha karar verirken Allah'ın nusret ve tevîfikini isteyerek işe başlıyorlar. Şu hâlde tedvîr ü tasarruf-i ilâhînin dünyâyâ şumûlünü onlar da kabûl etmiş oluyorlar.

Mâdem ki Allah, hem dînin hem de dünyânın müdür ü müdbîridir, onun hulefâsı olan ve onun nâm-ı “kudsî”sine hareket eden enbiyâ-yı izâm hazerâtının da sıfat-ı dîniyyeleriyle berâber sıfat-ı dünyeviyelerini de tanımak zarûreti vardır. Evet, enbiyâ-yı izâm hazerâtının hepsi birer hükûmet-i medeniyye ve siyâsiyye te'sîs ve teşkîli için ba's buyrulmuşlardır. Bizzat Hazret-i Îsâ dahî taraf-ı ilâhîden bu vazîfe ile muvazzaf bulunuyordu. Hristiyanlıkta ve bilhassa katolik mezhebinde hükûmet-i rûhâniyye ile hükûmet-i cismâniyyenin tefrîki, Roma'da papalık ihdâsı gibi bid'atler dîn-i aslî-i Îsâ'nın ta'lîmâtına tamâmen zıd ve muhâlifdir. Bu papalarla hükûmdârlar arasında husûle gelen mansıb ve nüfûz nizâ'larını böyle taksîm-i menâsıb sûretiyle hall ü fasl etmek için mürâcaat edilmiş çârelerden ibârettir. Ortadoksluk mezhebinin patriklerinden hem dîn hem de dünyâ işleriyle meşgûl olanları hâlâ görmektediriz.

Demek oluyor ki Hristiyanlık âleminde bile dîn ile dünya henüz yekdiğerinden tefrîk edilmemiştir. Hazret-i İsâ'nın “Kaysere aid olanı kaysere ve Allah'a aid olanı Allah'a veriniz.” sözünden dîn ile dünyânın başka şeyler olduğunu anlayanlar varsa da bu tarz-ı telakkî o sözün ne münâsebetle ve kimlere karşı söylenmiş olduğunu bilememekten mütevellid bir galat-ı fehimdir. Bu galatın nereden neş'et ettiğini anlatmak için Tâhirü'l-Mevlevî Beyefendinin İ'tisâm'ın ikinci nüshasında yazmış olduğu makâlenin bu bahse âid fıkralarını nakledelim.³⁰⁹

“Dîni mebâhiste gâlip gelemeyeceklerini anlayan hahamlar hazret-i İsâ'yı siyâsî bir tuzağa düşürmek için şakirtlerinden birkaçını vâlînin (Hirodos) maiyyet me'mûrlarıyla birlikte huzûr-i Mesîh'e gönderip kaysere vergi vermenin câiz olup olmadığını sordurdular. Cenâb-ı İsâ “Beni ne için tecrübe ediyorsunuz? Bana verginin sikkesini gösteriniz.” dedi. Ona bir dinar getirdiler. O dahî “Bu tasvîr ve yazı kimindir?” dedikte “Kayserindir.” dediler. O zamân onlara “Öyle ise kaysere âid olanı kaysere ve Allah'a âid olanı Allah'a edâ ediniz.” dedi. Bunu işittiklerinde taaccüb ederek onu terk edip gittiler. Şu fıkra okununca o kavî-i meşhûrun siyâsî ve idârî bir tavsiyyeden başka bir şey olmadığını anlamak için pek de i'mâl-ı fikre lüzum kalmaz sanırım.”

Hazret-i Muhammed'in ashâb-ı kirâma hitâben “Siz dünyâ umûrunu benden daha iyi bilirsiniz.” buyurmuş olmasından da aynı ma'nâyı anlayanlar varsa da bu da aynı vechle bir galat-ı fehim netîcesidir. Çünkü maksad-ı nebevînin, dâire-i şerîatte ictihâd etmelerine me'zûniyyet vermekten başka bir ma'nâyı mutazammın olmadığını ilm-i usûl ulemâsı tasrîh etmektedir. Bu îzâhatten anlaşılır ki enbiyâ-yı izâm hazerâtı da hem sıfat-ı dîniyyeyi hem de sıfat-ı dünyeviyyeyi hâizdir. Burası sâbit olunca hazret-i Muhammed'in nâm-ı ulvî ve kudîsine olarak icrâ-yı ahkâm eden hulefâ-yı İslâmiyye'nin de aynı sıfatlarla muttasıf bulunduklarını kabûl etmek mecbûriyetindeyiz. Çünkü onlar da hazret-i Muhammed'in hulefâsıdır. Binâenaleyh İslâmiyet'te sıfat-ı dîniyyeyi hâiz bulunmayan bir zâtın halîfe olamayacağı gibi sıfat-ı dünyeviyyeyi hâiz olmayan dahî halîfe tanınamaz. Onun için hazret-i Muhammed'in irtihâlinden sonra düvel-i İslâmiyye'nin riyâsetine geçen çihâr-yâr-ı güzîn hazerâtına hulefâ-i râşidîn ve onlardan sonra kendilerine halef olan Emevîlere hulefâ-yı

³⁰⁹ Bu yazı bahsedildiği gibi 2. nüshada değil, 4. nüshada “Asr-ı Nebevîde Dîn Ve Dünya Umûru Nasıl Cereyan Ederdi?” başlığıyla yayımlanmıştır. (s. 4-8)

Emevîyye ve Abbasîlere hulefâ-yı Abbasiyye ünvânları verilmiş ve târîhlere de o sûretle geçmiştir.

[724] Hulefâ-yı İslâmiyye'ye sultân ünvânını vermek Sultân Selîm'in sıfât-ı hilâfeti ihrâzından sonra başlar. Hilâfeti ihrâz etmezden mukaddem sâir Osmanlı padişahları gibi o da sultan ünvânını taşıyordu. Sıfat-ı hilâfeti ihrâz ettikten sonra halîfe ünvânıyla berâber sultân ünvânı da muhâfaza edildi. Ehâdis-i şerife ile cum'a ve bayram hutbelerinde sultan kelimesine çokca tesâdüf edilirse de fukahâ-i izâm hazerâtı onları hilâfetle tefsîr ediyor. Demek oluyor ki hulefâ-yı İslâmiyye'ye sıfat-ı diyâneti i'tibâriyle halîfe, sıfat-ı dünyeviyesi i'tibâriyle de sultân ünvânlarını vermek doğru değildir. Çünkü hilâfet ve onun mürâdifî olan saltanat-ı dîn ve dünyâ umûrunu birlikte temsîl ederler. Gayr-i müslim teb'ası bulunması i'tibâriyle halîfe-i İslâm'a sıfat-ı diyânetten mücerred ve yalnız sıfat-ı dünyeviye hâiz başka bir ünvân vermek de lüzûmsuzdur.

Halîfenin hem umûr-i dîniyenin hem de umûr-i dünyeviye reis-i idâresi bulunması başka sıfatla tavsîfine ihtiyâç göstermez. Müslimlerle gayr-i müslimlere şariat-i İslâmiyye'nin ahkâm-ı dünyeviyesini ya'ni muâmelât kısmını yine halîfe sıfatıyla tatbîk eder ve bu husûsta hiç bir mahzûr ile karşılaşmaz. Hulefâ-yı râşidîn, hulefâ-yı Emeviyye, hulefâ-yı Abbâsiyye zamânlarında da gayr-i müslim teb'a bulunduğu hâlde dâimâ halîfe ünvânı kullanılmıştır.

Hulefâ-yı İslâmiyye'nin hâl ve vaz'iyetleri böyle olunca hilâfetle saltanatı yekdiğerinden tefrîk ve merkez-i hilâfeti İstanbul'da bırakarak merkez-i saltanatı Anadolu'nun başka bir köşesine nakletmek imkânsızdır.

Merkez-i hilâfet ve saltanatı nakletmek cihetine gelince, bu icrâ ve tatbîki pek müşkil bir mes'eledir. Çünkü İstanbul âlem-i İslâm nazarında ikinci bir Mekke ve Medîne kudsiyetini hâizdir. Mekke ile Medîne Hazret-i Muhammed'in makarrı olduğu gibi İstanbul da asırlardan beri onun halîfelerinin makarrıdır. İslâmiyet en ziyâde İstanbul makarr-ı hilâfet olduktan sonra tevessü' etmiş hulefâ-yı İslâmiyye'nin orada vücûda getirmiş bulundukları câmiler, [725] medreseler, tekkeler, türbeler ve sâir âsâr-ı dîniyye ve medeniyye ve sanâiyyeler ile pek mukaddes tanınmış olduğu cihetle medenî milletler, bu medeniyyet-i İslâmiyye merkezini müslümânların elinden almak haksızlığını irtikâb etmezler. Almak isteseler bile muvaffak olup olamayacakları âlem-i İslâm'ın alacağı vaz'iyete bakar zannındayız.

Bir İnsân-ı Kâmilin Dünyâdan Seferi³¹⁰

[737] Evet, bir insân-ı kâmil kânûn-i sâninin on beşinci perşembe günü dünyâdan âhirete sefer etti. Bu zât-ı nâdiretü'l-vücûd Tokatlı Şeyh Mustafa Hâkî Efendi Hazretleridir. Sâl-i ömrünün altmışa takrîb etmiş olmasına rağmen gâyetle dinç ve zinde idi, sonra zâtürre hastalığına tahavvül eden ispanyol nezlesi, on iki gün içinde o mübârek vücûdu eritti. Nihâyet büsbütün elimizden alıp götürdü. Şerefsâdır olan irâde-i hazret-i hilâfetpenâhî mücebince ekser evkâtını içinde geçirdiği Fâtih Câmi-i Şerîfi'nin önündeki makber-i ulemâ ve füzelâya defnedildi. Hayâtında pek sevdiği sâdelikten vefâtında da ayrılmadı. Cenâzesi etrâfına toplananlar kemâlâtına meftûn, sîret-i peygamber-pesendânesine meczûb olanlar idi. Kabre konduktan sonra üzerine toprak vaz' olunmazdan evvel açılan cemâl-i münevverini bir daha görenlerde gayr-i ihtiyârî olarak husûle gelen hıçkırıklar orada medfûn bulunan ekâbir-i ümmeti bu yeni misâfirlerini kemâl-i hürmetle istikbâle çağırıyordu. Kendisini tanıyan ehl-i arz kadar ehl-i semâ dahî müteessir olmuş olmalı ki gözlerinden çıkan katarât-ı dumû', yağmur hâlinde bilâ fâsıla yere iniyor ve sâdeliği ihlâl edecek riyâkâr kalabalıklara karşı bir zâbıta-i mânia te'sîrini gösteriyordu.

[738] Şeyh Mustafa Efendi bilâmübâlağa bir mürşid-i kâmil, bir insân-ı kâmil idi. Ahlâkı peygamber ahlâkı, sîreti peygamber sîreti, sîmâsı hazret-i Muhammed aleyhisselâmın sîmâsına benziyordu. Sîmâsının renk-i fitrîsi buğday rengi olduğu hâlde husûle gelen nûrâniyet renk-i aslîsine galebe çalıyor dâima beşûş ve mütebessim bulunuyordu. Sîmâsı ne kadar sevimli ise sohbeti de o kadar latîf, o kadar ferahbahşâ idi. İnsân ne kadar kederli ve muzdarip bir rûhla yanına giderse gitsin, harîm-i sohbetine dâhil olunca rûhunda bir küşâyış, bir ferahlık hisseder ve kendisiyle bir def'a görüşen dâimâ şeref-i sohbetine nâil olmak arzûsunu beslerdi. Kimsenin kusûrunu görmez ve kusûru dâimâ kendisine isnâd ederdi. Uzaktan tanıyanlar kendisini ahvâl-i âlemden bîhaber bir derviş-i münzevî telakkî etmek hatâsına düşebilirlerdi. Hâlbuki o esrâr-ı cihâna vâkıftı. Sonradan vukûa gelen birçok hâdiseleri zamân-ı vukûundan bir kaç ay evvel abd-i âcizîye haber vermişti. Kendisinde vücûduna ayne'l-yakîn ve ilme'l-yakîn muttâlî olduğum birçok haller nazarımda velî-i kâmil olduğunda şüphe bırakmadı.

³¹⁰ Ahmed Şîrânî, "Bir İnsân-ı Kâmilin Dünyâdan Seferi", *İ'tisâm*, 22 Kânûn-i Sâni 1336, sy. 60, s. 737-741.

Bir gün devlet-i Osmâniyye'nin istikbâlinden bahsederken buyurmuştu ki: “Devlet-i Osmâniyye, birincisi nisbetiyle hafif, ikincisi daha korkunçlu iki tehlike karşısında kalacaktır. Bunları bi inâyetillah atlatmaya muvaffak olursa –ki inşaallah olacaktır- çok tefeyyüz ve inkişâf ettiğini göreceksiniz.” Harb-i umûmî esnâsında Rusya'nın taht-ı istilâsına geçen yerlerden dolayı beni müteessir gördükçe “Merak etmeyiniz, Rusya oralardan çekilip gidecektir.” buyuruyordu.

Merhûm, ibâdet ve zikrullah husûsunda melekîyyet derecesine varmıştı. Geceleri ibâdetle meşgûl olduğu gibi gündüzleri de bir zâir gelip de kendisini işgâl etmedikçe evrâd-ı mürettibesini okumaktan bir an hâlî kalmıyordu. Tekkesinin Fâtih Câmi-i Şerîfi'ne uzaklığına rağmen evkât-ı hamsede mutlakâ orada hâzır bulunuyor ve ikindi ile akşam arasını ekseriyâ câmi-i mezkûrda geçiriyordu. Efdaliyet husûsunda Ayasofya Câmi'i'ni birinci, Fâtih'i ikinci, Bâyezid'i üçüncü addederdi. Her Perşembe günü ikindi [739] namazına mutlakâ Ayasofya Câmi-i Şerîfi'ne gider ve o gün o vakitte evliyâullahın orada toplandıklarını söylerdi. Hastalığı esnâsında son derece dalgın bulunuyor, yalnız her namaz vaktinde kendisine bir hafiflik gelerek abdest alıp vaktin namazını kılmaya mintarafillah fırsat ihzâr olunuyordu. Bu sûretle son nefesine kadar vazîfe-i ubûdiyetini bilâ noksan îfâ etmiş bulunuyordu. Hatta ba'de'l-vefât tesbîhi parmaklarının arasından zorla alınmış ve fakat parmaklarının o vaz'iyetini değiştirmek mümkün olmamıştır. Vefâtından on beş gün mukaddem müntesiblerinden birine gün ve saat ta'yîn ederek hâdis-e vefâtını haber vermiş ve hasta iken dalgınlığı hafifledikçe kılınacak namaz kalıp kalmadığını sormak sûretiyle efrâd-ı âilesine de veda'laşmak işâretini vermiştir.

Mustafa Hâkî Efendi yalnız bir tekke şeyhi değil, bununla berâber mümtâz bir âlim hem de ilmiyle âmil bir âlim idi. Zamânımızın şeyhlerinde pek az bulunan ilim, merhûm-i müşârunileyhde kemâlât-ı ma'neviyyesi kadar kuvvetli idi. Tefsîre, hadîse, fıkha ve tıbbâ âid ma'lûmâtı pek vâsi' idi. Hele ahvâl-i eflâke dâir verdiği izâhât insânı hayrân bırakıyordu. Onun anlayışı alelade bir anlayış değildi. O her şeyin mahrem-i esrârı idi. Fakat bu esrârı herkese keşfetmek tarafdârı değil idi.

Kendisine fiilen müntesib bulunmadığım hâlde mücerred şeyhinin hemşehrisi olmam hasebiyle abd-i âcize gösterdiği muhabbet ve merbûtiyet beni mümtâz bir vaz'iyet-i mahremânede bulunduruyordu. Kendisinin mürşidi Şeyh Mustafâ Fâruk Şîrânî Hazretleri idi.

Mevlidi olan Şîrân kazâsından Çorum kasabasına nakl-i hâne eden bu zât ilimce üstâd-ı kül, tarîkatçe de mürşid-i kül mertebesine ermiş idi. Anadolu'nun ekser yerlerinde elyevm bakıyesi bulunan ulemâ ve füzelâ hep onun semere-i feyzidir.

Şeyh Mustafâ Hâkî Efendi merhûm da pek küçük yaşında Çorum'a giderek hem halka-i tadrîsine dâhil olmuş, hem de mürîdânı sırasına girmişti. İsti'dâd-ı fitrîsi sâyesinde tezce kat'-ı merâtib etmiş ve hilâfetnâme aldıktan sonra Tokat'a gelerek orada ibâdullahı irşâda başlamıştır. Tarîkat-ı nakşîyyenin Hâlidî şu'besine mensûb [740] bulunan bu iki zât ibâdallahı irşâd husûsunda hakîkaten “Ümmetimin ulemâsı benî İsrâîl'in enbiyâsı gibidir.” meâlinde hadîs-i şerîfe mâsadak olmuştur. Benî âdemin mekremeti ancak bu gibi zevâtın vücûduyla anlaşılıyor. Meşrûtiyet ibtidâsında ahâlînin ısrârı üzerine Tokat meb'ûsluğunu kabûl ederek İstanbul'a gelen Mustafâ Hâkî Efendi bir daha memleketine avdet etmemiştir. “Tokat'taki o kadar müntesibîn ile cennet gibi tekkeyi vesâir emlâk ve arâzîyi bırakıp da burada niçin duruyorsunuz?” diye sorduğum suâle “Ma'nen burada ikâmete me'mûrum.” cevâbını vermişti.

Evvelce Ayasofya civârında bir hânede ikâmet ediyordu. Hâtırını tatyîb için hükûmet tarafından kendisine Çarşamba civârında münhal bir tekke verilmişti. Belânın eşeddi enbiyâdan sonra evliyâyâ musallat olur fehvâsınca şedîd ve mütemâdî bir belâyâ ma'rûz kaldı. Sekiz dokuz sene evvel cerre gittiği Bandırma'da tesâdüf ettiği ağniyâ-yı meşâyih'ten bir zâtın halka-i irşâdına dâhil olan bir hoca efendi “Ben bu tekkenin evvelki şeyhinin insâl-i ma'neviyyesindenim, binâenaleyh orada ben oturacağım.” iddiâsıyla üç dört seneden beri merhûmu iz'âc edip duruyordu. Hâlbuki bu zâtın onun derecesinde ne ilmi, ne de tarîkate hizmeti yoktu. Esâsen vazîfe-i irşâdın nezâketi bu gibi cidâllere mütehammil değildi. Bu zât hiç bir şey düşünmeye lüzûm görmeyerek her yere ve her vâsitaya başvurdu. Nihâyet fetvâhânenin karârıyla mürîdânın intihâbına havâle edildi. İntihâbda bu zâtın getirdiği beş on kişiye mukâbil merhûm tarafından –hem de ekserîsi ulemâ ve talebe-i ulûmdan olmak üzere– gelenler yüzleri aştı. Bu def'a merhûma husûmet müddeîden mahkemeye geçti. Meclis-i meşâyih'ten sâir tekkelerdeki nâehilleri de çıkararak yerlerine Mustafa Hâkî Efendi hazretleri gibi mürşid-i kâmilleri getirmek beklenirken merhûmun kemâli ve ibtilâsının ikmâli onları ekseriyet husûlünden evvel kabûl ettikleri intihâbı da tanımayarak yeni mâni'ler arayıp bulmaya sâik oldu. Galîba bu husûmet-i bâtinîyyeleri iki üç aylık arkadaşlarının cenâzesine gelmelerine dahî mânia teşkîl etti. Bir gün “Ahvâlin [741] salâhında evliyâullahın niçin te'sîri

görülmüyor?” demiştim. Cevâben buyurmuştu ki “Allah bu sırada kimseyi işine karıştırmıyor. Şu hâlde meclîs-i meşâyihin ıslâhına duâ etmek de şimdilik bir fâide vermeyecektir!”

Kâri’lerimizden merhûmun rûhuna fâtihâlar ihdâsını ve makâm-ı meşîhatten de efrâd-ı âilesine müstehakîn-i ilmiyyeden maaş tahsîsini hasbeten leh ricâ ve temennî ederiz.

Müftülerin Hâl ve Mevkii³¹¹

[753] Memleketin maddiyât ve ma’neviyâtını gayr-i kâbil-i telâfî bir sûrette tahrîb eden ve etmekte bulunan fırkacılık mübârezeleri bilâd-ı İslâmiyye’de yegâne şerîat me’mûrları olan ve binâenaleyh müstekır ve muhterem bir mevki ihrâz etmeleri lâzım gelen müftîleri de seyl-i istilâsına bir mecrâ-yı ihtirâs ve intikâm hâline getirdi. Bu seyl-i mühlik ve müstehlik tuğyân edeliden beri ne kadar idâre me’mûrunu yerinden oynatmışsa o kadar da şerîat me’mûru alıp götürmüştü. Me’mûrîn-i şer’iyye içinde seylâb ihtirâs ve intikâma en ziyâde ma’rûz kalanlarsa müftîlerdir. Müftîleri, bulundukları memleketlerin en büyük reis-i dînî ve resmîsi oldukları için ahâlî arasında vukûa gelecek mefsedetleri, nüfûz-i dînî ve resmîsiyle teskîn ü izâle edecek bir mevki-i mümtâz ve ihtirâmda bulundurmak lâzım gelirken, bilakis mefsedetlere âlet ittihâz edilmeleri fırkacılık menâfî’ine daha muvâfık görüldü. İçlerinden âlet olmak istemeyenleri derhâl azl ü tebdîl etmek, mahalle bekçilerini, köy korucularını değiştirmek kadar müşkilâta uğramadı. Fırka-i mütekaddimenin ihdâs etmiş olduğu bu sünnet-i seyyieye fırka-i müteahhirede –fırsat buldukça- tab’iyyet etmekten kendisini alamadı.

Gerek harb-i umûmîden evvel ve gerek harb-i umûmî esnâsında birçok müftîler azledilmişlerdi. Mütârekeden sonra teşekkül eden ilk fırka kabînesinin şeyhülislâmı da [754] mukabele-i bilmisl olmak üzere selef-i bîşereflerinin benimsemiş oldukları müftîleri birer birer azl ü tebdîl ederek yerlerine kendilerinin benimsediklerini getirmek hatt-ı münhanîsinde yürümeye başladı. Azl ü tebdîl ettiği müftîler içinde o cezâyı müstehak olanlar yok değildi. Fakat bazıları da yanlış ihbârât ve istihbârâtın sihâm-ı gadrine ma’rûz kaldılar. Edremit Müftîsi Hâfız Cemâl Efendi’nin azl ü tebdîlini buna pek müessif bir misâl olmak üzere gösterebiliriz. Fırkacı şeyhülislâmların bîtaraf bir şeyhülislâma terk-i mevki etmiş bulunmaları müftîlerin hâl ve mevkilerinde bir karâr ve sükûnet devresi açmak lâzım gelirdi. Hâlbuki azl ü tebdîl tehlikeleri, zavallıların ufk-ı me’mûriyetlerinde yine kara bulutlar gibi

³¹¹ Ahmed Şîrânî, “Müftülerin Hâl ve Mevkii”, *İ’tisâm*, 29 Kânûn-i Sâni 1336, sy. 61, s. 753-755.

dolaşmakta, bazılarına sâika gibi isâbet etmekte berdevâm bulunuyor. Çünkü ma'zûl müftîler kendilerini benimseyen yeni hâmilere istinâd ederek haleflerinden intikâm almak hevesât-ı nefsânîyyesine râm olmaktadırlar. Biz ortada azli mûcib esbâb-ı şer'îyye ve kânûniyye bulunmadıkça ne evvelkilerin musîbet-i azle ma'rûz kalmış olduklarını ne de sonrakilerin yeniden azl ü tebdîllerini menâfi-i millet ve memlekete muvâfık göremiyoruz. Bu keşmekeşin devâmı yalnız millet ve memleketin menâfiine değil kendi haysiyyet-i ilmiyye ve ictimâiyyelerine de muvâfık değildir.

Müftîleri mütemâdiyen azl ü tebdîl etmek bulundukları memleket ahâlî-i İslâmiyye'sinin ve zâten mebzûl olmayan ulemâ-yı mahalliyyenin aralarına nifâk ve şikâk sokmaktan başka bir netîce vermez. Çünkü ahâlî-i mahalliyye arasında mutlaka her iki tarafın da mültezimleri bulunur. Sık sık azl ü nasblar ise bu mültezimler arasına yeniden nifâk ve şikâk sokar veyâhud eskiden mevcûd nifâk ve şikâkı tecdîd ü tezyîd eder.

Ahâlî-i İslâmiyye arasındaki nifâk ve şikâkı kaldırmakla şer'an mükellef ve muvazzaf ulemâ-yı mahalliyyenin de bu vesîle ile yekdiğerine hasm ü rakîb nazarıyla bakması ve o sûretle hareket etmesi, ahâlînin nizâm ü ahlâkı ve ictimâîsine zarar ve hâlel getirir. Bittabi' kendilerinde nüfûz-i dînî ve haysiyyet-i ilmiyyelerine zarar ve hâlel gelir. Nüfûz-i dînî ve ilmîsinden pek âlî hizmetler beklenen bir reis-i umûmînin hâl ü mevkiini [755] böyle tezelzûle uğratmak hikmet-i hükûmetle kâbil-i te'lîf olmadığı gibi ahâlî-i İslâmiyye'nin an'anât-ı dîniyye ve menâfi-i ictimâiyyesiyle kendilerinin sıfat-ı şer'îyye ve ilmiyyelerine de muvâfık görülecek hallerden değildir. Cezâ-yı uhrevîsi, ilk def'a ihdâs edenlere âid olan bu sünnet-i seyyienin ref' ü izâlesi evvelen Makâm-ı Meşihat'in, sâniyen ahâlî-i İslâmiyye'nin sâlisen de bizzat müftî efendilerin meşrû' ve ma'kûl bir hatt-ı hareket ta'kîb etmelerine mütevakkıftır.

Meşihat-i İslâmiyye'yi ihrâz eden fırka şeyhülislâmları o makâmın firkalardan ve firkacılıktan ve her türlü makâsıd-i süfliyyenin vâsıta-i icrâiyyesi olmaktan pek âlî bulunduğunu derk ü takdîr ederek bütün âlem-i İslâm'ın reis-i dînîsine ve diyânet-i celîle-i İslâmiyye'nin en büyük mümessil-i fezâiline yakışacak bir vaz'-i Hüdâ ve peygâMBER-pesendânede bulunmalı ve kendilerinin mümessilleri bulunan müftîleri de aynı vaz' ü mevki'de bulundurmaya çalışmalılardır. Bîtaraf sıfatıyla şeyhülislâm olanlar ise, herhangi bir kuvvetin nüfûzu altında hareket etmeyi hem o makâm-ı âlînin şeref-i istiklâline menâfi hem

de kendilerinin haysiyyet-i zâtiyye ve mevkiyyelerine mugâyir görmelilerdir. Ahâlî-i İslâmiyye de hem kendileri hem de memleketlerinin ulemâsı arasına nifâk ü şikâk sokacak hareketlerden ictinâb ve ihtirâz etmeli hem de şahsî veyâ fırkacılığa âid makâsıd-ı süfliyyenin sevkıyla müftîler aleyhine birkaç imzâyı hâvî mazbatalar tanzîm ve irsâlından menâfî-i millet ve memleket nâmlarına vaz geçmelilerdir. Yekdiğerlerine halef ve selef olan müftî efendiler ise ilmiyyenin ve dolayısıyla diyânet-i İslâmiyye'nin ma'rûz kalmış bulunduğu sû-i âkibetin mücerred ulemâ-yı İslâmiyye arasına sokulan tefrîka ve mefsedetlerden ileri geldiğini nazar-ı insâf ve iz'âna alarak yekdiğerleri aleyhlerine kuyu kazmaktan sarf-ı nazar etmek büyüklüğünü göstermelilerdir. İçimizde şerre âlet olacak kimse bulamazlarsa âlet olmayanları azletmekte bir fâide göremezler. On senden beri ne şeyhülislâmlar ne ahâlî-i İslâmiyye ne de ulemâ-yı İslâmiyye ber-vech-i ma'rûz bir hatt-ı müstakîmde yürüyemediği için millet ve memleketin maddiyât ve ma'neviyâtı bugünkü hâle geldi. Artık insâf.

Kütüb-ı Fetâvâ, Hifz-ı Sihhat ve Kimyâ Kitâblarıyla İstişâreye Her Zamân Hazırdır³¹²

[767] Geçen gün *Tasvîr-i Efkar* gazetesini okuyorken efkar-ı mu'tedile ve âsâr-ı müntehibesiyle bu bahîl muhîtin tahsîn ve takdîrini celbe muvaffak olan Süleyman Nazîf Beyefendi'nin "Nasreddin Şah ve Bâbiler" ünvânlı tefrîkası gözüme ilişti. O zamâna kadar haberdâr olmadığımndan dolayı bidâyetinden itibaren takîb edemediğime cidden müteessif bulunduğum bu kıymetdâr eserin o nüshayı tezyîn eden kısmını kemâl-i zevk ve i'tina ile mütâlaaya başladım. Bahsin nısf-ı âhiri bâbilerin tahâret husûsunda sünnîlerle şîilerden daha müsâmahakâr bulunduklarına dâir idi. Burada hüsn-i niyetle söylendiğine kâni olduğum ve fakat sû-i tefsîr ve telakkîye pek müsâid gördüğüm bazı sözlere tesâdüf ettim. Hem bu sû-i tefsîr ve telakkîye meydân vermemek hem de bu vesîleden bi'l-istifâde Süleyman Nazîf Beyefendi ile bir sohbet-i kalemiyyede bulunmak istedim. Şimdi o sözleri sohbetimizin resm-i küşâdına nutk-i iftitâhî olmak üzere nakl ve hikâye edelim:

"Bâbilik" tahâret bahsinde sünnîlerden de şîilerden de ayrılıyor. Ona göre hilkatte her şey esâsen tâhir olduğundan, diğerk Müslümânların gayr-i tâhir şeylere taalluk eden kuyûd-i tenginden [768] âzâdedir. Muâhezemiz bu bâbda fazla îzâhât vermediği için her şeyin

³¹² Ahmed Şîrânî, "Kütüb-ı Fetâvâ, Hifz-ı Sihhat Ve Kimyâ Kitâblarıyla İstişâreye Her Zamân Hazırdır", *İ'tisâm*, 5 Şubat 1336, sy. 62, s. 767-770.

esâsen tâhir olması hükmünden esâslı bir şey anlayamadım. Bildiğim bir şey varsa eimme-i sünniyyenin de ulemâ-yı şîânın da bu tahâret mes'elesiyle lüzûmundan fazla iştigâl etmiş olmalarıdır. “Öşren fî öşrin” Havuzlar, havuzgerler necâseti taklîl değil tezyîd ve tenmiye ediyor. Bunlar ihtimâl ki bir zamânın ve bir mekânın îcâbâtından tevellüd etmişti ve o zamân ve mekânın tekazâsı mevcûd oldukça bunlar belki lâzım idi. Fakat ahvâl ve terakkiyât-ı cedîde karşısında sâha-i tedkik ve hüküm de değışeli ve lüzûmuna göre tevessü' veyâ tazayyuk etmelidir. Artık sünnîler tûl ve arzı onar zira' havuzlar dâhilindeki miyâh-ı râkîde ne kadar isti'mal olursa pislik tutmaz dememeli şûiler havuzgerlerini menba-ı necâset ilân etmekte tereddüd etmemeli. Bugün hepimiz biliyoruz ki bir su ta'mî, levnî, râyihâsı tegayyür etmeksizin de nâpak olabilir. Kütüb-i fetâvâ bu husûsta hıfz-ı sıhhat ve kimyâ kitâblarıyla istişâre ve onların reylerini kabûl etmeye lütfen tenezzül etsin. İstişâre bizce hem Peygamber'in sünneti hem Allah'ın emridir. ve istişârenin eşkâl ve derecâtını hiç bir kayıd tahdîd etmiyor. Dîn-i İslâm'da hâkim olan umde “inan, sorma” değil “sor ve öğren” dir.”

Süleymân Nazîf Beyefendi'nin bu sözlerdeki samîmiyet ve hüsn-i niyetinden şüphelenmek fâhiş bir insâfsızlık olur. Fakat öyle zannediyorum ki mebâhis-i sâirede mu'tadî olan ciddiyet-i tettebbu' ve tevaggülü bu mebhasde ârıza-i ihmâl veyâ imhâle ma'rûz kalmıştır, kim bilir? İhtimal ki bu sözler evvelce ilk defa olarak edinmiş bulunduğu malûmât-ı şer'îyyenin bakıyye-i hâtırâtındandır. Edîb-i azbû'l-beyânımızın “Bâbilere göre hilkatte her şey esâsen tâhir olduğundan diğer müslümânların gayr-i tâhir şeylere taalluk eden kuyûd-i tenginden âzâdedir.” sözünün ehl-i sünnet mezhebinin darlığından şikâyetini mutazammın olmasına mukâbil “‘Öşren fî öşrin’ Havuzlar, havuzgerler necâseti taklîl değil tezyîd ve tenmiye ediyor.” sözü de yine ehl-i sünnet mezhebinin vüs'atinden şikâyet-i mutazammın bulunuyor. Kezâlik “Her şeyin esâsen tâhir olması hükmünden esâslı bir şey anlayamadım. Bildiğim bir şey varsa eimme-i sünniyyenin de ulemâ-i şîânın da bu tahâret mes'elesiyle lüzûmundan fazla iştigâl etmiş olmalarıdır.” sözünde tahâret mes'elesini istihfâf şâibesi bulunduğu hâlde “Kütüb-i Fetâvâ bu husûsta hıfz-ı sıhhat ve kimyâ kitâblarıyla istişâre ve onların reylerini kabûl etmeye lütfen tenezzül etsin.” sözünden tahâret mes'elesine bilakis daha vâsi bir ehemmiyet verildiği anlaşılıyor.

[769] Bunlar Süleyman Nazif Beyefendi'nin yazılarında görmeye alışmadığımız tezâd ü tenâkuslardandır. Mes'elenin hakîkatine gelince ehl-i sünnet mezhebi zamân ve mekânın îcâb ve iktizâsına göre –kendi ta'biri vechle- tevsi' ve tazyik eder. “Öşren fî öşrin”

havuzlardaki miyâh-ı râkidenin cevâz-i isti'mâli de o zamân ve mekânın îcâb ve iktizâsına göre tevessu' veyâ tazayyuk eden mesâil-i şer'iyye meyânında dahî dâhildir. Şimdi cân damarına basmış olduğumuz bu noktayı îzâh edelim:

Ehl-i sünnet mezhebinde sular iki kısma tefrîk edilir. Birine “mâ-i mutlak” diğerine “mâ-i mukayyed” ünvânı verilir. Mâ-i mutlak, sâfîyyet-i asliyyesi tebeddül ve tegayyüre ma'rûz kalmayan sulardır. Mâ-i mukayyed ise avârız-ı hâriciyyenin temâs ve lühûkuyla sıfat-ı fitriyyesine halel târî olan sulardır. Bu iki nev' sudan bilâkerâhetin hem tâhir hem de mutahhir addolunan yalnız mâ-i mutlaktır. Mâ-i mukayyed müt'addid envâi vardır. Bunlardan yalnız bir tanesi hem tâhirlik hem de mutahhirlik hassalarını hâizdir. Fakat mâ-i mutlak var iken bunun isti'mâlinde de kerâhat vardır. Mütâbıkı envân bâzısı mutahhirlik hassasından diğer bazıları da hem tâhirlik hem de mutahhirlik sıfatlarından mahrûmdurlar. İçine nâpâk mevadd-ı ecnebiyye düşen “öşren fî öşrin” havuzlardaki miyâh-ı râkide mâ-i mukayyed bu son envândandır. İşte bu gibi havuzlardaki miyâh-ı râkidenin cevâz-ı isti'mâli zamân ve mekânın îcâb ve iktizâsına göre tazayyuk veyâ tevessü' eder. Mâ-i mutlak mevcûd ve isti'mâline zamân ve mekân müsâittir. O mâ-i mukayyed isti'mâli tazayyuk değilse tevessü' eder. Maahâzâ hâcet ve zarûretin tevlîd ettiği bu tevessü' bilâ kayd ü şart kabûl olunan bir tevessü' de değildir. Havuzun her tarafının mülevves ve münecces olduğuna ilm-i yakîn yâhut zan-ı gâlib hâsıl olursa tevessü' yine tazayyuka inkılâb eder. Her tarafı mülevves olmadığına göre pâk tarafı tahrîk edilince mülevves tarafı da taharruk eder ve gurfe hâlinde havuzun dibini görünürse yine tazayyuku mûcib olur. Bu son cümleler sünnîlerin “Tûl ü arzı onar zirâ' havuzlar dâhilindeki miyâh-ı râkide ne kadar isti'mâl olursa pislik tutmaz.” demiş olmadıklarını gösterir.

[770] Tu'm, levn ve râyihaca tebeddül ve tegayyür husûle getirmeyen nâpâk mevaddın ihtilât ve imtizâcıyla da pâk bir mâyiin nâpâk olabileceği eimme-i mezheb tarafından nazar-ı dikkate alınmış bulunduğu cihetle “*Bugün hepimiz biliyoruz ki bir su, tu'mu, levni, râyihası tagayyür etmeksizin de nâpâk olabilir.*” demesi Süleyman Nazif Beyefendi'nin Kütüb-i Fetâvâ'yı gözden geçirmeksizin o sözleri söylemiş olduğuna delîl gösterilebilir.

Tahâret husûsunda Kütüb-i Fetâvâ hıfz-ı sıhhat kitâblarıyla değil, hıfz-ı sıhhat kitâbları Kütüb-i Fetâvâ ile istişâre etmek hadşinâslığında bulunmalıdır. İlm-i ebdânı ilm-i

edyâna takdîm ü tercîh eden bedende, rûhta, kalpte, libâsta, lisânda, me'kûlât ve meşrûbâtta ve hatta emvâlde tahâret arayan ve bir hastanın tedâvîsi uğrunda memnûâtı mübah kılan bir şerîatten istinbât olunan ahkâmda kavâid-ı hıfz-ı sıhhate mugâyir bir mes'eleye tesâdüf edilemez. Kütüb-i Fetâvâ kimyâ kitâblarının katiyyü'l-fâide vesâyâ ve tahzîrâtını kabûl ve istimâa dâimâ hâzırdır. Tehlikeden ihtirâz Kütüb-i Fetâvâ'nın da umde-i tavsiyesidir. Tahlilât-ı kimyeviyye netîcesinde içinde mevâdd-ı muzırta bulunduğu tahakkuk eden herhangi suyun isti'mâlini Kütüb-i Fetâvâ da tavsiye etmez. Tagaddî sûretiyle kullanılan sulara âid takayyudâtta Kütüb-i Fetâvâ da kimyâ kitâblarıyla berâber yürür. Yalnız tathîr ve tetahhür için kullanılan sulara âid husûslarda kimyâ kitâblarından ayrılır. Çünkü onlar sulara yalnız tâhirlîk arar. Kütüb-i Fetâvâ ise tâhirlîğe zamîmeten bir de mutahhirlîk arar. Fetâvâ, hıfz-ı sıhhat, kimyâ kitâblarıyla berâber Süleyman Nazif Beyefendi'nin de son derece ehemmiyet verdiği tahâret mes'elesiyle çokça iştigâl etmiş bulunmaları eimme-i mezâhibin tezyîflerini değil, takdîrlerini mûcib olsa gerektir. Mütebâkî sözlerde biz de edib-i güzînimizle berâberiz.

İ'tisâm, s. 897³¹³

Bir insan esâsât-ı dîniyyeye mu'tekid olmayabilir fakat bu dalâlet-i ma'neviyye başkalarının mu'tekidât ve mukaddesât-ı dîniyyesine tecâvüz hakkını da bahşetmez. Adâb-ı ictimâiyyeye riâyetskâr olan medenî insanlar başkalarının mukaddesâtını da kendi mukaddesâtı kadar şâyeste-i ihtirâm görür. Şu hâlde üç yüz milyonu mütecâviz bir kitle-i İslâmiyye'nin mu'tekidât ve mukaddesâtına tecâvüz cür'eti gösteren bir kimseye sâde gayr-i mu'tekid nazarıyla değil gayr-i medenî nazarıyla da bakmak lazım gelir. Bulunduğu memleket ahâlîsinin hissiyatına riâyet etmemek alelâde bir kimse için cünha derecesinde bir cürm-i ictimâî ise, rüesâ meyânında bulunan bir kimse için hususiyle dînin muhâfızı İslâm ordusunun kumandanlığı şerefini ihrâz eden bir zât için cinâyet derecesinde bir cürm-i ictimâîdir. Kânûn-ı cezâmız dahî ilm-i ictima'ın icâbâtına tevfikân sebeb-i ... cürmünü irtikâb edenler hakkında ta'yîn-i cezâ esâsını dâire-i ihtivasına almıştır. Zile Mahkeme-i Adliyyesi'nin mütecâviz-i mûmâileyh hakkında vermiş olduğu cezâ az olmakla berâber yine şâyeste-i takdirse de mahallî cihet-i askeriyesinin mehâkim-i askeriyyeden başka mahkemelerin muhâkeme salâhiyeti yoksa da bu adem-i salâhiyet mes'elesi vazâif-i askeriyyeden mütevellid cürümlere

³¹³ "İ'tisâm", *İ'tisâm*, 5 Şubat 1336, sy. 62, s. 767-770.

mahsûstur. Mümânât-i vâkıa Mehâkim-i Adliyye'nin istiklâlini muhal olduğundan dolayı Adliye Nezareti'nin cihet-i askeriyyenin haysiyetiyle alâkadâr bulunduğu için de harbiye nâzırının nâzır-ı âlîlerini celb ederiz.

İstanbul'u Ancak Müslümânlık Kurtarabilir³¹⁴

[799] Meclîs-i a'yân a'zâ-yı kirâmından Trabluslu³¹⁵ Süleyman el-Bârûnî Efendi Hazretleri'nin, ehemmiyet-i fevkalâdesine mebnî geçen nüshamızda *İkdâm* gazetesinden iktibâs sûretiyle neşretmiş bulunduğumuz “İslâm ve İstanbul” serlevhalı makâlesini bir hiss-i İslâmî ile okuyan kârilerimiz muharrir-i fâzılının efkâr ve mütâlaasını bilâtereddüd tasdîk ve tasvîb etmişlerdir sanırız. Süleyman El-Bârûnî Efendi Hazretleri İstanbul'un anâsır-ı İslâmiyye'den mürekkebe bir ordu ile fethedilmiş bulunduğunu ve birçok sahâbe-i kirâmla berâber her unsura mensûb eâzım-ı İslâmiyye'nin de medfeni ve hilâfet-i İslâmiyye ile emânât-ı mukaddesenin makarrı olduğunu binâenaleyh İstanbul hakkında verilecek karârın bütün Müslümânları alakadar edeceğini; Türkler kerhen ve tav'an vazgeçmek mecbûriyetinde kalsalar bile, sâir Müslümânların vesâit-i müdâfaaya tevessûlden geri durmayacaklarını pek muiz bir lisânla beyân ve îzâh buyururken, Şehremîni Cemîl Paşa da beraber olduğu hâlde bazı Türk ricâlinin husûsiyle Türk matbûâtının İstanbul'un müdâfaasını Türklüğe istinâd ettirmelerini mürşidâne bir tarzda tenkîd ve muâhaze etmek hayırhâhlığını gösteriyor. Bu muâhezeden bir hissenin de kendi mensûb olduğu gazeteye âidiyyetini [800] hisseden *İkdâm* sermuharriri nâma'kûl bir sebep dermeyânıyla o tarz müdafaaya bir renk-i ma'küliyyet vermeye çalıştı. Hâlbuki gösterilen sebeple, âlem-i İslâm nazarında o cürümden teberrüe zimmet etmek ihtimâli yoktur.

Dün Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bir hükûmet-i müstakile te'sîs eden Arapların ve bilhassa bu hükûmetin müessislerinden olan Şerifzâde Emir Faysal Hazretleri'nin, sırf merbûtiyet-i dîniyyesinin ilcâsıyla İstanbul'un yine makarr-ı hilâfet olarak kalmasını düvel-i İ'tilâfiyâya karşı müdâfaa edeceğini müş'ir taahhüdâtı vesâit-i resmiyye ile ma'lûmumuzken, devlet-i Osmaniyye ile İslâmiyyet'ten başka alâkası olmayan aşâir rüesâsının Türklerden evvel İstanbul'un müdâfaasına hâzır bulundukları görölüyorken, Türklerin mâi gözlerine

³¹⁴ Ahmed Şîrânî, “İstanbul'u Ancak Müslümânlık Kurtarabilir”, *İ'tisâm*, 19 Şubat 1336, sy. 64, s. 799-802.

³¹⁵ Bu kısımda kelime Trablus-i Şimâlî şeklinde neşredilmiş fakat 67. nüshanın arka kapağında şimâl kelimesinin sehven yazıldığı, Süleyman El-Bârûnî'nin Trablusgarblı olduğu ve I. Dünya Savaşı'nda o bölgede büyük başarılarla imza attığı okuyucuya duyurulmuştur.

herhâlde âşık olmayan Hint, Mısır, Fas Müslümânlarının İstanbul'un müdâfaası uğrunda ki teşebbüsât-ı mütevâliyyeleri lehimize pek büyük te'sîrât icrâ ederken, Kürdistan ahâlîsinin makâm ve makarr-ı hilâfetin müdâfaası uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceklerine dâir teselsül eden telgrafları gözlerimizden meserret yaşları akıtıyorken, nihâyet Süleyman El-Bârûnî Efendi Hazretleri gibi eben anced Arab olan bir zât, İstanbul'u müdâfaa için pek mühim muhtıralar veriyor ve pek mühim makâleler yazıyorken bazı Türk ricâlinin ve bilhassa Türk matbûâtının İstanbul'un müdâfaasını yalnız Türklüğe istinâd ettirmeleri hem diyânetin hem dirâyetin hem de siyâsetin îcâbâtıyla kâbil-i te'lîf değildir. İstanbul'u ve hatta devlet-i Osmâniyye'yi izmihlâl ve inkisâmdan kurtaracak, İslâmiyet'ten başka bir kuvvet bulunmadığını vakâyi' ve hâdisâtın irşâdât ve îkâzâtından olsun anlamak lâzım gelirken, bizim diyânetini de milliyetini de zâyî' etmiş bulunan bazı idrâksizlerimiz ef'âl ve hareketleriyle, akvâl ve yazılarıyla devlet-i Osmâniyye'nin evvelce bânîsi şimdi de halâskârı olan İslâmiyet râbitasını kesr ü ihlâl etmekten çekinmiyorlar!

Biz devlet-i Osmâniyye'nin ma'rûz kalacağı tehlikeleri bu zevâl-i nâpezîr ve mehîb kuvvet ile def' edebileceğimizi nazar-ı iz'âna alarak cihânın her tarafındaki Müslümânların kalblerini merkez-i hilâfete celb ve cezbetmemiz lâzım gelirken bilakis İstanbul'a gelenleri [801] sû-i harekâtımızla, gelmeyenleri de sû-i neşriyâtımızla kendimizden istikrâh ve i'râza sevkettik. Hâlbuki diyâr-ı ecnebiyyeden merkez-i hilâfete gelenlerin avdet edince hemşehrilerine götüreceği yegâne hediye, merkez-i hilâfet ahâlîsinin menâkıb-ı dîniyye ve mehâsin-i İslâmiyyesi olmalı ve matbuatımızda dîndârâne neşriyâtla o misâfîr zâirin sıdk-ı ifâdesini te'yîd etmeli idi. Ne çâre ki bizim heybet ve azametini takdîr edemediğimiz bu kuvveti ecnebler pek iyi anlayarak Bârûnî Efendi Hazretleri'nin buyurduğu gibi Müslümânları merkez-i hilâfetten soğutmak için Türklerin İslâmiyetle alâkası kalmadığını neşr ü işâa etmeye çalışıyorlar ve bu sûretle İslâmiyet kuvvetini za'f ü hezele uğratmak istiyorlar. Esef olunur ki, biz de ef'âl ve harekâtımızla, akvâl ve neşriyâtımızla onların aleyhimize olan propagandalarını te'yîd etmekten geri durmadık ve hâlâ da durmuyoruz. Bu sırada o gibi harekât ve neşriyâtın en mühlik ve en iz'ânsızcası ise, İstanbul'un müdâfaasını yalnız Türklüğe istinâd ettirmek ve bu sûretle onu bir Türk mes'elesi olarak telakkî etmek ve hâriçteki müslim ve gayr-i müslimlere de aynı sûretle telakkî ettirmektir. Kendi sadâlarından başka sadâlara kulakları tıkalı olan bu milliyetçiler bilmeliler ki İstanbul'a bir kıymet-i kudsiyye veren İslâmiyettir, yoksa Türklük değildir. Süleyman el-Bârûnî Efendi

Hazretleri'yle berâber herhangi unsura mensûb olursa olsun dâhil ve hâriçteki Müslümanlar da emîn ve mutmain olsunlar ki Türklerin yüzde doksan dokuzu İslâmiyet hissiyle mütahassistir ve Türklüğünü İslâmiyet uğruna fedâ etmeye her zamân hâzırdır.

İkdâm sermuharriri o tarz-ı müdâfaayı meşru' ve ma'kûl göstermek için Mösyö Wilson tarafından vaz' olunan milliyet esâslarına istinâden o silâhı kullanmak îcâb ettiğini ileri sürüyor. Bu zât ile hemfikirleri Mösyö Wilson'un "Bir yerdeki yok nağmeni takdîr edecek gûş/ Tazyi'-i nefes eyleme tebdîl-i makâm et" diyerek prensipleriyle berâber bir kenara çekilmiş olduğunu görmüyor ve bilmiyorlar mı? Wilson prensiplerinin eski revnak ve kuvvetini hâlâ muhâfaza ettiği farzolunsa bile [802] bizim İstanbul'un müdâfaasını o esâslara istinâd ettirmemiz muhâtaralı bir müdâfaa olur. Çünkü o tarz-ı müdafaadan istifâde etmemiz İstanbul'da Türk ırkına mensûb bir ekseriyet husûlüne mütevakkıftır. Hâlbuki bu ekseriyeti İstanbul'da teşkîl eden Türk unsuru değil, anâsır-ı muhtelifeye mensûb olan Müslümanlardır. Şu hâlde bizim için en sağlam tarz-ı müdâfaa ekseriyeti Müslümanlara, İstanbul'un kıymet-i maddiyye ve ma'neviyesini de alâik-i dîniyyenin husûle getirmiş olduğu kudsiyyete istinâd ettirmektir. Biz müdâfaâtımızı Türklük gibi kâbil-i ihmâl olmayan İslâmiyet'e istinâd ettirsek dünyanın her tarafındaki Müslümânların muzâheretini kazanmış ve İstanbul'u ancak bu sâyede kurtarmış oluruz. Burada tekrâr edelim ki âlem-i İslâm'ın kalbi yalnız İstanbul için değil, sâir vilâyetlerimiz için de çarparken bizim münhasıran Türklükten bahsetmemiz siyâseten cinnet ve devletin mevcudiyetine sûikasd ve ihânettir.

İslâmiyet ve Bolşevizm³¹⁶

[815] Rusya'daki muhteşem ve muazzam çarlığın sukûtu üzerine saltanat terekesine sosyalizm mesleği vâris olmuştu. Umûr-i idâreye vaz'-ı yed eden bu meslek mensûbiyyeti o zamâna kadar dünyanın her tarafındaki meslektaşları gibi sosyalist ünvân-ı umûmiyyesiyle yâd olunurlardı. Harb-i umûmînin sıklet-i mezâhimini uzun müddet omuzlarında taşımaya tahammül edemeyen fertler, sosyalizm mesleği etrâfında toplanmayı kendileri için bir mesîh-i rehâkâr telakkî etmeye başladılar. Bu sâyede, evvelce "menşevik: ekalliyet" hâlinde bulunan Rusya sosyalistleri, "Bolşevikliği: ekseriyeti" ele geçirdiler ve bu sûretle nâil-i satvet ve saltanat oldular. İşte o târîhten i'tibâren ve o münâsebetle kendi lisânlarında ekseriyet ma'nâsını ifâde eden Bolşevik ünvânını aldılar. Memalik-i Nasrâniyye'nin her tarafında

³¹⁶ Ahmed Şîrânî, "İslâmiyet Ve Bolşevizm", *İ'tisâm*, 26 Şubat 1336, Sy. 65, s. 815-818.

teessüs ve taammüm eden sosyalizm mesleğini taklîden memalik-i İslâmiyye’de de sosyalist fırkası teşkîl olunmuş bulunması ve esâs i’tibârıyla sosyalizm mesleğine istinâd eden Bolşevizm harekât-ı hâzırasının leh ve aleyhinde söylenen muhtelif ve mütenâkız sözlerin ezhân-ı İslâmiyye’yi şek ve tereddütler içinde bırakması bazı Müslümânları İslâmiyet ile [816] sosyalizm ve dolayısıyla Bolşevizm mesleği arasında bir mukârenet ve münâsebet olup olmadığını tedkîk ve tecessüse sevk etti. İşte bu tedkîk ve tecessüs hissinin sevkıyla biz de 61. nüshamızda münteşir şu makâleyi almıştık:

“İ’tisâm ceridesi müdürîyet-i aliyyesine

Fazîletli efendim hazretleri

Rusya’da zuhur edildiği elsine-i nâsta deverân eden Bolşevizm mesleğini dîn ü şer’-i Muhammedî’ye tevfiken izâh eden bir gazeteye tesâdüf edilemediği cihetle bu husûsta zât-ı âlînize mürâcaat mecbûriyetinde kaldım. Matlûb-i âcizânemi is’âf buyurmanızı istirhâm eylerim efendim. 23 Kânûn-i Sâni sene 332 Y. Mü’mîn.

Mes’elenin müteaddid def’alar Makâm-ı Meşîhat’ten sorulması ve Teâlî-i İslâm Cem’iyyeti’nin bu mes’ele hakkında bir beyânnâme neşretmek mecbûriyetinde kalması hiss-i tedkîk ve tecessüsün gittikçe artmakta olduğunu gösterdiği cihetle biz de bu hususa âid mülâhazâtımızı yazmak lüzûmunu hissediyoruz. Fakat ahkâm-ı İslâmiyye ile Bolşevizm mesleğini karşılaştırmamızdan mukaddem, onu doğuran sosyalizm programının esâs i’tibârıyla neden ibâret olduğunu anlamak lâzım gelir. Memalik-i sâirede, dîn tabakaya mensûb bir takım ferdlerin müşterek mesâîsiyle vücûd bulan sosyalizm mesleğine gâye-i ibtidâiyye ve zâhiriyyesi zâdegân ve ağniyâ sınıfının tahakkümât-ı mâliyyesine karşı fukarâ ve zuafâ sınıfını himâye etmek gibi görünüyordu. Çünkü bu iki sınıf halk arasında mâl ve maîşetçe bir nisbet-i âdile yoktu. Arâzînin ekser aksâmıyla çiftlikler, i’-mâlâthâneler, destgâhlar, fabrikalar, bankalar, hükûmet sandalyeleri zâdegân ve ağniyâ sınıfının taht-ı nüfûz ve tasarrufunda bulunuyordu. Fukarâ ve zuafâ sınıfı ise onların tezyîd-i servetleri nâmına esîrler gibi çalışarak aldıkları yevmiye ile “yevm-i cedîd, rızk-ı cedîd” hâlinde geçinmekten başka bir vâsıta-i maîşete mâlik değillerdi. Bu nisbetsizlik en ziyâde Rusya’da hükûmrân olduğu için, ilk ekseriyet kazananlar da bugün Bolşevik [817] ünvânını taşıyan Rusya sosyalistleri oldu. Evvelce bu tahakkümâta karşı boyun eğmek henüz benliğini idrâk

edemeyen amele sınıfının izzet-i nefesine dokunmuyordu. Fakat sonra aralarına bir ihtilâlcı girdi ki o da maârifîdir.

Evet maârifin taammümü, onları o esâret hayâtından kurtaracak halâskâr bir kuvvet teşkiline, sosyalizm mesleğini te'sîse sevk etti. Evvelce, fukarâ ve zuafâyı himâye esâs ve gâyesi üzerine vücûda getirilen bu meslek mensûbîni, sonra işi i'tidâlden ifrâta, memdûhiyyetten makdûhiyyete vardırıdılar. Ağniyânın mâmelekini cebren ellerinden alıp fukarâyı tevzi' etmek, beyne'l-eşhâs mâl ve mesâîce müsâvât husûle getirmek, bütün insânları yekdiğerine kardeş tanıtmak, kürre-i arzı vatan-ı müşterek tanımak, bu programı icrâ ve tatbîke müsâid bulunmayan ahkâm-ı dîniyyeyi beşeriyyete muzır görmek gibi hayâlâta kapılan bu beşeriyyet halâskârları(!) son zamânlarda evvelce aleyhlerinde bulundukları zâdegân ve ağniyâ sınıfının makâm ve mevki'ine geçebilmek için umûr-i hükûmeti ellerine almak siyâsetini ta'kîbe başladılar ki bunun ilk numûnesi bugün icrâ-yı şekâvet ve ikâ'-i cinâyât etmekte bulunan Bolşeviklerdir. Mesâî-yi beşeriyye, hakk-ı temellük ve tasarrufa müstenid bulunduğu cihetle Bolşevizm mesleğinin hâl-i hazırda programı, menâfî'-i beşeriyye ile kâbil-i te'lîf değildir. Çünkü mesâîsi derecesinde iktisâb-ı servet edemeyeceğini gören erbâb-ı mesâî bi'z-zarûre mesâîsini tahdîd ve taklîl etmek mecbûriyetinde kalır ve bu sûretle servet-i umûmiyye-i beşeriyye azalır ve bu servetten gerek bizzat ve gerek bi'l-vâsıta müstefid olan beşeriyye, küllî zararlar görür. İlim ve ma'rifet, zekâvet-i fitriyye, kâbiliyyet-i bedeniyye gibi iktisâb-ı servet vesâitinde beyne'l-beşer müsâvât bulunmadığı cihetle mâl ve mesâîce müsâvât-ı umûmiyye husûle getirmek de mümkün değildir. Bunlarla berâber edyân-ı semâviyyeye husûmetleri de nazar-ı dikkate alınınca, sosyalizm programının kâbiliyyet-i tatbikiyyeden mahrûm olduğu ve bil'l-farz sâha-i tatbîk bulabildiği sûrette kitle-i beşeriyyenin ma'rûz kalacağı mesâîbin derecesi derhâl tezâhür eder.

İslâmiyyet'te de sosyalizm mesleğini andırır ahkâm ve kavâid vardır, fakat **[818]** İslâmiyyet'teki sosyalizm kavâidî gayetle mu'tedil ve son derece de ma'kûl ve nâfî'dir. İslâmiyyet hiçbir kimseyi meşrû' mesâîsinin meşrû' semerâtından mahrûm bırakmaz. Fakat fukarâ ve zuafâyı himâye için, bir taraftan gasb, ihtikâr, irtişâ ve ribâ gibi gayr-i insânî muâmelâtı men' ve tahrîm ve bu cürümleri irtikâb edenlere karşı mucâzât-ı maddiyye ve uhreviyye tertîb ve ta'yîn buyurmuş, diğer taraftan da zekât, sadaka-i fitr, kurban kesmek, kefare-i savm, kefare-i yemîn ve nezr gibi fukarâ ve zuafâyı mahsûs mecbûrî ve farz, iâne,

vasiyyet, yine hukûk-i akârib, hukûk-i câr, hukûk-i İslâmiyye, hukûk-i insâniyye ve teberrûât-ı sâire gibi ihtiyâvî ahlâkî ahkâm-ı şefkatkârâne vaz' etmiş ve fukarâ ile zuafâyâ bu sûretlerle muâmelât-ı insâniyyetkârânede bulunanlara mükâfât-ı maddiyye ve uhreviyye va'd buyurmuştur. Bu esâsât ile sosyalizm ve dolayısıyla Boşlevizm harekâtı arasında bir münâsebet-i tâmmе ve mukârenet-i sahîha yoktur. Yalnız müdâfaa-i vatan hakkımızın hîn-i isti'mâlinde Bolşeviklerin bizden istifâde etmeye çalışmaları ihtimâli vardır. Fakat Sulh Konferansı'nca hakkımızda verilecek âdilâne karârların Bolşeviklerin inde'l-îcâb bizden istifâde etmek emellerini akîm bırakacağından şüphe yoktur.

İ'tisâm³¹⁷

[828] Evet, beyt-i mezkûrun ikinci mısraındaki “teşeyyüh” kelimesini “şeyhlik” ile tercüme etmek, sünnîlerde şeyhliğin ve dolayısıyla turuk-i aliyyenin dîn-i İslâm'a muzır olduğunu ve Şeyh Zehâvî'nin de o fikirde bulunduğunu ihsâs eder. Hâlbuki ne şeyhlik dîn-i İslâm'a muzırdır ne de şeyh Zehâvî o fikirde bulunmuştur. “Teşeyyüh” kelimesi “şeyhlik” mânâsında değil “şeyhlik taslamak” mânâsında müsta'meldir. İlmen ve amelen şeyh olmadıkları hâlde şeyhlik taslayanlara müteşeyyih denir. Zehâvî'nin maksûdu da işte bu kabîlden olanlardır.

Bu iki kelime ile ma'nâlar arasındaki azîm farkı nazar-ı dikkate almamak Süleyman Nazif Beyefendi nâmına kaydetmek istemediğimiz zühûllerdendir. Edib-i müşârunileyhin *Tasvîr-i Efkâr*'daki haftalık musâhabelerinden birinde Ziya Gökalp Bey hakkında kullanmış olduğu “mütenebbî” kelimesi de “nebî” kelimesi ile tefsîr ve tercüme edilirse tövbe ve istiğfârı mûcib bir cürm işlenilmiş olur.

Mersiye-i Medâris³¹⁸

[863] Şeyhülislâm İbrahim Haydarî Efendi Hazretlerine:

Altı sene mukaddem yazılmış bulunan bu mersiye, medâris-i İslâmiyye hakkında yeniden mevzû'-i bahs olan ıslahât münasebetiyle ber vech-i âtî nazargâh-ı semûhîlerine arz olunur.

³¹⁷ “İ'tisâm”, *İ'tisâm*, 26 Şubat 1336, Sy. 65, s. 828.

³¹⁸ Ahmed Şîrânî, “Mersiye-i Medâris”, *İ'tisâm*, 18 Mart 1335, sy. 68, s. 863-866.

Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

Menbâ'-ı ilmi ledün, yenbû'-i esrâr ü hikem
Mazhar-ı nûr-i tecelli, mahrem-i levh ü kalem

Ka'be-i sâni-i ümmet, kıblegâh-ı ma'nevî
Mehbûb-ı ehl-i semânın, hem matâfı lâ-cerem

Vâris-i nûr-i nübüvvet, fârik-ı zeyg ü sedâd
Mahzen-i hubb-i Muhammed, hâdim-i beytü'l-harem

Vâzı-ı kânûn-ı vahdet, kâli'-i şirk ü inâd
Düşmen-i deyr ü kenîse, hem vesen hem de sanem

Hâce-i yektâ-yı âlem, muktedâ-yı ins ü cin
Hâtif-i gayb-i hidâyet, râh-ı gurbette erem³¹⁹

Bildiren insâna kendi nefsinî, Mevlâ'sını
Postnişin-i tekye-i dünyâ, mürebbî-i etemm

Hâzık-i tıbb'-ı diyânet, sertabîb-i cism ü cân
Muzdarib her cism ü câna etdiren ârâm-ı şemm

Enbiyâ vü evliyanın şâd eden ervâhını
Kubbe-i İslâm'da ulvî, âsumânî bir alem

Nâsıb-ı a'lâm-ı nusret, fâtih-i büldân-ı rûm

³¹⁹ [Ahmed Şîrânî:] Yolcu rehberi

Minber-i yâd-ı hüdâ, kürsî-i tedrîs-i e'amm

Matba'-ı erbâb-ı tefsîr ü hadîs ü ictihâd

Bî-bedel âsâr-ı ilmi Endelüs'te muğtenem

[864] Mahfel-i ahyâr-ı ümmet, mehd-i aktâb ü fühûl

Muhtelif esfâr-ı fenni şark ü garbda muktesem

Arsa-i bağ-ı temeddün, medfen-i cehl-i milel

Medhal-i dâr-ı adâlet, me'men-i ehl-i zimem³²⁰

Mihver-i re'y-i siyâset, sâdık-ı ahd-i düvel

Merci'-i hall-i daâvî, hâkim-i sulh-i ümem

Kevserdir âb-ı rahmet, nâşir-i bûy-i behîşt

Müznibin sabun-ı kalbi, saykal-i jeng-i berem³²¹

Sıklet-i mîzân-ı mahşer, huccet-i hüsn-i amel

Zübde-i ders-i ıber, hayrât-ı ashâb-ı himem

Kurretü'l-aynı habîbi her biri her mü'minin

Dâr-ı dünyâ ber karâr oldukça nâm-ı muhterem

Âh medâris sen bu rütbe menbâ'-ı feyyâz iken

Şimdi hâlin vermede erbâb-ı îmâna elem

³²⁰ [Ahmed Şîrânî:] Gayr-i müslim teb'a

³²¹ [Ahmed Şîrânî:] Ye's minallah

Feyz-i ilme kâbiliyyet fıtratından münselib
Kevser-i irfâna tab'an münfail bir zîsakam³²²

Sinesinde münketim âsâr-ı gayzı fâş edüb
Ân-ı fetret verdi fırsat, âb-ı nâba katdı semm

Bozdu tedrîsin kıdemli, bî güneh kânûnunu
Muktedir olsam bekâsıyçün dökerdim hayli dem

Öyle bir âdem ki tedrîsâtı ıslâh eyleyen
Zan eder kânûn-i şer'î arz-ı hâl-i kadh ü zem

Kasr idüb İslâm'a âid derslerin eyyâmını
Rehzen-i tahsîl-i şer'î derslere hep etti zamm

Meslek-i ilmîmizin en müntekım a'dâsını
Toplayıp yaptı muallim, her biri ebkem, esamm

Müntekış cedvelde amma hüsn-i sîret dersleri
Suhtegânı "lâubâlî" eylemek dersi ehemmm

Sû-i telkîn başladı icrâ-yı te'sîr etmeğe
Ve'r-rızâ minnâ bi tilke'l-hâli küfrün ev limem³²³

Böyle hâlde dersini ikmâl eden her tâlibe
Mu'tekid âlim olur "mukreh" da olsam söylemem

³²² [Ahmed Şîrânî:] Hastalık

³²³ [Ahmed Şîrânî:] Esem ve günâh

Ümmet-i ma'sûmeyi izlâl için tâlibleri
Kisve-i mürşidde yaptı dîne hısm-i zî ü gam³²⁴

Gitti lu'biyâta tâlib, hem berâber hâcesi
Messe fihâ tab'ahu fahşâe lü'bi fahtelim³²⁵

Gayemizken Ka'be'ye gitmek bizim tahsîl ile
Râh-ı Türkistân'ı tuttuk başka gâye mültezem

Sû-i niyet münclîdir lâyu'ad âsâr ile
Hüsn-i zann erbâbının zannında vardır çok vehem³²⁶

Âlem-i İslâm'ı îkâz eylerim amma fakat
Hançer-i tehdît ile açdırmıyor insâna fem

Hâkim-i mutlak kesildi karşımızda hasmımız
Hasm-ı mahkûm hiç olur mu aynı da'vâda hakem

Ahmed-i muhtâr iken bak kâfile-sâlârımız
Rehnümâmız şimdi hürlerdir semerde bağlı kim

İzzet ü haysiyyeti ilmiyyenin mahvoldu hep
Ba's-i ibret değil lakin bize tabl-ı kuzem³²⁷

³²⁴ [Ahmed Şîrânî:] Kim ve garez

³²⁵ O (oyun, eğlence içerisinde) heveslerin kötülüğü onun karakterine etki etti. Sabırlı ol, halim ol.

³²⁶ [Ahmed Şîrânî:] Hata

³²⁷ [Ahmed Şîrânî:] Rezâlet davulu

[865] En küçük bir darbesi gezdirmesi tâlibleri
Meşherinde âlemin vermek için gûyâ aşem³²⁸

Suhteler saf saf giderken hep imârethâneye
Zübbeler bakdım diyor geç kaldınız ehl-i şikem

Ekserî tâliblerin gitmekde bîmârhâneye
Asakirü'l-eskâm min halfin aleyhim izheceme³²⁹

İstemezdik lütfunu tek etmese imhâ bizi
Suhtegâna elverirdi hücrelerde bir kilem

Böyle teşkîlâta tesmîmât ü terzîlât denir
Herkes anlar sû-i encâmı değilse akl-ı kem³³⁰

Gerçi cidden ben dahî islâhını ister idim
Maksadım lâkin değildi böyle tağyir-i kadem

İstedim olsun medâris i'tilâda bî misâl
Yoksa hâşâ istemezdim böyle yenzîl-ı kıyem

Böyle teşkîlata karşı vahdet-i efkâr ile
Bess-i şekvâ, dersleri ta'tîl iken hüsn-i şiyem³³¹

Kisve-i beyzâda birçok sâhib-i tab'-ı leîm

³²⁸ [Ahmed Şîrânî:] Müteaffîn taâm

³²⁹ Bu hastalığın askerleri kişiyi arkasından vururlar.

³³⁰ [Ahmed Şîrânî:] Nâkıs

³³¹ [Ahmed Şîrânî:] Hüsn-i tab' ü hüsn-i ahlâk

Söylemekte: ni‘am-ı sun‘-i hazret-i mevlen‘-ni‘am

Başka devletlerde istisnâya mazhar zümreyi
Şeyhüne‘l-İslâm hâzâ kâme zi‘ben feltekâme³³²

Ehl-i ilme meşhed oldu cephelerde vâhalar
Sınıfımızdan kaldı ancak kim ise a‘mâ, cezem³³³

Sebb olundu ırz ü iffet, lihye, destâr, i‘tikâd
İntihâzen nâle minnâ külle hasmin fentakame³³⁴

Mesleğin etrâfını sardı adüvv birdenbire
Yok mu nusret yâ ilâhî ceyşü‘l-îmân inhezem

Târumâr oldun medâris kalmadı sağlam yerin
Hablûke‘l-mümteddu nûran ba‘de i‘sârin infesame³³⁵

Levh-i insâfdan silinmiş sanki nakş-ı kıymetin
Kalmamış mîzân-ı dînde sıkletin vezn-i direm

Rahmetinden hissedâr olmak için eslâfımız
Arz-ı hizmet eyliyorken misl-i hüddâm ü haşem

İndirâs-ı mahz-ı rahmettir diyor ehl-i dalâl
“Lâ” diyen yok, her taraftan yükselen bânk-ı ne‘am

³³² İslam şeyhimiz bu kurda saldırıp onu yutan kişidir.

³³³ [Ahmed Şîrânî:] Çolak

³³⁴ İlim düşmanları bizi utandırmak sureti ile yendiler ve intikam aldılar.

³³⁵ Bu sana uzatılan ip seni ayıran fırtınadan sonraki bir ışık gibidir.

Âh medâris kalmamış âlemde bir dostun senin
Nakd-i hubbınla cinânı etmiyor kimse selem

Pek harâbsın ey medâris yok mu mi'mârın senin
Tâ temelden hedm olundun ey sarây-ı muntazam

Ser çekerken asumâna, mevkiin bâlâ iken
İndirildin zîr-i hâke ey livâ-yı muhteşem

Pek garipsin ey medâris nerde tullâbın senin
Nerde yârânın bozulmuş her semâvî bezm-i cem³³⁶

Sanki inmiş asumândan bir muharib sâika
Suhte der ağûş-i mâder kûdegâniş mürde hem

Böyle müthiş bir fecia karşısında kalmadan
Olmadım muhtel diye his etmede âlem nedem³³⁷

Beynemânâdâ münâdin fî menâmî kâilen
İnne rabbe'l-arşı rasbânu alâ men kad hedem

[866] Ufkumuzda ârız olmuş arşa havf ü ihtirâz
Ufkumuzda ârız olmuş arşa havf ü ihtizâz

Söylüyor: vallahi ben hedm etmedim yâ ze'l-kerem

³³⁶ [Ahmed Şîrânî:] İlâhî sohbetler

³³⁷ [Ahmed Şîrânî:] Nedâmet

Ağlıyor Ya'küb atıldı câha tekrâr Yûsuf'u

Muntazır ka'rında hep idlâ-ı delve dembedem

Kerbelâ endişesi yâ Rab zuhûr etti yine

Titriyor rûh-i Muhammed, eyliyor beyti havem³³⁸

İçti ensâl-i nübüvvet âh şehâdet şerbetin

Her recebde ba'demâ mâtemde Arbân ü Acem

Devr-i Âdemden beri a'da-yı dînin hiç biri

Çekmedi hüddâm-ı dîne böyle bir seyf-i sitem

Yâ ilâhî kaldı rehbersiz ibâdın büsbütün

Kapladı eyvâh tamâmen ufk-i İslâm'ı gasem³³⁹

Şu'lesiz dünyâ-yı dünün râh-ı bi-mey-nâkında hiç

Tâ be rehber mümkün olmaz hutve mikdârı resem³⁴⁰

Sade bir rûh-i Muhammed mi sanırsın muzdarib?

Münkabız her rûh-i ulvî, esmiyor arşda neşem³⁴¹

Hangi zîrûh ağlamaz ki olmayınca medrese

Mâverânın sâhasında kalmayıb müftî, hakem

Hırsını icraya fırsatyâb olur her muhteris

³³⁸ [Ahmed Şîrânî:] Duran

³³⁹ [Ahmed Şîrânî:] Zulmet

³⁴⁰ [Ahmed Şîrânî:] Meşy ü hareket

³⁴¹ [Ahmed Şîrânî:] Nesim-i inşirâh

Hem geçer dîvân-ı Hakk’a künyesi bâ sad tühem

An şeh-i kişver-güşâ ki nâm-ı û “Fâtih” şode

Nîz benâled çün dileş rencide-est âmed be-hem³⁴²

Bed haber almış hemân merhûm dedem gittim de ben

Nerde hayrâtım diye kabrinde duydum bir renem³⁴³

Âşiyân ü âşinâsından fîrâkı hissedüb

Her kebûter toplamış per, nağme-sâr hüzn ü gımem

Nikbet-i tahrîbin gibi hiç cânıma te’sîr eden

Görmedim ben bir musibet eylerim Hakk’a kasem

Sû-i kasdın cilvegâhı sâde İstanbul değil

Küllü cız’ın minke fî külli’l-bilâdî mücteram³⁴⁴

Vaz’-ı mâtemdârını görsün de züvvârın senin

Olmasın kâbil mi ye’s ü ızdırâbından verem

Görmemek kasdıyla hâl-i ihtizârında seni

Bî tahammül suhtegânın taşraya attı kadem

Koptu sanki bir kıyâmet arsa-i ilmiyyede

Ebr-i kasvetver misâli dîdeler yağırdı nem

³⁴² [Ahmed Şîrânî:] Gadab

³⁴³ [Ahmed Şîrânî:] Sadâ

³⁴⁴ [Ahmed Şîrânî:] Maktû‘

Ma'nevî ensâlimiz etdi vedâ' ecdadına

Ayrılırken her ferîkin sadrına geldi hazem³⁴⁵

Ahmedâ mümkün değil tasvîr âlâmım benim

Âh sînem muntafî olmaz dökülse nehr ü yem³⁴⁶

Ey celî burhân-ı vâhib, ey kavî sebt-i vücûd

Hadd-i fâsıl sen idin beyne'l-vücûdi ve'l-adem

Görmüş olsam eski hâlde âh seni ey zahmedâr

Zebh ederdim Hakk yolunda sad hezâr kebş ü ganem

Yazdı Şîrânî sahîhan mebde-i târîhini

Sâle bin üç yüz otuz bir sin daha bir ile zamm

Receb 1332

İ'tisâm³⁴⁷

[885] Talakı tecviz ettiğinden dolayı şerîat-i İslâmiyye'yi tenkîd ederken şimdi kabûle mecbûr kalan Avrupalıların teksîr-i nüfûs için çareler aramaya başlamaları aynı şiddetle aleyhinde bulundukları teaddüd-i zevcâtı da çok geçmeden kabûle mecbûr kalacaklarını gösteriyor. Talak ve teaddüd-i zevcâta Avrupalılardan ziyâde aleyhdâr olan bizim zübbeler ile tangoların kulakları çınlasın!

Dîvân-ı Harb Hâtırâları³⁴⁸

[891] Nâle-i Firâk

³⁴⁵ [Ahmed Şîrânî:] Zik-i nefis

³⁴⁶ [Ahmed Şîrânî:] Deniz

³⁴⁷ Ahmed Şîrânî, "Dîvân-ı Harb Hâtırâları", *İ'tisâm*, 5 Mart 1336, Sy. 69, s. 885.

³⁴⁸ Ahmed Şîrânî, "Dîvân-ı Harb Hâtırâları", *İ'tisâm*, 5 Mart 1336, Sy. 69, s. 891-893

Usûl-i tedrîsâtın tebdîlî neticesi olarak talebemle aramızda husûle gelen iftirâk tahassüsâtı

Fâ‘ilâtün/fâ‘ilün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

Geldi hazan mevsimi, soldu yeşil bağlarım

Âb-ı emel akmıyor, kaldı susuz “ağ”larım

Hep eridi yağ gibi, umde olan dağlarım

Geçti daha gelmiyor sayd-ı emel “çağ”larım

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Hani benim ma‘nevî yavrularım lânedede

Hisseleri var idi topladığım dânedede

Ben duramam yavrusuz böylece vîrânede

Kurtulurum nâleden kıysa felek câna da

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Duzâhıdır cânımın yavruların fırkati

Fırkatine kalbimin güç dayanır rikkati

Bilmiyorum var mıdır komşusunun dikkati

Yok mu idi zâlimin yavrusuna şefkati

[892]Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Merhameti terk edib kıydı da evlâdına

Oldu sebep rûz ü şeb âhıma, feryâdına

Ehl-i vefâ yok imiş, gelmedi imdâdına

Ben döneyim ah için hep yine mu'tâdına

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Pîş-i hayâlîde hep durmada tâliblerim

Sanki yine rahlemi kurmada sâhiblerim

Derslerinin hallini sormada râgıblarım

Bir bakarım hani yok ortada gâiblerim

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Bir def'acık almadım hâtırına âile

Belki olur der idim derse muzırr-i gâile

Kim gelecek der idi böyle başa hâile

Benziyorum şimdi ben desti tehî sâile

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

İstemedim devletin mansıbını, malını

Kendime hâl eyledim mu'tekifin hâlini

Gars-ı şecer uğruna ömrümün hep sâlini

Ettim fedâ, kesdiler sâkını, hem dalını

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Var talebem der idim ye'se düşersem eğer

Her birinin varlığı dünyâ vahâsın değer

Lokma için âlemin mihnetini kim çeker

Hatt-ı icâzet dahî elde değilmiş meğer

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Oldu hebâ çektiğim fakr u zaruret yazık

Gitti hevâya bütün sabr ü sükûnet yazık

Sapladılar ruhuma tığ-i küdüret yazık

Duymadayım cânıma ben de bürûdet yazık

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Ah talebem sen idin gûşîşimin gâyesi

Çünkü bana sen idin nahl-i behişt sâyesi

Belki bana sen idin zindeliğin mâyesi

Cümlesinin şimdi ben oldum da bîvâyesi

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

[893] Silsilesi münkati' cümle selef ağlıyor

Kâfileden ayrılan öksüz halef ağlıyor

Hem de benim yavrular oldu telef ağlıyor

Yerde, semâda bütün ehl-i şeref ağlıyor

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Küfleniyor gel de bak bunca kitâbım benim

Eksiliyor bittabi ecr ü sevâbım benim

Ağlamadan kalmadı dîdede âbım benim

Kabrime girsem de hem nemli türâbım benim

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

Yıkdı benim hânemi medresenin hâdimi

Olmadadır rûz-i şeb maksadının hâdimi

Yık evini olmadan bed işinin nâdimi

Eyle beni hâlıkım bu haccımın kâdimi

Yaralıyım sinemi âh çekerek dağlarım

Muntazırım ey ecel! Gel diyerek ağlarım

... fî Zilhicce 1333

Dîvân-ı Harb Merkez Koğuşu

Rubâî

Tahsîl-i rızâ sevdâsı mı Allah'ım

Bâdî-i cefâ âfâka çıkdı âhım

Bir hân-ı vücudundu medâris. Hâlıkım!

Hakka ki benim de bir tefeyyüzgâhım

Kezâ A. Ş.

İ'tisâm³⁴⁹

İ'tisâm'la ifâ etmeye çalışmakta bulunduğumuz nâçiz hidemâtımızın mazhar-ı takdîr-i âlî buyurulduğunu gösteren şu iltifatnâme-i sâmi bizim için bir mükâfât-ı ma'neviyye, ahâlî-i İslâmiyye için de şüphesiz bir tavsiyenâmedir. Sâir gazeteler bazı zevât-ı âliyyenin ve hatta bazı devâir-i resmîyyenin maddeten himâyesine mazhar olduğu hâlde dînî mecmûalar her türlü müzâheret-i maddiyye ve ma'neviyyeden –şimdiye kadar- mahrûm bulunuyordu. İlk def'a olarak, Şeyhülislâm İbrâhim Hayderî Efendi Hazretleri'nin taraf-ı sâmillerinden izhâr buyurulan bu alâkadârlığı müstevcib-i şükrân bir himâye-i ma'neviyye telakkî ederiz.

Enbiyâ-yı Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Diniyye ve Dünyeviyye I³⁵⁰

³⁴⁹ “İ'tisâm”, *İ'tisâm*, 1 Nisan 1336, sy. 70, s. 895

[896] Müftî Hâcî Mustafâ Efendi Hazretlerine Cevâb

Fekâhetmeâb:

67 numaralı *Î'tisâm* sersütûnlarını tezyîn eden makâlenizin muhtevi bulunduğu üç mes'elesinin ikisine âid mütâlaatta zât-ı fakîhânelerini, birisi hakkında da kendi ifâdâtını te'yîd ve te'kîd edeceğim. Üç numaralı *Alay* hezeyânâmesini maalesef ele geçiremedim. Bütün gazeteleri okumak ve muzır neşriyâtı tahrîren redd ü müdâfaa ile bâ tezkire-i sâmiye mükellef ü muvazzaf tutulan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye hey'et-i ilmiyesine mürâaat külfetini ihtiyâr etmekten de geri durmadım. Fakat onlar da *Alay* gazetesinin ne yazmış olduğunu benden sormakla iktifâ buyurdular! İşte bu sebebe mebnî tarafımızdan redd ü müdâfaa olunması lüzûmuna âid arzu-yı fakîhânelerini yerine getiremedik. Esâsen biz, hangibirinin redd ü müdâfaası ile iştigâl edeceğimizi bilemiyoruz. Zât-ı fakîhâneleri gibi basîret ve fazîlet sâhibi olan erbâb-ı kalemi de bizimle berâber bu vazîfe-i müşterekeyi îfâya da'vet ederiz.

“Yirminci asr-ı medeniyet” ta'bîrinin İslâmiyyet nokta-i nazarından doğru olmadığına biz de kâil ve kâni'iz. Evet, ilk medeniyet nâşirleri enbiyâ-i izâm hazerâtı idi. Fakat zamân ve kavimlerinin kâbiliyetleri derecesinde neşr-i medeniyet edebilmişlerdi. Bittabi Hazret-i Îsâ da bir nebî olmak hasebiyle bu şereften hissedâr idi.

Medeniyetten maksad, medeniyet-i ibtidâiyye ise bunun mebde-i târîhîsini velâdet-i Îsâ aleyhisselâmdan değil, Hazret-i Âdem'in yeryüzüne nüzûlünden i'tibâr etmek lâzım gelir. Eğer maksad medeniyet-i kâmile ise, bunun mebde-i târîhini de yine Hazret-i Îsâ'nın velâdetinden değil, Hazret-i Muhammed aleyhisselâtü vesselâm Efendimiz'in zamân-ı bi'setinden i'tibâr etmek lüzûmu âşikârdır. İsevîlerin bu noktaları nazar-ı dikkate almayarak Hazret-i Îsâ'nın târih-i velâdetini a'sâr-ı medeniyyete mebde göstermeleri kendilerinin hissiyatına tevâfuk edebilir. [897] Çünkü medeniyetin İseviyyet mahsûlü ve İseviyyet'e mahsus olduğu iddiâlarına muvâfık gelir. Fakat hakâik-i ahvâl ile hissiyât-ı İslâmiyye bu tarz-ı telakkîye karşı semâhatkâr bir vaziyet alamaz. Çünkü neşr-i medeniyet ettiğinden dolayı, zamânının asâr-ı medeniyyete mebde'-i târîh i'tibâr olunması sûretiyle tebcîl ve takdîse en

³⁵⁰ Ahmed Şîrânî, “Enbiyâ-yı Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Diniyye Ve Dünyeviyye I”, *Î'tisâm*, 1 Nisan 1336, sy. 70, s. 896-900.

ziyâde hak kazanan Hazret-i İsâ değil belki Hazret-i Muhammed aleyhisselâtu vesselâm Efendimiz'dir.

Hakîkât-i hâl böyle iken ve her Müslümân için Hazret-i Muhammed'in Mekke'den Medîne'ye hicretini a'sâr-ı medeniyetin mebde'-i târîhîsi addederek “yirminci asr-ı medeniyet” ta'biri yerine, “on dördüncü asr-ı medeniyet” ta'birini kullanmak lâzım gelirken İsevîlere tab'an Müslümân sivillerin ve onlara tab'an da sarıklıların “yirminci asr-ı medeniyet” ta'birini kullanmalarına biz de zât-ı fakîhâneleri gibi müteessifiz. Bir def'a *İ'tisâm* sütunlarına geçmiş bulunması o ta'biri istihsân ettiğimize delîl olamaz. Hatta 24. nüshamızda velâdet-i nebevîye münasebetiyle ve “Yeni Dünyâyı Mübeşşir Alâmet-i Kübrânın Zuhûru” serlevhasıyla yazmış olduğumuz makâle ta'bîrimize göre aleyhdârlık husûsunda bize hakk-ı takaddüm dahî bahşeder zannındayız.

Bilumûm enbiyâ-yı izâm hazerâtının, birer hükûmet-i medeniyeye ve siyâsiyeye teşkîli vazîfe-i kudsiyesiyle muvazzaf ve mükellef bulundukları hakkındaki kanâatim, mazhar-ı tasdîk ve tasvibiniz olmak şerefînden mahrûm kalan ifâdât-ı sâbıkamı te'yîd ve te'kide beni icbâr etmektedir.

Benî İsrâîl zamânında riyâset-i dîniyyenin bir zâta ve riyâset-i dünyeviyyenin de diğeri bir zâta tevdi' buyrulmuş olmasıyla siyâset-i hâzırayı ifâdâtımın adem-i sıhhatine delîl göstermeniz kanâatimde tebeddül husûle getirebileceğinize berâat-i istihlâl değildir.

İ'tisâm'ın ikinci ve üçüncü nüshalarında “Din ile Devletin Tefrîki” lüzûmuna dâir yevmî gazetelerde neşredilen makâlâtı redd ü müdâfaa için yazmış olduğum iki makâle ile münderecâtını musîb görmediğiniz “İslâmiyet'te Hilâfet ve Saltanat” serlevhalı makâleyi dikkatlice mütâlaa buyurursanız kanâatimin müstenid bulunduğu esâsâtın, getirdiğiniz ve getireceğiniz o gibi delîllere karşı pek sağlam cevâblar teşkîl ettiğini teslim buyuracağınıza [898] şüphem yoksa da zât-ı fakîhâneleriyle muhâvere şerefini temdîd için yeniden bazı ifâdâtta bulunmak istiyorum.

“Bilumum enbiyâ-ı kirâm hazerâtı Şâri' Teâlâ hazretlerinin hulefâsıdır. Şâri' Teâlâ hazretleri dîn ve dünyâ umûrunun müdür ve müdebbiridir. Binâenaleyh hulefâsı da dîn ve dünyâ umûrunun müdür ve müdebbirleridir.”

Birinci ve ikinci mukaddimeler teslîm olunca neticenin doğruluğunda tereddüd edilemez. İkinci mukaddime bilumûm ilâhiyyûnca müsellemler bulunduğundan kâbil-i nakz ü cerh değildir. Zât-ı hilâfetin sübûtu da yine –nusûs ile müeyyed- icmâ-i müteşerriîne müstenid olduğundan birinci mukaddime de o cihetten nakz ve cerh edilemez. Yalnız hilâfeti umûr-i uhreviyyeye hasr ü tahsîs etmek sûretiyle nakz ve cerhi cihetine gidenler bulunabilir. Fakat mukaddime-i mezkûrenin o cihetten de kâbil-i nakz ve cerh olmadığını isbât için pek çok ve sağlam esâslara mâlikim.

Evvelâ: Hilâfet kelimesinin lûgat ma'nâsında husûsiyet bulunmadığını lûgat kitâblarına, ıstılâ'-ı şer'îsinde husûsiyet bulunmadığını da tefsîr, hadîs, fıkıh ve siyer kitâblarına mürâcaâtla anlayabilirsiniz. Fakat zât-ı fakîhânelerini külfetten kurtarmak için yalnız Kādî Nasreddin El-Beydâvî merhûmun Sûre-i Bakara'da vâki' "... inni câilün fil ardı halîfeten..."³⁵¹ âyet-i celîlesinin tefsirine âid ve mes'elenin halline kâfi bazı cümlelerini mealen arz edeyim:

"Hazret-i Âdem'in dünyâyâ halîfetullah olarak intihâb buyrulması imâret-i arz, siyâsetü'n-nâs ve o evâmîr-i ilâhiyyeyi beyne'n-nâs tenfîz ve icrâ-ı hikmet ve maslahatlarına müsteniddir. Bu keyfiyet yalnız hazret-i Âdem'e mahsûs olmayıp enbiyâ-i izâm hazerâtının hepsine şâmilidir." diyor. Cevdet Paşa merhûm da Kısas-ı Enbiyâ'sında "Cumhûr-ı mütekellimîne göre hilâfet gibi imâmetin dahî ri'yâset-i dîniyye ve dünyeviyyeden ibâret" olduğunu aynı ibâre ile ifâde ediyor. Şu iki me'haz, hilâfet kelimesinin ma'nâ-yı ıstılâhîsindeki umûmiyeti anlamak için başka kitâblara mürâcaattan zât-ı fakîhânelerini müstağni kılar zannındayım. [899] Yalnız Kādî'nın Siyelkûtî ve Şeyhzâde haşiyelerine de bakmak külfetini ihtiyâr buyurmanız lâzım gelir.

Sâniyen: Taraf-ı ilâhîden yeryüzüne halîfe ta'yînindeki hikmet, insânlara yalnız umûr-i uhreviyyeyi teblîğ ve ta'lîm etmek olsaydı, melâike-i kirâmın "Yâ Rabbî zât-ı ulûhiyetini zikr ve tesbîhden başka bir şey ile iştigâl etmeyen bizim gibi bir sınıf mahlûkâtın var iken müfsid, cabbâr ve cellâd olan nev'-i beşerden mi halîfe ta'yîn buyuracaksın?" mealindeki tazarruât-ı teaccüb-kârâneleri taraf-ı sübhânîden kabul buyrulacak ve halîfeyi melâik nev'inden intihâb buyurmak hikmet ve maslahata pek muvâfık düşecekti. Hâlbuki

³⁵¹ Bakara, 2/30: "Hani rabbîn meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacağın?" dediler. Allah "Şüphesiz yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu."

bunların bu tazarruâtına “Halîfeyi nev’-i beşerden intihâbım husûsunda benim bildiğim ve fakat sizin bilmediğiniz hikmet ve maslahatlar vardır.” cevâb-ı reddi ile mukâbele buyruldu. Hikem ve mesâlih-i mezkûreden biri de şu idi:

Hulefâ vâsıtasıyla, yeryüzünde rabt u zabta kâdir müteşerri’ birer hükûmet-i medeniyye ve siyâsiyye teşkîli murâd-ı ilâhi idi. Bu maksadın istihsâli için de îcâbında kuvve-i cebriyyeye mürâcaat etmek lâzım geliyordu. Kuvve-i cebriyyeye mürâcaat etmek için de hulefâda tecebbür ve tecellüde bâdî bazı kuvâ-yı bâtniyyenin bulunması zarûrî idi. Melâike-i kirâmın hilkat-i nev’iyyelerinde ise, kuvâ-yı mezkûre mevcûd değildi. Onun için, halîfeler nev’-i beşerden intihâb ve ta’yîn buyruldu.

Sâlisen: Tevârîh-i enbiyâ sahâifi dikkatlice tedkîk ve tenebbu’ buyrulursa hulefâ ve enbiyâ-i izâm hazerâtının, âsî kavimleriyle mücâdelede ve îcâbında mukâtelede bulundukları görülür. Bu hareketlerin hepsi zamânlarındaki akvâm-ı vahşîyye ve câhileyi rabt ü zabt altına alarak birer hükûmet-i medeniyye ve siyâsiyyenin levâzım-ı ibtidâiyyesini ihzâr etmek için iktihâm olunmuş külfetlerden ibâret idi. Mahviyetli bir mürşid-i kâmil sıfatlarıyla tavsîf buyurmuş olduğunu Hazret-i Îsâ dahî bu uğurda elinden geldiği kadar iktihâm-ı külfet etmiş bir halîfetullâhtır. Âtîde Hazret-i Îsâ’ya dâir biraz daha îzâhât vereceğiz.

Râbian: Hulefâ ve enbiyâ-i izâm hazerâtının vazîfeleri yalnız umûr-i uhreviyye âid [900] teblîgât ve ta’lîmâtın ibâret olsaydı, kendileri tekâyâ ve zevâyâ meşâyihî derecesinde kalacak ve ahkâmını teblîğ ve tenfîz ile mükellef bulundukları suhuf ve kütüb-i semâviyyede birer tekye ta’lîmât-nâmesi mertebesinden yukarı çıkamayacaktı. Hulefâullah ve kütübullahın –hâşâ- tenzîl-i kadr ü kıymetlerini mûcib olan bir faraziyyeye karşı, zât-ı fakîhânelerinin de benimle berâber “Teâlâ şânuhüm an hâzihi’l-hâl” diyeceğinde şüphem yoktur.

[910] Ümîd ve Tesellî³⁵²

Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün

Ol kadar ecrâma matla’dır ki her bir medrese

Ölçemez a’dâd ü eşkâlin hesâb ü hendese

³⁵² [Ahmed Şîrânî:] *Mersiye-i Medâris*’te tekâsûf eden te’sîrât-ı kalbiyyemi ta’dîl için yazılmıştır.; Ahmed Şîrânî, Ümîd ve Tesellî, İ’tisâm, 1 Nisan 1336, sy. 70, s. 896-900.

Âsumân-ı ilme revnakbahş olub birçok fuhûl
Vakt-i merhûnunda etmiş ufk-i âlemden ufûl

Her ufûlü vely eder lâkin, nihâyet bir tulû'
Böyledir kânûn-i cârî, münkirinde yok huşû'

Hiddetinden azm-ı râh-i gurbet etse şebpere
Matlaından berk vuran kevkeb demez: yahu nere

Şemsidir âfak-ı ilmin, sâhib-i şer'-i mübîn
Hazretinden iktibâs-ı feyz eder hüddâm-ı dîn

Vech-i şemse olmadıkça müştezen dest-i kûsûf
Ârız olmaz rûy-i mâha zulmet-i jeng-i husûf

Gerçi a'dâdan mürekkeb, zî-kesâfet bir kere
Râh-ı feyzi sed için ba'zan girüb orta yire

Dav'-ı hurşidin mahall-i in'ikâsında döner
Ol vakit mehtâb-ı ilmin şu'lesi kısmen söner

Kitle-i zulmetverî lâkin Hüdâ te'dîb eder
Ma'kesinden dav'-ı hurşidin hemen tağrîb eder

Ortadan kalkınca hâil-i şu'leler eyler devâm
Münkati' olmaz ziyâlar, gelmeden yevm-i kıyâm

Zikrederken hep melâik –baktım- olmuş da sufûv

Söylüyorlar: Mü'minâ! Çok müstemir olmaz husûf

Ahmedâ envâr-ı şî'rin eyliyor şerh-i sūdûr

Sen niçin pür-ızdırâbsın, böyle kalbin bî-huzûr

1332- Hâfız Paşa Medresesi

Enbiyâ-yı Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Diniyye ve Dünyeviyye II³⁵³

[909] Müftî Hacı Mustafâ Efendi Hazretlerine Cevâb

Hâmisen: Vezâif-i hulefâyı yalnız umûr-i uhreviyyeye hasr ü tahsîs etmek, ya ulûhiyyeti de –hâşâ- âlem-i ukbâyâ hasr ü tahsîs etmeyi veyâhud umûr-i dünyeviyyenin tedviri ile mükellef ayrıca bir hulefâullah silsilesinin vücûdunu müstelzem olur. Evvelki ihtimâl bi'l-umûm ilâhiyyûn nazarında bâtıldır. İkinci ihtimâlin vukû' ve sıhhatine âid, bize ilm-i yakîn ifâde edecek delâil-i şer'iyye ve târîhiyyeye nâil değiliz. Fi'l-vâki' zât-ı fakîhâneleri benî İsrâîl zamânında ekseriyetle teblîğ-i ahkâm vazîfesinin bir zâta tenfîz ve icrâsının da diğerk bir zâta tevdi' buyrulmuş olduğunu iddiâ ve Talût'un dünyevî hulefâullahtan bulunduğunu gösterecek cümleler ityân buyuruyorsanız da bu cihet muhtâc-ı te'yîd olmakla berâber teyyüdü hâlinde dahî zikri mesbûk mukaddimeye bir madde-yi nakz teşkîl edemez. Çünkü bu sûrette o da dâhil-i da'vâ olur.

Eğer bu tarz mukâbelemi bir girizgâh telakkî ederseniz mukaddimenin umûmiyetini tarsîne hâdim şu esâsı kabûl buyurmanıza bir mâni göremem, benî İsrâîl zamânında vazîfe-i teblîğ bir zâta vazîfe-i tenfîz de diğerk bir zâta tevdi' buyrulmuşsa nebî olan zât **[910]** o zamânın kuvve-i teşrîiyyesini, hükümdâr olan zât da kuvve-i icrâiyyesini temsîl etmiş demektir. Şu hâlde esbak bir meb'ûs bulunmanız hasebiyle kuvâ-yı teşrî'iyelerin teşkîlât-ı medeniyye ve siyâsiyyenin umdesi olduklarını benden evvel teslîm buyurmanız lâzım geleceği kanâatindeyim.

Tâlût'un, imâmet-i kübrâ rütbe-i semâviyyesini hâiz bir melik olduğu iddiâsı hakîkaten muhtâc-ı te'yîddir. Evet, İsmûîl aleyhisselâm zamânında Mûsevîlere hükümdarlık

³⁵³ Ahmed Şîrânî, “Enbiyâ-yı Kirâm Hazerâtında Riyâset-i Diniyye ve Dünyeviyye II”, *İ'tisâm*, 8 Nisan 1336, sy. 71, s. 909-915.

ettiği vâki' ve sâbittir. Fakat o zamân İsmûil aleyhisselâm hem vazîfe-i tebliği, hem de vazîfe-i tenkizi îfâya çalışmaktan geri durmuyordu. Ahâlîye bir taraftan tebliğaya ve ta'lîmât-ı teşrîiyede bulunuyor, diğer taraftan da ahkâm-ı mübelliganın tenkiz ve icrâsına muvâfakat göstermeyen âsîlerle mücâdele ve muhârabe ediyordu. Fakat livâ-yı cihâdî etrafına toplanan ahâlînin tefrîkaya düşmesi yüzünden kuvvetinin za'fa uğraması neticede mağlûbiyetine bâdî oldu. Bu mağlûbiyetin te'sîriyle İsmûil aleyhisselâmdan kendilerine bir melik ta'yînini istediler. O da Tâlût'u intihâb eyledi.

Ahali Tâlût'u beğenmedi. Nebîleri İsmûil aleyhisselâm da onlara hitâben "Allah'ın emriyle intihâb ettim." buyurdu. Bu cevâb üzerine ahaliye sükûnet geldi. Kendisi de Tâlût'un harekâtını murâkabeden geri durmamak şartıyla zimâm-i idâreyi ona devr ederek bir kenara çekildi. "ve kâle lehüm nebiyyühüm inallâhe kad be'ase leküm tâlute meliken ..." ³⁵⁴ âyet-i celîlesi İsmûil aleyhisselâmın "Allah'ın emriyle intihâb ettim." buyurduğu "melik" ünvânını muhtevîdir. Görüyorsunuz ki "meliken" buyruluyor.

"Melik" ta'birinden Tâlût'un imâmet-i kübrâ rütbe-i semâviyyesini hâiz bir halîfetullâh olduğunu anlamak bana müşkil geliyor. "Elem tera ilel meleî min benî isrâîl ..." ³⁵⁵ âyet-i celîlesinin sûret-i tefsîrinden de gâfil değilim. Hem sıfat-ı nübüvvetden mücerred imâmet-i kübrânın sıhhatine dâir irşâdât-ı fakîhânelerine muntazır bulunuyorum. İsmûil aleyhisselâmın zimâm-ı idâreyi Tâlût'a bırakarak bir kenara çekilmesine –eğer vukû'u varsa- taraf-ı ilâhîden azl veyâhud tekâüde sevk ma'nâları verilse ve Tâlût'un sıfat-ı semâviyyeyi hâiz olduğu [911] tahakkuk etse bile, bununla İsmûil aleyhisselâmın Tâlût'tan evvel vezâif-i medeniyye ve siyâsiyye ile muvazzaf olmadığına istidlâl etmek beyt-i ankebut kadar zayıf bir tarîk-i istidlâldır.

Zât-ı fukâhatmeâbîlerinin Hazret-i Îsâ'nın "Allah'a âid olanı Allah'a, kaysere âid olanı da kaysere veriniz." sözüyle enbiyâ-i izâm hazerâtında riyâset-i dünyeviyye bulunmadığına istidlâl buyurması sâir sarıklılarımızın "yirminci asr-ı medeniyet" cümlesini

³⁵⁴ Bakara, 2/247: Peygamberleri onlara "Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi" dedi. "Biz hükümdarlığa ondan daha lâyük iken ve ona da servet bakımından bir genişlik verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?" dediler. Peygamber "Allah onu sizin için seçti, kendisini ilimde ve bedende daha güçlü kıldı" dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir.

³⁵⁵ Bakara, 2/246: Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım." dediklerinde o, "Üzerinize savaş farz kılındığında savaşmayacağınızdan korkarım." cevabını verdi. "Yurtlarımızdan ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde Allah yolunda savaşmayıp da ne yapacağız!" dediler. Üzerlerine savaş farz kılınca da, içlerinden azı müstesna, yüz çeviriverdiler. Allah zalimleri iyi bilmektedir.

kullanmalarından ziyâde te'sîr ve teessüfümü mûcib olmuştur. Hazret-i Îsâ'nın kelâm-i mezkûru siyâsî, ta'bîr-i diğerkle kaçamaklı bir sözdür. Ma'lûm-i fakîhânelerdir ki böyle sözler tehlikeli ve nezâketli vaz'îyetler karşısında söylenir. Size zarûret karşısında söylenmiş böyle bir söz nakledeyim:

Hazret-i Muhammed'den sonra Hazret-i Ali'nin hilâfetine tarafdâr olanlardan birkaç kimse Hazret-i Ebû Bekir'in hilâfetine mu'tekid bulunan diğerk bir kimseyi nâmûsâid bir mahalde yakalamışlar. Tehdîdkâr bir vaz'îyetle "Hazret-i Muhammed'den sonra efdalü'l-evliyâ kimdir?" suâlini sormuşlar.

Ma'kûs bir cevâb verdiği sûrette hayâtının tehlikeye ma'rûz bulunduğunu hisseden adamcağız bittabî korkusundan "Hazret-i Ebû Bekir'dir." diyememiş fakat "Hazret-i Ali'dir." demeye de salâbeti müsâade etmemiş. Hem onların arzusuna hem de kendi i'tikâdına müsâid şu "İnne evle'l-velî ba'de'n-nebiyyi men benethu fî beytihi"³⁵⁶ cevâbıyla onları başından savmıştır. Onlar birinci zamiri Hazret-i Muhammed'e ikinci zamiri de Hazret-i Ali'ye ircâ ederek memnûn kalmışlar; kendisi ise evvelki ile Hazret-i Ebû Bekir'i, sonraki ile de Hazret-i Muhammed'i kasederek lisânını da kalbinden ayırmamıştır.

İşte bunun gibi Hazret-i Îsâ da kayser hakkındaki fikrini tecessüs için huzûruna gelen kayser adamlarına o kaçamaklı cevâbı vermiştir. Câsûslar o sözü tamâmen kayserin lehine hamlederek memnûn kalmışlardır. Hazret-i Îsâ'nın maksadı ise onları livâ-yı nübüvveti altına da'vet etmektir. Fakat vaz'îyetin nezâket ve tehlikesi karşısında [912] sadâ-yı da'vetini alenen ref' edemiyordu. Eğer o söz bundan başka bir ma'nâyı müfîdse, o sözü Hazret-i Îsâ'ya değil müstehzi bir mülhide isnâd etmek yakışık alır.

Çünkü sözün muhtevi bulunduğu taksîme bir mahall-i sahîh tedârik etmek mümkün değildir. Allah ile kayser arasında taksîm olunan eğer umûr-i uhreviyye ise kayserin de -hâşâ- ma'bûd tanınması lâzım gelir. Bu hazret-i Îsâ'nın nübüvvetiyle kâbil-i te'lîf değildir. Eğer umûr-i uhreviyyeyi Allah'a, umûr-i dünyeviyyeyi de kaysere vermekse ulûhiyeti umûr-i uhreviyyeye hasr ü kasr etmek lâzım gelir. Bu da hazret-i Îsâ'nın nübüvveti ile kâbil-i te'lîf değildir. Umûr-i dünyeviyyeyi taksîm ise, bu ihtimâl, o zamân riyâset-i dünyeviyyeyi hâiz başka bir halîfetullah bulunmadığı cihetle Hazret-i Îsâ'da da riyâset-i dünyeviyye olduğuna delâlet etmekle berâber, kayserin de umûr-i dünyeviyyede Allah'a şerîk tanınmasını

³⁵⁶ Nebî'den sonra en lâîk velî onun evinde onu binâ edendir.

müstelzim olur. Bu da Hazret-i İsa'nın nübüvvetiyle kâbil-i te'lif değildir. Görüyorsunuz ki o sözü ber vech-i ma'rûz zâhiren câsûsları iskâta, zımnem de tarîk-i Hakk'a da'vet ma'nâsına hamletmekten başka mahmil-i sahîh yoktur.

Şurasını da istitrâden arz edeyim ki papalar kendilerini Hazret-i İsa'nın gayr-i muhtî vekilleri addederler. Hâlbuki riyâset-i dünyeviyye ellerinden bin müşkilâtla alınmıştır. Hazret-i İsa'da riyâset-i dünyeviyye olduğuna kâil bulunmasalardı o vazîfeyi de uhdelerine almak hatâsına düşerler ve hâlâ da o hatânın irtikâbına hâhişger bulunurlar mı idi?³⁵⁷ [913] Bu husûsta bir nokta daha vird-i hâtır oluyor. Dünyânın hiçbir zamân ahkâm-ı semâviyyeyi teblîğ ve tenfîz edecek hulefâullahtan hâlî kalmayacağı ihbârât-ı şer'iyye ile sâbit olduğundan, Hazret-i İsa zamânında vazîfe-i tenfîzin kimin uhdesinde bulunduğum bilinmesi lâzım bir mes'eledir.

“Yirminci asr-ı medeniyet” ta'bîrini kullananlar Hazret-i İsa'nın o sözünü zât-ı fakîhâneleri gibi anlayarak ve o söze istinâd ederek “dînin devletten tefrîki” lüzumunu ileri sürüyorlar. Kalem-i âlimânenizin de onların istinâdgâhlarını takviye etmesi muzır gördüğünüz o ta'bîrden daha fâhiş zararlara bâdî olur diye korkuyorum. Hazret-i İsa'nın “Bir yanağına tokat vurana diğerk yanağını da çevir.” sözü ile müddeânıza istidlâliniz de doğru değildir. Çünkü o söz şahsî ve ahlâkî bir sözdür.

Ahlâk-ı hamîde nokta-i nazarından şer'at-i Muhammediyye'nin tavsiyesi de böyledir. Hazret-i Muhammed'in mazmûnuyla amel etmek üzere almış olduğum “... femem iktedâ aleyküm fa'tedû...”³⁵⁸ ve emsâli âyet-i celîle ise umûmî ve siyâsîdir.

³⁵⁷ [Ahmed Şîrânî:] Papa hakkındaki sözlerimi te'yîd için, Lloyd George'nin Hind Müslümânları Hey'et'ine söylemiş olduğum sözlerin mes'elemize âid fıkralarını yevmî gazetelerden iktibâsen ber vech-i âtî nazar-ı dikkatinize arz ediyorum.

“Da'vânızın bir kısmı halifenin kuvve-i cismânisi mes'elesine âiddir. Bir reis-i rûhânînin kuvve-i cismâniyyeye mâlik olması mı yoksa olmaması mı daha ma'kul ve muvâfık olduğum mes'elesi yalnız âlem-i İslâm'a münhasır bir mübâhese değildir. Bu âlem-i hristiyanîyetin dahî azîm münâkaşalardan birini teşkil ediyor.

Katolik kilisesi reis-i rûhânîsinin kuvve-i cismâniyyesi mes'elesi etrâfında müdhiş münâkaşât ve mücâdelât cereyân eylemiştir. Papanın kuvve-i cismâniyyeye mâlik olması lüzûmuna kâni Katolikler olduğum gibi bunun aksine kâni Katolikler dahî vardır. Ben bu bahse dâir hiçbir mütâlâa dermeyân etmeyeceğim. Şurasını söylemekle iktifâ ederim ki papanın nüfuz-i ma'nevîsi kuvve-i cismâniyyesinden mahrûm kılındığı zamandan beri fevkalâde artmıştır.”

³⁵⁸ Bakara, 2/194: Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırılmazlık kurallarına riayet karşılıklıdır. Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın. Allah'ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah kendisine saygılı olanların yanındadır.

Hazret-i İsa'nın umûmî ve siyâsî programı da esâs i'tibâriyle böyledir. Nebî-i müşârunileyh hazretlerinin ma'rûz kalmış oldukları taarruzât ve tecâvüzât açmış bulunduğu mücâdelât-ı medeniyye ve siyâsiyyenin netice-i zarûriyyesi idi. Çünkü kıyâm ve isyânı tevlîd ve da'vet eden, teblîğ ve ta'lîm değil infâz ve icrâdır. Yalnız Hazret-i İsa'nın değil sair enbiyâ-i izâm hazerâtının gâye-i mesâîsi de esâs i'tibâriyle Hazret-i Muhammed'in gâye-i mesâîsi gibi idi. Aralarındaki fark başka cihetten idi. Enbiyâ-i sâlifenin vezâif-i medeniyye ve siyâsiyyeleri ibtidâî, Hazret-i Muhammed'in vazîfe-i medeniyye ve siyâsiyyesi ise intihâî idi. Hazret-i Muhammed son peygamber olduğu için daha vâsi' ve daha azimkârane bir sûrette hareket ederek ilâyevmi'l-kıyâm bekâdâr olacak bir hükûmet-i medeniyye ve siyâsiyyenin teşkiline ne gibi esâsât lâzımsa hepsini vücûda getirmek vazîfe-i kudsiyyesiyle tavzîf buyuruldu ve Kur'ân-ı Celîl de ona göre şeref-nâzil oldu. Enbiyâ-i sâlîfe Hazret-i Muhammed'in hükûmeti gibi birer hükûmet-i medeniyye ve siyâsiyye teşkil ve Kur'ân-ı Celîl gibi [914] bir kitâbullaha nâiliyyetle terfî-i şân ü şeref edemedilerse bu fark onların vezâif-i medeniyye ve siyâsiyye ile muvazzaf bulunmadıklarından değil zamân ve muhitlerinin öyle teşkîlât ve öyle bir kitâb-ı celîlin ahkâm-ı celîlesine kâbiliyyet-i tatbîkiyye gösterememelerinden mütevelliddir. Kitâb-ı Kelâmiyye'nin "irsâl-i rusûl" hikmetlerine âid mebahisine atf-ı nazar buyurursanız ta'dâd olunan hikmetler meyânında vezâif-i medeniyye ve siyâsiyye ifâsını da görürsünüz zannederim. Hem Tâlût ile enbiyâ-i kirâm hazerâtında sıfat-ı dünyeviyye bulunmadığına istidlâl edeceğinize, sıfat-ı dünyeviyyeyi de hâiz bulundukları zât-ı fâkihânelerince de müsellemler bulunan Dâvûd, Süleymân ve Muhammed aleyhisselavâtü vesselâm hazerâtıyla enbiyâ-i sâirede de sıfat-ı dünyeviyye bulunduğuna istidlâl buyursanız kemmen ve keyfiyyeten daha kuvvetli olmaz mı? Fukâhatmeâb, işte îzâhât-ı tavîlem hem kıyâsımın mukaddemâtını bir kal'a-i âhenîn derecesinde tarsîn eder, hem de ifâdât-ı âcizânemin değil, mütâlaât-ı fakîhânelerinin kendi ta'bîriniz vechle delâil-i celâil-i şer'-i şerîfe muvâfık olmadığını gösterir zannındayım.

Hazret-i İsa'da da riyâset-i dünyeviyye bulunduğuna dâir ifâdâtının siyâset-i hâzıraya da muvâfık olmadığı hakkındaki zannınız da tamâmen ber akistir. O derecede ki eğer adem-i neşrine tenkîdâtınızın sebebiyet verdiği zâhib olmayacağınızı bilse idim, îcâbât-ı zamâniyye ile gayr-i kâbil-i te'lîf gördüğümünden dolayı neşrini te'hîr edecektim. Fakat adem-i neşrinin her hâlde sû-i telakkîye uğrayacağına ihtimâl-i kavî ile kâil idim. Nasıl ki arayerde irsâl buyurmuş olduğunuz mektûb münderecatının işâretiyle ikinci makâlenizin tebdîlen tahrîr

ve irsâli ve maksadınızın kimseye ta’rîz ve taarruz olmadığına dâir sarîh kelimâtı, o ihtimâlî kat’iyyet derecesine vardırırdı. Bu husûsta âcizlerine bir az hüsn-i zânda bulunmanızı istid’â eylerim. Velev aleyhimde olsun, izhâr-ı hakîkate hâdim makâlelere *İ’tisâm*’ın sahâifî dâimâ açıktır. Hususiyle dâimâ senâkârı bulunduğum zât-ı fakîhânelerinin tenkîdât ve makâlâtını neşretmeyi hem kendim için, hem de *İ’tisâm* için mûcib-i şeref görürüm. Gelelim muvâfakat ve adem-i muvâfakat mes’elelerine; siz, Cenâb-ı Mesîh’in vazîfece Hazret-i Muhammed’e benzetilmesinin fenâ ve bilakis aralarında [915] fark gösterilmesinin de iyi olacağı zannında bulunuyorsunuz. Hâlbuki enbiyâ-i sâireyi sıfât-ı dünyeviyyeden tecrîd edip de yalnız Muhammed aleyhisselâmı müstesnâ göstermek, ne hakikat-i hâle muvâfık düşer ve ne de muhâtabın sâmia-i kabûlüne girebilecek kuvvetli bir sadâ olur.

Eğer muhâtablarımız, arayerdeki kıyâsın maalfârik olduğunu kabul edecek kadar safdil iseler ifâdâtıma dediğiniz tarzda mukâbele etmeyi düşünemezler. Eğer safdil değil de mûnsıf iseler, yine benim ifâdâtıma karşı “Öyle ise biz intihâr ettik, sizi de bizimle berâber intihara da’vet ederiz.” demelerine insâfları mâni olur.

Bâkî pek samîmî hürmet ve senâlarımı takdîm ve irşâdât ve ikâzâtınızda devâm buyurmanızı kemâl-i hâhişle temennî ederim.

İ’tisâm³⁵⁹

[922] İster milyonlarca ister milyarlarca sene sonra vukûa gelen kıyâmet-i kübrâ zamânın bir gün hülûl edeceği Avrupa ve Amerika hey’et-şinâslarınca da kabûl ve i’tirâf olunması kitâb-ı semâviyyenin ve bilhassa Kur’ân-ı Celîl’in sıdk-ı ihbârâtına yeni bir şehâdet-i feniyye demektir. Pek şâyân-ı dikkat bir hâdisedir ki kıyâmetin vukûunu ziyâ-yi şemsin tükenmesine atf ve isnâd eden hey’et-şinâslara, Kur’ân-ı Azimü’ş-şân on dört asırdan beri o dersi vermekte idi. Fakat onlar şimdi anlamaya başladılar!

İspirto Suâlîne Cevâb³⁶⁰

[923] Geçen hafta *İ’tisâm*’dan iki mes’ele-yi şer’iyyenin îzâhı soruluyordu. İki mes’elenin birincisi şu şekilde muharrer bulunuyordu:

“Faziletmeâb efendim,

³⁵⁹ “İ’tisâm”, *İ’tisâm*, 8 Nisan 1336, sy. 71, s. 922.

³⁶⁰ “İspirto Suâlîne Cevâb”, *İ’tisâm*, 8 Nisan 1336, sy. 71, s. 923-924.

Nane ve kekik vesâire bağlarını istihsâl eden bir Hristiyanın yanında bulunmuş olan bir dîn kardeşimiz, ne yolda istihsâl edildiğini öğrenmiş. Yalnız yüz kıyye sabun içerisine bir kıyye kadar ispirto koymadan istihsâl edilemiyormuş. Bu yolda yapılırsa bir mahzûr-i şer'îsi olup olmadığını merak ediyor. Tabî esnâ-i istihsâlde ispirto tebahhur edip gidiyor. Sanâyide kullanılması lâzım gelen ispirto ile içilecek devâ olan bu yoldaki nane ve kekik ve emsâli yağların yapılmasının câiz olup olmadığını ilk vâsıta ile iş'ârını bekler ve ihtirâmâtını takdim eylerim efendim.

Bandırma: Evyapanzâde Abdullah Ziyâüddîn”

Bu suâle –mesâil-i fıkhiyyeye tevfi ken- cevâb vermezden evvel ispirtonun ne gibi maddelerden istihsâl edildiğini ve kendisinde sekr hassâsı bulunup bulunmadığını anlamak ve anlatmak lâzım gelir. Kendileriyle müdâvele-i efkârda bulunduğumuz eczâcılarla doktorlar pâk ve nâpâk her nev' mevâd-ı ibtidâiyyeden istihsâl edildiğini ve sekr hassâsını hâiz bulunduğunu müttefiken söylemektedirler. Eczâcı ile doktor arasında bir noktada ihtilâf-ı ifâde var. Eczâcı mevâd-ı sâire ile mezc ve terkîb edilirken hârâretin te'sîriyle ispirto tamâmen tebahhur edip gider diyor. Doktor ise tebahhur etse de eseri bâkîdir demek istiyor. Eğer pâk maddelerden istihsâl edilmiş ve sekr hâssasını gayr-i hâiz bulunuyorsa veyâhud nâpâk maddelerden istihsâl edilmiş ve sekr hassâsını da hâiz olmakla berâber eczacının dediği gibi esnâ-yı istihsâlde tamâmen tebahhur edip gidiyorsa ispirto karıştırılarak yapılan her nev' ma'mûlâtın i'mâl ve isti'mâlinde beis görmemek husûsunda fukahâ-yı izâm hazerâtı müttefiktirler. Eğer nâpâk mevâddan istihsâl edilmişse, veyâhud pâk mevâddan istihsâl edilmekle berâber sekr hassâsını hâiz bulunuyorsa ve doktorun dediği gibi esnâ-yı [924] istihsâlde tebahhur etse de yine eseri bâkî ise bu sûrette ispirto ile istihsâl olunan her nev' ma'mûlâtın i'mâl ve isti'mâli husûsunda fukahâ-yı kirâm hazerâtı üç mezheb beyân ediyorlar.

Birinci mezheb sâhiplerine göre, “Nev'-i ispirto ile mahlût ve memzûc olan nane ve kekik yağları, lavanta ve kolonya gibi itriyât necâset-i galîza ile necis olup isâbet ettikleri mahallerin mücerred kurumaları hasebiyle pâk olmayıp gasl olunmaları îcâb eder. Eğer lavanta ve kolonyadan avuç içi miktârı bir kimsenin bedenine veyâhud namaz kıldığı mahalle isâbet ederse, mezkûr mahaller gasl olunmadan kılınan namazların iâdesi lâzım gelir.” Bu mezheb îcâbınca sanâyi'den başka yerlerde kullanılan bu nev' ispirtonun ve onunla yapılan ma'mûlât-ı sâirenin istihsâl ve isti'mâli meşru' değildir.

İkinci mezhebe göre “Necâset-i hafîfeden ma’dûd ise de yine tathîrleri husûsu necâset-i galîza gibi olup fakat kavî-i mezkûre binâen isâbet edildiği mahaller meselâ kol veyâ yenin rebi‘inden dûn mikdârda ise namazın iâdesi lâzım gelmez.”

Bu mezheb îcâbınca evsâf-ı sâbika ile muttasıf bulunan ispirtonun ve onun ile yapılan ma‘mûlât-ı sâirenin istihsâl ve isti‘mâli mahzûr-i şer‘îden hâlî değildir.

Üçüncü mezhebe göre, “Bunlar pâktır. Maahazâ ibâdât mes’elelerinde i‘tinâ ve ihtiyât vâcib olmağla ispirto ile memzûc bu gibi itriyâtta bir kimsenin bedenine veyâ elbisesine veyâhud namaz kıldığı mahalle isâbet ettiği takdîrde mârrü’l-beyân vech-i şer‘î üzre evvel emirde ol yerin gasli, ba‘de namaz kılmak iktizâ eder.”

Bu mezheb îcâbınca da bunların istihsâli ve ibâdâta müteallik mahallerden başka yerlerde isti‘mâli câizdir. Bu ihtilâfât alelâde ahvâl hakkındadır. Müslüman ve mu‘temed bir doktor lüzûm gösterdiği sûrette istihsâl ve isti‘mâllerinin cevâzında üç mezheb sâhipleri arasında ittifâk vardır. Vaktiyle fetvâhâne-i âlînin vermiş olduğu bir fetvâyâ tevfiken biz de bu vechle cevâb verdik. Allahu a‘lem bi hakîkatî’l-hâl ve’l-mâl.

Samîmî Tenkidlere Samîmî Cevâblar³⁶¹

[925] Tâhirü’l-Mevlevî Beyefendi’ye

Refîk-i güzînîm;

Medâris-i İslâmiyye’ye verilen son şekil, ömr-i mahdûdumun eyyâm-ı mâziyyesinde mümâsilini hissetmediğimden dolayı Cenâb-ı Hakk’a müteşekkir ve eyyâm-ı lâhikasında da, adem-i tekerrürü tazarruâtında bulunduğum pek acı teessürâtımı mûcib olmuştur.

O derecede ki, ne âlâm ü ızdırâbâtın mevlid-i maddî ve ma’nevîsi olan sâât-i eyyâmımda ne de o âlâm ve ızdırâbâtın izâle-i te’sîrâtı için halk buyrulmuş evân-ı leyâlimde, rûhumdaki sıkleti biraz tahfîf etmek insâf ü merhametini göstermek istemiyordu. Rûhumu meyâne-i tazyîk ve iz‘âclarına alan bu iki fasıl hayâtımda yalnız bir şeyi, arasına, beni o acı tehassüsâtta, o amik tefekkürâtta ayırıyordu:

³⁶¹ Ahmed Şîrânî, “Samîmî Tenkidlere Samîmî Cevâblar”, *İ’tisâm*, 15 Nisan 1336, sy. 72, s. 925-929.

İslâmiyeti yed-i beyzâ-yı himâyesinde tutan devlet-i Osmâniyye'nin izmihlâl ve inkisâmını teshîl ve tesrî'e hâdim Masonlar cihâd-ı ekberine(!) herkesi iştirâk ve iltihâk ettirmek için mahallât aralarında çaldırılan davul sesleri!

Fakat hiç ayrılmak istemeyen teesürât ve tehassüsâtım, beni Şeyhülislâm Ömer Hulûsi Efendi merhûmun mürtefi' satıhlı medresesinden Dîvân-ı Harb-i Örfî dairesinin zemîn [926] katındaki "Hayylar Kabristanı"na yine götürdü. Orada, on beş ay bana enîn-i ruhumdan başka bir ses işittirmedi. Hâlâ da ayrılmak istemeyen o teessürâtın hâmil-i sıkleti bulunan Mersiye-i Medâris'i neşrettiğim zamân, zülf-i perîşânının ilk def'a meşşâta-i kaleminizle ıslâh buyrulacağı zann ve tahmîninde idim. Mukâbele-i münekkidâneniz zan ve tahmînimde yanılmamış olduğumu gösterdi. Fakat fûrûâtta ziyâde esâsât etrâfında dolaşmanızı isterdim. Bu tarz-ı mukâbele-i intihâb ve tercîh buyurmuş olmanız beni bu def'alık o fûrûâta âid telakkijâtımı arz ve îzâha sevk etti.

Evvelâ: Şi'riyyet nokta-i nazarından Mersiye-i Medâris hakkındaki nâzikâne ve hâtırnüvâzâne râsime-i teşrîfâtınıza ben de resmiyyet dâiresinde teşekkürâtımla mukâbele-i esirgemem. Fakat mes'eleye bir şekl-i ciddiyet verince Şeyh Gâlib merhûmun "Olmaz hele suhtevât şâir!" mısraını kendi hakkımda pek doğru umûmiyet i'tibârıyla da pek ma'nâsız buluyorum. Maahazâ inşâd-ı iş'âr ile iştigâl-i mu'tâdım olsaydı, kendim de o mısraın dâire-i şumûlünden hâriç kalırdım. Gâlib Dede merhûmun da dâhil bulunduğu şuarâ-yı kadîme meyânında suhtevâtıdan mâada kimseyi göremediğim için bu hicv ü tezyîfe bir mahall-i sahîh bulmakta müşkîlâta ma'rûz kalıyorum. Suhtevât ta'bîrinden maksadı eğer sarık ve cübbe demekse şeyh merhûmun nükte ve dakîkaşinâslığına delâlet etmemekle berâber, -pek basit- bir hakikat ise de kabiliyet-i inşâdiyye ve şi'riyye-yi de kendisinin külâh-ı asferiyle hırka-i ahdârına atf ü isnâd lâzım gelir ki suhtevât, bu nev' şairlik şerefiyle bu gibi atf ü isnâddaki dûrbînlik meziyyetini(!) şeyh efendi merhûma bırakacak kadar hâtırnüvâzdırlar. Eğer maksadı medrese zihniyeti, medrese tahsîli, medrese feyzi demekse bunları suhtevâtta evvel kendisinin benimseyeceğinde pek şüpheli değilim. Şu hâlde mısra-i mezkûre bir mahmil-i sahîh bularak şeyh efendiyi ma'nâsız mühmel bir söz söylemiş olmak töhmetinden kurtarmış olmak istiyorum.

[927] Ma'lûm-i birâderâneleridir ki suhte kelime-i Fârisiyyesinin, lugaten müfâdı olan ihtirâk ma'nâsı, mahsûsât-ı maddiyyeye müteallik bir vasf-ı arızî ve umûmîdir. Ehl-i

ıstılâh, teşbîh ve istiâre sûretiyle ma'kûlât ve ma'neviyyâta da teşmîl etmişlerdir. Bu ıstılâhın erbâbı ise meşâyih-i sûfiyyedir. Onun için meşâyih ve dedegânın kelâm ü kitâblarında suhte kelimesine çokça tesâdüf olunur. Sîneleri nâr-ı aşkla yanıp tutuşan dedegân hakkında müsta'mel bir örf-i hâs hâlini almıştır. Kendi iddiâ ve ta'bîrlерince ulemâ-yı zâhiriyyede ne aşk ne de ihtirâk bulunamayacağı cihetle sınıf-ı ulemâyı suhte sıfat-ı mâdihasıyla tavsîfe rızâ göstermezler.

Yalnız tasavvuf kitâblarında değil sâir ulûm-i İslâmiyye kitâblarının hiç birinde dahî ulemanın suhte ta'bîriyle yâd edildiği görülemez. Onların o sıfat-ı umûmî ve dâimîleri ulemâ ve talebe-i ulûmdur.

Gerçi ulemâ ve talebe-i ulûm hakkında da suhte ta'bîrinin –arasıra- kullanıldığı görülmekte ise de bu itlâka iki meslek mensûbîni aralarında vukûa gelen ihtilât ve tedâhül sebebiyyet vermiştir.

Şu hâlde Gâlib Dede merhûmun o mısırâdaki suhtevât ta'bîrinden maksadı dervîşân ve dedegân olmak lâzım gelirse de Şeyh Sa'dî ve Abdurrahmân Câmî ve bunlara mûmâsik ulemâ ve meşâyih-i kirâm hazerâtı evvelki maksatlara hamletmeye ulemâ sıfatıyla nasıl mâni' iseler bu maksada hamletmeye de meşâyih sıfatıyla mâni' oluyorlar. Demek ki bu sûretle bulabildiğimiz mahmil de doğru çıkamıyor.

Eğer eş'ârın elfâz ve meânîsindeki elastikiyetten bi'l-istifâde ve ma'rûz-i tedâhül münâsebetiyle suhtevât kelimesini ulemâ ile meşâyih'in her ikisine teşmîl ederek “Bunlar inşâd-ı eş'âr ile meşgûl olamazlar.” ma'nâsını mahmil gösterirsek, ihmâlden –mümkün mertebe- kurtarabiliriz. Çünkü ulemâ ile meşâyih inşâd ve eş'âr meydânını başkalarına bırakarak birer kenara çekilmişlerdir. Fakat bunlar kenara çekildikten sonra da “erbâb-ı teşâur çoğalıp şâirler azalmış, belki şâirlerin ancak adı kalmıştır.” O derecede ki [928] şiirlerinin çehre-i ma'nâsındaki elfâz pudrası izâle edildikten sonra doksan yaşındaki bir mer'e-i acûzenin yüzüne bakmakla ne kadar zevk alınırsa, onların eş'âr-ı bî ma'nâsından da o kadar zevk alınır!

Medâris-i İslâmiyye'deki usûl-i tadrîsâtın şekl-i hazıra ifrâğıyla, tarz-ı tadrîs değişmiş olmadığı için, harf-i cerler hakkındaki mütâlaâtınızı ne şekl-i sâbıkın aleyhine, ne de şekl-i hâzırın lehine delil getirmeniz doğru değildir. Hâl-i hazırda kitâbların yine o kitâblar,

medreselerin yine o medreseler, tarz-ı tadrîsin yine o tarz-ı tadrîsât olduğundan gâfil değilsiniz zannederim. Gerek harf-i cerlerin ve gerek lüzumsuz ve ehemmiyetsiz gördüğünüz sâir mübâhasenin tadrîsinde kâide olup olmadığı mes'elesine gelince ben, ahsen-i sûrette ve ahsen-i ifâde ile tadrîs olunmak şartıyla çok istifâde edileceğine kâniim. Bu kanâatimi yalnız zât-ı âlînin irfân-ı hâzırıyla takviye edebilirim:

Beğenmediğiniz o mebâhisin yine beğenmediğiniz o tarz-ı tadrîsâtında vaktiyle hâzır bulunmuş olmasa idiniz, yazdığınızı bugünkü gibi dürüst yazamazdınız ve okuduğunuzu bugünkü gibi dürüst okuyamazdınız. Eğer daha iyi bir tarzda tadrîs edilmiş olsaydı şüphesiz daha çok istifâde eylemiş bulunacaktınız.

Vaktiyle bazı hocaefendilerin, Türkçe kelimeleri Arapça okumaya çalışmış olmaları vâki' ve hakikaten gariptir. Belki hâlâ da o gibi hocaefendilerimiz vardır. Fakat şimdi de bir takım beyefendilerimizin Arapça kelimeleri Türkçe okumaya çalışmaları o garâbate yeni bir garâbet ilâve etmektedir. Bu cihetten de gâfil bulunmadığınızı bildiğim için emsâl göstermeye lüzûm etmiyorum. Demek ki o zamânın medreselerinde Türkçe cehâleti varmış, bu zamânın mekteblerinde de Arapça cehâleti vardır. Şurasını da arz edeyim ki hocaefendilerin biraz mümtâzlarında Türkçeyi Arapça okumaya çalışanlar az bulunur, fakat beyefendilerin (evvelce efendi iken sonra bey olanlar müstesnâ olmak şartıyla) en mümtâzları bile Arapçaları Türkçe okumaya çalışmaktadır. [929] Teşkilâtı vücûda getiren Hayri Bey hakkındaki tahassüsâtınızı sâdece “Ben onu sizin gördüğünüz kadar müttehem görmüyorum.” demekle bitirmemeli idiniz. Onu tezkiyenizden dolayı sizi ittihâdcılıkla ithâm etmek hâtırımdan geçmeyeceği gibi ithâm edenler bulunursa müdâfaa dahî ederdim. Benim Hayri Bey'e husûmetim husûsiyetten resmiyete çıkmış bulunduğu hâlde kendisinde medârisin iyiliğine sarf edilmeyen bazı meziyetler olduğunu i'tirâf edecek kadar insâfa mâlikim. Fakat medâris-i İslâmiyye'nin ve dolayısıyla âlem-i İslâm'ın –hedm ü tahrîbce- Cengîz veyâ Timurlenk'dir. Benim tevbîhât ve muâhazâtım da medârise âid ef'âlinden dolayıdır. Divân-ı Harb hey'et-i tahkikiyyesi benden Hayri Bey'le Mûsâ Kâzım Efendi arasındaki farkı sormuştu. Ben de “Hayri Bey hem yapmasını bilir hem de yıkmasını, Mûsâ Kâzım Efendi ise ne yapmasını bilir, ne de yıkmasını.” demiştim. İşte benim onun hakkındaki fikrim böyledir. Esef olunur ki şeytânetini yapmaya değil yıkmaya sarf etti.

Sizi medârisin muntekim a'dâsından saymak hem hakk-ı âlinizdeki mâ'lûmâtıma hem de insâfıma münâfî olur. Zât-ı âlinizi medârisin düşmanı değil, benim kadar hayırhâh bir hâdimi bilirim. Esâsen senelerden beri dînî mecmûalarda intişâr etmekte bulunan makâlât-ı dîndârâneniz –benim tezkiyeme hâcet bırakmayacak derecede- kendinizi tanıtmıştır. Siz medâris ve ilmiyyeden hâriç değilsiniz ki düşman olasınız. Her şeyden evvel sağlam bir Müslümânsınız. Herhangi Müslümân ise medâris ve ilmiyeye düşman olamaz.

İşte refîk-i rûh-nüvâzım, tenkîdât-ı hayırhâhânenizin esâsâta müteallik aksâmını, o husûsa âid mülâhazâtımı yazacağım zamân mevzû'-i bahs etmek üzre şimdilik şeref-i muhâverenizden mahrûm kalıyorum. Bâkî uhuvvet ve samîmiyetimizin devâm ve bekası temennî olunur efendim.

[936] Emîn Hâkî Bey'e Nazîre³⁶²

Fâ'ilatün/fâ'ilatün/fâ'ilün

Münzevîyim, sâkitim, kânûn-i vahdet rehberim

Fırkalarla ülfetim yok, ben hakîkat perverim

İstemem ebnâ-yı dehrin mansıb-ı vâlâsını

Rızk-ı yezdânım yeter, âzâdedir gamdan serim

Şâhıyım efkârımın vicdan vezir-i a'zâmım

Hak yolunda cenk için nâmus ü iffet leşkerim

Cevher-i haysiyyeti kıymetli Âdemzâdeyim

Mübtezel âdemleri meymûne nisbet eylerim

Baksanız hüsnâdır erkek sûretinde çok kişi

Erden evvel söyler ammâ ben mücessem bir erim

³⁶² Ahmed Şîrânî, "Emîn Hâkî Bey'e Nazîre", *İ'tisâm*, 15 Nisan 1336, sy. 72, s. 936.

Ahmedâ zem eylemem hemnev'imi nâhak yere
İnzivâgâhımda, ben esrâra vâkîf kemterim

[950] Bir Hâtıra-i Refâkat³⁶³

İ'tisâm'ın erkân ü ensârına tuhfe-i müteşekkîrânem;

Fa'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün

Encüm-i ilmiyyeden nev' incilâ bir hâverim
Silk-i ilmi matlaımdır, burc-i gayret mihverim

İ'tisâm hâverânem neşr eder nûr ü ziyâ
Tâhir ü Feyzî ü Hâkî peyk-i revnak-küsterim

Hâdim-i şer'-i şerîfim, gerçi âsî bendeyim
Hizmetimde müşterektir her refik-i bihterim

Hazret-i Fahr-i Cihân'ın hâmil-i fetvâsıyım
Düşmen-i dînimle dâim var cihâd-ı ekberim

Hey'etim erkân-ı harbim, her planım muntazam
Asdikâ-yı mesleğimden müntehabdır askerim

Pîşvâyım cephe-i a'dâda ben ensârıma
Zâkirim Allah'ımı destimde hâmem hançerim

Pek metînim, mâsivâdan yok ricâ vü haşyetim

³⁶³ Ahmed Şîrânî, "Bir Hâtıra-i Refâkat", *İ'tisâm*, 29 Nisan 1336, sy. 73, s. 950.

Taht-ı istiğnâda şâhım, istikâmet efserim

Servet-i ilmiyyemi etmem fedâ sîm ü zere

Servet-i ilmiyyeme olsun fedâ sîm ü zerim

Ahmedâ medh eylemem ben kendimi nâhak yere

Muntavîdir bende âlem gerçi cürm-i asğarım

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İ'tisâm, İstanbul'un işgal altında olduğu yıllarda İslâmî mecmûa hüviyetiyle yayın hayatına başlamış ve yayımlandığı süre boyunca da kimliğini korumuş, dîne ve milletin menfaatine uygun bir yayın çizgisinde neşriyatına devam etmeye çalışmıştır.

Mecmûanın başyazarı ve mesul müdürü olan Ahmed Şîrânî Efendi, Meşrûtiyet döneminde medreselere karşı yürütülen taarruza cevap vermek adına neşir sahasına girmiş, I. Dünya Savaşı esnâsında ara verdiği neşir hayâtına 30 Kasım 1918 tarihi itibarıyla *İ'tisâm* ile geri dönmüştür.

Yayın kadrosu daha çok muallim ve müderrislerden oluşan dergide talebelere ve okuyuculardan gelen yazılar da yayımlanmıştır. Okuyuculardan gelen yazılar ve mektuplar göz önüne alındığında derginin İstanbul ile sınırlı kalmayan, Anadolu'nun dört bir tarafında memleketinin derdiyle dertlenen bir okuyucu kitlesine sahip olduğu görülmektedir.

Devletin içinde bulunduğu durum için üretilen çözümler dâhilinde İslâmcılık fikrini benimsemiş olan dergide kelâm, tefsîr, siyer, tasavvuf, felsefe gibi ilim dallarına âit makâleler yanında; fikhî, edebî, siyâsî ve aktüel yazılar da bulunmaktadır. Bunun sebebi İslâmiyet'in hem uhrevî hem de dünyevî bir dîn olmasıdır.

İslâm dininin bu özelliği dergide sık sık hatırlatılmış bu sebeple Osmanlı Devleti'nde -hâlifelik makâmı olması sebebiyle- dîn ve devlet işlerinin ayrılması imkânsız görülmüştür. Yine İslâmiyet'in bu özelliği sebebi ile halk seçimlerde oy kullanmaya davet edilmiş, siyâsetin kötü bir şey olmadığı anlatılmış fakat fırkacılık yerilmiş ve fitne sebebi olarak görülmüştür.

İttihad ve Terakkî yönetiminden ve bu teşkilâtın politikalarından dâimâ nefretle bahsedilen mecmûada; devletin içinde bulunduğu kötü şartlar bu teşkilatın kötü yönetiminin yanı sıra halkın dînî yaşayışı ve güzel ahlâkı terk etmesine bağlanmıştır. Dînin terakkiye engel olmadığı izah edilerek okuyucular güzel ahlâka ve dîn ile sıkı bir bağ kurmaya davet edilmiş;

mezkûr yönetim sırasında sesini çıkarmayanlar, bu yönetimi destekleyen müderrisler ve din adamları dâimâ eleştirilmiştir.

Yayımlanan makâle dizileri ile İslâm ibâdet esasları, İslâm ahlâkı okuyucuya aktarılmış, Müslümanların birlik ve beraberlik içinde olduğu sürece güçlü olacağı fikri zihinlere yerleştirmeye çalışılmıştır. Diğer bir yandan devletin sâhip olduğu gücün kaynağı da dîn olarak görülmüş, bu gücü sarsacak -devleti dînsiz gösterecek- her türlü politikanın vatanın menfaatine aykırı olacağı ifâde edilmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında diğer müslüman devletlerden beklenen yardımın görülememiş olmasına İttihâd Terakkî yönetiminin gayri dînî tutumunun sebep olduğu düşünülmektedir. Ayrıca hilâfet makâmı olması sebebiyle İstanbul ile ilgili olarak verilecek kararların bütün Müslümanları ilgilendirdiği de hem hükûmete hem de işgal devletlerine sık sık hatırlatılmıştır.

Medreseler ve mekteplerin eğitim programları derginin gündeminden hiç düşmemiş; medreselerde meydana gelen yozlaşma, eğitim sistemindeki çarpıklık ve noksanlıklar, muallimlerin ve dersiamların atamalarında liyakat gözetilmemesi, eğitim programlarının yetersizliği, eğitim kurumlarının talebelere beklenen terbiyeyi verememesi, talebelerin uzun yıllar ders almasına rağmen yabancı dil öğrenememesi gibi konular sürekli olarak işlenmiş, konuyu ele alan yazarlar tarafından dâimâ çözüm önerileri de sunulmuştur. Dârü'l-Fünûn da bu kapsamın dışında bırakılmamış; kurumun eğitim programlarının yanı sıra tevhid-i tedrisat (kadınlar ve erkelerin aynı sınıfta okutulması) teşebbüsü de tartışılan konular arasında yerini almıştır.

Medreselerde meydana gelen tahrîf ve yozlaşma bu kuruma olan talebin azalmasına sebep olmuştur. Bu durumun bir diğer sonucu ise taşrada köy hocalarının ve imamlarının bulunamaz hâle gelmesidir. Konuyla ilgili olarak pek çok okuyucu mektubu ve dilekçe dergide yer bulmuş; bu yazılar o yıllarda köylerde cenaze kaldıracak, çocukları okutacak kimsenin bulunamadığını gözler önüne sermiştir.

Medreselerin metruk hâline üzülen Anadolu halkının bir diğer şikâyeti ise vakıflarla ilgilidir. Giderleri vakıfları üzerinden karşılanan cami ve medreselerin gelirleri Evkaf Nezâreti'ne bağlanmış, ilgili kurumdan ödenenek alınamadığı için yapılar bakımsız ve metruk bir hâle gelmiştir. Vakfiyelerin haksız kullanımı talebeler için de kanayan bir yara olmuş,

öğrenciler için açılan yemekhânelerde erzakların açıktan açığa satışa sunulduğu yahut muhtelif kişilerin zimmetine geçirildiği kaydedilmiştir.

Milletin ve devletin kurtuluşunun adalet, maarif ve ahlak ile mümkün olacağına inanan yazarların, ailenin önemi ve evlilik kurumu üzerine pek çok yazı kaleme aldıkları; salgın hastalıklar, fuhuş, işret gibi toplumsal problemlerle de ilgilendikleri görülmüştür.

Mecmûada dile getirilen pek çok problem –halkın dînî hassasiyetlerini kaybetmesi, kadınların tesettürü terketmesi, çocuklara dînî eğitim verilememesi, kanun yapma şekli ve hukuk sistemi vb.- için çözüm üretme safhasına geçildiğinde örneklerin çoğunlukla İngiltere ve Fransa üzerinden verildiği görülmüştür. İngiltere’de yaşayan kadınlar zariflikleri ve giyinişleri bakımından Türk kadınlarına örnek gösterilirken Fransızların dînî terbiye aşılama şekilleri de ibtidâî mektepler için örnek gösterilmiştir. Konu işrete geldiğinde ise –o dönem alkolü yasakladığı için- Amerika örnek gösterilmiştir.

Î’tisâm mecmûası güncel yazı ve problemlerin yanı sıra I. Dünya Savaşı’na katılmış olan gazilerin hatıralarını barındırmaktadır. Bu yönüyle dergi savaştan dönen talebe ve müderrisler için bir dertleşme yeri de olmuştur.

Ahmed Şîrânî Efendi yayın hayatı boyunca adâletli bir yol izlemeye çalışmış, kendisine yahut diğer yazarlara yöneltilen eleştirileri de dergisinde yayımlamayı ihmâl etmemiştir. Farklı şehirden gelen makâlelere ev sahipliği yapan mecmûa dînî, ilmî, siyâsî tartışmaların yapıldığı bir musâhabe ve müzâkere yeri hüviyeti de taşımaktadır.

Çalışma kapsamında günümüzde eğitim sahasında ve sosyal sahada yaşanan problemlerin kökenlerini toplumsal hayatın dinamiklerinin değiştiği, savaşlar sebebiyle birçok maddî ve manevî krizin yaşandığı bir yandan da müslüman Türklerin yaşam tarzının bâriz bir şekilde değişmeye başladığı/değiştiği bu dönemde aramanın mümkün olduğu görülmüştür. Bugünün problemlerini doğru konumlandırmak ve kalıcı çözümler üretebilmek adına o günlerin fikrî yapısını anlamak gerektiği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Diyanet İşleri Başkanlığı Sicil Arşivi, Dosya No: 19230172.

Meşîhat-i İslâmiyye Sicill-i Ahvâl Arşivi, Dosya No: 659.

Sürelî Yayınlar

Beyânü 'l-Hak

Hayrî 'l-Kelâm

İnci

İkdâm

İ'tisâm

Mahfil

Medrese İ'tikâdları

Orient News

Sebilürreşâd

Takvîm-i Vekâyî

Matbu Çalışmalar

AKMAN, Zekeriya, *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi'nde Bir Üst Kurul Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, I-V, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dâire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'e Meşîhat, Şerîat, Târikat Kavgası*, I-III, Mizan Yayın Evi, İstanbul 1994.

AYDIN, Hakan, "Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (Konya 2010), sy. 27, s. 553-569.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük-Kubbealtı Lugatı I-III*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.

ARI, Betül, *Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi* (Gazi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

BEKTAŞ, Ekrem, “Beyânülhak”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 34-35.

DAĞLAR, Oya, “II. Meşrutiyet’in İlanının İstanbul Basını’ndaki Yansımaları(1908)”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (İstanbul 2008), sy. 38, s. 141-159.

DÜZDAĞ, Ertuğrul, “Sırat-ı Müstakim”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, VIII, 6-9.

EFE, Adem, “Sebîlürreşâd”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXIV, 251-253.

ERGİNÖZ, Osman, *Mahfil Mecmuası ve Tahlilî Fihristi* (Marmara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

GALİTEKİN, Ahmet Nezih, “‘İ’tisâm” Mecmûası”, *Müteferrika* (İstanbul 1996), sy. 8-9, s. 5-40.

İNUĞUR, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2005.

KARA, İsmail, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi I-II*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.

KARA, Mustafa, “Cerîde-i Sûfiyye”, *DİA*, Ankara 1993, VII, 410.

MARDİN, Şerif, *Türkiye’de Din ve Siyâset*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

ÖZKAYA, Yücel, “Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla İlişkisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Temmuz 1985), sy. 3, s. 871-911.

ÖZKORKUT, Nevin Ünal, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Ankara 2002), sy. 3, s. 65-84.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmusü’l A’lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1889.

_____, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010.

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ, *Matbûat Âlemindeki Hayâtım ve İstiklâl Mahkemeleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1990.

TOZLU, Selahatin, “İkinci Meşrûtiyet Döneminde Bir İlmiyeli Ahmed Şîrânî Efendi”, *Türkiye Günlüğü* (Ankara 1997), sy. 48, s. 42-59.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken yay., İstanbul 1979.

VARLIK, Bülent, “Mütareke ve Millî Mücadele Basını”, *TCTA*, İstanbul 1985, V, s. 1204-1206.

YAZICI, Nesimi, “Cerîde-i İlmiyye”, *DİA*, VII, 407-408.

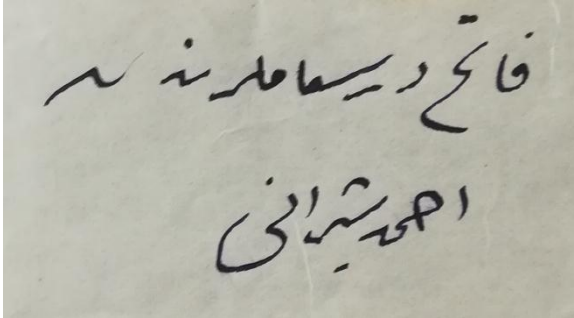
TOPRAK, Zafer, “II. Meşrutiyet’te Fikir Dergileri”, *TCTA*, İstanbul 1985, I, 126-132.

EKLER

I. Ahmed Şîrânî Efendi'nin vesikalık fotoğrafı. (DİB Arşivi)

II. Ahmed Şîrânî Efendi'nin imzaları (DİB Arşivi)

“Fâtih dersiâmlarından Ahmed Şîrânî” “İstanbul Fâtih Dersiâmlarından A. Şîrânî”

III. Ahmed Şîrânî Efendi'nin mührü. (DİB Arşivi)

“Ahmed bin Mahmûd 1323”

[illegible]

V. Ahmed Şîrânî Efendi'nin tercüme-i hâlinde bir bölüm (DİB Arşivi)

تاریخ تالیف				
تاریخ تالیف	تاریخ تصحیح	مؤلف	مصحف	محرر
۱۲۹۷	۱۲۹۷	احمد شیرانی	احمد شیرانی	احمد شیرانی
۱۲۹۷	۱۲۹۷	احمد شیرانی	احمد شیرانی	احمد شیرانی

احمد شیرانی

از اعداد محمود خان محمد بدر شیرانی محمد شیرانی

بیت ایلی یوز طعنه برشته ناله سده (۱۲۹۷) شیران قصیده دوه درین

نوله افنده

مدرس علیه امان یضی اید اوج یوز یوزی مدرسه لکچرین اجارتا در اونی

عب فارسی ترکی نظم و نثر مقدس اولوب فرانسه و یمنه در اتم افنده

بولونی زجه حال و در سده مدرسه (حیدر الکلام) واعظام نامیده

لجس و ترانه بی مجموعه در امانت مدرسه درین محفل

بیت اوجوز یوزی انی نه لکچر سده بالیجا مدرسه مقفاته راق اولوب

بیت اوج یوز اولوب نه لکچر سده قاج جاس ترنفده مدرسه نامور اولمه

بیت اولوب اولوب لکچر سده مدرسه مذکور دنا اعلی درجه ده

مادونیت مدرسه اصفهانه مدرسه اولمه

۱۲۹۷ اولوب تاریخچه در یوز غوغو در معانی مدرسه خفیه اولوب

اخر دایره ای شتیاهی هفده بارونی لکچر اید حلیه مدرسه نامیده

بارونی سلطه ده مدرسه اولوب اولوب سبقاته فارسی مقفاته

خانم شفا ز طبعه علمی توفیق ایدجه مدرسه درج و یوز تر توفیق مدرسه

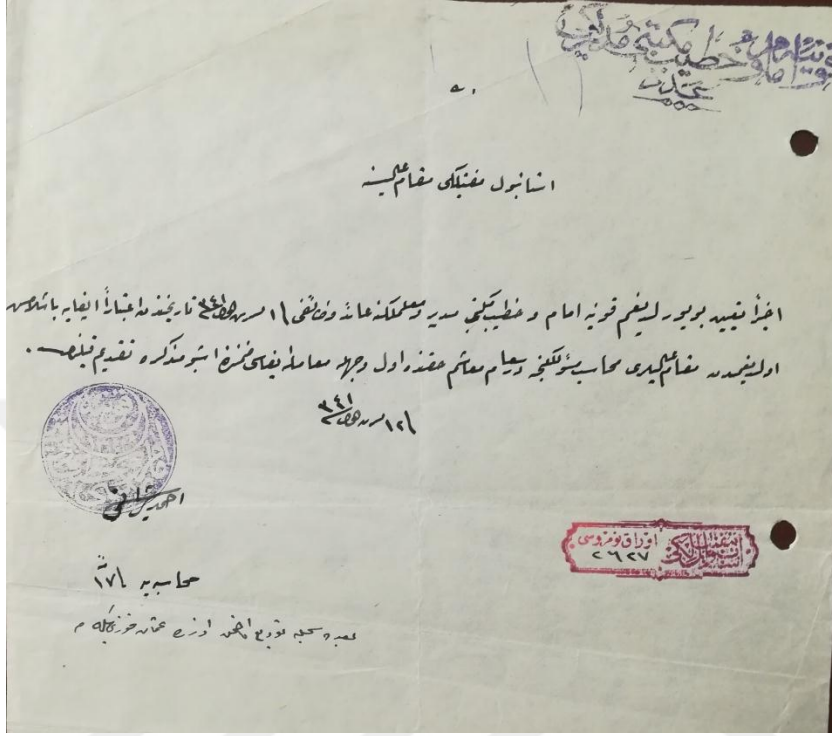
تر ایدیکه خریطه ده بولونی کذب افکار و نادان و نامر مذکور ده

محمود بیله تات اولمه واعظم حربه اعتابیده حرکت داندر سر بلکجه فرانسه

VI. Ahmed Şîrânî'ye âid hizmet cetvelinden bir bölüm. (DİB Arşivi)

Dosya No	Vazifesi				
Adı ve sanı	Ahmet Şeyrani				
Babasının adı	Mehmut				
Anasının adı					
Doğduğu yer ve tarihi	Giran 1297				
Çıktığı mektep ve derecesi	Medresetülkuzat			Çektirildiği tarih	
Bulunduğu memuriyetler	Maası	Tekaüdiye vermiş midir	Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih	Sebepleri
Dersiamlık	400		14/9/328	14/10/331	Dersiamlık maaşının kesilmesi hasebile
"	400		1/12/333	4/6/334	tasfiye hasebine naklen maaşına nakleden. tasfiye hasebine tahsis edilmesi hasebile
" ve derülhikmetül islamiye 1 inci sınıf katipliği	1400		5/8/334	30/9/334	Uhtesine vazifeten kitabet tevdiinden
" " " "	1500		1/10/334	30/11/334	Maaşına zam
" " " "	1600		1/12/334	27/1/335	Maaşına zam
" ve ceridei ilmiye müdürlüğü	2200		28/1/335	9/4/335	istifaen
" Dersiamlık	600		10/4/335	31/8/335	
" ve sahan medresesi fıkıhı şerif müderrisliği	2000		1/9/335	22/2/336	Dersiamlık maaşile tevhidinden
" " " " " "	2300		1/3/336	4/10/338	Maaşına zam
" Fıkıh müderrisliği derülhilafetülselamiye azalığı	6500		5/10/338	31/10/338	bu vazifenin lağvından
Dersiamlık	600		1/11/338	19/2/339	Medresetülirşat müdürlüğünün verilmesinden
" ve medresetülirşat müdürlüğü	3100		20/2/339	1/10/339	Müderrisliğe naklinden
" ve Sahan medresesi ahlak ve Mebedüttabiye müderrisliği	2500		1/10/339	1/3/340	Dersiamlığa naklinden
Dersiamlık	600		1/3/340	31/5/340	Konya imam ve Hatip mektebine naklinden
"	800		1/6/340		
Konya imam ve Hatip mektebi müdürlüğü ve Rahiyet ehlek malumatı vatanîye müellimliği	3000		1/10/341	1/9/346	Lağv edilmesi hasebile ayrılmıştır.
Vesikalarına veya ifadesine göre doldurulduğu ayrıca yazılacaktır					

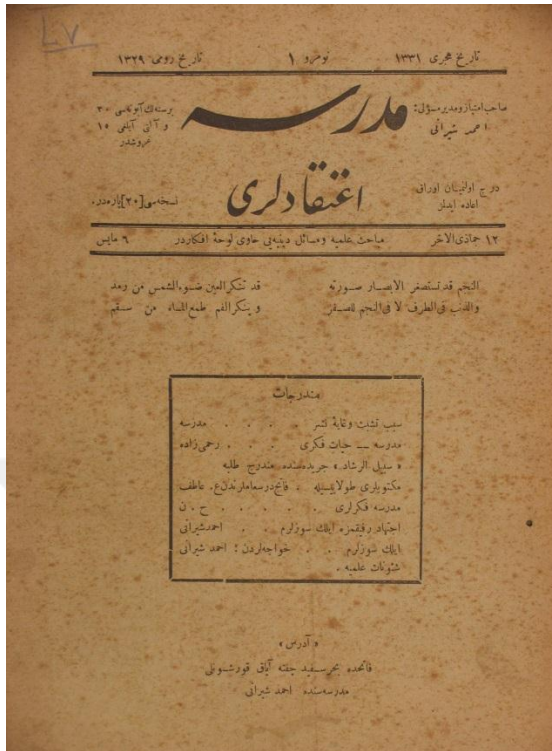
VII. Ahmed Şîrânî Efendi'nin İstanbul Müftülüğü'ne Konya İmam-Hatib Mektebi'ndeki vazifesine başladığını bildirdiği dilekçesi. (DİB Arşivi)

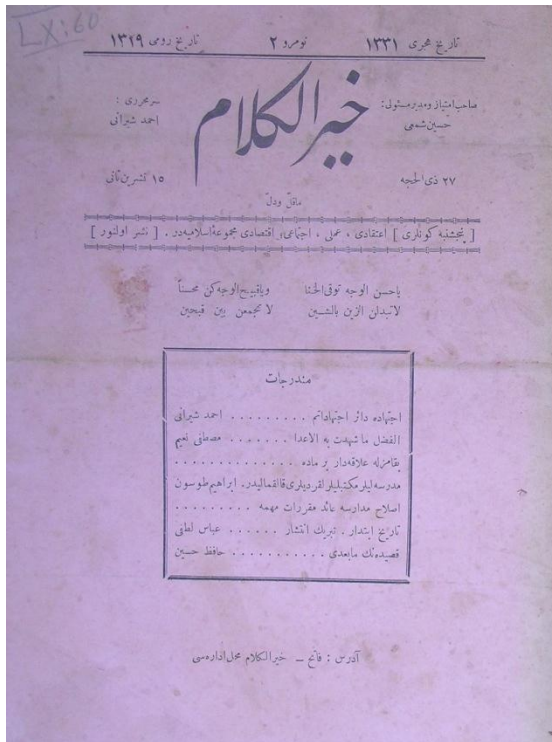
VIII. Ahmed Şîrânî'nin Diyanet İşleri Başkanlığına Rize Ortaokulu'ndan ayrıldığını bildirdiği dilekçesi. (DİB Arşivi)

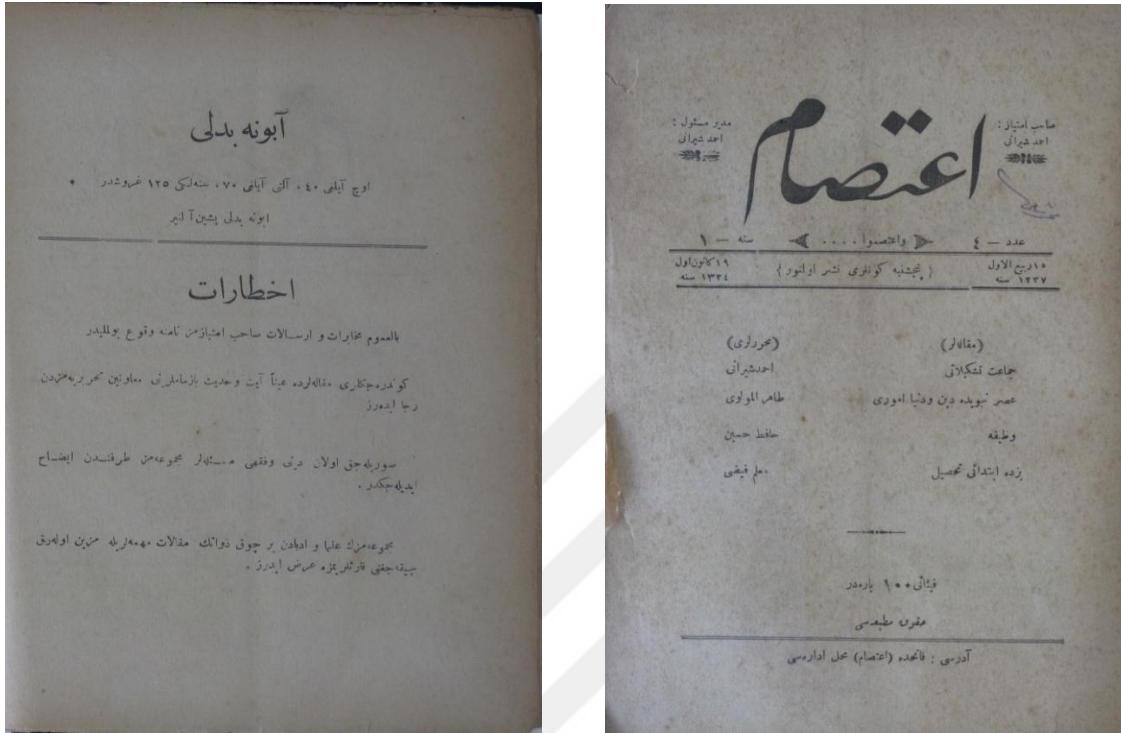
IX. *Medrese İ'tikādîları*'nın ön kapak örneği.

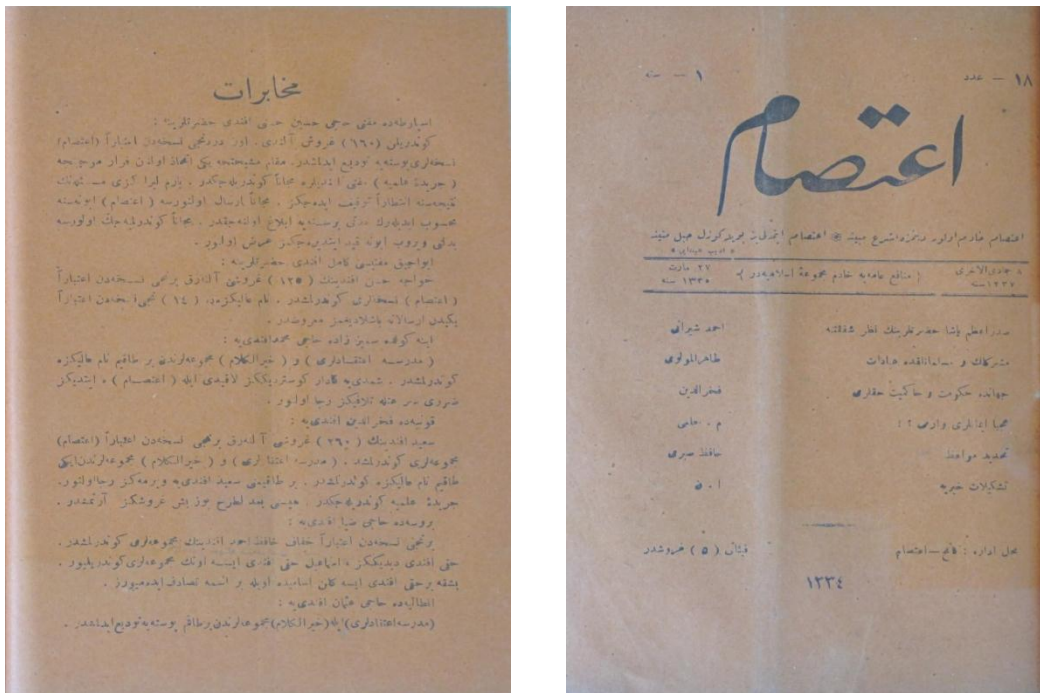
X. *Hayrî 'l-Kelâm*'dan ön kapak örneği.

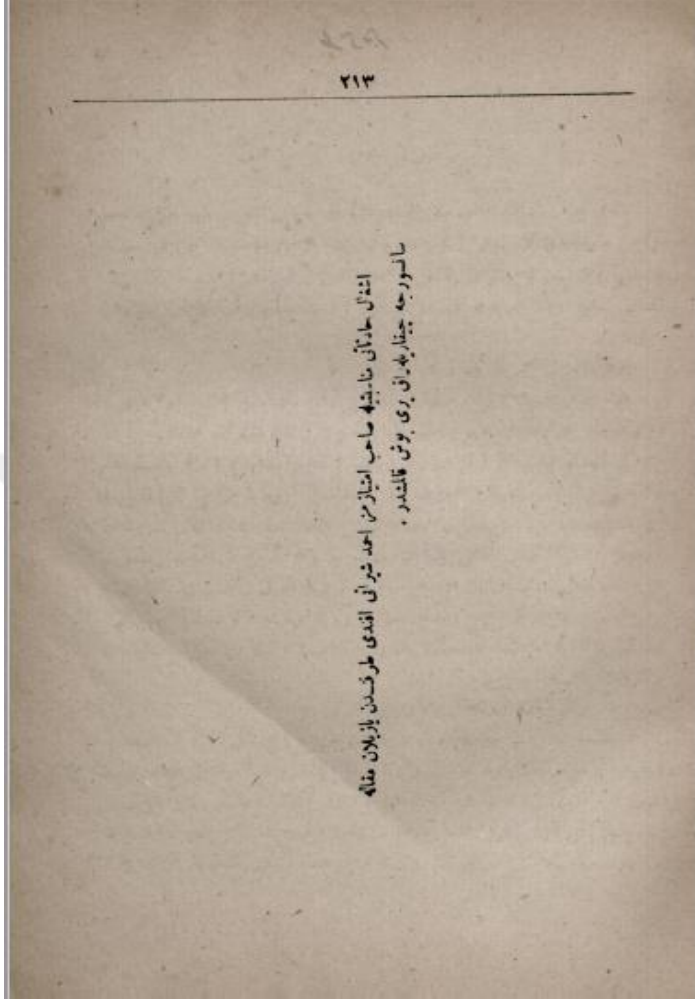
XI. *İ'tisâm*'ın dördüncü sayısının ön (sağda) ve arka (solda) kapağı.

XII. *İ'tisâm*'ın 18. sayısının ön (sağda) ve arka (solda) kapağı.

XIII. *İ'tisâm*'ın 27. sayısından bir sansür örneği.

“İşgâl hâdisâtı sebebiyle sâhib-i imtiyâzımız Ahmed Şîrânî Efendi tarafından yazılan makâle sansürce çıkartılarak yeri boş kalmıştır.”

